henri troyat

«Mai mult ca oriunde sînt încredințat că, dintre scriitorii-pictori care au trăit în lume, indiferent cînd, cel mai mare este Lev Tolstoi. El singur ajunge, pentru ca rușii să nu-și plece capul, cînd se face socoteală, în fața lor, de tot ce Europa a produs mai mare.»

P.I. CEAIKOVSKI (1886)

«Nu există om mai demn ca Tolstoi de numele de geniu, nu există om mai complex, mai contradictoriu, mai admirabil în toate... Este un om înglobîndu-i pe toți oamenii, un om-umanitate...»

M. GORKI

«L.N. Tolstoi s-a afirmat ca un mare artist încă de pe vremea iobăgiei. Într-o serie de opere geniale pe care ni le-a dat în decursul activității sale literare de mai bine de o jumătate de veac, el a zugrăvit mai ales Rusia veche, prerevoluționară, care a rămas și după 1861 în semiiobăgie, Rusia satelor, Rusia moșierului și a țăranului. Zugrăvind această perioadă din viața istorică a Rusiei Lev Tolstoi a știut să ridice în lucrările sale atîtea probleme mari, a reușit să atingă o asemenea forță artistică încît operele sale ocupă unul dintre primele locuri în literatura universală. Prezentarea genială în opera lui Tolstoi a epocii de pregătire a revoluției într-una din țările oprimate de iobăgie a marcat un pas înainte în evoluția artistică a întregii omeniri.»

V.I. LENIN (1910)

editura minerva

. I—III, lei 15

henri troyat

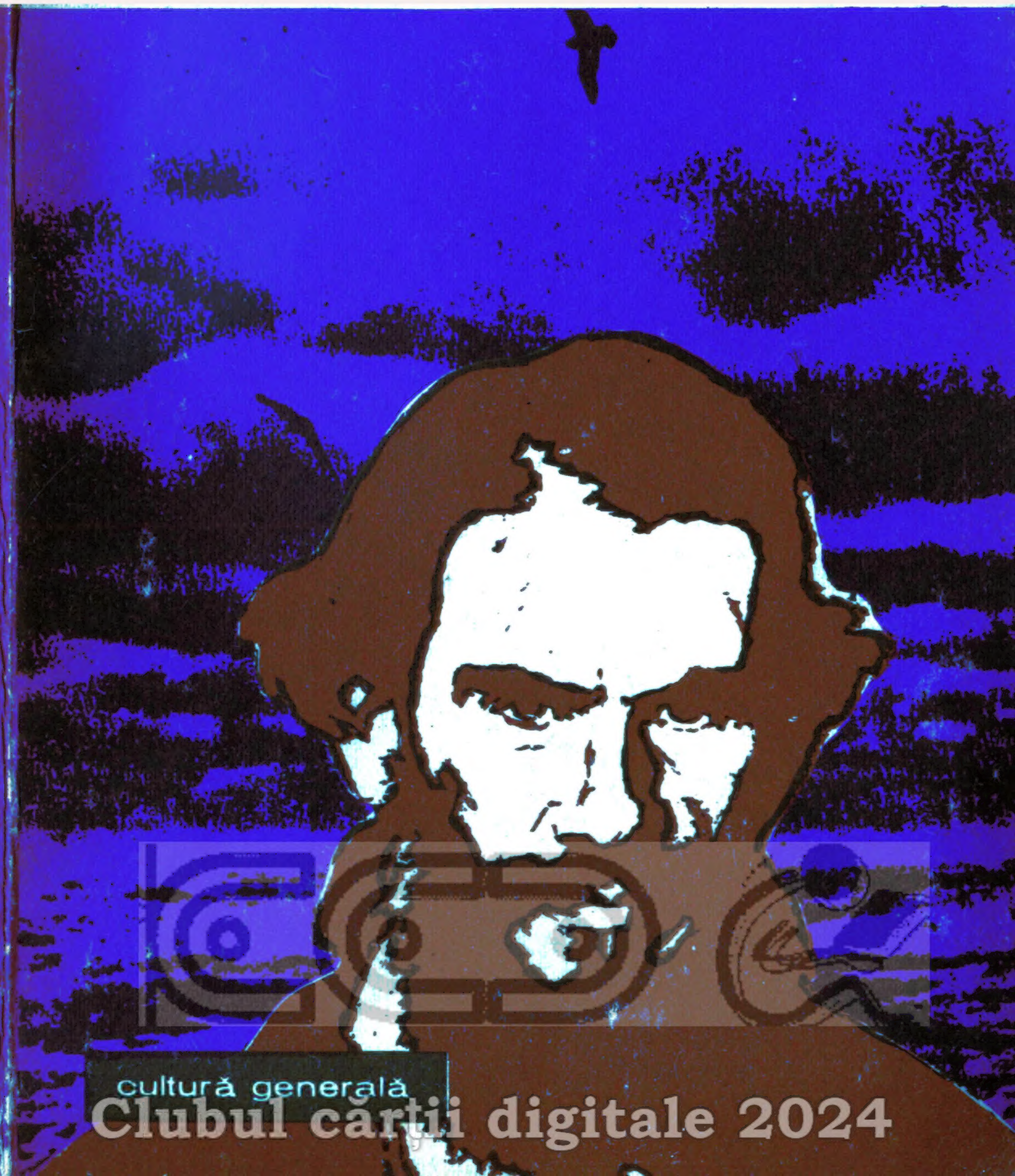
725

henri troyat

viața lui tolstoi

★★

cultură generală

Ilustrația copertei : *Florin Ionescu*

henri troyat

viața lui tolstoi

★★

TRADUCERE DE PAUL B. MARIAN

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1973
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Partea a patra

SONIA

1

LOGODNA

Vizitînd familia Bers, Lev Tolstoi încerca îndoita senzație de a reînnoda cu trecutul și de a-și angaja viitorul. De domeniul trecutului era doamna Bers, născută Liubov Alexandrovna Islenieva, prietena lui din copilărie — cu trei ani mai mare ca dînsul — aceea pe care o rănise aruncînd-o peste balcon, din gelozie ; de domeniul viitorului, erau fiicele acesteia. Tatăl Liubovei Alexandrovna era acel Alexandr Mihailovici Isleniev, om desfrînat și jucător pasionat, care nu o dată fusese tovarășul de petreceri al lui Lev, și pe care acesta îl descrisese sub numele de Irteniev, în *Copilărie*. Alexandr Mihailovici Isleniev avusese o viață sentimentală agitată. Dintr-o căsătorie secretă cu Sofia Zavadovskaia, divorțată de contele Kozlovski, avusese o numeroasă progenitură, dar contele, obținînd anularea căsătoriei, cei șase copii născuți între timp, printre care era și micuța Liubov, trebuiră să fie considerați ca nelegitimi. Oficial, nici măcar nu se numeau Isleniev, ci Islavin. Cînd mama lor muri, tatăl, după trecerea timpului cuvenit pentru doliu, se căsători cu o frumusețe celebră a epocii, Sofia Alexandrovna

Jdanova [1], de la care avu încă trei fete. Această înmulţire a familiei şi acest surplus de răspunderi nu-l împiedicară să piardă la cărţi ceea ce îi rămăsese din uriaşa lui avere. Ruinat pe trei sferturi, dar mereu glumeţ şi sprinten, se retrăsese pe pămînturile soţiei lui de-a doua, la Iviţi, districtul Odoiev, la cincizeci de verste de Iasnaia Poliana.

Fiica sa, Liubov Alexandrovna, se căsătorise, la şaisprezece ani, cu un tînăr medic de origine germană, Andrei Estafievici Bers (sau Behrs), de care se îndrăgostise pe cînd acesta o îngrijea de o „febră cerebrală". Practicianul avea cu optsprezece ani mai mult decît pacienta. Afară de asta, i se reproşa în familie origina sa germană. (Străbunicul său era unul din cei patru ofiţeri pe care regele Prusiei îi trimisese ţarinei Elisabeta, ca instructori militari.) Trecuse multă vreme de atunci şi, din căsătorii şi naşteri, nu mai rămăsese decît o optime de sînge german în vinele doctorului. În ce priveşte deosebirea de vîrstă, faptul nu-l împiedicase de a-i face soţiei sale treisprezece copii, din care opt supravieţură : cinci băieţi şi trei fete.

Om de familie, om de ştiinţă şi om al datoriei, doctorul Bers îndeplinea funcţia de medic pe lîngă administraţia palatului imperial din Moscova şi locuia într-un apartament extrem de mic şi de întunecat, în interiorul Kremlinului. Toate odăile dădeau una într-alta, cabinetul de lucru era atît de strîmt încît era greu să primeşti acolo un pacient, copiii se culcau pe canapele desfundate. Dar nu exista un musafir care să nu fi fost impresionat de veselia, de antrenul acestui trib în care predominau rîsetele luminoase ale copilăriei. Atraşi de cele trei fete care în anul 1862 aveau douăzeci, optsprezece şi şaisprezece ani, studenţi, cadeţi veneau la familia Bers, a cărei uşă era întotdeauna deschisă, masa totdeauna pusă, după vechiul obicei al ospitalităţii ruseşti. Aici, ca şi în toate casele bune din Moscova, o servitorime numeroasă, prost plătită şi inutilă, se foia fără rost prin anticameră, mînca rămăşiţele prînzurilor, dormea de-a latul uşilor şi în dulapuri. Mobilele solide, grele, tapisate la întîmplare, erau obiecte necesare şi nu decorative. Rude sărace sau numai fără ocupaţie, aduse ca grăunţele de vînt, prindeau rădăcini între un paravan şi o canapea de piele şi rămîneau aşa ani de zile, o viaţă întreagă. Era încă pe vremea cînd la Moscova, oraş patriarhal şi fără pretenţii, în afara solemnelor invitaţii pentru un supeu sau un bal, se practicau invitaţiile la „opaiţ". Cei care doreau să primească musafiri puneau candelabre cu lumînări aprinse la o fereastră care dădea în stradă. Cunoştinţele lor, care, întîmplător treceau prin faţa casei, ştiau, după acest semnal, că vor fi binevenite şi sunau la uşă. Cînd o pereche se plictisea acasă, trimitea un servitor să vadă dacă nu erau nişte „opaiţe" expuse prin vecinătate. Servitorul se întorcea şi cita cîteva nume. Nu mai rămînea decît să alegi la cine îţi vei petrece seara. Străzile erau noroioase, iar pe ici-colo, cîte un felinar cu lumină tremurătoare. Căruţele aduceau apa la domiciliu în butoaie care picurau. La familia Bers, ca măsură de economie, se foloseau numai lumînări de seu pentru iluminat. De altfel, acelaşi seu servea ca pomadă şi cataplasme, ca leac împotriva guturaiului şi a tusei. Tinerele fete topeau însă

[1] Sofia Alexandrovna Jdanova este descrisă în *Copilărie*, sub denumirea de „frumoasa flamandă" (n.a.).

în ascuns ceară, pentru a-şi citi viitorul în formele bizare pe care le luau picăturile solidificîndu-se.

Începînd cu primele zile frumoase, familia se instala în casa de la ţară din Pokrovskoie-Streşinevo, care nu era decît la douăsprezece verste de oraş, ceea ce îngăduia curtezanilor să-şi continue vizitele. Nopţile înstelate, cîntecul privighetorii, mireasma fînului şi a liliacului înflorit, totul era aici menit să sucească capul tinerilor. Liza, Sonia, Tania, fiecare îşi avea visurile ei şi le dispreţuia pe ale altora. Cînd veneau tinerii, se cînta la pian la patru mîini, se dansa, se repetau piese de teatru, se schimbau priviri languroase şi apoi, domnişoarele tulburate se răsuceau mult timp în patul lor fără să poată adormi.

Iarna, în serile de sîmbătă, reuniunile erau deosebit de însufleţite. Salonul era iluminat ; samovarul pufăia în mijlocul „fripturilor" cu smîntînă şi al plăcintelor din foi groase. La ora opt, cadeţii şi studenţii, prieteni ai familiei, soseau în grupuri, cu nasul roşu şi mantaua acoperită de promoroacă. Tinerele fete, coafate şi gătite pentru această împrejurare, veneau spre ei, într-un foşnet de rochii largi, dar guvernanta le oprea cu un strigăt : „Sînt reci ca gheaţa ! Nu vă apropiaţi încă de ei !"

Crescute cu severitate şi supravegheate cu atenţie de către mama lor, toate trei se bucurau, după afirmaţiile lui Fet, de „acel farmec specific căruia franţujii îi spun «a avea pe vino-încoace»". Cea mai mare, Liza, de o frumuseţe clasică, afişa un calm de statuie, accepta omagiile fără ca vreodată să le provoace, îndrăgea literatura, filozofia, şi surîdea cu bunăvoinţă atunci cînd surorile ei, pentru a o tachina, îi ziceau „savanta". Cea mai mică, Tania, spre deosebire de Liza, era numai

zburdălnicie şi tandreţe. Suspina citind pe furiş romane dar, imediat după aceea, scornea vreo strîmbătură şi izbucnea în rîs în faţa oglinzii. Pe faţa ei slăbuţă, cu buze groase şi nas mare, se deschideau doi ochi ca smoala, sclipind de veselie şi inteligenţă. Ba voia să se facă dansatoare, ba cîntăreaţă, ba mamă de familie. Avea o voce plăcută de contraltă şi Lev Tolstoi îi spunea, cu o deferenţă comică, doamna Viardot. Mai încîntătoare decît Liza, mai puţin spontană decît Tania, Sonia avea o ţinută graţioasă, o carnaţie delicată, părul negru, un zîmbet de o naivitate fermecătoare, ochi mari, negri, puţin miopi, a căror expresie atentă, uimită, era tulburătoare ca o mărturisire. „Cu firea ei închisă, voluntară şi melancolică, părea, va spune Tania în *Amintirile* sale, că se teme de fericire, neputînd niciodată s-o obţină şi nici s-o guste din plin." Citea mult, se cultiva singură, scria poveşti, picta acuarele, cînta la pian şi visa să se consacre educaţiei copiilor. La şaptesprezece ani, obţinuse diploma de învăţătoare. Studentul care o preparase pentru acest examen încercase să-i bage în cap principiile materialismului ateu, dar ea îşi regăsise repede credinţa. Ca şi surorile sale, spera totul de la dragoste şi căsătorie. Un prieten al fratelui ei, tînărul guard de cavalerie Mitrofan Polivanov, îi şi făcea o curte stăruitoare. Va deveni oare doamna Polivanova şi în cele din urmă va ajunge soţie de general ? Se gîndea la asta cu plăcere, dar fără încîntare. Sora ei mai mare, Liza, va avea un destin mai ciudat, dacă, aşa cum părea probabil, s-ar mărita cu contele Lev Tolstoi. El venea din ce în ce mai des în casa lor dar şovăia să-şi mărturisească sentimentele. În adevăr, Liza era atît de rece, atît de distantă, că nu-i

uşura sarcina. Sonia îşi spunea că în locul surorii sale, ea ar fi făcut orice pentru a provoca declaraţii înflăcărate. Lev Tolstoi o impresiona prin talentul, celebritatea şi legenda sa. Îşi amintea că în anul 1854, cînd ea avea zece ani [1], el venise să-i vadă părinţii în apartamentul lor din Kremlin. Purta atunci uniformă şi pleca să servească în armata de la Dunăre. După plecarea sa, legase o panglică de taburetul de acaju, acoperit cu o stofă de culoarea cireşei, pe care şezuse el. Învăţa pe de rost pasaje din lucrările sale şi copiase cîteva rînduri din *Copilărie*, pe care le ascundea ca pe un talisman în corsajul ei de fetiţă. În anul 1856, el reapăruse, tot în uniformă, cu o mulţime de povestiri de război şi de proiecte de romane. Acum, părăsise armata, dar nu părea mai fericit. Scria mai puţin, călătorea, se pasiona pentru şcolile de la ţară. Desigur, nu era frumos. De statură mijlocie, îndesat, osos, muşchiulos, chipul năpădit de o barbă castanie, zbîrlită, în mijlocul căreia se vedeau nişte buze cărnoase, un nas teşit şi nişte ochi cenuşii ca fierul, cu o strălucire neplăcută. Un mujic cu mîinile bătătorite şi cu privirea de vizionar. Trupul său, obişnuit cu mişcările libere ale vieţii rustice, nu era în largul lui în costumele cu tăietură elegantă pe care le purta la Moscova. Părea că e deghizat şi era furios că părea astfel. Şi, în plus, treizeci şi patru de ani! Un moşneag! Ca o culme a nenorocirii, pierduse aproape toţi dinţii. Tinerele fete probabil că discutau acest amănunt, între ele, cu regret. Dar Liza nu se căsătorea cu un bărbat pentru dantura sa. Pentru ea, căsătoria însemna întemeierea unui

[1] Sofia Andreevna Bers se născuse la 22 august 1844 (n.a.).

cămin, o intrare strălucitoare în lume : contesa Lev Tolstoi... Surorile ei, care n-o iubeau deloc, îşi băteau joc de ea, pentru că, atunci cînd „contele“ era acolo, se tulbura, se fîstîcea şi făcea, ziceau ele, pe „mironosiţa“. I se năzărea uneori Soniei că ea ar fi putut face mult mai fericit pe un mare scriitor decît Liza. Cui să-i încredinţeze zbuciumul ei ? Nimeni pe lume n-o putea înţelege. Înainte de a se culca, se adîncea în rugăciuni lungi în faţa icoanei. Mica Tania o observa cu coada ochiului. Într-o seară, cînd tocmai se culcau amîndouă în pat, iar lumînarea fusese stinsă, Tania o întrebă în şoaptă :

— Sonia, îl iubeşti pe conte ?

— Nu ştiu, răspunse Sonia. Apoi, după o clipă, oftă : Ah, Tania, are doi fraţi care au murit de tuberculoză !

— Ei şi ? exclamă Tania. Are cu totul altă constituţie fizică decît ei. Crede-mă, tata ştie acest lucru mai bine ca nimeni altul ! [1]

Sonia nu putu să adoarmă timp îndelungat. În zilele ce urmară, pentru a-şi uşura inima, scrise o nuvelă. Eroina, Elena, o fată tînără, fermecătoare, cu ochii negri şi firea pasionată, avea două surori : cea mare, Zenaida, blondă, rece şi distantă ; cea mică, Nataşa, subţire, zburdalnică şi bună. Cu toate că un tînăr de douăzeci şi trei de ani (alias Mitrofan Polivanov) făcea curte Elenei (alias Sonia), ea n-avea ochi decît pentru un prieten al familiei, un om matur, cu o înfăţişare puţin plăcută, Dubliţki (alias Tolstoi). Dubliţki, gata să se logodească cu blonda şi antipatica Zenaida, era din ce în ce mai atras de bruna

[1] *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana* de Tatiana Andreevna Kuzminskaia (născută Tatiana Bers) (n.a.).

şi simpatica Elena. Cu inima sfîşiată între datorie şi dragoste, tînăra fată se gîndea să se retragă la o mînăstire... Sonia citi această povestire cu aluzii străvezii surorii ei mai mici, care o găsi minunată. Dar nu îndrăzni să o arate „contelui".

Luna iulie era pe sfîrşite, cînd Lev Tolstoi se întoarse la familia Bers, profund impresionat de percheziţia care avusese loc în locuinţa sa. Palid, nervos, cu ochii aruncînd fulgere, spunea că se expatriază dacă guvernul nu-i va prezenta scuze. Aşezată la capătul mesei, Sonia nu-l slăbea din ochi şi se ruga în tăcere ca el să rămînă în Rusia. Contele se reîntoarse la Iasnaia Poliana, şi, peste cîteva zile, pradă unei inspiraţii subite, Liubov Alexandrovna Bers hotărî să se ducă să-l vadă pe bătrînul ei tată, la Iviţi, luînd cu ea pe cele trei fete şi pe fiul ei Volodea. Ori Iviţi era aşezat nu prea departe de Iasnaia Poliana, unde tocmai se găsea Maria, sora lui Lev, cu care Liubov Alexandrovna fusese foarte legată în copilărie. Doamna Bers va trece, desigur, să-şi îmbrăţişeze prietena. Afară de marea bucurie pe care o aştepta de la această întrevedere, ea mai voia să intre şi în bîrlogul „ursului", să-l încercuiască, să-l farmece şi să-l silească, după luni de nehotărîre, să ceară mîna Lizei. Cu capul plin de această subtilă strategie maternă, îşi convinse soţul că despărţirea era necesară şi confecţionă rochii noi pentru tinerele fete. Închiriară un rădvan cu şase locuri de la cărăuşul Anenkov, îngrămădiră bagajele pe acoperişul cutiei de lemn, încît arcurile erau gata să plesnească şi, lăsîndu-l pe doctor îngrijorat, cu o batistă în mînă, porniră la drum într-un nor de praf.

După un popas de o zi la Tula, călătoarele, în culmea nerăbdării, porniră spre Iasnaia Poliana.

Lanurile de porumb, întinse cît vedeai cu ochii, pădurea din Zasieka, stufoasă şi întunecoasă, satul luminos Iasnaia Poliana cu colibele sale acoperite cu paie, pompa comunală şi bisericuţa — totul era pe placul Soniei, totul îi vorbea de stăpînul acestor locuri, contele bărbos cu ochi inteligenţi. Se lăsa seara, cînd trăsura trecu printre cele două turnuri de cărămidă spoite cu var, care indicau intrarea în parc. Aplecate peste portieră, tinerele fete văzură defilînd, într-o fantasmagorie săltăreaţă, două şiruri de mesteceni, de tei, de liliac, hăţişuri dese, o pajişte cu iarbă înaltă, semănată cu floare broştească. Vegetaţia părea să crească aici din abundenţă şi în neorînduială. În mijlocul unui vălmăşag de verdeaţă, se înălţa casa albă cu frontonul grec şi terasa acoperită. Fierăstrăul unui meşteşugar tîmplar crestase în scîndurile ce formau marginea galeriei o serie de figurine reprezentînd un cocoş, un cal şi o cumătră cu braţele întinse. Perdele din pînză groasă atîrnau în faţa ferestrelor.

Liubov Alexandrovna îşi anunţase sosirea, fără însă a fixa ziua. La clinchetele zurgălăilor atelajului, casa, care dormita în amurg, se deşteptă deodată. În timp ce servitorii se agitau în jurul bagajelor, doamna Bers cădea în braţele prietenei ei din copilărie, Maria Tolstaia. Apoi venea, şchiopătînd, bătrîna mătuşă Toinette, care ură călătoarelor bun sosit, în franceză. În spatele ei stătea tovarăşa, însoţitoarea sa credincioasă, Natalia Petrovna, în rochie cu pelerină şi bonetă de pichet alb. Tinerele fete făcură reverenţe. Toată lumea vorbea o dată :

„Sonia îţi seamănă !... Tania o aminteşte foarte mult pe bunica ei !..."

Lev Tolstoi apăru tocmai în acele clipe, atît de voios, încît Sonia îi descoperi un aer tineresc. După o raită prin livadă, unde tinerele orășence, uluite, culeseră zmeură, mama lor le puse să-și desfacă bagajele în sala boltită de la parter, care trebuia să le servească de dormitor. De-a lungul pereților se înșirau divanele din lemn alb. Scaunele, foarte tari, erau acoperite cu un dril în dungi albe și azurii. Masa cea mare din lemn de mesteacăn fusese lucrată de tîmplarul satului. Pe tavan se mai vedeau cîrligele de fier care, de pe vremea prințului Volkonski, susțineau hamurile, șeile, șuncile. Jupîneasa Duniașa, „destul de impozantă și nu prea urîtă", pregăti așternutul pentru dormit pe divane. Dar nu erau decît trei paturi și copiii, împreună cu micul Volodea, erau patru. Lev Tolstoi rezolvă problema propunînd îmbinarea unui fotoliu lung cu un taburet. Această instalație o amuză pe Sonia, care strigă cu veselie:

— Eu voi dormi în acest fotoliu !

— Iar eu am să-ți fac patul ! zise Lev Tolstoi pe un ton care nu admitea replică.

Cu gesturi neîndemînatice, desfăcu și întinse cearceaful. Sonia îl ajuta rîzînd pentru a-și ascunde tulburarea. „A face patul cu ajutorul lui Lev Nikolaevici, va scrie ea în *Amintirile* ei [1], mi se păru puțin cam jenant, dar foarte plăcut și de o intimitate încîntătoare."

Cînd termină de făcut patul cu Lev Tolstoi, urcă din nou în salon, iar sora ei, Liza, îi aruncă o privire rece, întrebătoare. Tulburată, se duse și se așeză în galerie. Acolo, cu ochii mari deschiși asupra nopții, porni pe urma unui vis de fericire absurd. „Să fi fost impresia pe care mi-o producea cîmpul larg, natura, întinderea nemărginită ? Să fi fost presimțirea a ceea ce avea să se întîmple șase săptămîni mai tîrziu, cînd voi intra în această locuință ca stăpînă a casei ? Ori poate era un simplu rămas-bun vieții și libertății mele de fată tînără ?... Nu știu... Eram foarte serioasă, fericită și încercam un sentiment nou, nemărginit." [1]

Lev Tolstoi o căută pentru a merge la masă ; ea refuză să-l urmeze.

— Nu mi-e foame ! Este atît de bine aici !

El o lăsă, dar fără tragere de inimă. În spatele ei, auzea zgomotul vocilor, rîsete, clinchet de veselă. Liza, probabil, încerca să-și redobîndească avantajul. Un pas făcu să scîrțîie dușumeaua. Sonia se întoarse. Era Lev Tolstoi care, părăsindu-și invitații la masă, revenea lîngă ea. Schimbară cîteva cuvinte, încet, pe întuneric. Deodată el șopti :

— Cît ești de naivă, de sinceră !

Era, în adevăr, dar îndărătul acestei inocențe, cîte calcule nemărturisite, cîte nădejdi inconștiente ! Lăsă ochii în jos, de teamă ca nu cumva să fie ghicită. Era tîrziu. Liubov Alexandrovna își trimise fetele la culcare. Sonia coborî în sala boltită păstrînd, în adîncul inimii ei, cuvintele pe care Lev Tolstoi i le spusese pe terasă. Și le repetă, ghemuindu-se în cămașa ei de noapte, între brațele fotoliului incomod. Somnul nu venea. Asculta respirația surorilor sale, se sucea, se răsucea și surîdea cu satisfacție la gîndul că

---

[1] Aceste *Amintiri* sînt plasate în fruntea *Jurnalului* contesei Tolstaia (n.a.).

[1] *Amintiri (Jurnalul* contesei Lev Tolstaia) (n.a.).

însuşi „contele" era acela care, cu mîinile sale mari, îi făcuse patul.

În zori se sculă voioasă. Soarele strălucea pe un cer fără nori. În aer se simţea o adiere îmbătătoare. „Aş fi vrut să alerg peste tot, să privesc tot, să flecăresc cu toată lumea"[1], va spune ea. Lev Tolstoi organizase tocmai un picnic în pădurea Zasieka. Fu înhămat roibul Baraban şi alături de el, Strelka, la un fel de trăsură rustică, cu banchete, care putea transporta douăsprezece persoane aşezate spate la spate. Deoarece Sonia admira calul cenuşiu Bielogubka, înşăuat cu o veche şa de damă, Lev Tolstoi îi propuse să-l încalece. Ea îşi pusese frumoasa-i rochie galbenă, garnisită cu un cordon şi nasturi de catifea neagră.

— Cum să procedez ? N-am costumul de călărie cu mine ! murmură ea decepţionată.

— N-are a face ! spuse el rîzînd. Locul acesta nu-i monden. Doar copacii din pădure te vor vedea.

Şi, în faţa Lizei care-şi muşca buzele, o ajută pe Sonia să se urce pe Bielogubka. Ea îşi strînse rochia galbenă pentru a-şi ascunde picioarele pînă la glezne, îşi arcui talia, se strădui să pară, cu toate acestea, elegantă. Încălecă şi el un superb armăsar alb. Porniră, alături, într-un galop mărunt, sub crengile joase. Căruţa urma cu restul bandei, într-o dezordine de pălării şi umbrele, care se bălăbăneau la fiecare mişcare a roţilor. Vecini, prieteni, se alăturară expediţiei. Toată societatea se regăsi într-o poiană, unde se înălţa o claie de fîn. Liubov Alexandrovna Bers şi Maria Tolstaia aşternură faţa de masă şi tacîmurile pe iarbă, deschiseră coşurile cu provizii şi aprinseră

[1] *Amintiri (Jurnalul* contesei Lev Tolstaia) (n. a.).

samovarul. După ceai, Lev Tolstoi îşi pofti invitaţii să urce sus, pe claie, şi de acolo să-şi dea drumul să alunece pînă jos. În mijlocul ţipetelor şi rîsetelor, Sonia — rochie galbenă mototolită şi părul plin de fire de iarbă uscată — era în al şaptelea cer, iar Liza era posomorîtă. Spre seară, toată lumea se strînse în vîrful căpiţei de fîn şi se cîntă în cor : *Izvorul curge peste pietre !...*

A doua zi, familia Bers părăsi Iasnaia Poliana, în trăsură, pentru a se duce la Iviţi. Sonia plecă îndurerată, dar, regăsindu-l pe bunicul ei la Isleniev, se mai înveseli puţin. Era atît de hazliu acest moşneguţ chel, cu o tichie neagră pe cap, cu obrazul ras proaspăt, nasul de vultur şi ochii sclipind de ironie între pleoapele zbîrcite ! Apucînd obrajii tinerelor fete între degetul mare şi arătător, le spunea „aceste domnişoare din Moscova", le întreba despre amorurile lor şi debita glume răsuflate care o făceau pe a doua lui soţie, Sofia Alexandrovna, să încreţească sprîncenele. Fosta frumuseţe cu ochi negri, seducători, era acum o femeie numai piele şi oase, ştirbă, fumînd din pipă de dimineaţa pînă seara, ceea ce-i umfla tare mult buzele şi-i strica tenul. De teamă ca tinerii musafiri să nu se plictisească, bătrînul organizase în cinstea lor excursii şi serate dansante, cu participarea tuturor boiernaşilor din vecinătate. Dar nu flecărelile acestor provinciali ar fi putut-o trezi pe Sonia din visarea ei. A treia zi după sosirea sa la Iviţi, se afla în cameră cu Liza, cînd mica Tania deschise uşa şi, cu ochii ieşiţi din orbite, cu obrajii îmbujoraţi, strigă :

— Contele !... Contele vine să ne vadă !

— Nu-i cu putinţă ! exclamă Liza roşind.

— Este singur sau cu sora lui ? întrebă Sonia cu glas slab.

— Singur ! Călare ! spuse Tania. Veniţi repede!...

Coborîră în grabă scara şi se opriră pe peron. înmărmurite în faţa lui Lev Tolstoi care descăleca, greoi, de pe calul său alb. Era plin de praf, cu fruntea lucind de sudoare, cu o privire de veselie timidă. Sonia nu îndrăznea să spere că el străbătuse cele cincizeci de verste care despărţeau Iasnaia Poliana de Iviţi pentru simpla plăcere de a o revedea. Toată familia îl înconjură, îl felicită. Bunicul îi spuse, bătîndu-l pe umăr :

— Cît timp ţi-a trebuit ca să ajungi ?

— Ceva mai mult de trei ore, zise Lev Tolstoi. Am mers la pas. Era foarte cald.

În această clipă, Sonia simţi deodată şi dorinţa de a-l iubi pe acest om şi teama de a se ataşa de el. Se gîndea la Liza a cărei dragoste o trăda, la tînărul şi drăguţul guard din cavalerie Mitrofan Polivanov care, într-o zi sau alta îi va cere mîna, şi se socotea vinovată, fără a avea ceva precis să-şi reproşeze. Seara, după plimbare, tot tineretul din împrejurimi — ofiţeri din garnizoana vecină, nobili de ţară, studenţi în vacanţă — se adună în salonul cel mare al Iviţilor. Jocurilor de societate le urmară dansurile. Muzicanţii benevoli făceau cu schimbul la pian, izbind clapele cu putere şi apăsînd temeinic pe pedală. Sonia purta o rochie de bariş alb, garnisită pe umăr cu o fundă de culoare liliachie, din care se desprindeau panglici lungi, denumite „urmează-mă, tinere“.

— Cît eşti de elegantă, aici ! îi zise Lev Tolstoi.

— Nu dansaţi ? îl întrebă ea.

— Nu, la ce bun ? Sînt prea bătrîn !

Ea protestă. După supeu, invitaţii începură să se împrăştie. Dar cineva mai ceru Taniei să cînte o romanţă. Ea nu era bine dispusă şi pentru a se

sustrage acestei obligaţii, se ascunse sub pian. Fu uitată în ascunzătoarea ei. Astfel ea fu martoră, fără să vrea, la o scenă ciudată. Casa redevenise tăcută cînd Lev Tolstoi şi Sonia intrară în odaie. Foarte emoţionaţi amîndoi, se aşezară lîngă o masă de joc care rămăsese deschisă.

— Aşadar veţi pleca mîine ? spuse Sonia. De ce atît de repede ? Păcat !

— Sora mea Maria este singură şi trebuie să plece în curînd în străinătate.

— O veţi însoţi ?

— Nu. Aş fi vrut, dar acum nu mai pot !

Ignorînd prezenţa surorii mezine în odaie, Sonia nu avea ochi decît pentru chipul acestui bărbat, îndurerat, rugător, îndreptat spre ea. Deoarece tăcerea se prelungea, ea şopti :

— Să ne întoarcem în sufragerie. Altfel, o să ne caute...

— Nu, zise el. Aşteaptă... Este atît de bine aici !

Şi luînd o bucată de cretă, scrise ceva pe postavul mesei.

— Sofia Andreevna, reluă el, poţi să descifrezi ceea ce scriu eu aici ? N-am indicat decît prima literă a fiecărui cuvînt...

— Pot, răspunse ea cu o voce hotărîtă.

Atunci, el continuă să scrie. „Urmăream această mînă mare, roşietică, va spune ea mai tîrziu, şi simţeam toate puterile sufletului meu, toată energia, toată atenţia mea, concentrate pe această bucată de cretă şi pe mîna care o îndruma.“ Ea citi : „T.d.ş.s.d.d.f.m.f.s.s.c.c.b.ş.n.m.d.a.f.f.“ O inspiraţie bruscă o cuprinse. Sîngele îi zvîcnea în tîmple. Credea că nici un mister nu putea să reziste puterii dragostei sale. Ajutată de Lev Tolstoi care, din cînd în cînd îi sufla un cuvînt, ea descifră : „Tinereţea dumitale şi setea dumitale de fericire

mă fac să simt cu cruzime bătrînețea și neputința mea de a fi fericit".

Surprins de atîta agerime, el spuse :

— Să vedem mai departe !

Și scrise în continuare : „I.f.d.e.p.g.d.m.c.p.l.s.d. L.A.s.m.a.d.ș.T." Ea traduse :

„În familia dumitale există păreri greșite despre mine în privința sorii dumitale Liza. Ajută-mă să mă apăr, dumneata și Tania."

Nu era o cerere în căsătorie. Nici măcar o declarație de dragoste, dar Sonia era prea fină pentru a nu ghici că această corespondență codificată presupunea între ea și partenerul ei o comuniune de spirit mai importantă decît toate jurămintele. Tăindu-i elanul, auzi vocea nemulțumită a mamei sale care îi poruncea să se ducă la culcare. Înainte de a se așeza în pat, aprinse un muc de lumînare, se așeză pe podea, puse caietul pe un scaun și notă în *Jurnalul* ei cuvintele ale căror inițiale Lev Tolstoi le scrisese cu creta pe postavul verde. Tania, ieșind din ascunzătoarea ei, veni și ea puțin după aceea și îi mărturisi că văzuse tot, auzise tot și că se temea de drame în viitor. Sonia era atît de fericită, încît refuză să-și facă griji.

Lev Tolstoi plecă, a doua zi, la Iasnaia Poliana, nu fără a fi obținut făgăduiala familiei Bers de a trece din nou pe la el, înainte de a se reîntoarce la Moscova. Lăsa în urma lui o tînără fată de optsprezece ani plină de nădejdi, una de douăzeci de ani roasă de gelozie și una de șaisprezece ani, care suferea de a nu fi decît o confidentă. Luînd-o pe Tania deoparte, Liza, cu lacrimi în ochi, îi zise într-o zi : „Sonia vrea să mi-l fure pe Lev Nikolaevici !... Toaletele astea, privirile astea, felul ăsta de a se izola cu el, toate îți sar în ochi !..." Tania se strădui s-o liniștească. Zadarnic. Și într-o atmosferă încordată, domnișoarele se pregătiră pentru călătoria de întoarcere. [1]

Așa cum fusese convenit, se opriră să înnopteze la Iasnaia Poliana. Maria Tolstaia se hotărîse să folosească trăsura pînă la Moscova, pentru a pleca, de acolo, în străinătate. Această plecare o întristă pe mătușa Toinette și toată servitorimea. Lev Tolstoi era prost dispus. În zori, rădvanul cel mare al lui Anenkov trase în fața peronului și începură cu toții să-și ia rămas bun. Deodată, printre toate aceste femei care plîngeau, se îmbrățișau și-și făceau cruce, apăru Lev Tolstoi, în costumul de călătorie. În spatele său, valetul Alexis ducea valizele.

— Merg cu voi la Moscova, zise el. Cum aș putea rămîne acum la Iasnaia Poliana ? Ar fi atît de gol, de plictisitor !

Copleșită de fericire, Sonia se strădui să păstreze o față liniștită, sub privirile bănuitoare ale mamei sale.

Trăsura cuprindea patru locuri înăuntru și două afară, în spatele cutiei de lemn. Se hotărî ca Lev Tolstoi să ocupe unul din cele două locuri exterioare, iar Liza și Sonia vor sta, pe rînd, alături de el. Caii de poștă mergeau la trap. Din cînd în cînd, vizitiul suna din corn. Cînd Sonia era înăuntru cu mama ei, cu sora ei Tania, cu frățiorul ei Volodea și cu Maria Tolstaia, orele i se păreau interminabile. O invidia pe Liza, care, acolo sus, la aer curat, stătea la taifas cu scriitorul. Pentru

[1] Toate aceste scene au fost povestite, pe de o parte de Sofia Andreevna Tolstaia în *Amintirile* sale, iar pe de altă parte de sora ei Tatiana Andreevna Kuzminskaia, în cartea ei *Viața mea acasă și la Iasnaia Poliana*. În sfîrșit, Lev Tolstoi a folosit explicația amoroasă prin inițialele cuvintelor în capitolul XIII al părții a patra din *Anna Karenina* (Kitty și Levin între patru ochi) (n.a.).

a face să treacă vremea, călătorii ronţăiau bomboane şi mîncau fructe. Dar Sonia refuza toate aceste dulciuri. Aplecată peste portieră, număra bornele crestate ale verstelor. În sfîrşit, staţia de poştă! Era rîndul ei să urce alături de Lev Tolstoi. Se lăsa seara. Era frig. Ghemuită lîngă umărul marelui ei prieten, îl asculta vorbind despre Caucaz, despre Sevastopol, despre război, despre cerchezii sălbatici, despre francezi, despre englezi, despre germani... Văzuse atîtea ţări, cunoscuse atîta lume, trecuse prin atîtea încercări! Cît de ignorantă şi de vulnerabilă se simţea în comparaţie cu el! Frîntă de oboseală, închidea ochii, aţipea, se deştepta trezită de o hurducătură şi regăsea cu plăcere căldura unui trup viguros lipit de al ei şi sunetul unei voci grave, drăgăstoase, îmbinată cu clinchetul zurgălăilor. Merseră astfel toată noaptea. În interiorul trăsurii, familia dormea. Afară poate de Liza, care îşi aştepta ceasul...

La ultima staţie de poştă înainte de Moscova, cînd veni rîndul Soniei să urce lîngă Lev Tolstoi, Liza o rugă să-i cedeze locul, pretextînd că se sufocă înăuntru. Acest vicleşug o revoltă pe Sonia dar, la porunca mamei sale, ascultă şi se urcă în trăsură.

— Sofia Andreevna, strigă Lev Tolstoi, este rîndul dumitale să te aşezi lîngă mine!

— Ştiu, zise ea înciudată, dar mi-e frig.

Liza, triumfătoare, se şi instalase pe scaunul rămas liber şi aştepta. Lev Tolstoi, surprins, rămase o clipă încremenit în curtea localului staţiei poştale, apoi, fără a spune o vorbă, se aşeză alături de vizitiu. Rădvanul lui Anenkov se urni avînd în spatele lui o tînără fată singură, umilită, oferindu-şi lacrimile vîntului.

Lev Tolstoi şi Maria coborîră la Moscova, în timp ce familia Bers îşi continuă drumul pînă la conacul de la Pokrovskoie-Streşnevo, la o depărtare de douăsprezece verste, unde le aştepta doctorul. Între cele două surori certurile reîncepură atît de violent, încît, în curînd, părinţilor le fu cu neputinţă să simuleze ignorarea acestei stări de lucru. Doctorul, care avea o mulţime de principii, era de părere că în cazul unei cereri în căsătorie, Sonia, fiind mai mică, trebuia să se eclipseze în faţa Lizei. Liubov Alexandrovna, ca femeie sensibilă, ar fi preferat să lase să hotărască inima copiilor săi. Tania o plîngea pe Liza, stîngacea, distanta, şi lua pe furiş partea Soniei, iar fraţii se încurcau în toate aceste intrigi femeieşti. În orice caz, printr-o înţelegere comună, nimeni nu se gîndea să-l oblige pe „conte“ să ia o hotărîre. Era un personaj prea însemnat, prea tulburător! Trebuia să i se îngăduie să-şi precizeze intenţiile, fără a-l brusca în nici un fel.

Maria fiind plecată în străinătate, Lev Tolstoi închiriase la Moscova, la un cizmar german, un apartament unde nu se simţea bine. Gîndul la Sonia îl obseda. Un singur lucru era pentru el sigur: din cele trei fete Bers, ea era aceea şi nicidecum Liza, care-i era dragă. Dar trebuia oare să-i ceară mîna, cu toată diferenţa de vîrstă? Nu era mai bine, pentru un om ca el, să-şi păstreze, cu orice preţ, independenţa? Nu regretase niciodată că se îndepărtase de Valeria. Numai că, niciodată nu simţise pentru Valeria ceea ce simţea pentru Sonia. Dacă s-ar depărta de ea şi s-ar căsători cu o alta, ar regreta toată viaţa. Ce să facă? Nehotărîrea îl consuma. Îşi dădea în cărţi, căuta semne în jurul său, pentru sau împotriva căsătoriei, şi, în fiecare zi, sau aproape, se ducea pe

jos la Pokrovskoie-Streşnevo. Ajungea acolo în amurg, prăfuit, cu gîtul uscat şi inima bătîndu-i tare. Rochiile de culoare deschisă ale tinerelor fete, glasurile lor tinereşti, prostiile încîntătoare pe care le debitau rîzînd, îl răsplăteau de drumul lung făcut pe jos. „Cînd voi fi împărăteasă, voi face asta, voi porunci aia!" zicea într-o seară Sonia aşezată într-o cabrioletă deshămată, în mijlocul curţii. Lev Tolstoi apucă hulubele, urni dintr-o opintire trăsura greoaie şi porni la trap, strigînd :

— Iată cum o plimb eu pe împărăteasa mea!

— Nu! Nu! Este prea greu! Opreşte! gemea Sonia împreunîndu-şi mîinile.

Dar era încîntată. „Acest episod dovedeşte cît e de robust şi sănătos", va spune ea în *Amintirile* ei. Bineînţeles, contele fu oprit la masă, i se pregăti un pat. Ah, periculoasa ambianţă pe care ştiu să o creeze în jurul unui bărbat nehotărît părinţii unei fete de măritat! La Pokrovskoie-Streşnevo, însăşi natura conspira spre a-l înclina pe pretendent la meditaţii sentimentale. Nopţile erau atît de frumoase, luna se reflecta în heleşteul din apropiere, iarba de pe pajişte fremăta parcă presărată cu argint, pămîntul, în care pătrunsese multă vreme căldura soarelui îşi răspîndea, odată cu căderea întunericului, miresmele. Aşezat cu tinerele fete sub bolta acoperită cu verdeaţă, Lev Tolstoi vorbea de toate şi de nimic, uita de griji şi se străduia să placă. De cîteva zile avea un rival, un oarecare Popov, profesor de istorie rusă la Universitatea din Moscova, care o privea pe Sonia cu multă atenţie şi ofta, întorcînd capul. Dar el trebuie să fi fost tot atît de puţin periculos ca şi guardul de cavalerie Mitrofan Polivanov, a cărui vizită era aşteptată de domnişoare de la o

săptămînă la alta. De douăzeci de ori Lev Tolstoi fu gata să-şi mărturisească dragostea şi de douăzeci de ori se abţinu. Cînd acest sentiment îl tulbura prea tare, se rezema cu coatele de balconul de lemn şi murmura : „Nopţi de nebunie!"

Ros de nelinişte, îşi reluă *Jurnalul*. „M-am culcat la familia Bers, nota el la 23 august 1862. O copilă! Cel puţin aşa pare! Totuşi, extremă confuzie. Oh, dacă aş putea lua o atitudine limpede şi cinstită... Mi-e frică de mine : dacă iarăşi, nu e dragostea, ci dorinţa de dragoste! Mă silesc să nu văd decît slăbiciunile ei, dar aceasta nu schimbă nimic. O copilă! Aşa cel puţin pare."

Trei zile mai tîrziu el o întrebă pe această copilă dacă ţinea un *Jurnal*. Ea îi răspunse vag, dar mărturisi că scrisese o nuvelă. El stărui s-o citească. Ce se întîmplă atunci în mintea tinerei fete? Ştia că Lev Tolstoi putea să se simtă jignit de trăsăturile dezagreabile pe care le atribuise lui Dubliţki în această povestire autobiografică. Dar o înţepătură, chiar o ceartă, i se păreau preferabile lîncezelii în care se afla iubirea ei. De vreme ce şi unul şi altul erau prea timizi pentru a-şi vorbi deschis, şi dacă el i se destăinuise cu ajutorul unor iniţiale scrise cu creta pe o masă de joc, de ce nu i-ar mărturisi şi ea sentimentele prin intermediul unor personaje-cheie? Ruşinată foc, îi dădu caietul, aşa cum se mizează totul pentru a cîştiga totul.

El luă nuvela la Moscova, se apucă imediat s-o citească şi parcă-şi descoperi într-o oglindă propriul chip, de a cărui urîţenie şi extenuare uitase. Prima sa reacţiune fu a mîndriei rănite. Apoi se gîndi că eroina, deşi îl considera pe Dubliţki urît, vîrstnic şi nestatornic, era totuşi amorezată de el.

Această constatare nu-l consolă decît pe jumătate: „Mi-a dat să-i citesc nuvela, nota el la 26 august. Cîtă forță în exprimarea adevărului și a simplității! Ce nu este limpede, o chinuiește. Am citit tot, fără strîngeri de inimă, fără vreun semn de gelozie sau de invidie. Totuși expresiile : « cu o înfățișare nu prea agreabilă» și «nestatornic în părerile sale», m-au jignit rău de tot..." Atît de rău că, după două zile, la 28 august 1862, ziua aniversării sale, se convinse că era „prea ilustru" pentru aventura banală a căsătoriei. Jignit în orgoliul său de bărbat, căută refugiul în orgoliul său de scriitor : „Am 34 de ani... M-am trezit cu sentimentul tristeții care mi-e obișnuit... Urîtă mutră. Nu te gîndi la căsătorie. Vocația ta este în altă parte, de asta ai fost dăruit din plin."

Dar munca nu-l mai putea mulțumi. Mica Sonia calculase bine arătîndu-i povestirea ei. Acum, fiecare mișcare pe care o făcea pentru a se elibera de cîrligul undiței, i-l înfigea și mai adînc în carne. Se reîntoarse la Pokrovskoie-Streșnevo, o revăzu, șovăi, speră, își umplu *Jurnalul* cu însemnări contradictorii : „Nu mai este vorba de o dragoste ca pe vremuri, nici de gelozie, nici măcar de regret, ci de un nu știu ce asemănător, și este foarte plăcut ; s-ar zice puțină nădejde (ceea ce n-ar trebui să fie). Porcule ! Puțină remușcare și pe lîngă asta și tristețe. Noapte fermecătoare. Sentiment bun și plăcut... M-am simțit rușinat. Ea de asemenea" *(29 august).* „Nu sînt gelos pe Popov cînd este cu Sonia, nu pot să cred că nu sînt eu acela pe care-l preferă. Mi se pare că ar fi timpul să-i spun, dar este noapte. Și ea vorbește trist, calm. Ne-am plimbat. Umbrarul. Acasă, la masă — ochii ei. Ce noapte ! Nătărăule, nu-i pentru tine ; și totuși, ești amorezat ; ca de

Sonia Koloșina, ca de Alexandra Obolenskaia — nimic mai mult. Am petrecut noaptea la ei, n-am putut dormi, mereu ea ! «N-ai iubit oare niciodată ?» zice ea, și mă apucă rîsul, mă simt cuprins de veselie" *(30 august).* „Niciodată nu mi-am închipuit, într-un mod atît de precis, atît de plăcut și de senin, viața mea viitoare cu soția mea... *Memento :* Dublițki, dobitoc bătrîn !" *(3 septembrie).*" N-am dormit toată noaptea, atît de limpede era imaginea pe care mi-o făurisem despre fericirea mea. Seara, am vorbit despre dragoste. Din rău în mai rău" *(5 septembrie).* „Dublițki, nu-ți băga nasul acolo unde este tinerețe, poezie, frumusețe, dragoste. Pentru toate astea, bătrîne, există cadeții !... Mînăstirea, munca, iată chemarea ta, din înaltul căreia poți contempla în liniște și bucurie amorul și fericirea altuia. Am trăit în această mînăstire și mă voi reîntoarce la ea..." *(7 septembrie).* Scriind această frază, Lev Tolstoi își veni în fire și scrise dedesubt : „Jurnalul meu nu este sincer. Am totuși siguranța că ea va fi într-o zi acasă la mine, lîngă mine, așezată aici, citind și... și aceasta este pentru ea..."

A doua zi, familia Bers se reinstală în apartamentul din Kremlin, și Lev Tolstoi sună din nou la ușa lor : „Sonia mi-a deschis... Parcă a slăbit. În ea nu există nimic din ceea ce am observat întotdeauna la altele : nici poezie falsă, nici atracție convențională. Ea mă atrage în mod irezistibil" *(8 septembrie).* „Ea roși, emoționată : «O, Dublițki, nu visa !...» Nu pot, nu pot să mă depărtez de Moscova... Cu neputință să adorm pînă la trei dimineața. Am visat și m-am frămîntat ca un puști de șaisprezece ani" *(9 septembrie).*

În noaptea aceea, el luă hotărîrea de a renunța la o fericire pe care o considera imposibilă și

scrise Soniei o scrisoare lungă, punînd lucrurile la punct. Îi arăta că părinții ei se înșelau crezîndu-l amorezat de frumoasa Liza, dar că el nu se amăgea recunoscîndu-se în oribilul Dublițki :

„Citind nuvela ta, m-am descoperit în Dublițki și acest lucru mi-a reamintit, din nefericire, ceea ce sînt într-adevăr și uit prea des : unchiul Lev, un diavol bătrîn, groaznic de urît, care trebuie să muncească singur, cu înverșunare, la ce i-a fost dat de Dumnezeu, iar nu să se gîndească la altă fericire decît la aceea pe care ți-o procură conștiința datoriei împlinite... Sînt abătut cînd te privesc, pentru că tinerețea ta îmi amintește cu intensitate bătrînețea mea și neputința fericirii... Sînt Dublițki, dar nu sînt în stare să mă însor doar pentru că trebuie să ai o soție. Pretind de la căsătorie ceva nemaipomenit, ceva imposibil.... Pretind să fiu iubit cum iubesc eu... Nu voi mai trece pe la voi."

Ah, cît de ușurat se simți după ce scrisese aceste rînduri. Atît de ușurat, încît le strecură într-un sertar și nu se mai gîndi la ele. [1] La deșteptare, în ziua de 10 septembrie, era frînt de oboseală, dar din nou plin de nădejdi. Hotărîrea sa de a nu o mai vedea pe Sonia se spulberă la lumina zilei. De-abia îmbrăcat, se repezi la ea : „La Kremlin. Nu era acolo... Apoi sosi, sobră, serioasă. Am plecat, descurajat din nou și mai îndrăgostit ca niciodată. În fond, speranța dăinuiește. Trebuie, trebuie negreșit să tai nodul. Încep s-o urăsc pe Liza, deși mi-e milă de ea. Doamne, ajută-mă, învață-mă ! Simt că mă așteaptă încă o cumplită noapte albă ; eu care rîd de suferințele amorezaților ! Sînt pedepsit de ceea ce mi-am bătut joc ! Ce de planuri făurisem de a mă destăinui ei, dar în zadar... Doamne, ajută-mă, învață-mă ! Sfîntă Fecioară, ajută-mă !" *(10 septembrie).*

Amploarea iubirii sale îl înspăimînta ca o boală. Singura activitate de care mintea sa mai putea fi capabilă era de a se gîndi la această tînără fată cu trupul fraged. Cu cît se simțea mai bătrîn și mai urît, cu atît ea i se părea mai de dorit. La 11 septembrie se sili să n-o viziteze și se adînci în rugăciuni. La 12, trecu pe la familia Bers și dădu peste o adunare de prieteni, care îl obosiră cu flecăreala lor. În mijlocul tuturor acestor oameni ușuratici și curtenitori, Sonia era inaccesibilă. Să o ia, să o răpească, s-o ducă la țară... „Sînt îndrăgostit cum nu credeam că ar putea fi cineva — va nota el în aceeași seară. Sînt nebun, dacă lucrurile continuă astfel, am să-mi trag un glonte în cap. A fost la ei o serată. Ea este fermecătoare din toate punctele de vedere. Iar eu, eu sînt dezgustătorul Dublițki. Ar fi trebuit să-mi iau măsurile de precauție mai devreme. Acum, nu mă mai pot opri. Un Dublițki, fie, dar sînt înfrumusețat prin dragoste. Da, mă voi duce la ei mîine dimineață. Au mai existat clipe prielnice, dar n-am profitat de ele. Mi-era frică, ar fi trebuit să mă destăinui pur și simplu. Aș vrea să mă reîntorc la ei și să spun totul în fața tuturor. Doamne, ajută-mă !"

La 13 septembrie, întrucît își călcase, din nou făgăduiala ce și-o făcuse, el își reînnoi jurămîntul: „Mîine, mă voi duce acolo și voi spune tot, sau mă voi sinucide". După ce chibzui, trase o linie peste sfîrșitul frazei. Nu se va sinucide. Și nici nu va vorbi. Va prezenta cererea în căsătorie printr-o scrisoare. Era, totuși, mai ușor. Ce disperare, dacă ea ar refuza ! Ce teamă, dacă ar accepta !

[1] Această scrisoare, din 9 septembrie 1862, i-o predă Sofiei Andreevna după căsătorie (n.a.).

Casa, de jur împrejurul lui, era liniştită. O lumînare ardea pe masă. Lăsă să-i alerge condeiul de la un capăt la altul al hîrtiei. Cînd sfîrşi, notă în *Jurnalul* său : „Ora 4 dimineaţa. I-am scris o scrisoare pe care i-o voi înmîna mîine, adică astăzi, 14. Doamne, ce spaimă mi-e să nu mor ! O astfel de fericire mi se pare cu neputinţă. Ajută-mă, Doamne !" Apoi, închise caietul, reluă scrisoarea şi o citi liniştit :

„Sofia Andreevna, situaţia devine pentru mine insuportabilă. Sînt trei săptămîni de cînd, zilnic, îmi promit : astăzi voi spune tot ; şi ies de la voi cu aceeaşi nelinişte, acelaşi regret, aceeaşi teroare, aceeaşi fericire în suflet... Iau această scrisoare cu mine pentru a ţi-o înmîna, dacă nu voi găsi prilejul sau curajul să-ţi vorbesc... Spune-mi, sincer de tot, vrei să fii soţia mea ? Dar să nu-mi răspunzi da, decît dacă poţi s-o afirmi deschis, din adîncul inimii. Dacă nu poţi, dacă ai vreo umbră de îndoială, atunci e preferabil să-mi răspunzi : nu. Pentru Dumnezeu, întreabă-te bine ! Dacă răspunzi nu, va fi pentru mine îngrozitor ; dar prevăd această eventualitate şi voi găsi în mine însumi tăria de a o suporta. Căci de aş deveni soţul tău şi n-aş fi iubit pe măsura iubirii mele, ar fi şi mai îngrozitor !"

Nu dădu această scrisoare Soniei nici în 14 septembrie, nici în 15. Totuşi, în 15, îi şopti că avea să-i comunice ceva important. Ea îl privi cu ochii ei negri, uimiţi. Nu înţelegea, sau se făcea că nu înţelege ? El îşi pipăi scrisoarea în buzunar, nu adăugă nici un cuvînt şi se retrase.

Cînd reveni la Kremlin, a doua zi, 16 septembrie, după prînz, o găsi pe Sonia cîntînd la pian *Il baccio* [1], un vals italienesc. Era atît de tulburată,

[1] Sărutul (it.) (n.tr.).

încît degetele parcă i se lipeau de clape. Pentru a-şi ascunde emoţia, îi ceru surorii sale Tania să cînte din gură. La un moment dat, întrucît greşise acompaniamentul, Lev Tolstoi îi luă locul la pian. Îşi jurase în gînd că dacă Tania va cînta bine ultima notă, care era foarte înaltă, va înmîna scrisoarea Soniei. De nu, va deduce că Dumnezeu îl sfătuia să aştepte. Sfîrşitul cîntecului se apropia. Nota ţîşni pură, cristalină, imperativă din gîtlejul tinerei fete. Lev Tolstoi simţi un şoc lăuntric şi duse mîna spre buzunar. Tania se eschivă pentru a pregăti ceaiul. Ca şi cum s-ar fi aruncat în gol din înălţimea unui turn, Lev Tolstoi murmură :

— Voiam să-ţi vorbesc, dar n-am putut. Iată scrisoarea pe care o am la mine de cîteva zile. Citeşte-o. Aştept aici răspunsul dumitale.

Sonia înşfăcă scrisoarea, coborî repede scara şi se închise în odaia pe care o împărţea cu cele două surori. Inima îi bătea atît de puternic, încît abia înţelegea ce citeşte. Cînd ajunse la fraza : „Vrei să fii soţia mea ?" cineva bătu cu pumnul în uşă. Era Liza.

— Sonia! strigă ea. Deschide! Deschide imediat! Trebuie să te văd !

Sonia întredeschise uşa.

— Ce-ţi scrie contele ? reluă Liza cu o voce sugrumată. Vorbeşte ! Vorbeşte !

— Mi-a făcut propunerea să mă ia de soţie, răspunse Sonia în limba franceză.

Ochii Lizei se măriră, se înecară în lacrimi, şi izbucni într-un hohot de plîns :

— Refuză ! Refuză imediat !

Deoarece Sonia tăcea, înmărmurită de fericire, mama ei, alarmată de mica Tania, veni în goană. O dojeni pe Liza, o îndemnă să se stăpînească,

să fie demnă şi împingînd-o pe Sonia de umeri, murmură :

— Du-te şi dă-i răspunsul.

Tînăra fată se ridică întocmai ca o vijelie, se repezi spre odaia în care Lev Tolstoi aştepta, palid, sprijinit cu spatele de perete. El îi luă amîndouă mîinile şi zise încetişor :

— Ei bine ?

— Da, desigur ! răspunse ea cu entuziasm.

La aceste cuvinte, tulburarea şi bucuria se îmbinară în el cu o asemenea violenţă, încît încercă o senzaţie de ameţeală. Peste două minute, toată casa ştia, şi el trebui să suporte valul primelor felicitări. Doar Liza rămase să plîngă în camera ei şi doctorul Bers, de asemenea, se bosumflă, pretextînd o indispoziţie. Socotea că Lev Tolstoi se purtase incorect, alegînd pe a doua sa fiică, atunci cînd el i-o destinase pe prima.

După plecarea logodnicului, doamna Bers încercă să-l convingă pe soţul ei prin argumente. Îi demonstra că, din cauza numeroasei lor progenituri şi a veniturilor lor modeste, n-aveau dreptul să respingă un pretendent bogat, talentat şi nobil pentru o simplă chestiune de prioritate, că nu se cîştiga nimic luptînd împotriva dragostei şi că, dealtfel, ceea ce conta nu erau principiile, ci fericirea Soniei. Stăpînindu-şi amărăciunea, Liza o ajută pe maică-sa să pledeze cauza viitorilor soţi. Împreună, ele înfrînseră încăpăţînarea doctorului. Acesta binecuvîntă pe Sonia cu icoana familiei şi toată lumea plînse.

Între timp, odată ajuns acasă, Lev Tolstoi, frînt de emoţie, incapabil să-şi exprime gîndurile, scrise aceste cîteva cuvinte în *Jurnalul* său : „I-am spus-o. Ea : Da ! Ca o pasăre rănită. N-are rost

să scriu. Cu neputinţă de a uita şi de a povesti asta."

A doua zi, 17 septembrie, doamna Bers primea musafiri cu ocazia sărbătoririi numelui ei de botez. Cele două fete mai mari, Liza şi Sonia, erau îmbrăcate la fel, după tradiţie. Rochii de bariş liliachiu şi alb cu gulerul rotunjit, funde din panglici liliachii la corsaj şi pe umăr. Amîndouă erau palide, ochii încercănaţi, feţele trase sub pieptănătura înaltă. Masa se prăbuşea sub greutatea mîncărurilor şi în toate vazele erau flori. Chiar de la ora două după-amiază sala se umplu de lume. De fiecare dată cînd un invitat se apropia de Liubov Alexandrovna pentru a o felicita, ea spunea surîzînd graţios : „Puteţi să ne felicitaţi şi pentru logodna fiicei noastre". Ea n-avea timpul să precizeze despre cine era vorba, că noul venit se şi îndrepta spre Liza în grabă. Liza se roşea, schiţa o grimasă amabilă şi arăta înspre Sonia, care la rîndul ei roşea. Pentru a mări parcă tulburarea familiei, în mijlocul salonului apăru un superb guard de cavalerie : Mitrofan Polivanov. O felicită pe stăpîna casei şi o salută pe aceea pe care o considera oarecum ca pe logodnica sa. Sonia se crispă pentru a nu-şi trăda tulburarea. Fratele ei, Saşa, îl trase repede pe guard în ungherul unei ferestre. După o explicaţie cu voce scăzută, Mitrofan Polivanov veni spre Sonia şi spuse printre dinţi :

— Ştiam că ai să mă trădezi. O presimţeam...

Lev Tolstoi îl observa cu nelinişte pe acest filfizon în uniformă care vorbea în şoaptă cu aceea care, în curînd, va purta numele lui. Puţin mai încolo, stătea Liza, cu capul drept şi buzele strînse. „Logodit, cadouri, şampanie, va nota Lev Tolstoi

în aceeaşi seară. Liza vrednică de milă şi chinuită. Ar fi trebuit să mă urască; mă îmbrăţişează."

Rămînea să se fixeze data căsătoriei. Ca şi cea mai mare parte a oamenilor ambiţioşi, odată hotărîrea luată, Lev Tolstoi nu înţelegea să aştepte ca ea să se realizeze. În faţa părinţilor Soniei, uluiţi, pretinse ca la 23 septembrie 1862, o săptămînă după logodnă, să aibă loc căsătoria religioasă. Liubov Alexandrovna obiectă că trebuie pregătit trusoul.

— De ce? strigă el. Este foarte bine îmbrăcată! Ce oare îi mai trebuieşte?

Cu un oftat, doamna Bers se înclină. Obţinînd cîştig de cauză asupra acestui punct, Lev Tolstoi o întrebă pe logodnica sa dacă prefera să facă voiajul de nuntă în străinătate ori să se instaleze direct la Iasnaia Poliana. Ea optă pentru Iasnaia Poliana, căci voia, zicea, „să înceapă fără întîrziere o viaţă serioasă, o viaţă de familie". El îi fu recunoscător. Desigur, nu vor fi singuri în casa cea mare. Mătuşa Toinette făcea parte din mobilier. Dar Sonia o şi iubea cu tandreţe pe bătrîna domnişoară şi nu se îndoia că va găsi în ea o aliată. Încă şase zile! Şi deodată, tînăra fată fu prinsă într-un vîrtej: vizite, scrisori, probe la croitoreasă, drumuri la magazine, liste de invitaţi... Această agitaţie, provocată de cochetărie, i se părea lui Lev Tolstoi inutilă şi nefastă. În căsătorie, nu toaletele erau esenţialul, ci sufletele. Departe de a căuta să te înfrumuseţezi în faţa fiinţei căreia i-ai făgăduit credinţă, trebuia să te arăţi gol înaintea ei. Gol, în toată urîţenia ta. Dacă dragostea supravieţuieşte acestei încercări a adevărului, o familie putea să se înfiripe. Dacă nu, mai bine să-şi vadă fiecare de drumul său.

În acest spirit de lealitate, hotărî să prezinte logodnicei lui toate *Jurnalele* sale intime. Ea voise să-l descrie în acel portret al lui Dubliţki, cu fizicul puţin atrăgător. El îi va arăta că sufletul lui Dubliţki era şi mai îngrozitor. Ambiţiile sale nebuneşti, regulile absurde de viaţă, acrobaţiile intelectuale, schimbările bruşte de atitudine, durerile de dinţi, furiile, diareele, visele erotice, pseudologodna cu Valeria, legăturile trupeşti lipsite de făţărnicie, cu ţărăncile, ea va cunoaşte totul. Printre darurile lui de nuntă, va depune şi acest pachet de rufe murdare. Dacă ea nu-şi astupa nasul, însemna că putea să înţeleagă orice. Îndura cu mare plăcere să se înjosească astfel, după obiceiul rusesc, în ochii celei a cărei stimă îi era mai de preţ ca orice. Cîteva zile mai înainte, o cuprinsese pentru întîia oară în braţele sale, între perete şi pian, şi ea îi dăduse o sărutare stîngace. Excitaţia sa fusese atît de puternică, în momentul acela, încît, ajungînd acasă, notase: „Apariţia Satanei. Gelozie cu privire la trecutul ei. Îndoială în ce priveşte dragostea Soniei şi gîndul că se înşeală asupra sentimentelor ei."[1] Ea va citi şi asta! Era excitat ca şi cum şi-ar fi mizat averea pe o carte.

Sonia primi caietele cu nelinişte şi petrecu o noapte întreagă citindu-le. De la o pagină la alta, vedea degradîndu-se imaginea viitorului ei soţ. Aceste mărturisiri pe care o femeie matură le-ar fi suportat cu greu, o umplură de dezgust pe tînăra fată de optsprezece ani, crescută de mama ei în necunoaşterea „aspectelor urîte" ale vieţii. Nu înţelegea cum un om care scrie atît de frumos despre virtute, uitare de sine, curaj, putea fi în

[1] *Jurnal*, 20 septembrie 1862 (n.a.).

același timp un om slab de înger și un destrăbălat. Cîte schimbări radicale în politică, în artă, în dragoste! Cît interes pătimaș pentru tot ce avea legătură cu propria sa persoană! Dacă se ocupa atît de mult de el însuși, va avea cel puțin dorința de a se ocupa și de ea? Dacă își fixa principii atît de riguroase, nu-i va pretinde o perfecțiune morală de care ea nu era capabilă? Dacă își schimba atît de repede părerile, nu se va plictisi de ea a doua zi după nuntă? Natura cea mai contradictorie cu putință, un Janus cu două fețe, una luminoasă, cealaltă tenebroasă. Fraze oribile îi săreau în ochi: „Consider tovărășia femeilor ca o necesitate neplăcută a vieții sociale și, atît cît este posibil, îndepărtează-te de ele. Cine, dacă nu femeile ne inspiră senzualitatea, lenevia, frivolitatea și tot felul de alte vicii?... Am simțit dorinți voluptuoase... Am însoțit o prostituată la ea acasă..." Stilul sec al *Jurnalului* contribuia și mai mult la impresia de cinism care se desprindea din el. Sonia izbucni în lacrimi. „Cît am fost de răscolită de aceste pagini pe care, dintr-un exces de conștiință, el a ținut să mi le dea să le citesc înainte de căsătoria noastră! va spune ea mai tîrziu. Sinceritate inutilă! Am plîns mult aruncînd o privire asupra vieții lui trecute."

În zori, ea se liniști. Cu ochii înroșiți, pomeții obrajilor înflăcărați, ea își primi surîzînd logodnicul, care venea după noutăți. Părea obosit și îngrijorat. Îl liniști, îl iertă, îi restitui caietele. Dar în adîncul sufletului ei, simțea că se înfăptuise ceva ireparabil. Toată viața ei va păstra urmele acestei profanări.

Căsătoria urma să fie oficiată la 23 septembrie 1862, la ora 8 seara, în biserica imperială a Născătoarei de Dumnezeu din Kremlin. Pe la mijlocul

dimineții, cînd casa era cu susul în jos, Lev Tolstoi sosi pe neașteptate și alergă în odaia tinerelor fete. Tradiția interzicea ca un logodnic să-și viziteze logodnica în ziua ceremoniei nupțiale. Văzîndu-l apărînd, Sonia se nelinişti. Ce avea să-i mai spună? Alb ca varul, cu aerul rătăcit, privirea fixă, se așeză alături de ea pe un cufăr gata legat și o întrebă dacă era absolut sigură că-l iubește și dacă nu-l regreta pe Mitrofan Polivanov sau pe vreun altul din curtezanii ei, dacă, în sfîrșit, nu cumva voia să revie asupra hotărîrii. În ce-l privește, spunea el, puțin îi păsa de opinia publică! O despărțire bună prețuia mai mult decît o căsătorie proastă. Ea crezu că el caută un pretext pentru a-și retrage cuvîntul dat și izbucni în lacrimi. În timp ce o mîngîia, doamna Bers intră în odaie, adusă de indignarea maternă ca o corabie purtată de valuri.

— Momentul este foarte bine ales pentru a o chinui! strigă ea. Astăzi este nunta! Ziua și așa este încărcată! Apoi, mai este și drumul de străbătut — și iat-o scăldată în lacrimi!

Rușinat, logodnicul nu mai conteni cu scuzele și se retrase cu umerii plecați. La ora șase, Sonia, istovită, începu să se îmbrace. Surorile și prietenele ei o pieptănară și-i fixară pe cap un voal de tul și o coroană de flori. Rochia, de asemenea de tul, îi lăsau libere gîtul și brațele, după moda timpului. „Această țesătură ușoară și străvezie mă înconjura ca un nor, va scrie ea." [1] Dar îi păru rău că avea umerii prea slabi.

După ritul ortodox, mirele trebuia să sosească primul la biserică; de cum sosea, trimitea un cavaler de onoare pentru a o înștiința pe mireasă

[1] *Amintirile* contesei Tolstaia (n.a.).

că putea să plece. Ori Sonia era gata de mult și, țeapănă în rochia ei vaporoasă, se plictisea printre cei ce o înconjurau. Se scurse o jumătate de oră, o oră, o oră și un sfert, nu se vedea încă nici un vestitor! O îndoială groaznică trecu prin capul Soniei: oare logodnicul nu fugise? Evoca în minte cele spuse de el chiar în dimineața aceea, și teama i se schimbă în certitudine. Aproape moartă de rușine, nu îndrăznea să ridice ochii spre părinții ei care, în mod vădit, îi împărtășeau temerile. În cele din urmă, nu un cavaler de onoare, ci Alexis, valetul lui Lev Tolstoi, apăru foarte agitat. Pregătind valizele stăpînului său, uitase să-i lase afară o cămașă curată. Era duminică, prăvăliile erau închise și toate lucrurile viitoarei gospodării erau adunate la familia Bers. Trebuiau deschise din nou cuferele și scotocite. Punînd mîna pe prețioasa cămașă, Alexis porni din nou în goană.

Se mai scurse încă mult timp pînă cînd cavalerul de onoare apăru, radios, pentru a vesti că, Lev Tolstoi, îmbrăcat din cap pînă în picioare, își aștepta logodnica pe treptele bisericii. Fu semnalul despărțirilor, al recomandărilor, al lacrimilor:

— Ce o să ne facem fără mica noastră contesă? gemea bătrîna doică.

— O să mor de inimă rea fără tine! spunea Tania.

Doctorul Bers, suferind, rămăsese în biroul său. Doamna Bers luă cu mîinile ei icoana Sfintei Sofia, martiră, și-și binecuvîntă fiica. Apoi, Sonia, lăsîndu-și acasă părinții, după datină, urcă în trăsură și porni spre biserica Născătoarei de Dumnezeu, care era foarte aproape. În timpul drumului, nu încetă să plîngă. Printr-un văl de

lacrimi văzu grădina, iarna, pe Lev Tolstoi în haină neagră și plastron alb, naosul luminat, o mulțime de necunoscuți care șușoteau la trecerea ei... Slujba fu oficiată de doi preoți în odăjdii brodate cu aur și argint. Corurile Curții cîntau imnuri religioase pline de nădejde. În spatele celor doi soți, cavalerii de onoare se schimbau între ei ca să țină cununiile. Unul din ei, strîns într-o frumoasă uniformă de guard de cavalerie, nu era altul decît Mitrofan Polivanov, pretendentul respins. Superb în durerea sa stăpînită, acceptase acest ultim sacrificiu din dragoste pentru Sonia. Dar ea era atît de obosită, încît o cuprinse amețeala. „Mi se părea, va spune dînsa, că se săvîrșea un eveniment la fel de fatal, la fel de inevitabil ca toate fenomenele naturii, și că nu folosea la nimic să te mai gîndești.“ [1]

După ceremonie, intimii se adunară în apartamentul familiei Bers, pentru a-i felicita pe tinerii căsătoriți. Din nou se bău șampanie, ronțăindu-se bomboane. După ce Sonia își schimbă rochia de tul cu o rochie de călătorie dintr-o stofă albastru închis, spuse că-i gata de plecare. Serghei, fratele lui Lev Tolstoi, sosit la Moscova pentru a o saluta pe viitoarea lui cumnată, plecase în ajunul nunții la Iasnaia Poliana, pentru a o ajuta pe mătușa Toinette să pregătească primirea perechii. Bătrîna cameristă a familiei Bers, Varvara, poreclită „Stridia“, urma s-o însoțească pe tînăra ei stăpînă la țară. Era tot ce-i va mai rămîne Soniei din viața ei de fată!

În clipa despărțirii, salonul răsună de suspine tragice. Întreaga familie hohotea. S-ar fi putut crede că tînăra soție era dusă la supliciu. În acest

[1] *Amintirile* contesei Tolstaia (n.a.).

concert de bocete, Lev Tolstoi, mut, se stăpînea cu greu. Cînd Liza înaintă spre a-şi îmbrăţişa sora, Sonia o privi fix. Lacrimi scăldau ochii aceleia care rămînea. După datina rusească, toată lumea se aşeză şi păstră un minut de tăcere, pentru a-i încredinţa Domnului pe călători. După această oraţie tăcută se ridicară, şi urările, sfaturile, binecuvîntările, semnul crucii fură reluate şi mai intens.

Afară, în noapte, aştepta o berlină [1] uriaşă, trasă de şase cai de poştă şi condusă de un vizitiu şi un surugiu. Ploua. Felinarele aprinse se reflectau în băltoace. Cuferele negre, legate cu frînghii şi curele, fură urcate pe acoperiş. Deoarece Lev Tolstoi, nerăbdător, se uita mereu la ceas, Sonia se smulse din îmbrăţişarea mamei sale şi, fără a se uita înapoi, urcă în trăsură. Un strigăt sfîşietor îi străpunse urechile. Doamna Bers o mai striga încă ! Repede ! Lev Tolstoi se aşeză lîngă soţia sa şi închise portiera. Valetul Alexis, Varvara, servitoarea poreclită „Stridia“ se urcară pe scaunele dinapoi. Greoiul vehicul se urni în ploaie. [2]

În această cutie întunecată, strîmtă şi zgîlţîită tare, Sonia continuă să plîngă. Auzea stropii de apă picurînd pe acoperiş, copitele cailor împotmolindu-se în băltoace, vîntul rece suflînd sub portieră ; din cînd în cînd, licărirea palidă a unui felinar străpungea potopul din jurul ei ; totul i se părea umed, rece, lugubru şi îngrijorător. Despărţită pentru întîia oară de familia ei, se înfiora de teamă lîngă acest om vîrstnic şi bărbos, care cîştigase asupra ei nişte drepturi teribile, despre

[1] Trăsură de călătorie în care se poate dormi ca într-un pat. Numele ei vine de la oraşul Berlin (n.tr.).

[2] Toate peripeţiile logodnei şi ale căsătoriei fură reluate de Lev Tolstoi în *Anna Karenina* (n.a.).

care ea nu ştia nimic. Nu degeaba îl numise Dubliţki, în nuvela sa. Dubliţki, omul cu două feţe, capabil de ce e mai bun şi de ce e mai rău. Întrucît ofta şi-şi întorcea capul, Lev îi spuse că probabil nu-l iubea dacă suferea atît că-şi părăsise familia. Sonia nu ştiu ce să răspundă, iar el se posomorî.

Totuşi, la staţia de poştă Biriulevo, Lev Tolstoi voi să risipească indispoziţia care-i apăsa şi se arătă tandru, ba chiar vesel. Din consideraţie pentru aceşti tineri căsătoriţi, cu nume ilustre, sosind într-o berlină nouă-nouţă, şeful de poştă le deschise apartamentul căruia i se spunea al ţarului : odăi vaste, solemne, cu mobilele tapiţate în rips roşu. În acest decor ridicol şi grandios, Sonia se simţea şi mai tulburată. Ghemuită într-un colţ al divanului, tăcea „ca o condamnată“. O servitoare aduse samovarul.

— Ei bine ! zise Lev Tolstoi, dacă ai face onorurile, dacă ai servi tu ceaiul ?...

Sonia se supuse. Gesturile îi erau stîngace. Nu îndrăznea să-şi tutuiască soţul, nici măcar să-i spună pe numele cel mic. Cu trupul îngheţat, mintea năucită, aştepta dintr-o clipă într-alta ca el s-o apuce, s-o răstoarne şi să obţină de la ea plăcerea aceea oribilă despre care vorbea atît de des în *Jurnalul* său. Ploua într-una. În curtea staţiei de poştă soseau trăsuri. Uşile erau trîntite, caii nechezau, rîndaşii înjurau. În această noapte, Lev Tolstoi o posedă pentru prima oară pe tînăra sa soţie terorizată. O luptă brutală şi decepţionantă între bărbatul experimentat şi fecioara care se apără, geme, apoi face pe moarta. Actul odată săvîrşit, el notă pentru a-şi aduce aminte : „Ştie tot. E simplu. Biriulevo. Spaima ei. Ceva bolnăvicios.“

La 24 septembrie seara, berlina, trasă de şase cai murdari de noroi, se opri înaintea peronului din Iasnaia Poliana. Mătuşa Toinette, strîngînd la pieptul ei sfînta icoană a Bunei-Vestiri, se repezi în vestibul pentru a o primi pe noua stăpînă a moşiei. Lîngă ea stătea Serghei, fratele lui Lev, oferind pe o tavă pîinea şi sarea ospitalităţii. Sonia se înclină pînă la pămînt, făcu semnul crucii, sărută icoana şi îmbrăţişă pe bătrîna domnişoară. Lev Tolstoi făcu la fel. Apoi, luîndu-se de braţ, pătrunseră, cu o emoţie religioasă, în casa care-i aştepta.

A doua zi, Lev Tolstoi scrise în *Jurnalul* său : „Fericire nemăsurată... Este cu neputinţă ca toate acestea să se termine altfel decît odată cu viaţa."

2

O FERICIRE ÎNFRICOŞĂTOARE

Tinereţea fragedă a Soniei îl tulbura pe Lev Tolstoi. O privea cum îşi dădea aere de „persoană matură" şi, în orice clipă avea dorinţa de a o duce în camera lor, acoperind-o de sărutări. „Am trăit treizeci şi patru de ani fără să ştiu că se poate iubi atît şi că poţi fi atît de fericit, scria el la 28 septembrie 1862 scumpei sale Alexandrina Tolstaia. Am mereu impresia că am furat o fericire nemeritată, nejustificată şi care nu mi-era destinată." Chiar şi prima ceartă pe care o avu cu soţia sa îl încîntă. După ce plînse strîngînd-o în braţe, nota în *Jurnalul* său : „Este fermecătoare, o iubesc şi mai mult". Mai tîrziu, văzînd-o scriind surorii sale Tania, se aplecă peste umărul ei şi adăugă ca post-scriptum : „Scumpa mea Tania, plînge-mă, am o soţie proastă". Sonia scrise la rîndul ei : „El este prost, Tania !..." La care Lev Tolstoi adăugă : „Această veste, că amîndoi sîntem proşti ar trebui să te întristeze adînc, dar după supărare vine bucurie ; sîntem foarte mulţumiţi de a fi proşti şi nu vrem să fim altfel..." „Eu însă, aş vrea ca el să fie mai deştept", conchise Sonia.

Şi izbucniră în rîs, încîntaţi de aceste nerozii care le arătau puterea dragostei. Cu toate acestea, Sonia, nu era cîtuşi de puţin o femeie-copil. Ea voi numaidecît să-şi impună voinţa în conducerea treburilor casei. Anumite deprinderi ale soţului ei îi displăceau. Astfel, el obişnuia să doarmă, după obiceiul mujicilor, înfăşurat într-o cuvertură, cu capul pe o pernă de piele. Îl obligă să folosească cearşafuri şi perne, ca orăşenii. La fel, în timp ce înainte de sosirea ei servitorii se culcau pe jos, pe culoare, în vestibul, sau unde le venea mai bine, ea îi obligă pe fiecare din ei să aibă un loc fix pentru a dormi peste noapte. Cum să te faci ascultată de această numeroasă servitorime, inculta, abrutizată şi leneşă ? Acolo se afla bucătarul Nikolai Mihailovici, fostul flautist în orchestra şerbilor prinţului Volkonski [1]. Dacă era întrebat de ce schimbase flautul pentru maşina de gătit, răspundea invariabil : „Pentru că mi-am pierdut muştiucul". Adeseori, era prea beat pentru a pregăti masa, şi ajutorul său, Alioşa Gorhok, un nătîng, era acel care îl înlocuia la cuptoare. Un alt personaj însemnat era Agata Mihailovna, menajera, care întotdeauna mergea tricotînd un ciorap ; adora atît de mult animalele, încît nu putea înghiţi carne, nici strivi un gîndac şi hrănea şoarecii cu lapte, iar păianjenii cu muşte. Obligată să crească nenumăraţii căţeluşi ai lui Lev Tolstoi, îi ţinea în camera sa care era de o murdărie respingătoare, îi acoperea cu propriile ei veştminte pentru a-i feri de frig şi, dacă vreunul se îmbolnăvea, aprindea pentru el o lumînare, în faţa icoanei Sfîntului Nicolae. Mai trebuie menţionaţi

[1] Ca şi bătrînul Tihon, care servea ca fecior pe vremea tatălui lui Lev Tolstoi (n.a.).

Duniaşa, slujnica cea voinică, feciorul Alexis, spălătoreasa cu fetele ei, starostele Vasili Ermilin, birjarul roşcovan Indiuşkin, şi tot felul de ajutoare, ucenici, curieri, brodeze, femei de corvoadă, ale căror chipuri şi nume ar fi greu de reţinut. Blînda mătuşă Toinette îi lăsase mult timp în voie. Sonia începu a-i struni cu severitate. Chemările mînioase ale soneriei îi trezeau pe servitori din indiferenţa lor. Îi bruftuia pe Duniaşa, pe Alioşa Gorhok şi chiar pe Agata Mihailovna. Lev Tolstoi se mira de ţipetele care pătrundeau prin pereţi în biroul său, dar nu se nelinişte încă. Nu putea admite că soţia lui — atît de tînără ! — ar avea un caracter urît. Totuşi, observă că mătuşa Toinette, deposedată de prerogativele ei de stăpînă a casei, slăbea, se ofilea alături de nedespărţita Natalia Petrovna. Aceea care-l crescuse din fragedă copilărie, care cunoscuse şi iertase toate trăsnăile sale de adolescent, care veghease cu o vie solicitudine asupra tihnei sale de om matur, văzîndu-şi terminat rolul, se retrăgea în umbră. „Chipul mătuşii a căpătat o expresie nouă, îmbătrînită, care nu poate să nu mă emoţioneze", nota Lev Tolstoi în *Jurnalul* său.[1] Oricît de ştearsă era mătuşa Toinette, ea menţinea în casă un iz de boală şi de bătrîneţe. Venind dintr-o familie numeroasă, zgomotoasă şi veselă, Sonia începu să sufere de plictiseala care domnea la Iasnaia Poliana. Bucuriile descoperirii fiind sfîrşite, observă, deodată, că era foarte singură. Soţul ei, absorbit de grijile moşiei, era deseori pe cîmp. De cum dispărea din raza vederii sale, ea îşi pierdea vioiciunea. Începu din nou să-şi ţină *Jurnalul*. Poate chiar Lev Tostoi a fost acela care a

[1] *Jurnal*, 10 decembrie 1863(n. a.).

sfătuit-o. Bineînțeles, n-avea poftă de scris decît în clipele de melancolie. În felul acesta, confesiunea ei se desfășura ca o tapițerie incompletă, din care lipseau firele luminoase care ar fi susținut „desenul". „Această singurătate mă copleșește, nota ea. Acasă era atîta însuflețire și aici, în absența lui Lev, totul este mohorît. El, care a trăit aproape întotdeauna singur, nu înțelege ceea ce simt... În această locuință nu se aude niciodată izbucnirea unui glas vesel. E ca și cum toată lumea ar fi moartă... Sînt vinovată față de mătușica. Ar trebui să fiu mai atentă cu ea, chiar dacă n-ar fi decît pentru că l-a îngrijit pe bărbatul meu cînd era mic și pentru că îmi va îngriji proprii mei copii... Mi se pare că nu o iubesc pe mătușica, și aceasta mă mîhnește... Bătrînețea ei mai mult mă enervează decît mă emoționează... Mătușica este drăguță și liniștită, dar mi-e neplăcut să trăiesc alături de ea : este bătrînă !..."[1]

Conștientă de zbuciumul prin care trecea nepoata ei, mătușa Toinette o observa în tăcere și o deplîngea. Într-o seară, cînd Lev Tolstoi era absent, se apropie, fără zgomot, de tînăra femeie, îi luă mîna și i-o sărută. „De ce ? notă Sonia. Cred că este bună. Îi face rău că mă vede singură."

Pentru a reacționa împotriva acestei atmosfere înăbușitoare, Sonia se cufundă în muncă. Cu legătura de chei agățată la cingătoare, fugea din pivniță în pod, inspecta curtea de păsări, controla randamentul vacilor de lapte, era de față la muratul castraveților și ținea registrele cu socoteli. În ce-l privea, Lev Tolstoi concediindu-și intendenții, își puse în cap să administreze singur

[1] *Jurnalul* contesei Lev Tolstaia, octombrie 1862—martie 1863 (n.a.).

cele șase sute șaptezeci și șase de desiatine de pămînt care-i mai aparțineau.[1] Veșnic gata de a se entuziasma pentru noile metode de exploatare agricolă, se lansă în apicultură, instală o prisacă în pădurea Zasieka, plantă meri în livadă, cultivă verze pe suprafețe mari, construi o distilerie, experimentă o crescătorie de oi și, pînă la urmă, importă porci japonezi pe care-i văzuse la crescătorul Satilov. În fața primului transport, exclamă : „Ce rituri ! Ce rasă curioasă !" și încredință aceste prețioase specimene unuia din protejații săi, un bețivan bătrîn. Nădăjduia, în mod naiv, să-l schimbe pe acest om prin muncă. Dar porcarul nu înțelese favoarea care îi fusese făcută, se supără de a fi fost pus să îngrijească porcii și se răzbună lăsîndu-i să crape de foame. Lev Tolstoi crezu în efectele unei epidemii și se îndreptă către alte experiențe. „Singurele mele preocupări sînt banul sau bunăstarea în înțelesul ei cel mai vulgar", mărturisi el.[2] Și Sonia nota ca un ecou : „Se poate oare ca nimic să nu-l intereseze în afara problemelor bănești, a gestiunii moșiei, a distileriei ? Cînd nu este ocupat să mănînce, să doarmă sau să tacă, umblă după afaceri, aleargă, aleargă, întotdeauna singur."[3]

Poetul Fet, trecînd într-o zi pe la Iasnaia Poliana, îl găsi pe proprietarul acelor locuri pe cale de a dirija pescuirea crapilor din iaz. Interesat de așezarea anevoioasă a năvodului, Lev Tolstoi îl salută distrat pe musafir și o chemă pe soția sa, care sosi alergînd, îmbrăcată în alb, cu o legătură grea de chei zornăind la cingătoare. Pentru a

[1] Aproximativ șapte sute treizeci și șapte de hectare (n.a.).
[2] *Jurnal*, 2 iunie 1863 (n.a.).
[3] *Jurnalul* contesei Lev Tolstaia, 24 aprilie 1863 (n. a.).

ajunge mai repede, sări peste un gard de mărăcini.

— Ce faceți, contesă ? strigă Fet. Ce imprudență !

— Nu-i nimic, sînt obișnuită ! răspunse ea.

Și, deoarece Lev Tolstoi dădea poruncă să se aducă un sac din șură, ea desprinse o cheie din legătură și o dădu băiatului, care porni ca săgeata :

— Iată ! zise Lev Tolstoi lui Fet. Iată aplicarea metodei noastre : să ții cheile la tine și să execuți toate treburile gospodăriei cu ajutorul băiețașilor.

Acești copii îi avea cu atît mai ușor la dispoziție, cu cît închisese școlile din sate.

Chiar de la 1 octombrie 1862, abia sosit la Iasnaia Poliana, el nota : „Mi-am luat rămas-bun de la studenți și popor". Și cincisprezece zile mai tîrziu : „Hotărît să termin cu revista, la fel ca și cu școlile". Ciudată rezoluție din partea unui om care, cu puțin timp înainte, afirma că instruirea țăranilor era scopul suprem al vieții sale. O dată mai mult lua, fără cea mai mică șovăială, o poziție opusă părerilor precedente. Pasiunii de a-i învăța pe alții, îi urma dezgustul activității pedagogice. Mai lăsă cîteva săptămîni pe colaboratorii săi să-și continue munca, însă fără a-i supraveghea, fără a-i sfătui. Apoi îi concedie. „Studenții se duc, nota el la 19 decembrie 1862. În ce mă privește, îi plîng". De fapt, simțiseră cu toții primejdia cînd îi văzură descinzînd pe Lev Tolstoi și pe prea tînăra sa soție îmbrăcată ca la oraș. Ei nu înțelegeau cum s-a însurat cu o persoană din înalta societate, după ce le declarase că „a te căsători cu o domnișoară înseamnă a absorbi întreaga otravă a civilizației". Sonia simți imediat această ostilitate. Își luă măsuri să nu fie surprinsă. Școala, mujicii, studenții pletoși, plini de teorii egalitare, i se părură dușmanii jurați ai dragostei ei. Întrucît îl atrăgeau pe soțul ei, trebuia să-i combată. Cu o extraordinară claritate de gîndire, ea scria, două luni după căsătorie, în *Jurnalul* său : „Mă scîrbește cu poporul lui ! Simt că va trebui să opteze între familia pe care eu o întruchipez și poporul pe care-l iubește cu o dragoste atît de pătimașă ! Asta este egoism ! Cu atît mai rău ! Trăiesc pentru el, prin el și pretind, din partea lui, același lucru. Dacă nu-l interesez, dacă nu sînt pentru el decît o femeie-păpușă, și nu o ființă omenească, nu pot și nici nu vreau să continui a trăi astfel !" Pentru a-l sili să aleagă între ea și mujici, fugi din casă și se ascunse în grădină. „Te simți atît de liber afară !... A ieșit, mă caută, este îngrijorat..." În sfîrșit, obținînd plecarea studenților, se alarmă tocmai de ușurința victoriei sale. Îi va rămîne oare credincios, dacă reneagă atît de repede ceea ce adorase ? „Mă iubește, precum a iubit pe rînd școala, natura, poporul, poate chiar și literatura. Apoi, entuziasmul îi trece și se îndrăgostește de altceva." [1]

Pentru a justifica această schimbare radicală de concepție față de sine însuși, Lev Tolstoi afirma acum că interesul său pentru instruirea poporului nu era decît „o pornire a tinereții, aproape o năzbîtie" și că nu putea continua pe această cale de cînd „se maturizase". Adăuga : „Ea a făcut totul. Nu știe, nu înțelege că m-a transformat mult mai mult decît am transformat-o eu pe ea. [2]

Odată problema școlilor rezolvată, Sonia voi să schimbe atmosfera sentimentală care domnea în jurul soțului ei. Citise *Jurnalul* lui, îi cunoștea

[1] *Jurnalul* contesei Lev Tolstaia, 23 noiembrie 1862 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 8 februarie 1863 (n.a.).

4*

trecutul şi îi displăcea să simtă mirosurile neplăcute din jurul ei. În primul rînd, nu putea să accepte prietenia tandră a lui Lev pentru scumpa lui mătuşă, pentru bunicuţa sa, babuşka Alexandrina Tolstaia. Cu cît mai mult lăuda nobleţea, sensibilitatea, evlavia, inteligenţa, cultura bătrînei domnişoare de onoare, cu atît o enerva mai mult pe soţia sa care se simţea inferioară acestui prototip al tuturor virtuţilor. „Nu vrea să scrie mătuşilor de la Curte", nota el cu tristeţe la 1 octombrie 1862. Şi adăuga, ca şi fermecat de perspicacitatea pe care ea o dovedi în această împrejurare : „presimte totul..." A fost nevoie de patru zile de discuţii pentru a o convinge pe tînăra căsătorită să redacteze această epistolă de convenienţă, în limba franceză :

„Lev mi-a vorbit atîta de dumneavoastră, încît m-am obişnuit să vă iubesc şi să apreciez afecţiunea pe care i-o purtaţi soţului meu..."

Frazele se înlănţuiau cu o eleganţă artificială. Era evident că nu era scrisă din inimă. Urma semnătura : „Contesa Sofia Tolstaia. Recitind această scrisoare, care fusese o corvoadă pentru Sofia, Lev Tolstoi o socoti cam rece şi adăugă, cu mîna lui, un post-scriptum pentru a se scuza :

„Sînt necăjit de scrisoarea pe care ţi-o scrie Sonia, scumpa mea prietenă Alexandrina, am impresia că legăturile voastre personale vor fi cu totul altele... Vei înţelege că nu pot să-ţi spun adevărul despre ea acum, mi-e teamă de înflăcărarea în care mă aflu şi de scepticismul altora. Pot numai să-ţi spun că ceea ce te izbeşte la ea este că-i un «om cinstit», mai ales «cinstit» şi mai ales «om»... Ce teribilă răspundere să trăieşti în doi !... Ea citeşte ce îţi scriu aici şi nu înţelege nimic, refuză să înţeleagă — nici nu este, dealtfel,

nevoie să înţeleagă acea stare la care ajungem, noi ceilalţi oameni, după o lungă, trudită şi dureroasă serie de îndoieli şi suferinţi..."

Apoi, Sonia interveni şi scrise cu mîna ei :

„Nu pot să las lucrurile astfel, scumpă mătuşă. El se înşeală, eu înţeleg totul, absolut tot ce îl priveşte, iar scrisoarea sa este tristă fiindcă îl doare capul şi e prost dispus."

În josul paginii, Lev Tolstoi scrise aceste simple vorbe : „Aşadar, vezi !" Şi scrisoarea porni, exact aşa, acră-dulce, vagă, insolită. Citind-o, Alexandrina înţelese că tînăra căsătorită dorea să cureţe terenul în jurul lui Lev şi o luă de bună. Răspunse perechii printr-o scrisoare amabilă şi banală, semnată : „Bătrîna voastră mătuşă".

Liniştită în această privinţă, Sonia admise, cîteva luni mai tîrziu, că Alexandrina era o fiinţă excepţională. „Nu m-aş ofensa dacă ei ar continua să corespondeze, notă ea, dar mi-ar fi neplăcut ca Alexandrina să-şi închipuie că soţia lui Lev n-ar avea alte calităţi decît că-i uşor accesibilă şi bună doar să-şi supravegheze copiii. Oricît de geloasă aş fi pe Lev, geloasă pe sufletul lui, ştiu că nu o pot înlătura pe Alexandrina din viaţa sa. Dealtfel, nici nu trebuie s-o fac să dispară. Ea a jucat un rol frumos de care eu sînt incapabilă... Cît de mult aş vrea să o cunosc mai de aproape ! Mă va socoti demnă de el ?... De cînd am citit scrisorile pe care Lev i le-a adresat, n-am încetat să mă gîndesc la ea. Aş putea s-o iubesc !..." [1]

Sonia nu citi doar scrisorile către Alexandrina, ale căror ciorne Lev Tolstoi le păstrase. Dintr-o dorinţă de sinceritate absolută, el o lăsă să scotocească în voie în sertarele unde se odihnea cores-

[1] *Jurnalul* contesei Lev Tolstaia, 17 octombrie 1863 (n.a.).

pondența sa. Deoarece purta numele său, și împărțea cu el patul, avea dreptul să știe totul. În acest fel, ea făcu din nou cunoștință cu Valeria Arsenieva, despre care își și formase o primă părere din *Jurnalul* logodnicului său. De la început, recunoscu că aceasta nu era o rivală periculoasă. „Frumoasă, dar neînsemnată", nota ea. Și se entuziasmă pentru recomandările morale ale lui Lev Tolstoi către tînăra fată : „Cum îl recunosc pretutindeni ! Aceleași principii, aceeași năzuință spre tot ce este bun !... Recitind aceste scrisori n-am simțit nici o gelozie, ca și cum Valeria n-ar fi fost o femeie pe care poate a iubit-o, ci mai degrabă eu... Nu pe Valeria o iubea, ci dragostea și binele...[1]" Mărinimoasă cu această fantomă inofensivă, ea nu era tot așa față de țăranca Axinia, care fusese amanta lui Lev Tolstoi timp de trei ani, înaintea căsătoriei sale. Din această legătură se născuse un fiu nelegitim, Timotei. După părerea generală, semăna foarte mult cu Lev Tolstoi. Mama și copilul trăiau împreună într-un cătun, foarte aproape de locuința stăpînilor. De cîte ori Sonia se încrucișa cu ei pe drum, simțea cum îi sporesc din nou scîrba și tristețea. Cum oare putuse soțul ei să aibă plăcere mîngîind această fată planturoasă și probabil murdară ? Instinctul bestial era oare atît de puternic la bărbați încît, pentru a și-l potoli, orice trup era bun? Cînd te gîndești că Lev vorbise despre această creatură în *Jurnalul* său ! Și încă în termeni măgulitori ! „Ea este foarte bine... Sînt îndrăgostit cum n-am mai fost niciodată... Nu mai este un sentiment animalic, ci acela al unui soț pentru soția lui..."[2] Contesa Tolstaia preluînd

[1] *Jurnalul* contesei Lev Tolstaia, 10 aprilie 1863 (n.a.).
[2] *Jurnalul* lui Lev Tolstoi, mai 1858 și mai 1860 (n.a.).

succesiunea unei tîrfe a satului ! Într-o zi, Sonia recunoscu pe Axinia printre țărăncile care frecau dușumeaua casei. Sufocată de mînie, îl copleși pe Lev cu reproșuri și notă, seara, cu mîna care-i tremura : „Cred că într-o bună zi mă voi sinucide din gelozie" „Îndrăgostit cum n-a mai fost niciodată" „Și de cine ? De o țărancă grasă, de o femeie vulgară cu pielea albă. Este îngrozitor ! Vederea pumnalului și a puștii m-au liniștit. O împușcătură ar fi atît de ușor !... Atîta timp cît nu am copii !... Și cînd te gîndești că această femeie este aici, la cîțiva pași de noi ! Innebunesc, pur și simplu. Am să fac o plimbare cu trăsura. Poate o voi întîlni ? Cît a iubit-o ! Dacă aș putea da foc *Jurnalului* și trecutului lui..."[1]

Axinia și copilul ei o urmăreau pînă și în coșmaruri. Într-o noapte, visă că avea o discuție cu țăranca asta nerușinată, care, pentru a o provoca, își îmbrăcase „o rochie de mătase neagră". O rătăcire ucigașă puse stăpînire pe mintea sa. Ea își satisfăcu în vis răzbunarea pe care o știa că, trează, nu o putea pune în practică. Scena era atît de îngrozitoare încît, a doua zi dimineața, cînd se trezi, notă în *Jurnalul* ei cele mai mici amănunte: „Deodată, fui cuprinsă de o furie atît de mare încît îi luai copilul și îl sfîrtecai în bucăți, scrise ea. Îi smulgeam picioarele, brațele, capul. Eram în culmea furiei. Tocmai atunci sosi Liovușka[2]. Îi spusei că urma să fiu deportată în Siberia, dar el, punînd la loc membrele risipite, mă liniști afirmînd că nu era decît o păpușă. Privii și în adevăr, în locul unui corp, nu văzui decît cîteva bucăți din piele de căprioară și cîteva smocuri de cîlți. Am

[1] *Jurnalul* contesei Lev Tolstaia, 16 decembrie 1862 (n.a.).
[2] Liovușka sau Liova, diminutiv de la Lev (n.a.).

fost foarte supărată."[3] De mai multe ori Sonia reveni în *Jurnalul* său asupra urii pe care i-o inspira Axinia : „Mă chinuiesc mult gîndindu-mă la ea".[2] „Din nou această femeie respingătoare. Cum oare îndrăzneşte să-mi apară mereu în faţa ochilor."[3] Apoi, în culmea geloziei, îşi imagina că bărbatul ei nu putea vedea o ţărancă fără să nu-i ridice fusta. Pentru a-l pune la încercare, se deghiză în femeie din popor, cu o broboadă trasă pe ochi şi alergă în urmărirea lui pe şosea. Era sigură că o va lua drept alta şi-i va face semn să-l urmeze prin desişuri. Dar îi pierdu urma şi se reîntoarse acasă, obosită şi ruşinată de travestiul ei.

Dealtfel, n-avea nevoie de o rivală în carne şi oase pentru a-şi aţîţa gelozia. Îi ajungea citirea cărţilor lui Lev Tolstoi, pentru a se simţi jignită în demnitatea ei de soţie pentru senzualitatea anumitor descrieri. Vorbele de dragoste, sărutările pe care personajele le schimbau între ele, o făceau să se ruşineze ca şi cum Liovuşka s-ar fi dat în spectacol în mod neruşinat, în faţa mulţimii. Suferea la ideea că exaltarea fizică pe care o atribuia cutărui sau cutărui erou, nu era, fără îndoială, decît ecoul plăcerii pe care el însuşi o cunoscuse cu o alta. „Am citit începutul operei sale, scria ea la 16 decembrie 1862.[4] Peste tot unde este vorba de dragoste, de femeie, încerc un sentiment atît de neplăcut, un asemenea dezgust, încît aş fi în stare să ard totul. Nimic să nu-mi reamintească trecutul său ! Nu voi avea milă de opera sa, căci gelozia m-a făcut îngrozitor de egoistă !" Şi îşi încheia mărturisirea cu această frază teribilă :

---

[1] *Jurnalul* contesei Lev Tolstaia, 14 ianuarie 1863 (n.a.).
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibid.*, 22 mai 1863 (n.a.).
[4] Este vorba probabil de *Cazacii* (n.a.).

„Dacă l-aş putea ucide şi crea o altă fiinţă semănînd cu el în toate privinţele, aş face-o cu plăcere."

Totuşi, printr-o ciudată contrazicere a firii sale, era cu atît mai geloasă pe bărbatul ei, cu cît îmbrăţişările lui îi produceau mai puţină plăcere. Desigur, era măgulită văzînd că-i inspiră o atît de mare dorinţă. Dar cînd o lua în braţe, îngheţa. Împietrită de nelinişte, urmărea cu un amestec de curiozitate şi de spaimă, semnele tulburării amoroase pe chipul care gîfîia. La sfîrşitul luptei, se descoperea îndurerată şi terfelită ; doar el era fericit. „Cînd mă strînge în braţe, scria ea, mă gîndesc că nu sînt prima pe care o îmbrăţişează astfel... Sufăr şi mi-e neplăcut că bărbatul meu aparţine vulgului..." *(8 octombrie 1862).* „Toate aceste legături carnale sînt respingătoare" *(9 octombrie 1862).* „Latura fizică a amorului joacă la el un rol foarte mare, în timp ce la mine nu joacă nici un rol" *(29 aprilie 1863).* Cu toate că era jignită în puritatea ei de manifestările unui temperament viguros, se reţinu, la început, de a lăsa să i se vadă dezgustul. Un instinct feminin foarte sigur o avertiza să simuleze oarecare plăcere, dacă voia ca puterea ei asupra lui Liovuşka să devină mai mare. Neplăcerea de a fi violentată din cînd în cînd era puţin lucru faţă de satisfacţia de a stăpîni un bărbat.

În acest timp, el nu se nelinişte din cale-afară de spaimele soţiei sale. Tot ce-i reamintea în ea pe tînăra fată, fecioara, îl aţîţa. Acest seducător de ţărance savura pentru întîia oară, fără îndoială, plăcerea de a profana un trup delicat. Gîndurile pe care le încredinţa *Jurnalului* său, deveneau un imn al amorului conjugal : „O iubesc cînd, noaptea sau în zori, trezindu-mă, o văd că mă priveşte cu dragoste. Apoi nimeni — mai cu seamă eu — nu

o împiedic să mă iubească în felul ei, așa cum înțelege ea. O iubesc cînd stă aproape de mine și amîndoi știm că ne iubim din toate puterile noastre. Ea îmi spune «Liovușka», apoi adaugă, după o pauză : «De ce oare coșurile sobelor sînt puse drept ?» Sau, mai departe : «De ce caii duc o viață așa de grea ?» etc. O iubesc atunci cînd după ce amîndoi stăm mai mult timp între patru ochi, tăcuți, ajung să-i spun : «Ei bine, Sonia, ce o să facem acum ! ?» Și ea rîde. O iubesc cînd se supără pe mine, face ochii mari, vrea să pară răutăcioasă și mă apostrofează : «Lasă-mă ! ! Mă plictisești !» În clipa următoare, îmi și surîde cu timiditate... O iubesc cînd, fetiță în rochie galbenă, își întinde bărbia și-mi scoate limba. Îmi place să-i văd capul dat pe spate, chipul ei serios și speriat, chipul ei pasionat de copil. O iubesc cînd..."[1]

Uneori, exaltarea sa lua astfel de proporții, încît el devenea neliniștit ca de un dar nemeritat pe care Dumnezeu urma să i-l ia înapoi : „Am simțit de curînd că fericirea noastră era înfricoșătoare... Ne-am rugat." *(1 martie 1863).* Și, ceva mai tîrziu : „O iubesc din ce în ce mai mult. Astăzi, în această a șaptea lună, încerc în prezența ei un sentiment de umilință, pe care nu l-am mai încercat de mult. În ochii mei, ea este pură și bună și fecioară, așa cum nu se poate exprima în cuvinte. În astfel de clipe, simt că nu o posed, deși mi se dăruiește toată. Nu o posed pentru că nu îndrăznesc, pentru că nu mă simt demn. Sînt nervos ; de aceea fericirea mea nu-i deplină. Ceva mă chinuiește : sînt gelos pe omul care ar putea-o merita cu adevărat. Eu nu o merit" *(24 martie 1863).* Tinerețea, gingășia Soniei îl făceau bănuitor. Dacă temerea ei era ca el să nu se îndepărteze de ea din cauza poftei lui nesățioase pentru amorul fizic, temerea lui era ca ea să nu se îndepărteze din cauza gustului ei exagerat pentru cochetărie. Într-o zi, fu îngrijorat de atenția pe care o acorda studentului Erlenwein, institutor la Iasnaia Poliana. Într-altă zi, socoti că un tînăr, Pisarev, venit din Moscova să se distreze cîteva timp la Iasnaia Poliana, era prea curtenitor față de Sonia și atunci îl anunță, fără altă explicație, că trăsura care trebuia să-l readucă la Moscova era trasă la scară.

În realitate, acest om care pretindea că are un spirit larg, își păstra cele mai înapoiate păreri despre rolul femeii. Apărător al libertății în afara casei, el aplica sub acoperișul său principii tiranice. Soția, după părerea lui, trebuia să renunțe la orice preocupare pentru găteală, să întoarcă spatele frivolității vieții sociale, consacrîndu-se conducerii gospodăriei, educației copiilor și destinderii soțului. Ceea ce l-a cucerit în ființa tinerei Sonia, — veselia, spontaneitatea, eleganța, dorința de a se distra, de a plăcea — i se părea incompatibil cu rolul pe care aceasta și-l asumase la Iasnaia Poliana. De îndată ce-și schimba rochia sau pieptănătura, o și acuza de frivolitate. Atunci ea se revolta ; i se năștea dorința de a „flirta cu cineva", sau „să trîntească un scaun", sau „să se ducă la bal", sau „să facă tumbe în loc să meargă la culcare..." „O atmosferă de bătrînețe mă învăluie. Tot anturajul meu este bătrîn. Mă străduiesc să-mi înfrînez orice avînt al tinereții, atît de deplasat ar părea în acest mediu grav și cuminte... Liovușka nu pare să existe decît spre a-mi spune : «Opreș-

[1] Editorii *Jurnalului* au tăiat din pudoare, urmarea, *(Jurnalul* din 5 ianuarie 1863) (n. a.).

te-te !»“ [1] În acele clipe, îi părea rău că părăsise Moscova. „Scumpa mamă, scumpa Tania, cît erau de drăguțe ! De ce le-am părăsit ? Am martirizat-o pe sărmana Liza și astăzi această amintire mă chinuiește“ [2]. Îl trata pe bărbatul ei drept un „strică-chef“, se plîngea de „amorțeala“ care punea stăpînire pe ea și nota : „Nutresc o dorință nebună de a scăpa de sub influența lui, pe care o găsesc cam copleșitoare, și de a nu-mi mai păsa de el“ [3]. Și totuși, de cum acesta se depărta pentru a supraveghea muncile cîmpului sau pentru a discuta o afacere la Tula, se simțea pierdută. Mii de idei absurde o chinuiau : n-o mai iubea, o înșela poate, ea era nedemnă de el și el de ea... Dar el reapărea ! Și urma extazul : „Mă mai iubește ! Privirea lui este atît de blîndă, atît de umilă, privirea unui sfînt !“ Abia se înduioșase astfel, că își și deplîngea din nou soarta. Schimbările ei de dispoziție îl uimeau pe Lev Tolstoi, care, totuși, era și el o fire nestatornică. Pentru a cumpăni propria sa fire impetuoasă, i-ar fi trebuit, gîndea el, o soție răbdătoare și echilibrată. Dar, se găsea în fața unei femei care-și făcea o plăcere din a se analiza, a se mărturisi, a se compătimi ea însăși, trecînd de la neliniște la bucurie, de la dragoste la ură, de la lacrimi la rîsete cu o repeziciune periculoasă, căutînd furtunile pentru a savura după aceea plăcerea înseninărilor. Cînd își dorea „să fie mai receptivă la influența soțului ei“, cînd se temea de a nu mai vedea lucrurile decît „prin ochi lui“, ceea ce o punea într-o stare de inferioritate ; cînd își proclama bucuria de a trăi la umbra unui om mare,

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 24 decembrie 1863 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 11 octombrie 1862 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 23 noiembrie 1862 (n.a.).

cînd izbucnea : „Încerc dorința prostească și involuntară de a-mi experimenta puterea asupra lui, adică, simpla dorință de a-l vedea supunîndu-mi-se“ ; cînd îl socotea că-i prea rece, cînd prea îndrăzneț ; cînd îi apărea „bătrîn“, „odios“, „plicticos“, „egoist“, cînd mărturisea : „Am clipe — și aceste clipe nu sînt rare — cînd mă topesc de dragoste pentru el... Îmi face rău să-l privesc, să-l aud, să fiu lîngă el, așa cum trebuie să-i facă rău unui diavol de a sta lîngă un sfînt...“ [1]

Dragostea, neîncrederea, ura acestor două ființe se dezlănțuiau în contratimp și provocau explozii teribile. Ceea ce complica raporturile lor era faptul că fiecare dintre ei îngăduise celuilalt să-i citească *Jurnalul*. Astfel, involuntar, spovedaniile se prefăceau în pledoarie sau rechizitoriu. Prea adesea, ceea ce nu îndrăzniseră să-și spună în față, așterneau pe hîrtie. Apoi, eliberîndu-și conștiința, așteptau cu o curiozitate bolnăvicioasă rezultatul. „Liovușka nu mi-a spus nimic și n-a făcut nici cea mai mică aluzie la *Jurnalul* meu. L-a citit ? Nu știu. Ceea ce am scris era josnic, și mi-e neplăcut să recitesc...“ [2] În virtutea acestei înțelegeri, viața menajului se desfășura pe un plan dublu, al cuvîntului și al scrisului. Bătălii cîștigate de unul din soți la etajul de sus, erau repuse în discuție de către celălalt la parter Să fi vrut înadins să se dezguste reciproc, și tot n-ar fi fost mai înverșunați în a-și dezvălui sufletul așa cum era. Miracolul consta în aceea că mariajul lor rezista la această supralicitație de sinceritate.

Deoarece Sonia se plîngea de singurătate, Lev Tolstoi, după trei luni de la căsătorie, consimți

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 11 ianuarie 1863 (n.a.).
[2] *Ibid.* (n.a.).

să se întoarcă împreună la Moscova. Ea aştepta o mare bucurie de la această revedere cu familia. Totuşi, pentru a evita orice fricţiune cu Liza, se hotărî ca tinerii căsătoriţi să nu locuiască la familia Bers, ci la hotelul „Chevrier", de pe strada Gazetnaia în spatele Universităţii. Abia sosise Sonia, la 23 decembrie 1862, că entuziasmul se risipi. Desigur, era fericită să-şi revadă părinţii, fraţii şi pe zburdalnica Tania, pe care Lev o tutuia bucuros şi chiar pe Liza, care nu lăsa să se întrevadă nimic din supărarea ei, dar Sonia nu se mai simţea la locul ei printre aceşti oameni care însemnaseră pentru ea tot universul. Nădejdile şi grijile îi erau în altă parte. Readusă în cercul copilăriei, avea impresia că-şi pierde vremea. „Mama are dreptate, m-am prostit! nota ea cu tristeţe. Regret vioiciunea mea de altădată!" Recepţiile mondene n-o mai interesau. Deseori îl lăsa pe Lev Tolstoi să meargă singur la prietenii săi şi, aşteptîndu-l în camera de hotel, visa la Iasnaia Poliana sub zăpadă. „Repede, să ne întoarcem la Iasnaia Poliana unde Liovuşka trăieşte mai mult cu mine şi pentru mine şi unde sînt singură cu mătuşica şi cu el, scria ea. Îmi place infinit mai mult această existenţă şi n-aş schimba-o cu nici o alta."[1] Nici lui, dealtfel, Moscova nu-i spunea nimic. Totul era pentru el motiv de nemulţumire. Era gelos pe soţia lui, fiindcă-l revăzuse pe frumosul Mitrofan Polivanov, care era cît pe ce să-i fie logodnic! Desigur, după ce ridica vocea, îi cerea iertare. „Ne-am împăcat de bine, de rău, nota el. În astfel de situaţii sînt întotdeauna enervat împotriva mea, mai ales din cauza sărutărilor, care-s de fapt o împăcare efemeră... După masă,

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 15 ianuarie 1863 (n.a.).

cearta a reizbucnit. Lacrimi, crize de nervi. Cel mai bun semn că o iubesc este că nu m-am supărat. Să rămîn acasă cu ea, mi-e penibil. Simt că suferă, dar eu sufăr şi mai mult şi nu-i pot spune nimic; dealtfel, nici n-ai ce spune."[1]. Dar cînd el întîrzia, ea era aceea care-l copleşea cu reproşuri: „E aproape ora trei şi nu mai vine. De ce a făgăduit? E frumos din partea lui să nu fie punctual?"...[2] Şi mai departe: „Liovuşka a crezut că e bine să mă facă să simt că-i era cu neputinţă să se mulţumească numai cu viaţa de familie, că avea nevoie şi de alte ocupaţii.[3] În timp ce scria acestea în *Jurnalul* ei, el intră în vîrful picioarelor, îi luă condeiul din mînă şi adăugă: „N-am nevoie de nimeni şi de nimic, în afară de tine." Aceasta îi ajungea pentru a fi încîntată toată seara. A doua zi, îndoielile, furiile, neliniştile o cuprindeau din nou. Avea o scuză: de cîteva săptămîni ştia că era însărcinată. O mare mîndrie, amestecată cu teamă, i se cuibărise în inimă.

La 8 februarie 1863, se reîntoarse cu soţul ei la Iasnaia Poliana. Acolo, regăsi rutina monotonă a vieţii de la ţară, odăile prost luminate, prost încălzite, servitorii neglijenţi, o mătuşă Toinette smiorcăită, orele albe, interminabile, în aşteptarea lui Lev care se ocupa de moşie sau cutreiera pădurile cu puşca în mînă. La Moscova, prietenii scriitorului îi reproşaseră înstrăinarea de literatură. După cîteva şovăieli, termină *Polikuşka*, începută la Bruxelles, şi se apucă să istorisească povestea unui cal, un jugan pag poreclit Holstomer. Subiectul îi fusese furnizat de către prietenul său Alexandr Stahovici, al cărui frate, Mihail,

[1] *Jurnal*, 8 ianuarie 1863 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 17 ianuarie 1863 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 29 ianuarie 1863 (n.a.).

proprietarul unei herghelii, culesese la rîndul său mărturisirile de la un rîndaş, prieten al animalelor. Alcătuirea acestei lungi povestiri se arătă atît de anevoioasă, încît autorul o părăsi curînd pentru a nu o relua decît după douăzeci şi doi de ani.[1] Această nouă versiune va beneficia de evoluţia spirituală a lui Lev Tolstoi. În acţiunea povestirii juganului pag istorisindu-şi trecutul, autorul se va strădui nu numai să pătrundă misterele sufletului animal, ci şi problema interdependenţei fiinţelor, a drepturilor stăpînului asupra sclavului, a nedreptăţii ascunse în orice idee de proprietate şi a sfîrşitului inevitabil al fiecărui individ, pe care le va sublinia în mod strălucit. Juganul pag nu poate înţelege cum de este considerat ca aparţinînd cuiva: „Vorbele, «calul meu», referitoare la mine, un cal viu, mi se păreau tot aşa de ciudate ca şi vorbele: «pămîntul meu, aerul meu, apa mea...» (Oamenii) se pun de acord ca numai unul din ei să spună «al meu» despre diferite lucruri, fiinţe şi obiecte. Şi acela care, în acest joc convenţional dintre ei zice «al meu» mai mult decît ceilalţi despre un mai mare număr de lucruri, acela este socotit cel mai fericit." Or, pentru cal, ca şi pentru Lev Tolstoi, orice creatură a Domnului nu aparţine decît Domnului. Suferind de înrobirea sa domestică, de urîţenia sa, de bătrîneţea sa, de aspiraţiile sale nesatisfăcute, Holstomer va realiza totuşi un destin exemplar în comparaţie cu acel ce-l va avea stăpînul său. Chiar moartea acestei sărmane gloabe va fi folositoare, întrucît rămăşiţele ei pămînteşti vor servi ca hrană unei lupoaice şi puilor săi, în timp ce omul, care a trăit într-o trîndăvie absolută, va stingheri

[1] Terminat în 1885, *Holstomer* va fi publicat în 1888 (n.a.).

mai departe lumea înconjurătoare, cînd îşi va da ultima suflare. Îl vor îmbrăca pe acest personaj comic, desfrînat şi înfumurat într-o uniformă frumoasă, îl vor închide într-un sicriu de lemn, apoi într-unul de plumb, se va plăti foarte mult pentru oficierea unei slujbe în memoria sa. „Pielea, carnea, oasele lui, n-au fost de folos nimănui", scrise Lev Tolstoi cu o violenţă tragică.

Renunţînd să publice *Holstomer* în versiunea sa iniţială, el porni cu şi mai multă rîvnă să facă corecturile povestirii *Cazacii*, din care se hotărîse să predea lui Katkov prima parte.[1] „Îngrozitor de slab, nota el. Dar este adevărat că din această cauză va plăcea publicului." Mintea sa era un furnicar de subiecte, fără ca vreunul să-l acapareze. La un moment dat, visă să evoce drama unui tînăr profesor occidentalist căruia o cultură falsă i-ar fi secătuit spiritul, sau aceea a unui soţ avînd o înaltă idee despre amorul conjugal şi despre soţia sa sensibilă la atracţia „valsurilor, a bijuteriilor false şi a poeziei clipei care trece". Apoi, pentru a se distra, scrise la repezeală două mici comedii, *Nihilistul* şi *Familia coruptă*. Prima fu jucată între intimi, la Iasnaia Poliana. Toate rolurile erau deţinute de femei. Maria Tolstaia deghizată într-o bătrînă bigotă, distră publicul cu strîmbăturile ei în faţa eroului care se risipea în cuvinte bombastice. Ea adăuga textului vorbe născocite, de care însuşi autorul se bucura. Ar fi voit să reprezinte a doua sa piesă, *Familia coruptă* — o satiră destul de greoaie a nihilismului şi femi-

[1] Această „primă parte" fu şi singura pe care Lev Tolstoi o scrise (n.a.).

nismului — la Teatrul Mic din Moscova, dar lucrarea fu respinsă, în anul următor, de direcţie. [1]

În acest timp, la Iasnaia Poliana, primele zile frumoase atraseră numeroşi vizitatori : fermecătoarea Tania Bers, prietenul Diakov, poetul Fet şi soţia sa Maria Petrovna, Samarin, Bibikov, Serghei Tolstoi, care venea din Pirogovo, ca vecin... Spectacole improvizate, serate muzicale, picnicuri, şarade, lecturi... Cu toată această agitaţie veselă în casă, Sonia se plictisea, cu pîntecele greoi, chipul tras şi nervii bolnavi. Îşi blestema sarcina care o împiedica să-l însoţească pe Liovuşka atunci cînd se ducea să îngrijească albinele sau să se plimbe prin pădure. „Liova priveşte slăbiciunea mea cu un ochi duşmănos, ca şi cum eu aş fi răspunzătoare că sînt însărcinată", nota ea în *Jurnal*. Sau : „Această stare îmi este insuportabilă fizic şi moral... Nu pot să-i satisfac nici o plăcere, fiindcă sînt însărcinată." [2] Ea şi-l închipuia stînd pe vine în faţa unui stup, cu capul acoperit de o plasă, sau mergînd cu paşi mari pe o cărăruie, sau trăncănind cu vreo ţărancă, înaintea unei bariere, şi toate aceste clipe pe care le trăia departe de ea, i se păreau smulse din propria sa viaţă. Pînă şi gîndul la copilul pe care-l purta nu reuşea s-o împace cu soarta ei. Ce pricopseală ar fi dacă, devenind mamă, îşi pierdea bărbatul ! Uneori, într-un acces de furie, îşi dorea să scape de această sarcină. „Ieri, am alergat prin grădină, gîndind că voi avorta cu siguranţă", scria ea. Şi conchise cu un regret calm : „Natura însă este de fier" [3].

[1] Dramaturgul Ostrovski, căruia îi citise comedia în 1864, scrise lui Nekrasov : „Este o asemenea porcărie, încît mi-a împuiat urechile în timpul lecturii" (n.a.).
[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 29 aprilie şi 8 mai 1863 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 22 mai 1863 (n.a.).

Deşi o compătimea, Lev Tolstoi îi suporta cu greu lacrimile, zîmbetele obosite şi trăncăneala de prisos. Credea că ea e de vină dacă el n-avea nici un zel să scrie. Cînd se plictisea prea mult, fugea de ea, pe cîmp, pentru a se regăsi singur cu problemele sale. Acolo, se analiza cu îngrijorare. Nu avusese niciodată alt prieten, alt confident decît pe el însuşi. Şi deodată, trebuia să împartă gîndurile, libertatea, viaţa, cu fiinţa cea mai puţin făcută să-l înţeleagă : o femeie. Chiar dacă ar fi voit s-o uite pe Sonia în această clipă, nu putea ignora că ea dezaproba plecarea lui bruscă, cu cîinii săi, că-l aştepta plîngînd cu fruntea lipită de geam şi că la reîntoarcere se va simţi vinovat. Oare nu-şi va irosi totul — inteligenţă, voinţă, talent — în această atmosferă conjugală moleşitoare ? „Unde este oare eul meu, scria el la 18 iunie 1863, acest eu pe care-l iubeam şi-l cunoşteam, care uneori printr-un efort mai izbucneşte şi-mi prilejuieşte plăcere şi teamă ? Am devenit slab şi neînsemnat. Şi, ce-i mai rău, am devenit aşa, de cînd sînt căsătorit cu o femeie pe care o iubesc. Aproape tot ce este scris în acest caiet nu-i decît prefăcătorie şi minciună. Gîndul că ea mai este aici, citind peste umărul meu, îmi restrînge şi-mi falsifică adevărul... Trebuie să adaug cîteva cuvinte pentru ea, căci le va citi. Pentru ea, scriu nu ce nu-i adevărat, ceea ce n-aş scrie dacă aş face-o pentru mine singur... Este înfiorător, teribil, nesănătos de a-ţi lega fericirea de chestiuni pur materiale : o femeie, copii, sănătate, bogăţie..."

Cînd Sonia citi aceste rînduri care-i erau destinate, avu, desigur, o nouă criză de disperare. La ce bun aceste luni de oboseală şi de greţuri, această renunţare la bucuriile existenţei, dacă Liovuşka nu dorea copilul pe care ea se pregătea să-l aducă

pe lume ? La 27 iunie, în plină noapte, simţi primele dureri. Lev Tolstoi alergă să caute o moaşă la Tula. Cînd reveni, Sonia mergea în lungul şi latul camerei, cu „un capot larg, peste cămaşa de noapte cu dantelă, părul negru ciufulit, obrazul aprins, ochii negri scînteind de o strălucire extraordinară". Cît era de frumoasă cu aerul ei de suferinţă, de pudoare şi de maiestate ! O susţinu şi o ajută să se întindă pe divanul de piele pe care el însuşi se născuse. Atingînd acest corp aproape gol, simţea o impresie cu totul diferită de aceea pe care o cunoscuse cu ea în alte împrejurări. Nici o dorinţă, ci compătimire, o atenţie rece la cel mai mic detaliu, curiozitatea unui romancier de profesie, dornic de a se instrui. Totuşi, cînd spasmele se înteţiră, îşi pierdu cumpătul. Nu o recunoştea pe Sonia în această femeie „care urla şi se strîmba". Între contracţii, ea îi strîngea slab mîna. Moaşa, doctorul polonez stînd într-un colţ şi fumînd ţigări, lumînările arzînd în sfeşnicile lor, mirosul de oţet şi de apă de colonie, cearşafurile mototolite, albiturile, ligheanele, toate acestea aparţineau unui coşmar. Deodată, avu loc o agitaţie groaznică în jurul divanului de piele. Moaşa şi doctorul se porniră pe o treabă de măcelari. Un ţipăt strident răsună, răzbătînd printre suspinele intermitente ale mamei. Doctorul spuse : „Este un băiat !" Lev Tolstoi văzu o fiinţă mică „ciudată şi roşie", cu capul mare şi moale. Amintindu-şi de această scenă, va scrie în *Anna Karenina :* „Levin îşi încordă mintea din toate puterile ca să înţeleagă că soţia sa trăieşte, că e sănătoasă şi că fiinţa care urla cu deznădejde e fiul lui... Dar copilul ? De unde vine ? Pentru ce ? Şi cine-i ? Nu era în stare să cuprindă acest gînd

şi să se deprindă cu el. I se părea ceva de prisos, cu care multă vreme nu se va putea obişnui." [1]

Cînd Taniei Bers i se îngădui să intre în odaie, îl văzu pe Lev Tolstoi, „cu chipul palid şi ochii roşii de plîns. Sonia părea obosită, dar fericită şi mîndră." [2] Se bău şampanie. Se hotărî că băiatul se va numi Serghei, ca unchiul său. Felicitat de rude, Lev Tolstoi se mira că nu simţea nici bucurie şi nici mîndrie, ci un fel de teamă, ca şi cum, începînd din această zi, se ivea în viaţa sa „o nouă zonă vulnerabilă". Acest surplus de griji nu-l va abate oare şi mai mult de la el însuşi şi de la opera sa ? Singurul folos al acestei naşteri era, gîndea el, că Sonia, pe deplin satisfăcută de maternitate, va regăsi pacea şi buna dispoziţie. Era gata s-o adore, dacă ar fi intrat în rîndul soţiilor ascultătoare.

Cu toate acestea, el fu acela care provocă între ei prima ceartă. Ca un adevărat discipol al lui Rousseau, socotea că orice mamă trebuie să-şi hrănească copilul. Şi Sonia era de aceeaşi părere, cu toate că, în mediul ei social, era obiceiul să se facă apel de preferinţă la doici plătite. Or, alăptarea îi provocă, de la început, suferinţe de nesuportat. Îi crăpă imediat pielea sînului şi doctorii îi interziseră să mai continue. Dar Lev Tolstoi se indignă, în numele naturii, împotriva „pretextelor oficiale" care îngăduiau unei tinere lăuze să se eschiveze de la datoriile ei ; pretindea că soţia lui nu era decît o femeie prea sensibilă, cu spiritul deformat de civilizaţie ; pretindea ca ea să-şi îndeplinească pînă la capăt rolul de dătătoare de viaţă. Cînd, istovită, tocmi o doică, el refuză să

---

[1] Partea a şaptea, capitolul XV (n.a.).

[2] T. A. Kuzminskaia, *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana* (n.a.).

intre în camera copilului, pentru că nu putea suferi să vadă pe moştenitorul numelui său agăţat de pieptul unei străine. De ce trebuia ca o fată din popor să fie în stare să facă ceea ce contesa Tolstaia considera mai presus de puterile ei ?

Indignat de încăpăţînarea prostească a ginerelui său, doctorul Bers scrise tinerilor căsătoriţi : „Văd că aţi înnebunit amîndoi... Fii cuminte, scumpă Sonia, linişteşte-te, nu face din ţînţar armăsar... Cît despre tine, scumpul meu prieten, Lev Nikolaevici, fii sigur că firea ta nu se va transforma niciodată într-o adevărată fire de mujic, aşa cum nici firea nevestei tale nu va putea îndura ce poate îndura o Pelaghia... Tu, Tania, nu părăsi o clipă pe nechibzuita ta soră, ceart-o cît mai des cu putinţă pentru excentricităţile ei care riscă să scoată din sărite bunăvoinţa Domnului şi zvîrle în capul lui Lev tot ce-ţi va cădea în mînă, pentru a-l învăţa să fie mai deştept. Este un mare maestru în vorbe şi în literatură, dar în viaţă, asta e cu totul altceva. Să scrie aşadar o nuvelă în care vom vedea cum un soţ îşi chinuieşte soţia bolnavă, obligînd-o să-şi alăpteze pruncul. Toate femeile vor arunca în el cu pietre."

Nici scrisoarea doctorului Bers, nici lacrimile Soniei, nici duioasele mustrări ale Taniei nu potoliră ranchiuna lui Lev Tolstoi. Nu mai putea să-şi vadă soţia fără a-i găsi toate defectele. În *Jurnalul* său — pe care ea îl citea ! — o numea cu ironie „contesa".

„De dimineaţă, sosesc foarte fericit, foarte vesel, şi dau de contesa care se supără, în timp ce slujnica ei, Duniaşa, o piaptănă ; văzînd-o astfel, mi se pare că o văd pe Maşenka [1] în clipele ei proaste,

[1] Maria, sora lui Tolstoi (n.a.).

şi totul se prăbuşeşte, şi stau acolo ca şi cum aş fi opărit. Mi-e frică de orice şi văd că nu există pentru mine fericire şi poezie decît acolo unde sînt singur. Sînt îmbrăţişat cu tandreţe, din obişnuinţă, dar imediat începe hărţuiala cu Duniaşa, apoi cu mătuşica, cu Tania, cu mine... Iată, este ora unu dimineaţă, nu pot să dorm, cu atît mai puţin să mă duc să dorm în camera ei, în timp ce un astfel de sentiment îmi apasă inima ; dacă ar şti că este cineva care s-o audă, ar geme ; deocamdată sforăie în pace. Se va trezi, pe deplin convinsă că eu n-am dreptate şi că ea este nenorocită... Răul cel mai mare e că trebuie să tac şi să stau îmbufnat, cu toate că detest şi dispreţuiesc o asemenea situaţie..." [1]

La rîndu-i, Sonia, cu condeiul în mînă, îşi manifesta disperarea :

„Este monstruos să nu-ţi alăptezi propriul tău copil ! Cine spune că nu-i aşa ? Dar ce se poate face împotriva unei neputinţe fizice ?... El ar vrea să mă suprime de pe suprafaţa pămîntului pentru că sufăr şi nu-mi îndeplinesc datoria, şi eu nu pot să-l suport pentru că nu suferă şi scrie... Poţi iubi o musculiţă care nu încetează să te înţepe ?... Mă voi ocupa de fiul meu şi voi face tot ce voi putea, nu pentru Liova, desigur, căci el merită să-i răspund la rău prin rău..."

Potolindu-şi astfel nervii, ea se topi de duioşie şi conchise : „A început să plouă. Mi-e teamă să nu răcească. Enervarea mi-a dispărut. Îl iubesc. Dumnezeu să-l ocrotească". [2] Mărturisire sinceră sau manevră subtilă ? Imediat ce citi aceste rînduri, Lev Tolstoi, profund impresionat, retractă

[1] *Jurnal*, 5 august 1863 (n.a.).
[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 3 august 1863 (n.a.).

şi scrise în continuare: „Iartă-mă, Sonia... Am fost crud şi grosolan. Şi faţă de cine? Faţă de fiinţa care mi-a dăruit cea mai mare fericire a vieţii mele şi care este singura care mă iubeşte... Sonia, scumpa mea, sînt vinovat, dar şi nenorocit. În mine există un om minunat, dar care moţăie uneori. Iubeşte-l, Sonia, şi nu-l mustra." Imediat după asta, o nouă ceartă izbucni, el luă caietul şi şterse cu furie frazele pe care le scrisese. În josul paginii anulate printr-o linie groasă, Sonia, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi, nota: „Meritasem acele cîteva rînduri de tandreţe şi căinţă, dar într-o clipă de mînie mi le-a luat înapoi, înainte de a le fi putut citi!"

Rumegîndu-şi mînia, Lev Tolstoi căuta un motiv — indiferent care — pentru a fugi de acasă. Izbucnind o revoltă în Polonia, se şi văzu reluînd armele pentru a lupta împotriva rebelilor, pe care Franţa, Anglia, Austria aveau impertinenţa de a-i susţine. „Ce crezi despre problema poloneză? scria el lui Fet. Merge prost, nu este aşa? S-ar putea să fim obligaţi, dumneata, Borisov şi cu mine, să desprindem spada din cuiul ei ruginit." [1] Puţin îi păsa acestui viitor denigrator al autocraţiei, că răsculaţii lui Marian Lungiewicz erau idealişti, gata să moară pentru independenţă. Supus credincios al ţarului, acorda încredere înţelepciunii guvernului. La drept vorbind, el se angaja mai puţin pentru a extermina pe polonezi, cît pentru a se îndepărta de soţia sa. Îl va pune pe prinţul Andrei să spună în *Război şi pace*: „Plec la război, pentru că viaţa asta, pe care o duc aici, viaţa asta nu e pentru mine [2]." Şi mai departe:

[1] Scrisoarea din 1 mai 1863 (n.a.).
[2] *Război şi pace*, vol. I, partea întîia, capitolul VI (n.a.)

„Însoară-te cît mai tîrziu posibil, cînd nu mai eşti bun de nimic... Altfel se prăpădeşte tot ce este în tine bun şi înălţător. Se iroseşte totul în nimicuri... Dacă vrei să realizezi ceva în viaţă, vei simţi la fiecare pas că totul s-a sfîrşit pentru tine, toate drumurile îţi sînt închise..." [1]

Păstrîndu-şi gîndurile pentru sine, se apucă s-o convingă pe Sonia că el trebuia să plece. Dar — distracţie sau rafinament al cruzimii — alese ajunul primei aniversări a căsătoriei lor pentru a o informa despre proiectul său. Uluită, ea nu mai contenea cu imprecaţiile, mai întîi în faţa lui, apoi singură în *Jurnalul* său: „La război! Ce să însemne această ciudăţenie? Neseriozitate? Nu, nu este adevărat, nestatornicie!... La el, totul este capriciu, o toană de moment! Astăzi se căsătoreşte, aşa i se năzare, zămisleşte copii. Mîine îl cuprinde dorinţa de a merge la război şi ne părăseşte. Trebuie să doresc moartea copilului, căci nu voi supravieţui lui Liova. Nu cred nici în acest entuziasm şi nici în această iubire de patrie la un om de treizeci şi cinci de ani. Ca şi cum copiii n-ar fi patria, ca şi cum n-ar fi ruşi şi ei! Este gata să-i abandoneze, fiindcă îl distrează să galopeze, să vadă cît de frumos este războiul, să asculte cum şuieră gloanţele..." [2]

Doar faptul de a fi visat că va porni în curînd să se lupte, ajunse să-l liniştească pe Lev Tolstoi. Semănînd confuzia în mintea Soniei, a mătuşii Toinette, a tuturor rudelor, se simţi mai bine. De altfel, nu va fi război. În timp ce puterile occidentale se sfătuiau, insurecţia poloneză fusese zdrobită. Începuse spînzurarea vinovaţilor. Potolit, viitorul apostol al păcii universale analiză viaţa sa

[1] *Război şi pace*, vol. I, partea întîia, capitolul VIII (n.a.).
[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 22 septembrie 1863 (n.a.).

conjugală şi socoti că nu era atît de rea precum crezuse : „Toate acestea au trecut, nota el la 6 octombrie 1863. Nu era nimic adevărat. Sînt fericit cu ea, dar sînt teribil de nemulţumit de mine... Alegerea mea este de mult timp făcută : literatura, arta, pedagogia şi familia."

În ce privea pedagogia, Lev Tolstoi, contrar afirmaţiilor sale, nu se mai gîndea deloc la ea, şi închisese şcolile, lăsînd cea mai mare parte a învăţătorilor să plece. În ce privea familia, nădăjduia să nu fie nevoit să se ocupe de ea, Sonia supraveghind treburile gospodăriei. Dar era adevărat că arta şi literatura îl atrăgeau din nou.

Publicarea *Cazacilor*, la începutul anului, redeşteptase în el dorinţa de a scrie. În acest roman folosise toate amintirile despre şederea sa în Caucaz. Eroul, Olenin, era, ca şi autorul, un tînăr nobil, fără ocupaţie, care regăsea gustul de a trăi printre oamenii simpli. Ca şi autorul, se amoreza de o fată de cazac, visînd chiar la o căsătorie. Ca şi autorul, era înconjurat de tovarăşi aspri şi pitoreşti : vînătorul Eroşka, djighitul Luka... Întocmai ca autorul, el pleca mîhnit, dezamăgit, fără a se fi putut contopi cu viaţa primitivă, al cărei farmec, totuşi, îl captivase mult timp. Desigur, figura adolescentului, aflat departe de oraşe şi descoperind după minciunile civilizaţiei fericirea unei profunde armonii cu natura, nu putea să nu amintească pe Aleko din *Ţiganii* lui Puşkin, sau pe Peciorin din *Un erou al timpului nostru* de Lermontov. Dar, cu toată grija lor de măsură, şi unul şi altul din aceşti scriitori erau încă sub influenţa romantismului. Caucazul lor se învăluia în aburi teatrali. Lev Tolstoi se menţinea foarte aproape de adevăr. Evocarea sa despre viaţa dintr-o staniţă avea valoarea unui document etnografic. Fie

că era vorba de moravurile populaţiei căzăceşti, de veşminte, de arme, de metode de vînătoare sau de pescuit, de cîntece, de comportarea tinerelor fete şi a femeilor, cel mai mic amănunt reprodus după natură surprindea prin exactitatea lui. Iar încărcarea greoaie a tablourilor pitoreşti nu împiedica povestirea să se desfăşoare cu vioiciune. Simţeai în ea tinereţea povestitorului, pofta sa de viaţă, o extraordinară veselie în privire şi în respiraţie. Prin ce minune, acest text abandonat timp de zece ani, reînceput de douăzeci de ori, intitulat rînd pe rînd *Roman caucazian*, *Fugarul*, *Cazacul fugar*, *Degradatul*, *Linia Terekului*, *Cordonul*, trunchiat de o ultimă parte romanescă, unde trebuia să-l vedem pe Luka fugind în munţi şi pe Olenin căsătorindu-se cu Mariana, apărea, o dată terminat, ca o lucrare plină de mişcare, naturală şi perfectă ?

La drept vorbind, la început, contemporanii şovăiră. Alexandrina Tolstaia scrise nepotului său : „Prietenii mei, Boris şi alţii, au fost încîntaţi, alţii au criticat *Cazacii* pentru anumite excese de limbaj care exclud, se zice, sentimentul estetic... Cît despre mine, mi-am zis, oftînd puţin, că ceea ce lipseşte din tablourile tale este soarele, căci toate luminile emană din tine însuţi. În timp ce o citeşti eşti mulţumit, este o fotografie foarte judicioasă, foarte amănunţită şi plină de adevăr, dar, cînd ai terminat lectura, simţi că eşti înfometat de ceva mai mare, cu un diapazon mai ridicat. «Universul tău pare ţintuit în scînduri», cum spunea cineva. În sfîrşit, într-o zi, poate, va veni şi asta."

Unii critici au făcut şi ei observaţii. Polonski, în *Le Temps*, lăudă pe autor de a fi inclus în nuvelă „însuşi suflul Caucazului", dar socoti că eroul său, Olenin, nu era decît un „palid reflex al personajelor epocii puşkiniene", şi că mai multe episoade,

ca bunăoară moartea abrekului ucis de Luka, răscumpărarea corpului sau încăierarea între cazaci și munteni erau „nuvele într-o nuvelă". Golovaciov, în Sovremenik *(Contemporanul)*, considera că Lev Tolstoi era un „bun povestitor, căruia nu-i lipsea iscusința", dar că observația îi era superficială, iar gîndirea inexistentă. Doamna Salias de Tournemire se indignă, în Otecestvenniie zapiski *(Analele patriei)*, că Lev Tolstoi își îngăduise să „poetizeze beția, tîlhăria, furtul și setea de sînge" și că din vina lui, Olenin, „reprezentantul societății civilizate", fu „înjosit, diminuat, distrus..."

În schimb, Anenkov, în Sankt-Petersburgskoie Novosti *(Noutățile din Sankt-Petersburg)* declara că lucrarea lui Lev Tolstoi era „o producție capitală a literaturii ruse, capabilă să susțină o comparație cu cele mai mari romane ale ultimului deceniu" și că „zeci de articole etnografice n-ar putea să redea o reprezentare mai completă, mai precisă și mai colorată a acestei părți a pămîntului nostru".

Între timp, Ivan Turgheniev scria, din Paris, lui Fet : „Am citit *Cazacii* și sînt entuziasmat... Numai figura lui Olenin strică splendida impresie generală. Pentru a arăta contrastul dintre civilizație și natura primitivă nealterată, nu era nevoie să zugrăvească această ființă, preocupată excesiv de ea însăși, plictisitoare și bolnăvicioasă." [1]

Cît despre Fet, era în culmea admirației : „De cîte ori te-am îmbrățișat în minte citind *Cazacii*, și de cîte ori am rîs de reaua dumitale voință față de ei ! scria el lui Tolstoi. Poate că vei mai scrie ceva excelent, dar *Cazacii* sînt un fel de capodoperă. După *Cazacii* nu se mai poate citi o carte

[1] Scrisoare din Paris, datată 7 (19) aprilie 1863 (n. tr.).

inspirată de moravurile populare, fără să nu-ți vină să rîzi. Inexprimabilă superioritate a talentului !"

Cu toate că se pretindea nepăsător față de opinia altora, astfel de elogii îl îndemnau pe Lev Tolstoi să arate de ce-i în stare într-o lucrare mai vastă. De cîteva luni, un subiect însă nedefinit îl obseda. La 17 octombrie 1863, scrise Alexandrinei Tolstaia : „Nu mi-am simțit niciodată forțele intelectuale și chiar spirituale atît de libere și atît de capabile de muncă. Și am ce lucra. Lucrez la un roman din epoca 1810—1820, care m-a absorbit cu totul, începînd de astă-toamnă." [1]

[1] Această scrisoare se încheie cu o frază foarte caracteristică : „Sînt acum scriitor cu toate forțele sufletului meu și scriu și chibzuiesc cum n-am scris, n-am chibzuit niciodată" (n. tr.).

3

LUCRAREA CEA MARE

La început, Sonia se arătă sceptică : Lev își schimba prea des părerile, pentru ca ea să poată crede că el nu va abandona chiar de la primele capitole marele roman istoric la care lucra. „Narațiune istorică a anului 1812, nota ea la 28 octombrie 1863. Este foarte ocupat. Dar fără bucurie." Și trei săptămîni mai tîrziu : „Scrie cu privire la contesa cutare care a stat de vorbă cu prințesa cutare. Fără importanță". Puțin după aceea, văzînd că perseverează în străduințele sale, înțelese, din instinct, că rolul ei începea. Plină de respect față de talentul soțului ei, nu pretindea, desigur, să intervină direct în elaborarea lucrării. Cel mult își exprima în mod liber părerea asupra paginilor pe care i le dădea să le recopieze. El îi asculta sugestiile, după cum asculta pe cele ale cumnatei sale Tania, ale prietenilor săi, ale criticilor, și, de obicei, făcea după capul său. Dar dacă Sonia nu aducea nici o contribuție romanului, ea îl ajuta mult pe romancier. Pînă acum, el se pasionase pentru activități diferite, sărind de la un subiect la altul, după cum îi era și dispoziția, înflăcărîndu-se și potolindu-se, rînd pe rînd, pentru religie, gimnastică, mondenități, militărie, agricultură, artă

pentru artă, sociologie, pedagogie, scriind mai multe cărți odată, părăsind admirabila povestire a *Cazacilor* pentru a zmîngăli o comedie mediocră. Cu toate succesele sale literare, se considera bucuros un amator. Se părea că, în toate domeniile, admirația sa exagerată nu rezista posesiunii obiectului rîvnit. „Lipsă de statornicie, timiditate, lene, iată care sînt dușmanii mei", nota el în ajunul marii sale hotărîri. Și, deodată, acest veleitar monstruos se lansă într-o acțiune care avea să dureze șase ani fără întrerupere. Dacă găsi în el curajul și răbdarea de a se înhăma la o astfel de muncă, fără îndoială că Sonia știu să creeze în jurul său acea atmosferă calmă, favorabilă creării operei. Poate, dacă nu ar fi vegheat asupra liniștei sale cu o grijă deosebită, el ar fi abandonat *Război și pace* pe parcurs. În adevăr, nici o nevoie materială nu-l determina să scrie. Nu trăia, ca un Dostoievski, din venitul cărților sale. Nici un editor nu-l zorea să-i aducă lucrarea la o dată fixă. Liber de orice constrîngere, îi venea cu atît mai greu să reziste ispitelor care-l îndepărtau de lucrul său.

Aceste ispite, Sonia le elimină una cîte una, fără milă. Pentru a-l elibera pe bărbatul său de grijile gospodăriei, preluă administrația moșiei ; întrucît nu voia ca el să-și încarce mintea cu grijile bănești, își rezervă de asemenea toate problemele de contabilitate casnică ; la fel, luă asupra ei educația copilului. Nimeni, nici copii, nici rude, nici prieteni, nici servitori, nu avea voie să-l deranjeze pe stăpîn în biroul pe care și-l organizase la parter. Școlile fiind închise, studenții împrăștiați, cu registrele sub ochi și legătura de chei la cingătoare, Sonia era, la douăzeci de ani, răspunzătoare de tot ce, de aproape sau de departe, avea o legătură cu

existența cotidiană a lui Lev Tolstoi. Ea era scutul său protector împotriva evenimentelor. De cum ridica ochii de pe manuscris, pe ea o vedea. Tot ce știa despre lume, prin ea știa. Devotîndu-se astfel oficiului său de paznică, ea avea dubla dorință de a-l ajuta pe soțul său în munca uriașă pe care o începuse și de a-l acapara în întregime, de a-l ascunde cît mai departe de privirile străine, în cel mai dosnic ungher al familiei. Mai mult sau mai puțin conștient, ea își potolea gelozia servind cauza literaturii.

Buna înțelegere pe care cei doi soți nu o putuseră obține prin explicații repetate, atît verbale cît și scrise, o realizară în locul lor personajele fictive. Absorbit de soarta eroilor săi, Lev Tolstoi se interesa mai puțin de el însuși. Împărțindu-și sentimentele contradictorii între figurile de vis, își recăpătă unitatea și, deci, echilibrul. Fapt semnificativ ; de cum își începu romanul, către finele anului 1863, notele din *Jurnalul* său se reduseră și se distanțară. Nu mai avea nici timpul și nici dorința de a se analiza. Suferințe și bucurii imaginare îi răpeau întreaga atenție. În 1865, va închide pentru mai bine de treisprezece ani caietul în care luase obiceiul de a-și povesti viața.[1] Dar înainte, va scrie această mărturisire : „Raporturile mele cu Sonia s-au întărit, s-au consolidat. Ne iubim, ceea ce înseamnă că ne sîntem mai scumpi unul altuia, decît toate celelalte ființe omenești și privim cu seninătate unul în ochii celuilalt. Între noi nu există secrete, și nimic care să ne facă

[1] Se citește în *Jurnalul* din 1878, la data de 17 aprilie : „După treisprezece ani, vreau să-mi reiau *Jurnalul*". De fapt, Lev Tolstoi făcuse cîteva însemnări în 1873 (n.a.).

să roșim."[1] Și mai departe : „Sîntem fericiți împreună, așa cum, fără îndoială, există o persoană la un milion"[2]. La rîndu-i, ea va scrie : „Există oare perechi mai unite și mai fericite decît noi ? Uneori, cînd sînt singură în odaia mea, mă pornesc pe rîs și-mi fac semnul crucii."[3]

Desigur, în căsnicia lor, mai izbucneau încă destul de des certuri. Atunci, Lev Tolstoi striga : „Ești prost dispusă ! Du-te și scrie-ți *Jurnalul !*" Era convinsă că el avea față de ea „o ură surdă", îl acuza de a fi „prea bătrîn" sau „prea pretențios" ; jura că nu voia să fie doar „dădaca" unui om de talent. Dar, după furtună, cum mai recădea, cu recunoștință, în brațele lui ! „Liovușka a revenit și totul mi s-a părut ușor, simplu. Răspîndea un aer proaspăt și el însuși mi-a dat impresia de aer proaspăt."

Cu toate acestea, cea mai mare plăcere nu o găsea alături de bărbatul pe care-l admira (n-a fost niciodată o mare îndrăgostită), ci în fața manuscrisului pe care i-l dădea să-l recopieze. Descifratul acestor cuvinte necitețe, cu ștersături furioase, cu supraadăugiri încrucișate, cu completări enigmatice răsfirate pe margini, cu adaosuri înghesuite în toate colțurile, era o treabă plicticoasă, zdrobitoare. Adeseori, autorul nu putea singur să se recitească. Dar Sonia, dotată cu o agerime extraordinară, interpreta cuvintele ciuntite, completa frazele neterminate. Nu ghicise ea, odinioară, gîndul lui Lev Tolstoi după inițialele scrise cu creta pe un postav verde ? Seara, cînd copilul dormea, servitorii fiind retrași în chițimiile lor și casa tăcută, ea se așeza la masa de lucru, la lu-

[1] *Jurnal*, 16 septembrie 1864 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 26 septembrie 1865 (n.a.).
[3] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 31 iulie 1868 (n.a.).

mina rotundă a unei luminări şi transcria pe curat ciornele. Frumoasa ei scriere îngrijită alerga de la un capăt la altul al paginii, ore întregi. A doua zi, nu era rar cazul cînd Lev Tolstoi îi înapoia aceleaşi foi desfigurate printr-o mulţime de corectări microscopice. Ea trebuia să se servească uneori de o lupă pentru a vedea limpede. Dacă ar fi să-l credem pe fiul lor, Ilia, ea recopie de şapte ori cea mai mare parte a romanului *Război şi pace*. Cu degetele crispate pe pană, cu umerii încovoiaţi, cu ochii dureroşi, nu simţea oboseala. O bucurie poetică o stăpînea, ca şi cum ar fi intrat în legătură, prin telepatie, cu o altă lume : „Transcriind această lucrare, nota ea, trăiesc în gînd o sumedenie de impresii. Nimic n-are efect asupra mea, ca ideile şi talentul său. Nu-i mult timp de cînd se întîmplă aşa. M-am schimbat eu sau de vină e romanul, care este realmente foarte bun ? Nu ştiu. Scriu destul de repede pentru a putea urmări acţiunea şi a-i sesiza toată atracţia şi destul de încet pentru a gîndi, simţi, aprofunda şi judeca fiecare din ideile lui Liovuşka.“ [1] La anumite pasaje, lacrimi îi înecau ochii şi ofta, înduioşată în acelaşi timp de nenorocirile personajelor ca şi de talentul autorului.

Între timp, el cunoştea chinurile unei creaţii anevoioase. În mintea sa, precizarea planului lucrării se făcu încet, cu intermitenţe, pe parcurs. Chiar şi titlul, *Război şi pace*, împrumutat de la Proudhon, nu-l găsi decît foarte tîrziu. Ideea sa iniţială fusese să scrie un roman despre insurecţia din 1825, ai cărei conducători, exilaţi în Siberia de Nicolae I, n-au putut să se reîntoarcă la căminele lor decît în 1856, datorită ucazului de

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 12 noiembrie 1866 (n.a.).

clemenţă al noului împărat, Alexandru al II-lea. Redactase chiar trei fragmente importante din această lucrare. [1] Ceea ce îl atrăgea la decembrişti, era faptul că aceşti primi revoluţionari ruşi erau aproape toţi ofiţeri din regimentele de gardă, nobili, idealişti sinceri. Se simţea apropiat de ei prin experienţa sa militară şi prin gustul său de măreţie morală. Cu toate acestea, studiind trecutul lor, constată că cea mai mare parte dintre ei participaseră la războaiele împotriva lui Napoleon şi că revelaţia liberalismului o avuseseră în timpul şederii lor în Franţa, cu trupele de ocupaţie. Pentru a înţelege mai bine evoluţia lor, trebuia să te întorci pînă în 1812—1814. „Epocă al cărei parfum şi freamăt sînt încă perceptibile, spunea el, dar care este în acelaşi timp destul de îndepărtată de noi pentru a o putea examina în linişte.“ Totuşi, acest război zis „patriotic“, atît de glorios pentru Rusia, nu-şi găsea toată semnificaţia decît dacă se evoca mai întîi războiul dezastruos din 1805. „Aveam scrupule descriind triumful nostru asupra Franţei lui Bonaparte, fără ca în prealabil să fi descris înfrîngerile şi ruşinea noastră... Dacă victoria finală nu era rezultatul hazardului ci al caracterului trupelor şi al poporului rus, acest caracter trebuia să se manifeste cu atît mai limpede, gîndeam eu, în clipele de ghinion şi de înfrîngere.“ Lărgindu-şi subiectul, el fu subjugat de orizontul care se des-

[1] Tolstoi îi scria lui Herzen la 26 martie 1861 : „Am conceput acum patru luni un roman al cărui personaj principal urmează să fie un decembrist revenit din deportare... Lui Turgheniev, căruia i-am citit începutul, i-au plăcut primele capitole.“ „Primele capitole“ sînt chiar cele trei capitole din volumul al treilea al romanului *Război şi pace*, care conţin descrierea înapoierii din Siberia la Moscova a familiei decembristului Piotr Ivanovici Labazov (n.tr.).

chidea înaintea lui. Nu mai putea fi vorba despre decembriști. Lucrarea, așa cum o concepea, se va opri în clipa cînd, în Rusia, „se vor întrezări indicii mișcării care va duce la evenimentele din 14 decembrie 1825". Aceasta va fi o confruntare a marilor evenimente istorice cu viața de familie din înalta societate. În adevăr, el afirma într-o prefață care nu fu niciodată publicată : „Existența funcționarilor, a negustorilor, a seminariștilor, a mujicilor mă lasă rece și mi-e pe jumătate de neînțeles". Ulterior, își va schimba enorm acest punct de vedere. El fu sigur, de la început, că figurile autentice — Napoleon, Alexandru, Kutuzov, Bagration, Speranski, Murat — se vor contopi cu personajele imaginate.

Ce perioadă bogată și strălucitoare ! Cum se făcea că nici un scriitor rus nu o exploatase pînă atunci ? Mai rămăseseră destui martori ai acelei epoci pentru ca autorul să poată obține informații de la ei. În copilărie, auzise chiar el, povestindu-se de către rude, prieteni, servitori bătrîni, anumite episoade pe care le va transpune în opera sa. De altfel, moravurile nu se schimbaseră în ultimii șaizeci de ani ! În orice mediu și-ar fi purtat eroii, Lev Tolstoi era sigur că se va simți în largul său. Cunoscuse viața militară în Caucaz și la Sevastopol, viața aristocratică la Moscova, viața proprietarului funciar la Iasnaia Poliana. În privința personajelor, modelele nu-i lipseau. Bunicul său din partea tatălui, debilul și originalul Ilia Andreevici Tolstoi, deveni în roman, Ilia Andreevici Rostov. Nikolai Ilici Tolstoi — tatăl lui Lev, care contractase o căsătorie bogată și se retrăsese la țară — își împrumută caracterul lui Nikolai Rostov. Pentru a o zugrăvi pe Natașa Rostova, romancierul împrumută anumite trăsături ale soției și ale cumnatei sale. „Am luat-o pe Sonia, zicea el, am pisat-o într-un creuzot cu Tania, și a ieșit Natașa." (În realitate, Tania poză aproape exclusiv pentru Natașa ca fată tînără și Sonia pentru Natașa măritată.) Bătrînul prinț Nikolai Bolkonski, instalat ca un despot pe pămînturile sale, era o copie fidelă a lui Nikolai Volkonski, bunicul din partea mamei autorului. Moșia imaginară din Lîsîie Gorî amintea pînă la confundare moșia de la Iasnaia Poliana. Maria Bolkonskaia, fiica pură, pioasă și închisă, adorîndu-și și temîndu-se de tatăl ei, nu era alta decît Maria Volkonskaia, mama lui Lev, pe care n-o cunoscuse, dar căreia îi închina o afecțiune oarbă. Domnișoara de companie franceză, Bourienne, era replica romantică a domnișoarei Henissienne ; Dolohov era o îmbinare a partizanului Dorohov, a fiului său, Ruben, a unui neam îndepărtat al autorului, poreclit Tolstoi-americanul, și a partizanului Figner ; Vasili Denisov datora mult lui Denis Davîdov ; numai prințul Andrei Bolkonski [1] și Pierre Bezuhov n-aveau corespondenți preciși în realitate.

Toată iarna 1863—1864, Lev Tolstoi o consacră familiarizării cu epoca pe care voia s-o reînvie în lucrarea sa. Socrul său îi trimitea din Moscova documente de primă importanță. El însuși cumpăra de-a valma toate lucrările avînd legătură cu războaiele napoleoniene : Mihailovska-Danilovski, Bogdanovici, Jihariov, Glinka, Davîdov, Liprandi,

[1] Prințesei L. N. Volkonskaia, care a dorit să afle cine este prototipul prințului Andrei, Tolstoi i-a răspuns într-o scrisoare : „Andrei Bolkonski nu este nimeni, ca orice personaj al unui romancier și nu al unui portretist sau al unui memorialist. Mi-ar fi rușine să-mi public lucrările, dacă toată munca mea ar consta în a face un portret, în a lua cunoștință de ceva și a memora" (n.tr.).

Korf, documentele istorice despre şederea francezilor la Moscova, în 1812, *Amintirile de război ale unui artilerist*, *Corespondenţă diplomatică*, de Joseph de Maistre, *Memoriile* lui Marmont..., *Istoria Consulatului şi a Imperiului* de Thiers etc. „Nu poţi să-ţi închipui cît de grea îmi este această muncă pregătitoare de arătură adîncă pe ţarina pe care voi fi silit să arunc sămînţa, scria el lui Fet, pe la sfîrşitul anului 1864. A reflecta, a gîndi la tot ce se poate întîmpla viitorilor eroi ai unei opere foarte vaste şi a combina milioane de proiecte de toate felurile pentru a alege a milionimea parte, aceasta e nemaipomenit de greu."

La început, romanul trebuia să se intituleze *Anul 1805*. Primele capitole erau gata redactate, cînd, la 26 septembrie 1864, Lev Tolstoi, vînînd iepuri pe lîngă Teliatinski, fu azvîrlit din şa de calul său la trecerea unei rîpe. Căzătura fu atît de brutală încît îşi pierdu cunoştinţa. Cînd îşi reveni, o idee îl izbi ca trăznetul : „Sînt un scriitor !" Şi bucuria puse stăpînire pe toate gîndurile sale, în timp ce simţea o durere cumplită la umăr. Înţelese că-şi scrîntise braţul drept. Dar i se părea că acest accident se întîmplase într-o epocă foarte îndepărtată şi că dormise ani de zile fără a-şi da seama de nimic. Calul o luase razna. Cu o sforţare supraomenească, Tolstoi se ridică în picioare şi, sprijinindu-şi braţul, se tîrî pînă la şosea, cale de o verstă. Acolo, la capătul puterilor, se culcă pe taluz. Nişte mujici care treceau într-o căruţă îl zăriră şi îl duseră într-o izbă. Nu voia să se întoarcă direct acasă, pentru a o cruţa pe Sonia care era însărcinată. Prevenită cu menajamente, ea alergă, înnebunită, puse să-l aducă acasă pe Liovuşka al ei, alb ca varul şi gemînd, şi trimise după un medic de ţară. Acesta, lipsit de experienţă, încercă de opt ori să-i pună braţul la loc, dar atît de neîndemînatec încît suferinţele rănitului deveneau din ce în ce mai mari. A doua zi, un medic din Tula veni să dea o mînă de ajutor. Lev Tolstoi fu cloroformizat şi doi ţărani viguroşi deplasară oasele după indicaţiile medicului. La sfîrşitul operaţiei, medicul se declară satisfăcut. Pacientul mai puţin. După cele şase săptămîni de repaus ce-i fuseseră prescrise, el voi să facă o încercare şi trase un foc de armă. Zguduitura îi provocă un junghi violent la umăr. Înţelegînd că nu era vindecat, Lev Tolstoi ceru un sfat socrului său. Doctorul Bers îi recomandă să vină imediat la Moscova. Din nefericire, Sonia, care născuse o fetiţă [1], era încă foarte obosită şi nu putu să-l însoţească în călătorie.

Descinse la familia Bers, la Kremlin. Doctorul reuni cîţiva confraţi. Unii propuneau băi, alţii o gimnastică corespunzătoare, iar alţii o intervenţie chirurgicală. Îngrijorat de îndoielile medicilor, Lev Tolstoi nu ştia ce decizie să ia. La 27 noiembrie 1864, se lăsă tîrît la Bolşoi teatr din Moscova, pentru a asista la reprezentaţia operei *Moise* de Rossini. Deodată, muzica vie şi colorată, creşterea amplă a melodiilor, evoluţiile graţioase ale dansatorilor îi provocă o bucurie atît de mare, o asemenea dorinţă de viaţă, încît optă cu entuziasm pentru soluţia cea mai radicală. Chiar a doua zi dimineaţă, în camera doamnei Bers se făcu curăţenie mare pentru a servi ca sală de operaţie. Chirurgii Popov şi Haak supravegheau pregătirile. Lev Tolstoi era foarte calm. Fu necesară o mare doză de cloroform pentru a-l adormi. În clipa pierderii cunoştinţei, se aşeză în capul oaselor şi urlă :

[1] Tatiana, născută la 4 octombrie 1864 (n.a.).

„Prieteni ! Nu se mai poate trăi astfel !... Cred... Am hotărît..."

Se aruncă înapoi și nu mai rosti o vorbă. Erau oare vechile sale „reguli de viață" care-i reveneau în minte ? Doi infirmieri îi traseră brațul pentru a sfărîma sudurile care se formaseră în condiții proaste. Apoi, apucînd membrul cu oasele dislocate, chirurgii îl puseră la loc și-l închiseră într-un aparat. Tania, care asista la operație, nu putu mult timp să-și ia ochii de la acel chip livid, din care viața parcă se scursese. Împreună cu mama ei îl veghie pe Lev Tolstoi toată noaptea. Vărsăturile pricinuite de cloroform îl chinuiră. A doua zi se simți mai bine și voi să scrie. Neputîndu-se servi de mîna dreaptă, o rugă pe Tania să-i fie secretară. După întreruperea lucrului impusă de boală, febra creatoare îl cuprinsese cu atîta putere, încît ar fi dictat zile întregi, fără să obosească. Tinerei fete îi era greu să-l urmărească. El nici n-o vedea măcar. Cu brațul în eșarfă, umbla-n lungul și-n latul camerei, ca un halucinat. Vorbea cînd încet, cînd repede, întrerupt, ca un om depășit de afluxul cuvintelor. Deodată se oprea furios :

— Nu, nu-i bine !... Nu merge !... Șterge tot...

Tania ștergea tot ce scrisese și, împietrită de respect, aștepta urmarea. „Aveam impresia, va spune ea, că săvîrșesc o indiscreție, că devin martorul involuntar a ceea ce se întîmpla în lumea sa sufletească pe care el o ascundea tuturor." Cînd se deștepta în sfîrșit din reveria sa și descoperea chipul istovit al cumnatei sale, o remușcare tardivă îl cuprindea și spunea :

— Destul pentru astăzi. Te-am obosit. Du-te și patinează !

Dar uneori nu era în vervă și dicta fără emoție. „Dar, spunea el, fără emoție nu se poate scrie nimic satisfăcător." Paralel cu această muncă făcută acasă, profita de șederea sa la Moscova pentru a continua goana după documente, scotocind prin librării, împrumutînd cărți de la profesorii Eșevski și Popov, vizitînd biblioteca Rumianțev, aranjînd să i se transmită, printr-o favoare specială, documente importante ale Arhivelor Palatului, chestionînd oameni bătrîni despre amintirile lor din anul 1812. Bogăția materialelor îl înflăcăra și-l înspăimînta în același timp. Se temea să nu se încurce în amănunte. În orice clipă, trebuia să îndeplinească un efort de gîndire pentru a se smulge din noianul informațiilor istorice, revenind la personajele sale. „Nici Napoleon și nici Alexandru, nici Kutuzov și nici Talleyrand nu vor fi eroii romanului meu, spunea el. Voi scrie istoria oamenilor care trăiesc în cele mai prielnice condiții de viață, scutiți de grijile sărăciei și ale constrîngerii, a oamenilor care n-au nici unul din cusururile necesare pentru a lăsa o urmă în cronici."

Într-o seară, acceptă să citească primele capitole ale operei sale în familia Perfiliev. Salonul unde se strînseră auditorii era cufundat în penumbră. Pe o măsuță, lumînări aprinse, o carafă de apă și un pahar. Lev Tolstoi începu cu o voce șovăitoare, apoi prinse curaj, luă o atitudine mîndră, schimbă intonația dialogurilor. Cu barba sa roșcată, fața aspră, zbîrcită și ochii de oțel era, rînd pe rînd, fată tînără, moșneag, ofițer rus, diplomat străin sau servitor de casă mare. În jurul său, chipurile se încordau într-o expresie de curiozitate intensă. Dar era oare povestirea care-i captiva pe invitații lui Perfiliev sau pur și simplu dorința de a recunoaște în personaje pe cutare sau cutare din prietenii lor ? Tania scrise lui Polivanov : „Ce fer-

mecător fu acest debut! Pe cîţi dintre ai noştri nu i-am recunoscut în carte!... Despre Rostovi se spune că sînt persoane în viaţă. Pentru mine, în orice caz, ce apropiaţi îmi sînt. Boris îţi seamănă mult prin aspectul exterior şi manierele sale. Vera este leit Liza: seriozitatea ei, raporturile ei cu noi... Contesa Rostova este mama, mai ales în felul de a se purta cu mine. În clipa cînd fu vorba de Nataşa, Varenka mi-a făcut răutăcios cu ochiul, cred însă că nimeni n-a observat. Dar aşteaptă puţin, că ai să rîzi: păpuşa mea cea mare, Mimi, s-a bucurat şi ea de onorurile romanului. Îţi aduci aminte cînd te-am căsătorit cu ea, şi eu stăruiam să o îmbrăţişezi iar tu nu voiai şi ai spînzurat-o de uşă, iar eu m-am plîns mamei?... Da, vei regăsi multe lucruri în această carte. Nu rupe scrisoarea mea înainte de a o fi citit. Pierre este acela care a plăcut cel mai puţin, iar mie, îmi place mai mult ca oricare altul. Îmi place mult acest soi de oameni. Tînăra principesă s-a bucurat de favoarea doamnelor, dar ele n-au putut descoperi după cine a copiat-o Liova. Se făcu o pauză şi ne-am dus să bem ceaiul. Cred că toţi erau încîntaţi de lectură. Cît priveşte doamnele, ele nu făceau altceva decît să se întrebe pe cine voise Liova să descrie, şi citau pe cutare şi pe cutare. Deodată, iată-o pe Varenka spunînd cu voce tare: «Mamă, dar Maria Dmitrievna Akrosimova eşti dumneata! Îţi seamănă atît de mult! — Nu ştiu, Varenka, eu nu merit osteneala să mi se facă portretul», răspunse Nataşa Serghe-evna (Perfilieva). Liovuşka se porni pe rîs şi nu zise nimic. Tata era în al şaptelea cer din cauza succesului ginerelui său. Mă bucuram privindu-l. Păcat că Sonia nu era aici." [1]

Terminînd prima parte a *Anului 1805*, Lev Tolstoi tratã cu Katkov publicarea romanului în *Mesagerul rus*, la preţul de 300 de ruble coala tipărită de şaisprezece pagini. [2] La 27 noiembrie 1864, secretarul de redacţie veni la domiciliu să ridice manuscrisul. După plecarea sa, Lev Tolstoi se simţi despuiat, neliniştit, furat. Cît timp aceste foi erau în posesia lui, putea să le mai revizuiască. [3] Acum ele scăpau de sub puterea sa, deveneau o marfă. Soţia lui îi scrise: „Altădată, te certam pentru că făceai prea multe corecturi, iar acum sînt tristă că ţi-ai vîndut lucrarea".

Era pentru prima oară că soţii stăteau atîta timp despărţiţi. Reproşurile lor respective se atenuau la distanţă. Unul din soţi nemaifiind acolo pentru a-l dezamăgi pe celălalt, fiecare îşi idealiza sentimentul pînă îl cuprindea ameţeala. Desigur, scrisorile pe care şi le scriau zilnic erau pline de recomandări banale, poveşti cu biberoane, scutece, diaree, dar această tristă banalitate gospodărească era, în orice clipă, înfrumuseţată de dragoste: „Fără tine, nu sînt nimic, scria Sonia. Cînd tu eşti de faţă, mă simt regină." El îi răspundea:

---

[1] T. A. Kuzminskaia, *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana* (n.a.).

[2] „Ar fi trebuit să auzi cum s-a tocmit cu mine timp de vreo două ore, scria el Soniei, pentru cincizeci de ruble la coală... Le convine grozav lucrarea şi, probabil, vor accepta trei sute de ruble" (n.tr.).

[3] „Dar cînd mi s-a golit servieta şi bălosul de Liubimov (profesor la Universitatea din Moscova şi colaboratorul cel mai apropiat al lui Katkov la „Russki vestnik" *[Mesagerul rus]* a plecat cu manuscrisul", îi scria Tolstoi soţiei sale, „m-a cuprins deodată tristeţea pentru faptul care te supără pe tine: că nu mai pot interveni ca să-l fac şi mai bun" (n.tr.).

„În timpul prînzului s-a sunat. Erau ziarele. Tania alergă să deschidă. Se sună a doua oară. Era scrisoarea ta. Toţi mi-au cerut voie s-o citească, dar faptul mă supără... În adevăr, n-au înţeles-o. Asupra mea, ea a acţionat ca o muzică bună : este veselă şi tristă, este plăcută şi-ţi vine să plîngi." La 2 decembrie 1864, cinci zile după operaţie dictînd Taniei o scrisoare pentru soţia sa, adăugă greu de tot, cu propria mînă : „La revedere, scumpa mea, sufletul meu, porumbiţa mea. Nu pot să dictez totul. Te iubesc foarte mult cu tot felul de iubiri. Şi cu cît te iubesc mai mult, cu atît mi-e mai frică."

„Acum mi s-a predat scrisoarea ta, scumpul meu Lev, răspunse ea la 5 decembrie. Ce fericire să citesc mîzgăliturile pe care le-ai aşternut cu mîna ta bolnavă ! Tot felul de iubiri, spui tu ? Iar eu, nu mai ştiu cu ce fel de dragoste te iubesc !" Iar peste două zile :

„Am intrat în biroul tău şi mi-am reamintit tot : cum te îmbrăcai lîngă dulapul rezervat hainelor de vînătoare ; cum se bucura şi se agita căţeaua în jurul tău ; cum, aşezat la masă, scriai în timp ce eu întredeschideam cu teamă uşa şi mă uitam dacă nu te deranjez. Atunci, ghicind timiditatea mea, spuneai : «Intră» şi asta era ceea ce voiam."

În sfîrşit, la 12 decembrie părăsi Moscova, restabilit, înveselit, plin de dorinţa de a o revedea pe Sonia şi a relua, la Iasnaia Poliana, viaţa patriarhală, prielnică muncii sale. De obicei, iarna, musafirii erau rari din cauza zăpezii care bloca drumurile. Dar de astă dată, de Bobotează (6 ianuarie 1865), Lev Tolstoi organiză un bal mascat. Casa, decorată cu flori de hîrtie şi draperii verzi, era de nerecunoscut. Vecini, rude, prieteni, Bibikovii,

Diakovii, sosiră cu sania. Serghei veni cu copiii săi nelegitimi [1] şi cu geamantane ticsite de toalete pentru travestiuri. Bineînţeles, servitorii luau parte la petrecere. Duniaşa, slujnica, îmbrăcată ca un bătrîn comandant, călărea o mîrţoagă al cărei corp era format din doi mujici acoperiţi cu o stofă brună ; bucătarul se costumase în doică ; nevasta vizitiului ca nobil, copiii ca algerieni, arlechini, Pierrot, ciobăniţe, paji. Ţărani muzicanţi cîntau la vioară şi din bandură [2]. Se alese regele, se mîncă prăjitura şi imediat începură exploziile pocnitorilor, bătaia cu băşici şi focurile bengale. Sufocate de fum, cîteva persoane se retraseră într-un colţ pentru a vomita. Dar acei care aveau inima tare cîntară şi dansară pînă în zori. Lev Tolstoi nu era mai puţin pătimaş decît cei mai tineri dintre oaspeţi. Ecouri ale acestei petreceri urmau să fie consemnate în romanul pe care îl scria. [3] Aşa era el făcut ca, mai devreme sau mai tîrziu, să introducă în opera sa toată viaţa lui. Cîteva zile după această recepţie agitată, el scrise, în glumă, prietenului său Fet : „Sînt fericit că o iubeşti pe soţia mea, cu toate că eu o iubesc mai puţin decît romanul meu. Fireşte, ştii, este totuşi soţia mea. Vine cineva ! Cine o fi ? Soţia mea !" [4]

El, care altădată se dezinteresa de opinia lumii, se dovedi deodată foarte nerăbdător să afle ce gîndeau prietenii săi despre *Anul 1805*. „Părerea

[1] Copiii pe care-i avusese cu ţiganca Maria Sişkina (n. a.).

[2] Instrument muzical popular ucrainean cu 12 coarde, răspîndit şi în Orient şi în sudul Europei ; seamănă cu o ghitară cu gîtul scurt (n. tr.).

[3] A se vedea în *Război şi pace* descrierea balului şi a travestiurilor la Rostovi, volumul doi, partea a patra, capitolele VIII şi XI (n.a.).

[4] Scrisoare din 23 ianuarie 1865 (n.a.).

dumitale îmi este foarte preţioasă, îi spunea el lui Fet în aceeaşi scrisoare, la fel ca şi aceea a unui om pe care-l iubesc din ce în ce mai puţin pe măsură ce mă înalţ : Turgheniev. Cărţile pe care le-am publicat pînă acum nu le consider decît nişte încercări literare."

Publicarea primei părţi a romanului (capitolele I pînă la XXVIII) începu în luna februarie 1865 şi, în primul moment, cititorii cei mai binevoitori fură dezamăgiţi de încetineala povestirii, mulţimea amănuntelor, digresiunile autorului şi abuzul conversaţiilor în limba franceză. Prietenul Botkin nu-şi ascundea deziluzia : „Nu este decît o prefaţă, fondul viitorului tablou", spunea el. Borisov se destăinuia lui Turgheniev : „Cred că lui Fet nu i-au plăcut toate astea !" Iar Turgheniev, al cărui verdict Lev Tolstoi îl aştepta cu atîta nerăbdare, răspundea lui Borisov : „Romanul mi se pare prea slab, plictisitor şi nereuşit... Toate aceste fleacuri, observate cu rafinament, descrise cu lux de amănunte, micile observaţii psihologice — pe care, sub pretextul adevărului, le scoate din ascunzişurile tenebroase ale sufletului eroilor săi — cît de meschine sînt toate pe fundalul vast al romanului istoric !... Cît de mult se resimte insuficienţa imaginaţiei şi naturaleţii autorului ! Ce zici de domnişoarele astea ? Nişte fandosite rahitice." [1]

Cu toate că nu cunoştea încă reacţiile publicului în faţa primelor capitole ale cărţii sale, Lev Tolstoi ghicea prin mii de semne nedefinite că nu era înţeles. Dar el intrase prea adînc în vîltoarea muncii lui pentru a se descuraja. Uneori,

[1] Scrisoarea lui Turgheniev către Botkin, din 16 februarie 1865 (n.a.).

i se părea că lumea în care evoluau personajele sale era mai apropiată de el decît lumea în care trăia cu Sonia. Vorbea soţiei despre eroii săi, ca şi cum aceştia ar fi fost fiinţe în carne şi oase. „Scriu, şterg, nota el la 7 martie 1865. Totul este limpede. Dar imensitatea sarcinii care-mi revine este de natură să mă înspăimînte." Cunoscîndu-şi firea schimbătoare, voia să se constrîngă la o muncă zilnică, oricare ar fi fost rezultatul ei. Doar, zicea el, „pentru a nu-mi pierde obişnuinţa". Prietenul său Diakov venind să-l vadă la 11 martie, la Iasnaia Poliana, el se bucură de această vizită, dar în aceeaşi seară, nota prost dispus : „Diakov a fost aici. O zi pierdută."

În schimb, cu Sonia se simţea mai bine ca în trecut. Întîlnirea lor, după o lungă despărţire, fusese foarte caldă. Chiar şi copiii, pe care altădată îi privea cu indiferenţă, acum îl încîntau. „Încep să-l iubesc mult, nota el, vorbind despre fiul său Serghei. Acesta este un sentiment nou pentru mine." Admiraţia exagerată pentru existenţa familială era în armonie cu scenele de intimitate din roman. El evoca atît de bine în cartea sa atmosfera tihnită, pentru că o aprecia, ori poate pentru că anumiţi eroi ai săi cunoşteau acest fel de fericire pe care el însuşi, prin mimetism, o căuta în viaţă ? La gradul de maturitate spirituală la care ajunsese, simţea nevoia să-şi lumineze paleta, să picteze figuri simple, nobile, cît mai puţin „originale" cu putinţă, dar emoţionante prin căldura umană pe care o răspîndeau.

În apropierea Paştilor, înflăcărarea sa pentru lucru scăzu puţin. În fiecare an, primăvara, era tulburat de reînvierea naturii şi lăsa condeiul pentru a se ocupa de moşie. Selecţiona seminţe de camelii şi de azalee, ameliora rasele de păsări

de curte, planta mesteceni, pescuia ştiuci, împuşca iepuri şi becaţe. „Numai vînătorul şi moşierul simt frumuseţea naturii“ [1], avea el obicei să spună. De cîtva timp, cu toate că se declara încîntat de raporturile cu soţia sa, regreta lipsa cumnatei sale, fantasta şi zburdalnica Tania. În luna februarie îi scrisese o epistolă ciudată, mărturisind că era plin de entuziasm „ca la cincisprezece ani“, că simţea în orice clipă „elanuri de tandreţe“, că se plictisea fără ea şi că nu trebuia să arate această scrisoare nimănui : „Altminteri, s-ar putea crede că-s nebun“.

Ea sosi odată cu primele raze de soare, pentru a petrece primăvara şi toată vara cu sora ei. Maria Tolstaia cu copiii se instalaseră de asemenea la Iasnaia Poliana. [2] Alţi invitaţi apărură venind pentru cîteva zile sau pentru săptămîni întregi : Serghei, fiicele prinţului Gorceakov, scriitorul Sologub, cu cei doi băieţi ai săi, prinţul Lvov, Diakov, Bibikov... Lev Tolstoi mai lucra, dar cu întreruperi. Uneori, anturajul său îl vedea ieşind din birou, cu aerul absent, distrat, fericit. Îi venea greu să reia contactul cu viaţa reală, după ore întregi petrecute în tovărăşia eroilor săi. „Lev avea întotdeauna mintea încordată, va scrie Tania, un *high spirit*, [3] cum spun englezii, era curajos, vesel, sănătos. Cînd era mulţumit de el, privirea îi scînteia, îşi freca mîinile şi spunea cu o strîmbătură de veselă ferocitate că lăsase «o parte din viaţa sa în călimară».“ Seara, pentru a se destinde, făcea o pasienţă cu mătuşa Toinette şi dădea o mare importanţă rezultatului ; dacă pasienţa reuşea, însemna, gîndea el, că urmarea romanului va fi şi ea reuşită. De asemenea, adeseori, citea celor apropiaţi ceea ce scrisese în timpul zilei. Vocea sa era caldă, tulburătoare ; de la primele cuvinte, ascultătorii erau fermecaţi ; după aceea, Soniei îi trebuia mult curaj pentru a exprima vreo critică : lungimi, repetări, un pasaj prea spus pe şleau după părerea ei... Nu prea aprecia scenele militare şi îndrăznea s-o spună. Dar el nu accepta decît rar părerile ei. Din ce în ce, căpăta siguranţă în meşteşugul său. Concepţia lui despre literatură se preciza. „Proza romancierului consta, după el, în : 1. interesul îmbinării evenimentelor ; 2. descrierea de moravuri bazată pe un eveniment istoric ; 3. frumuseţea şi voioşia situaţiilor ; 4. caracterul personajelor.“ [1] La o mie de leghe de teoriile artei ideologice, al cărei campion se va proclama mai tîrziu, el scria în iulie 1865 tînărului său confrate, Bobarîkin : „Scopurile artei sînt nelimitate (cum spun matematicienii)... Misiunea artistului nu trebuie să fie aceea de a rezolva în mod absolut o problemă, ci de a ne obliga să iubim viaţa în nenumăratele şi nesfîrşitele ei aspecte. Dacă mi s-ar spune că pot scrie un roman prin care aş demonstra în mod sigur dreptatea părerilor mele asupra tuturor problemelor sociale, n-aş consacra două ceasuri pentru o asemenea treabă ; dar dacă mi s-ar spune că ceea ce voi scrie va fi citit după douăzeci de ani de către acei care astăzi sînt copii şi aceştia vor plînge şi vor rîde aplecaţi pe textul meu, iubind şi mai mult viaţa, atunci aş închina unei asemenea munci toată existenţa şi toate puterile mele.“

[1] S. L. Tolstoi, *Figuri ale trecutului* (n.a.).
[2] Valerian, soţul Mariei Tolstaia murise la 6 ianuarie 1865 şi tînăra femeie trăia „în concubinaj“ cu un suedez, vicontele Hector de Kleen (n.a.).
[3] Spirit superior (engl.) (n.tr.).

[1] *Jurnal*, 30 septembrie 1865 (n.a.).

Cărţile pe care le citea în acea epocă îi confirmau această părere. Admira *Mizerabilii* lui Victor Hugo, roman epic, tumultuos, în care personajele imaginare se găsesc confruntate cu personaje reale. Nu era nesimţitor nici la inteligenţa şi sobrietatea *Cronicii domniei lui Carol al IX-lea* de Mérimée, cu toate că-l considera pe autor ca „lipsit de talent". Dar ura *Consuelo* a lui G. Sand, „un talmeş-balmeş plin de fraze ştiinţifice, filozofice, artistice şi morale, o prăjitură cu aluatul acru şi untul rînced, umplută cu trufe, nisetru şi ananas" [1]. Visul său era ca *Anul 1805* să aibă amploare, seninătatea şi graţia profundă a *Odiseei* şi a *Iliadei*. [2] „Mă simt nespus de bucuros la gîndul de a putea crea o mare operă", nota el.

Acest sentiment de plenitudine era totuşi compromis atunci cînd, ieşind din cabinetul său de lucru — odaie răcoroasă şi boltită, care servea de birou pe vremea prinţilor Volkonski — lua contact cu mizeria ţăranilor. În anul acela (1865), o secetă cumplită se abătuse peste ţinut. Cîmpurile, uscate, crăpate, nu produceau nimic. Vitele erau slabe, mujicii neliniştiţi, se hrăneau prost şi se rugau pentru ploaie. „La noi, la masă, avem ridichi trandafirii, unt frumos, galben, pîine crescută şi aurită, pe o faţă de masă albă, scria Lev Tolstoi prietenului său Fet. În grădină, în mijlocul verdeţii, soţiile noastre în rochii de muselină sînt fericite că este cald şi că pot sta la umbră. În acest timp, acolo, diavolul cel rău al foametei s-a şi pus pe lucru, acoperă cîmpul cu buruieni, crapă pămîntul

---

[1] *Jurnal*, 23 septembrie 1865 (n.a.).

[2] Trecînd în jurnalul său, la 30 septembrie 1865, *Anul 1805* alături de *Odiseea* şi *Iliada*, Tolstoi şi-a dat seama încă de atunci de necesitatea schimbării genului lucrării sale şi al transformării ei într-o epopee eroică (n.tr.).

uscat, sfîşie talpa aspră a mujicilor şi a ţărăncilor, plesneşte copitele vitelor şi va scutura şi va agita într-atît toată această omenire, încît şi noi, sub teii noştri umbroşi, cu rochiile noastre de muselină şi cu turtiţa de unt pe farfuria cu desene, vom plăti cu vîrf şi îndesat." [1]

Teama de o răscoală populară creştea în el o dată cu apropierea verii. Sub cerul nemilos, îşi imagina sărăcimea venind să ceară socoteală celor avuţi, nevestele înnebunite îndărătul obloanelor trase, împărţirea prisosului sub ameninţarea coaselor şi a furcilor. Deşi îi iubea pe mujici, nu putea uita că este un boier. Prietenul lor, desigur, dar nu egalul lor. Obsedat de presimţiri negre, împărtăşi ideile sale socrului său, iar acesta îi răspunse imediat : „Să ne ferească Dumnezeu de o catastrofă ca aceea de care ţi-e teamă ! Ar fi mai groaznic decît răscoala lui Pugaciov. Dar cred că totul se va termina cu bine şi că nu vor fi decît cîteva nemulţumiri locale şi cîteva cazuri de mizerie prilejuite de foamete, care se vor exprima printr-o mînie neîndreptăţită împotriva nobililor." [2]

Întrucît nici o răzmeriţă nu însîngerase Iasnaia Poliana în săptămînile ce urmară, Lev Tolstoi îşi regăsi calmul şi privi problema dintr-un punct de vedere teoretic. În noaptea de 12 spre 13 august 1865 avu o inspiraţie şi, la deşteptare, scrise în carnetul său :

„Formula : «proprietatea înseamnă furt» va rămîne un adevăr, care va dura mai mult decît constituţia engleză, atîta vreme cît vor exista oameni. Acest adevăr este absolut, dar există şi adevăruri relative, accesorii, care decurg din el. Primul din

---

[1] Scrisoare din 16 mai 1865 (n.a.).

[2] Scrisoarea doctorului Bers către Lev Tolstoi, din 31 mai 1865 (n.a.).

aceste adevăruri relative privește opinia poporului rus asupra proprietății. Poporul rus neagă proprietatea cea mai solidă, cea mai nesubordonată muncii, aceea care împiedică cel mai mult dreptul de acces la proprietatea altor oameni, cu alte cuvinte, proprietatea funciară... Acest adevăr nu este un vis, este un fapt, el s-a realizat în comunitățile cazacilor. Acest adevăr este înțeles la fel de bine de către savantul rus ca și de mujicul care spune : «Să ne treacă la cazaci și pămîntul să fie liber». O astfel de idee are viitor. Revoluția rusă nu se poate înfăptui decît întemeindu-se pe această idee. Revoluția rusă nu va fi îndreptată împotriva țarului și a despotismului, ci împotriva proprietății funciare."

Cu trei zile în urmă, exact la 10 august 1865, acest defăimător al proprietății funciare cumpărase de la vecinul său, Bibikov, 28 de desiatine de pămînt [1], în satul Teliatinki, cu prețul foarte convenabil de 280 de ruble. [2] Fără îndoială, el simțea aceeași plăcere visînd o republică socialistă, în care pajiștile, cîmpurile și pădurile vor aparține tuturor, ca și de a străbate, în pasul calului, moșia pe care abia o cumpărase. A-și rotunji averea, oftînd mereu după sfînta egalitate, nu era un lucru specific omului modern ? Principalul era să te simți din cînd în cînd vinovat. În urma profesiunii sale de credință asupra abolirii proprietății funciare, Lev Tolstoi notă, fără dată, următoarea frază : „Orice om minte de douăzeci de ori pe zi".

Cînd obosea să frămînte idei grave, își contempla soția, copiii, cumnata și se simțea întinerit. Tania — cu ochii jucăuși, părul negru, cîrlionțat,

[1] Cam treizeci de hectare (n.a.).
[2] Adică echivalentul a 2 128 franci francezi actuali (n.a.).

gura mare mobilă, talia fină — era animatorul familiei. Un cuvînt nostim, o privire drăgăstoasă îi erau de-ajuns ca să potolească furiile surorii sale, ori să aducă pe buzele cumnatului ei unul din acele surîsuri largi care îl făceau dintr-o dată seducător. Seara, ea cînta la pian, acompaniată de el. Prietenul lor comun, Fet, emoționat de puritatea vocii ei, îi dedică un poem : *Tu ai cîntat pînă-n zori.*

Lev Tolstoi o lua adeseori pe Tania la plimbare, călare, în pădure, în timp ce Sonia, tristă, rămînea acasă. Alături de această tînără fată de nouăsprezece ani, el respira răcoarea unui izvor. Dar, chiar și atunci cînd gusta tulburătoarea plăcere a apropierii ei, romancierul din el nu-și pierdea drepturile. În timpul popasurilor, la umbra copacilor înalți, o întreba pe cumnata sa despre amorurile ei de adolescentă. Măgulită de interesul ce i-l manifesta, îi povesti primele ei emoții, proiectele absurde, admirația pentru vărul ei Alekxandr Kuzminski, apoi pasiunea pentru un băiat descreierat, îndrăzneț și cu o ținută impunătoare, Anatol Șostak. El o asculta, cu mintea trează. Fără să știe, ea era pe cale să întruchipeze pentru el personajul Natașei Rostova. Anatol Șostak deveni, în roman, Anatol Kuraghin, omul care voia s-o răpească pe Natașa. [1]

În acest timp, la Iasnaia Poliana, soția neglijată devenea bănuitoare din cauza plimbărilor îndelungate ale soțului cu sora ei. „Sînt supărată pe Tania, care se amestecă prea mult în viața lui Liovușka, nota ea, încă la 3 mai 1865. Nu se mai despart. La Nikolskoie, la vînătoare, călare, pe jos, mereu

[1] În romanele sale, Lev Tolstoi păstra cu plăcere prenumele modelelor și nu schimba decît numele de familie (n.a.).

împreună. Ieri, pentru prima oară, Tania mi-a provocat gelozia, şi astăzi sufăr din cauza ei. I-am cedat calul, ceea ce consider că-i foarte drăguţ din partea mea... Şi ei sînt la vînătoare, în pădure, singuri... Dumnezeu ştie ce-mi trece prin cap..."

Singurul gînd care-i putea linişti neîncrederea era că Tania, deşi îl admira pe Liovuşka, era, în realitate, îndrăgostită de fratele lui Lev Tolstoi, Serghei. Desigur, ea n-avea decît nouăsprezece ani, pe cînd Serghei număra treizeci şi nouă, dar nu era lipsit de farmec, cu aerul său obosit, ochii albaştri şi eleganţa sa necăutată. Se spunea despre el că „trăise mult". Ofta privind în depărtări : „În viaţă nu există nimic bun afară de cîntecul privighetorii, dragoste, clarul de lună şi muzica". Tania îl găsea foarte atrăgător. Idila lor dura de doi ani şi cu toată deosebirea de vîrstă, familia Bers nu era ostilă ideii ca cea mai tînără fată a lor să se mărite şi ea cu un Tolstoi. În tot cazul, Sonia aproba acest proiect cu pasiune. Făcînd aceasta, se gîndea ea oare la fericirea Taniei sau la propria ei linişte ? Îşi puse în cap să aranjeze cununia înainte de sfîrşitul verii. Cei interesaţi, presaţi de stăruinţa ei, se lăsară convinşi. „Soarta Taniei şi a lui Serghei s-a hotărît alaltăieri, nota ea la 9 iunie 1865. Se vor căsători ! Ce plăcere să-i priveşti, să le vezi fericirea de care mă bucur mai mult decît m-am bucurat de a mea ! Ei se plimbă prin grădină... Căsătoria va avea loc peste douăzeci şi cinci sau treizeci de zile..." După o lună de consfătuiri, de sărutări, de reverii pe balcon şi proiecte de viitor, lovitură de teatru ! Sonia, înnebunită de furie, se repezi la *Jurnalul* ei, pana zgîrîia hîrtia : *„12 iulie 1865*. Totul s-a destrămat. Serghei a înşelat-o pe Tania şi s-a comportat ca

ultimul dintre laşi... Voi face tot ce-mi stă în putinţă ca să mă răzbun pe el !"

Ea ar fi trebuit totuşi să prevadă acest rezultat. De mult timp, Serghei trăia în concubinaj, la Pirogovo, cu ţiganca Maria Şişkina, de la care avea mai mulţi copii.[1] Această legătură înjositoare nu conta în ochii Soniei, şi ea era convinsă că fratele soţului ei va şti, ca om de onoare, să o îndepărteze pe nenorocită înainte de logodnă. Dar nătîngul de Serghei fu cuprins de scrupule în ultima clipă. Cînd se găsea în faţa Taniei, era gata să sacrifice orice pentru ea, cînd însă se reîntorcea la Pirogovo, nu avea inima să-şi alunge vechea tovarăşă, care era o femeie blîndă, umilă şi fără apărare. Îl însărcină pe Lev să explice şovăielile sale tinerei fete. Ascultînd cuvintele stînjenite ale cumnatului ei, Tania simţi atîta ruşine şi atîta supărare, încît dorinţa de a muri îi trecu prin minte. În aceeaşi seară, din milă pentru Maria Şişkina şi copiii săi, îi scrise logodnicului său că îl dezleagă de cuvîntul ce şi l-a dat. El răspunse : „Ai dăruit un milion unui cerşetor şi acum îl iei înapoi". Dar pînă la urmă se resemnă. Anunţînd această ruptură socrilor săi, Lev Tolstoi lăuda nobleţea tinerei sale cumnate : „Chiar şi atunci cînd îi admiram veselia, îmi dădeam seama că are un suflet nobil. Ea l-a dovedit acum prin acest gest atît de mare şi de generos, încît nu pot să mă gîndesc fără să nu fiu impresionat. El este cu totul vinovat, cu totul de neiertat... Mi-ar fi fost inima mai uşoară dacă era un străin şi nu fratele meu... Ea a suferit cumplit, dar poate să afirme — ceea

---

[1] Trei fete, = deja = mari în 1865 şi un fiu, care murise de tuberculoză la 16 martie a acelui an. „Fiul lui Serghei a murit, nota Sonia în aceeaşi zi. Am plîns toată dimineaţa. Mi-a pricinuit atîta durere !". (n.a.).

ce înseamnă cea mai mare consolare în viață — că a procedat bine.“

Palidă, dezamăgită, cu ochii roșii, Tania nu dormea nopțile, umbla fără rost din odaie în odaie, refuza să mănînce și nu se destăinuia nimănui. Pentru a o distra, Lev și Sonia o luară la moșia lor din Nikolskoie, apoi la Pokrovskoie, la Maria Tolstaia. În orice loc se găsea, gîndul ei era la Serghei. „Mai sînt aici trei doctori care se ocupă de mine, scria ea, dar nu pilulele, nici picăturile mă vor putea face bine. Dumnezeule! cum se face că nimeni nu înțelege aceasta? Numai Lev înțelege.“

În adevăr, Lev Tolstoi o copleși cu atîta atenție, încît, încetul cu încetul, ea se restabili. Rîsul și frumoasa ei voce de contraltă umplură din nou casa. Uneori spunea că nu putea continua să trăiască în preajma surorii ei și că se va reîntoarce la părinți, la Moscova. Lev Tolstoi se revolta: „Fără prostii! Îți închipui poate că locuiești la noi gratuit? Pozezi pentru un portret, scumpa mea. Sînt pe cale să aștern tot ce știu despre tine, negru pe alb.“ Fapt este că deși îi era milă de suferințele cumnatei sale, profita ca scriitor. Dumnezeu îl satisfăcuse din plin, punînd această dramă sentimentală la îndemîna sa. Dacă n-ar fi văzut-o pe Tania mîhnită în dragostea ei, cum ar fi putut el oare descrie chinurile Natașei Rostova în *Război și pace* și ale Kitty-ei Scerbațkaia în *Anna Karenina?*

Pe măsură ce se consacra personajelor sale, uita de propriile lui griji. Cu toate acestea, nu se uita pe sine însuși. Doar că preocupărilor morale li se substituiau preocupările fizice. În *Jurnalul* său, darea de seamă a celor mai intime funcțiuni ale corpului său avea întîietate asupra relatărilor cu privire la cele mai înalte frămîntări ale gîndirii sale. Atunci cînd, vizionar prodigios, descrie războiul din 1805 prin intermediul prințului Andrei, al căpitanului Denisov, al iuncărului Nikolai Rostov, paginile carnetelor sale intime ne aduceau alte mărturii decît despre arsurile lui la stomac și despre acumularea gazelor din intestine. „Zumzăiturile din urechi au încetat, mă simt mai bine, dar am mereu rîgîieli și limba-mi este încărcată, mai ales dimineața...“ *(30 octombrie).* „Aceeași igienă strictă, am dormit bine, n-am urinat, n-am avut scaun, limba mereu albă și dureri de cap...“ *(31 octombrie).* „Gură uscată, limbă albă... Seara, scaun bun...“ *(2 noiembrie).* „Cina mi-a provocat un somn plăcut, gaze și un zbîrnîit slab în urechi...“ *(3 noiembrie).*

Sărbătorile au trecut trist. Tania se reîntorsese la părinții ei, la Moscova. După multe luni de muncă, Lev Tolstoi nutrea dorința să se cufunde și el, la rîndul său, în viața capitalei, spre a reînvia „amintirile despre lume“ necesare continuării romanului său. „Trebuie să pot judeca oamenii cu precizie, din moment ce mă străduiesc să-i descriu“, spunea el într-o scrisoare către Alexandrina Tolstaia.[1]

La sfîrșitul lunii ianuarie 1866, plecă la Moscova cu soția sa, care era din nou însărcinată, și cu cei doi copii. Închiriară un apartament mobilat, cu șase camere, „de prima categorie“, pe strada principală Dmitrovka. Chiria era de o sută cincizeci de ruble pe lună, „încălzire, samovar, apă, veselă, totul!“ Copiii își petreceau ziua la bunicii lor, Sonia, pasionată pe neașteptate de muzică, se ducea adesea la concerte, iar Lev Tolstoi își corecta șpal-

[1] Scrisoare din 4 februarie 1866 (n.a.).

turile, își revedea prietenii, făcea gimnastică. Mai citi cîteva capitole din romanul său la familia Perfiliev și-l însărcină pe pictorul Bașilov să ilustreze *Anul 1805* în vederea unei editări complete în volum. Apoi, Bașilov trezindu-i interesul pentru artele frumoase, își băgă în cap să urmeze cursuri de sculptură. După ce modelase un cal din argilă, se opri, decepționat. Nu-i era inima la lucru. Soția sa îl preocupa. Chiar însărcinată, putea să seducă. Întîlniseră la Moscova pe vechiul adorator al Soniei, Mitrofan Polivanov. Ea se vădi stîngaci de cochetă cu acest bărbat, iar el foarte impertinent cu dînsa. Cuprins de gelozie, Lev Tolstoi îi făcu Soniei mustrări aspre. „Liova m-a judecat cu o severitate și o bruschețe excesive, nota ea. Sînt totuși fericită, aceasta dovedește că ține la mine.“ [1]

Cînd se întoarseră la Iasnaia Poliana, rolurile se inversară pe neașteptate. De astă dată, ea fu aceea care își manifestă indignarea pentru faptul de a fi neglijată și ridiculizată. La sfîrșitul lunii mai 1866, dăduse viață celui de al treilea copil, un băiat numit Ilia, și îl alăpta, în ciuda durerilor pe care le simțea la fiecare supt. Pentru motive de comoditate, soțul ei și ea aveau, pentru întîia oară, camere separate. Preocupat de roman, el avea din ce în ce mai puțin timp să se ocupe de interesele moșiei. De altfel, trebuia să admită că gestionarea directă pe care o preconizase se soldase cu un eșec. Angajase deci un nou intendent. Din nenorocire, acest intendent avea o nevastă. Și această nevastă era drăguță. Mai rău, era o intelectuală, citea, avea idei despre toate ! O adevărată nihilistă ! Și Liovușka, prostănacul, își pierdea ore întregi în discuții cu ea ! Desigur,

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 12 martie 1866 (n.a.).

această intrigantă plesnea de trufie ! „Nu are dreptate să fie atît de înflăcărat în discuțiile cu Maria Ivanovna, nota Sonia la 19 iulie 1866, în *Jurnalul* ei. Este aproape ora unu și nu pot să adorm. Am presimțiri negre. Această nihilistă, nevasta vechilului nostru, o să devină pentru mine o sperietoare.“ Și la 22 iulie : „De ce oare s-a dus acolo și încă pe ploaie ? Femeia îi place, asta-i sigur. Îmi pierd mințile. Îi doresc tot răul cu putință, ceea ce nu mă împiedică să fiu cît mai drăguță cu ea. Dacă cel puțin bărbatul ei s-ar putea dovedi mai repede incapabil, ar pleca amîndoi...“ Cincisprezece zile mai tîrziu, se potoli și recunoscu că gelozia ei era „aproape nemotivată“.

Ar fi fost rea-voință dacă ar fi continuat să-și bănuiască soțul, în timp ce o problemă cu mult mai importantă îl preocupa în acel moment. La începutul lunii iulie 1866, doi ofițeri, locotenenții Kolokolțov și Stasulevici, prieteni ai familiei Bers, făcînd parte amîndoi din regimentul 65 infanterie din Moscova, în manevre prin împrejurimile Iasnăii Poliana, se prezentară, foarte emoționați, să-i expună cazul sergentului furier Sabunin, acuzat de a-și fi pălmuit căpitanul. După spusele lui Stasulevici, Sabunin era un alcoolic și un debil mintal, care se credea persecutat de comandantul său. Acesta nu se mulțumea să-l pedepsească adeseori cu carceră pentru violență sau ținută neîngăduită, dar îl obliga să refacă de mai multe ori copia unui document, sub pretext că scrierea era neciteață sau liniile prost trase. Și fiindcă se simțea permanent în culpă în fața unui superior ironic, glacial și distant, acest nenorocit se lăsase pradă violenței. Afacerea era serioasă, căci, după codul militar rus, vinovatul era pasibil de pedeapsa cu moartea. Cei doi locotenenți fuseseră desemnați să

facă parte din curtea marțială, împreună cu colonelul Iunoșa, comandantul regimentului. Ei cerură lui Lev Tolstoi să-l apere pe acuzat. Stimulat de greutatea misiunii, el acceptă.

A doua zi se duse în satul Ozerki și căpătă învoirea să-l vadă pe Sabunin în izba care-i servea de închisoare. Se găsi în fața unui roșcovan bondoc, care la toate întrebările răspundea : „Perfect !", cu privirea inexpresivă și degetul mic pe cusătura pantalonului. Totuși, acest imbecil era o ființă omenească și, ca atare, prețuia, în ochii Domnului, cît și colonelul Iunoșa. Se putea oare lua viața unui om spre a-l pedepsi că-l pălmuise pe un altul ? Exista aici o disproporție scandaloasă între pedeapsă și greșeală. Lev Tolstoi își petrecu noaptea redactîndu-și pledoaria pe baza slabelor informații pe care le culesese. Cu multă iscusință, el nu negă necesitatea unei sancțiuni exemplare pentru crima imputată lui Sabunin, dar atrase atenția judecătorilor asupra faptului că vinovatul trebuia să beneficieze de dispozițiile articolelor 109 și 116, prevăzînd o ușurare a pedepsei, atunci cînd „criminalul" nu era în deplinătatea facultăților sale mintale. După părerea sa, nu numai că acuzatul era o ființă înapoiată din punct de vedere intelectual, dar sub influența alcoolului, starea sa se învecina cu nebunia. Putea fi condamnat la moarte un dement ? La sfîrșitul expunerii sale, Lev Tolstoi declară : „Tribunalul trebuie să se lase călăuzit de spiritul întregii noastre legislații, care, întotdeauna, înclină balanța Justiției spre iertare".

Curtea marțială se întruni la 16 iulie într-un conac din satul Iasenki. Un procuror venise special de la Moscova. Lev Tolstoi, intimidat, își citi textul cu o voce șovăitoare. La un moment dat, lacrimile îi veniră în ochi. Sergentul furier asculta, cu pupilele dilatate, cuvintele mari ce se refereau la neînsemnata sa persoană. În sfîrșit, judecătorii se retraseră pentru a delibera. Lev Tolstoi era sigur că pledoaria îi va îndemna la indulgență. Cu atît mai mult că știa că se poate bizui pe sprijinul celor doi asesori : Stasulevici și Kolokolțov. Dar, cînd începu deliberarea, numai Stasulevici admise iresponsabilitatea parțială. Colonelul Iunoșa era partizanul aplicării pur și simplu a articolului 604 prevăzînd pedeapsa cu moartea. Impresionat de această intransigență, Kolokolțov, care totuși îl rugase pe Tolstoi să-l apere pe acuzat, șovăi și, din teamă de a nu displăcea superiorului, votă la fel. Schimbarea acestui vot încheiase deliberarea. „Kolokolțov ăsta era, va spune Lev Tolstoi, un băiat cumsecade, un temperament vesel, foarte ocupat pe atunci de calul său căzăcesc pe care îl încăleca cu plăcere." Sabunin fu condamnat la moarte prin împușcare.

Imediat, Lev Tolstoi hotărî să ceară grațierea imperială. Ca întotdeauna, cînd era vorba de a ajunge la un înalt personaj, el o înștiință de primejdie pe babușca Alexandrina. Bătrîna domnișoară de onoare duse ministrului de război, Miliutin, cererea nepotului ei. Dar, în grabă, acesta uitase să indice cărui regiment aparținea Sabunin. Miliutin se folosi de acest pretext și răspunse că-i era cu neputință să supună împăratului o jalbă incompletă. Înștiințat de acest rezultat neplăcut, Lev Tolstoi, înnebunit, alergă la Tula și telegrafie informația. Prea tîrziu. Termenul legal pentru introducerea recursului expirase.

Executarea lui Sabunin avu loc la 9 august 1866, în fața unei mulțimi de țărani veniți din satele vecine. În tot timpul detențiunii, aceștia îi adu-

seră ouă și plăcinte în celula sa. Își făcură cruce văzîndu-l apărînd, palid și liniștit. În mod confuz, ei își dădeau seama că pedeapsa acestui om depășea crima sa. Poporul rus avusese întotdeauna milă de victimele justiției oficiale. Sabunin sărută crucea pe care i-o întindea preotul și lăsă să i se lege ochii, apoi fu legat de stîlp. Doisprezece soldați îl ochiră. Tobele răsunară surd. Cînd salva izbucni, țăranii îngenunchiară și intonară rugăciuni. După obiceiul militar din vremea aceea, regimentul defilă cu muzica în frunte, în fața gropii. Mai tîrziu, mormîntul sergentului furier devenind un loc de pelerinaj, autoritățile îl nivelară și puseră santinele pentru a interzice orice adunare pe locul execuției.

Lev Tolstoi se simțea de două ori răspunzător de această moarte : întîi, pentru că nu știuse să-i convingă pe judecători și apoi, fiindcă comisese o neglijență de neiertat în redactarea recursului de grațiere. Peste patruzeci și doi de ani, el își va reproșa pledoaria „stupidă, rușinoasă" ; va afirma că ar fi trebuit să proclame sus și tare că pedeapsa cu moartea era un act revoltător, „împotriva naturii omenești", tăgăduind magistraților în uniformă dreptul de a dispune de viața unuia din semenii lor și somîndu-l pe Alexandru al II-lea nu de a grația pe nenorocit, căci o asemenea grațiere nu mai era în puterea nimănui s-o acorde, ci de a se ruga el însuși „pentru a ieși din oribila situație care-l făcea complice la toate crimele săvîrșite în numele legii" [1].

Este de prevăzut că această dialectică n-ar fi înduplecat nici pe judecători, nici pe țar, și că, departe de a servi cauza lui Sabunin, i-ar fi ră-

[1] Scrisoare către Biriukov, din 24 iunie 1908 (n.a.).

pit și ultimele sale șanse. Dar în felul acesta cel puțin, Lev Tolstoi s-ar fi pus de acord cu conștiința lui. Pe măsură ce înainta în vîrstă, rezultatele concrete ale teoriilor sale contau mai puțin pentru el decît satisfacția morală pe care i-o procurau.

În 1866, neputînd aprecia încă importanța rolului său în lume, simți o disperare sinceră în fața eșecului strădaniei sale. El, care se revoltase împotriva francezilor și a ghilotinei lor, avea să se revolte acum împotriva rușilor și a plutonului lor de execuție. Putreziciunea nu era o problemă de naționalitate, ci de epocă. Pentru a te însănătoși, trebuia să întorci spatele civilizației.

După un contact atît de brutal cu realitatea, Lev Tolstoi se afundă din nou, ușurat, în viziunile sale imaginare. În curînd personajele amabile din *Anul 1805* sustraseră vederii lui imaginea cadavrului însîngerat al lui Sabunin. Ca și cum ar fi vrut să-l ajute să se distreze, pictorul Bașilov îi trimise primele desene. Scriitorul simți o veselie copilărească văzîndu-și eroii portretizați ca niște ființe vii. Îi cunoștea atît de bine încît, în grija lui pentru „asemănare", intră în corespondență cu artistul pentru a-i sugera modificarea cutărei sau cutărei trăsături din fizionomia lor. Să fi vorbit despre cei apropiați, nu s-ar fi arătat mai precis în recomandările sale : „Nu se poate rotunji mai mult pieptul Elenei (frumusețea formelor este caracteristica ei principală) ?... Chipul lui Pierre este foarte bine redat, dar ar trebui acordat frunții sale o aparență mai filozofică prin adăugarea unui rid sau a două umflături deasupra sprîncenelor... Prințul Andrei este prea înalt și nu destul de blazat, disprețuitor, cu o ținută de o neglijență grațioasă... Portretul prințesei Bolkon-

skaia este extraordinar de reuşit... Portretul lui Ippolit este perfect, dar ar fi bine să i se ridice puţin buza superioară, iar piciorul să fie încrucişat mai sus, într-un cuvînt, să fie redat mai nătîng, mai caricatural." [1] Mai tîrziu, ceru lui Başilov să retuşeze figura Nataşei. „În scena sărutului nu i se poate da tipul Taniei Bers ?" [2]

Astfel, el mărturisea, o dată mai mult, legătura dintre Nataşa şi cumnata sa. Tînăra fată se vindecase de decepţia ei amoroasă. Se arătă chiar foarte veselă la 17 septembrie 1866, cu ocazia zilei onomastice a Soniei [3]. Dineul fu servit pe terasa nou construită. Faţa de masă era presărată cu flori. Lanterne veneţiene străluceau prin frunziş. Deodată izbucniră sunetele unui marş vesel : *Muta din Portici* [4] ; Sonia, uluită, se întoarse spre soţul ei, care rîdea încetişor în barbă. La capătul aleii, se ivise o orchestră militară în mare ţinută. Pentru a face o surpriză soţiei sale, Lev Tolstoi rugase pe colonelul Iunoşa să-i trimită muzicanţii lui. Abia trecuseră două luni de cînd acelaşi colonel condamnase la moarte pe sergentul furier Sabunin. Hotărît, avocatul-scriitor nu purta ranchiună judecătorului care nu-l ascultase. Sentimentele sînt una şi viaţa socială este alta. Chiar colonelul Iunoşa în persoană deschise balul. Cei doi asesori ai săi, Stasulevici şi Kolokolţov, venind

[1] Scrisoare din 4 aprilie 1866 (n.a.).
[2] Scrisoare din 8 decembrie 1866 (n.a.).
[3] Ziua de 17 septembrie este, după calendarul ortodox, ziua martirelor Vera, Nadejda, Liubov (Credinţă, Speranţă, Iubire) şi a mamei lor, Sofia (n.a.).
[4] Operă de compozitorul francez Auber (1782—1871), scrisă de el în 1828 şi reprezentată la Bruxelles în 1830, unde a avut, prin conţinutul său patriotic, un puternic răsunet politic în împrejurările dezlănţuirii revoluţiei burgheze din Belgia. (n.tr.).

şi ei, tribunalul militar se găsea în completul său la apărătorul victimei. Muzicanţii care cîntaseră, defilînd, în faţa cadavrului lui Sabunin, cîntau acum pentru ca tinerele fete să danseze. Ele purtau rochii de muselină albă şi-i sorbeau din ochi pe toţi aceşti ofiţeri înfumuraţi. „Revăd obrazul însufleţit şi fermecător al lui Liova care-şi dădea atîta osteneală să ne distrăm şi care reuşea atît de bine, va scrie Sonia. Spre marea mea surpriză şi în ciuda seriozităţii mele am dansat cu foarte multă plăcere." Lev Tolstoi, înfierbîntat, glumeţ, se agita mai mult ca ceilalţi. El îşi luă în braţe soţia şi dansă cu ea, apoi cu cumnata sa şi cu cîteva invitate. Pentru a şasea figură de cadril, orchestra atacă un dans popular, *kamarinskaia.*

„Haide ! strigă Lev Tolstoi lui Kolokolţov. Este oare cu putinţă să stai locului cu o asemenea melodie ?"

Kolokolţov făcu un ocol mare şi se opri în faţa Taniei. După o clipă de şovăială, ea se avîntă, cu un pumn în şold, cu cealaltă mînă legănată uşor, în felul ţărăncilor ruse. Cineva îi aruncă o batistă, pe care o prinse din zbor. Vrăjit, Lev Tolstoi îşi observa cumnata şi-şi nota cele mai mici gesturi, cu intenţia deliberată de a se servi de ele în romanul său. Aşa se face că Nataşa Rostova execută un dans ţărănesc în *Război şi pace*. „Unde şi cînd sorbise din aerul rusesc pe care-l respira sub supravegherea unei emigrante franceze, cînd sorbise fata asta de conte acest duh, de la cine luase ea aceste gesturi, pe care savantlîcul acelor *pas-de-châle* ar fi trebuit de mult timp să i le înăbuşe ?" [1]

[1] Cf. *Război şi pace*, partea a patra, capitolul VII (n.a.).

Din nefericire, puţin după această petrecere atît de reuşită, Tania se îmbolnăvi. O scutura o tuse seacă. „Taci ! Taci !“ o implora Lev Tolstoi, privind-o cu duioşie. Din nou se gîndea la ftizie. Odinioară, văzînd-o nefiresc de veselă, îi spusese : „Tania, tu ştii că ai să mori într-o zi ?“ Ea strigă : „Să mor ? Eu ? Niciodată !“ Această exclamaţie el o auzea însă în timp ce, înaintea lui, tînăra fată, cu o mînă la gură, respira sacadat. Hotărî s-o ia la Moscova şi să profite de călătorie pentru a-şi completa documentaţia, prin biblioteci. La 10 noiembrie 1866, Sonia, reţinută la Iasnaia Poliana de noul ei născut, îşi binecuvîntă soţul şi sora care porneau la drum. Lev Tolstoi pretinse ca Tania să-şi ţină pe obraz o „mască inhalatoare“, pentru a-i feri bronchiile împotriva aerului rece. Merseră cu poştalionul prin ploaie.

La Moscova, medicii chemaţi în consult de către doctorul Bers, recunoscură că tînăra fată avea plămînii slabi şi îi recomandară să renunţe la exerciţiile vocale, să ţină un regim, şi să se odihnească la soare, în străinătate, după care se va însănătoşi repede. Liniştit, Lev Tolstoi se întoarse la munca sa de istoric care scotoceşte prin documente.

În mod excepţional, Sonia nu era geloasă ştiindu-l departe cu Tania. Se plictisea fără el, nopţile i se păreau lungi şi evoca în memorie amintirile seratei din 17 septembrie, cînd dansase cu ea privind-o cu dragoste. „Casa este atît de tristă, de goală cînd nu-i aici, nota ea la 12 noiembrie 1866. O unire morală mai strînsă decît aceea pe care o trăim noi, mi se pare cu neputinţă. Sîntem grozav de fericiţi în relaţiile noastre reciproce, cu copiii noştri şi cu viaţa pe care o ducem.“ Îi lăsase un munte de foi de transcris şi ea se consacra cu

voluptate acestei sarcini. În clipa cînd îi expedie copia prin poştă, ea îi scrise : „Am acum impresia că ăsta-i copilul tău, şi prin urmare copilul meu, şi trimiţînd acest pachet cu foi la Moscova, am impresia că-l lăsăm pe copil de capul lui şi mă tem să nu i se întîmple vreo nenorocire. Îmi place mult lucrarea ta. Mă îndoiesc că o să-mi placă un altul din romanele tale la fel ca acesta.“ [1]

Din Moscova, el o ţinea la curent, prin scrisori, de mersul lucrărilor sale. Locuia la socrii săi, la Kremlin şi, în fiecare dimineaţă, se ducea la biblioteca muzeului Rumianţev. Descoperi aici manuscrise despre francmasonerie — mişcare interzisă în Rusia după lovitura de stat eşuată a decembriştilor, în 1825 — şi se pasionă studiindu-le. Eroul său, Pierre Bezuhov, va fi francmason. Dar ce melancolie îl cuprindea în faţa tuturor acestor pagini îngălbenite care mărturiseau o copilăroasă aspiraţie spre bine ! „Partea tristă, scria el Soniei, este că toţi aceşti francmasoni erau nişte imbecili.“ [2] Ar fi voit să nu ignoreze nimic din viaţa cotidiană a acestor personaje. Pentru a reînvia atmosfera în care evoluau, el proiectă cumpărarea colecţiei complete a ziarului *Noutăţile moscovite*, care apărea în 1812, şi dădu un anunţ în presă, oferind 2000 de ruble pentru aceste documente.

Reîntors la Iasnaia Poliana, la 18 noiembrie 1866, se aşternu din nou pe scris şi nu-şi slăbi efortul toată iarna. Munca intensă în care se angajase îl exalta într-atîta încît, pe neaşteptate, ochii i se umpleau de lacrimi. Sonia lua parte la emoţia sa şi plîngea, şi ea, cînd îi citea cu voce tare capitolele pe care le terminase de curînd. Din ce în

---

[1] Scrisoare din 14 noiembrie 1866 (n.a.).
[2] Scrisoare din 15 noiembrie 1866 (n.a.).

ce mai des, el simţea dureri violente de cap. „Sînt două săptămîni de cînd mi se urcă sîngele la cap şi simt o suferinţă atît de stranie, încît mi-e teamă de un atac", scria el în februarie 1867 fratelui său.

Irascibil, obosit, surescitat, o primi cu bucurie pe cumnata sa Tania, care revenea la Iasnaia Poliana după o şedere odihnitoare la Baden-Baden şi la Paris. Dar, puţin după aceea, se întristă din nou : prietenului său Dmitri Diakov îi murise soţia, şi Elisabeta Andreevna Tolstaia, sora Alexandrinei, murise şi ea în cursul anului. Acest îndoit doliu îl frămînta pe Lev Tolstoi, îi era teamă pentru el însuşi, pentru cei din jurul său, şi scria babuşkăi sale : „Există momente cînd o uităm, pe *ea*, moartea, şi sînt altele, cum e anul acesta, cînd taci chitic, împreună cu fiinţele care-ţi sînt dragi, de teamă de a le pierde, şi vezi cu groază cum ea seceră pe ici, pe colo, orbeşte, crudă, uneori creaturile cele mai bune şi care îţi sînt cele mai necesare" [1].

Sonia se credea din nou însărcinată. Angajase o bonă engleză, Hannah Tracey. Era o persoană curată, energică şi instruită, pe care pînă şi Lev Tolstoi nu o putea critica. Copiii creşteau, frumoşi şi sănătoşi. Şi cu toate acestea, cît era ziua de mare, el era gata să leşine de spaimă. Într-o zi din luna mai, cînd Sonia aşeza lenjeria în camera ei, stînd pe duşumea, în faţa şifonierului cu sertarele deschise, el intră, îşi privi soţia şi, cu totul pe neaşteptate, se simţi cuprins de mînie.

— De ce te-ai aşezat pe jos ? urlă el. Scoală-te !

— Imediat ! Vreau doar să termin cu aranjatul...

— Îţi spun să te ridici imediat !

[1] Scrisoare din 31 martie 1867 (n.a.).

Ieşi trîntind uşa. Uluită, Sonia se întrebă dacă îl ofensase fără să ştie sau poate se supărase pe ea fiindcă muncea fiind gravidă. Se duse să-l vadă în biroul său şi murmură :

— Liovuşka, ce ai ?

El explodă :

— Pleacă ! Pleacă !

Deoarece ea se apropie, el aruncă pe jos o tavă cu un ibric şi o ceaşcă, desprinse un termometru şi îl sparse de perete. Tania, care se afla în camera alăturată, alergă auzind zgomot. Sonia nu mai era în birou. Lev Tolstoi stătea în picioare, bălăbănindu-şi braţele, cu chipul livid, privirea fixă, buza de jos tremurîndă.

„Mi-a fost frică şi milă de el, va scrie Tania. Nu-l văzusem niciodată aşa." Chiar şi pe el însuşi îl îngrijoră acest acces de nebunie şi, peste cîteva zile, hotărî să se ducă iarăşi la Moscova, pentru a se supune examenului unui specialist.

Depărtarea avu asupra lui efectul obişnuit şi, la 18 iunie 1867, plin de tandreţe, scrise soţiei sale :

„Ieri, apropiindu-mă de Moscova, de cum am zărit praful acela, mulţimea aceea, am simţit căldura aceea şi am auzit zgomotul acela asurzitor, am trăit o astfel de spaimă încît m-a cuprins dorinţa să mă refugiez cît mai repede sub aripa ta. Te iubesc întotdeauna dar şi mai mult atunci cînd mă despart de tine !" Iar la 20 iunie :

„Am citit acum scrisoarea ta şi nu ţi-aş putea descrie toată duioşia — duioşie pînă la lacrimi — pe care o simt pentru tine, şi nu numai în această clipă, ci în toate clipele zilei. Sufleţelul meu, porumbiţa mea, cea mai bună din lume !"

Îi făgăduise să treacă pe la doctorul Zaharin. Se duse. Medicul, ascultîndu-l şi palpîndu-l cu o

„atenţie pedantă", declară că avea nervii zdruncinaţi şi calcule la vezica biliară. Deoarece refuza să înghită medicamente, ei se înţeleseră pentru o cură la Karlsbad. Dar el n-avea deloc intenţia să facă nici măcar această cură. Cel mult va urma regimul prescris. Liniştit asupra capitolului sănătăţii, se ocupă de editarea cărţii sale. După sfatul Soniei, se hotărî să nu mai continue publicarea în *Russki vestnik (Mesagerul rus)*. Reacţiile moderate ale criticilor şi cititorilor la apariţia părţii a doua, în 1866, îi demonstrară că o lucrare de acest fel cîştiga prin volumul ei şi că, oferind-o în tranşe, în fascicolele unui periodic, îi falsifica sensul, reducîndu-i forţa. De aceea, voia acum ca romanul să apară complet, direct în librărie.

După cîteva încercări nereuşite, trată cu editorul P.I. Bartenev [1] şi tipograful Ris. Prima ediție, care nu va fi ilustrată („Cu atît mai rău pentru Başilov şi desenele sale ! Le lipseşte ceva... Nervul vieţii !"), urma să fie scoasă în 4.800 de exemplare. Romanul, cuprinzînd şase volume, va apărea treptat, pe măsura redactării lui. Seria va fi vîndută cu opt ruble. Lev Tolstoi consimţea să dea tipografului un avans de 4.500 de ruble [2], în mai multe vărsăminte, spre a participa la cheltuielile de tipărire. Mai acorda zece la sută lui Bartenev asupra preţului brut de vînzare, douăzeci la sută librarilor și păstra restul. Dacă romanul avea succes, afacerea pentru el ar fi fost din cele mai rentabile. Bineînțeles, de pe acum, trebuia nu numai să continue a-şi scrie cartea, dar să mai revizuiască și primele două părţi publicate mai înainte în revistă, astfel ca ele să fie puse la punct pentru

[1] Editorul *Arhivelor ruse* (n.a.).
[2] Adică 34 200 franci francezi actuali (n.a.).

editarea în volum. Conform convenţiei încheiată cu Bartenev, acesta se însărcină să revadă corecturile, după autor, cu misiunea de a îndrepta „orice greşeală de limbă, orice eroare gramaticală".

Se întoarse la Iasnaia Poliana încîntat de contractul său și, în momentul cînd debarcă, află că Tania era gata să se logodească cu vărul ei Alexandr Mihailovici Kuzminski, tînăr magistrat, drăguţ şi plicticos. Afacerea fu cît pe ce să se strice pentru că tînăra fată — sigur influenţată de cumnatul ei — avu proasta idee de a încredinţa pretendentului ei *Jurnalul* intim în care povestise păţania cu Serghei Tolstoi. Dar, pînă la sfîrşit, totul se aranjă. Lev Tolstoi, care ar fi preferat ca Tania să se mărite cu prietenul său Dmitri Diakov — foarte subjugat de ea de cînd rămăsese văduv — acceptă să se alăture părerilor celor apropiaţi. [1] La rîndu-i, Serghei Tolstoi îşi reglementase situaţia, căsătorindu-se cu amanta lui, ţiganca Maria Şîşkina. [2] Căutînd un preot de ţară pentru a le binecuvînta unirea, cele două perechi se încrucişaseră cu trăsurile, în împrejurimile Tulei. Tania și Serghei schimbaseră un salut jenat și caii îi duseră spre destine diferite.

Căsătoria Taniei avu loc la 24 iulie 1867, şi Lev Tolstoi, „naşul nunţilor", se sili să pară fericit de această căsătorie care i-o răpea pe cumnată-sa. Dar dacă o pierdea în viaţă, ea rămînea în opera sa. Nimeni nu-l putea lipsi de Nataşa Rostova. Vai ! acum trebuia să întrerupă redactarea mai

[1] Tania, legată de o veche prietenie de familia Diakov, îl însoţise pe Dmitri în străinătate după moartea soţiei sale (n.a.).
[2] Căsătoria se celebră la 7 iunie 1867 (n.a.).

departe, pentru a face corecturile primelor părţi ![1] Cele dintîi şpalturi îi parveniră pe la jumătatea lui iulie. Le umplu cu atîtea ştersături şi atîtea adăugiri, încît Bartenev îi scrise, indignat:

„Numai Dumnezeu ştie ce faceţi ! În felul acesta, n-o să terminăm niciodată cu corecturile şi cu tipăritul. Oricine vă va spune că jumătate din modificările dumneavoastră sînt inutile. Şi, totodată, aceasta măreşte considerabil cheltuielile zaţului. Am cerut tipografiei să vă trimită o factură separată pentru corecturi... Pentru Dumnezeu, încetaţi cu mîzgăliturile !"[2]

„Nu pot să nu mîzgălesc aşa cum mîzgălesc, şi sînt ferm convins că aceste mîzgăleli sînt de mare folos, răspunse Lev Tolstoi. De aceea, nu mi-e frică de conturile tipografiei, care, sper, nu vor fi prea exagerate. Pasajele care vă plac[3] ar fi fost mult mai puţin bune, dacă nu le-aş fi mîzgălit de cinci ori"[4].

Pentru capitolele care se refereau la primirea lui Pierre Bezuhov într-o lojă masonică (cartea II[5], partea a doua, capitolele III şi IV), el făcu atîtea îndreptări, încît se îndoi că ar putea fi descifrate de către corector şi ceru noi şpalturi. Totuşi, lu-

[1] La 28 iunie 1867, Tolstoi îi scria lui Fet că îşi tipăreşte romanul şi că trimite „...şi corecturile, şi trebuie să fac asta în fiecare zi, de teama amenzii şi a întîrzierii apariţiei. E şi plăcut şi greu, după cum ştii" (n.tr.).

[2] Scrisoarea lui Bartenev către Tolstoi, din 12 august 1867 (n.a.).

[3] Bartenev îi scrisese că admira în mod special explicaţia dintre Pierre Bezuhov şi soţia sa precum şi tot capitolul care se desfăşura la Lîsîie Gorî (n.a.).

[4] Scrisoarea lui Tolstoi din a doua jumătate a lunii august 1867 (n.a.).

[5] Prin „cartea a doua" trebuie înţeles aici volumul II (n. tr.).

crul înainta repede. La 23 septembrie, Lev Tolstoi reveni la Moscova pentru a lua din nou legătura cu editorul său şi pentru a vizita cîmpul de bătălie de la Borodino, la o sută zece verste de oraş. Tînărul său cumnat, Stepan Bers, pe atunci în vîrstă de doisprezece ani, îl întovărăşi în călătoria sa. Doctorul Bers le împrumută brecul său de vînătoare.

Timp de două zile, pe o ploaie torenţială, ei străbătură în toate direcţiile cîmpia imensă, gloduroasă, neguroasă, întretăiată de muscele şi de hîrtoape, unde, cu o jumătate de secol în urmă, se desfăşurase cea mai ucigătoare dintre bătăliile napoleoniene. Victoria de la Borodino pentru ruşi, victorie la rîul Moscova pentru francezi, această ciocnire confuză a două armate, retrăia în ochii lui Lev Tolstoi cu o limpezime înspăimîntătoare.[1] Studiase operaţiunile în cărţi, dar la faţa locului, totul strălucea într-o lumină nouă. Întreba pe ţăranii bătrîni care pierdeau şirul amintirilor, lua notiţe, consulta hărţile, verifica mişcările trupelor, îşi instala personajele în cutare sau cutare loc al decorului. Ceaţa umedă din 26 septembrie 1867 se risipea la soarele din 26 august 1812.[2] Lanuri de secară răsăreau din pămînt. Peisajul se popula de regimente fantomatice, chipuri îngrozite străbăteau prin fum, drapelele fluturau în vînt, bubuitul tunului zguduia pămîntul. Înflăcărat de viziunea sa, Lev Tolstoi o povestea în frînturi micului său tovarăş, care-l asculta distrat. Petrecură noaptea la o mînăstire de maici şi, a doua zi, după o ultimă vizită în împrejurimile oraşului Boro-

[1] Ruşii considerau şi ei această bătălie ca o victorie naţională (n.a.).

[2] 7 septembrie 1812, după calendarul gregorian (n.a.).

dino, se întoarseră la Moscova. „Sînt foarte, foarte mulţumit de călătoria mea-şi de felul cum am suportat-o, cu toată lipsa de somn şi a hranei insuficiente, scria el la 27 septembrie soţiei sale. Dacă-mi dă Dumnezeu sănătate şi linişte, voi face o descriere a luptei de la Borodino cum n-a mai existat pînă acum !"

Reîntors la Iasnaia Poliana, porni să se războiască împreună cu prinţul Andrei, Pierre Bezuhov, Napoleon, Kutuzov... În plus, trebuiau recitite blestematele de corecturi ! Era „epuizat", avea o „ceaţă teribilă în cap"... Va rezista oare pînă la sfîrşit ? Şi cenzura, ce va spune cenzura ? „Sînt înfricoşat la ideea să nu ne facă vreo porcărie în clipa cînd ne apropiem de final !" [1] Spera că primele trei volume vor apărea înainte de sfîrşitul anului. Dar ce titlu să alegi ? *Anul 1805* nu putea să convină unei lucrări a cărei acţiune continua dincolo de 1812. Optă pentru *Toate-s bune cînd sfîrşesc cu bine*. Asta ar da cărţii, gîndea el, un aspect plăcut şi poetic de roman enorm, englezesc. Apoi, deodată, avu o revelaţie... La 17 decembrie 1867, *Noutăţile moscovite* publicară anunţul următor : „*Război şi pace* [2]. Lucrare a contelui Lev Nikolaievici Tolstoi. Patru volume (80 de coale) Preţul : 7 ruble. Greutate poştală : 5 livre. Primele trei volume sînt livrate cu bon, pentru al patrulea, la editorul P. I. Bartenev."

Opusculul lui Proudhon, publicat în 1861 şi tradus în limba rusă în 1864, furnizase lui Tolstoi un titlu demn de amploarea subiectului său. Prima ediţie a operei *Război şi pace* fu epuizată în cî-

[1] Scrisoarea către Bartenev din 8 decembrie 1867 (n.a.).
[2] În realitate, Tolstoi a folosit întîia oară acest titlu într-o scrisoare adresată lui M. N. Lavrov la 24—25 martie 1867 (n.tr.).

teva zile. În mai 1868, cînd apăru volumul al patrulea, admiraţia publicului se confirmă. Încurajat de ecourile elogioase care-i veneau de pretutindeni, Lev Tolstoi acceleră şi mai mult cadenţa muncii sale. Anul 1868 fu consacrat redactării romanului *Război şi pace* şi corectării şpalturilor. Nu-şi acordă decît vacanţe scurte, în vară. În zilele frumoase, după obiceiul său, se consacră vînătorii, pescuitului. De asemenea, se ocupă de domeniul său care se mărise (cumpărase noi moşii), făcu dese vizite fratelui său Serghei, citi mult, de-a valma, filozofi şi istorici, visă o clipă să traducă în limba rusă *Memorialul de la Sfînta Elena* şi să înfiinţeze o revistă care s-ar intitula, în ironie, *Necontemporanul* şi ar avea ca obiect studiul „a tot ce nu putea avea succes în secolul al XIX-lea, dar ar putea avea în secolul al XX-lea". Legăturile cu soţia sa erau atît de călduroase şi de simple, încît ea putu să scrie : „Acum, tot se mai întîmplă să ne certăm, dar aceste certuri au cauze atît de profunde şi atît de subtile, încît nici n-ar izbucni dacă nu ne-am iubi aşa cum ne iubim. Sînt aproape şase ani de cînd sînt măritată şi iubirea mea creşte într-una. Liovuşka spune adeseori că nu mai este iubire, ci o fuziune a sufletelor atît de intimă, încît n-am mai putea trăi unul fără altul. Eu continui să-l iubesc cu aceeaşi dragoste neliniştită, pasionată, geloasă şi poetică. Siguranţa şi calmul său mă enervează uneori." [1]

Această siguranţă şi acest calm nu erau decît aparente. În realitate, Lev Tolstoi „rezista" cheltuindu-şi nervii. „Poetul ia din viaţă ce este mai bun şi-l introduce în opera sa, îşi nota el în carnetul său. De aceea opera sa este frumoasă, iar

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 31 iulie 1868 (n.a.).

viața lui urîtă.“ [1] Corectarea celui de al cincilea volum fu întîrziată din cauza îmbolnăvirii copiilor. În luna aprilie 1869, autorul lucra la partea a doua a *Epilogului*. „Ceea ce am scris acolo, mărturisi el prietenului său Fet, n-a fost inventat de mine, ci smuls cu durere din măruntaiele mele.“ [2] În sfîrșit, la 4 decembrie 1869, al șaselea și ultimul volum din *Război și pace* își făcu apariția în librării.

Despărțit brusc de personajele sale după ce șase ani lungi trăise în strînsă comuniune cu ele, Lev Tolstoi simți o senzație de sărăcire tragică. Buimac, dezorientat, mai visa încă la acele fantome cărora le dăduse drumul în lume și al căror destin nu-l mai putea retușa. Va mai putea scrie și altceva după această operă atît de vastă, în care dăruise tot ce avea mai bun în el ? „Acum, pentru mine este un timp mort, se destăinuia el lui Fet. Nu gîndesc, nu scriu și mă simt prostește de bine.“ [3] În același an, la 20 mai, i se născuse al patrulea copil, un băiat, care primise prenumele de Lev.

[1] Carnetele de note ale lui Tolstoi, în *Opere complete*, vol. 48, p. 116 (n.a.).
[2] Scrisoarea din 10 mai 1869 (n.a.).
[3] Scrisoarea din 21 octombrie 1869 (n.a.).

4

«RĂZBOI ȘI PACE»

Publicarea romanului *Război și pace* în șase volume obținu un succes la care Lev Tolstoi era departe de a se aștepta, după comentariile nici aspre, nici blînde care întîmpinaseră capitolele apărute în *Mesagerul rus*. Cititorii devastau librăriile, ofereau romanul prietenilor, își scriau de la un capăt la altul al Rusiei pentru a-și schimba părerile asupra eroilor. În lumea scriitorilor, emoția atinsese culmea. Toți erau conștienți că un eveniment epocal se produsese. Acest pietroi uriaș intriga, tulbura, revolta, ca un aerolit căzut de pe o altă planetă. Prietenul Fet, citind ultimul volum, se înflăcără, reproșînd însă lui Lev Tolstoi de a fi „depoetizat“ pe Natașa în *Epilog*. Botkin scria : „Dacă lăsăm deoparte paginile despre francmasonerie, care sînt puțin interesante, chiar plicticoase, acesta este un roman excelent din toate punctele de vedere ! Cîtă vioiciune și ce profunzime ! Ce operă, esențialmente rusească !“ [1] Goncearov îi scria lui Turgheniev : „Am păstrat cea mai însemnată noutate la sfîrșit : publicarea romanului *Război și pace* de contele Lev Tolstoi.

[1] Scrisoarea lui Botkin către Fet din 9 iunie 1869 (n.a.).

Contele a devenit un adevărat leu[1]-paraleu al literaturii." [2] Un alt confrate, Saltîkov-Scedrin, scrîşnea din dinţi : „Scenele militare nu sînt decît minciună şi confuzie ! Bagration şi Kutuzov apar ca nişte generali-marionete..." Dostoievski, al cărui roman *Idiotul* fusese tratat cu asprime de presă, se revoltă că Strahov, criticul, îl compara pe Tolstoi cu „tot ce era mai mare în literatura noastră". „A se prezenta cu *Război şi pace*, scria dînsul, înseamnă a repeta noua împerechere de cuvinte pronunţate mai înainte de Puşkin, şi, oricît de departe, oricît de sus ar fi ajuns Tolstoi în eforturile sale, el nu va putea face ca expresia aceasta nouă să nu fi fost spusă înaintea lui, pentru prima dată, de un geniu." [3] În ce-l priveşte pe Turgheniev, după ce criticase cu violenţă începutul romanului *Război şi pace*,[4] se lăsă cucerit de rest. „Există (în *Război şi pace)* zeci de pagini în şir, uimitoare, de cea mai înaltă clasă, paginile în care este vorba de moravuri, toate descrierile (vînătoarea, plimbarea noaptea etc.) ; latura istorică însă, care-i entuziasmează de fapt pe cititori, este curată comedie, şarlatanie, nu alta... Tolstoi vrea să-l impresioneze pe cititor cu vîrful cizmei lui Alexandru sau cu rîsul lui Speranski, făcîndu-l să creadă

[1] În l. rusă, *lev* — leu (n.tr.).

[2] Scrisoarea lui Goncearov către Turgheniev din 10 februarie 1868 (n.a.).

[3] Scrisoarea lui Dostoievski către Strahov din 24 martie (5 aprilie) 1870 (n.a.).

[4] Într-o scrisoare adresată lui Annenkov, datată 12 (24) ianuarie 1869, Turgheniev scria, printre altele : „Nu ştiu cît de răsunător va fi succesul acestui roman în public, sînt sigur însă că de el se vor entuziasma numai oamenii vulgari — inteligenţi sau proşti, asta n-are importanţă. E o carte scrisă de un funcţionar pentru funcţionari şi funcţionărese" (n. tr.).

că stăpîneşte şi intuieşte perfect aceste personaje, fiindcă a ajuns să vorbească despre astfel de amănunte — în afară de care, în realitate, nu mai ştie absolut nimic... Şi cu toate acestea există în roman lucruri pe care, în toată Europa, singur Tolstoi le-a putut scrie şi care mi-au dat fiorii şi febra extazului" (scrisoare către Annenkov din 14 (26) februarie 1868). „Sînt acolo lucruri care nu vor pieri cît timp va exista limba rusă" (scrisoare către Borisov din 27 februarie/10 martie 1868). „Tolstoi este un uriaş printre confraţii săi literari, îmi face impresia unui elefant într-o menajerie. Este incoerent, chiar absurd, dar măreţ şi atît de inteligent !" (scrisoare către Borisov din 12/24 februarie 1869).

Cu toate acestea, dacă Turgheniev se înclina în faţa artei lui Tolstoi, nu-i putea suporta filozofia. „Mare nenorocire, mai scrie el lui Anenkov [1], cînd un autodidact, şi încă unul de talia lui Tolstoi, se apucă să filozofeze : neapărat se agaţă de o idee oarecare, născoceşte cine ştie ce sistem, care, după cum se pare, rezolvă totul foarte simplu — ca de pildă fatalismul istoric — şi se aşterne pe scris. Acolo unde atinge pămîntul, întocmai ca Anteu, îşi recapătă iarăşi toate puterile ; moartea bătrînului prinţ, Alpatîci, răscoala în sat, toate astea sînt extraordinare !"

Bătrînul Pogodin nu era mai puţin exagerat în laudele sale : „Mă topesc, plîng, mă bucur", scria el lui Lev Tolstoi la 3 aprilie 1868. Şi continua la 4 aprilie : „Vă daţi seama ce se petrece ? M-aţi dat gata... Aţi făcut din mine, la vîrsta mea înaintată — o adevărată Nataşa !.. Şi Puşkin, care nu mai

[1] Scrisoare din 13 (25) aprilie 1868 (n.a.).

există ! Cum s-ar fi entuziasmat, cît ar fi fost de fericit, cum şi-ar fi frecat el mîinile !"

Este adevărat că, peste cîteva luni, acelaşi Pogodin scrise, cu mintea clară, despre acelaşi roman, în ziarul *Rusul* un articol plin de rezerve : „Ce nu se poate ierta în nici un caz romancierului, este modul obraznic în care tratează personaje cum ar fi Bagration, Speranski, Rostopcin, Ermolov. Aceste personaje aparţin Istoriei. A studia viaţa lor şi a emite o judecată sprijinită pe mărturii, nimic de zis, dar a ni-i prezenta, fără motiv, sub un aspect josnic sau chiar respingător, este, după părerea mea, un fapt de o neseriozitate şi de o impertinenţă, ce nu pot fi iertate nici chiar unui mare talent."

Această critică reflecta exact opinia clanului de scriitori conservatori, în fruntea cărora se găseau Viazemski şi Norov. Prinţul Viazemski, fostul prieten al lui Puşkin şi Gogol, se revolta de înverşunarea pe care o manifesta Tolstoi în a strica reputaţia eroilor ţării sale. „Ateismul pustieşte cerul şi viaţa viitoare, scria el. Ateismul istoric şi necredinţa fac să fie deşarte pămîntul şi viaţa actuală, prin defăimarea evenimentelor trecutului şi dispreţul faţă de marile figuri populare... Acesta nu mai este scepticism, ci materialism literar." [1] La rîndul său, Norov, care în tinereţea sa luase parte la bătălia de la Borodino, recunoştea că luptele fuseseră descrise de către autor cu o precizie admirabilă, dar condamna faptul că, „toată falanga generalilor noştri, a căror faimă este indisolubil legată de analele noastre militare şi ale căror nume mai trec din gură în

[1] Viazemski, *Amintiri din 1812, Arhivele ruseşti*, 1869 (n.a.).

gură în rîndurile generaţei noi de ofiţeri, a fost prezentată ca un ansamblu de instrumente oarbe şi lipsite de talent, acţionînd la voia întîmplării" [1]. Criticul reacţionar al ziarului *Acţiunea* atribuia această ponegrire a gloriilor războinice oficiale îndeosebi unei alterări a simţului patriotic al scriitorului, care totuşi, zicea el, după numele lui de familie, era cu adevărat rus. „Unii explică acest fenomen, continua el, prin influenţa mediului în care a crescut autorul romanului ; fără îndoială, în copilăria sau în adolescenţa sa, fusese înconjurat de guvernante franţuzoaice crescute în spiritul iezuitismului, a căror părere despre anul 1812 a pătruns atît de adînc în mintea impresionabilă a copilului sau a tînărului, încît contele Tolstoi nu s-a mai putut descotorosi, chiar la vîrsta maturităţii, de această judecată încîlcită, stupidă şi catolică asupra evenimentelor." [2]

Dacă monarhiştii îl ponegreau pe Lev Tolstoi din cauza dispreţului său pentru valorile naţionale, liberalii îl făceau de ruşine din cauza dispreţului său pentru popor. În ziarul progresist *Delo (Cauza)*, Bervi afirma că Tolstoi, „nu găsea iertare şi omenie decît pentru celebritate şi bogăţie", că toate personajele romanului erau „josnice", că prinţul Andrei, de pildă, nu era decît un „automat josnic, grosolan şi fără suflet", că autorul „nu pierdea nici un prilej pentru a exalta patima, vulgaritatea şi prostia", şi că „citind scenele militare" aveai în mod permanent impresia că „un subofiţer mărginit şi flecar îşi povestea

[1] Norov, *Cu privire la „Război şi pace", Antologia militară*, 1869 (n.a.).

[2] Stranie apreciere a romanului, în care la fiecare pagină izbucneşte un patriotism de epopee şi unde francezii nu sînt deloc flataţi ! (n.a.).

isprăvile unor ascultători naivi dintr-un sat depărtat".

Acest atac violent dădu tonul altor cronicari de tendință radicală. În *Ilustrirovanaia gazeta (Gazeta ilustrată)*, un anonim defăima personajele din *Război și pace*, „toate produse infame ale epocii de șerbie" și aprecia că romanul făcea „apologia nobilimii îmbuibate, a habotniciei, a ipocriziei și a viciului". Ziarul *Iskra (Scînteia)* îl lăuda, în ironie, pe Tolstoi de a fi demonstrat prin atrăgătoarea descriere a luptelor că „să mori pentru patrie nu era deloc greu, ci mai degrabă agreabil". Și Selgunov, preluînd succesiunea lui Bervi în *Delo (Cauza)*, ridica discuția la un grad mai înalt, declarînd cu gravitate că „filozofia lui Tolstoi nu ducea la nici un rezultat european", că autorul predica „fatalismul oriental împotriva rațiunii occidentale", că prin ideile sale el „distrugea orice energie, orice avînt spre acțiune, orice dorință a individului de a-și îmbunătăți condiția socială și de a ajunge la fericire", pe scurt, că propaga o învățătură „cu totul opusă aceleia a gînditorilor moderni, și mai cu seamă a lui Auguste Comte". „Din fericire, conchidea Selgunov, contele Tolstoi nu dispune de un mare talent... Dacă, în ciuda lipsei lui de maturitate spirituală, ar fi posedat un talent comparabil cu acel al lui Shakespeare sau Byron, nu ar fi existat un blestem atît de puternic pe pămînt care să se abată asupra lui".

Neîncrederea cercurilor democratice față de Lev Tolstoi se explica prin faptul că în ochii unui anumit tineret intelectual el apărea încă, în epoca aceea, cu titlul său de conte, cu proprietatea de la Iasnaia Poliana și cu trecutul său militar, ca un nobil de țară făcînd pe amicul poporului. Nici unul din romanele sale nu tratau probleme care

pasionau opinia publică : dezrobirea șerbilor, libertatea presei, reorganizarea tribunalelor, drepturile femeii, reforma guvernării... Se părea că, retras pe pămînturile sale, el voia să ignore prezentul. Au existat, desigur, *Povestirile din Sevastopol*. Dar de atunci ?... În timp ce romanele lui Goncearov, Dostoievski, Saltîkov-Scedrin stîrneau discuții aprinse pentru că erau opere combative, romanele lui Lev Tolstoi nu erau, pentru mulți, decît opere de artă. „Deși toată lumea citise *Război și pace* cu cea mai vie plăcere, scria Lîștev în *Amintirile* sale, sînt dator, ce-i drept, să spun că nu există nici un entuziasm printre noi, fiindcă epoca evocată de marele romancier era prea depărtată de problemele care, în vremea aceea, frămîntau societatea rusă."

Criticat de extrema stîngă ca și de extrema dreaptă, Lev Tolstoi culese partea sa de laude de la criticii moderați și de la ceea ce este îngăduit să se numească marele public. Pisarev, în *Analele patriei* vorbi despre un „adevăr țîșnind de la izvor" ; în același ziar, doamna Țebrikova îl lăudă pe autor pentru simplitatea crudă și justă cu care transpunea viața în romanul său ; Annenkov consacra, în *Vestnik Evropî (Mesagerul Europei)*, un articol considerabil acestei opere „care nu se poate compara cu nimic", în *Russki invalid (Invalidul rus)*. Suvorin mărturisi că a fost emoționat de calități indefinibile : „Nimic neobișnuit, nimic crispat, nici un truc n-a fost folosit de acest romancier talentat. Este o epopee liniștită, redactată de un pictor-poet" ; Strahov, în sfîrșit, în *Avrora (Aurora)*, scrisese aceste rînduri, care-l umplură de mîndrie pe Lev Tolstoi : „Ce operă masivă și ce echilibru ! Nici o literatură nu ne oferă ceva asemănător. Mii de personaje, mii de scene, sferele gu-

vernamentale și cele ale vieții intime, istoria, războiul, toate grozăviile cu putință pe acest pămînt, toate pasiunile, toate clipele vieții omenești de la țipătul noului născut pînă la ultima suflare de conștiință a unui moșneag muribund... Și cu toate acestea, nici o figură nu acoperă pe alta, nici o scenă, nici o impresie nu dăunează unei alte scene, unei alte impresii, totul este limpede, totul este armonios, în parte ca și în total..."

Această ditirambă enervă peste măsură cercurile progresiste. „Numai Strahov poate crede că Tolstoi este un geniu", se citea în *Foaia Sankt-Petersburgului*. Burenin, în *Noutățile Sankt-Petersburgului*, pretindea că *Aurora* făcea concurență revistelor umoristice scriind că romanul lui Tolstoi avea „o semnificație universală". Poezii satirice circulau pe seama lui Tolstoi „cel dintîi geniu al omenirii".[1]

Amuzat de controversele criticilor în jurul romanului *Război și pace*, romancierul Leskov nota în *Novosti Bursî (Noutățile Bursei)* (1869—1870) : „Între publicarea diferitelor volume ale acestei opere se scurg perioade lungi, în timpul cărora, după expresia populară, se vorbește de rău autorul : e socotit ba una, ba alta, fatalist, idiot, nebun, realist, spiritist ; iar el, în volumul următor, rămîne ceea ce e și ceea ce înțelege să fie... Aceasta este ținuta unui cal de rasă, care merge pe picioare puternice și bine potcovit."

Lev Tolstoi refuza să se intereseze de părerea criticilor. „Criticii l-au supărat mult pe Pușkin, zicea el. Mai bine să-i ignorăm !"[2] Totuși, nu putu rezista plăcerii de a citi și reciti articolele

[1] Cf. poezia lui Minaev, citată de Gusev (n.a.).
[2] Contesa Tolstaia, *Diferite note pentru documentație* (n.a.).

elogioase ale lui Strahov. Mai tîrziu, el avea să spună, cu o maiestoasă siguranță, că Strahov știuse să desprindă în studiul său despre *Război și pace* „înalta semnificație pe care acest roman o cîștigase și pe care nu o va mai pierde niciodată".

Lev Tolstoi afirma, într-o postfață la *Război și pace*, că această carte nu era un roman, cu atît mai puțin un poem sau o cronică istorică, ci o formă nouă de exprimare „potrivită cu ceea ce autorul voise să spună". Proclamînd în felul acesta independența sa față de toate genurile literare, el invita pe cititori să-și părăsească obiceiurile, pentru a descoperi, dincolo de personaje și de intrigi, trăsăturile generale ale operei. În adevăr, în clipa cînd privirea se desprinde de miile de amănunte care compun tabloul, atunci se degajează măreția ansamblului. Atunci, deasupra viermuielii destinelor individuale, se conturează legile veșnice care guvernează lumea. Nașteri, morți, iubiri, ambiții, gelozii, neliniști, egoisme, vanități, aceasta este respirația adîncă și calmă a omenirii care ne izbește în față.

Mai întîi apare înalta societate rusă trăindu-și ultimele zile de pace în 1805. Conversații de salon, agitație mondenă, meschinăria vorbelor și a intențiilor. În această menajerie de ființe șterse, mincinoase, desfrînate, fără nici o ocupație, cîteva suflete cu rezonanțe mai grave : Pierre Bezuhov, necioplit și tandru ; prințul Andrei Bolkonski, neliniștit, sarcastic și mîndru ; prințesa Maria, numai blîndețe și resemnare, trăind în umbra unui părinte despotic ; tinerii Rostov, a căror vioiciune, spontaneitate, farmec tineresc, aduc în carte, ici și colo, parcă niște adieri răcoroase ; printre ei, Natașa, pasionata, nechibzuita, autoritara și du-

ioasa Nataşa, îmbinare între Tania Bers şi Sonia Tolstaia.

Războiul izbucneşte. Problemele fiecăruia dispar în faţa problemei tuturor. Istoria o ia înaintea istoricilor. Armata rusească intră în Austria. Lupte sîngeroase, care par la fel de stupide pe cît de inevitabile. Adevăraţii comandanţi nu sînt acei care fac planuri, ca Napoleon, ci acei care, ca generalul Kutuzov, se supun „împrejurărilor, voinţei subordonaţilor şi capriciilor hazardului". Angajat în acţiune, prinţul Andrei simte o uşurare bizară, de a fi pus în mişcare de un asemenea val de oameni, departe, în spatele frontului, Pierre Bezuhov molipsit de minciunile mediului său, se căsătoreşte cu frumoasa Hélène Kuraghina, iar lui Anatol, fratele Hélènei, îi este refuzată mîna prinţesei Maria, pe care, de altfel, nici n-o iubeşte. Războiul continuă. Rănit la Austerlitz, prinţul Andrei are revelaţia absurdităţii şi zădărniciei vieţii. Întins pe spate, descoperă deasupra lui „cerul, înaltul cerului, înourat şi totuşi nesfîrşit de adînc, mişcîndu-şi domol pe boltă norii suri". Şi îşi spune : „Ce linişte, ce pace solemnă !... Totul nu-i decît zădărnicie, totul nu-i decît iluzie, afară de cerul acesta nesfîrşit. Nimic nu există, nimic în afară de asta..." Între timp, viaţa e reluată şi de el şi de ceilalţi, cu hidoşeniile ei, erorile şi avînturile ei inutile. Pierre Bezuhov o bănuie pe Hélène că-l înşală, îl răneşte în duel pe rivalul său Dolohov, se desparte de soţia sa, îşi judecă scîrbit existenţa, se înscrie la francmasoni, proiectează emanciparea şerbilor săi... Prinţul Andrei, reîntors acasă, îşi găseşte soţia, „tînăra prinţesă", pe punctul de a naşte. Nu o iubeşte deloc, o consideră ca pe un copil, dar ea moare născînd, aproape sub ochii lui, şi această moarte îl întristează. Caută o prietenie şi se apropie de Nataşa Rostova. Ea este emoţionată, subjugată ; totuşi, pentru raţiuni de convenienţă familială, căsătoria este amînată cu un an. Acest termen va fi fatal tinerei fete : uitîndu-l pe prinţul Andrei, ea se va amoreza de frumosul Anatol Kuraghin, va voi să fugă cu el, dar răpirea va eşua în dezonoare şi scandal. Şi din nou, peste această agitaţie de baltă plină de broaşte, se va ivi teribila ameninţare a unui cataclism: 1812. Războiul se reaprinde. Trupele lui Napoleon invadează Rusia. Borodino. Prinţul Andrei este grav rănit. La ambulanţă, pe o masă vecină, tocmai se tăiase piciorul fiinţei pe care o detesta cel mai mult : Anatol Kuraghin. Pe dată, ura se transformă într-o compătimire fără margini. El varsă „lacrimi de iubire faţă de oameni şi faţă de sine, lacrimi pentru rătăcirile lor şi ale sale". Se gîndeşte la Nataşa. Visează să o revadă. O revede, printr-un miracol, în timpul retragerii şi moare. Dar ce contează o moarte, pe lîngă atîtea care, în aceste zile, acoperă pămîntul rusesc ! Moscova în flăcări. Uniunea naţională. Napoleon şovăitor, neliniştit. Pierre Bezuhov se gîndeşte să-l ucidă pe tiran. Francezii îl arestează şi-l duc în captivitate. În convoi, face cunoştinţă cu mujicul Platon Karataev, evlavios, resemnat, surîzînd în faţa suferinţelor. Partizanii hărţuiesc trupele franceze în debandadă. Printre ei, băieţaşul Petea Rostov, care este omorît. Dar Pierre Bezuhov e eliberat de cazaci. Reîntors la Moscova, o întîlneşte pe Nataşa Rostova şi, după un lung proces de conştiinţă, îşi dă seama că o iubeşte şi îndrăzneşte să-i ceară mîna. Această căsnicie va apărea, îmbătrînită şi cuminţită, în 1820, în *Epilog*. Ideile liberale nu-i dau răgaz lui Pierre. Intră într-o mică asociaţie

cu caracter politic, care visează să reformeze instituțiile. Peste cîțiva ani, fără îndoială, îl vom regăsi în rîndurile decembriștilor. Povestirea se oprește atunci cînd eroii nu sînt încă la capătul drumului lor, cînd îndărătul lor se înalță valul următor, alcătuit din toți tinerii dornici să iubească și să lupte.

Începîndu-și romanul, Lev Tolstoi știa oare în ce aventuri își va antrena personajele de la primul pînă la ultimul rînd ? Totul ne face să credem că destinul lor s-a precizat de-a lungul drumului, la fel ca și caracterele lor. Și, cu toate astea, în orice clipă, ceea ce fac corespunde cu ceea ce sînt. Acțiunile lor cele mai ciudate apar la fel de indiscutabile ca și cum le-ar realiza persoane în viață. Miracolul lui Lev Tolstoi constă în acest dar al vieții pe care îl transmite sutelor de făpturi, toate diferite, conturate ușor și totuși de neuitat : soldați, țărani, generali, mari moșieri, tinere fete, femei de lume... Trece de la unul la altul, schimbînd vîrsta, sexul, condiția socială, fără efort. Dăruiește fiecăruia un fel de a gîndi, de a vorbi un complex fizic, o greutate din carne, un trecut și pînă și un miros. Și încă, dacă ar fi vorba de indivizi excepționali, caracterizați prin trăsături strălucitoare ! Dar nu, protagoniștii dramei sînt oameni de rînd, care nu ne-ar fi trezit poate curiozitatea dacă i-am fi întîlnit pe stradă. Cu toate acestea, ei sînt identificați și însuflețiți cu o asemenea măiestrie, încît cartea odată închisă, ei continuă să evolueze în memoria noastră. Am recunoaște-o dintr-o mie pe această Natașa Rostova, „nu prea drăguță, cu ochii negri și gura mare, foarte vioaie (...), umerii de copil, brațele subțiratice și goale". Îl visează pe Boris Drubețkoi, inspiră o pasiune lui Vaska Denisov, apoi se amorezează de

prințul Andrei Bolkonski și se logodește cu el, ceea ce n-o împiedică, după aceea, să-l iubească pe Anatol Kuraghin și să se căsătorească cu Pierre Bezuhov. Astfel, în goana ei sinuoasă după fericire, servește de legătură între principalele personaje ale cărții. Toți, la un moment dat, se apropie de ea, se luminează, strălucesc la flacăra ei. „Orice făcea era din adîncul sufletului și din toate puterile, scrie Tolstoi. Fie că este vorba de a îngriji răniți, de a-l veghea pe prințul Andrei muribund, de a cînta, de a dansa, de a alerga pe cîmpie sau de a-l iubi pe fudulul, absurdul Anatol Kuraghin, ea se dedă cu totul bucuriei, datoriei, riscului, supărărilor. Poate nu prea inteligentă, nici prea cultivată, dar instinctul îi ține loc de inteligență." În observațiile despre ea, Tolstoi notează : „Generoasă pînă la absurd... Încrezătoare în ea însăși... Iubită de toți... Mîndră... Muziciană... Are nevoie de un soț, de doi soți, are nevoie de copii, de dragoste, are nevoie de un pat..." Războiul, moartea fratelui ei, moartea prințului Andrei, cumințesc cu brutalitate pe aceea căreia cei apropiați îi spuneau „drăcușor drăguț". Îndurerată, ea privește lumea cu o seriozitate nouă. În *Epilog*, ea apare căsătorită și fericită, o fericire familială destul de mărginită. „Se împlinise mult la trup și se lățise, așa încît ar fi fost greu să recunoști în această mamă trupeșă, pe Natașa cea firavă și mlădioasă de odinioară... Vorbăria și discuțiile despre drepturile femeilor, despre raporturile dintre soți, nu numai că n-o interesau, dar nici nu le pricepea." Intenția autorului n-a fost să înjosească o soție, cît s-o arate preocupată în mod unilateral de grijile căsniciei și ale liotei de copii. Spre deosebire de scriitorii progresiști ai timpului său care predică emanciparea femeii, el o

vede legată de cămin, de leagăne, „dacă nu vrem să vedem prăbuşindu-se temeliile familiei şi, prin urmare, ale societăţii".

Totuşi, ca şi cum ar vrea să-şi condamne propria sa teorie, creează figura prinţesei Maria Bolkonskaia, urîtă, stîngace, dar sensibilă, demnă, evlavioasă, capabilă de un devotament absolut şi care, departe de a-şi pierde întreaga personalitate prin căsătorie, păstrează acelaşi suflet îndreptat „către infinit, către etern, către perfecţiune".

În ce priveşte bărbaţii, cei doi eroi, Andrei Bolkonski şi Pierre Bezuhov sînt dedublarea lui Lev Tolstoi. Unuia, el i-a atribuit setea lui mare de viaţă, pragmatismul, brutalitatea, aspiraţiile către un ideal de pace şi milostenie ; naivitatea, stîngăcia, şovăielile, celuilalt. El îi face să se întîlnească, să-şi vorbească, la Bogucearovo, pe malul unui lac şi la Lîsîie Gorî, şi iată-l pe Lev Tolstoi discutînd cu el însuşi în *Jurnalul* său intim. „Prinţul Andrei are o inteligenţă sceptică ; nu se încrede în inima sa şi ironizează pentru a-şi ascunde sentimentele. Voluntar, el vede în război un mijloc de a-şi dovedi valoarea, acţionînd. Totuşi, setea sa de glorie se prăbuşeşte pe cîmpul de bătaie de la Austerlitz, în faţa cerului nesfîrşit pe care plutesc nori cenuşii." După moartea soţiei sale, el se consacră înbunătăţirii soartei ţăranilor săi, dar nu este deloc înduioşat de situaţia lor mizerabilă. „A emancipa pe şerbi, intenţia este excelentă, zice el lui Pierre. Dar acest lucru nu-ţi va folosi nici ţie — care, presupun, nu i-ai biciuit niciodată şi nici nu i-ai trimis în Siberia — şi încă şi mai puţin, lor. Dacă se întîmplă, de altfel, să fie bătuţi, biciuiţi sau deportaţi, nu cred că se vor simţi mai prost. În Siberia vor continua să-şi ducă existenţa animalică, urmele de vergi se vor cicatriza şi vor fi la fel de fericiţi ca înainte." În 1812, recrudescenţa entuziasmului patriotic îl va abate o clipă de la supărarea, de la dezgustul pe care le simţise odată cu trădarea Nataşei. Dar va trebui o rană mortală, la Borodino, pentru a se produce în el regenerarea morală pe care o doreşte. Cerul, care i se părea pustiu se apropie de el, acea pace sufletească pe care o căuta zadarnic o descoperă în inima sa pe măsură ce puterile îl părăsesc. El, necredinciosul, se gîndeşte pe neaşteptate : „Dragostea înseamnă Dumnezeu, şi a muri înseamnă, pentru mine, o fracţiune din această dragoste, reîntoarcerea la marele întreg, la izvorul etern..."

În faţa lui, Pierre Bezuhov, spătos, neîndemînatec, miop, este dintr-un aluat atît de moale, încît proiectele cele mai extravagante îi trec prin minte fără să lase urme. Bunăvoinţa sa nu-i egalată decît de naivitatea sa nemărginită. Se avîntă în desfrîu, căsătorie, duel, francmasonerie, patriotism, eroism de paradă, dorinţa de a-l ucide pe Napoleon, comuniunea cu poporul şi dragostea pentru Nataşa. El spune : „Trebuie să iubeşti, să crezi..." Dar nu ştie exact nici pe cine şi nici ce ! În cele din urmă, el, nehotărîtul, zăpăcitul, este cel care va găsi fericirea pe pămînt, aşa cum Kutuzov, adormitul, a învins pe toţi marii strategi. Pierre n-a avut revelaţia dintr-o dată, pe cîmpul de bătălie, ci ascultîndu-l vorbind pe ţăranul Platon Karataev. De acum încolo, în orele de îndoială, îi va fi de-ajuns să se gîndească la mujicul umil, ucis de francezi, pentru a se împăca cu lumea.

Dacă Tolstoi a pus mult din el însuşi în Pierre Bezuhov şi în Andrei Bolkonski, a dăruit, de asemeni, cîteva trăsături ale caracterului său şi lui

Nikolai Rostov : forța, sănătatea, dragostea păgînă pentru natură, simțul accentuat al onoarei, pasiunea pentru vînătoare. Dar Nikolai Rostov este un băiat de o inteligență mediocră, preocupat mai ales de a nu face nimic care să fie împotriva regulilor stabilite. El se vrea un om al timpului și al mediului său. Natașa, care-l cunoaște bine, spune despre el : „Nikolai are o slăbiciune : dacă întregii omeniri nu-i place ceva, nu-i place nici lui !"

Alături de aceste ființe de prim plan, trebuie menționate delicata Sonia, Anatol Kuraghin, Dolohov, Petia Rostov, bătrînul prinț Bolkonski, Denisov și atîția alții !... Cînd și cum i-a descris Lev Tolstoi ? E cu neputință s-o spui precis. Fiecare din aceste portrete se compun din mii de tușe risipite în toată cartea. Desigur, i se întîmplă autorului să recurgă la monologul interior pentru a lumina sufletul eroilor săi, dar, în cea mai mare parte, el sugerează gîndurile lor notînd din zbor o atitudine, un gest, o fizionomie. Personajele sale nu surîd niciodată simplu, ci „cu o bunătate neașteptată", „cu amabilitate", „cu o urmă de melancolie". Cuvîntul „nuanță", care reapare adeseori sub condeiul său, dovedește însemnătatea pe care o acordă autorul interpretării exacte a unui sentiment. Pierre, după moartea tatălui său, este primit de Anna Pavlovna „cu o nuanță de tristețe", prințul Andrei vorbește despre fericire „cu o nuanță de amărăciune și de ironie", Nikolenka își iubește unchiul „cu o nuanță de dispreț abia perceptibilă..."

Cu toate dimensiunile gigantice ale operei, această grijă a amănuntului nu-l părăsește o clipă pe Lev Tolstoi, fie că arată un chirurg ieșind din ambulanță, despre care notează că „ține

delicat, între degetul cel gros și inelar o țigară pe care se teme să n-o murdărească", fie pe Kutuzov, discutînd cu țarul, și avînd „o tremurătură a buzei de sus", fie pe Anatol vorbind prințesei Maria și „strecurîndu-și un deget în cheutoarea uniformei". Personajele secundare sînt caracterizate printr-o trăsătură exterioară, care revine la fiecare din aparițiile lor. De la tînăra prințesă Bolkonskaia, romancierul nu reține la început decît „buza de sus, scurtă, ușor umbrită de un pufuleț brun". Această „buză scurtă" este evocată de patru sau de cinci ori, și, după moartea tinerei femei, îngerul de pe monumentul ridicat pe mormîntul ei are și el „buza de sus înălțată imperceptibil". Frumoasa Hélène, soția lui Pierre, se prezintă întotdeauna cu „zîmbetul ei", „mîna sa grăsuță", „umerii și pieptul ei de marmoră". Dolohov este identificat prin ochii săi albaștri, limpezi și prin linia gurii sale a cărei „buză de sus cădea energic cu o proeminență ascuțită peste buza de jos". Veresceaghin, negustor moscovit, aruncat pradă mulțimii de către Rastopcin, are ca semne distinctive „cojocul de vulpe", „craniul ras", „gîtul slăbuț" și „mîinile delicate". Diplomatul Bilibin îți reține atenția prin mobilitatea fizionomiei sale : „Ba își ridica sprîncenele și fruntea i se brăzda adînc, ba își cobora sprîncenele și i se brăzdau obrajii adînc".

Nu trebuie să se tragă concluzia că folosindu-se de acest procedeu, Lev Tolstoi își împietrește personajele. Dimpotrivă, pornind de la ideea că firea omenească este multiplă, dinamică, schimbătoare, el se străduiește să-și prezinte eroii sub lumini diferite, după mediile unde evoluează. Prințul Andrei nu este același, după cum se găsește în „societate", sau singur cu Pierre, sau cu

diplomatul Bilibin, sau printre ofiţerii regimentului său, sau în prezenţa tatălui său, sau a surorii sale, sau în faţa Nataşei... Îl vedem de fiecare dată prin ochii oamenilor cu care este confruntat şi astfel descoperim cîte un nou aspect al firii sale. Dar aceste metamorfoze psihologice nu străpung stînca pe care este clădită personalitatea individului. El este identificat cu toate valurile care, în unele clipe, îl acoperă. Chiar cînd se contrazice, nu încetează de a exista. Ceea ce dă atîta viaţă protagoniştilor romanului *Război şi pace*, rezidă în faptul că toţi sînt definiţi, unii în raport cu ceilalţi.

„Întorcîndu-se la Moscova de pe front, scrie Lev Tolstoi, Nikolai Rostov fu primit de *toţi ai casei* [1] ca un fiu cum nu există altul mai bun pe lume, ca un erou — Nikoluşka mult iubitul lor; *rudele* îl primiră ca pe un tînăr fermecător, simpatic şi respectuos; *cunoscuţii*, ca pe un chipeş locotenent de husari, bun dansator şi unul din cei mai de dorit gineri din Moscova."

La rîndu-i, prinţul Andrei este foarte căutat de înalta societate a Sankt-Petersburgului: „*Partidul reformatorilor* îl privea cu ochi buni şi căuta să-l atragă, în primul rînd pentru faptul că avea o reputaţie de om inteligent şi foarte citit, în al doilea rînd pentru că, prin eliberarea ţăranilor, îşi făcuse şi o reputaţie de liberal. *Partidul bătrînilor nemulţumiţi* i se adresa de-a dreptul, ca unui fiu al prinţului Bolkonski, aşteptînd din partea lui să le împărtăşească nemulţumirea faţă de nedreptatea ce li se făcea prin reforme. *Societatea femeilor* îl primea bucuros, socotindu-l o partidă bogată şi de neam, cu aureola romanticei istorii a presupusei sale morţi în război şi a tragicului sfîrşit al soţiei sale."

[1] În acest citat şi în cele două următoare, Lev Tolstoi este cel care subliniază (n.a.).

La statul-major al lui Kutuzov, „prinţul Andrei avea *o îndoită reputaţie*, cu desăvîrşire contradictorie. Unii, şi aceştia erau cei mai puţini la număr, recunoşteau că el are ceva deosebit de ei şi se aşteptau ca el să ajungă foarte departe; îl ascultau, îl admirau şi îl imitau... Alţii, majoritatea, nu-l aveau deloc la inimă, îl considerau un om îngîmfat, rece şi antipatic."

Prin mii de observaţii de acest fel, Lev Tolstoi înjghebă în jurul eroilor săi o atmosferă care le este proprie. Fiecare din ei este prins într-o reţea extrem de fină, de simpatii şi antipatii. Cel mai mic gest al lor are rezonanţă în mai multe conştiinţe. Prinţul Andrei, Pierre, Nataşa, prinţesa Maria nu sînt figuri izolate, care se prezintă întotdeauna la fel. Cititorul se învîrteşte în jurul lor şi ghiceşte interdependenţa cu personajele învecinate. Toate se supun legii relativităţii.

Personajele istorice sînt descrise „în mişcare", ca şi cele fictive. Autorul alege şi pentru ele cîteva semnalmente fizice care revin ca un leitmotiv şi ajută la identificarea rapidă a caracterelor: Napoleon, cu burta şi „mîinile sale durdulii"; Kutuzov, „cu moţăielile sale, gîtul gros, ochiul unic şi cicatricea sa". Dar dacă Lev Tolstoi se dovedeşte uluitor de imparţial în ce priveşte creaturile născute din imaginaţia sa, îşi pierde orice seninătate din clipa cînd Napoleon intră în scenă. Furia care îl cuprinsese odinioară în Domul Invalizilor i se urcă din nou la cap. Fără ştirea sa, fostul luptător de la Sevastopol îşi ia revanşa, cu condeiul în mînă, împotriva francezilor. Metoda sa descriptivă îl serveşte admirabil în acţiunea de înjosire. Pentru a se disculpa de învinui-

rea de parțialitate, el protestează că „n-a scornit nimic", că a cules „toate amănuntele" din *Memoriile* epocii. Desigur, dar n-a reținut din aceste *Memorii* decît amănuntele care-l ridiculizau pe împăratul francezilor. Astfel, portretul lui Napoleon făcîndu-și toaleta, este exact : pieptul său „gras și păros", „strănuturile", „fața galbenă și puhavă", fraza sa „*Allez ferme ! Allez toujours !*[1]" în timp ce valetul îl fricționa cu apă de colonie, toate acestea sînt confirmate de Las Cases, dar scena avusese loc în inactivitatea sinistră de la Sfînta-Elena și nu în ajunul bătăliei de la Borodino ! Ce-are a face ! Trebuie, cu orice preț, să dea o imagine caraghioasă a tiranului latin, invadator al pămîntului rusesc. Aspectele următoare, aranjate artistic, fac din el o ființă îmbătrînită și îngîmfată ; pretinsele sale calcule de om de stat sînt date peste cap de un guturai ; nu uită un singur moment să joace teatru în fața aghiotanților, a soldaților, a oglinzii sale. Nici o intuiție psihologică, nici un talent militar, nimic decît impulsii nervoase. Viitorul lumii la discreția unei digestii bune sau proaste. „Un instrument neînsemnat al Istoriei, care niciodată, nicăieri, nici chiar în exil, n-a făcut dovada unei demnități omenești", se citește în *Război și pace*. Și ceea ce nu a înfățișat în roman, Lev Tolstoi trece în *Jurnalul* său. Aici, îl tratează pe Napoleon de „prost călăreț", de „hoț de tablouri și statui", de mare amator de plimbări pe cîmpurile de luptă unde simte „bucurie în fața morților și a răniților". Nu el este interesant, ci mulțimile care îl înconjoară și asupra cărora el își exercită influența. La început, îngustime de spirit și joc fru-

[1] Dă-i înainte ! Dă-i vîrtos ! (fr.) (n. tr.).

mos, în comparație cu Murat și Barras, apoi dibuieli, înfumurare și fericire, în sfîrșit nebunie, „*faire entrer dans son lit la fille des Césars*[1]". Demență completă, ramolisment și nulitate la Sfînta-Elena. Minciună și grandoare pentru simplul motiv că terenul era vast, dar cînd el se micșorează, imediat — nulitate. Și o moarte rușinoasă ![2] În comparație cu acest monstru însetat de sînge, Alexandru I apare ca un înger de lumină : „Alexandru, inteligent, amabil, sensibil, care de pe culmea măreției sale caută o cale, încearcă să găsească cele mai înalte virtuți omenești..."[3] Cum oare să recunoști în acest portret de Curte pe prințul viclean, slab, nestatornic, despre care Pușkin scria : „Ca înfățișare și gesturi, el fu un arlechin"[4].

Acel care profită cel mai mult de această deformare patriotică a adevărului, nu este, de altfel, Alexandru I, ci Kutuzov. Superioritatea bătrînului general chior, care moțăie în timpul ședințelor statului-major, constă în aceea că el nu se crede un geniu, ca Napoleon, că nu pozează, în fiecare clipă, pentru istoricii generațiilor viitoare, că nu elaborează niciodată planuri, că evită de a da ordine, ci se lasă tîrît de evenimente. „Se vedea clar cît disprețuia el inteligența

[1] Să se culce cu fata Cezarilor (fr.) (n. tr.).

[2] *Jurnal*, 19 martie 1865. Într-o scrisoare din ianuarie 1899, adresată lui Ertel, va mai scrie. „Orice ar face (francezii) pentru a-i mări gloria, acest personaj bondoc și nenorocit, cu burta lui mare si cu pălăria lui, care se plimbă pe insula lui și nu trăiește decît din amintirile fostei sale cvasi-măriri, este o figură lamentabilă și josnică" (n.a.).

[3] *Ibid.*, 19 martie 1865 (n.a.).

[4] *Pentru un bust cuceritorului*, poezie de Pușkin (1829) (n.a.).

şi ştiinţa, şi cît de bine ştia el altceva, ceva decisiv", scrie Tolstoi. Acest „ceva decisiv" îi este acordat pentru că este rus şi deci, ca atare, are simţul fatalităţii. Plasat la antipodul lui Napoleon, el nu este o „personalitate însemnată", ci încarnarea poporului. De acolo provine şi modestia sa, înclinaţia pentru încetineală şi o intuiţie supraomenească. „Datorită acestui sentiment, încercat într-un chip mai mult sau mai puţin lămurit, poporul a ales pe acest bătrîn năpăstuit, împotriva voinţei ţarului, făcîndu-l reprezentantul războiului popular. Numai aceste sentimente l-au înălţat la suprema treaptă, de unde el, generalissimul, conducea toate forţele, nu pentru a ucide şi extermina oamenii, ci pentru a-i salva şi a-i cruţa." Aici, romancierul, iubitor al „nuanţelor", se transformă deodată în hagiograf. Şovinismul îl face să fie lipsit de fineţe. Tot ce e rus este trandafiriu, tot ce e francez este negru.

Dar Lev Tolstoi îşi regăseşte geniul atunci cînd, în loc să-şi exprime părerea asupra oamenilor mari, evocă marile evenimente. Bătăliile pe care le descrie nu sînt văzute şi comentate de un istoric indiferent, ci trăite de trei, cinci, douăzeci de participanţi, cărora le e teamă, care sînt istoviţi, care nu înţeleg. Peste tot domneşte vacarmul, moartea, prostia, incoerenţa. Ordinele se pierd pe drum sau ajung prea tîrziu. Soarta unei lupte scurte depinde de o baterie care va rezista sau nu, de un pod care va sări sau nu în aer, de un ofiţer care va îndrăzni sau nu va îndrăzni să-şi ducă oamenii în bătaia mitralilor. Un punct al frontului rezistă din întîmplare, iar altul cedează. Niciodată nimic nu este conform cu prevederile statului-major. Iar generalii scornesc, prea tîrziu, motive logice mişcărilor necontrolabile ale

trupelor. În realitate, victoria sau înfrîngerea sînt determinate de moralul armatei, adică al poporului. Dar, poporul rus se bate pentru a-şi apăra pămîntul pîngărit. Prin urmare, nu poate decît să-şi înfrîngă duşmanii : „Pierre înţelese că numai căldura latentă — cum se spune în fizică — a patriotismului îi însufleţea pe toţi oamenii pe care-i vedea şi îşi explica de ce ei se pregăteau să moară, liniştit, aproape cu inima uşoară".

Pe drumurile desfundate, mii de soldaţi defilează în faţa cititorului — răniţi pe tărgile lor, infanterişti şchiopătînd, cavalerişti rătăciţi, ţărani miliţionari în bluze albe, cu o cruce pe capelă. Este poporul în marş nesfîrşit, inconştient, obscur, irezistibil în înaintarea sa. Trebuie să notăm totuşi că el intervine foarte tîrziu în roman. În nouă zecimi din lucrare, Lev Tolstoi abia îl pomeneşte. Călăuzit de un spirit de castă, el îşi alege eroii din aristocraţie : ofiţeri superiori, oameni de lume, moşieri. Şi aceşti eroi în ansamblu nu sînt deloc frămîntaţi de ideile democratice. Visurile prinţului Andrei şi ale lui Pierre Bezuhov sînt puţin lucru pe lîngă dorinţele liberale care agitau anumite spirite, în Rusia, la începutul secolului al XIX lea. Lev Tolstoi putea să spună mult şi bine : „Pentru ca o lucrare să fie reuşită, trebuie să-ţi placă ideea călăuzitoare, şi, în *Război şi pace*, eu am îndrăgit ideea populară". În realitate, din cele 2 000 de pagini ale cărţii, numai 200 vorbesc despre oamenii de rînd.[1] Ca şi cum şi-a dat seama, în ultimul moment, de existenţa lor. Ei se scurg brusc, asemenea unui fluviu greoi şi cenuşiu : burghezi din Moscova, soldaţi, ţărani, partizani eroici... Pierre

[1] *Tolstoi fără tolstoism*, de Nina Gurfinkel (n.a.).

10*

Bezuhov, făcut prizonier, întîlneşte adevărata Rusie, Rusia veşnicului mujic, în persoana uluitorului Platon Karataev. În primele două versiuni ale cărţii a patra din *Război şi pace* nu era încă vorba de Platon Karataev. Abia în cea de a treia versiune el apare strălucitor, răbdător, zeflemist, neobosit, vorbind în zicale, „pricepîndu-se la toate — nu din cale afară de bine, dar nici prost". În contact cu acest om, Pierre înţelege că există „o libertate interioară, care nu este supusă împrejurărilor". Hoinărind prin Moscova pustie, el îşi spusese că, „bogăţia, puterea, viaţa, tot ceea ce oamenii organizează şi apără cu atîta grijă, nu are valoare decît prin bucuria pe care o simţi renunţînd la ele." Poporul rus îi confirmă acest gînd. Un alt reprezentant al forţii populare este Tihon Scerbaki, partizanul robust, curajos şi îndemînatic, putînd să crape cu securea o bîrnă dintr-o singură lovitură sau să scobească delicat o lingură. Rezistenţa morală şi rezistenţa fizică, îmbinate. Un aliaj care nu cedează nici gloanţelor şi nici baionetelor.

Ce puţin lucru înseamnă eroii al căror nume le-a reţinut Istoria, pe lîngă aceşti luptători necunoscuţi ! Înflăcărat de acest gînd, Lev Tolstoi întoarce spatele romantismului lui Alexandre Dumas şi Walter Scott şi se erijează în duşman al oamenilor de seamă. De-a lungul întregii cărţi, el presară formule răzbunătoare împotriva fabricanţilor de statui : „Voinţa eroilor istoriei nu numai că nu conduce acţiunile maselor, ci este, dimpotrivă, condusă tot timpul de acestea" (Cartea a IV-a, partea doua, capitolul întîi). „În evenimentele istorice, aşa numiţii oameni mari sînt doar etichetele care dau numele evenimentului, dar care, ca şi etichetele, n-au nici o legătură cu

evenimentul în sine" (Cartea a III-a, partea întîia, capitolul întîi). „Regele este sclavul Istoriei" (Cartea a III-a, partea întîi, primul capitol). „În tot timpul acestor manevre, Napoleon fu asemenea unui copil care ţine panglicile fixate în interiorul trăsurii şi îşi închipuie că, în felul acesta, mînă caii" (Cartea a IV-a, partea întîia, capitolul X).

Hotărîndu-se să nege învăţămintele istoriei tradiţionale, Lev Tolstoi regăseşte sentimentele fostului student al universităţii din Kazan. Aceasta este, cum a spus istoricul Scebalski, „nihilism istoric". Dar dacă acţiunea indivizilor asupra cursului evenimentelor este nulă, cum se explică războaiele ? Că doar nu popoarele sînt acelea care doresc să se omoare ! Întrebare tulburătoare pentru romancier. A recunoaşte că Napoleon este capabil să dezlănţuie un masacru, înseamnă a admite că el deţine o putere istorică, şi a renunţa prin urmare la seducătoarea teorie a ineficacităţii absolute a eroului. A stărui să spui că un om nu poate el singur „să silească pe alţi cinci sute de mii să moară", înseamnă să admiţi că acei cinci sute de mii au hotărît, mai mult sau mai puţin conştient, să invadeze ţara vecină şi, prin urmare, să renunţi la o altă teorie, nu mai puţin seducătoare, aceea a bunătăţii organice a oamenilor simpli. Pentru a ieşi din această dilemă, Lev Tolstoi adoptă în articolul său : *Cîteva cuvinte în legătură cu „Război şi pace"*, soluţia cea mai uşoară, aceea a fatalităţii. „De ce oare milioane de oameni s-au omorît între ei, deşi fiecare ştie, de cînd lumea este lume, că face rău din punct de vedere fizic şi moral ?" scrie el. „Pentru că faptul era atît de inevitabil, încît făcîndu-l, ei se supuneau acelei

legi elementare, zoologice, căreia i se supun albinele, care se ucid între ele toamna și masculii animalelor, care se extermină unii pe alții."

Tranșînd în felul acesta problema, autorul nu-și dădea seama că-l pîndește o altă primejdie. Ostil cultului personalității, el cade în cultul *apersonalității*. Ca o reacție împotriva zeificării necondiționate a individului, el trece la zeificarea necondiționată a poporului. Această grijă a „nuanțelor" care îi este atît de scumpă în studiul caracterelor, el o pierde cu totul în studiul ideilor. Deodată, după încheierea unui capitol, romancierul se transformă în polemist, în moralist, în strateg. Dar, imediat ce uită să diserteze pentru a relua cursul povestirii, farmecul, o clipă risipit, apare iarăși... Un „farmec rusesc", după propria sa expresie. Ar fi interesant de subliniat de cîte ori se repetă în *Război și pace* cuvîntul „rus". Armata defilează, „cu un murmur de voci rusești, cu gînduri rusești", Natașa dansează „într-un fel rusesc", diplomatul Bilibin descrie războiul în limba franceză „dar cu acea lealitate esențialmente rusă, care-i îngăduie autocritica și autobatjocorirea fără nici o milă..."

Lev Tolstoi ținea mult la ideile generale expuse în *Război și pace*. Dar nu din cauza acestor idei generale opera sa are sorți să dureze, ci pentru faptul că, în pofida considerațiilor istorice, militare, filozofice, care o îngreuiază, ea este un imn dedicat pămîntului și omului, cum nu există un altul în literatura universală. Dacă Lev Tolstoi a putut descrie cu atîta realism bucuria Natașei la bal, discuțiile generalilor germani, meditația luminoasă a prințului Andrei culcat sub cerul nemărginit, glumele soldaților din

tabără, șușotelile a două tinere fete, noaptea, în fața unei ferestre deschise, bucuria cîinilor de vînătoare asmuțiți pe urma unui vînat, revolta țăranilor, gîndurile eroice ale lui Nikolai Rostov, picotelile lui Kutuzov la ședințele statului major, fericirea conjugală a lui Pierre, rîsul fals al lui Speranski, o mascaradă la țară, o cursă nebună cu sania, un chip de fetiță cu mustăți desenate cu cărbunele, ciudățenia riturilor masonice. Moscova în flăcări, cîmpul sub zăpadă, — aceasta se datorește dragostei lui nemărginite de viață, care i-a îngăduit să simtă toate manifestările, cu o egală intensitate. Această viață cu aspecte multiple îi este cu atît mai dragă, cu cît este mai simplă. El consideră că este bun tot ce se apropie de natură. Atracția dintre un bărbat și o femeie, căsătoria, familia, au parte de stima sa. Admiră pe oamenii umili — soldați, țărani — cu dansurile lor, jegul lor, vorbirea lor deschisă, curajul lor. Acel care, în carte, a înțeles cel mai bine sensul destinului omenesc nu este un savant, un filozof, ci analfabetul Platon Karataev. În schimb, cu cît te depărtezi de adevărul bucolic, cu atît mai mult pătrunzi în universul artificial și luxos al mărimilor acestei lumi. Aici, în lumina candelabrelor, sufletele sună fals. Lev Tolstoi nu are decît dispreț pentru aceste paiațe cu capetele găunoase. „Omul e făcut pentru a fi fericit, gîndește Pierre Bezuhov, fericirea e în el însuși, în satisfacerea aspirațiilor naturale... În lume nu-i nimic înfricoșător... Nu există situație în care omul să nu poată fi fericit și liber pe deplin"...

Începută ca un roman aristocratic, continuată ca epopee națională, această operă uriașă și disparată prezintă în unele părți un aspect neter-

minat.[1] Cu toate că fusese recitită de o sută de ori de către autor, de soția sa, de corectori profesioniști, greșelile mișună. Astfel, iconița pe care prințesa Maria i-o dă fratelui ei Andrei înainte de a merge la război este de argint, dar soldații francezi, atunci cînd îl găsesc pe rănit la Austerlitz, desprind de la gîtul său o iconiță de aur. Natașa Rostova are treisprezece ani în august 1805, cincisprezece în 1806 și șaisprezece în 1809. Pierzînd bani la joc la sfîrșitul lunii decembrie, Nikolai Rostov părăsește cu toate acestea Moscova în plină lună noiembrie. Personaje de mîna a doua își schimbă prenumele de la un capitol la altul. Pierre Bezuhov vede în februarie 1811 cometa din 1812... Dar însuși faptul că cea mai mare parte a cititorilor nu observă aceste erori, dovedește cît de antrenantă este arta de povestitor a lui Lev Tolstoi.

Stilul său este adaptat exact scopului pe care și-l propune. Obsedat de ideea fixă de a sesiza

[1] In 1873, în ediția a treia a romanului *Război și pace*, Lev Tolstoi, sensibil față de criticile care-i reproșau digresiunile, suprimă toate considerațiile filozofice cu care începeau diferitele părți ale operei. Capitolele conținînd teoriile militare au fost trecute în anexele de la sfîrșit ; textele lungi în limba franceză au fost înlocuite prin traducerea lor, și ansamblul a fost împărțit în patru volume în loc de șase. A patra ediție, din 1880, păstră această prezentare. Dar, în 1886, la cea de a cincea ediție, contesa Tolstaia, ajutată de Strahov, restabili toate pasajele suprimate sau schimbate, la fel ca și dialogurile și scrisorile în limba franceză. Se dovedise că stilul operei și chiar înțelesul ei general suferiseră din cauza acestor tăieturi operate prea brutal. Se revenea astfel la textul din 1868—1869, în afară de împărțirea în patru volume, care fu menținută. Alte patru ediții au apărut încă în timpul vieții lui Lev Tolstoi (n.a.).

viața în totalitatea și diversitatea ei, el nu se preocupă de armonia frazei, ci o lungește, o îngreunează cu epitete, o întrerupe cu întîmplări neașteptate. Departe de a fi efectul unei neglijențe, această supraabundență de conjuncții provine dintr-o muncă anevoioasă de punere la punct. Din cauza înfloriturilor excesive, autorul se apropie cu greu, dar sigur, de impresia pe care vrea să o producă. Ca un pictor care, pentru a picta o suprafață mare, ar folosi o pensulă de miniaturist cu trei peri la capăt. Uitîndu-se la pînză el suprapune, cu o înverșunare de miop, tușe infinitezimale, le șterge, le accentuează, le zgîrie, le reia și, cînd a terminat, din aceste miriade de puncte colorate se ivește, privind de la distanță, o frescă. Marginile ciornelor sale sînt pline de adjective pe care le experimentează înainte de a le întrebuința, așa cum se amestecă tonurile pe marginea unei palete. Pentru a-l descrie pe Napoleon dînd ordinul de începere a bătăliei de la Austerlitz, el începe prin a scrie pe o foaie : „solid, înviorat, inteligent și vioi ; „sănătos, vesel, înviorat" ; „vioi, fericit, strălucitor ;" „avînd pe obrazul său, ca un reflex de fericire meritată." Apoi, cu ajutorul acestor indicații, își construiește fraza : „Vesel, înviorat, în acea stare fericită de spirit cînd totul îți pare cu putință și toate îți merg din plin, (Napoleon) încălecase și pornise pe cîmpul de luptă... Pe chipul lui rece se citea expresia aceea caracteristică, de fericire binemeritată, plină de încredere în sine, pe care o poți vedea adesea pe chipul acelor îndrăgostiți care sînt și ei iubiți la rîndul lor, pe chipul unui

tînăr îndrăgostit și răsplătit în aceeași măsură."[1] Sau, notează impresii la iuțeală din teama de a nu uita trăsătura pe care vrea să o imprime unui capitol : „Sonia, înflăcărată de un aflux de sînge, ochii ei negri de cîine credincios, cozile ei mari împletite în jurul obrajilor ca niște urechi de cîine care gonește... Bătrînul lacheu... Bătrînul mesteacăn cu crengile sale nemișcate și atîrnate... Sunetul cornului de vînătoare... Urletele cîinilor." Și admirabilele pagini de vînătoare la Rostovi ies din aceste dibuieli.

În dialog, fiecare personaj are un limbaj corespunzînd condiției sale sociale, temperamentului său, prieteniilor, vîrstei. Peisajul nu este niciodată așezat ca un fundal, în spatele protagoniștilor, ci reflectă starea lor de spirit și participă la acțiunea lor. Ciocnire de suflete, ciocnire de armate ; ridicînd ochii de pe ultima pagină a cărții, cititorul este zăpăcit ca de o incizie în propria sa viață. Totuși, nu simte amețeală, n-a avut nici o revelație, nici o profeție. Lev Tolstoi nu este un vizionar, el nu flutură o torță deasupra prăpăstiei, în felul lui Dostoievski, nu-și întoarce personajele pe dos ca pe o mănușă, el nu se sperie de moarte. Investigația sa nu depășește niciodată granița a ceea ce este direct perceptibil muritorilor de rînd. Dar el suportă mai intens decît individul normal solicitarea ființelor și a lucrurilor. În loc de a apropia de noi celălalt tărîm, el apropie de noi realitatea. Pentru el, oamenii și plantele, pietrele și animalele se află pe același plan. Se apleacă cu același interes asupra unui stîrv ca și asupra unei flori. Oboseala

[1] *Război și pace*, volumul I, partea a treia, capitolul XIV (n.a.).

pe care o citește în ochiul unui cal bătrîn este pentru el la fel de importantă pentru explicarea universului ca și suficiența care strălucește pe fața unui căpitan. Și această artă panteistă, legînd imaculatul și impurul, însemnatul și neînsemnatul, frumosul și urîtul, însuflețitul și neînsuflețitul, conferă în mod paradoxal ansamblului operei maiestatea unei a doua geneze.

5

NOAPTEA DIN ARZAMAS

Întocmai ca şi o lăuză după naştere, el se simţea acum sleit de puteri. Urmă o perioadă lungă şi laborioasă ; eliberat de *Război şi pace*, Lev Tolstoi se apucă de lectură, cu pasiune. Meditaţiile pe care le-a introdus în romanul său despre destinul omenirii, rolul individului în istorie, meritele comparate ale raţiunii şi ale instinctului, îl îndrumau logic către filozofie. Citeşte pe nerăsuflate pe Kant, apoi pe Schopenhauer, şi acesta, încă puţin cunoscut în Rusia, îl ului. Cum îndrăznea oare prietenul Fet să spună că lucrările gînditorului german erau „aşa şi aşa" ? Nimeni nu scrisese vreodată ceva mai profund, mai just, asupra suferinţei omului luptînd din toate puterile sale împotriva forţelor de distrugere şi asupra necesităţii castităţii, care neagă specia, pentru a ajunge la fericirea absolută. O, vervă amară a acestui teuton, pesimismul său cumplit, năzuinţele sale spre o seninătate orientală !

„Ştii cum mi-am petrecut vara ? spunea Lev Tolstoi lui Fet. Într-un entuziasm neîntrerupt faţă de Schopenhauer, o serie de bucurii spirituale cum n-am mai simţit niciodată. Am scris să mi se trimită toate operele sale şi le-am citit

şi le citesc... Fără îndoială, nici un student, în tot timpul perioadei de studii n-a învăţat cît am învăţat eu într-o singură vară !"

În adevăr, era ca un student bătrîn, întîrziat la cursuri şi completîndu-şi cunoştinţele cu întreruperi, fără metodă, cu aviditate. O clipă, se gîndi să-l traducă complet pe Schopenhauer în limba rusă, pentru a-l face cunoscut compatrioţilor şi ceru chiar lui Fet să-l ajute în această treabă pioasă ; dar pînă la sfîrşit se mulţumi să cumpere un portret al marelui om şi să-l atîrne în biroul său.[1] Acum cînd personajele sale îl părăsiseră, se gîndea din ce în ce mai mult la misterul lumii de apoi. „Se cufunda în meditaţii lungi şi penibile, scria Sonia. Adesea, îl auzeai spunînd că-l durea creierul care era centrul unei dureroase elaborări, că totul se sfîrşise pentru el, că sosise ora morţii..."[2]

Moartea, cu nouă ani în urmă, a fratelui său Nikolai, despre care-şi amintea întotdeauna cu o tristeţe amestecată cu groază, moartea recentă a soţiei lui Diakov, a Elisabetei Tolstaia (sora Alexandrinei), a socrului său, doctorul Bers, în 1868, aceea, în sfîrşit, a anumitor personaje din *Război şi pace*, cum ar fi prinţul Andrei, în care pusese mult din el însuşi, îi obişnuiseră gîndul cu aceste căi sumbre ce duc spre celălalt tărîm. Dacă s-ar fi simţit slab, bolnav, poate că ar fi

[1] Treisprezece ani mai tîrziu, în 1882, el va ataca violent, în *Spovedanie*, pesimismul lui Schopenhauer „Pesimismul, şi în special al lui Schopenhauer, mi-a apărut întotdeauna nu numai un sofism, ci chiar o prostie de prost gust !" va scrie el în anul 1889 lui Eduard Rod (n.a.).

[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia din 14 februarie 1870 (n.a.).

acceptat mai bine ideea descompunerii sale. Dar, la gradul de putere fizică şi intelectuală la care ajunsese, întreaga sa fiinţă se revolta împotriva neantului, care se deschidea în faţa lui. Pieptul său dezvoltat, pulsaţia puternică şi regulată a inimii, muşchii săi de fier, puterea şalelor, inteligenţa sa vioaie, succesul romanului *Război şi pace*, moşiile pe care le poseda şi cele pe care voia să le mai cumpere, Sonia, copiii, casa, cîinii, caii, ţăranii, copacii, toate acestea făceau să nu se poată resemna cu gîndul dispariţiei. Existau, desigur, durerile de cap, arsurile la stomac, dar acestea reprezentau mizerii infime ale unui organism uluitor de robust. De ce să se neliniştească ? Ei bine, se nelinişte, tocmai fiindcă nu avea nici un motiv de a se nelinişti ! Îi era teamă să nu fie lovit pe la spate, pe neaşteptate. O frică animalică, viscerală, care îngheaţă. Asta îl apuca aşa, deodată : un tremurici, picături de sudoare pe frunte, senzaţia unei prezenţe în spatele său. Apoi strînsoarea slăbea, umbra se îndepărta, viaţa îl invada tumultuoasă, cele mai mici vine ale trupului său se bucurau sub zvîcnirea sîngelui. Dar el ştia că într-o zi sau alta ea va reveni.

Oare pentru a-şi consolida situaţia în faţa acestei ameninţări dori el să mai cumpere pămînturi ? Ca şi cum, lărgindu-şi moşia, mărindu-şi averea, înfigîndu-şi cît mai departe rădăcinile în lumea celor vii, îşi lua garanţii împotriva morţii. Citind într-un ziar anunţul privind vînzarea unei proprietăţi în gubernia Penza, se hotărî brusc să plece la faţa locului pentru a trata afacerea. Avea ceva bani disponibili, proveniţi din vînzarea romanului *Război şi pace*. La 31 august 1869 luă trenul pentru Moscova (o linie

de cale ferată fusese pusă în funcţie de puţin timp între Tula şi vechea capitală) ; de aici, el porni, tot cu trenul, la Nijni-Novgorod[1] unde sosi la 2 septembrie. Pentru continuarea călătoriei, adică trei sute treizeci şi una de verste, trebui să închirieze o trăsură şi cai. Servitorul său preferat, Serghei Arbuzov, îl însoţea. Era un băiat tînăr, vesel, a cărui uimire în faţa peisajelor străbătute se transmitea şi stăpînului. Stînd la taclale şi rîzînd, călătoriră toată ziua înspre sud.

În amurg, Lev Tolstoi se lăsase biruit de toropeală. Capul îi era greu. Totuşi, nu regretă de a fi întreprins această lungă călătorie : „Eram foarte preocupat, va scrie el, de dorinţa de a spori bunurile noastre şi asta într-un fel cît mai ingenios, adică mai bine ca alţii. Îmi băgasem în cap că venitul moşiei sau vînzarea pădurii trebuiau să acopere preţul de cumpărare, astfel încît moşia propriu-zisă să nu mai coste nimic. Căutam un nătărău care să nu se priceapă la afaceri, şi mi se părea că găsisem unul.“ În timp ce-şi calcula lovitura, fu cuprins de teamă. Noaptea, zdruncinăturile, umbrele copacilor zdrenţuiţi pe marginea drumului. Iasnaia Poliana era la capătul lumii : şapte sute cincizeci de verste ! Ce căuta aici ? Şi dacă se îmbolnăvea ? Departe de moşia sa, departe de ai săi, departe de Sonia ! Pentru a recăpăta curaj, schimbă cîteva vorbe cu feciorul său. Băiatul se amuza cu fleacuri şi tinereţea sa, voioşia sa agravau tristeţea lui Lev Tolstoi. Deodată, avu dorinţa de a intra într-o casă, de a vedea o lampă aprinsă, un samovar,

[1] Gorki de azi, oraş situat la confluenţa rîului Oka cu Volga (n. tr.).

chipuri... Tocmai se apropiau de Arzamas. Se hotărî să petreacă noaptea acolo.

Întreg orașul dormea, tăcut, întunecos, neospitalier. Printre casele albe, înghesuite, zurgălăii cailor răsunară mai tare. În sfîrșit, hanul cu stîlpul indicator, curtea mare prăfuită, ferestrele neluminate. În timp ce stăpînul cobora greoi din trăsură, Serghei alergă, bătu la poartă, trezi un servitor care sforăia în antreu. „Acest om, va scrie Lev Tolstoi, avea o pată pe obraz și această pată mi se păru oribilă." [1] Ceru o cameră. Paznicul îi arătă singura care exista la han. Se opri pe prag, cuprins de neliniște. Era o odaie mare, pătrată și albă. „Îmi aduc aminte că mă chinuia tocmai forma ei pătrată. Ușile, lemnăria, erau de un roș închis ca sîngele uscat. O masă din mesteacăn de Karelia, un divan vechi din mușama, nu prea curat, două luminări aprinse, ale căror feștile fumegau. În timp ce Serghei pregătea samovarul, Lev Tolstoi se întinse pe divan cu o pernă de voiaj sub obraz și un pled pe picioare. Ca prin vis auzi cum băiatul îl chema să ia ceaiul, dar nu mai avea dorința de a se ridica, de a vorbi, de a bea ; cu ochii închiși, se cufundă în somn.

Puțin mai tîrziu, se trezi în mijlocul unei camere goale, întunecoase necunoscute, îmbîcsită de mirosul rînced al luminărilor stinse. „Unde mă aflu ? Încotro mă duc ? De ce și unde

[1] Unsprezece ani mai tîrziu, în 1880, Lev Tolstoi va evoca această noapte într-o povestire neterminată, din care sînt extrase cea mai mare parte a citatelor din prezentul capitol. Dar, temîndu-se de incredulitatea cititorilor, nu va îndrăzni să-și prezinte textul ca pe o povestire a unei experiențe trăite, ci o va intitula *Însemnările unui nebun* (n.a.).

fugeam ?" Aceste întrebări se abăteau asupra lui ca un nor de corbi. Ieși pe culoar. Serghei dormea pe o banchetă, cu un braț atîrnînd, alături de paznicul care avea acea pată urîtă pe obraz. „Nădăjduiam să scap de ceea ce mă chinuia în odaie, va nota Lev Tolstoi. Dar chinul ieșise cu mine și mă învălui în beznă. Mi-era din ce în ce mai teamă." În mod obișnuit, se calma printr-un efort de gîndire. De astă dată, orice încerca pentru a se liniști, îi mărea spaima.

— Este stupid, mi-am spus. De ce sînt trist ? De ce mă tem ?

— De mine, mi-a răspuns glasul mut al Morții. Sînt eu aici...

M-au trecut fiorii. Da, Moartea. Vine, iat-o, și totuși n-ar trebui... Dorul de viață îmi mistuie întreaga ființă ; simțeam că am dreptul să trăiesc și totuși mă învăluia puterea morții. Tocmai această sfîșiere lăuntrică era înfiorătoare. Am încercat să mă scutur de groaza aceasta. Am găsit un sfeșnic de aramă cu o luminare în el, pe jumătate arsă, și am aprins-o. Lumina roșietică a luminării și proporțiile ei — era ceva mai scurtă decît sfeșnicul — toate îmi spuneau același lucru : Viața nu are nici un conținut real, doar moartea există și n-ar trebui să fie !"

Încercă să se gîndească la afacerile sale, la bani, la Iasnaia Poliana, la nevastă-sa, la cei patru copii ai săi, la *Război și pace,* la ce va scrie în viitor, — totul i se păru zadarnic. Groaza, amestecată cu tristețe, punea stăpînire pe el, „ca înainte de a vărsa". O groază geometrică, neînduplecată, „o spaimă albă și roșiatică, pătrată", groaza de încăpere. Ce este oare o odaie dacă nu un sicriu ceva mai mare ?

Se întoarse pe coridor, ascultă răsuflarea regulată a celor doi oameni și se miră de inconștiența lor. Cum puteau să doarmă atunci cînd Moartea era printre ei ! Era singurul treaz pe o corabie în pericol. Vaporul se va scufunda, iar echipajul sforăie. „Era chinuitor, mă chinuiam să-mi simt sufletul sterp și rău, nu aveam în mine nici un dram de bunătate, ci numai un resentiment mocnit, invariabil, împotriva mea și împotriva puterii care mă zămislise." Se întoarse în odaia sa și se culcă. „Cine mă zămislise ? Oamenii spun că Dumnezeu... Dumnezeu... Îmi amintii rugăciunile... Am început să spun rugăciunile învățate... Am născocit rugăciuni noi. Făceam cruci, mă închinam, privind mereu în jur, de teamă de a nu fi văzut"... Tot mormăind *Tatăl nostru carele ești în ceruri...*, își închipuia moartea pătrunzînd în el prin porii pielii, slăbindu-l și putrezindu-i organele, legîndu-i limba, întunecîndu-i creierul. Era prea mult !... Se năpusti, îl scutură pe servitor, pe paznic, porunci să se înhame trăsura. Pentru nimic în lume nu voia să rămînă o clipă mai mult în acest han blestemat !

În timp ce Serghei, buimăcit, alerga la grajd, el căzu pe divan, închise ochii și adormi. Cînd se deșteptă, era în plină zi. Serghei, văzîndu-l adormit, nu îndrăznise să-l deranjeze. Camera albă și roșie își pierduse misterul. Lui Lev Tolstoi, odihnit, potolit, nu-i venea să creadă că trăise aievea coșmarul de peste noapte. Un pahar de ceai fierbinte îl făcu să-și vină în fire.

Pe drum, neliniștea reapăru, dar atenuată, controlată. „Aveam impresia că mi se întîmplase o nenorocire, că o puteam uita pentru o clipă, dar că ea era mereu acolo, în fundul sufletului și mă ținea în puterea ei... Continuam să trăiesc ca în trecut, dar teama de această tristețe n-avea să mă mai părăsească..."

La 4 septembrie, ajuns la Saransk, scrisese soției sale : „Ce mai faceți, tu și copiii ? Nu vi s-a întîmplat nimic ? Iată, sînt două zile de cînd sînt chinuit de nesiguranță... La Arzamas mi s-a întîmplat ceva ciudat. Era ora două noaptea. Mă simțeam peste măsură de obosit, mi-era somn, dar nu mă durea nimic. Deodată însă m-a cuprins melancolia, frica, spaima, așa cum nu le-am cunoscut mai înainte... Am să-ți povestesc mai tîrziu amănuntele..."

Vizită proprietatea de vînzare, o găsi foarte frumoasă, dar n-avu curajul s-o cumpere după revelațiile funebre de la Arzamas. Tot ce vedea avea acum culoarea cenușie. Era grăbit, nerăbdător să ajungă la Iasnaia Poliana. Aici, cel puțin, pe pămînturile lui, în casa lui, între mobilele lui, în familia lui, va regăsi, așa gîndea el, o rațiune de a fi. Era limanul său, adăpostul nădejdilor. Cînd zări cele două turnuri de la intrare, se simți salvat. Sonia se aruncă la pieptul său.

Cîtva timp după acestea, află că vechiul său prieten, publicistul Vasili Petrovici Botkin, murise acasă la el, la 4 octombrie, în cursul unei serate muzicale, la care invitase multă lume. Nu erau stranii aceste pregătiri, aceste invitații lansate în cele patru colțuri ale orașului, această orchestră, aceste scaune aurite, aceste coșuri cu flori, preocupările pentru bufet, vinuri, toalete, preferințe și, deodată — prăbușirea în hăul fără fund ? Și cum va muri el ? Frunzărindu-și carnetul de note, regăsi aceste rînduri pe care le scrisese cu patru ani în urmă : „Așteptam oameni pe care-i iubeam... Ei sosiră exact așa precum doream să-i văd. Eram fericit. Seara mă culcai. Eram în acea

stare de semisomnolenţă cînd agitaţia uşoară se potoleşte şi cînd sufletul începe să grăiască sincer... Sufletul meu năzuia spre ceva, voia ceva. Ce pot să vreau ? mă întrebai uimit. Prietenii mei au sosit. Nu de acest lucru aveam deci nevoie ca să-mi recapăt liniştea ? Nu, nu de acest lucru... Atunci de ce anume ?... Trecui totul în revistă. Nimic nu putu satisface în mine această dorinţă. Şi dorinţa se menţinea, se menţine încă şi chiar constituie ceea ce este mai important şi mai puternic în sufletul meu. Doresc ce nu există aici, în această lume. Dar acest lucru există undeva, de vreme ce-l doresc. Unde ?... A se regenera, a muri... Iată liniştea pe care o nădăjduiesc şi o nădăjduim"[1]... Ieri, îşi punea nădejdea în moarte, astăzi, se temea de ea. Dar nu-i caracteristic omului să pună întotdeauna, orice s-ar întîmpla, speranţă în teama sa şi teamă în speranţa sa ? De acum încolo, va trăi ca un rănit, căruia nu i s-a putut extrage glontele. El se află acolo, în cap. E imposibil să uiţi de el. Totuşi abia îl simţi.

Veni iarna, zăpada înconjură casa, familia se strînse în jurul sobelor încinse şi, încetul cu încetul, Lev Tolstoi recăpătă încredere în viitorul său pe acest pămînt.

[1] *Carnetele* lui Lev Tolstoi. Notă din 4 decembrie 1865 (n.a.).

Partea a cincea

NELINIŞTEA CREŞTE...

1

ÎNTRE DOUĂ MARI OPERE

„In tot timpul iernii, scria Lev Tolstoi în februarie 1870, n-am făcut decît să dorm, să joc bezig, să schiez, să patinez, să alerg, dar mai ales să trîndăvesc în pat." [1] Acest tablou al unui trai vegetativ nu oglindea întrutotul realitatea. La patruzeci şi doi de ani ca şi la douăzeci, Lev Tolstoi nu era în stare să stea o săptămînă întreagă liniştit. După ce făcea de două ori înconjurul heleşteului îngheţat — unde descria S-uri, închidea opturi, patina cu eleganţă cu barba în vînt — se adînci din nou în lectura cărţilor sale. În acel an, curiozitatea i se îndreptă spre teatru : citea şi recitea piesele lui Shakespeare — pe care nu-l gusta deloc — Goethe, Molière, Puşkin, Gogol, şi se gîndea să scrie o dramă a cărei acţiune s-ar desfăşura sub domnia lui Petru cel Mare. Totuşi, studiind mai îndeaproape această epocă în *Istoria lui Petru cel Mare* de Ustraliov, îşi dădu seama că i-ar fi mai uşor s-o transpună într-un roman. Imediat, începu să ia note, să schiţeze planuri ; scrise chiar în grabă un capitol. Dar la prima rază de soare părăsi manuscrisele pentru a da fuga afară. Locul său era

[1] Scrisoare către A. A. Fet, din 16 februarie 1870 (n.a.).

printre ţărani. Erau atîtea de făcut, primăvara, pe moşie! „Am primit scrisoarea dumitale, scria el lui Fet la 11 mai 1870, tocmai cînd reveneam de la lucru, lac de sudoare, purtînd securea şi cazmaua, şi, prin urmare, la o mie de leghe de orice preocupare artistică!" Iar peste o lună: „Mulţumită Domnului, în vara aceasta sînt prost ca o cizmă. Muncesc, tai, sap, secer şi, din fericire pentru mine, nu mă gîndesc la oribila li-te-ra-tu-ră, nici la li-te-raţi". Nu se gîndea nici la politică. Zarva lumii se stingea la porţile refugiului său. Nici războiul din 1870 între Franţa şi Prusia, nici Comuna din Paris nu-i tulburară meditaţiile. Dacă deschidea uneori carnetul, era pentru a înscrie în el maxime filozofice sau să schiţeze desene copilăreşti menite să-i ilustreze *Abecedarul*. Sonia, neliniştită de multă vreme văzîndu-l cum îşi risipeşte atenţia, binecuvîntă întoarcerea ploilor care îl siliră să revină în biroul său. Ea dorea atît de mult să retrăiască cu el anii laborioşi ai creaţiei romanului *Război şi pace!*

În toamnă, îşi crezu dorinţa împlinită. „Acum, ducem o viaţă foarte serioasă, lucrăm toată ziua, scria ea fratelui ei. Lev stă aşezat în faţa unui maldăr de cărţi, de portrete, de tablouri şi, cu sprîncenele încruntate, citeşte, examinează, ia note. Seara, cînd copiii sînt culcaţi, îmi povesteşte planurile sale şi ce are de gînd să scrie... A ales epoca lui Petru cel Mare.[1] Şi după o lună: „Mi se pare că va redacta din nou o epopee asemănătoare romanului *Război şi pace*..."[2]

Se înşela. Brusc, Lev Tolstoi renunţă la personajele sale abia născute. Nu le simţea, nu le

---

[1] Scrisoare din 17 noiembrie 1870 (n.a.).
[2] Scrisoare din decembrie 1870 (n.a.).

vedea, îşi închipuia greu mediul în care se va desfăşura povestea lor. Lui Strahov[1], care îl ruga să-i încredinţeze începutul viitorului său roman pentru a-l publica în *Aurora*, îi răspunse cu amărăciune că nu-i putea făgădui nimic. „Mă aflu într-o stare de spirit chinuitoare în care se amestecă proiecte nelimitate, îndoieli faţă de mine însumi şi o frămîntare interioară stăruitoare. Poate că această dispoziţie prevesteşte o perioadă de muncă fericită şi certă, asemănătoare acelei pe care am trăit-o de curînd, ori poate, dimpotrivă, nu voi mai scrie niciodată, nimic!"[2]

O vie simpatie intelectuală îl lega de corespondentul său, de cînd acesta publicase un articol elogios despre romanul *Război şi pace*. Pe de altă parte, era încîntat de studiul pe care Strahov îl consacrase în *Aurora* situaţiei femeii în lume. După Strahov, femeia, prin frumuseţea ei fizică şi morală, putea fi considerată ca regina creaţiunii, cu condiţia să nu-şi trădeze rolul. Născută pentru a fermeca şi a naşte, cum se îndepărta de misiunea pe care Dumnezeu i-o încredinţase, devenea oribilă. Feminismul fiind o crimă împotriva naturii, datoria bărbaţilor era de a împiedica pe tovarăşele lor să cedeze ispitei. Gata să se înroleze sub stindardul lui Strahov, Lev Tolstoi îi atrase totuşi atenţia că anumite femei, nefiind nici soţii şi nici mame, puteau fi folositoare societăţii: guvernantele, doicile, mătuşile, văduvele lipsite de ocupaţie, „toate acele care se îngrijesc de copiii altora", de asemenea şi „fetele de stradă". La această epocă nu formulase încă teoria sa asupra

---

[1] *Nikolai Nikolaevici Strahov* (1828—1896), filozof idealist, critic literar, ca orientare apropiat de gruparea slavofilă (n. tr.).
[2] Scrisoare din 25 noiembrie 1870 (n.a.).

prostituției, privită ca o atingere a demnității omenești. El, care cîțiva ani mai tîrziu avea să tune și să fulgere, în *Invierea*[1], împotriva ticăloșiei amorurilor venale, scria cu seninătate, în 1870, noului său prieten, Strahov, că „tîrfele" erau necesare ocrotirii familiilor. Fără ele, în centrele urbane unde se află reuniți un mare număr de celibatari, „puține soții, puține fete ar rămîne cinstite". Fără ele, cea mai mare parte a soților ar ajunge să nu-și mai poată suporta soțiile. „Aceste nenorocite au existat în toate timpurile și vor continua să existe, afirma el și, după părerea mea, ar fi nelegiuit și stupid să pretinzi că Dumnezeu s-a înșelat tolerînd această stare de lucruri, iar Hristos s-a înșelat iertînd pe una din ele." Totuși, recitind scrisoarea, această luare de poziție i se păru îndrăzneață și preferă să amîne expedierea ei.

În timp ce medita astfel asupra rolului femeii, propria sa soție îi supraveghea revenirea inspirației. „Astăzi, pentru prima oară, s-a apucat să scrie, nota ea la 9 decembrie 1870 în *Jurnalul* său. Nu pot să-mi explic ce se petrece în capul lui în orele de inactivitate. Această lipsă de ocupație îl necăjește mult. Îi este rușine nu numai față de mine, ci și față de oamenii din casă, față de toată lumea... Uneori i se pare că înnebunește și această teamă de nebunie este la dînsul atît de intensă încît după aceea, cînd îmi vorbește, mă simt cuprinsă de groază." Trecînd de nenumărate ori, în vîrful picioarelor, prin fața

[1] Tolstoi a început să lucreze la romanul *Invierea* la 26 decembrie 1889 și a lucrat, cu unele întreruperi, timp de zece ani, pînă la 17 noiembrie 1899 cînd l-a terminat (n. tr.).

ușii biroului, ea aștepta, ca o mană cerească, paginile pe care această mînă ilustră i le va da să le recopieze. Ardea să devină folositoare și nu îndrăznea să intervină de teamă să nu stingherească gestația operei. Zilele treceau, nimic nu se năștea, ea își pierdea răbdarea. Deodată, în loc de a-i înmîna primele capitole ale unui roman, o anunță că va începe să învețe limba greacă. Crezu că-i o glumă. Dar el nu cedă. La cererea sa, un seminarist sosi în mare grabă din Moscova, pentru a-i preda noțiunile elementare ale acestei limbi. Chiar de la început, elevul cvadragenar se apucă cu pasiune să învețe gramatica, răsfoi dicționarele, întocmi liste de cuvinte, începu să citească pe cei mai mari autori. În ciuda durerilor sale de cap, învăța cu repeziciune. În cîteva săptămîni, avea să-și întreacă profesorul. Citea liber pe Xenofon, se delecta cu Homer, îl descoperea pe Platon și socotea că textele originale erau „ca o apă de izvor care-ți taie dinții, plină de soare, de gunoaie, de praf, care o fac să pară și mai curată și mai proaspătă", pe cînd adaptările acestor texte erau searbede ca „apa fiartă și distilată". Noaptea, în vis, i se întîmpla să vorbească grecește. Își închipuia că trăiește la Atena. În timp ce se plimba cu pași grei prin zăpada de la Iasnaia Poliana, înfundîndu-se în ea pînă la glezne, avea capul plin de soare, de marmură și de geometrie. Soția sa, constatînd că se elenizează văzînd cu ochii, oscila între admirație și neliniște. „Evident, nimic pe lume nu-l interesează mai mult și nu-i produce o mai mare plăcere decît faptul de a învăța un nou cuvînt grecesc sau de a sesiza o expresie pe care încă nu o întîlnise, nota ea cu amărăciune. Am întrebat mai multe persoane, dintre care unele și-au ter-

minat studiile universitare. După ei, Liovușka ar fi făcut progrese extraordinare în limba greacă."[1] El însuși se socotea transformat de această cură de înțelepciune antică. „Acum (...) sînt convins, spunea el lui Fet, că nu voi mai scrie niciodată fleacurile pline de vorbărie de felul romanului *Război și pace*." Și proclama sentențios în fața Soniei, care deschidea ochii mari : „Să scrii e ușor. Greu este să nu scrii !" „Visează la o lucrare pură, elegantă, din care să n-aibă nimic de suprimat, nota ea, la o lucrare asemănătoare acelora din literatura sau arta greacă antică."[2] Această lucrare aproape că ar fi scris-o direct în limba lui Homer. N-a mers el pînă acolo încît, după cîteva luni de studiu, să-l înfrunte pe profesorul Leontiev de la universitatea din Moscova, ajungînd chiar să-l convingă că a comis greșeli de traducere ? Dar o asemenea muncă, dusă într-un astfel de ritm, trebuia să se termine cu o oboseală istovitoare. Dispoziția lui Lev Tolstoi se resimți din cauza dragostei sale pentru limba greacă. Sonia era însărcinată, dar el era acel care avea amețeli, melancolii, disperări fără motiv. Ea era mai nerăbdătoare să-l vadă începînd o lucrare nouă, decît el s-o vadă născînd un al cincilea copil.

La 12 februarie 1871, Sonia dădu viață, cu greu, unei fetițe plăpînde cu ochi de un albastru deschis, care fu botezată Maria. O febră puerperală se declară. Erau temeri pentru viață mamei. Lev Tolstoi trecu printr-o mare spaimă. Apoi temperatura scăzu, durerile se potoliră. Sonia putu să părăsească patul. Liniștit că o vede pe picioare,

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 27 martie 1871 (n.a.).
[2] *Ibid.* (n.a.).

Lev Tolstoi se reîntoarse la grijile pe care i le pricinuiau propria sa sănătate : reumatism la un genunchi, o ușoară tuse seacă... Fără să fie un ipohondru, îi plăcea să se considere grav bolnav. I se părea că pentru a pătrunde în corpul său, moartea lua formele cele mai misterioase. „Sînt bolnav, scria el lui Fet, dar nu știu ce am ; în orice caz, seamănă cu ceva rău sau bun, după felul cum consideri sfîrșitul tuturor lucrurilor."[1] Iar lui Urusov[2] : „Starea sănătății mele este proastă. De cînd sînt n-am simțit o asemenea tristețe. Nu mai am chef să trăiesc..."[3] Convins că ora fatală se apropia, se arăta din ce în ce mai rece față de soția lui. La rîndu-i, nici ea nu-i mai găsea nici un farmec. „Ceva s-a rupt în noi, nota dînsa. Am pierdut încrederea în fericire și în viață... Mi-e teamă de ce se va întîmpla..." Și pentru a-l scoate din apatia sa, îl imploră să urmeze sfaturile medicilor și să plece, ca în anul 1862, pentru o cură de kumîs la Samara. Încîntat că indispozițiile sale erau luate în serios, Lev Tolstoi catadicsi să plece. Dar, din teamă de a vedea repetîndu-se în timpul drumului coșmarul de la Arzamas, luă cu dînsul, în afară de un servitor, pe tînărul său cumnat Stepan Bers, în vîrstă de șaisprezece ani, care îl însoțise și la Borodino.

De la Moscova, călătorii plecară la Nijni-Novgorod cu trenul, apoi coborîră de-a lungul Volgăi pe un vapor cu aburi. Pentru a ajunge la satul Karalîk, trebuiră să mai umble o sută treizeci de verste cu trăsura, pornind din Samara. Ajuns în tabăra bașchirilor, Lev Tolstoi fu feri-

[1] Scrisoare din 9 iunie 1871 (n.a.).
[2] *Serghei Semeonovici Urusov*, publicist slavofil (n. tr.).
[3] Scrisoare de la sfîrșitul lui mai 1871 (.n.a.).

cît de a fi recunoscut de toţi, după o absenţă de nouă ani. Închirie un cort de pîslă de la un *mola*[1]. Apa intra în el din toate părţile. În loc de pat, grămezi de fîn. Drept mobilier, un scaun, o masă, un bufet cu picioarele strîmbe. Găini cîrîitoare ciuguleau pămîntul la intrare. Cai legaţi nechezau. Regimul alimentar era strict. Era interzis să mănînci legume, făinoase, sare. Oamenii se hrăneau numai cu carne de oaie, sfîşiată cu amîndouă mîinile şi beau kumîs. Femeile tribului erau acelea care pregăteau laptele fermentat şi întremător în burdufuri de piele. Erau acolo cîţiva sezonişti ruşi, mai mult sau mai puţin şubrezi, care se sileau să creadă în virtuţile regeneratoare ale băuturii tonice. Înghiţită în doze de şase sticle pe zi, ea procura o beţie uşoară şi plăcută. Totuşi, la început, Lev Tolstoi regretă călătoria. În fiecare seară, pe la ora şase, simţea revenindu-i înecăciunea sinistră din noaptea de la Arzamas. Neputînd să păstreze această impresie pentru el, o descria soţiei sale, cu dorinţa obscură de a o chinui, uşurîndu-se : „Este un fel de febră, o nelinişte fizică, o senzaţie pe care nu aş putea s-o redau mai bine decît afirmînd că sufletul se desparte de trup. Cît priveşte neliniştea mea morală în legătură cu tine, îi interzic să apară. Nu mă gîndesc niciodată la tine, la copii şi nici nu îmi îngădui să o fac, căci dacă aş face-o, aş pleca imediat. Nu înţeleg nimic din starea mea : ori am răcit în *kibitka*[2] în timpul primelor nopţi friguroase, ori kumîsul nu-mi face bine..."[3]

---

[1] Judecător turc, superior cadiului în anumite localităţi (n. tr.).
[2] Cort din pîslă, la unele populaţii nomade (n. tr.).
[3] Scrisoare din 18 iunie 1871 (n.a.).

Consolarea sa era de a fi descoperit, printre cei care urmau cura, un profesor de limba greacă la un seminar, şi de a citi cu el pe scumpii săi „antici", în original. Datorită lor, cu toate indispoziţiile, i se părea că başchirii aveau „un iz de Herodot". „Dacă studiezi mereu limba greacă, n-ai să te vindeci, îi răspunse Sonia. enervată. Ea este aceea care-ţi produce această nelinişte şi această indiferenţă pentru viaţa de azi. Nu degeaba greaca este o limbă moartă : ea te face să fii cu moartea în suflet..."[1]

Această atenţie naivă îl înduioşă pe Tolstoi. Din nou, de la distanţă, soţia sa i se părea incomparabilă. „Scrisorile tale îmi fac mai rău decît greaca, prin emoţiile pe care mi le pricinuiesc, îi scrise el. Nu le pot citi fără a vărsa lacrimi, tremur din tot corpul, inima îmi bate nebuneşte. Tu scrii ce-ţi trece prin cap şi, pentru mine, fiecare cuvînt pe care îl întrebuinţezi are însemnătate, le recitesc la nesfîrşit. În această clipă te iubesc atît de mult, încît îmi vine să plîng."

Totuşi, cum ea avusese ideea ciudată de a-i trimite o fotografie, cu broboadă (i se răsese capul după febra puerperală), el nu-i putu ascunde dezamăgirea : „Mi s-a părut că arăţi bătrînă, slăbită şi vrednică de milă. De altfel, după o despărţire, întotdeauna portretul şi chiar chipul fiinţei care îţi e mai mult decît dragă (cum este cazul meu cu tine), provoacă o dezamăgire. În imaginaţie te văd mereu aşa precum eşti şi chiar mai bine. Dar, realitatea nu este niciodată perfectă. Acum, m-am împăcat cu portretul tău şi el mă mulţumeşte foarte mult."

---

[1] Scrisoare din 28 iunie 1871 (n.a.).

Să fi fost kumîsul, aerul curat, viața aspră sub cort ? Încetul cu încetul, își regăsea echilibrul. Căldura era copleșitoare, dar îi făcea plăcere să transpire sub cămașă. Legă cunoștință cu vecinii săi ; antrenat de el, profesorul de greacă se pasionă pentru săriturile cu coarda ; un substitut îi povesti întîmplări din tribunale ; un tînăr moșier îl distră cu amintirile lui de vînătoare. Prinzînd din nou gust de viață, cumpără un cîine, un cal, și se distră trăgînd în dropii, în rațe sălbatice — stepa era plină !

Apoi, însoțit de Stepan Bers, vizită satele din împrejurimi și merse pînă la Buzuluk, unde se ținea bîlciul. Toate triburile regiunii se revărsau înspre acest centru de schimb. Lev Tolstoi se plimba printre mujici ruși, cazaci, bașchiri, kirghizi în haine de sărbătoare și stătea la taifas cu toată lumea. Nu departe de acolo, întîlni pe membrii unei secte religioase, molocanii, sau băutorii de lapte ; făcu, de asemenea, o vizită unui pustnic bătrîn, care locuia într-o grotă și care-i vorbi, fără întrerupere, de *Sfînta Scriptură*. Deodată, hotărî să cumpere o proprietate în gubernia Samara. Pămîntul era de pomană. Și ce climă înviorătoare ! Va veni vara aici, cu familia. Tocmai era de vînzare o moșie de 2500 de desiatine. Prețul : 20.000 de ruble.[1] Ispita era prea mare. Lev Tolstoi își înștiință soția de afacerea excelentă pe care se pregătea s-o trateze și dădu dispoziții notarului.[2]

[1] 2 500 de desiatine, ceva mai mult de 2 500 de hectare, pentru 20 000 de ruble, adică circa 152 000 franci francezi actuali (n.a.).

[2] Cumpărarea fu confirmată la 9 septembrie a aceluiași an 1871 (n.a.).

Refăcut cu ajutorul kumîsului și al semnăturii puse pe actul de cumpărare, reveni la Iasnaia Poliana, la 2 august 1871 ; dar, revăzîndu-și soția, copiii, i se păru că binefacerile curei se spulberau ca fumul. O nepăsare tragică îl năpădi cu totul. În fața acestui chip inert, Sonia nu mai știa ce atitudine să ia. „Liovușka, scria ea sorei sale la 15 septembrie 1871, repetă că totul s-a terminat pentru el, că va muri în curînd, că nimic nu-l mai bucură și nu mai așteaptă nimic de la viață..." Se găsi cineva care să-i redea moralul : admiratorul său Strahov, veni la Iasnaia Poliana și, sub ploaia de omagii, Lev Tolstoi se înseninä iar. Începînd cu această vizită, o corespondență înflăcărată se statornici între cei doi bărbați. „Un spirit limpede emană din dumneavoastră și din întreaga dumneavoastră operă, scria Strahov lui Tolstoi. Nu doresc nimic altceva decît să vă știu sănătos și că scrieți cu plăcere." Și mai departe : „Cu cît vă văd mai mult, cu atît îmi sînteți mai drag... Aflați că, chiar dacă n-ați mai scrie nimic, veți rămîne autorul celei mai originale și mai profunde opere din toată literatura rusă. Cînd nu va mai exista un imperiu rusesc, popoarele noi vor afla ce era acest popor rus, citind *Război și pace*." Sau : „Nu veți găsi atît de repede un om care vă iubește și vă înțelege la fel ca mine !" Spunea că Iasnaia Poliana era pentru al „ca Mecca !"[1] Cu toate acestea, Lev Tolstoi nu era întotdeauna de acord cu teoriile expuse de lingușitorul său. Pentru Strahov, care publicase tocmai o lucrare filozofică, *Lumea în totalitatea ei*, omul era centrul creațiunii și reprezenta tot ce

[1] Scrisorile lui Strahov, din 4 decembrie 1872, 15 martie 1873 și 17 mai 1873 (n.a.).

era mai desăvîrşit în natură „Perfecţia zoologică a omului, asupra căreia insistaţi, îi scrise Lev Tolstoi, este o perfecţie cu totul relativă, decurgînd din faptul că omul însuşi este cel care judecă. Musca este, ca şi el, centrul şi apogeul întregii creaţiuni." Pe de altă parte, el nu putea admite că scopul omului era de a parveni, cum pretindea Strahov, la un fel de supremaţie organică. După părerea lui, omul nu se afla pe pămînt decît pentru a încerca să-şi înalţe sufletul prin supunere la legile morale, prin practicarea marilor religii (creştină sau budistă) şi prin urmărirea binelui.

Fără îndoială că sub influenţa acestor idei, el reveni la proiectele sale pedagogice, părăsite din 1863. În anul 1868, în timpul şederii sale la Moscova, îl întîlnise pe Skyler, consul american în acel oraş, care îi vorbise despre metodele de învăţămînt folosite în ţara sa şi îi dăduse şi manuale de lectură: *The first, second and third reader* [1]. Inspirîndu-se din aceste opuscule, Lev Tolstoi lucră, din 1870 pînă în 1872, la redactarea unui *Abecedar*. În această lucrare de şapte sute cincizeci şi opt de pagini, împărţită în patru părţi, erau cuprinse două sute de istorioare mai uşor de înţeles (istorioare despre cîinii lui Tolstoi, adaptări după poveşti chinezeşti şi persane, traduceri din Fabulele lui Esop, legende populare, episoade extrase din *Mizerabilii*, pagini pilduitoare din Plutarh etc.). Ca un adaos la această parte literară autorul prezintă o nouă metodă pentru învăţarea aritmeticii. („În aceste ultime zile mă înverşunez pînă la abrutizare ca să termin aritmetica. Sînt gata cu înmulţirea şi împărţirea, termin cu fracţiile." [1]) Merse pînă acolo încît se pasionă pentru astronomie şi petrecu nopţi întregi cercetînd stelele. O muncă atît de uriaşă şi de neobişnuită îl istovea. „Dacă aceste articole au vreun merit, ele îl vor datora simplităţii şi clarităţii desenelor, a scrierii, adică a limbii" [2], scria el lui Strahov. Iar mătuşii sale, Alexandrina Tolstaia: „Cu privire la acest *Abecedar*, visul meu ambiţios este următorul: timp de două generaţii toţi copiii ruşi, atît cei aparţinînd familiei imperiale cît şi cei ai mujicilor, să fie educaţi în spiritul acestei cărţi, să capete din conţinutul ei primele impresii poetice iar eu, care l-am scris, să pot muri în pace!" [3] Strahov fu acel care, din prietenie, se însărcină cu corectura şpalturilor. Lev Tolstoi spera să scoată din *Abecedar* un supliment de venituri, de care avea nevoie pentru a statornici bunăstarea familiei sale şi a cumpăra alte moşii. Dar se temea că această lucrare, atît de potrivnică tuturor tradiţiilor, să nu enerveze pe pedagogii profesionişti. Dacă se vindeau mai puţin de 3 600 de exemplare pînă la sfîrşitul anului, asta ar fi însemnat pentru el, spunea Tolstoi, „un fiasco financiar".

„Publicînd *Război şi pace*, scria el lui Strahov, ştiam că această carte era plină de defecte, dar eram sigur că va avea tocmai succesul pe care l-a avut; publicîndu-mi acum *Abecedarul*, ştiu că el conţine foarte puţine defecte, că este cu mult mai bun decît toate manualele de acest fel, şi totuşi nu mă aştept deloc la succesul pe care trebuie să-l aibă un manual şcolar." [4] Judeca just.

[1] Primul, al doilea, al treilea cititor (engl.).

[1] Scrisoare adresată lui Strahov la 7 aprilie 1872 (n.a.).
[2] Scrisoare din 3 martie 1872 (n.a.).
[3] Scrisoare din 12 ianuarie 1872 (n.a.).
[4] Scrisoare din 1 octombrie 1872 (n.a.).

Cea mai mare parte a criticilor protestară vehement împotriva sistemului „absurd" de educaţie, preconizat de el. Se indignară că îndrăznise să condamne metoda de lectură fonetică, — bazată pe principiul citirii cuvintelor după cum se aud — care, în epoca aceea se bucura de mare trecere în şcolile ruseşti. P. N. Polevoi [1], în *Noutăţile din Sankt-Petersburg* socotea dăunător de a pretinde că un elev sincer convins că pămîntul se sprijină „pe apă şi pe peşti", ar putea avea o judecată mai sănătoasă decît acel care ştia că pămîntul se învîrteşte în jurul lui însuşi, dar era incapabil să înţeleagă şi să explice acest fenomen. „Este regretabil, scria el, că talentatul autor al atîtor cărţi admirabile cu care literatura rusă se mîndreşte, îşi uzează forţele pentru alcătuirea unui astfel de *Abecedar*, care a trebuit să-i răpească mult timp şi care, desigur, nu va fi folosit în şcolile noastre." Alţi ziarişti îşi băteau joc de simplitatea falsă a subiectelor, sărăcia stilului, pretenţia moralizatoare a ansamblului. Totuşi, încetul cu încetul, marele public, învăţătorii, familiile, se interesară de lucrare ; ediţiile noi se succedară într-un ritm rapid. Către sfîrşitul vieţii sale, Lev Tolstoi, făcîndu-şi socotelile, trebuia să constate că se vînduseră aproape un milion de exemplare din această carte atît de defăimată. Mai înainte chiar ca manualele să fie tipărite, Lev Tolstoi era chinuit de gîndul de a-şi încerca sistemul de învăţămînt pe cobaii săi obişnuiţi : micii mujici de la Iasnaia Poliana. Deschise o şcoală, însă nu în pavilionul din apropierea casei, ci chiar în casă. Treizeci şi cinci de copii din regiune se

[1] *Piotr Nikolaevici Polevoi* (1839—1902), publicist şi istoric literar (n. tr.).

adunară în jurul său. Ca institutori, — contele, soţia lui, fiul său Serghei (8 ani) şi fiica sa Tania (7 ani). Curînd, contesa născu (13 iunie 1872) un alt fiu, Petia. Lev Tolstoi, fiind deprins acum cu venirea pe lume a copiilor, nu se mai tulbura de aceste naşteri repetate. Îi anunţă noutatea lui Strahov, între paranteze : „Sînt cufundat în manuscrisele mele şi mi-aş fi terminat treaba astăzi dacă soţia mea n-ar fi născut (a dat viaţă, ieri, unui băiat). Vă voi trimite zilele acestea manuscrisul" [1] etc.

Nici un eveniment familial nu părea că-l poate sustrage de la misiunea sa pedagogică. Liota ţărănească de copii se aduna unde vrei şi nu vrei, în vestibul, în sufragerie, sub scară, în biroul cel nou, pe care scriitorul şi-l construise. Din această mică lume neastîmpărată, se răspîndea un miros caracteristic de iuft unsuros şi de piele de capră umedă. Ca şi cu zece ani în urmă, contele trona, uimit, în mijlocul îngeraşilor cu nasul mucos şi mîinile murdare. Aceeaşi lipsă de constrîngere ca şi în trecut, aceeaşi libertate în legăturile dintre profesor şi elevi. Toţi vorbeau deodată, răspundeau alandala, rîdeau, se distrau, învăţau aşa cum păsările ciugulesc. „Cînd îi văd pe aceşti ştrengari zdrenţăroşi, plăpînzi, murdari, cu ochii lor limpezi în care se reflectă adeseori un suflet îngeresc, mă cuprinde o tulburare, un sentiment de oroare, ca şi cum aş vedea oameni care se îneacă", spunea el.

Pentru a demonstra înaltul grad de perfecţiune al metodelor sale, invită o duzină de învăţători să-şi petreacă opt zile în şcoala sa. Se aduseră din cătunele Teleatinki şi Grumont, cîţiva

[1] Scrisoare din 14 iunie 1872 (n.a.).

copii complet analfabeţi pentru a-i supune unui test. Era vorba să se stabilească în cît timp vor învăța să scrie şi să citească, servindu-se de *Abecedar*. Rezultatele au fost, se pare, concludente. Încurajat, Lev Tolstoi se gîndi serios să înfiinţeze un fel de şcoală superioară pentru copiii din popor care ar vrea să-şi continue studiile, fără să-şi schimbe felul lor de viață, o universitate în *lapti*, după propria sa expresie [1]: matematici superioare şi limbi străine la îndemîna tuturor agricultorilor. Nu lipseau decît capitalurile. Mareşalul nobilimii provinciei, D. F. Samarin, îi şopti lui Lev Tolstoi că zemstva locală dispunea de un credit de 30 000 de ruble pentru învăţămîntul public. Atras de perspectiva unei subvenţii, romancierul-institutor, care pînă atunci se ţinuse departe de orice funcţie administrativă, solicită şi obţinu alegerea sa în zemstvă. Dar, în realitate, creditul nu era decît de 10 000 ruble şi majoritatea hotărî să atribuie această sumă creării de burse pentru elevele gimnaziului de fete din Tula, ca un omagiu adus Caterinei cea Mare, civilizatoarea Rusiei. [2]

Insuccesul acestei tentative nu-l opri pe Lev Tolstoi în avîntul său. Pentru a-şi dezarma oponenţii, hotărî să apere sistemul său de educaţie în faţa „Societăţii pentru Învăţămîntul Public" din Moscova. În ziua fixată pentru discuţii, el intră în sala comitetului unde erau adunaţi treizeci şi unu de profesori, ca şi cum ar fi intrat în groapa leilor. Dar leii erau bătrîni şi mai curînd blajini.

[1] *Lapti* — opinci din scoarţă de tei împletit, purtate de ţăranii ruşi (n.a.).

[2] Dintr-o eroare, primul biograf al lui Lev Tolstoi, Biriukov, povestea că suma de 30 000 de ruble, rîvnită de scriitor, fusese alocată înălţării unui monument comemorînd un ucaz al împărătesei (n.a.).

După cîteva mîrîieli împotriva zurbagiului, ei hotărîră „să încerce" metodele sale într-o şcoală din Moscova, asupra unor lucrători analfabeţi. În ziua testului era însă atît de cald, încît lucrătorii, lac de sudoare, rămaseră surzi la insistenţele instructorului lor. Experienţa dovedindu-se puţin edificatoare, au fost alese două şcoli de experimentare ; într-una, copiii au fost supuşi metodei fonetice, în cealaltă, metodei lui Tolstoi. După şapte săptămîni, o comisie specială constată că primii erau, în general, „mai avansaţi" decît ceilalţi. Dar nici o hotărîre n-a fost luată, chestiunea rămase în suspensie şi Lev Tolstoi se resemnă să continue lupta în presă. Scrisoarea sa deschisă adresată preşedintelui Satilov, în care afirma că „singurul criteriu al pedagogiei este libertatea", apăru în *Analele patriei* şi stîrni mînia, unora, admiraţia altora. În acelaşi timp, pregătea noul *Abecedar*, care avea drept scop, spunea el în prefaţă, de „a da elevilor, pentru cel mai mic preţ, cel mai mare număr de cunoştinţe inteligibile, rînduite succesiv..." Avea impresia că se războia singur împotriva tuturor funcţionarilor imperiului. Abia în 1872 îşi îngădui să se repeadă pînă în provincia Samara, pentru a pune în ordine afacerea moşiei cumpărate în anul precedent şi a bea cîteva pahare de kumîs spumos.

Chiar după întoarcerea sa, un nou conflict cu administraţia. În lipsa sa, un cioban din Iasnaia Poliana fusese ucis de un taur tînăr. Apoi, un ageamiu, „care se pretindea judecător de instrucţie", veni să-l interogheze pe Lev Tolstoi asupra împrejurărilor accidentului şi chiar asupra stării sale civile. Deoarece Lev Tolstoi fusese arogant cu el, tinerelul nepriceput îndrăzni să-l întrebe dacă era în adevăr fiul legitim al părinţilor săi, şi îl rugă

să semneze o declarație prin care se angaja pe cuvînt de onoare că nu va părăsi Iasnaia Poliana înainte de sfîrșitul anchetei. Dacă te-ai fi luat după acest domnișor, proprietarul taurului era răspunzător de moartea ciobanului. Substitutul de procuror trebuia să hotărască în termen de o săptămînă dacă menținea sau abandona acuzarea. Lev Tolstoi își pierdu capul. O săptămînă! Toată lumea știa că această săptămînă putea să dureze luni, ani! Ani de zile, el, contele Lev Tolstoi va fi ținut sub supraveghere pe moșia sa! Poate îl vor tîrî și în fața tribunalelor! Se și vedea, cu cămașa în zdrențe, pe paiele unei celule. O eroare judiciară. Un scandal. O crimă împotriva umanității! În mînia sa, uită de ciobanul ucis. Dacă cineva trebuia să fie compătimit în întîmplarea asta neprevăzută, acela era el, Lev Tolstoi, și numai el. Ca de obicei, Alexandrina Tolstaia fu aceea, care, ca intimă a Curții, primi primele sale plîngeri:

„Cu barba mea căruntă și cei șase copii, îi scrise el, cu conștiința unei vieți trudnice și folositoare, cu ferma convingere că nu sînt vinovat, cu disprețul pe care nu mă pot împiedica să-l am pentru justiția nouă, cu unica dorință de a fi lăsat în pace așa cum și eu îi las în pace pe ceilalți, consider că-mi este imposibil să mai trăiesc în Rusia. Întreaga pățanie o vei citi în presă. Aș muri de mînie, dacă nu m-aș putea ușura povestind tot... Dacă nu voi muri de mînie și de tristețe în închisoarea unde vor, fără îndoială, să mă închidă (m-am convins că mă urăsc), m-am hotărît să mă refugiez în Anglia, pentru totdeauna, sau cel puțin pentru atîta timp cît la noi libertatea și onoarea fiecărui individ vor fi garantate. Soția mea privește acest proiect cu simpatie. Îi place tot ce este englezesc. Pentru copii va fi foarte bine. Bani voi avea destui: vînzînd toate proprietățile mele, voi realiza aproape 200 000 de ruble.“ [1]

Și își dezvolta planul cu cea mai mare seriozitate: mai întîi familia se va instala aproape de Londra; apoi vor alege un orășel plăcut la malul mării cumpărînd domeniile din împrejurimi. Important era să fii introdus în familiile aristocratice. „În acest scop, mi-ai putea fi foarte folositoare, continua el, adresîndu-se Alexandrinei. Două sau trei scrisori de recomandare ar ajunge să ne deschidă porțile înaltei societăți engleze. Este neapărată nevoie pentru copii, care vor crește acolo.“ [2]

Pentru a o îmbuna pe cucernica Alexandrina, el afirma mai departe că suferea de propria sa mînie și tocmai spusese un *Tatăl nostru* și treizeci și șapte de psalmi, fără să se poată liniști. Cunoscînd firea exagerată a nepotului său, bătrîna domnișoară de onoare nu luă aceste critici violente în serios. N-avu de altfel timp să intervină, căci, patru zile mai tîrziu, o altă scrisoare a lui Lev Tolstoi îi anunța că totul se aranjase; primise asigurări că nu va fi urmărit, președintele tribunalului îi prezentase scuze pentru incident, pe scurt, totul reintra în ordine, Rusia redevenea o țară locuibilă. „Iartă-mă dacă te-am neliniștit, scria el Alexandrinei, dar nu sînt eu de vină. M-am frămîntat în luna aceasta ca niciodată în viața mea și, cu un egoism într-adevăr masculin, am vrut ca toată lumea să se frămînte mai mult

[1] Aproximativ 1 520 000 de franci francezi actuali (152 milioane de franci francezi vechi) (n.a.).
[2] Scrisoare din 15 septembrie 1872 (n.a.).

sau mai puţin cu mine."[1] Cîteva luni mai tîrziu, un al doilea cioban fu rănit mortal la Iasnaia Poliana de un taur furios. De astădată, Lev Tolstoi îl îngriji personal pe nenorocit timp de trei zile, dar în zadar, şi mărturisi că se simţea apăsat de povara morţii unui om.

Odată ciobanul înmormîntat, taurul sacrificat, afacerea aranjată, el reveni la *Abecedarul* său şi la elevii săi. La început, Sonia se interesase şi ea de educaţia copiilor. Ca tînără fată, nu trecuse oare examene pentru a deveni institutoare? Ea însăşi îi învăţa pe copiii ei Lev, Ilia şi Tania, să citească şi să scrie. Sarcina predării limbilor vii o aveau miss Hannah, englezoaica, şi domnul Rey, elveţianul. Lev Tolstoi îşi rezerva predarea aritmeticii şi a limbii greceşti. Dar în timp ce era plin de blîndeţe şi de răbdare cu micii mujici, cum era vorba de progenitura sa devenea pretenţios, iritabil şi nedrept. Ceea ce era înduioşător la fiinţele inculte, destinate în orice caz unei vieţi obscure, i se părea de neîngăduit la urmaşii contelui Tolstoi.

Sonia suferea de această intransigenţă, dar ce o nelinişte mai ales, era constatarea că soţul ei, furat de zelul pedagogic, neglija din ce în ce mai mult literatura. După ce se emoţionase pentru interesul pe care-l manifesta să-i înveţe pe cei umili, îşi ieşea din fire văzîndu-l pe autorul romanului *Război şi pace* ocupîndu-se cît era ziua de lungă cu alfabetul, gramatica şi cele patru reguli ale aritmeticii. „Îmi pare rău, scria ea fratelui ei Stepan Bers, că Liovuşka îşi iroseşte forţele în astfel de treburi în loc de a le întrebuinţa scriind romane. Nu înţeleg pînă la ce punct toate acestea pot fi folositoare, deoarece de străduinţele sale nu profită decît un foarte mic colţişor al Rusiei, districtul Krapivna."[1] Dacă cel puţin editorii l-ar fi lăsat în pace pe Liovuşka al ei. Dar primea din toate părţile propuneri atrăgătoare pentru publicarea unui roman: 10 000 de ruble avans şi 500 de ruble de coală.[2] O avere! Iar el, se făcea că n-aude! „Nu regret banii, scria ea surorii ei Tania, dar lucrul principal este că îmi place opera sa literară, o apreciez şi mă emoţionează. În timp ce dispreţuiesc acest *Abecedar*, această aritmetică, această gramatică şi nu mă pot preface spunînd că mă interesează. Iar acum, ceva îmi lipseşte în viaţă, ceva ce am iubit, şi aceasta este tocmai munca lui Lev, acest lucru care mi-a făcut întotdeauna atîta plăcere şi mi-a inspirat atîta respect. Vezi tu, Tania, eu sînt o adevărată soţie de scriitor, atît de mult îmi pun la inimă opera sa."[3]

Ea se crampona cu atît mai mult de această misiune de „soţie de scriitor", cu cît era încredinţată de a fi eşuat în misiunea de „soţie pur şi simplu". Sigur, după ce a omagiat-o ca pe o tovarăşă ideală, capabilă să-i satisfacă simţurile şi spiritul, Lev Tolstoi descoperea că-i devenise „străină". Afară de scurtele clipe de satisfacere fizică, nici o fuziune nu era posibilă între două fiinţe atît de puternic deosebite. Şi una şi alta, îngrădite de cercul firii lor, se simţeau singure şi neînţelese. Obsedat de lucrările şi grijile sale, Lev Tolstoi refuza să creadă că Sonia putea şi ea să fie descumpănită. Era pentru el o mamă prolifică, o secretară, o administratoare, o menajeră; o iubea

[1] Scrisoare din 19 septembrie 1872 (n.a.).

[1] Scrisoare din 20 noiembrie 1874 (n.a.).
[2] Cu alte cuvinte, 76 000 de franci francezi actuali ca avans şi 3 800 de franci francezi actuali de coală (n.a.).
[3] Scrisoare din 10 decembrie 1874 (n.a.).

din obișnuință, pentru că avea nevoie de ea, pentru că o alesese să joace un anumit rol ; nici măcar n-o mai vedea. Și ea avea abia treizeci de ani ! Și mereu gravidă ! Din an în an nota în *Jurnalul* ei : „Sînt însărcinată...", „Mi-e teamă să nu fiu din nou însărcinată...", „Aș vrea într-adevăr să nu fiu însărcinată..." Ce avusese ea de la viață, în afară de treburile gospodărești și de nașteri ? O cochetărie dureroasă se trezea în ea. Retrasă în birou, cu ochii înlăcrămați, scria : „Simt nevoia de veselie, de flecăreli neserioase, de eleganță. Aș vrea să plac, să se spună că sînt frumoasă, iar Lev să vadă și să audă. Ar trebui ca și el să iasă din această reculegere de care este sătul uneori, și să trăiască cu mine această viață hărăzită de soartă celor mai mulți dintre muritori..."

O privire într-o oglindă și inima se strîngea : această femeie îmbătrînită, îngrășată, cu o bărbie dublă, această cărare la mijloc, această privire obosită... O, nu, nu era frumoasă ! „Niciodată n-am crezut că sînt, iar acum este prea tîrziu. De altfel, la ce mi-ar mai folosi să fiu frumoasă ? Fermecătorul meu băiețaș, Petea, o iubește pe bătrîna lui doică așa cum ar iubi o frumusețe, iar Liovușka s-ar fi obișnuit și cu cel mai oribil obraz, cu condiția ca soția lui să fie supusă și să se acomodeze vieții pe care el o alesese pentru ea... Aș vrea să-mi ondulez părul. Nimeni nu va băga de seamă, dar lucrul va fi încîntător ! Ce nevoie am să fiu văzută ? Panglicile și fundele îmi fac plăcere. Aș vrea un cordon nou de piele, și acum, că am scris toate astea, îmi vine să plîng..." [1]

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 13 februarie 1873 (n.a.).

Odată cu nașterea celui de al șaselea copil al familiei Tolstoi, Petea, casa devenise prea mică. I se adăugă o aripă, unde stăpînul își instală biroul. Cînd se retrăgea în această cameră plină de cărți, copiilor li se poruncea să nu mai facă zgomot. Tatal lor era pentru ei un ins misterios, îndepărtat și puternic ; nu știau prea bine ce făcea, cu condeiul în mînă. Într-o zi, Ilia o întrebă pe mama sa de cine erau versurile pe care tocmai le declamase ; ea îi răspunse că erau ale unui mare scriitor, numit Pușkin ; copilul se simți umilit de a nu fi fiul unui scriitor. Dar mama îi spuse că tatăl lui era și el un scriitor celebru, iar Ilia fu foarte mulțumit. Pentru el, ca și pentru frații și surorile sale personajul principal în casă era mama. Totul se sprijinea pe ea. Neobosită, avea întotdeauna „un plod pe care îl hrănea" și, de dimineață pînă seara umbla, scotocea, făcea ordine. Ea poruncea servitorilor, pregătea proviziile pentru iarnă, croia și cosea cămășile soțului și ale băieților săi, comanda masa de prînz bucătarului, Nikolai Mihailovici, trimitea pe toată lumea la plimbare sau interzicea orice ieșire cînd amenința ploaia, pretindea să se vorbească la masă franțuzește, ca mîinile să fie curate și administra „picăturile regelui Danemarcei" cînd îl durea pe careva în gît. Dacă aveai poftă de „dulciuri", făceai o vizită soției intendentului, Duniașa, și ea îți servea dulceață într-o lingură de argint, subțire, cu lucrături în relief. „Știam de ce lingura era așa, va scrie Ilia. Fusese aruncată în hîrdăul cu gunoaie și o scroafă o mestecase în gură." [1] Un dulce și mai căutat erau plăcintele calde și presărate cu zahăr pe care le prepara bucătarul Nikolai Mi-

[1] Ilia Tolstoi, *Tolstoi, amintirile unuia din fiii lui* (n.a.).

hailovici. Pentru ca să rămînă crescute, le umfla suflînd în ele printr-o găurică ; dar el nu binevoia s-o facă folosind un pai, ci simplu, cu gura. Aceste pateuri erau denumite „suspinele lui Nikolai". Bucătarul era foarte murdar şi bea zdravăn. Copiii îl adorau.[1] De asemenea, o iubeau pe Agata Mihailovna, înaltă, slabă, cu părul alb, de vrăjitoare, cu un iz acru care răzbea din veşmintele ei şi cu toţi cîinii moşiei în jurul ei ; pe bătrîna mătuşă Toinette, care sta mai tot timpul culcată în odaia ei, unde strălucea o icoană impunătoare, argintată, şi pe guvernanta Hannah ; şi pe Natalia Petrovna... Cel mai aspru dintre toţi, era, bineînţeles, tatăl. „Nu ne pedepseşte aproape niciodată, va scrie Ilia. Dar dacă mă priveşte drept în ochi, el ştie tot ce gîndesc, şi mă simt prost. Pot s-o mint pe mama, însă nu pe tata. Cunoaşte toate secretele noastre."

Totuşi, ce veselie îl apuca uneori pe acest părinte teribil ! Istorisea copiilor săi poveşti minunate despre cîinii săi Bulka, Malik şi Sultan, despre un cal pe care îl dresase, despre cocoşi sălbatici pe care îi întărîtase la marginea mlaştinilor. Îi lua cu el să se dea cu sania pe zăpadă, să patineze, să se scalde vara în Voronka, să se joace cu mingea, crochet. Îi lua la vînătoare cu gonaci sau cu puşca, se deghiza, compunea şarade care îi făceau să rîdă. Ceva mai mult, le citea *Douăzeci de mii de leghe sub mări, Copiii căpitanului Grant, Cei trei muşchetari.* La această ultimă carte, sărea „scenele de dragoste", ceea ce făcea povestirea de neînţeles. *Ocolul pămîntului în optzeci de zile* nefiind ilustrată, o ilustră el însuşi pe cît se pricepu şi, în timp ce desena, copiii se înghesuiau în jurul său, cădeau şi se căţărau peste masa rotundă. De asemenea, el inventa adeseori jocuri care, dintr-o dată, înflăcărau minţile copiilor. Bunăoară, închidea pe unul din ei în coşul cu rufe, îl tîra aşa prin toată casa, sus, jos, şi îi cerea, la fiecare oprire, să ghicească în care odaie se găsea. Sau, văzînd că familia se plictisea la ora ceaiului, sărea de pe scaun, ridica un braţ ca şi cum ar fi apucat un căpăstru şi alerga într-un picior în jurul mesei. Aceasta era, zicea el, „şarja cavaleriei numidiene". Copiii, înnebuniţi de rîs, îl urmăreau ţopăind sub ochii melancolici şi drăgăstoşi ai mamei lor.

De Crăciun, aveau loc în fiecare an o reuniune de prieteni în jurul pomului iluminat, împărţirea darurilor, un bal mascat.

La una din aceste serate, apăruse un ţigan ducînd un urs şi o capră. Capra era Lev Tolstoi.

Un motiv deosebit de bucurie îl constituia de asemenea baia de aburi, săptămînală. Se făcea într-o cabană de lemn cu acoperişul de paie. În fiecare sîmbătă, duşumeaua era acoperită cu paie proaspete. Un servitor încingea soba la roşu şi arunca deasupra găleţi de apă pentru a provoca o emanaţie puternică de aburi. Copiii aşteptau să fie năduşiţi leoarcă, apoi fugeau afară, se tăvăleau în zăpadă şi reveneau alergînd în cabană. Sonia era convinsă că acesta era cel mai bun mijloc de „a căli sănătatea" copiilor. De altfel, în casă nu exista apă curentă. Cînd voiai să faci o baie, trebuia să trimiţi un servitor cu oala să ia apă din rîu.

N-aveai voie să cumperi jucării din comerţ căci, zicea Lev Tolstoi, acest lucru anihila imaginaţia copilului. (Cele confecţionate din trei capete de

[1] După moartea sa, fu înlocuit cu fiul său Simeon, care gătea pentru Lev Tolstoi mîncăruri vegetariene (n.a.).

lemn erau cu atît mai prețioase și mai nostime.) Niciodată pedepse, pentru a nu se umili tinerele vlăstare. În caz de vină gravă, nimeni nu obliga pe vinovat să ceară iertare; el venea singur să se căiască, atunci cînd constata că părinții săi erau reci cu dînsul. Față de servitori, politețea era obligatorie. Sforțare permanentă către simplitate, cultură și bună dispoziție...

Vara, supravegherea mai slăbea puțin, odată cu sosirea prietenilor, și mai ales a drăguței mătuși Tania și a soțului ei, plicticosul Kuzminski. Picnicuri, plimbări, campionate de crochet, băi... Se jucau de-a „cutia de scrisori". Cutia era așezată pe palierul scării, aproape de pendulă, și fiecare, adulți și copii, depunea ce scrisese în cursul săptămînii: poeme, portrete caricaturizate, anecdote, povestiri umoristice despre intîmplări mărunte de la Iasnaia Poliana. Duminică, cutia se deschidea în fața familiei reunite și Lev Tolstoi citea bilețelele, din care nici unul nu era semnat, dar care toate erau identificabile prin spirit sau prin stil. În cadrul acestui joc, se hotărî întreprinderea unei anchete asupra idealului celor care locuiau la Iasnaia Poliana. Printre răspunsurile anonime, au fost cîteva remarcabile. Idealul lui Lev Tolstoi a fost caracterizat după cum urmează „1. Sărăcie, pace și înțelegere. 2. A arde tot ce e adorat și a adora tot ce a ars". Idealul Soniei: „Să aibă o sută cincizeci de copii care să nu crească niciodată mari". Idealul Taniei: „Tinerețe veșnică și libertatea femeii..." Altă întrebare pusă tuturor: „De ce trăiesc oamenii la Iasnaia Poliana?" Răspunsuri: „Lev Nikolaevici (Tolstoi) trăiește fiindcă își închipuie că a găsit soluția vieții, Sofia Andreevna (contesa Tolstaia) trăiește fiindcă e soția unui om celebru și fiindcă există anumite fleacuri pentru

care merită să-ți cheltuiești energia, Tatiana Andreevna (Tania) trăiește fiindcă știe să placă, să amuze și să se facă iubită". O serie de portrete comice intitulate: „Jalnica listă a nebunilor de la Iasnaia Poliana", obținu un adevărat succes și stîrni hohote de rîs în familie: „Bolnavul nr. 1: Lev Nikolaevici Tolstoi. Temperament sanguin. Sîmburele lui de nebunie stă în credința că poate schimba, prin vorbe, viața altuia. Simptome generale: nemulțumire față de actualul regim; condamnă pe toată lumea în afară de el; irascibilitate volubilă, fără a ține seama de auditorii lui: adesea, după agitație și mînie, trece la o sensibilitate lăcrămoasă, puțin firească. Simptome particulare: se ocupă de lucruri nepotrivite: lustruiește și-și cîrpește încălțămintea, cosește iarba și așa mai departe. Bolnavul nr. 2: Sofia Andreevna Tolstaia. Sîmburele ei de nebunie constă în credința că toată lumea are nevoie de o grămadă de lucruri și că ea nu are timp să-i satisfacă pe toți. Tratament: muncă intensă... Bolnavul nr. 6: Tatiana Kuzminskaia (cumnata lui Tolstoi). Cauzele bolii: succese în tinerețe și obișnuința vanităţii satisfăcute, fără baze morale. Simptome: teama de proprii ei draci și de cei imaginari, și o slăbiciune pentru toate felurile de ispite: lux, răutate, lenevie... Regim: trufe și șampanie, rochii de sus pînă jos cu dantele, trei toalete pe zi..."

Aceste observații trădau atîta spirit de pătrundere, încît ar fi putut fi semnate toate de Lev Tolstoi. De altfel, el continuă jocul sincer, adresînd într-o zi Alexandrinei Tolstaia, babușka sa, o scrisoare lungă, în care îi descria, cu o tandrețe zeflemitoare, cu o mîndrie surîzătoare, firea celor

șase copii ai săi.[1]. Cel mai mare, Serghei, era, spunea el, mai ales frumos, inteligent, înclinat spre visare, atras de arte ; i se găsea o asemănare cu defunctul său unchi Nikolai („Dar ar fi prea frumos !“) ; Ilia, „trandafiriu, blond, strălucitor“, ascundea îndărătul acestor aparențe fermecătoare, un temperament pasionat, violent, senzual („Cînd mănîncă înghețată de coacăze simte o gîdilitură pe buze“) ; Tania („Se spune că seamănă cu Sonia și o cred !“) era drăgălășenia personificată, îi plăcea să îngrijească pe cei mici și va deveni o excelentă mamă de familie ; Lev, grațios și îndemănatec, avea o eleganță naturală („Orice haină îmbracă, pare a fi fost anume croită pentru el“) ; Maria, cu trupul ei alb ca laptele și ochii mari, albaștri, dovedea un spirit fin și neliniștit („Va suferi toată viața, va căuta să atingă inaccesibilul“) ; Petea, bebelușul cel gras, de cîteva luni, era lipicios și de neînțeles. „Nu-mi plac copiii sub doi sau trei ani ; nu-i înțeleg, scria Lev Tolstoi. Sînt două soiuri de bărbați ; vînătorii și cei care nu sînt vînători. Cei care nu sînt vînători iubesc copilașii, pot să-i ia în brațe ; vînătorii încearcă un sentiment de teamă, de aversiune și de milă față de un prunc. Nu cunosc nici o excepție de la această regulă.“

În luna iunie 1873, Lev Tolstoi hotărî să-și ducă întreaga familie la moșia uriașă pe care o cumpărase, la o sută douăzeci de verste de Samara. Guvernantele și servitorii însoțiră pe stăpîni. Casa de locuit era din lemn, veche, incomodă și prost mobilată. Vîntul stepei sufla prin crăpăturile scîndurilor. Sobele se încălzeau cu *kisiak*, bălegar uscat, de cal, al cărui miros acru năpădise odăile.

[1] Scrisoare din 26 octombrie 1872 (n.a.).

Roiuri de muște albastre bîzîiau sub plafon. Noaptea, cavalcada șobolanilor n-o lăsa pe Sonia să doarmă. Nu-i plăcea această regiune sălbatică, și, veșnic preocupată de sănătatea copiilor, se plîngea că nu exista un medic în apropierea fermei. Lev Tolstoi însă, era încîntat de această viață primitivă, mai sănătoasă, afirma el, decît toate invențiile popoarelor civilizate. Pentru ca tratamentul cu kumîs să poată fi urmat, pe loc, de toată lumea, angajă în serviciul său un bașkir, care veni cu femeile sale, iepele și mînjii săi și-și ridică cortul la doi pași de fermă. Bașkirul lega mînjii în timpul zilei, pentru a-i împiedica să sugă, deoarece laptele era rezervat nobililor vilegiaturiști. Dimineața și seara femei voalate mulgeau iepele. Apoi, despărțite de bărbați printr-o draperie de indian, ele preparau kumîsul. Lev Tolstoi și fiii săi intrau în cort și se așezau cu picioarele încrucișate, pe perne, în fața bașkirului surîzător. Puțin după aceea, dînd la o parte perdeaua, un braț de femeie împingea în fața lor burduful de piele plin de kumîs. Bașkirul amesteca lichidul cu un tel și îl turna, cu o strachină, în ceștile de mesteacăn de Karelia. Lev Tolstoi și fiul său mai mare se delectau cu această băutură acrișoară, dar ceilalți copii se strîmbau.

Șederea în stepă ar fi fost dintre cele mai plăcute dacă n-ar fi existat atîta mizerie împrejur. În anul acela, o foamete cumplită lovise ținutul. Țăranii ruinați își vindeau vitele costelive și mergeau să se angajeze ca șerbi pe alte meleaguri. Femeile și bătrînii cerșeau pe drumuri. Depășită de proporția dezastrului, administrația nu știa ce să facă. Cu aprobarea Soniei, Lev Tolstoi întreprinse o anchetă la fața locului, vizitînd fermele

şi satele, evaluînd stocurile de alimente, calculînd necesităţile. Apoi publică în ziarele din Moscova un apel în favoarea nenorociţilor. [1] Textul, cu un caracter de mare simplitate, avu un răsunet considerabil. Ofranda împărătesei deschise lista de subscripţie. În cîteva luni, donaţiile atinseră aproape două milioane de ruble.

În anul următor, Serghei fu singurul care îl însoţi pe tatăl său la başkiri. Dar, în 1875, Lev Tolstoi reveni acolo cu toată familia, pentru a se ocupa de creşterea cailor. Herghelia sa numără curînd patru sute de capete : pur-sînge englezi, rostopcini, trăpaşi kabardini. Spre a-şi atrage simpatia localnicilor, el organiză curse de cai. Pista rotundă măsura cinci verste. Premiul întîi : o puşcă ; al doilea ; o rochie de mătase orientală ; al treilea : un ceas cu portretul împăratului. Başkiri şi kirghizi sosiră în număr mare. În jurul fermei, se ridica o tabără bizară. Pe lîngă fiecare cort, indigenii săpară o gaură în pămînt în chip de cuptor şi înfipseră ţăruşi pentru a-şi lega caii. Timp de două zile, sărbătoarea fu în toi. Cîntece, dansuri, mese. Se bău o cantitate de necrezut de kumîs, se mîncară cincisprezece oi, un cal şi „un mînz englezesc care avea picioarele slabe". Seara, femeile voalate dispăreau în *kibitce,* iar bărbaţii, în costume multicolore şi cu tichii brodate, se adunau pentru a lupta între ei. Lev Tolstoi îi bătea pe toţi la proba de ciomag : cei doi adversari, aşezaţi pe pămînt, faţă-n faţă, talpă lîngă talpă, trăgeau de o bîtă, pînă ce unul îl silea pe celălalt să se ridice. Pentru curse, un public numeros se aduna în jurul pistei, femeile în căruţe

[1] Apelul, scris la 28 iulie 1873, a fost adresat editorilor ziarului *Moskovskie vedomosti (Monitorul Moscovei),* în care a şi fost publicat (n. tr.).

cu coviltir, bărbaţii călare. Douăzeci şi doi de călăreţi se avîntau scoţînd strigăte guturale. Vîntul le umfla veşmintele şi le subţia profilul. Loviturile de cravaşă plouau. Calul contelui obţinu premiul al doilea.

Lev Tolstoi avea să mai revină şapte veri la Samara, cînd singur, cînd cu soţia, cu copiii, cu prietenii. Dar, din lipsă de îngrijiri, herghelia se prăpădea din an în an. Ultimii cai kabardini fură transportaţi la Iasnaia Poliana, unde îşi sfîrşiră în mod trist zilele, la muncile cîmpului.

După ce termină *Abecedarul,* Lev Tolstoi îşi reaminti de proiectul său pentru un roman istoric. Reluă notiţele, cărţile şi încercă încă o dată să reînnoade legăturile cu fantomele trecutului. În fiecare dimineaţă, părăsea camera care era la primul etaj, în colţul locuinţei, şi în halat, cu barba încîlcită, părul ciufulit, cobora să se îmbrace în biroul situat la parterul noului corp de clădire. Ieşea de acolo curînd, împrospătat, spălat, îmbrăcat într-o bluză cenuşie, şi se ducea în sufragerie să-şi ia micul dejun cu familia. Doar ce-şi potolea uşor foamea şi se şi ridica de la masă. Cu o mînă strecurată în cingătoarea de piele, cu cealaltă ţinînd suportul de argint al paharului plin de ceai, mai schimba cîteva cuvinte cu soţia, cu copiii, apoi se înapoia în birou, şi toată lumea cobora vocea pentru a nu-l stingheri. Cei mici se refugiau în odăile lor sau, vara, în grădină, şi Sonia, cu urechea la pîndă, rămînea să coase cămăşi sau să recopieze manuscrise în sala parfumată cu miros de dulceţuri.

Pe la orele trei sau patru, stăpînul reapărea, obosit, posomorît, încăleca sau pornea pe jos, cu puşca în bandulieră, cu cîinele după el. La ora cinci, un clopot agăţat de un ulm bătrîn suna

pentru a reuni familia. Copiii alergau să se spele pe mîini. Toată lumea aştepta pe *pater familias* pentru masă. Stăpînul sosea cu întîrziere, se scuza, îşi turna vodcă, într-un pahar de argint, fără picior, îl dădea pe gît, ofta, se strîmba şi se aşeza la masă. Plimbarea îi deschisese pofta de mîncare. Devora. Sonia îl ruga să nu se „îndoape cu arpacaş", pentru că mai aveau după aceea „chifteluțe de carne tocată şi legume".

„Iar ai să-ţi provoci o criză de ficat, îi spunea ea." [1]

După prînz, se înapoia iarăşi în birou şi nu ieşea decît la ora opt, pentru ceai. Apoi, persoanele adulte sporovăiau între ele, citeau cu glas tare, cîntau la pian, în timp ce copiii, înghesuiţi într-un colţ, nădăjduiau să li se uite prezenţa. Dar pendula de pe palier, cu glasul ei dogit, suna zece lovituri şi, fără îndurare, tineretul era trimis la culcare. Uneori, Lev Tolstoi se reîntorcea în „vizuina lui", pentru a cerceta vreo lucrare de istorie. Îi plăcea mult această cameră pe care, plină de dragoste, Sonia o mobilase pentru el. Dulapuri pline de cărţi şi menţinute cu ajutorul unor traverse împărţeau biroul în două. În spatele mesei, acoperită de hîrţoage şi broşuri, se găsea un fotoliu vechi, semirotund. Pereţii erau împodobiţi cu coarne de cerb aduse din Caucaz şi un cap de ren împăiat, ale cărui coarne serveau de cuier. Alături atîrnau portretele lui Dickens, Schopenhauer şi Fet. Într-o firidă, trona bustul lui Nikolai, executat în străinătate, după masca sa mortuară. În faţă, o fotografie din 1856, reprezenta grupul scriitorilor de la *Contemporanul* : Turgheniev, Ostrovski, Goncearov, Grigorovici, Drujinin şi Lev Tolstoi în uniformă.

[1] Ilia Tolstoi, *Tolstoi, amintirile unuia din fiii săi* (n.a.).

Cu tot confortul şi farmecul acestui decor, Lev Tolstoi nu se simţea încă dispus să-şi înceapă romanul. „Deocamdată nu lucrez, scria el la 17 decembrie 1872, lui Strahov. Sînt înconjurat de terfeloage despre Petru cel Mare şi vremea sa, citesc, notez, aş dori să scriu, şi nu pot. Dar ce epocă pentru un pictor ! Oriunde îţi îndrepţi ochii, afli un mister care nu se poate rezolva decît prin poezie. Întregul nod al vieţii ruseşti se află aici. Mi se pare că din toate pregătirile mele nu va ieşi nimic. Experimentez şi mă enervez de prea mult timp. De altfel, n-o să mă supăr dacă nu va ieşi nimic din toate astea !"

Metodic, consemna într-un caiet tot ce avea legătură cu obiceiurile, portul, moravurile, locuinţele poporului ; în altul, tot ce-l privea pe ţar şi Curtea sa ; în al treilea, caracterele, ideile generale, frămîntările maselor, marile evenimente... „Este un adevărat mozaic, nota Sonia. Intră în cele mai mici amănunte. Ieri a revenit de la vînătoare mai devreme ca de obicei şi a încercat să afle, cercetînd diferite documente, dacă nu era o eroare în afirmaţia că se purtau gulere înalte cu caftane scurte. El crede că aceste gulere, mai ales la oamenii din popor, nu se purtau decît la caftane lungi." [1]

Fiecare carte pe care o citea despre Petru cel Mare îi trezea dorinţa să citească alta. Punea să i se aducă cărţi din Moscova. Dar cu cît se adîncea în studiul acestei domnii, cu atît mai mult se temea că se va pierde în labirintul ei. „În cercetările mele, am ajuns la punctul unde începi să te învîrteşti într-un cerc vicios", scria el la 24 ianua-

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 16 ianuarie 1873 (n.a.).

rie 1873 istoricului Golohvastov... Iar peste o săptămînă, lui Fet : „Sînt foarte prost dispus. Lucrul meu tărăgănează. Proiectul pe care l-am conceput este teribil de greu. Nu există un sfîrşit pentru lucrările pregătitoare ; planul creşte fără măsură ; simt că-mi slăbesc puterile." Însăşi figura lui Petru cel Mare, pe care o admirase atît la început, i se părea acum respingătoare. Cu siguranță, faimoasele reforme, imitate după despoticul mare duce de Saxa, nu fuseseră inspirate țarului din grija salvării statului, ci din dorința de a-şi mări propria sa bunăstare. Nu întemeiase oraşul Sankt-Petersburg pentru a fugi de intrigile boierilor, ci pentru a duce o viață imorală cu obişnuiții săi tovarăşi de desfrîu. Sluțise Rusia introducînd moda decadentă a Occidentului. Etatizase biserica, subminase tradițiile, tăiase bărbile boierilor. Slavofil cu sufletul, Lev Tolstoi, era, hotărît, de partea boierilor, de partea bărbii... Şi apoi, nu putea uita că acest om pusese să fie ucis propriul său fiu, Alexei, vinovat de a nu-i fi împărtăşit ideile. Dacă va trebui să-l descrie pe acest monstru, va întrebuința față de el aceleaşi metode ca şi pentru Napoleon. A demonta şi a răsturna statuia, la acest joc el se pricepea foarte bine. Numai că, de astădată, idolul era rus. Vrînd-nevrînd, şovăia să denigreze o glorie națională. Nu era mai bine să se ocupe mai degrabă de urmaşii lui Petru : Caterina a II-a şi favoriții ei ? De ce să nu-l ia ca erou pe ofițerul Mirovici, cel care voise să-l elibereze pe Ivan al VI-lea, țarul detronat ? Tot bîjbîind, Lev Tolstoi ajunse la disperare. „Această epocă este prea departe de mine, zicea el. Nu pot pătrunde în sufletele oamenilor din vremea aceea, căci n-au nimic comun cu noi." În luna martie 1873, încercase de şaptesprezece ori să-şi înceapă cartea şi renunțase. „Lucrul merge greu, scria el Alexandrinei Tolstaia. Viața este atît de frumoasă, de uşoară şi de scurtă şi reprezentarea ei este întotdeauna atît de hidoasă, de grea şi de lungă." [1]

Deodată, avu o inspirație. Îşi aminti un fapt divers care îl izbise anul trecut. Vecinul şi prietenul său Bibikov, vînătorul de becațe, trăia pe atunci cu Anna Stepanovna Pirogova, femeie înaltă şi voinică, cu fața lată şi firea plăcută, care-i devenise amantă. Dar Bibikov o părăsise de cîtva timp pentru guvernanta germană a copiilor săi. Hotărîse chiar să se căsătorească cu blonda *Fräulein*. Aflînd despre această trădare, Anna Stepanovna dădu frîu liber geloziei şi, fugi, cu o legăturică sub braț, rătăcind vreme de trei zile, înnebunită de supărare, peste cîmpuri. Apoi se aruncase sub roțile unui mărfar în stația Iasenki [2]. Înainte de a muri, îi trimisese lui Bibikov un bilet astfel conceput : „Eşti ucigaşul meu. Fii fericit, dacă asasinii pot fi fericiți. Dacă doreşti, poți veni la Iasenski, să vezi cadavrul meu pe şine." Era în 4 ianuarie 1872. A doua zi, Lev Tolstoi se dusese din curiozitate, în baraca stației unde, în prezența unui inspector de poliție, se făcea autopsia cadavrului. În picioare, într-un colț al cabanei, observase cu intensitate acest corp de femeie, care zăcea, însîngerat, mutilat, cu craniul deschis, pe masă. Ce impudoare, gîndea el, şi ce castitate ! Din acest trup alb, despuiat, din aceşti sîni morți, din aceste coapse moarte, care cunoscuseră şi dăruiseră plăceri, se transmitea pînă la el o lecție cumplită. Încerca să

[1] Scrisoare din 1 martie 1873 (n.a.).
[2] Mica gară din Iasenki se găsea pe linia căii ferate Moscova-Kursk, via Tula (n.a.).

evoce viaţa nefericitei, închinată toată amorului şi care se termina într-un mod atît de banal şi atît de urît.

Timp îndelungat această imagine îl obsedase fără a se gîndi în mod precis s-o folosească în vreo carte. Pe de altă parte, în anul 1870, avu ideea unui roman, al cărui subiect ar fi fost o femeie din înalta societate, vinovată de adulter. Sonia notase chiar, la 23 februarie 1870, în *Jurnalul* ei: „Mi-a spus că toată problema pentru el era de a o reda pe această femeie vrednică de milă, dar nu de dispreţ, şi că, de îndată ce a conceput acest tip, toate personajele şi tipurile masculine pe care şi le închipuise înainte şi-au găsit locul şi s-au grupat în jurul acestei femei." Totuşi, cînd aflase, doi ani mai tîrziu, despre sinuciderea Annei Stepanovna, el nu asociase acest fapt divers cu tema soţiei necredincioase. Mai mult de un an, cele două teme — aceea a trădării şi aceea a morţii violente — coexistaseră fără a se îmbina în mintea lui. Apoi, puţin cîte puţin, printr-o osmoză misterioasă, se completară una pe alta. Creatura reală împrumutase creaturii fictive sfîrşitul ei tragic şi prenumele. Chiar cînd Lev Tolstoi visa la Petru cel Mare, la ţareviciul Alexei, la boieri, alte personaje îmbrăcate în haine moderne străbăteau viziunile sale istorice: Anna Karenina, Vronski, Levin, Kitty, Oblonski...

Refuzînd să se supună modelor literare, Lev Tolstoi nu putea rămîne cu totul nepăsător faţă de succesul romanului psihologic în străinătate. Problema căsătoriei şi a drepturilor femeii pasionau opinia mondială. În Franţa, Alexandre Dumas fiul, pe care succesul răsunător al *Damei cu camelii*, din 1852, îl făcu cunoscut, publicase un stu-

diu asupra infidelităţii conjugale: *Bărbat—Femeie*. La 1 martie 1873, Lev Tolstoi scria Taniei Kuzminskaia: „Ai citit *Bărbat—Femeie*? Cartea m-a uluit. Nu te puteai aştepta ca un francez să aibă o astfel de lărgime de vederi asupra căsătoriei şi, în general, asupra raporturilor dintre bărbat şi femeie."

Cîteva zile mai tîrziu, la 18 martie 1873, intrînd în camera fiului său Serghei, zări pe masă o carte de Puşkin, *Povestirile lui Bielkin*, pe care copilul începuse să o citească. O frunzări şi fu încîntat, încă o dată, de această proză vioaie. În *Frunze căzute* povestirea începea cu fraza: „Oaspeţii se adunau în casa de la ţară..." Acest fel abrupt de a intra în subiect i se păru lui Lev Tolstoi culmea artei. Îl aplică personajelor sale şi dorinţa de a scrie îl apucă din nou după luni de nehotărîre. O dorinţă nestăvilită, ameţitoare, dureroasă ca setea. Se repezi în biroul său, luă condeiul şi scrise primele cuvinte ale primului capitol: „După reprezentaţia de la operă, invitaţii se regăsiră la tînăra contesă Vraskaia." [1]

A doua zi, 19 martie 1872, Sonia nota în jurnalul ei: „Aseară, Liovuşka mi-a spus pe negîndite: «Am scris o pagină şi jumătate şi mi se pare că treaba merge bine». Gîndindu-mă că încercase din nou să scrie despre vreun subiect luat din epoca lui Petru cel Mare, nu prea am dat mare atenţie cuvintelor sale; dar am aflat după aceea că începuse un roman privind viaţa intimă con-

[1] În textul definitiv, această frază uşor modificată, figurează la începutul capitolului al VI-lea din partea a doua. O tradiţie de familie, inexactă, făcuse mult timp să se creadă că Lev Tolstoi începuse imediat cartea sa cu fraza: „În familia Oblonski era mare tulburare." (n.a.).

temporană.“ În aceeaşi zi, ea îşi manifestă din plin bucuria, într-o scrisoare către sora sa: „Ieri, pe neaşteptate, Lev a început să scrie un roman din viaţa contemporană. Subiectul este păcatul unei soţii necredincioase şi toată drama care s-a iscat din pricina acestui fapt. Sînt foarte fericită.“

Primele capitole au fost scrise cu multă însufleţire. Ca şi pentru *Război şi pace*, Lev Tolstoi îşi lua modelele din mediul său. Atribuia Kittyei anumite trăsături ale Soniei, punea o mare parte din el însuşi în Levin, copia pe cutare sau cutare din prietenii săi pentru a-i zugrăvi pe Oblonski, Kozuişev, Varenka, Mihailov, făcea din fratele lui Levin o replică a propriului său frate Dmitri, mort tuberculos; Vronski datora mult, fără îndoială, primului curtezan al Soniei, Mitrofan Polianov, şi Karenin ministrului Domeniilor, Valuiev ca şi lui Kuzminski, bărbatul Taniei, ca şi şambelanului Suhotin; cît despre Anna Karenina, ea evoca, se zicea prin aspectul ei fizic, pe fiica poetului Puşkin, Maria Alexandrovna Hartung. De altfel, în primele ciorne, viitoarea căsnicie Karenin se numea Puşkin. Lev Tolstoi o întîlnise pe doamna Hartung la Tula, în salonul generalului Tulubiev şi fusese cucerit de frumuseţea ei, de „mersul ei natural“, de „cîrlionţii arabi care-i trădau rasa“. Tatăl ei avea o ascendenţă africană, mama ei era Natalia Nikolaevna Goncearova, cea mai frumoasă femeie din Rusia. Fascinat de această fiinţă admirabilă, Lev Tolstoi căută să dăruiască trupului un suflet. Moralmente, se inspiră, se crede, de la o altă femeie, vestită prin cultura şi inteligenţa ei, contesa Sofia Tolstaia, soţia poetului Alexei Konstantinovici Tolstoi şi prietenă a filozofului Vladimir Soloviov. Peripeţiile vieţii Annei le găsi în jurul său, şi mai ales în povestea surorii

prietenului său Diakov, care divorţînd de S.M. Suhotin, contractase o a doua căsătorie. De asemenea, se servi în aceeaşi măsură de legătura afişată de Kiselev cu prinţesa Goliţina, care-şi părăsise soţul, stîrnind un scandal în societate.

Lucrul înainta atît de repede, încît, la 11 mai 1873, şapte săptămîni de cînd începuse să scrie, Lev Tolstoi îi putea anunţa lui Strahov; „Scriu un roman care n-are nimic de-a face cu Petru cel Mare, a trecut mai mult de o lună de cînd l-am început şi am şi terminat ciorna. E primul roman din viaţa mea care mi-e foarte drag. Mă absoarbe cu totul... Într-o scrisoare pe care nu v-am trimis-o vă vorbeam despre acest roman şi vă spuneam că ideea lui mi-a venit, fără să vreau, datorită divinului Puşkin, care mi-a căzut întîmplător în mînă şi pe care l-am recitit pînă la ultima filă cu o nouă admiraţie... Vă rog, nu spuneţi nimănui ceea ce vă declar aici!“

În realitate, această ciornă era departe de a fi pusă la punct şi Lev Tolstoi o ştia. La începutul lui iunie, întrerupse lucrul pentru a se duce cu familia la Samara. La întoarcere, la 22 august, nu mai avea aceeaşi însufleţire, îndoielile puseseră din nou stăpînire pe el. Ca şi în perioada romanului *Război şi pace*, Sonia făcea oficiul de copistă. Pentru copii, ea era scriitorul!

El nu-şi regăsise încă întregul ritm al creaţiei, cînd pictorul Kramskoi, care solicitase de mai multe ori, fără succes, onoarea de a-l picta, reveni cu stăruinţă. Portretul era destinat „Galeriei ruşilor celebri“, întemeiată la Moscova de fraţii Tretiakov. Lev Tolstoi protestă că nu voia să-şi piardă vremea pozînd, că aceasta era o ocupaţie neserioasă, nedemnă de un om singuratic şi stu-

dios ca el. Dar Kramskoi veni la Iasnaia Poliana, parlamentă cu stăpînul casei, şi îi demonstră că, dacă nu se lasă pictat în viaţă fiind, mai tîrziu artişti necunoscuţi îi vor face portretul după fotografii. Acest argument nu fu de-ajuns ca să-l determine pe Lev Tolstoi să renunţe la hotărîrea sa. Atunci, Kramskoi se oferi să execute pentru scriitor personal un al doilea portret la un preţ modest. Încîntată, Sonia interveni pe lîngă soţul ei pentru a-l îndupleca. Începu tocmeala. Fără a clipi, contesa propuse două sute cincizeci de ruble[1]. Kramskoi lua, în general, o mie de ruble pentru o asemenea lucrare. Numai pînza, culorile, rama, costau cincizeci de ruble. Totuşi, el acceptă. Triumfătoare, Sonia se întoarse spre soţul ei. Doar n-o să se împotrivească acum ! Considerentele băneşti trecură peste cele morale şi Lev Tolstoi consimţi, pentru întîia oară în viaţa lui, să pozeze. Kramskoi îl înfăţişa şezînd, în bluza lui cenuşie cu mîneci largi, încheiată în faţă, capul uşor aplecat, barba stufoasă, fruntea gînditoare, privirea liniştită, limpede, pătrunzătoare, sub sprîncenele încruntate. „Cele două portrete seamănă admirabil ; aproape mi-e teamă cînd le privesc“, scria Sonia surorii sale, la 14 septembrie. În timpul şedinţelor, cei doi bărbaţi flecăreau prieteneşte despre artă, morală, politică, religie... Dar Kramskoi habar n-avea, portretizînd pe autorul romanului *Război şi pace*, că acesta îi plătea cu aceeaşi monedă înfăţişîndu-l, sub trăsăturile pictorului Mihailov, în *Anna Karenina*. Ca de obicei, Lev Tolstoi trăgea un folos din tot ce străbătea

[1]Adică echivalentul a 1 900 franci francezi actuali (n.a.).

cîmpul său vizual. Nu i se putea întîmpla nimic, gîndea el, care, în definitiv, să nu fie necesar lucrărilor sale.

Totuşi, la 9 noiembrie 1873, un eveniment îngrozitor îl făcu să uite, pentru cîtva timp, literatura. Petea, cel mai mic din fiii săi, Petea, copilaşul roz şi blond, fu răpus în două zile de o anghină difterică. Înnebunită de durere, Sonia nota în *Jurnalul* ei : „Moartea i-a fost liniştită. L-am alăptat paisprezece luni şi jumătate. A trăit de la 13 iunie 1872 la 19 noiembrie 1873. Era un copil vesel şi sănătos. Scumpul de el, l-am iubit prea mult ! A fost înmormîntat ieri. Ce pustiu e acum ! Nu pot asocia chipul lui Petea în viaţă cu cel al lui Petea mort. Şi unul şi altul îmi sînt dragi, dar ce poate fi comun între o fiinţă plină de viaţă, de lumină, de iubire şi această fiinţă rigidă, gravă şi rece ? Eram foarte legată de el. Oare i-a părut rău cînd m-a părăsit ?“

Lev Tolstoi, însă, ştia să-şi păstreze sîngele rece. El spusese într-adevăr nu de mult că Petea era prea mic pentru a-l interesa. În timp ce soţia lui, la întoarcerea de la înmormîntare umbla de colo-colo, plîngînd, în casa tăcută, el scrise fratelui său Serghei :

„Petea a murit şi abia l-am îngropat... Este un lucru nou pentru noi şi foarte penibil, mai ales pentru Sonia. Tocmai am primit o scrisoare din partea tipografiei care mă înştiinţează că, în 12 ale lunii curente, va apărea ediţia (operelor mele). Astăzi au sosit Diakovii. Diakov pleacă la Moscova şi ne lasă pe Maşa (fiica sa) şi pe Sofia (guvernanta). Cred că ar trebui să plec şi eu la Moscova. Sonia n-ar rămîne singură. Dacă poţi,

hai să plecăm împreună poimîine, în 12... Ce crezi ? Răspunde."[1]

Două rînduri despre moartea fiului său ; restul despre publicarea operelor sale și viitoarea sa călătorie. Desigur, pe vremea aceea, moartea unui copil era un fapt banal și părea normal ca mama să fie mai îndurerată decît tatăl în fața unui leagăn gol. Dar cum să explici că acest cap de familie exemplar, această inimă generoasă, miloasă, deschisă la toate suferințele omenirii, n-avusese decît o dorință după înmormîntare : să fugă de-acasă, pentru a nu mai auzi suspinele soției sale ? Peste două zile era la Moscova, sub pretext de a-și vedea editorul. În realitate, ceea ce îl îndemna să părăsească Iasnaia Poliana era teama de moarte. Ea intrase sub acoperișul lui. Trebuia așteptat ca miazmele trecerii sale să se risipească. De la noaptea din Arzamas se juca de-a v-ați ascunselea cu ea. Cel mai neînsemnat guturai, cel mai mic coș pe nas, și se credea pierdut ! Abia revenit la Iasnaia Poliana, el scrise lui Fet pentru a lămuri lucrurile :

„Este prima moarte, după unsprezece ani, în familie, și, pentru soția mea ea este extrem de dureroasă. Se poate, bineînțeles, găsi o consolare în faptul că, de-ar fi trebuit să se aleagă între noi opt, era moartea cea mai ușor de suportat pentru toată lumea ; dar inima, mai ales inima maternă — această uluitoare, această sublimă manifestare a divinității pe pămînt — nu știe să raționeze, și soția mea este cufundată în durere."[2]

La urma urmelor, își spunea el, era și o parte liniștitoare în acest doliu. Moartea nu putea lovi

[1] Scrisoare din 10 noiembrie 1873 (n.a.).
[2] Scrisoare din 18 noiembrie 1873 (n.a.).

de două ori consecutiv, la interval scurt, în aceeași familie. Vor putea sta liniștiți cîtva timp ! Lev Tolstoi își reluă lucrul și Sonia își „epuiză" durerea, recopiind de-a lungul nopților manuscrisele înnegrite de ștersături.[1]

Prima parte fu terminată în martie 1874. „Este un roman care-mi place, scria Lev Tolstoi Alexandrinei, dar mă îndoiesc că va plăcea și altora, căci este prea simplu." Totuși, era atît de grăbit să-l publice, încît duse începutul (adică șapte coli a șaisprezece pagini fiecare) lui Katkov, directorul *Mesagerului rus*. În timp ce textul se tipărea la Moscova, autorul, nerăbdător la început să primească corecturile, se îndepărtă de personajele sale. Cuprins din nou de pasiunea pedagogiei, îi uita din ce în ce mai mult pe Anna Karenina, Vronski, Levin, pentru a se ocupa de micii săi mujici de la Iasnaia Poliana.[2] „Îi iubesc iarăși,

[1] În ianuarie 1874, ea a transcris în întregime partea terminată a romanului, pregătind-o pentru tipografie. Iar în timpul șederii lui Tolstoi la Moscova, 2—6 martie 1874, ea a transcris partea a doua, care era plină de modificări (n. tr.).

[2] În această perioadă, Tolstoi a intrat într-o controversă de principii cu pedagogii din Moscova asupra problemei metodelor de învățămînt. El era ocupat cu scrierea articolului *Cu privire la învățămîntul public*, intitulat la început *Spovedania mea pedagogică*. Astfel, tipărirea romanului a fost întreruptă la sfîrșitul lunii mai, iar la sfîrșitul lunii iulie a fost oprită (au fost tipărite treizeci de capitole din partea întîi — cinci coli). După toate probabilitățile, una din cauzele acestui lucru trebuie să fi fost faptul că scriitorul nu era mulțumit de roman. Poate că și evadarea lui în pedagogie a fost o urmare a acestei insatisfacții. În orice caz, în scrisorile lui Tolstoi de pe vremea aceea se întîlnesc deseori mărturisiri că romanul „nu-i place" și că intenționează „să-l abandoneze" (n.tr.).

ca acum paisprezece ani, pe aceşti copilaşi cu care am de-a face, scria el Alexandrinei. Vreau învăţămînt pentru popor numai pentru a salva pe toţi Puşkinii, Ostrogradskii [1], Filareţii [2], Lomonosovii, care se îneacă acolo. Iar ei mişună în fiecare şcoală... Am promis să-mi public romanul în *Mesagerul rus*, dar nu pot deloc să mă rup de oamenii vii, pentru a mă ocupa de oameni imaginari." [3] Şi lui Strahov : „Romanul meu doarme. Tipografia lui Katkov lucrează cu încetinitorul. O coală pe lună. Asta îmi convine, sînt foarte mulţumit." [4]

La 22 aprilie 1874, Sonia, încă în doliu după micul Petea, dădu viaţă unui al cincilea fiu, Nikolai. În casă intră puţină bucurie. Dar, la începutul lui iunie, familia cunoscu noi alarme. Bătrîna mătuşă Toinette se îmbolnăvi. Avea şaptezeci şi nouă de ani şi de mult timp nu mai părăsea patul. Credincioasa sa servitoare, Axinia, o precedase în mormînt. Pe jumătate surdă, pe jumătate oarbă, mătuşa Toinette confunda trecutul cu prezentul. Cînd Lev se aşeza la căpătîiul ei, bătrîna îl lua drept tatăl lui pe care îl iubise atît, şi căruia, totuşi refuzase să-i fie soţie. Îi surîdea cu o cochetărie senilă ; îi spunea Nikolai ; înspăimîntat oarecum, el se retrăgea. I se întîmpla să treacă zile întregi, fără a avea curajul de a o vizita. Înţelegea ea oare că sfîrşitul se apropia ? Ceru să se mute din camera de la etaj, pentru a se instala într-o odăiţă proastă, de lemn, la parter. „Dacă mor aici, o să

[1] *M. V. Ostrogradski*, matematician (1801—1861) (n.a.).
[2] Filaret, băiatul unui diacon, devenit mitropolitul Moscovei (n.a.).
[3] Scrisoare din decembrie 1874 (n.a.).
[4] Scrisoare din 10 mai 1874 (n.a.).

vă rămînă o amintire neplăcută" [1], zicea ea. Apoi începu să sufere, să se plîngă, să se zbată... Se stinse la 20 iunie 1874. Lev Tolstoi simţi în acelaşi timp remuşcări pentru că se arătase adeseori plictisit sau indiferent faţă de ea, şi o uşurare, fiindcă nu suporta prezenţa bolii sub acoperişul său. Dar aceste două sentimente erau dominate de un al treilea : tristeţea de a vedea dispărînd un martor al copilăriei sale. Cine îl va mai iubi cît l-a iubit ea ? În cele din urmă, se înduioşă de el însuşi. Mai înduioşat decît de moartea lui Petea, el scrise Alexandrinei :

„Iată, sînt aproape trei ani de cînd a încetat să existe pentru noi. De fapt (făceam bine ? făceam rău ? n-aş putea spune), o evitam şi nu o puteam vedea fără să sufăr. Acum, cînd nu mai există (agonia ei a fost înceată, penibilă, ca o naştere grea), afecţiunea mea se îndreaptă spre ea cu şi mai multă putere ca în trecut. A fost o fiinţă admirabilă..." [2]

Ceva mai tîrziu, se destăinuia surorii sale :

„Cînd veni moartea, chipul ei se lumină în acelaşi timp în care eu revedeam toate amintirile ce le păstrasem despre ea ; îmi lipseşte ; una din legăturile mele cele mai temeinice cu trecutul s-a rupt. Nu mai rămîneţi decît tu şi Serghei." [3]

Doliuri, călătorii, redactarea *Noului abecedar* — romanul *Anna Karenina* se resimţea de această existenţă dezordonată. Lev Tolstoi avea acum un alt proiect în cap : să înfiinţeze, la el acasă, o şcoală normală de institutori. Puse să se aşeze bănci şi mese în pavilionul unde familia Kuzminski se

[1] *Amintiri* de Tolstoi, capitolul VI şi *Schiţe din trecut* de Serghei Tolstoi (n.a.).
[2] Scrisoare din 23 iunie 1874 (n.a.).
[3] Scrisoare din 15 august 1874 (n.a.).

instala de obicei în vacanțele de vară. „În locul chipurilor voastre dragi, scria Sonia surorii sale, vom vedea chipuri străine de mujici și de seminariști !" Dar administrațiile locale se dezinteresară de problemă, se prezentară candidați puțini (o duzină) și Lev Tolstoi abandonă ideea.

Nu *Anna Karenina* fu aceea care avea să-l consoleze de dezamăgirile școlare. Dezgustat de lucrarea sa, se gîndea să refacă începutul „care se referă la Levin și Vronski". [1] Pe de altă parte, Strahov, care luase cunoștință de primele capitole, îl implora să nu fie prea sever : „Romanul dumneavoastră nu-mi iese din cap. De cîte ori scrieți ceva, rămîn uluit de prospețimea, de originalitatea absolută a creației dumneavoastră. E ca și cum aș sări de la o epocă literară la alta. Creșterea pasiunii la Anna Karenina este un miracol divin !..."

În sfîrșit, capitolele de la I pînă la XIV ale romanului apărură în *Mesagerul rus,* din ianuarie 1875. [2]

Vrînd-nevrînd, Lev Tolstoi trebui să se înhame la treabă pentru a-i da continuarea lui Katkov, care o cerea. În public, primirea fu entuziastă. „Este o adevărată încîntare ! scria Strahov autorului. Am văzut oameni pricepuți care săreau în sus de admirație : «Ah, ce frumos e ! Ah, ce frumos e ! ziceau ei. Cum se poate scrie atît de

[1] Din scrisoarea adresată lui Strahov, la 27 iulie 1874 (n. tr.).

[2] După apariția acestor capitole din partea întîia și a capitolelor I—X, din partea a doua a romanului, Tolstoi l-a rugat pe Strahov să-i comunice tot ce a auzit sau a citit „în materie de critică inteligentă referitoare la aceste capitole. Sînt multe pasaje slabe". Și după ce le înșira, ruga pe admiratorul său să-l anunțe „dacă aceste pasaje vor fi condamnate" (n. tr.).

bine ?» Și, în adevăr, este o povestire pură, limpede ca un cristal..." [1] Încurajat, Lev Tolstoi își îndoi munca, fără a părăsi, din această cauză, lucrările pedagogice. „Nu numai că nu mă așteptam la un succes (al *Annei Karenina),* îi scrie el lui Strahov, dar, mai mult, o mărturisesc, mă temeam de spulberarea definitivă a faimei mele din cauza acestui roman... În iarna asta, duc o viață foarte activă... Conduc cele șaptezeci de școli care s-au deschis în regiunea noastră și care merg de minune, urmăresc lucrările pedagogice despre care v-am vorbit, instruiesc eu însumi pe cei mai mari din copiii mei, supraveghez tipărirea romanului, fac corecturile *Noului abecedar* și, în plus, trăiesc o dramă familială..."

Această dramă familială era boala ultimului său născut, micul Nicolai, bolnav de hidrocefalie.

„Sînt patru luni de cînd trece prin toate fazele acestei boli incurabile, continuă Lev Tolstoi. Soția mea îl alăptează chiar ea. Aci e terorizată la gîndul că el va muri, aci e înfricoșată să nu supraviețuiască, rămînînd idiot."

Și adăuga, fără tranziție, cu o teribilă sinceritate :

„Cît despre mine, este ciudat, simt o dorință atît de voioasă pentru lucru, cum n-am mai cunoscut ceva asemănător vreodată !" [2]

Patru zile mai tîrziu, la 20 februarie 1875, copilul se sfîrșea în dureri cumplite. [3]

„Sînt foarte mîhnit din cauza soției mele, scrise Lev Tolstoi lui Fet ; pentru ea, care alăpta copilul, a fost îngrozitor ! Lauzi *Anna Karenina,* asta

[1] Scrisoarea lui Strahov, din 13 februarie 1875 (n.a.).

[2] Scrisoarea din 16 februarie 1875 (n.a.).

[3] Acest deces îi inspiră lui Lev Tolstoi nuvela *Rugăciunea* (1905) (n.a.).

mă încîntă foarte mult ; după cîte aud din toate părţile, cartea place ; însă, fără îndoială, cred că niciodată nu a existat un scriitor mai indiferent în ceea ce priveşte succesele, dacă acesta este un succes.“ [1]

Zguduită încă de această moarte, Sonia trebui să se ocupe de ceilalţi copii, care sufereau de tuse convulsivă. Ei se însănătoşiră dar, molipsindu-se, căzu ea bolnavă. După tusea convulsivă urmă o peritonită. Era însărcinată. Istovită, născu, înainte de termen, la 30 octombrie 1875, o fetiţă care muri peste o jumătate de oră. Această reîntoarcere a morţii în familie îl înfricoşă pe Lev Tolstoi. De ce oare se înverşuna destinul împotriva lui ? Avea impresia că lupta împotriva unei bestii inteligente, puternice şi răzbunătoare, învăţată să-l muşte. Într-un moment de singurătate apăsătoare, scrise lui Fet : „Teama, spaima, moartea, veselia copiilor, hrana, frămîntarea, medicii, minciunile, iarăşi moartea, spaima, aceasta e groaznic de obositor“ [2]. Da, moartea era acolo, şi trebuia să mănînci, să dormi, să înveţi copiii, să le interzici de a rîde prea tare, să pretinzi să-şi înveţe lecţiile, să scrii scrisori, să faci corecturi, să-ţi tai unghiile, să-ţi pieptăni barba...

Puţin după moartea mătuşii Toinette, vechea ei rivală, mătuşa Pelaghia Ilinişna Iuşkova, părăsi mînăstirea, unde se plictisea de moarte, şi se instală cu bagajele în odăiţa de lemn a răposatei. Cu toţi cei şaptezeci şi şase de ani, noua venită era o persoană vioaie, sprintenă, autoritară. De douăzeci şi opt de ani ea nutrise visul de a o înlocui pe mătuşa Toinette în casa nepotului ei. Triumful ei fu de scurtă durată. Cîteva luni după

[1] Scrisoare din 22 februarie 1875 (n.a.).
[2] Scrisoare din 9 noiembrie 1875 (n.a.).

mutare se îmbolnăvi. Dureri peste tot, în picioare, în piept, în pîntece. Evlavia exagerată care o susţinuse toată viaţa o părăsi pe neaşteptate. Îngrozită la ideea că şi ea va dispărea, se zbătu, refuză asistenţa unui preot, învinovăţi pe cei apropiaţi că nu ştiu s-o îngrijească. Gemea şi spunea în franţuzeşte : „Mă simt atît de bine la voi ! N-aş vrea să mor“ [1]. Sonia, încă foarte slăbită după convalescenţă, trebui să se ocupe de ea ca de un copil.

Pelaghia Ilinişna Iuşkova muri la 22 decembrie 1875. Aceiaşi oameni care cu şapte săptămîni în urmă aduseseră un sicriu mic pentru fetiţa moartă la naştere, reveniră cu un sicriu mai mare pentru bătrîna femeie ţeapănă şi albă, care îi aştepta, culcată, cu o strîmbătură aristocratică de nemulţumire pe buze şi cu mîinile împreunate pe o icoană. Din nou cîntece funebre, mirosul de tămîie, plecarea spre cimitir, mujicii scoţîndu-şi căciulile în pragul porţii lor. În trei ani, din 1873 pînă la sfîrşitul lui 1875, Lev Tolstoi pierduse trei copii şi două mătuşi pe care le îndrăgea. „Este ciudat — scria el Alexandrinei, babuşka sa — moartea acestei femei bătrîne de aproape 80 de ani m-a răscolit mai mult decît oricare alta ; eram trist văzînd-o dispărînd, văzînd cum dispare această ultimă amintire a generaţiei tatălui meu, a mamei mele, eram trist pentru suferinţele ei, dar era altceva în această moarte, pe care nu ţi l-aş putea descrie...“ [2] Şi se destăinuia fratelui său : „Această iarnă a fost pentru mine, moralmente, foarte chinuitoare : moartea mătuşichii mi-a lăsat o amintire îngrozitor de grea... Este timpul să mori ! Nu-i

[1] Serghei Tolstoi, *Schiţe din trecut* (n.a.).
[2] Scrisoare din luna martie 1876 (n.a.).

adevărat. Ceea ce-i adevărat e că n-ai nimic altceva de făcut în viață decît să mori. Acest lucru îl simt în fiecare clipă. Scriu, lucrez mult, copiii sînt sănătoși, dar toate acestea nu mă bucură deloc."[1]

Între timp, cumnata lui, Tania, pierduse o fetiță, Dașa, în vîrstă de cinci ani, iar fratele său Serghei, un băiețaș, Aleksandr, de doi ani.[2]

Sonia își revenea cu greu din doliurile, din nașterile și din boala ei. Slăbise; avea migrene; tușea și scuipa sînge. Cu toate acestea, nu voia să renunțe la rolul de stăpînă a casei, alergînd, poruncind, ocărînd de dimineață pînă seara. Mai mult ca oricînd ar fi avut nevoie să se simtă sprijinită de soțul ei, dar acesta nu suferea s-o vadă obosită. „Nu există o situație mai groaznică pentru un om sănătos decît de a avea o soție bolnavă", zicea el.[3] Într-o noapte, micul Serghei, care dormea la parter, auzi un strigăt prin somn: „Sonia! Sonia!" Vocea tatălui său. Înspăimîntat, se ridică, întredeschise ușa. Vestibulul era cufundat în întuneric. Chemarea îngrozită se repetă: „Sonia! Sonia!" În curînd Sonia apăru în capul scării, cu o lumînare în mînă și întrebă:

„— Ce-i cu tine, Liovușka?

— Nimic, răspunse el. N-am chibrituri. M-am rătăcit prin casă."

Emoția Soniei fu atît de vie încît o scutură un acces de tuse. Se sufoca. Horcăia. Cînd se liniști, el îi spuse că, ieșind din birou pentru a se duce în odaia lui, nu mai știuse, deodată, unde se afla. Ce pereți erau aceștia? Unde duceau aceste

[1] Scrisoare din 21 februarie 1876 (n.a.).
[2] Fiica Taniei murise la 3 mai 1873, fiul lui Serghei în ianuarie 1873 (n.a.).
[3] Scrisoare către Golohvastov din martie 1876 (n.a.).

trepte? O teamă mare pusese stăpînire pe el. „Nu pot să explic această întîmplare altfel decît printr-o criză morbidă, va scrie fiul său Serghei. După părerea mea, el a resimțit atunci aceeași impresie de groază pe care o numea «spaima de la Arzamas»". Nimeni, în familie, nu îndrăzni să vorbească de isterie, dar, fără îndoială, Sonia se gîndise imediat la asta. Soțul ei o neliniștea din ce în ce mai mult. Dar nici ea nu era într-o stare normală. „Nu dorm, aproape că nu mănînc, îmi înghit lacrimile sau plîng pe ascuns, nota la 16 septembrie 1876, în *Jurnalul* ei. În fiecare zi am puțină febră, iar seara, frisoane. Sînt într-o astfel de stare de surescitare, încît îmi simt capul plesnind."

La începutul anului 1877, deoarece mai era suferindă, plecă la Sankt-Petersburg ca să-l consulte pe doctorul Botkin, medicul Curții.[1] Acesta o liniști. Indispozițiile ei erau de natură nervoasă și nu prezentau nici o gravitate. Reîntoarsă la Iasnaia Poliana, se consacră cu și mai mult zel rolului de secretară. Ar fi vrut ca Lev să-și termine romanul în lunile viitoare.[2] Dar el îl redacta încet, în frînturi, fără o convingere adîncă. „M-am săturat pînă peste cap de *Anna K.* a mea",

[1] Cu ocazia acestei călătorii, făcu cunoștință cu Alexandrina Tolstaia. Impresia, spunea ea, fu excelentă (n.a.).
[2] După publicarea în cele dintîi patru numere ale revistei *Mesagerul rus* în anul 1875, a primelor două părți și a celor zece capitole din partea a treia a romanului, Tolstoi a întrerupt tipărirea romanului pînă la numărul pe ianuarie 1876. Deși revista anunțase în numărul său din decembrie 1875 că publicarea romanului va reîncepe, „la propunerea autorului", în numărul din ianuarie 1876, ea nu va reîncepe decît un an mai tîrziu. (n. tr.).

scria ei Alexandrinei Tolstaia. Iar lui Strahov : „Nu-mi lăudaţi romanul ! Pascal avea o curea cu ţinte, pe care o apăsa ori de cîte ori un elogiu îi făcea plăcere. Aş avea nevoie de o astfel de curea. Vă rog, daţi-mi o dovadă de prietenie. Nu-mi mai scrieţi nimic cu privire la romanul meu sau scrieţi-mi pentru a-mi spune tot ce-i prost în el. Şi, dacă este adevărat, aşa cum presimt, că-mi pierd talentul, vă implor, spuneţi-mi. Meseria noastră de scriitor este îngrozitoare, ea corupe sufletul. Fiecare scriitor este înconjurat de o atmosferă de adulaţie pe care o întreţine cu precauţie în jurul său, aşa încît nici nu-şi mai poate da seamă de valoarea sa şi nici de clipa cînd ea începe să scadă." [1]

Totuşi, cu neîncredere, cu mînie, cu dezgust, se spetea lucrînd mereu la manuscrisul său. Îndreptările se adăugau îndreptărilor. Avea senzaţia că face doi paşi înapoi pentru un pas înainte. „Se întîmplă să te scoli înviorat şi bine dispus, cu capul limpede, spunea el. Începi să scrii ; totul merge bine, totul se îmbină. A doua zi reciteşti, trebuie să ştergi tot pentru că lipseşte principalul. Nici o imaginaţie, nici un talent. Lipseşte acel ceva, fără de care inteligenţa noastră nu serveşte la nimic. Se întîmplă de asemenea să te scoli prost dispus, cu nervii încordaţi ; crezi că totuşi ai putea să lucrezi bine. În adevăr, scrii acceptabil ; stilul e bogat în imagini ; există inventivitate din belşug. Reciteşti încă o dată : totul nu spune nimic, e stupid ; inteligenţa nu ţi-a fost de nici un folos. Nu merge decît atunci cînd imaginaţia şi inteligenţa sînt egale. Cum biruie una din ele,

[1] Scrisoare din 9 aprilie 1876 (n.a.).

totu-i pierdut. N-ai altă cale decît să abandonezi ce ai scris şi să reîncepi."

Într-o seară, mînios, îi spuse lui Strahov : „Ah, dacă ar putea cineva termina *Anna Karenina* în locul meu" [1].

Vara anului 1876 fu, pentru el, deosebit de sterilă : „A venit vara, o minune ! Mă plimb, admir şi nu înţeleg cum de am putut scrie iarna trecută..." [2] În preajma toamnei, în sfîrşit, ardoarea i se trezi. La 9 decembrie 1876, Sonia, triumfătoare, îşi putu anunţa sora : „În sfîrşit, scriem *Anna Karenina* în mod serios, adică fără întrerupere. Liovuşka este enervat, concentrat ; zilnic termină un nou capitol ; eu recopiez cu îndîrjire."

Copiii o dată culcaţi, casa liniştită, ea se aşeza la micul ei birou de acaju şi, cu un condei de îndrăgostită, transcria pe curat paginile pe care soţul ei i le lăsase, calde încă. Într-o zi, el se apropie de masă, se aplecă peste umărul soţiei şi spuse arătînd caietul :

„Ah, de-aş termina mai repede acest roman, ca să încep un altul. Acum văd atît de clar... Pentru ca o lucrare să fie bună, trebuie să-ţi fie dragă ideea care stă la baza ei. Astfel, în *Anna*

[1] Scrisori din 8—9 noiembrie 1875. Douăzeci şi şapte de ani mai tîrziu, această perioadă din viaţa sa îi va părea totuşi de invidiat, după cum o dovedeşte conversaţia pe puntea unui vapor, în 1902, cu Elpatievski : „Ce vîrstă aveţi ? mă întrebă el deodată, scrie Elpatievski în ale sale *Amintiri literare*. Răspunsei că aveam patruzeci şi opt de ani. Spre marea mea surprindere, chipul său deveni grav, aproape aspru, mă privi cu capul în jos, cu un aer invidios şi, întorcîndu-se, bombăni cu tristeţe : «Patruzeci şi opt de ani... Cele mai frumoase clipe ale muncii mele. Niciodată n-am lucrat atît de bine.» Păstră mult timp tăcere ; apoi spuse, vorbindu-şi mai mult lui însuşi decît mie : «Scriam *Anna Karenina*»" (n.a.).

[2] Scrisoare adresată lui Strahov, din 8 iunie 1876 (n.a.).

Karenina îmi este dragă concepția despre familie, în *Război și pace* mi-a fost dragă concepția despre popor, iar într-o viitoare operă îmi va fi dragă concepția despre națiunea rusă, ca forță de expansiune.“ [1]

Cînd corecturile *Annei Karenina* începură să sosească cu poșta, el își impuse să le citească meticulos. La fiecare rînd, cîte o greșeală îi sărea în ochi. Era indignat de neglijența sa. „Pe margini, va scrie Ilia Tolstoi, apăreau mai întîi semnele de îndreptare, punctuația, literele omise ; după care tatăl meu schimba cuvinte, apoi fraze întregi ; ștergea un rînd, adăuga altul ; corecturile ajungeau atît de mîzgălite, iar în unele părți atît de înnegrite, încît era cu neputință să le înapoiezi în această stare, deoarece, în afară de mama, nimeni n-ar fi putut înțelege ceva. Mama petrecea nopți întregi pentru a-i recopia aceste corecturi. Dimineața, foile, acoperite de scrierea ei fină și citeață, îndoite cu grijă, erau așezate pe biroul său, așteptînd clipa cînd Liovușka va fi sculat, pentru a expedia șpalturile prin poștă. Dimineața, tata le lua spre a le revedea pentru ultima oară. Dar spre seară, era același lucru : totul era refăcut, totul era plin de modificări.

— Sonia, scumpa mea, iartă-mă ; iar ți-am stricat lucrul ; aceasta n-o să se mai întîmple niciodată, îi spunea el, cu un aer rușinat, arătîndu-i părțile modificate ; mîine vom expedia toate astea...“

Uneori se întîmpla ca după expedierea corecturilor cu poșta, Lev Tolstoi să-și amintească de

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 3 martie 1877 (n.a.). Pe vremea aceea, pe Tolstoi îl preocupa din nou romanul *Decembriștii*, pe care îl abandonase în perioada 1860—1870, trecînd la *Război și pace* (n. tr.).

o frază greșită, de un epitet prea vag, și telegrafia spre a fi schimbate.

În iarna aceea, plecă de cîteva ori la Moscova și acolo îl întîlni pe Piotr Ilici Ceaikovski, care avea pentru el, fără să-l cunoască, un adevărat cult. „Am fost cuprins de spaimă și de un fel de jenă, cînd m-am aflat în fața lui, scria compozitorul în *jurnalul* său. Mi se părea că acestui mare cunoscător al inimii omenești nu i se putea ascunde tot noroiul care este depus în adîncul sufletului... Dar (...) în raporturile sale, era foarte direct și sincer și nu se prea arăta atotștiutorul de care mă temeam. Cu mine, el voia pur și simplu să discute muzică, o artă care, în epoca aceea, îl interesa foarte mult. Îi plăcea să-l distrugă pe Beethoven și să manifeste îndoieli despre geniul său...“ Ceaikovski îl rugă pe Rubinstein să organizeze la Conservator o serată muzicală pentru scriitorul său favorit, și fu extrem de măgulit văzîndu-l pe autorul romanului *Război și pace* plîngînd cu lacrimi fierbinți în timp ce orchestra cînta andantele din Quator-ul său în re major.

Dintotdeauna, Lev Tolstoi fusese sensibil la muzică. Îl influența ca un stupefiant. Cu nervii zdruncinați, nu mai era stăpînul reacțiilor organismului său. Uneori, purta chiar pică muzicianului care îi tulbura tihna. Stepan Bers, nota că la audierea ariilor preferate, cumnatul său devenea deodată „foarte palid“ și schița „o strîmbătură imperceptibilă, care părea că exprimă groaza“ [1]. Reîntors la Iasnaia Poliana îi trimise lui Ceaikovski un lot întreg de cîntece populare,

[1] S. A. Bers, *Amintiri despre Tolstoi* (n.a.).

rugîndu-l să le aranjeze „în genul lui Mozart sau Haydn“ [1].

Dar, peste puţin timp, relaţiile dintre compozitor şi romancier se răciră teoriile muzicale ale acestuia din urmă fiind prea absurde. Ceaikovski îl auzea pe Tolstoi că afirmă „lucruri foarte obişnuite şi nedemne de un geniu“. Chiar *Anna Karenina*, din care citise primele capitole, îi displăcea. Îi scria fratelui său : „Nu ţi-e ruşine să admiri această carte de o nulitate revoltătoare, care pretinde a fi o profundă analiză psihologică ?... Ce poate fi interesant în aceste trăncăneli de mare senior ?“

În general însă, cititorii, criticii, continuau să se pasioneze pentru noua lucrare a lui Lev Tolstoi. El părea sincer surprins şi-i scria lui Strahov la 26 ianuarie 1877 : „Succesul ultimului fragment din *Anna Karenina* mi-a făcut, mărturisesc, multă plăcere. Mă aşteptam aşa de puţin la asta, încît sînt cu totul uimit că un lucru atît de banal, atît de neînsemnat, poate să placă.“

În luna martie a aceluiaşi an, Strahov îi trimise două articole elogioase despre romanul său şi, din mîndrie, din sfidare, Lev Tolstoi le arse. „Mi-era prea teamă, scrise el lui Strahov, de dezordinea morală pe care aceste texte mi-ar fi provocat-o.“ [2] După aceea, credinciosul discipol fu foarte fericit. „Admir faptul că aţi ars cronicile lui Markov şi ale acelui critic anonim. Nu aşa

[1] Primind culegerea de cîntece, P. I. Ceaikovski îi scria lui Tolstoi, la 24 decembrie 1876, că „ele pot servi ca material pentru o prelucrare simfonică, şi chiar ca un foarte bun material, pe care îl voi utiliza neapărat într-un fel sau altul“. Culegerea, probabil în manuscris, nu s-a păstrat şi nu se ştie despre ce cîntece este vorba în scrisoarea de răspuns a compozitorului (n. tr.).

[2] Scrisoare din 5 aprilie 1877 (n.a.).

procedează Turgheniev, Dostoievski, Stasov. Ei citesc fiecare rînd care-i priveşte şi, dacă trebuie, se apără.“ [1]

În timp ce se publicau ultimele capitole din *Anna Karenina*, opinia publică fu profund agitată de ştirile despre răscoala sîrbilor şi muntenegrenilor împotriva turcilor. Putea oare ţarul să rămînă indiferent şi să renunţe la rolul său tradiţional de protector al ortodocşilor din Balcani ? Aţîţaţi de apelul ziarelor, numeroşi voluntari ruşi se angajau sub drapelul generalului Cerneaev [2], pentru a apăra pe „fraţiorii slavi“. Se organizau colecte la ieşirea din biserici, în beneficiul oprimaţilor. Ofiţerii de gardă visau o plimbare militară la păgîni, cu distribuiri de cruci ale ordinului Sfîntului Gheorghe. Lev Tolstoi, care scria atunci *Epilogul Annei Karenina*, îndrăzni, prin gura eroului său, Levin, să exprime o părere potrivnică acestei mişcări. Voluntarii ce plecau pe front erau, spunea el, „rătăciţi“, „exaltaţi“, veşnic gata să se bată pentru indiferent ce ; nimic nu era pentru el mai scandalos decît „aceste cucoane în blană de zibelină şi rochii cu trenă mergînd să smulgă bani de la ţărani, atunci cînd produsul chetei era inferior preţului trenei lor“. Propăvăduia chiar că, „binele public era întotdeauna legat de observarea strictă a unei legi morale înscrisă în inima fiecărui om“ şi că, prin urmare „nimeni nu trebuia nici să dorească şi nici să preconizeze războiul, indi-

[1] Scrisoare din 21 aprilie 1877 (n.a.).

[2] Generalul *Mihail Grigorievici Cerneaev* (1828—1898), a suferit un eşec în operaţiunile împotriva turcilor (n. tr.).

ferent de scopul generos pe care acesta îl urmărea"[1].

La 12 aprilie 1877, după lungi tergiversări, Rusia declară război Turciei. Consternarea lui Lev Tolstoi fu la un nivel egal cu entuziasmul majorității compatrioților săi. Katkov, editorul *Mesagerului rus*, era un partizan convins al intervenției ruse alături de Serbia și Muntenegru. Nu putea accepta să publice tale-cvale *Epilogul* în revista sa. Spuse acestea lui Lev Tolstoi. Scriitorul se miră, se simți jignit. „Lev concepe într-un fel ciudat războiul sîrb, scria Sonia surorii sale, trei zile după începerea ostilităților. Nu știu de ce, el nu îl consideră ca noi toți, ci dintr-un punct de vedere personal, religios. Acest război, spune el, îl îngrijora mult."

În mai multe rînduri, încercă, îmboldit de Katkov, să schimbe finalul *Annei Karenina*, apoi renunță și, după sfatul lui Strahov, se hotărî să editeze *Epilogul* într-un opuscul separat. Redacția *Mesagerului rus* nu avu sinceritatea de a destăinui publicului motivul acestei întreruperi și, în numărul din iulie, publică următoarea notă : „În numărul nostru precedent, în subsolul textului romanului *Anna Karenina*, se găsea mențiunea : «Sfîrșitul în numărul viitor». Dar, odată cu moartea eroinei, romanul propriu zis era terminat. După planul autorului ar mai exista un mic epilog cam de vreo două coli care au drept scop să-l încredințeze pe cititor că Vronski, descumpănit și mîhnit profund de moartea Annei, pleacă voluntar în Serbia, că toate celelalte personaje rămîn în viață și sănătoase, că Levin rămîne pe moșiile sale și vorbește de rău Comitetul slav și pe voluntari. S-ar putea ca autorul să dezvolte acest capitol într-o ediție specială a operei sale."

[1] *Anna Karenina*, partea a opta, capitolele XV, XVI și variantele (n.a.).

Indignat de acest procedeu, Lev Tolstoi telegrafie lui Katkov pentru a-i cere înapoi manuscrisul *Epilogului*, făcîndu-i cunoscut că nu voia, de acum încolo, să mai aibă vreo legătură cu *Mesagerul rus*. *Epilogul* apăru în broșură în luna ianuarie 1878.[1] După cum era de așteptat, panslaviștii îl calificară pe Lev Tolstoi de rău patriot. Dostoievski, în *Jurnalul unui scriitor*, merse pînă acolo, încît regretă că „un autor de talia lui se despărțea și se izola de comunitatea rusă, cînd în joc este o problemă atît de importantă." A te teme să ucizi un turc care se pregătește să străpungă un copil, era, spunea el, „o pervertire a inteligenței", „sentimentalism grosolan", „o crimă împotriva naturii". Cu toate aceste imbolduri la patriotism, Lev Tolstoi continua să sufere din cauza războiului. „Cît timp va fi război, spunea el soției lui, eu nu voi putea scrie nimic. E ca și cum un incendiu s-a declarat în oraș. Nu știi ce să faci. Nu te gîndești decît la asta..."[2]

Urmărea îndeaproape, prin ziare, evenimentul și, puțin cîte puțin, fără să vrea, luă partea Rusiei. Deși ura războiul, i se întîmpla să se bucure de o înfrîngere turcă. Ofițerul de la Sevastopol se trezea atunci în apostol. „Binecuvîntat fie Domnul că am cucerit Karsul, scria el lui Fet, la 12 noiembrie 1877. Nu mi-a mai fost rușine !" Cîteva zile mai tîrziu (la 6 decembrie 1877), o nouă

[1] Ediția era însoțită de următoarea informație : „Ultima parte a *Annei Karenina* apare în volum separat și nu în *Mesagerul rus*, pentru că redacția revistei n-a dorit să publice această parte fără unele tăieturi, pe care autorul nu le-a acceptat" (n. tr.).

[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 12 septembrie 1877 (n.a.).

bucurie, dar nu de ordin militar. Sonia îi mai dărui un fiu : Andrei. „Cu toate că, pentru mine, a devenit un fel de rutină, faptul mă mişcă, mă emoţionează şi-mi produce întotdeauna mulţumire“, scria el lui V. Islavin. În jur, copiii săi se jucau de-a războiul cu soldaţi de plumb, îmbrăcaţi în ruşi şi turci şi colecţionau portretele generalilor care se găseau pe învelişul bomboanelor. Nişte prizonieri turci fiind transferaţi la Tula, el voi să-i arate băieţilor săi. Pătrunseră în curtea unei fabrici de zahăr care îşi schimbase destinaţia şi unde erau adunaţi bărbaţi înalţi şi frumoşi, cu o expresie tristă, purtînd şalvari largi, albaştri şi fesuri roşii. Unii vorbeau limba rusă. Lev Tolstoi le dădu ţigări, ceva bani, îi întrebă de viaţa lor, şi fu surprins să afle că fiecare din ei avea, în raniţă, un *Coran*. Plecînd spuse : „Ce voinici minunaţi, blînzi şi încîntători !“ Fiii săi, pentru care turcii erau asasinii creştinilor, îl priviră fără să-l înţeleagă.

În cursul verii 1877, Strahov, care se instalase la Iasnaia Poliana, participă la definitivarea *Annei Karenina*, pentru o ediţie în volum. Se înţeleseră ca el să recitească textul, să corecteze greşelile cele mai grosolane şi să sublinieze pasajele discutabile, Lev Tolstoi intervenind, la urmă, pentru a aproba sau respinge sugestiile sale. Dar, foarte repede, autorul se pasionă pentru această sarcină încît îşi ajunse corectorul şi ei îşi continuară munca paralel. La ora patru după-amiază — o oră înainte de cină — maestrul ieşea din biroul său, discipolul din al lui, şi porneau alături, la o plimbare. Cu capul său mare înfipt pe umerii strîmţi, cu barba răsfirată, fruntea proeminentă, ochii îndepărtaţi, Strahov părea o fiinţă ireală, hrănită cu cerneală şi hîrţoage, în comparaţie cu stăpînul

de la Iasnaia Poliana, bondoc, rumen la faţă, care respira umflîndu-şi nările şi-şi îndrepta privirile de proprietar în toate părţile. Mergînd, vorbeau numai despre carte. Strahov, plin de admiraţie, strecura cîte o învinuire uşoară între două complimente grozav de exagerate. Lev Tolstoi asculta, răspundea, şi, pînă la urmă, se ralia uneori punctului de vedere al oaspetelui său. Sfătuit de el, scrise din nou cîteva pagini, suprimă anumite episoade.

„În ce priveşte corectările mele, care erau aproape întotdeauna în legătură cu limba, va nota Strahov, am observat (...) că Lev Nikolaevici îşi apăra cu fermitate pînă şi expresiile sale de minimă importanţă şi nu accepta schimbările în aparenţă cele mai inofensive. M-am convins, din explicaţiile lui, că ţinea extraordinar de mult la textul său şi că, trecînd peste neglijenţa şi inegalitatea aparentă a stilului său, fiecare cuvînt, fiecare întorsătură de frază, este tot atît de bine chibzuită ca la cel mai scrupulos poet.“

Versiunea definitivă fu publicată în trei volume, la începutul anului următor. În jurul lui Lev Tolstoi laudele se înteţiră. Teancurile de cărţi se împuţinau repede în librării. Toate doamnele din lumea aleasă se simţeau, într-un fel oarecare, surorile nefericitei Anna. Totuşi, autorul, cu sprîncenele încruntate, bombănea pentru cine voia să-l audă :

„Este oare atît de greu să descrii cum se amorezează un ofiţer de o doamnă ? Nu este nimic greu în asta, şi mai ales nimic bun ! Este rău şi inutil !“ [1]

---

[1] Ilia Tolstoi, *Tolstoi, amintirile unuia din fiii săi* (n.a.).

2

«ANNA KARENINA»

Lev Tolstoi se gîndise la început să-şi intituleze romanul *Cele două căsătorii* căci, într-o primă versiune, Anna Karenina trebuia să obţină divorţul măritîndu-se cu Vronski. Apoi, personajele impunîndu-şi voinţa autorului, subiectul evoluase în altă direcţie. Într-adevăr, un subiect din cele mai simple : Oblonski, chefliul, înşelîndu-şi, prosteşte, soţia cu fosta preceptoare franceză a copiilor săi, face apel la sora lui, Anna Karenina, ca aceasta să încerce să aranjeze lucrurile. Efectiv, Anna, care este graţia, blîndeţea şi sinceritatea personificată, împacă pe cei doi soţi. Ea însăşi este căsătorită cu un funcţionar superior din Sankt-Petersburg, mai în vîrstă decît ea cu douăzeci de ani, om rece, îngîmfat şi sclav al etichetei. La fratele său, ea întîlneşte un ofiţer înfumurat, pe contele Vronski, de care Kitty, sora doamnei Oblonski, este îndrăgostită. Văzînd că tînăra fată nu mai are ochii decît pentru acest militar strălucitor, Levin, băiat serios şi tăcut, care este profund îndrăgostit de ea, se retrage, disperat, pe moşia sa. Cu toate acestea, Vronski nu dă nici o atenţie lui Kitty. Anna este aceea care îl atrage. Iar ea, în ciuda forţei ei morale, nu-i poate rezista. Odată

faptul consumat, Anna mărturiseşte totul soţului ei. La început, acesta nu caută decît să salveze aparenţele. Soţia sa îmbolnăvindu-se, este aproape gata s-o ierte. Dar ea se restabileşte şi pleacă în străinătate cu amantul ei. Atunci, în deplină mulţumire, ea începe să cunoască suferinţa. Vronski regretă cariera militară la care a trebuit să renunţe, pentru a o urma. La rîndul ei, Anna se zbuciumă la gîndul de a-şi fi lăsat băiatul în grija lui Karenin. Se întoarce să-şi vadă copilul pe ascuns. Departe de a o linişti, această întîlnire îi măreşte disperarea. Din decepţie în decepţie, ea ajunge să nu mai poată suporta viaţa şi se aruncă sub roţile unui tren. Vronski, ros de remuşcări, se angajează voluntar pentru a lupta împotriva turcilor. Ca o replică a acestei povestiri violente şi triste, apare povestirea luminoasă a lui Kitty şi Levin. După ce-şi îndepărtase curtezanul, tînăra fată revine la dînsul, cucerită de sinceritatea şi tăria caracterului său. Se căsătoresc ; vor trăi la ţară ; şi aici ei cunosc fericirea oamenilor simpli, după principiul minunat al lui Lev Tolstoi.

Autorul însufleţise atîtea personaje, înnodase atîtea intrigi, discutase atîtea idei în *Război şi pace*, încît exista teama să nu-şi fi epuizat, scriind această operă, resursele psihologice de care un artist normal dispune pentru întreaga sa carieră. Dar, cu o uşurinţă uluitoare, fără a se repeta vreodată, el a creat în *Anna Karenina* o galerie de caractere la fel de vii, la fel de captivante, ca şi acele din fresca sa istorică. O asemenea putere de reînnoire provenea, fără îndoială, din faptul că era el însuşi îmbogăţit în mod continuu prin aportul timpului. Dacă ar fi fost mai puţin sincer, mai puţin nestatornic, mai puţin împrăştiat, inspi-

rația sa ar fi fost mai limitată. O dată mai mult, folosind întîlnirile cu prietenii, faptele diverse, senzațiile personale, el plăsmui „seva romanescă".

Atitudinea sa față de Anna Karenina se schimba, de altfel, în tot timpul elaborării personajului, pînă la evocarea unei tentative de seducere a creaturii asupra creatorului. Dincolo de romanul de dragoste dintre Anna și Vronski, există romanul de dragoste al lui Lev Tolstoi și al Annei. La început, Lev Tolstoi nu-și iubește eroina : o condamnă în numele moralei. Vede în ea încarnarea dezmățului, și, ciudat, îi refuză pînă și frumusețea. Această femeie, care pentru generații de cititori va fi chintesența farmecului și a eleganței, el o caracterizează precum urmează, în primele note asupra subiectului : „Este urîtă, cu o frunte mică și joasă, un nas cîrn, și destul de grasă. Așa de grasă, încît puțin îi lipsea ca să devină oribilă... Dar, cu toată urîțenia chipului, avea în surîsul binevoitor al buzelor sale roșii ceva care făcea că putea să placă." Asta în legătură cu fizicul. În ce privește moralul, este o femeie ahtiată după bărbați. Într-una din ciornele lucrării, un întreg capitol consacrat descrierii Annei, este intitulat *Diavolul*. Prin ea, răul ajunge în lume. Victimele sale sînt pe de o parte soțul, de cealaltă amantul. Astfel Karenin, funcționarul superior, este, la început, zugrăvit ca un om cumsecade și sensibil, instruit și blînd. Principalul lui defect este acela că plînge ușor. Bănuind infidelitatea soției, îi spune surorii sale : „Aș vrea să plîng în hohote, aș vrea să fiu compătimit, să mi se spună ce trebuie să fac !" Cît privește pe Vronski, într-o primă versiune este un ofițer „energic, bun și sincer". Pe scurt, două figuri nobile care, prin

contrast, fac să apară și mai întunecat sufletul diabolicei Anna.

Totuși, chiar fără știrea lui, Lev Tolstoi se interesează de păcătoasă. Ea îl emoționează, îl neliniștește, îl înduioșează. Iată-l în preajma declarației de dragoste. Dintr-o dată, el nu-i mai poate refuza frumusețea. Operația estetică reușește de minune. Din grăsana cu nasul cîrn se desprinde o silfidă : „Vronski se simțea atras nu din pricina frumuseții, totuși foarte mare a acestei femei, nici a distincției și a grației firești ce se răsfrîngea din întreaga-i ființă, ci fiindcă în expresia feței sale frumoase era ceva deosebit de gingaș și de mîngîietor... O clipă, ochii ei strălucitori, cenușii, care păreau negri din pricina genelor dese, se opriră prietenos și atent pe chipul lui, ca și cum ar fi încercat să-l recunoască. Și numaidecît, se îndreptară asupra mulțimii, căutînd parcă pe cineva. Părea că în toată ființa ei se revarsă un prisos de simțire, care înflorea în lucirile ochilor ori într-un surîs." Mai departe, autorul ne vorbește despre „mersul ei repede, care dădea o stranie agilitate corpului ei cu forme pline". Micuța Kitty se îndrăgostește de Anna „cum se îndrăgostesc adesea fetele tinere de doamne măritate, mai în vîrstă decît ele." „Anna nu amintea întru nimic doamnele de societate și nici nu părea să fie mama unui băiat de opt ani. După sprinteneala mișcărilor, prospețimea și vioiciunea chipului, părea mai degrabă o fată de douăzeci de ani. Numai ochii aveau o expresie de gravitate, uneori de tristețe, care o uimea și o atrăgea pe Kitty." Chiar și copiii sînt atrași de farmecul frumuseții ei și se ceartă pentru a-i atinge mîna, pentru a se juca cu verigheta ei. La bal, ea eclipsează pe toată lumea. Ca un îndrăgostit, Lev Tolstoi descrie apa-

riția ei : „O rochie de catifea neagră, cu un decolteu mare, care-i dezgolea umerii plini, sînii și brațele rotunde, cu mîini subțiri și mici — totul sculptat parcă în fildeș vechi... Pe cap, în părul negru, își pusese o mică ghirlandă de pansele ; avea și un buchețel din aceleași flori legat la talie de cordonul negru al rochiei, între dantelele albe. Coafura ei era foarte simplă, ceea ce o deosebea erau buclele scurte, naturale, ale părului ei cîrlionțat, care i se revărsau mereu pe tîmple și, în jurul gîtului neted, ca sculptat, purta un șirag de mărgăritare." Începînd din clipa aceasta, nici o îndoială nu este cu putință. Farmecul Annei nu datorează nimic artificiilor cochetăriei. O vrajă pe care ea însăși o ignora, iradia din corpul ei. „Da, își spuse Kitty văzînd-o dansînd, e ceva straniu, diabolic și fermecător în ea."

Cu toate acestea, Anna Karenina nu este răspunzătoare de dramele pe care le provoacă prin implacabila ei frumusețe. O vrajă sălășluiește în ea, de cînd s-a născut. În clipa hotărîtă de destin, această vrajă începe să-și arate puterea. Cu cît autorul se îngrijește de amănuntele acestui suflet pierdut, cu atît simte mai multă simpatie pentru ființele sănătoase și banale care-o înconjoară. La început, ea era călăul și Karenin cu Vronski victimele. Acum, rolurile sînt răsturnate. Nici unul din acești doi bărbați nu o merită. Cu o furie lucidă, Lev Tolstoi le retrage, una cîte una, calitățile pe care le acordase în mod spontan. Îi coboară pentru a o înălța, pentru a o scuza pe Anna.

Karenin devine o ființă rece, egoistă, mărginită, un produs autentic al birocrației petersburgheze. Obligațiile administrative îi ascund realitățile existenței ; cele mai mărunte acțiuni ale sale sînt conforme cu legea, cu uzanțele ; îngheață

și desfigurează tot ce atinge ; soția nu este pentru el decît un element făcînd parte din restul casei. Numai la apropierea furtunii admite mai limpede că ea „poate avea destinul propriu, gîndurile, dorințele sale", și această presupunere îl înspăimîntă, preferă s-o alunge din minte. Așa cum unii inși urăsc viața la țară și nu calcă bine decît pe un trotuar, la fel, din clipa cînd viața nu se mai prezintă sub forma unui raport oficial, ci în cruda ei nuditate, Karenin își pierde cumpătul. „Sentimentele ei — ceea ce s-a petrecut și poate să se petreacă în sufletul ei — nu mă privesc, își spune el. E o chestiune de conștiință, care aparține religiei." Și mai tîrziu : „Am greșit legîndu-mi viața de a ei. Dar greșeala mea n-are nimic urît, de aceea nu pot fi nefericit." Amestec de falsă demnitate, de cucernicie oficială, de fățărnicie, de lașitate, de echitate și de remușcare, acest personaj provoacă în lume o impresie exact inversă de cea stîrnită de soția sa. Dacă Anna încălzește inimile prin simpla ei apariție, el, fără să vrea, le îngheață. La dineul familiei Oblonski „el este principalul vinovat de răceala care pune stăpînire pe comeseni".

Totuși, Lev Tolstoi, credincios manierei sale de a crea contraste, nu acceptă să modeleze un personaj dintr-o singură bucată. În fața soției sale bolnave, Karenin, dintr-o dată, se arată uman. Carapacea sa pîrîie. Încîntat de sentimentul său de milă, se admiră pentru bunătatea sa. Nu merge oare pînă acolo încît îl primește la el pe amantul Annei ? „Mila pentru ea, remușcările lui de a-i fi dorit moartea și mai ales bucuria iertării, acestea toate îl făcură să simtă nu numai o alinare a suferințelor sale, ci și o liniște sufletească cum nu mai avusese niciodată." Scurtă acalmie. Ajunge

ca Anna să se însănătoşească, şi el devine iar neînduplecat. Ceea ce era sublim la căpătîiul unei femei muribunde, devine ridicol alături de o femeie sănătoasă. Om de societate, el face ceea ce pretinde societatea. Astfel, nu va avea să-şi reproşeze nimic, mai tîrziu. La rîndul ei, dînsa vrea „să rupă păienjenişul de minciuni în care este prinsă. Orice e mai bine, îşi spune ea, decît minciuna şi înşelătoria."

Ea crede a fi găsit în Vronski un aliat, un prieten, odată cu un amant. Dar Vronski, înzestrat în prima versiune cu un suflet limpede ca un cristal, suferă, după exemplul lui Karenin, un proces de degradare sortit să evidenţieze, prin comparaţie, figura Annei. Pe măsură ce Lev Tolstoi se amorezează de eroina sa, el se desprinde de eroul său. Desigur, Vronski nu este un simplu ofiţer cu statura frumoasă, înfumurat şi prost, totuşi el face parte din categoria „feciorilor de bani gata" ai capitalei, pentru care intrigile amoroase se îmbină cu plăcerile vînătorii. „La Petersburg, în lumea lui, scrie Lev Tolstoi, oamenii se împărţeau în două categorii, foarte distincte. O categorie inferioară, alcătuită din oameni ordinari, proşti şi mai ales ridicoli, care cred că un bărbat trebuie să trăiască numai cu o femeie — nevasta lui, că fetele trebuie să fie nevinovate, femeile pudice, că trebuie să-ţi educi copiii, să-ţi cîştigi pîinea, să-ţi plăteşti datoriile şi fel de fel de alte prostii asemănătoare." În cealaltă categorie lumea era alcătuită din oameni care „trebuiau să fie mai cu seamă eleganţi, frumoşi, mărinimoşi, curajoşi, veseli, gata să se lase în prada oricărei patimi, fără să roşească şi să nu le pese de nimic". În această din urmă lume, Vronski, celibatarul, se simte mai la largul lui. Dar cînd o întîlneşte pe Anna, încrederea în sine îl părăseşte. Pasiunea pune stăpînire pe el cu o violenţă neobişnuită. Chiar cînd tînăra femeie pierdu, în ochii săi, atracţia noutăţii, el va avea uneori o teamă superstiţioasă în faţa graţiei, a eleganţei şi a înflăcărării sentimentelor care o stăpînesc. Ce îl derutează mai mult la ea, este dragostea dureroasă pe care o poartă fiului ei, de care este despărţită. Refuză să vadă în ea o mamă. Iar Anna este atît de conştientă, încît preferă să-l lase să-i ignoreze suferinţa aproape fizică, suferinţă cu care a plătit întîlnirea cu micul Serghei. Neînţelegerea lui Vronski o condamnă la singurătate. „Durerea ei era cu atît mai mare cu cît rămînea neîmpărtăşită, scrie Lev Tolstoi. Nu putea şi nici nu voia s-o împartă cu Vronski. Ştia că n-ar fi fost niciodată în stare să pătrundă adîncimea suferinţei sale. Ştia mai ales că atitudinea lui în această chestiune ar fi putut s-o facă să-l urască, şi ea se temea de acest lucru."

Destrămarea lentă a acestei legături este observată de Lev Tolstoi cu luciditatea unui clinician. Fiecare fază a maladiei este minuţios descrisă. Ceea ce se năruieşte nu sînt doar legăturile dintre doi amanţi, ci însăşi substanţa fiinţei lor care nu rezistă la proba vieţii în comun. Excluşi din societatea care nu iartă de a-i fi nesocotit regulile, ei plutesc într-un vid artificial, fără sprijin, fără prieteni, fără scop. Anna, care se credea destul de tare pentru a înfrunta opinia publică, simte cum cedează şi cum dispare sub ea o structură morală, care datează poate din copilărie şi căreia nu-i bănuia utilitatea. Din cele două raţiuni vitale ale ei — fiul şi amantul — prima i-a fost luată, iar a doua îi va fi luată, dacă nu va fi atentă. Se nelinişteşte, se convinge că Vronski

oftează după existența lui liberă de altădată, îi reproșează că frecventează pe ascuns oameni care o condamnă ; se crede abandonată, înșelată ; o chinuiește gelozia ; nu mai trăiește decît pentru a-și seduce amantul ; și cu cît se teme mai mult ca el să n-o părăsească, cu atît devine mai nervoasă, mai arțăgoasă, stîngace în eforturile ei ; curînd nu se mai bizuie, pentru a-l reține, decît pe frumusețea ei și pe plăcerea fizică pe care i-o dăruiește. Dar chiar și această frumusețe nu-l mai impresionează pe Vronski. Cînd o contemplă, gătită superb, gata să plece la teatru, simte un fior de dezgust : „Ridică ochii, scrie Lev Tolstoi, îi văzu frumusețea, găteala care-i stătea atît de bine ; dar în clipa aceea, această frumusețe, această eleganță era tocmai ceea ce îl irita." Și mai departe : „Sentimentele pe care i le inspirau frumusețea Annei nu mai aveau nimic tainic. De aceea, frumusețea ei, deși mai mare decît înainte, îl atrăgea, dar în același timp îl și jignea." Ghicind că chiar și această armă nu-i va mai fi într-o zi de nici un folos, Anna cochetează și mai mult cu alți bărbați, fără însă a reuși să-l scoată pe Vronski din indiferența sa. Atunci, își iese din minți, are coșmaruri, ia stupefiante și, în sfîrșit, înțelege că singura salvare pentru ea este moartea. „Ce rost au bisericile acestea, dangătul clopotelor, minciuna asta ? își spune Anna. Numai ca să ascundem că ne urîm cu toții, ca birjarii care înjură !" Monologul ei interior continuă, dezlînat, disperat, nemilos, pînă în clipa cînd se aruncă sub roțile unui tren.

Distribuind lumini și umbre asupra vastei sale compoziții, Lev Tolstoi a ținut să rezerve cea mai bună lumină perechii legitime Kitty și Levin. Kitty este o tînără fată pură, înfocată și misterioasă, care, în căsnicie, dovedește deodată calități practice de prim ordin. Soțul ei este cu totul uluit. „Cum oare această poetică, această admirabilă Kitty poate ea, din primele săptămîni și chiar din primele zile ale vieții în comun, să se ocupe de fețe de masă, de mobile, de saltele pentru invitați, de tăvi, de bucătar, de cină ?..." Acest strigăt din inimă, nu Konstantin Levin îl scoate, ci Lev Tolstoi. El a acordat întotdeauna o înaltă prețuire virtuților casnice ale femeilor. Universul unei soții ar trebui, după el, să se limiteze la pat, la cuptor, la leagăn. Pe măsură ce înaintează, autorul se identifică din ce în ce mai mult cu personajul său. După ce se încarnase în Nikolai Irteniev, în Nehliudov, în Olenin, în Pierre Bezuhov[1], iată-l pe de-a-ntregul — și cu cîtă voluptate ! — încarnat în Konstantin Levin. Îi împrumută, fără rușine, evenimentele propriei sale existențe, îl hrănește cu ideile sale, cu lecturile sale, cu sîngele său. Iubirea lui Kitty și a lui Levin, declarația prin intermediul literelor inițiale ale fiecărui cuvînt, ceremonia căsătoriei inclusiv șovăielile din ultima clipă și incidentul cămășii uitate în valiză, instalarea tinerei perechi la țară, nașterea primului copil, toate acestea nu sînt decît transpunerea amintirilor autorului. Sonia trebuie să fi fost foarte emoționată recopiind pasajele în care începuturile vieții ei cu Liovușka erau evocate cu atîta precizie și delicatețe. La fel, moartea fratelui lui Levin amintește pînă în cele mai mici amănunte moartea lui Dmitri Tolstoi. Legăturile lui Levin cu mujicii săi sînt inspirate direct din experiența lui Lev Tolstoi la Iasnaia Poliana.

[1] Respectiv eroii din *Copilărie*, *Diminețile unui moșier*, *Cazacii*, *Război și pace* (n.a.).

Iar în *Epilog*, Lev Tolstoi este acela care ia atitudine, prin Levin, în problema ajutorului militar acordat Serbiei.

Levin reprezintă frămîntarea moşierului în fața problemei agrare. Desigur, vederile sale democratice îl îndeamnă să găsească just ca țăranii să răscumpere pămîntul, „căci boierul nu face nimic, pe cînd mujicul munceşte și înlătură de la dreptul de a-l poseda pe un om care nu produce". Dar aristocratul, veşnic prezent în el, suferă văzînd că domenii mari se fărîmițează, că nobilii instalați la Nisa cedează pentru un preț de nimic cîmpuri și păduri neprețuite în inima Rusiei, că administratori coțcari speculează în dauna stăpînilor și a cultivatorilor, și că din toate părțile se desăvîrşeşte implacabil sărăcirea nobilimii. El caută să împace interesele celor două părți, căci are „iubirea de mujic în sînge". „Toată organizarea internă și chiar situația poporului trebuie transformate de sus pînă jos, gîndeşte el. În locul sărăciei, bogăție pentru toți ; în locul animozității reciproce, o înțelegere în interesul comun. Într-un cuvînt, o revoluție fără vărsare de sînge, dar măreață, începînd în micul cerc al districtului nostru, întinzîndu-se apoi la gubernii, la Rusia, în întreaga lume."

Totuşi, de la teorie la practică e mare distanță. Cînd ființe din carne și oase intră, cu toată greutatea, în curentul ideilor, rotițele se blochează. O sută de cazuri speciale ajung să deformeze o regulă generală. Cu toate sforțările sale, Levin nu izbuteşte în încercarea de a asocia pe țărani la reuşita materială a stăpînului.

La grijile sale de proprietar rural se adaugă neliniştea metafizică. În primele perioade ale căsniciei lui, a putut crede că-i la adăpostul tristeții

și a fricii. Dar dragostea este un meterez fragil împotriva ideii fixe a morții. De cînd a vegheat agonia fratelui său, Levin este obsedat de gîndul ignoranței sale în fața celei mai urgente dintre probleme, aceea a sfîrşitului pămîntesc al ființelor. Naşterea unui copil reînnoieşte în el dorința misterului de nepătruns. Crede că trăind ca și ceilalți, neglijează principalul în profitul accesoriului. „Levin se simți dintr-o dată în situația unui om care și-ar schimba o blană călduroasă pe o îmbrăcăminte de muselină, scrie Lev Tolstoi și care, ieşind pentru întîia oară în ger, s-ar convinge pe deplin, nu prin raționamente, ci prin toată făptura lui, că e ca și gol și că va pieri de frig." Citeşte *Biblia*, pe filozofi, şovăie între îndoială și rugăciune și-şi măreşte confuzia căutînd s-o explice. În timp ce pentru toată lumea trece drept un bărbat puternic și echilibrat, un tată de familie fericit, el își întoarce capul cînd vede o funie și nu-și mai ia puşca cînd se duce la plimbare, din teamă de a nu ceda ispitei sinuciderii. Pentru a scăpa de aceste gînduri copleşitoare, un singur remediu : munca fizică. El i se dedică frenetic. Oboseala îl împiedică să gîndească. „Acum, parcă împotriva voinței lui, intră tot mai adînc în pămînt, ca un plug, încît nu mai putea ieși fără să răstoarne neapărat o brazdă", scrie Lev Tolstoi. Venind în contact cu țăranii, Levin începe să înțeleagă, încetul cu încetul, înțelepciunea lor. Unul din ei îi spune : „Sînt oameni care trăiesc numai ca să-și umple burta, iar alții care trăiesc pentru suflet și pentru Dumnezeu". Aceste vorbe simple ating punctul sensibil al tînărului proprietar, iar neliniştile lui dispar. Ceea ce nici un filozof și nici un slujitor al bisericii n-a putut reuși, un simplu mujic a făcut-o, fără să știe : să readucă lui Dumnezeu un

suflet rătăcit. Cărui Dumnezeu? Levin nu ştie: „După cum concluziile astronomilor — îşi spune el — ar fi fost deşarte şi şubrede dacă nu s-ar fi întemeiat pe observarea cerului vizibil faţă de un anumit meridian şi de un anumit orizont, tot atît de departe şi de şubrede ar fi fost concluziile mele, dacă nu s-ar fi întemeiat pe acea înţelegere a binelui, care a fost şi va fi totdeauna aceeaşi pentru toată lumea, dezvăluită mie de către creştinism, şi în care sufletul meu poate oricînd să creadă". Ajuns la acest punct, el crede că a ajuns la pacea sufletească la care de mult timp năzuieşte, dar echivocul convingerilor sale religioase lasă să se prevestească noi furtuni.

Timp de patru ani (1873—1877) cît durează crearea *Annei Karenina*, Lev Tolstoi trece în lucrarea sa toate problemele care îl preocupă. Cu cel mai mic prilej, romancierul cedează condeiul eseistului. Ritmul povestirii încetineşte pentru a îngădui autorului să-şi dea părerea asupra economiei rurale, sensului vieţii, educaţiei copiilor sau a legăturilor dintre psihologie şi fiziologie. În universul lui Levin şi al Annei, ca şi în acel al lui Lev Tolstoi, se vorbeşte despre ilustrarea *Bibliei* de către Gustave Doré, despre romanele lui Daudet şi Zola, despre teoria căldurii radiante a fizicianului irlandez Tyndall, despre preceptele lui Spencer [1] şi Schopenhauer, despre sistemul asociaţiei muncitoreşti preconizată de Lassalle; Anna răsfoieşte *Vechiul regim* de Taine, bărbatul ei citeşte un articol de Bréal în *Revue des Deux Mondes* [2], la

[1] *Herbert Spencer* (1820—1903), filozof, sociolog şi psiholog englez, unul dintre întemeietorii pozitivismului (n. tr.).

[2] Publicaţie periodică apărută în Franţa în 1829, fiind, pe vremea aceea, organ al partidului conservator-liberal (n. tr.).

prinţesa Betsy se angajează o discuţie despre tema serviciului militar obligatoriu... Aproape s-ar putea afirma că acest roman serveşte lui Lev Tolstoi drept un derivativ intelectual. Este un fel de *Jurnal* al unui scriitor adresat chiar lui! O va recunoaşte, de altfel, doisprezece ani mai tîrziu, într-o scrisoare către Rusanov: „Mai am uneori dorinţa de a scrie, şi anume, închipuiţi-vă! dorinţa de a scrie un roman de mari proporţii, în care să pot spune ce vreau, în genul *Annei Karenina*, un roman în care aş putea introduce, fără eforturi, tot ce cred că am înţeles într-un fel original şi care ar putea folosi celorlalţi oameni".

Cu toate acestea, în timp ce în *Război şi pace* autorul intervenea direct pentru a-şi exprima punctul său de vedere asupra cutărei sau cutărei probleme de istorie, de strategie sau de politică, în *Anna Karenina* el dispare îndărătul personajelor şi se mulţumeşte să le împrumute părerile care îl interesează. Din grijă pentru imparţialitate, el le creează şi adversari. Într-o zi, evocînd în faţa unui prieten greutăţile pe care le întîmpină în munca sa, mărturiseşte de a fi reluat de patru ori conversaţia dintre Levin şi preot (partea a cincea, capitolul întîi), pentru a nu se putea cunoaşte spre care dintre interlocutori se îndreaptă simpatia sa. „Am remarcat, spune el, că o povestire produce o impresie mai puternică atunci cînd nu-ţi dai seama de partea cui este autorul." [1] Pe de altă parte, el este din ce în ce mai conştient de interdependenţa diferitelor episoade ale operei sale. Într-o aglomerare de o asemenea importanţă, totul se îmbină, strălucirea şi mohoreala sînt la fel de necesare. În ce priveşte înlănţuirea scenelor, el

[1] Obolenski, *Două întîlniri cu L. Tolstoi* (n.a.).

procedează, așa crede, într-un fel misterios care scapă voinței artistului. „Am avut dovada, scrie el lui Strahov, cînd a fost vorba de sinuciderea lui Vronski. Nu simțisem niciodată, în mod precis, necesitatea. Începusem să-mi revizuiesc ciorna și, deodată, într-un chip cu totul neașteptat pentru mine, dar inevitabil, Vronski a hotărît să-și tragă un glonte în cap. După aceea, se dovedi că această scenă era, organic, indispensabilă.“ [1] De asemenea, va spune celor apropiați : „Știți voi că adesea mi se întîmplă să mă așez pentru a scrie un lucru și, deodată, mă găsesc pe un drum mai larg, lucrarea se desfășoară ? Așa s-a întîmplat și cu *Anna Karenina*.“ [2]

Un critic grăbit ar putea să-i reproșeze lui Lev Tolstoi această „desfășurare“, aceste digresiuni, acest aflux de idei neesențiale. Există lungimi incontestabile în descrierea vieții la țară a lui Levin, în discuțiile despre șerbie și eliberare, despre rutină și reaua voință a mujicilor, despre judecătoriile cantonale de pace. Dar arta romancierului este atît de vie, încît în clipa cînd cititorul începe să obosească, el îl recucerește și-l farmecă. Scene ca secerișul, toate pline de soare și de fericire păgînă, sau cursa și căderea iepei Froufrou, sau întrevederea secretă a Annei cu fiul ei, ori moartea lui Nikolai, sau sinuciderea în gara cea mică, sînt minuni de precizie, de desen amănunțit, de emoție stăpînită.

Aici, la fel ca și în *Război și pace*, justețea observației psihologice, îmbinată cu alegerea fericită a detaliului material, este aceea care creează impresia adevărului. Revenind la Sankt-Petersburg

[1] Scrisoare către Strahov, din 26 aprilie 1876 (n.a.).
[2] Cf. *Moșteniri literare*, numerele 37—38, p. 426. Întîlnirile lui Jirkevici cu Tolstoi (n.a.).

după ce făcuse cunoștință cu Vronski, Anna observă pentru prima oară că urechile soțului ei sînt foarte mari și se enervează pentru că, din ce în ce mai des, el își pocnește degetele. În ziua nunții, prietenii lui Kitty socotesc că în toaletă albă, ea este „mult mai puțin frumoasă decît de obicei“. Obosită de situația falsă în care se găsește de cînd și-a părăsit soțul, Anna a căpătat obiceiul de a clipi ușor din ochi, în timp ce vorbește. Oblonski are un surîs ce te dezarmează și care apare în clipa cea mai neașteptată, insuflînd simpatia. Kitty, privindu-se într-o oglindă înainte de a merge la bal, se extaziază în fața panglicii de catifea neagră care-i înconjoară gîtul. „De orice s-ar fi putut îndoi, dar n-avea nici o îndoială că panglicuța era o minune. Pe brațele și umerii ei goi simțea o răcoare de marmură, ceea ce-i dădea o senzație foarte plăcută.“

Dar, dacă procedeul de descriere este același în *Anna Karenina* ca și în *Război și pace*, tonalitatea generală a celor două opere este foarte deosebită. După ce evocase în *Război și pace* ciocnirea istorică dintre popoare, în *Anna Karenina* Lev Tolstoi își îngustează cîmpul vizual, se interesează de cîteva ființe, le analizează cele mai profunde și tainice cute ale sufletului lor. Epopeea nu se mai desfășoară în aer liber, ci în interior, în penumbra conștiințelor. Marile bătălii sînt acelea ale sentimentelor. Dar ele au incoerența și ferocitatea celorlalte.

Tot așa cum rezultatul ciocnirilor militare nu depinde de strategi, la fel soarta indivizilor scapă, în cea mai mare parte, voinței lor. Acțiunile le sînt determinate de împrejurări, de mediul în care se mișcă, de prietenii care îi înconjoară, de mii de elemente imponderabile reunite sub denumi-

rea de fatalitate. Fatalitatea care domină în *Anna Karenina* nu este, ca în *Război și pace*, zeul războiului, amplificat de politică, duhnind a cadavru și a pulbere de tun, ci zeul gîfîind al nebuniei amoroase. Se numără de o sută de ori mai mulți morți în *Război și pace* decît în *Anna Karenina*, și totuși, *Război și pace* se prezintă ca un roman vast, optimist, însorit, pe cînd *Anna Karenina* este învăluit de o atmosferă cenușie, neliniștitoare. Există în *Război și pace* un act de credință față de viață, o glorificare poetică a cuplului, a familiei, a tradiției patriarhale, un imn al triumfului armatelor rusești asupra invadatorului. Izbînda dă un înalt înțeles tuturor sacrificiilor consimțite pentru ea. Eroii ies măreți prin suferințele pe care le-au suportat apărînd solul patriei. Nu la fel se petrec lucrurile în *Anna Karenina*, al cărui climat este în întregime încărcat de visuri fatale, presimțiri, halucinații, prezențe supranaturale. Încă de la început, prima întîlnire a lui Vronski cu Anna, în gara din Moscova, este caracterizată prin moartea unui paznic, strivit sub roțile trenului. După acest accident, Oblonski constată că surorii sale îi tremură buzele, iar ochii îi sclipesc de lacrimi.

— Ce-i cu tine, Anna ? întreabă el.

Și ea răspunde :

— Semn rău.

Mai tîrziu, coborînd din vagon, ea va simți un sentiment de neliniște și de tulburare, în vifornița care o surprinde pe peron. După cuvintele hotărîtoare ale lui Vronski : „Am plecat la Sankt-Petersburg, ca să fiu acolo unde ești dumneata !“, noaptea, frigul, zgomotul, siluetele fugitive ale călătorilor, totul contribuie s-o cufunde pe tînăra femeie într-o atmosferă fantastică. „Vîntul, rupînd

parcă zăgazurile, spulberă zăpada de pe acoperișul vagoanelor, zgîlțîind cu zgomot o tablă ruptă. Un fluierat strident de locomotivă urlă jalnic și sinistru. Grozăvia viscolului îi părea acum Annei și mai frumoasă. Vronski spusese tocmai cuvintele pe care le dorea inima ei, dar de care se temea rațiunea ei.“

O amenințare și mai cumplită se desprinde din faimosul vis al Annei, în care apare un mic mujic în zdrențe, se apleacă peste o placă de fier și mormăie cuvinte de neînțeles în limba franceză, „și ea simte că el îndeplinește o muncă ciudată cu această fierărie, deasupra ei, și se trezește inundată de o sudoare rece“. Acest coșmar se va repeta de mai multe ori ; însuși Vronski va suferi groaza, printr-un fel de telepatie ; în clipa cînd Anna se va arunca sub roțile trenului, ea va zări, într-o fulgerare, un mujic mic îndrugînd ceva în barbă și scotocind prin niște fiare deasupra ei.

Alt simbol : moartea iepei Froufrou. Din greșeala lui Vronski, ea cade și-și rupe coastele în timpul cursei, prefigurînd moartea Annei împinsă la sinucidere de indiferența amantului ei. Chiar termenii de care se servește Lev Tolstoi pentru a reaminti căderea calului și căderea femeii sînt ciudat de identice. Iată-l pe Vronski în fața Annei, care, în sfîrșit îi cedase : „Palid, cu buza de jos tremurînd, o implora să se liniștească“. Și iată-l în fața iepei Froufrou care agoniza : „Era palid, cu buza de jos tremurînd, cu chipul răvășit de mînie“.

Semnele nefaste se precizează atunci cînd Anna, înapoiată la hotel după întrevederea cu fiul ei, scoate dintr-un album fotografiile pe care le păstrase de la băiat : „Nu rămăsese decît una, cea mai bună... Cu degetele ei lungi și subțiri, deosebit de nervoase în ziua aceea, încercă în zadar să o

scoată din ramă. Nu era pe masă nici un *coupe-papier*. Atunci ea scoase o fotografie de alături (fotografia lui Vronski făcută la Roma) şi cu ea desprinse fotografia băiatului." Acest amănunt o izbeşte ca un avertisment al lui Dumnezeu : amantul îi alungă fiul...

O alegorie nu mai puţin semnificativă este aceea a luminării care străluceşte înainte de a se stinge. Prima oară cînd priveşte la această flacără tremurătoare, Anna este cuprinsă, fără motiv, de o presimţire funebră şi repede, cu inima bătîndu-i, ea aprinde altă lumînare, ca şi cum ar vrea să se apere de bezna morţii. A doua oară, se petrece în clipa cînd îşi pierde cunoştinţa sub izbitura roţilor trenului : „Iar lumina, la care citise cartea vieţii, plină de zbucium şi înşelăciuni, de durere şi răutate, străluci cu o flacără mai vie decît oricînd, sfîşiind bezna, apoi flacăra şovăi şi se stinse pentru totdeauna".

De altfel, această spaimă nu se limitează la Anna. Dolly, soţia lui Oblonski, se teme pentru viitorul copiilor ei, prinţesa Scerbaţkaia este agitată, noaptea, de presimţiri lugubre. Nikolai, fratele lui Levin, este obsedat de ideea lumii de apoi, singurul capitol care are un titlu în roman este capitolul XX al părţii a cincea : *Moartea*. Toate eforturile personajelor spre fericire se soldează cu un eşec. Chiar şi căsnicia Kitty-Levin nu scapă de blestemul perechilor unite prin legături trupeşti. Scriind povestea lor, autorul a încercat să opună binefacerile amorului conjugal desfrîului unirilor libere. Dar beatitudinea în căsnicie este o amăgeală. El nu reuşeşte în acţiunile lui de organizare socială şi nu se salvează în ultima clipă, decît agăţîndu-se de religia simplistă a mujicului. Dacă facem bine socoteala, infernul pasiunilor interzise,

în care se consumă perechea Anna-Vronski nu este deloc mai puţin îngrijorător ca paradisul dragostei familiale în care se descompune căsnicia Kitty-Levin.

Lucru curios, în *Anna Karenina* ca şi în *Război şi pace*, fiinţele excepţionale, scînteietoare, marcate cu un semn metafizic, dispar, iar fiinţele mediocre şi chiar şterse rămîn în viaţă şi-şi văd de drum, la egală distanţă de bine şi rău. După moartea prinţului Andrei — cu visurile, îndoielile şi mîndria sa — rămîn faţă în faţă căsniciile paşnice Bezuhov şi Rostov, asiguraţi de toate fericirile, dacă vor şti să se mulţumească cu penumbra. Anna Karenina şi Vronski, măturaţi de pe scenă de o furtună, iată-i pe marii învingători în lupta vieţii : Kitty şi Levin, oameni cumsecade, cinstiţi, plicticoşi, pe care vecinii îi dau drept pildă. Constituie aceasta, din partea lui Lev Tolstoi, o apologie a mediocrităţii ? Nu ! el are doar sentimentul că dacă omenirea are nevoie, din cînd în cînd, de indivizi extraordinari pentru a scutura masele adormite, totuşi, pînă la urmă, destinele obişnuite sînt acelea care, îmbinîndu-se, fac să înainteze Istoria. Viitorul, fie că vrem sau nu, aparţine Rostovilor, Bezuhovilor, Levinilor, întregii pedestrimi a oamenilor supuşi. Lev Tolstoi se consideră din tagma lor ca proprietar funciar şi tată de familie. Se justifică, justificîndu-i. Şi dacă, uneori, este ispitit să treacă de partea idealiştilor revoltaţi, nu rămîne mult timp acolo. El mai condamnă încă proprietatea privată, deşi cumpără mereu moşii şi invită la el pe judecători, deşi dezaprobă pedeapsa cu moartea.

Dar, contrar cu ceea ce el a dorit, în acest roman groaznic de pesimist, tocmai ticăloşii condamnaţi de opinia publică ne trezesc simpatia, iar

înțelepții ne dezamăgesc. Împovărată de toate nenorocirile, Anna Karenina domină de la o atît de mare înălțime celelalte personaje, încît autorul s-a simțit obligat să-și intituleze cartea cu numele eroinei sale. Moto-ul : „A mea este răzbunarea, eu voi răsplăti" subliniază ideea că prăbușirea Annei este urmarea unei hotărîri superioare, divine și fără drept de apel. Totul este magie în această povestire aparent realistă. Chiar și obiectele — luminarea, geamul înzăpezit, săculețul roșu al Annei — sînt încărcate cu o putere ocultă. O mare tragedie omenească, tulburătoare și tristă. Iată ce oferă Lev Tolstoi drept hrană cititorilor săi.

Aceștia se reped asupra ei cu lăcomie, amuzați de zugrăvirea „lumii mari", cuceriți de amorurile vinovate ale Annei, scandalizați de scenele îndrăznețe ale „căderii" ei. Numerele din *Mesagerul rus* se succed, și Strahov, care se găsește în prima linie, la Moscova, trimite regulat la cartierul general de la Iasnaia Poliana, comunicatul operațiilor : „Emoția crește mereu... Părerile sînt atît de divergente, încît este cu neputință să le rezumi... Unii vă reproșează cinismul, alții, mai inteligenți (de exemplu Danilevski) sînt în extaz..." *(21 martie 1875)*. „Toată lumea este în admirație în fața publicației din februarie. Cea din ianuarie a plăcut mai puțin...[1] Acum, e un strigăt de satisfacție. S-ar zice că aruncați hrană înfometaților" *(5 martie 1876)*. „Romanul dumneavoastră pasionează pe toți și e de necrezut cît se citește. Numai pe Pușkin și Gogol oamenii i-au citit astfel, aruncîndu-se asupra fiecărei pagini și disprețuind tot ce era scris de alții" *(februarie 1877)*. „Dostoievski își agită brațele și vă numește un zeu al artei. Aceasta mă uimește și mă bucură. Mă uimește, căci știu cît vă este de ostil" *(18 mai 1877)*.

Alexandrina Tolstaia, de asemenea, este încîntată : „Fiecare capitol din *Anna Karenina* face să se revolte societatea, scrie ea, iar comentariile, laudele, cancanurile și discuțiile nu mai contenesc, ca și cum ar fi vorba de o afacere care l-ar privi pe fiecare personal"[1].

Prietenul Fet strigă în gura mare că-i vorba de un geniu. „Cîtă impertinență artistică în această descriere a nașterii ! Nimeni, de la crearea lumii, n-a scris și nimeni nu o va scrie. Imbecilii vor protesta împotriva realismului *à la Flaubert*, în timp ce aici totul este idealism !"[2]

Criticii profesioniști nu sînt mai puțin agitați de publicarea din nefericire întreruptă, a romanului. V. V. Ciniko, în *Vocea*, îl compară pe Tolstoi cu Stendhal stăruind asupra faptului că Stendhal pornește întotdeauna de la un postulat psihologic, iar caracterele sale nu par adevărate decît grație „logicii extraordinare" cu care acesta desfășoară urmările unei anumite situații, pe cînd opera lui Tolstoi este numai instinct, ea se contopește cu viața și nu datorează nimic nici unui procedeu.

Un alt critic al aceluiași ziar, își exprimă părerea că „în nici o literatură străină contele Tolstoi nu-și are egal" și că „la noi, numai Dostoievski se poate apropia de el".

[1] Revista *Mesagerul rus* a continuat în ianuarie 1876, publicarea romanului *Anna Karenina* din care nu apăruseră, în patru numere ale revistei din 1875, decît primele două părți și zece capitole din partea a treia (n. tr.).

[1] Scrisoare din 13 iunie 1877 (n.a.).
[2] Scrisoare din aprilie 1877 (n.a.).

„Autorul, scrie Suvorin[1], în *Novoe vremea (Timpuri noi)*, n-a cruțat nimic și pe nimeni. A zugrăvit amorul cu un realism la care, la noi, n-a ajuns încă nimeni."

Iar Stasov[2] adaugă : „Contele Tolstoi este singurul care merge înainte, în timp ce ceilalți literați bat în retragere, sau tac, sau sînt în declin, sau își pierd capul..."

Însuși Dostoievski, deși condamnase prima parte a *Annei Karenina* în numele războiului sfînt împotriva turcilor, aduce un omagiu restului romanului în *Jurnalul unui scriitor*.

„*Anna Karenina* este o operă de artă perfectă, care apare tocmai la timp, o carte absolut deosebită de ce se publică în Europa ; ideea sa este în întregime rusească. Există în acest roman ceva dintr-un «ton nou» al nostru, ton care încă nu a fost auzit în Europa și care va fi, totuși, foarte folositor popoarelor din Occident, oricare ar fi mîndria lor."

Și, beat de orgoliu național, autorul romanului *Crimă și pedeapsă* arată că în Europa, țara logicii, a materialismului și a vederilor înguste, ființele vinovate de a fi violat legile societății depind de justiția umană, în timp ce, pentru un scriitor rus ca Tolstoi, adevărata pedeapsă se găsește în inima fiecăruia. „Judecătorul pămîntesc trebuie să știe el însuși că nu este un judecător definitiv, el nefiind decît un păcătos ca și alții, că este absurd să poată judeca dacă nu a recurs la unicul mijloc de a înțelege, adică la milostenie, la iubire..."

[1] *Alexei Sergheevici Suvorin* (1834—1912), editor, la început apropiat de mișcarea democratică, mai tîrziu redactor al publicației reacționare *Timpuri noi* (n. tr.).

[2] *Vladimir Vasilievici Stasov* (1824—1906), critic muzical și de artă ; a militat împotriva academismului și a desfășurat o intensă activitate pentru promovarea ideilor democratice în arta rusă și pentru susținerea caracterului ei național și popular (n. tr.).

Odată cu aceste înalte mărturii de satisfacție, Lev Tolstoi este împroșcat, ca de obicei cu o ploaie de sarcasme și insulte. Skabicevski, în *Noutățile bursei* apreciază că „întreg romanul este pătruns de mirosul idilic al scutecelor", iar scena căderii Annei este „o neghiobie melodramatică în maniera vechilor romane franceze, adaptate amorurilor vulgare ale unui snob și ale unei doamne petersburgheze avînd o slăbiciune pentru brandeburguri. Tkaciov, în revista *Delo*, îl acuză pe Tolstoi de a contribui la „înjosirea moralei populare", jură că *Anna Karenina* este o „epopee a amorurilor aristocratice, cu totul lipsită de sens" și, parodiind pe autor, îi propune să scrie un roman tratînd o idilă dintre Levin și o vacă. Criticul anonim al lui *Odeskii vestnik (Mesagerul din Odesa)* afirmă că „mîncarea, băutura, vînătoarea, balurile, cursele de cai și dragostea, dragostea, dragostea în înțelesul ei cel mai simplu, fără nici o complicație psihologică și nici un interes moral, iată ce este acest roman de la început pînă la sfîrșit". Și conchide : „Invit pe cititor să-mi arate o pagină, ce zic, o jumătate de pagină, în care s-ar găsi o idee, sau mai curînd umbra unei idei !"

Nici lui Ivan Turgheniev nu-i place *Anna Karenina*. „A luat-o pe un drum greșit, scrie el la 1 (13) aprilie 1875 lui Suvorin. E influența Moscovei, a nobilimii slavofile, a fetelor bătrîne pravoslavnice, a propriei singurătăți și a lipsei adevăratei libertăți artistice." Iar lui Polonski[1], la 13 (25) mai : „*Anna Karenina* nu-mi place, cu toate pa-

[1] *Iacob Petrovici Polonski* (1819—1898), poet, prieten apropiat al lui Turgheniev (n. tr.).

ginile cu adevărat foarte frumoase (cursele de cai, cositul fînului, vînătoarea). Dar toate astea sînt acre, miroase a Moscova, a fete bătrîne, a slavofilie, a idei meschine ale nobilimii."

De altfel, Lev Tolstoi va plăti cu aceeaşi monedă vechiului său inamic, atunci cînd acesta îşi va publica romanul *Desţelenire*[1]. „Nu l-am citit pe Turgheniev, va scrie el lui Strahov, dar regret sincer că acest izvor de apă pură şi minunată, dacă judec după tot ce am auzit, se murdăreşte cu un astfel de noroi ! Dacă măcar şi-ar reaminti o zi şi ar descrie-o, întreaga omenire ar fi încîntată..."[2]

Mai mult încă decît în perioada romanului *Război şi pace*, el se simte mai presus de laude şi de critici. Fără să se mişte de la Iasnaia Poliana, a cucerit Rusia. Aşezat la masa lui de lucru, în bluza sa ţărănească, el citeşte cu nepăsare tăieturile de presă pe care i le-a trimis Strahov. Una din ele, semnată W... este deosebit de călduroasă : „Generaţiile se vor succeda, societatea se va transforma de jos pînă sus, viaţa rusească va merge pe alte căi, dar aceste opere *(Război şi pace* şi *Anna Karenina)* vor continua să fie citite şi recitite de toţi, pentru că este cu neputinţă să le desparţi de viaţa rusă, de cultura rusă. Ele vor fi veşnic actuale."[3]

---

[1] Roman publicat în numerele din ianuarie şi februarie 1877 ale revistei *Vestnik Evropî* şi care, datorită caracterului său, era cît pe-aci să fie interzis de cenzura ţaristă (n. tr.).

[2] Scrisoare din 25 ianuarie 1876 (n.a.).

[3] Articol din *Russkii mir (Lumea rusă)* din 1877 (nr. 28). A fost cu neputinţă pînă în ziua de azi să se determine numele semnatarului acestor rînduri (n.a.).

Care este gîndul lui Lev Tolstoi în faţa acestei generoase profeţii ? Mîndrie, scepticism, indiferenţă ? Este, desigur, emoţionat, orice ar spune el, că-i înţeles şi iubit de atîţia oameni. Dar fericirea, adevărata fericire nu i-o vor da articolele din ziare, oricît de elogioase ar fi ele. Trebuie s-o caute în el însuşi. Şi cînd priveşte în sufletul său, totul nu este decît beznă, teamă şi confuzie.

3

ARTA ȘI CREDINȚA

Drepturile de autor ale romanului *Anna Karenina*, adăugate celor pentru *Război și pace*, depășeau 20.000 de ruble pe an. Pe de altă parte, domeniul aducea aproape 10.000 de ruble [1]. Aceste venituri acopereau din plin cheltuielile familiei. Sonia, luînd în primire administrația proprietății, îl scutea pe soțul ei de orice grijă materială. El nu avea să se mai preocupe decît de scris. Creșterea averii sale se manifesta nu numai prin cumpărări de noi moșii, ci și prin înmulțirea servitorilor. Alături de servitorii vechi, foști șerbi în caftan și în *lapti*, devotați tribului și care erau slobozi la gură cu stăpînii, apărură valeți în livrea (vestă roșie și mănuși din ață albă), cameriste „stilate", croitorese, guvernante, învățători francezi și nemți. Mica Tania, care și ea, la paisprezece ani, își ținea *Jurnalul*, nota la 11 noiembrie 1878 : „Am o guvernantă, domnișoara Gachet, iar Mașa are o englezoaică, Anne ; băieții îl au pe domnul Nief ; Andrei are o *niania* [2] ; avem de asemenea un profesor de limba rusă, B. A. Alekseiev ; locuiește într-o aripă a locuinței, cu soția și fiul său care are un an și două luni, și fiica sa vitregă, Liza, de opt ani. Liza vine în fiecare zi la mama, ca să învețe limba franceză. Soția domnului Nief vrea și ea să locuiască aici ; el a și închiriat o mică izbă pentru ea și fiul său. Mai vin și alți profesori la noi : profesorul de desen, Simonenko : e mic și cocoșat. Apoi profesorul de greacă, Ulianski. Preotul, profesorul de muzică, Miciurin ; nemțoaica, Amalia Feodorovna..."

Printre acești numeroși angajați intelectuali, figura cea mai deosebită era aceea a francezului, domnul Nief. Sub acest nume de împrumut, se ascundea un oarecare Jules Montel, fost comunard, care fugise din Franța după înăbușirea revoltei de către „versaillezi". El nu-și va dezvălui adevărata sa identitate decît în 1880, cu ocazia proclamației amnistiei în Franța. Profesorul de limba rusă, Alekseiev, era și el un socialist militant. Neplăcut impresionat la început de viața bogată a celor de la Iasnaia Poliana, a ajuns pînă la urmă să se lase subjugat de farmecul lui Lev Tolstoi, declarîndu-se obligatul și prietenul său. Profesori și elevi luau parte la toate petrecerile familiale. Pentru aniversarea micii Tania, la 4 octombrie 1878, se organizase un picnic în pădure. „Domnul Nief, cu mînecile suflecate, făcea omletă și pregătea ciocolata, scria Sonia în *Jurnalul* ei. Focul mocnea sub patru vetre. Serghei frigea *șașlîk*. Ospățul fu foarte vesel, am mîncat cu poftă și am fost favorizați de o vreme splendidă..."

În casa, mărită în 1871, spațiul începea să lipsească. Aceasta, pentru că, din ce în ce mai des, se adunau invitați la Iasnaia Poliana. Nu era încă vorba de discipoli, ci de rude, prieteni, vecini. După obiceiul rusesc, se anunțau pentru o zi și rămîneau

[1] Adică echivalentul, în total (drepturi de autor și venituri ale moșiei), a 230 000 franci francezi actuali (n.a.).
[2] Dădacă (n. tr.).

o săptămînă, o lună. Întrucît gara cea mai apropiată se găsea la distanță de cinci verste și prin meleagurile acelea nu exista nici un han, Sonia oferea oricărui călător un culcuș și o masă. Această vînturare de vizitatori, de servitorime și de copii nu-i displăcea lui Lev Tolstoi. Îi era agreabil să se simtă înconjurat de o viață zgomotoasă și simplă. Aceasta era mantia sa împotriva frigului morții. Cîteodată, din biroul său, auzea rîsetele jucătorilor de crochet sub larițe și loviturile ușoare ale ciocanului de lemn, bătînd mingile. Avem oare dreptul de a ne distra, atunci cînd o trapă e gata să se deschidă dintr-o clipă în alta, sub picioarele noastre ? Se privea într-o oglindă. Chipul omului de cincizeci de ani : părul tăiat scurt deasupra unei frunți înalte, încrețite, sprîncene groase, zbîrlite, arcuite deasupra ochilor cenușii, pătrunzători, înfundați în orbite ; un nas diform ; urechi cărnoase ; o gură senzuală ; și, încadrînd toate acestea, o pădure de peri aspri, cărunți, încîlciți, tari ca sîrma. Niciodată n-a fost mai robust. Cu toate durerile de cap, lucra ușor opt ore fără întrerupere. Fie că umbla pe jos, alerga călare prin crînguri, cosea iarba sau tăia lemne cu ferăstrăul, nimeni nu-l putea întrece. Era pe lume o fire mai sănătoasă și mai echilibrată ca a lui ? Tot ce-și dorise în tinerețe, obținuse la maturitate. Voise gloria literară și era, după părerea unanimă, cel mai mare scriitor rus în viață, alături de Dostoievski. Nădăjduise să petreacă ani liniștiți și productivi în casa strămoșilor săi, între o femeie iubitoare și copii numeroși, și această fericire familială o gusta din plin, mulțumită Soniei. Se temuse că va fi obligat să scrie pentru a-și cîștiga existența, și situația sa financiară îi îngăduia să nu-și supună arta nici unei constrîngeri.

Totuși, nu era fericit. Sau mai bine spus, genul de fericire care-i fusese hărăzită nu-i convenea, iar el se întreba dacă mai exista un altul. Amintirea nopții de la Arzamas îi chinuia gîndurile. I se întîmpla să rămînă zile întregi fără a citi o pagină, fără a scrie un rînd. La îndobitocirea spirituală se adăuga indiferența trupului. Un automat îndeplinea gesturile cotidiene în locul său. Apoi, deodată, se deștepta, se întreba, și apatiei îi urma neliniștea.

„În toiul preocupărilor privind exploatarea domeniului, va scrie el în *Spovedanie*, o întrebare îmi venea în minte : «Adevărat, posezi 6.000 de desiatine de pămînt în gubernia Samara, 300 de cai, ei și ?...» Sau, gîndindu-mă la educarea copiilor mei, mă întrebam : «La ce bun ?» Sau, meditînd asupra celui mai sigur mijloc de a dărui poporului fericirea, conchideam : «Și ce mă privește asta pe mine ?» Sau, mai departe, gîndind la renumele pe care mi l-au adus cărțile, îmi spuneam : «Așadar, ai să fii mai celebru decît Gogol, Pușkin, Shakespeare, Molière, mai celebru decît toți scriitorii lumii, ei și ?»"

Pe atunci, dacă i s-ar fi propus îndeplinirea pe loc a celei mai mari dorințe, n-ar fi știut ce să răspundă, fiindcă nu dorea nimic. Și nu dorea nimic, pentru că descoperise zădărnicia acțiunilor omenești. Trăise vreme de cincizeci de ani, cu privirea distrată de o frunză care se mișcă, de un chip care trece și, deodată, prăpastia. „Și nu te poți opri, și nu poți da înapoi și nu poți închide ochii pentru a evita să vezi că, înainte, nu este altceva decît minciuna vieții și a fericirii, nimic altceva decît suferința, moartea adevărată, nimicirea totală."

Cînd ajungea la acest punct al reflecţiilor, i se părea că aude un fel de rîs îndepărtat. Cineva îşi bătea joc de el, cineva care de mult combinase totul !

„Acest cineva se bucura văzînd cum, după ce am crescut, după ce mi-am dezvoltat trupul şi sufletul timp de treizeci sau patruzeci de ani, după ce devenisem puternic şi atinsesem acea culme de unde descoperi existenţa în totalitatea ei, mă aflam în picioare, asemenea unui nătărău, înţelegînd, în sfîrşit, că nu exista nimic, că în viaţă nu va fi niciodată nimic. Şi pe el asta îl distrează !"

Deoarece viaţa era o farsă proastă, n-aveai decît s-o refuzi. Cu aceeaşi intensitate cu care simţise odinioară dorinţa de a lupta, Lev Tolstoi era acum cuprins de dorinţa de a muri. Neantul îl atrăgea ca perspectiva cumpărării unei noi moşii. Aceasta este o operaţie uşoară şi avantajoasă. O îmbogăţire sigură. Nici gîndul la soţia şi la copiii săi nu-l tulbura. Nu se sinchisise de ei niciodată, altfel decît în raport cu el însuşi. Odată mort, ei se vor descurca pentru a continua să trăiască din veniturile domeniului şi al cărţilor sale. Totul era să ştie cînd şi cum se va sinucide. Nu era grăbit s-o facă. O licărire de bun simţ strălucea în delirul său. Abia se lăsa pradă seducţiei tenebrelor că-şi revenea, cu mintea trează, cu un fior plăcut de-a lungul şirei spinării.

Dorinţa de a muri îl cuprindea mai ales noaptea. Dormea singur, în biroul său. Dezbrăcîndu-se pentru a se culca în pat, privea bara fixată între cele două dulapuri ticsite cu cărţi. Un laţ, un scaun pe care îl împingi cu piciorul, un corp care tresaltă, se leagănă, se imobilizează... S-a zis cu Lev Tolstoi !... „Atunci eu, omul fericit, va scrie el, făcui să dispară din odaie sfoara ce se găsea acolo (...)

şi nu mai luai arma pentru a merge la vînătoare ca să nu cedez dorinţei de a mă suprima printr-un mijloc prea uşor." [1]

Aceste alternative de îndrăzneală în teorie şi de prudenţă în practică, existau într-adevăr în firea sa. Nimeni nu se preocupa mai mult de sănătatea sa, decît acest candidat permanent la sinucidere. Îi plăcea să-şi reamintească o fabulă orientală. Urmărit de un tigru, un om coboară într-un puţ. În fundul puţului, zăreşte un balaur, cu botul deschis. Neîndrăznind nici să urce, nici să coboare, nenorocitul se agaţă de un tufiş care creştea printre pietrele ieşite în afară, din ghizdurile fîntînii. În timp ce puterile îi slăbesc, observă doi şoricei, unul alb, altul negru, care rod craca de care este suspendat. În cîteva clipe, va urma căderea fatală. Ştiind că va muri, omul, într-o ultimă sforţare, linge picăturile de miere de pe frunziş. Lev Tolstoi ar fi vrut să facă la fel. Dar cele două picături de miere — dragostea de familie şi dragostea de literatură — care, odinioară, îl ajutau să suporte realitatea, pierduseră pentru el orice savoare.

„Familia, îmi spuneam, soţia mea, copiii mei, sînt de asemenea fiinţe omeneşti şi, prin urmare, se găsesc supuse aceloraşi condiţii ca şi mine : ele trebuie sau să trăiască în minciună, sau să vadă în faţă cumplita realitate. De ce trebuie să trăiască ? De ce trebuie să-i iubesc, să-i ocrotesc, să-i ajut să crească, să le apăr interesele ? Pentru a-i aduce la disperarea în care mă aflu eu însumi sau pentru a-i menţine în imbecilitate ? Iubindu-i, nu le pot ascunde adevărul... Şi adevărul înseamnă moartea. Mult timp sub influenţa succeselor, a

[1] *Spovedanie* (n.a.).

elogiilor, îmi închipuiam că arta, poezia, este o acţiune care se poate continua, cu toate că moartea trebuia să distrugă totul, şi opera mea şi amintirea ei. Apoi recunoscui că această acţiune era o minciună.“ [1]

Deznădejdea, de care el credea a fi singurul care suferă în Rusia, cuprinsese numeroşi intelectuali, ce se complăceau în această situaţie. Ivan Turgheniev în *Părinţi şi copii* [2], dăduse un nume acestui rău al secolului : „nihilismul“. Şi creă din el subiectul ultimului său roman : *Desţelenire*. După Ivan Turgheniev, nihilistul era „un individ care nu se înclina în faţa nici unei autorităţi şi nu admitea nici un principiu ca punct de credinţă, indiferent de respectul cu care era înconjurat acel principiu“. Renegînd familia, arta, religia şi în general toate structurile sociale existente, oameni tineri, din ce în ce mai numeroşi, se descopereau singuri în mijlocul unui mare vid şi-şi pierdeau capul. Unii se îmbrăcau ca mujicii, „mergeau în mijlocul poporului“ şi reveneau neînţeleşi. O epidemie de sinucideri bîntuia printre studenţi şi clasele înstărite. Se sinucideau din plictiseală, din

---

[1] *Spovedanie* (n.a.).

[2] Romanul, apărut în iulie 1867, a provocat discuţii zgomotoase, înverşunate — după mărturia contemporanilor — cum nu provocase nici un roman pînă atunci. Faptul acesta era firesc, căci el apărea într-un moment politic foarte acut, imediat după reforma agrară (februarie 1861). Turgheniev mărturisea, în 1876, că din tot trecutul său literar, el este îndreptăţit să fie mulţumit „tocmai de acest roman“, Bazarov, eroul principal al lucrării, fiind socotit de el „copilul meu preferat“. Realitatea e că *Părinţi şi copii* a oglindit marile probleme sociale care frămîntau lumea rusă în acea perioadă, situînd acest roman mult deasupra celorlalte opere ale lui Turgheniev şi îndreptăţind critica sovietică să-l considere roman politic şi social (n. tr.).

silă, din spirit de imitaţie, din fanfaronadă sau din curiozitate.

Dar adevăraţii nihilişti, acei care rezistau la apelul „nirvanei“, erau materialişti convinşi, care proclamau rolul mesianic al poporului rus şi vedeau salvarea patriei în abolirea monarhiei şi în instituirea unui sistem republican bazat pe comuna rurală. Această mişcare revoluţionară era foarte depărtată de Lev Tolstoi, care înclina către idealism şi non-violenţă. Dar şi una şi alta din aceste filozofii izvorau din aceeaşi decepţie puternică, din aceeaşi dorinţă de a repune în discuţie doctrinele oficiale şi din aceeaşi încredere în înţelepciunea tăcută a ţăranului. După ce îi admirase pe Bakunin şi Herţen, Lev Tolstoi le întorcea spatele cu dezgust. Aceştia doi nu se ocupau decît de bunuri terestre. Şi pentru el, linişte sufletelor prima asupra sănătăţii trupurilor. Zbuciumul său personal depăşise nivelul social spre a evolua la nivelul metafizic. În căutarea unei păreri sigure, el citi sau reciti pe Platon, Spinozza, Kant, Schelling, Hegel, Schopenhauer, toţi acei care dădeau vieţii o explicaţie spirituală. Aceste spirite luminate se izbeau de acelaşi obstacol. „Viaţa trupească este un rău şi o minciună, spunea Socrate. Şi de aceea noi trebuie să socotim ca o faptă bună nimicirea acestui trup.“ „Totul în lume — prostie şi înţelepciune, bogăţie şi mizerie, bucurie şi supărare — nu este decît frămîntare şi deşertăciune“, relua Solomon. „Omul va muri şi nimic nu va rămîne din el. Viaţa n-ar trebui să existe, afirma Schopenhauer, şi unicul bun este trecerea fiinţei în neant.“ „Nu-i cu putinţă să trăieşti cu conştiinţa de a înainta spre suferinţe inevitabile, spre slăbiciune, spre

bătrîneţe, spre moarte, adăuga Budha. Trebuie să scăpăm de viaţă, de orice posibilitate de viaţă.“ [1]

Dezamăgit de marii gînditori, Lev Tolstoi coborî cîteva trepte şi încercă să înţeleagă, observînd pe cei din jurul său, cum se acomodează marea masă a muritorilor la condiţia lor umană. Dacă moartea era preferabilă vieţii, de ce oare majoritatea oamenilor nu se sinucid ? După ce reflectă, conchise că semenii săi adoptau în faţa acestei probleme una din următoarele patru atitudini : unii ignorau în mod sincer tragedia vieţii şi a morţii, dar aceasta presupunea o lipsă de pătrundere care se asemăna cu prostia ; alţii, adepţi ai epicurienilor, cunoşteau situaţia lor disperată, dar continuau să lingă mierea de pe frunzele arbustului, aşteptînd să cadă în gura balaurului ; iar alţii, înţelegînd absurditatea destinului lor pe pămînt, îşi făceau un punct de onoare din a-şi lua viaţa ; în sfîrşit, ultimii, prea slabi pentru a îndeplini acest gest de salvare, continuau să mănînce, să bea, să se îmbrace, să procreeze, să cumpere pămînturi, să cîştige bani cu o repulsie de neînvins. Lev Tolstoi aparţinea acestei ultime categorii. Şi se detesta pentru laşitatea lui. Cu toate acestea, uneori, se îndoia de judecata sa.

„Dacă n-ar exista viaţă, n-ar exista raţiune, îşi spunea el deodată. Deci, raţiunea este produsul vieţii. Fiind produsul vieţii, raţiunea nu poate nega viaţa.“

Se învîrtea într-un cerc infernal. Carnetele sale se acopereau de observaţii asupra raporturilor dintre inteligenţă şi credinţă, dintre om şi spaţiu, dintre materie şi mişcare. Cele mai sigure noţiuni i se păreau acum contestabile. Noua sa ignoranţă

[1] *Spovedanie* (n.a.).

era comparabilă cu cea a mujicului. Mujicul ! Cum de nu se gîndise mai devreme la el ? De la el va veni lumina.

„Îmi îndreptai privirile către masele uriaşe ale oamenilor simpli, ignoranţi şi săraci, şi văzui cu totul altceva“, va scrie el.

Aceşti oameni acceptau mizeria, foamea, bătăile, boala, suferinţa, moartea, cu o resemnare liniştită. Unii aveau chiar, în cele mai grele împrejurări, o privire fericită. În tot cazul, puţini erau aceia care se gîndeau să se spînzure. Raţiunea îi ajuta oare să suporte povara existenţei lor ? Desigur că nu. Ei îşi trăgeau curajul din credinţa cea mai simplă, cea mai oarbă, aceea pe care le-o propovăduia popa din bisericuţa de ţară, cu cupola de pe care aurul se ştersese. O asemenea credinţă nu putea fi acceptată decît în afara oricărei discuţii. „Îndată ce omul îşi foloseşte inteligenţa asupra unui obiect oarecare, el distruge, fără doar şi poate acel obiect“, nota Lev Tolstoi în carnetul său. [1]

Într-o zi de primăvară, pe cînd se plimba prin pădure, simţi deodată cum gîndurile i se liniştesc, iar corpul i se mişcă în voie în penumbra străbătută de lumină. Intrigat, constată că dispoziţia sa era întotdeauna tristă atunci cînd îl nega pe Dumnezeu din înălţimea ştiinţei sale şi întotdeauna veselă, atunci cînd îl accepta în felul unui copil.

„La ideea de Dumnezeu, undele voioase ale vieţii se puneau în mişcare, va scrie el. Totul se însufleţea, totul căpăta un sens. Din clipa cînd îmi spuneam că-l cunosc pe Dumnezeu, trăiam. Dar cum îl uitam, cum nu mai credeam în el, încetam să

[1] *Carnetele* lui Lev Tolstoi, însemnarea din 12 martie 1870 (n.a.).

mai trăiesc... A cunoaşte pe Dumnezeu şi a trăi e acelaşi lucru ! Dumnezeu este viaţa !“ [1]

Credinţa era găsită. O credinţă la îndemîna oricui. Ca un naufragiat la capătul puterilor, Lev Tolstoi se agăţă de această plută.

La început, el înţelese că nu se va putea menţine în această stare mîntuitoare decît cu condiţia de a nu se deosebi de ceilalţi. Chiar dacă unele rituri ale religiei îi păreau absurde, neîndreptăţite, chiar dacă purtarea credincioşilor îi amintea cele mai obscure superstiţii, el trebuia, sub pedeapsa de a pieri, să asculte de legea turmei. În calitate de creator al lumii, Dumnezeu nu putuse descoperi adevărul decît oamenilor uniţi prin dragoste. A te ruga Domnului, izolat, era un nonsens. Trebuia să te rogi în mijlocul mulţimii, cu ajutorul mulţimii.

Cu aceeaşi înflăcărare pe care o depunea odinioară pentru a defăima dogmele bisericii ortodoxe, Lev Tolstoi se cufundă în evlavie. El, care pe vremuri nu lua parte nici măcar la slujbele religioase pe care Sonia punea să fie oficiate în ajunul sărbătorilor, acasă, iată că, fără a fi îndemnat de cineva, îşi făcea rugăciunea dimineaţa şi seara, se scula devreme, pentru a se duce duminica la liturghie, se spovedea, se împărtăşea, ţinea post miercurea şi vinerea.

„Ştiu că fac bine, zicea el, deoarece pentru a umili orgoliul spiritului meu, pentru a mă apropia de strămoşii mei şi de contemporanii mei, invocînd căutarea înţelesului vieţii, îmi sacrific sănătatea.“

Această umilire spirituală era, la drept vorbind, foarte îndulcită de impresia pe care o avea Lev Tolstoi, de a-şi regăsi nu numai poporul, ci şi tine-

---

[1] *Spovedanie* (n.a.).

reţea sa. El nu prospecta o cale neexplorată, ci îşi purta din nou paşii pe o cărare cunoscută. Farmecului religiei i se adăuga cel al amintirilor familiale. Flacăra candelei pîlpîind în faţa icoanei era aceeaşi care-i încîntase privirile de copil. Şi, cînd schiţa semnul crucii, nu era un om de cincizeci de ani, bărbos, pe care-l învăluia în acest gest de ocrotire, ci un băiat nervos şi sensibil, visînd la regatul Fraţilor furnici.

„Ciudat, va recunoaşte el ; elanul vital pe care l-am regăsit atunci nu era nou pentru mine, dar era cel mai vechi din toate, era chiar cel din primele timpuri ale existenţei mele.“

Nu era oare şi puţină paradă din partea sa cînd îşi înmulţea numărul mătăniilor în bisericuţa de la ţară ? Nu se admira el că revenise la o atare simplitate după ce-i citise pe filozofi ? Fapt este că nu tăinuia nimănui convertirea sa. Vorbea despre ea la masă soţiei şi copiilor săi, ca despre o problemă care-i privea pe toţi. Sonia, care îi reproşase de atîtea ori scepticismul, se felicita acum de cucernicia sa. Încurajaţi de el, toţi membrii familiei deveniră şi mai zeloşi. Pentru postul Paştelui, se ţinu post nu numai în prima şi ultima săptămînă, ci timp de şapte săptămîni în şir.

Cînd sosea un invitat la Iasnaia Poliana, Lev Tolstoi îl provoca, în mod invariabil, să-şi expună punctul de vedere asupra problemei religioase. Contele Bobrinski, întemeietorul „Societăţii pentru încurajarea lecturilor religioase şi morale“ şi partizan al teoriilor lordului Redstock, îl cuceri prin căldura credinţei sale. „Nu poate fi contrazis, scria Lev Tolstoi Alexandrinei, pentru că nu încearcă să dovedească absolut nimic. El spune, fără ocolişuri, că crede şi, ascultîndu-l, înţelegi că este mai fericit decît cei care nu cred ; se simte, mai

ales, că o credință ca a lui nu se poate obține printr-un efort al spiritului, ci trebuie să o primești sub forma unui dar miraculos. Și asta este ceea ce doresc !“ [1]

Prietenului său Urusov [2], îi citi pasaje din meditațiile sale filozofice. Guvernatorul din Tula, Ușakov, și doctorul Zaharin avură cu el importante discuții despre materialism. Profesorul de limba rusă, Alekseiev, îi confirmă că în Statele Unite, unde locuise într-un falanster rus, pionierii trebuiseră să oprească opera lor reformatoare, pentru a cerceta mai întîi „bazele religioase“. Această afirmație îl convinse pe Tolstoi că o societate fără Dumnezeu era de neconceput. Scrisorile sale către Fet și Alexandrina erau ticluite în jurul dizertațiilor metafizice ; toate lecturile sale erau de ordin religios ; detesta *Viața lui Isus* a lui Renan [3] pe care i-o trimisese Strahov și în care nu descoperea decît ipocrizie, uscăciune și prostie ; în schimb *Cugetările* lui Pascal îl transportau în slava cerului. Cum putuse înțelege atît de bine acest francez frămîntarea sa și indica și leacul ? „Făcînd totul ca și cum ar crede, luînd aghiazmă, spunînd liturghia !... Desigur, aceste rituri vă vor face să credeți și vă vor prosti !“ Ah ! ce sfat admirabil ! Putea fi semnat de un rus, atît de mult înclina către credință și împotriva rațiunii. Pascal aproba credința mujicului. Pe harta gîndirii creștine, Port-Royal [4] era vecin cu Iasnaia Poliana. Repede, repede să mergem în mijlocul poporului, să coborîm în întuneric, în ignoranță !

Șoseaua cea mare a Kievului trecea nu departe de proprietatea sa. Primăvara, pelerinii cu desaga pe umeri și bățul în mînă, treceau în șir prin prăfărie, unii îndreptîndu-se înspre locașurile sfinte din sud, alții către cele din Nord. Era ca un fluviu al credinței populare care scălda domeniul. În fiecare zi, Lev Tolstoi atras de această scurgere neîncetată și vie, își îmbrăca bluza țărănească, își încălța cizmele și se așeza pe taluz. „Mă duc pe Nevski Prospekt“, spunea ei luîndu-și toiagul. Îi admira și-i invidia pe acești oameni simpli care-și părăseau satul săptămîni de zile, cu cîteva copeici în buzunar și mergeau drept înaintea lor, cu fața arsă de soare, picioarele însîngerate, culcîndu-se sub cerul liber, hrănindu-se cu ceea ce oamenii miloși le dădeau în trecere, rugîndu-se în fiecare biserică, susținuți în osteneala lor de dorința de a săruta cutare icoană sfîntă, de a bea cutare aghiazmă sau de a atinge mormîntul cutărui călugăr făcător de minuni.

Din cînd în cînd, contele oprea pe unul din acești exaltați sublimi, se așeza cu el pe iarbă, îl întreba despre scopul călătoriei și despre felul credinței sale. Într-o zi, Strahov, în vizită la Iasnaia Poliana, îl întovărăși într-un han pentru pelerini. Erau acolo vreo zece oameni, bărbați și femei în zdrențe, murdari, istoviți. Unii dormeau, alții se rugau, ceilalți mîncau pîine neagră, castraveți. Peste măsură de tulburat, Lev Tolstoi puse întrebări unuia din aceștia. „Era foarte curios să asculți, scrise Strahov, prietenului său Danilevski. Tolstoi se interesează mult de limba poporului. În fiecare zi descoperă cuvinte noi.“

[1] Scrisoarea din luna martie 1876 (n.a.).
[2] *Serghei Semeonovici Urusov*, publicist slavofil (n. tr.).
[3] *Ernest Renan* (1823—1892), scriitor, filozof, istoric al religiilor și filozof romantic francez. *Viața lui Isus* a apărut în 1863 (n. tr.).
[4] Mînăstirea Port-Royal deveni, în 1635, focarul jansenismului. Aici s-a retras, în 1654, Pascal, în urma unei crize de misticism, devenind adeptul jansenismului (n. tr.).

De fapt, povestirile pelerinilor nu-l încîntau numai prin cucernicia naivă de care dădeau dovadă, ci şi prin întorsătura amuzantă a frazelor. Venit să-şi însuşească de la ei lecţii de credinţă, el se alegea cu lecţii de stil. Literat îndîrjit, şi-ar fi notat impresiile chiar şi sub barba lui Dumnezeu. Paginile carnetului său se acoperiră curînd de cuvinte stranii, de fragmente rimate, zicători, proverbe, toate purtînd urma înţelepciunii seculare a poporului. Primi, la Iasnaia Poliana, pe povestitorii de bîline şi mai cu seamă pe bătrînul Sceogolenok, a cărui barbă răsucită în spirală îi încînta pe copii. Unele din aceste povestiri îi serviră pentru a scrie nuvele de o mare frumuseţe, ca de pildă legenda croitorului Mihail *(Din ce trăiesc oamenii)*, şi aceea a celor trei bătrîni care-şi caută mîntuirea pe o insulă *(Cei trei bătrîni)*.

În iulie 1877, împreună cu prietenul său Strahov, se duse în pelerinaj la mînăstirea din Optina-Pustîni, situată în inima Rusiei, în provincia Kaluga. Înaintea lui, Nikolai Gogol, publicistul Kireevski [1], scriitorul Konstantin Leontiev [2], filozoful Soloviev şi chiar Dostoievski vizitaseră acest loc, celebru în toată ţara prin evlavia călugărilor şi autoritatea stareţului ei, călăuza spirituală a confreriei.

Urmînd stareţului Leonid şi stareţului Macarie, stareţul Ambrozie era acela care conducea acum sihăstria [3]. Avea faima de a fi un fel de sfînt. Bolnavi la trup sau la suflet, ţărani analfabeţi, intelectuali frămîntaţi, neguţători bogaţi, ofiţeri,

[1] *Piotr Vasilievici Kireevski* (1808—1856), culegător de cîntece şi bîline (n. tr.).

[2] *Konstantin Nikolaevici Leontiev* (1822—1874), profesor la Universitatea din Moscova (n. tr.).

[3] Stareţul Ambrozie i-a servit ca model lui Dostoievski pentru stareţul Zosima din *Fraţii Karamazov* (n.a.).

doamne din lumea bună, mame celibatare, cerşetori flămînzi, toţi voiau să se lumineze în tovărăşia admirabilului moşneag. I se cerea părerea despre o situaţie de acceptat sau de refuzat, despre un proiect de căsătorie, despre o vocaţie religioasă, despre o ceartă în familie, despre o iubire înşelată, despre o crimă tăinuită. Uneori, chiar înainte ca noul venit să i se fi destăinuit, stareţul Ambrozie ghicea problema şi răspundea printr-o vorbă liniştitoare.

Lev Tolstoi aştepta mult de la această întîlnire. Sosiţi noaptea la Optina-Pustîni, călătorii se culcară în arhondaricul mînăstirii. Dimineaţa, cînd se treziră, primiră vizita prinţului Obolenski, a cărui proprietate se afla în apropiere şi care îi invită la masă pentru a doua zi. În ce deşert trebuia oare să-ţi cauţi refugiul pentru a scăpa de obligaţiile politeţii ? La această decepţie se adăugă o alta mai gravă : stareţul Ambrozie, care-i primi pe cei doi pelerini în chilia sa, îi displăcu, de la început lui Lev Tolstoi. Era un bărbat înalt, slab, încovoiat, cu privirea vie, chipul brăzdat de zbîrcituri şi terminat cu o ţăcălie. Nu citise lucrările contelui, dar auzise vorbindu-se de spovedania lui Levin la preot, în *Anna Karenina*. I s-a spus despre aceasta multe lucruri bune. Încurajat de compliment, Lev Tolstoi începu să-i pună întrebări despre *Evanghelie*. Să fi fost întrebările lui prea brutale ? Stareţul se posomorî, se enervă, răspunse pe ocolite. Se despărţiră nemulţumiţi unul de altul.

Această dezamăgire nu ştirbi cu nimic convingerile religioase ale lui Lev Tolstoi. Poate chiar întări în el certitudinea că nu fiinţele excepţionale, ci mujicii erau cei mai potriviţi să înţeleagă gîndirea Domnului.

Cîteva luni mai tîrziu, la 26 decembrie 1877, Sonia nota că soţul ei începuse să scrie, într-un caiet mare, legat, o lucrare filozofico-religioasă...

În timp ce Sonia şi-l închipuia pe soţul ei ocupat în întregime cu transcrierea cugetărilor teologice în „caietul cel gros", el nota în carnetul său intim observaţii cu un caracter mai profan. În fiecare clipă, romancierul îl trăgea de mînecă pe gînditor. Viaţa la ţară îi furniza material de observaţie şi de schiţe. La început n-au fost decît scurte tablouri după natură, notate în stil telegrafic. „Căldură vaporoasă. Spre seară, luminozitatea aerului. Durere de ochi. Ochii se odihnesc pe linia verde-închis a pădurii. Ţînţarii roiesc ţiuind" *(23 iunie 1877)*. „Ploaie torenţială cu vînt pieziş. Un tei smuls, rădăcinile în aer. Noroi şi murdărie. Pe drum, băltoace strălucesc cu un luciu albăstrui" *(8 iulie 1877)*. „Zi strălucitoare. Frig. Ploaie. Miroase a paie umede" *(25 august 1877)*.

Apoi, această punere în scenă se amplifică, se ramifică. Încep să apară nume proprii, date, începuturi de plan. Lev Tolstoi fu cuprins din nou de dorinţa de a crea o lucrare imaginară, fără a renunţa la visările lui mistice. Dar ce subiect să alegi ? Trebuia unul destul de serios, destul de vast, pentru a susţine comparaţia cu *Război şi pace* şi *Anna Karenina*. După ce-şi lăsă gîndurile să-i alerge în toate direcţiile, reveni la ideea de a evoca revolta decembriştilor.

Începînd cu luna ianuarie 1878, el o rugă pe Alexandrina Tolstaia să-i trimită informaţii cu privire la generalul Perovski, fost guvernator militar al provinciei Orenburg, pe care ea îl cunoscuse personal şi care fusese unul din oamenii de încredere ai lui Nicolae I. „Acum sînt cu totul cufundat în lecturi legate de anul 1820 şi nu pot să-ţi exprim bucuria pe care o simt, scria el Alexandrinei. Este ciudat şi totodată plăcut pentru mine gîndul că o epocă de care-mi amintesc — 1830 — aparţine de pe acum istoriei. [1] Nesiguranţa figurilor din tablou se opreşte deodată, şi totul încremeneşte în calmul solemn al adevărului şi al frumuseţii. Am senzaţia unui bucătar (mediocru) care se plimbă printr-o piaţă bogată, rîvnind tot ce i se oferă ca legume, carne, peşte şi care visează la cina pe care o va prepara !... Această problemă este pentru mine de mare importanţă !... Atît de importantă precum este pentru tine credinţa. Aş dori să spun : chiar şi mai importantă. Dar nimic nu poate fi mai important !" [2]

În realitate, subiectul se prezenta încă tulbure în mintea sa. Îi admira pe decembrişti pentru generozitatea năzuinţelor lor, dar îi condamna pentru că voiseră să se impună prin violenţă. Îl ura pe Nicolae I pentru că reprimase atît de crud revolta, dar recunoştea că menţinerea ordinei era necesară pentru viaţa societăţii. În sfîrşit, dorea să implice masele populare în romanul său... Într-o zi îi spuse Soniei : „Toate aceste evenimente se vor petrece în Olimp. Nikolai Pavlovici (ţarul Nicolae I) va apărea în lumea aleasă, asemenea lui Jupiter printre zei, în timp ce mujicii vor fi transportaţi în guberniile Samara şi Irkuţsk. Unul dintre participanţii la complotul din 14 decembrie va împărtăşi traiul acestor emigranţi şi astfel se va produce legătura dintre viaţa simplă şi viaţa aristocratică. Aşa cum desenului îi trebuie un fond, tot aşa îi trebuie şi lucrării mele un fond pe care mi-l vor

[1] Lev Tolstoi se născuse la trei ani după revolta decembriştilor, care avusese loc la 14 decembrie 1825 (n.a.).
[2] Scrisoare din 27 ianuarie 1878 (n.a.).

oferi predispozițiile mele religioase actuale... De pildă, această răscoală din 14 decembrie ar putea fi privită fără a condamna pe nimeni, nici chiar pe Nikolai Pavlovici sau pe conspiratori ; să-i înțelegi și pe unii și pe alții, mărginindu-te a-i zugrăvi."

Această grijă față de obiectivitate revine adesea în scrisorile sale. „În această chestiune, n-ar trebui să existe vinovați" (scrisoare către Alexandrina Tolstaia, din 5 septembrie 1878).

Călăuzit de această idee, reîncepu de două ori primul capitol. „Ieri dimineață, scria Sonia în *Jurnalul* ei, Liovușka mi-a citit începutul noii sale cărți, care este conceput într-un fel pe cît de vast, pe atît de interesant. Acțiunea începe cu procesul dintre un proprietar și mujici cu privire la pămînt, sosirea la Moscova a prințului Cernișov și a familiei sale, punerea primei pietre la catedrala Mîntuitorului și apariția unei bătrîne bigote..." [1] Dar, pentru a scrie urmarea, documentarea tipărită nu-i ajungea. Existau supraviețuitori ai conspirației. Vru să-i cunoască, să audă din gura lor povestea loviturii de stat eșuată, a încarcerării, a exilului în Siberia...

În februarie 1878, plecă la Moscova pentru a-i întîlni pe decembriștii Svistunov și M. I. Muraviov-Apostol, care cunoscuseră temnițele fortăreței Sfîntul Petru și Pavel, închisorile din Cita și Petrovsk. Acești bătrîni evocau amintirile vieții lor distruse cu un amestec de nostalgie și de mîndrie. Așa cum anumite persoane își găsesc rațiunea de a fi în meseria lor, ei o găseau pe a lor în conștiința nedreptății săvîrșită față de ei.

[1] *Jurnal*, 1 noiembrie 1878 (n.a.).

De la Moscova, Lev Tolstoi pleacă la Sankt-Petersburg, unde o revăzu pe bătrîna și duioasa lui prietenă, babușka sa Alexandrina. Fără îndoială, avură împreună lungi discuții mistice. Alexandrina era foarte fericită că Lev revenise în sînul bisericii. Dar zelul acestui neofit avea ceva agitat, irascibil, care te făcea să te temi că va renunța foarte repede să mai meargă în turmă cu oițele. Mai vorbiră despre anul 1820 și despre marile figuri ale acelor vremuri, pe care domnișoara de onoare avusese prilejul să le vadă mai de aproape. Lev Tolstoi profită de șederea în capitală pentru a cerceta bibliotecile. Totuși, autorizația de a studia dosarele secrete ale secției a III-a îi fu refuzată. În schimb, putu vizita, cu cumnatul său Stepan Bers, fortăreața Sfîntul Petru și Pavel unde fuseseră deținuți cei mai mulți dintre decembriști. Comandantul închisorii, baronul Maidel [1], arătă scriitorului cătușele cu care fuseseră ferecați, cu cincizeci și trei de ani în urmă, unii deținuți și îi povesti că unul din ei (era vorba de Svistunov) încercase să se sinucidă, aruncîndu-se în Neva, apoi înghițind cioburi de sticlă. Cu toate acestea, cînd Lev Tolstoi își exprimă dorința de a vedea mai de aproape celula fortificată a lui Alexei, baronul Maidel clătină din cap negativ, și spuse cu un surîs că „oricine putea intra în celula fortificată, dar că, pentru a ieși din ea, trebuia să fii ori împăratul, ori comandantul jandarmeriei sau al închisorii, lucru pe care îl știa orice santinelă" [2]. Apoi, el explică vizitatorilor, cu o bucurie

[1] Baronul Maidel va servi de model lui Lev Tolstoi pentru baronul Kriegsmuth, comandantul închisorii, din *Învierea* (n.a.).

[2] După *Amintirile* lui Stepan Bers, parte inedită citată de Gusev în vol. III din *Materiale pentru o biografie a lui Lev Tolstoi* (n.a.).

cu totul profesională, noile amenajări ale carcerelor. Părăsindu-l, Lev Tolstoi se simțea mîhnit. Trecînd prin fața monumentului lui Nicolae I de pe bulevardul Morskaia, întoarse capul și-i spuse lui Stepan Bers că țarul era de neiertat pentru faptul de a fi pedepsit atît de crunt pe decembriști și că, prin greșeala acestui potentat, Rusia fusese dintr-o singură lovitură lipsită de elita sa.

Gata să se înduioșeze de soarta tuturor răsculaților din trecut, prezent și viitor, el află totuși cu stupoare, la 31 mai 1878, rezultatul procesului revoluționarei Vera Zasulici [1]. Această tînără fată rănise grav, cu două luni în urmă, pe generalul Trepov, prefectul de poliție al orașului Sankt-Petersburg. Desigur, Trepov era renumit prin brutalitatea sa ; dar cine ar fi putut prevedea că în plină curte cu juri se va produce o răsturnare de roluri, că acuzata se va transforma în acuzatoare, că juriul cucerit, vrăjit, o va achita pe vinovată, iar publicul va primi această sentință cu aplauze ? Departe de a se bucura de această izbîndă repurtată de partizanii revoltei, Lev Tolstoi vedea în ea o încurajare periculoasă la alte atentate. Va nota, mai tîrziu în carnetul său :

„Revoluționarii sînt specialiști. Ei exercită o profesiune ca oricare alta, ca profesiunea militară, de pildă (analogia este perfectă). Este o greșeală să crezi că această profesiune este mai presus de altele. [2]"

---

[1] Revoluționară rusă (1849—1919). După proces, ea emigră în străinătate, participînd alături de Plehanov la organizarea grupului „Eliberarea muncii". Mai tîrziu a făcut parte din redacția *Iskrei* leniniste, însă din 1903 s-a situat pe poziții menșevice (n. tr.).

[2] Notă separată din 6 decembrie 1881 (n.a.).

Reîntors la Iasnaia Poliana, în pacea de la moșie, se miră și mai mult că politica poate duce la crimă. „Aflîndu-mă la oarecare distanță și nefiind angajat în luptă, văd limpede că ura dintre cele două partide extremiste a ajuns la bestialitate, scria el, la 6 aprilie 1878 Alexandrinei Tolstaia. Pentru Maidel și cei de o seamă cu el, toți acești Bogoliubovi [1], acești Zasulici sînt un astfel de gunoi, încît primii nu pot vedea în ei ființe omenești, și nici nu pot să-i plîngă ; pentru Zasulici — Trepov și cei deopotrivă cu el sînt fiare sălbatice, pe care poți și pe care trebuie să le ucizi ca pe cîini. Aceasta nu mai este indignare, este un război fățiș. Toți acei care au achitat-o pe ucigașă și toți acei care aprobă această achitare știu perfect de bine că, pentru siguranța lor personală, nu este just să lași o crimă nepedepsită, dar în ochii lor problema nu-i de a stabili cine are dreptate, ci cine va fi pînă la urmă cel mai tare. Toate acestea mi se pare că prevestesc multă nenorocire și multă vină. Și totuși, în ambele tabere, sînt oameni vrednici de stimă... De cînd am citit dezbaterile acestui proces și a întregii revolte, nu mă mai pot gîndi la altceva."

Iar lui Strahov, peste două zile : „Afacerea Zasulici nu este o glumă. Această nebunie, această toană idioată care a pus, pe neașteptate, stăpînire pe oameni își are tîlcul ei. Sînt începuturile unui lucru pe care noi încă nu-l înțelegem. Dar este vorba despre un fapt grav. Imbecilitatea slavofilă anunță războiul, eu cred însă că el vestește revoluția."

---

[1] Pseudonimul revoluționarului Emelianov, arestat în 1876 (n.a.).

Reveni la romanul său cu îndoială. Aceşti decembrişti pe care se pregătea să-i imortalizeze nu erau oare inspiratorii îndepărtaţi ai unei Vera Zasulici, a cărei violenţă o condamna? Nu trebuia el oare, pentru a fi credincios scopului său, să slăvească ceea ce servea să-i unească pe oameni, iar nu ceea ce servea să-i ridice pe unii împotriva altora? Numai religia îl putea ajuta să rezolve dilema în care se închisese, cu dubla lui iubire pentru poporul nefericit şi pacea socială.

Sub influenţa acestor sentimente creştine, simţea nevoia de a fi îngăduitor. Şi asta, atît în viaţă cît şi în cărţile sale. Pentru a-şi demonstra lui însuşi întreaga bunătate de care era în stare, găsi de cuviinţă să se înjosească în faţa fiinţei pe care o iubea cel mai puţin: Turgheniev! Numai evocîndu-l pe acest european rafinat şi enervant simţea un fior de dezgust. Cu o voluptate morbidă, hotărî să-i scrie, la 6 aprilie 1878, atunci cînd nimic nu-l obliga:

„Ivan Sergheevici, amintindu-mi în ultimul timp legăturile noastre reciproce am simţit cu uimire şi bucurie că nu mai nutream faţă de dumneata nici o animozitate. Deie Domnul ca şi dumneata să simţi acelaşi lucru. La drept vorbind, ştiind cît eşti de bun, sînt aproape sigur că ostilitatea dumitale s-a spulberat cu mult înaintea celei ale mele. Dacă aşa este, ai vrea să ne strîngem mîna şi ai consimţi să-mi ierţi, fără rezerve, toate greşelile mele faţă de dumneata? Nu-mi este greu să-mi amintesc părţile dumitale bune, căci ai avut multe amabilităţi faţă de mine. Pe cît îmi aduc aminte, dumitale îţi datorez renumele meu literar şi nu uit că-mi îndrăgeşti lucrările şi pe mine însumi. Poate vei regăsi aceleaşi amintiri în ce mă priveşte, căci a fost un timp cînd te iubeam sincer.

Îţi spun cu toată franchețea că dacă mă poţi ierta, eu îţi ofer toată prietenia de care sînt în stare. La vîrsta noastră, nu există decît o singură binefacere: legăturile de dragoste între oameni; aş fi foarte fericit dacă astfel de legături s-ar putea stabili între noi."

După şaptesprezece ani de tăcere duşmănoasă, această declaraţie de afecţiune îl uimi pe Ivan Turgheniev. El regăsea aici temperamentul rus, iute la mînie, la mărturisiri, la umilinţe, la îmbrăţişări. Nici unul din francezii pe care îi cunoştea, nici chiar dintre cei mai nebuni, n-ar fi fost în stare de o astfel de schimbare bruscă de atitudine. Din Paris, unde continua să trăiască melancolic în umbra familiei Viardot, el răspunse la 8 (20 mai) 1878:

„Iubite Lev Nikolaevici, abia astăzi am primit scrisoarea dumitale, trimisă post-restant. M-a bucurat şi m-a emoţionat mult. Am cea mai mare dorinţă să reiau vechea noastră prietenie şi strîng cu căldură mîna pe care mi-o întinzi. Ai perfectă dreptate atunci cînd nu-mi atribui sentimente duşmănoase faţă de dumneata. Dacă au existat vreodată, ele au dispărut de mult; nu-mi rămîne despre dumneata decît amintirea unui om căruia i-am fost sincer ataşat, a unui scriitor în care mi-a fost dat să salut, înaintea altora, primii săi paşi şi a cărui fiecare nouă lucrare trezeşte în mine cel mai viu interes. Mă bucur din tot sufletul de sfîrşitul neînţelegerii care a existat între noi. Nădăjduiesc să mă duc, în vara aceasta, în provincia Oriol. În acest caz, fără îndoială că ne vom revedea. Pînă atunci, îţi urez tot binele cu putinţă şi îţi strîng încă o dată prieteneşte mîna."

La 8 august, Ivan Turgheniev, care-şi anunţase sosirea, descinse în gara Tula. Lev Tolstoi îl aş-

tepta pe peron cu cumnatul său Stepan Bers. Porniră tustrei în trăsură, la Iasnaia Poliana, unde Sonia, încîntată, intimidată, neliniştită, se pregătea să-l primească pe invitatul excepţional, despre care soţul ei îi spusese, treptat, treptat, atîta bine şi atîta rău.

Ea fu fermecată de acest bărbat înalt, cu obrazul bine proporţionat, încununat de un păr des, argintat, cu ochii duioşi, umezi, feminini. Barba sa căruntă era îngălbenită în jurul buzelor. Avea gesturi elegante, mersul puţin legănat şi o voce subţire care contrasta cu statura lui înaltă şi voinică. Alături de el, Lev Tolstoi părea mic, necioplit şi uluitor de tînăr. Copiii admirau valizele călătorului, haina şi jiletca sa de catifea, cămaşa de mătase, cravata din caşmir, ghetele din piele moale, cronometrul de aur, tabachera preţioasă, şi sorbeau, din toată înfăţişarea lui, aerul Parisului.

În timpul cinei el îi ului pe comeseni prin elocinţa sa. În faţa lui Lev Tolstoi, care se străduia să pară amabil, vorbi despre cîinele său favorit, Jack, despre viaţa agitată şi uşuratică din Paris, unde francezii găseau totul „demodat", după expresia curentă, despre vila pe care o cumpărase împreună cu familia Viardot, la Bougival, în apropierea căreia construiseră o seră de portocali de zece mii de franci, despre epidemia de holeră, de care îi era tare frică. După care, constatînd că sînt treisprezece persoane la masă, spuse : „Cine se teme de moarte, să ridice mîna !" Şi ridică el însuşi mîna rîzînd. În jurul său, nimeni nu-i imită gestul, de teamă de a nu răni sentimentele creştine ale stăpînului casei. „După cît se pare, sînt singurul", reluă Ivan Turgheniev. Din noaptea de la Arzamas, Lev Tolstoi cunoştea prea bine această

teamă fundamentală, pentru a refuza încă mult timp această mărturisire, dar îi făcea silă să semene, chiar numai şi prin această latură, cu vechiul său duşman ; în sfîrşit — sinceritate sau politeţe — ridică mîna şi bombăni : „Ei bine, nici eu nu vreau să mor !" Apoi, pentru a schimba subiectul, îl întrebă pe un ton cordial pe oaspetele său :

„— De ce nu fumezi ? Altădată fumai.

— Da, răspunse Ivan Turgheniev. Dar la Paris două domnişoare încîntătoare mi-au declarat că, dacă voi mai mirosi a tutun, nu-mi vor mai îngădui să le sărut ; şi am încetat să fumez."

Înmărmurit, Lev Tolstoi îşi plimbă privirea asupra familiei sale, care nu îndrăznea să zîmbească.

După masă, cei doi bărbaţi se retraseră în biroul lui Lev Tolstoi. În doi, conversaţia lor luă o întorsătură mai serioasă. Nici unul din ei nu făcu vreo aluzie la diferendul care îi despărţise. Dar vorbiră mult despre literatură, despre poezie şi despre filozofie. O dată mai mult, Lev Tolstoi fu şocat de lipsa de interes pe care oaspetele său o acorda problemelor morale şi religioase. Ocupat să scrie fermecătoarele sale *Poeme în proză* [1], Ivan Turgheniev punea arta mai presus de orice. Pentru el, Dumnezeu, salvarea sufletului, lumea cealaltă, erau noţiuni fără nici un sens, deoarece mintea omenească nu era în stare să pătrundă misterul creaţiei ; dimpotrivă, cultul frumuseţii putea să lumineze o viaţă întreagă. Acest devotament estetic i se părea lui Lev Tolstoi culmea neseriozităţii. Îşi vedea, în faţa lui, în fotoliu, vrăjmaşul, sub aspectul unui bătrîn îngrijit, curtenitor şi

[1] *Poemele în proză* au apărut întîia oară în *Vestnik Evropî* nr. 12 din 1882 ele prezentînd o rezonanţă melodică şi o mare varietate (n. tr.).

vorbăreț. Tot ce nu putea suferi, muzica cuvintelor, distracțiile spiritului, falsa politețe, cultura occidentală, reunite într-un singur om ! Ah, îi trebuia curaj să nu-l dea pe ușă afară ! Ca bun creștin, el închină Domnului puterea sa de a răbda.

Afară fiind frumos, ieșiră în parc, unde restul familiei îi aștepta. Lîngă casă se găsea un leagăn format dintr-o scîndură ce se sprijinea, la mijloc, pe un butuc. Lev Tolstoi urcă pe un capăt al scîndurii și propuse lui Ivan Turgheniev să se așeze la celălalt. Pentru a distra copiii, cei doi scriitori începură să salte unul în fața celuilalt. Lev Tolstoi era conștient de simbolul literar pe care îl reprezenta acest joc de basculă ? Autorul *Fumului* [1] contrabalansînd pe autorul romanului *Război și pace*, coborîrea unuia provocînd înălțarea celuilalt...

Se opriră cu răsuflarea tăiată și Lev Tolstoi își însoți oaspetele într-o plimbare pe cîmp. Ivan Turgheniev, care era un mare vînător, identifica fiecare pasăre prin cîntul ei ! „Asta-i o presură ! spunea el, și ăsta un cînepar ! Iar ăsta un sturz !" Totuși, cu toată cunoașterea naturii, el fu mirat de înțelegerea superioară pe care Lev Tolstoi o manifesta față de animale. Între ele și el exista mai mult decît o familiaritate — un fel de intimitate organică. Astfel, proptindu-se lîngă un cal bătrîn, costeliv și rîios, îi mîngîie spinarea și-i vorbi cu duioșie la ureche. Gloaba îl asculta în mod vădit interesată. Și el, în același timp tălmăcea celor din jur impresiile animalului. „Nu mă mai săturam auzindu-l, va povesti Ivan Turgheniev. Pătrunsese el însuși și m-a făcut și pe

[1] Romanul *Fum*, apărut în 1867, a fost primit nefavorabil de critică, precum și de cititorii care reprezentau diferite categorii sociale (n. tr.).

mine să pătrund în sufletul bietului animal. Nu m-am putut reține și i-am spus : «Ascultă, Lev Nikolaevici, fără doar și poate că dumneata însuți ai fost pe vremuri un cal»." [1]

Seara, toată lumea se strînse în salon și Ivan Turgheniev citi cu glas tare una din povestirile sale *Cîinele* [2] Această lectură nu-i impresionă prea mult pe ascultători, laudele fură lipsite de căldură, dar autorul nu observă nimic. A doua zi, luîndu-și rămas bun de la gazdele sale, le mulțumi cu o reală emoție pentru primirea făcută, și-i spuse lui Lev Tolstoi în fața Soniei care roși de plăcere : „Ai făcut un lucru admirabil, dragul meu, căsătorindu-te cu soția dumitale !"

De la proprietatea sa din Spaskoie, îi scrise lui Lev Tolstoi : „Nu mă pot reține de a repeta, încă o dată, impresia plăcută pe care mi-a lăsat-o vizita făcută la Iasnaia Poliana și cît sînt de fericit să constat că neînțelegerile care se iviseră între noi au dispărut fără a lăsa urme, ca și cum nici n-ar fi existat vreodată. Am avut simțămîntul precis că viața care ne-a îmbătrînit nu s-a scurs în zadar și că dumneata și cu mine am devenit amîndoi mai buni decît acum șaisprezece ani... [3] Nu mai e nevoie să-ți spun că, la înapoiere voi trece negreșit pe la dumneata."

La 2 septembrie 1878, Ivan Turgheniev reveni, pentru trei zile, la Iasnaia Poliana, luă iarăși

[1] P. Sergheenko, *Tolstoi și contemporanii săi* (n.a.).

[2] Povestirea a fost publicată în nr. 85 din 1866 al ziarului *Buletinul din Sankt-Petersburg*, organ oficial și fusese citită în 1864 de autor la Paris, în „micul cerc rusesc". După cum recunoștea Turgheniev însuși, „acest plan nu i-a reușit" (n. tr.).

[3] În realitate, Lev Tolstoi și Ivan Turgheniev nu se mai văzuseră de șaptesprezece ani (n.a.).

drept realitate amabilitatea silită a gazdei sale şi-i trimise lui Fet o scrisoare entuziastă : „Mi-a făcut o mare bucurie să mă întîlnesc din nou cu Tolstoi... Toată familia lui este foarte simpatică, iar soţia — fermecătoare. El s-a potolit mult şi a evoluat. Noi, ruşii, ştim de mult că nu are rival."

Mai perspicace, Lev Tolstoi măsura prăpastia care-l despărţea de confratele său şi prevedea că odată cu scurgerea anilor, concepţiile lor despre viaţă se vor deosebi şi mai mult. A doua zi după plecarea lui Turgheniev el se destăinuia lui Fet, prietenul lor comun :

„Turgheniev este acelaşi şi noi ştim bine ce grad de intimitate este posibil între noi !"

Iar lui Strahov :

„Turgheniev a reapărut la noi acasă, tot atît de amabil şi de strălucitor. Dar, fie vorba între noi, el este ca o fîntînă plină cu apă cărată de afară. Ţi-e tot timpul teamă să nu sece şi să nu rămînă nimic."

Necunoscînd această judecată aspră, Ivan Turgheniev, înapoiat în Franţa, se strădui, cu generozitate, să susţină opera compatriotului său. La 1 octombrie 1878, el îi anunţă, din Bougival, succesul traducerii engleze a *Cazacilor* şi publicarea aceleiaşi povestiri, în franceză, în *Jurnalul din Sankt-Petersburg*, în adaptarea baronesei Mengden. Această ultimă împrejurare îl cam contrariase, de altminteri, căci se pregătea chiar el să traducă romanul *Cazacii* în colaborare cu doamna Viardot. „Nu ştiu dacă ai luat vreo măsură în vederea scoaterii unei ediţii în volum separat, aici, la Paris, îi scria el lui Lev Tolstoi, dar aş fi foarte fericit să ştiu că am contribuit şi eu cu ceva la darul făcut publicului francez prin

traducerea celei mai bune nuvele scrise în limba noastră."[1]

Scrisoarea lui sosi în clipa cînd Lev Tolstoi trecea printr-o criză de umilinţă literară, care se manifesta în mod paradoxal printr-o susceptibilitate accentuată în toate domeniile. În loc să mulţumească lui Ivan Turgheniev pentru bunăvoinţa sa, se înfurie şi răspunse înţepat :

„Skyler mi-a trimis traducerea engleză a *Cazacilor*, cred că este foarte bună. Traducerea franceză a baronesei Mengden — ai întîlnit-o pe această doamnă la noi — este proastă. Te rog să nu crezi că fac mofturi, dar, îţi spun sincer, faptul de a parcurge eu însumi, la repezeală, scrierile mele, sau a auzi vorbindu-se de ele, îmi face o impresie foarte neplăcută şi complexă, în care se amestecă în primul rînd ruşinea şi teama de a nu fi luat în bătaie de joc... Cu toată dragostea ce ţi-o păstrez şi a convingerii că eşti bine intenţionat faţă de mine, mi se pare că dumneata îţi rîzi de mine, chiar şi dumneata. Aşadar, să nu mai vorbim de lucrările mele literare. Ştii foarte bine că fiecare om are propriul său fel de a-şi sufla nasul, şi te rog să crezi că eu mi-l suflu exact aşa cum îmi convine."

După această izbucnire violentă, o revenire la mila creştină îl făcu să adauge : „Continui să admir bătrîneţea dumitale viguroasă. În răstimpul celor şaisprezece ani cît nu ne-am văzut, n-ai făcut altceva decît să devii mai bun din toate punctele de vedere, chiar şi din punct de vedere fizic."[2]

[1] Proiectul traducerii *Cazacilor* de către Pauline Viardot şi Ivan Turgheniev nu fu niciodată realizat (n.a.).
[2] Scrisoare din 27 octombrie 1878 (n.a.).

Surprins pe drept cuvînt, Ivan Turgheniev răspunde imediat :

„Deşi mă rogi să nu-ţi mai vorbesc de scrierile dumitale, totuşi nu pot să nu observ că niciodată nu am avut prilejul să rîd fie şi puţin de dumneata. Unele din lucrările dumitale îmi plăceau foarte mult ; altele nu-mi plăceau deloc ; altele, ca de pildă *Cazacii*, mi-au pricinuit o mare plăcere, stîrnindu-mi în acelaşi timp admiraţia. Dar cu ce drept aş fi rîs ? Socoteam că te-ai debarasat de mult de asemenea senzaţii «centripete». De ce sînt ele familiare numai literaţilor şi nu şi pictorilor, muzicienilor şi altor artişti ? Probabil din cauză că în opera literară intră totuşi o doză mai mare din acele ascunzişuri ale sufletului pe care nu-ţi prea convine să le dezvălui altora. Aşa e ; însă în atîţia ani de carieră scriitoricească am avut destul timp să ne obişnuim cu asta."[1]

Scrisoarea, foarte curtenitoare totuşi, i se păru lui Lev Tolstoi culmea obrăzniciei şi se plînse lui Fet : „Am primit ieri o epistolă de la Turgheniev. Şi află, am hotărît să mă ţin departe de el şi de păcat. Este cu adevărat un om care caută ceartă."[2]

Ciudata asimilare a lui Ivan Turgheniev cu „păcatul" îi oferea lui Lev Tolstoi o scuză suplimentară pentru a detesta pe acest om, care îi era dezagreabil din punct de vedere moral şi fizic.

Celălalt, în acest timp, continua să depună multe străduinţe în Franţa pentru renumele prietenului său. În 1879, *Război şi pace* apăru în librării, la Paris, în traducerea principesei Paskevici.[1] Imediat, Turgheniev începu să se agite, distribui volume celor mai de seamă critici (Taine, Edmond About[2]) şi îşi anunţă prietenii pentru a crea o atmosferă de entuziasm.

„Trebuie să sperăm că vor înţelege toată forţa şi frumuseţea epopeii dumitale, scria el lui Lev Tolstoi. Traducerea este cam slabă, deşi este făcută cu sîrguinţă şi dragoste. Am recitit în aceste zile, pentru a cincea oară, cu o plăcere reînnoită, opera dumitale atît de mare. Compoziţia ei este departe de ceea ce le place francezilor şi caută în cărţi, dar adevărul sfîrşeşte întotdeauna prin a triumfa. Nădăjduiesc, dacă nu o victorie strălucită, cel puţin o izbîndă treptată, dar sigură."[3]

Cincisprezece zile mai tîrziu, trimise lui Lev Tolstoi un extras din scrisoarea pe care i-o adresase Flaubert după citirea romanului *Război şi pace*.

„Îţi mulţumesc că mi-ai dat posibilitatea să citesc romanul lui Tolstoi, scria acesta. E o lucrare excelentă ! Ce artist şi ce psiholog ! Primele două volume sînt sublime, al treilea însă nu se menţine la aceeaşi înălţime. Se repetă şi filosofează. Într-un cuvînt, aici se vede boierul, autorul însuşi, şi rusul din el ; pe cînd pînă acum, nu vedeai decît Natura şi Umanitatea. Mi se pare că sînt unele fragmente demne de Shakespeare ! Mi s-a întîmplat să scot exclamaţii de extaz în timpul lecturii, şi doar ea a durat multă vreme ! Da, e viguros, foarte viguros !"

[1] Scrisoare din 15 (27) noiembrie 1878 (n.a.).
[2] Scrisoare din 22 noiembrie 1878 (n.a.).

[1] *Război şi pace*, roman istoric. Tradus de o rusoaică. Paris, 1879, 3 volume (n.a.).
[2] Scriitor şi ziarist francez (1828—1885), redactor al ziarului *Le XIX-ème siècle* (n. tr.).
[3] Scrisoare din 28 decembrie 1879 (9 ianuarie 1880) (n.a.).

Iar Turgheniev adăuga : „Socot că, în general, vei fi mulţumit !... N-a apărut încă nici un articol de critică specială, însă 300 de exemplare au şi fost vîndute. (Mi s-au trimis în total 500".)

Ah, cît de prost cădea şi de astădată Ivan Turgheniev cu felicitările lui ! Lev Tolstoi nu avea deloc chef să i se vorbească despre romanele sale. *Decembriştii,* pentru care strînsese o documentaţie uriaşă, îl interesa din ce în ce mai puţin. După ce reluase de zece ori începutul şi o anunţase pe Sonia că personajele capătă viaţă în mintea sa, pusese definitiv manuscrisul într-un sertar.

„*Decembriştii* mei, Dumnezeu ştie unde sînt acum, scria el la 17 aprilie 1879 lui Fet. Şi nici nu mă mai gîndesc la ei !"

Teama de a nu fi sufocat sub muntele de materiale istorice, lipsa de simpatie pentru ideile politice ale eroilor, greutatea de a evoca imparţial o epocă atît de apropiată, descurajarea spiritului în faţa dimensiunilor şi a complexităţii realizării proiectului ? Era ceva din toate acestea la originea refuzului lui Tolstoi, dar mai ales o dorinţă din ce în ce mai mare de a renunţa la plăcerile condeiului, pentru a se consacra misterelor religiei, Căci nu terminase cu ea ! Într-un prim imbold, el revenise la Biserica-mamă şi se supusese orbeşte, „ca un mujic", riturilor ortodoxe. Această supunere durase aproape doi ani, spre satisfacţia Soniei şi Alexandrinei. Penitent exemplar, Lev Tolstoi îşi minuna copiii prin supleţea cu care se închina în faţa icoanelor. Şi totuşi, cînd încă mai atingea cu fruntea podeaua prăfuită a bisericuţei de la Iasnaia Poliana, o îndoială începea să încolţească în inima sa. N-o luase oare pe un drum greşit ? Nu-i plăcuse niciodată să imite gloata, nici să se supună unei reguli pe care n-a inventat-o el însuşi. Tot ce învăţase, pusese în discuţie, ca să-l predea apoi altora, în felul său. Acest spirit de disidenţă, de solitudine şi de dominaţie se împăca greu cu modestia cerută credincioşilor. Putea să se îndemne mult şi bine la automatismul gestului şi al gîndirii, inteligenţa lui se revolta.

Începînd din 22 mai 1878, nota în *Jurnalul* său : „Am fost duminică la slujbă. Pot găsi o explicaţie satisfăcătoare pentru tot ce se face în timpul oficierii. Dar urările de «viaţă lungă» (pentru ţar) şi rugăciunea pentru victoria asupra duşmanilor constituie un sacrilegiu. Creştinul trebuie să se roage pentru duşmanii săi, nu împotriva lor." Acesta fu începutul fisurii morale.

Încetul cu încetul, alte capitole ale serviciului divin i se părură contrarii bunului simţ şi chiar cuvintelor lui Hristos. El, care încă de la început, îşi interzisese orice discuţie asupra dogmelor, le purica acum una cîte una. Nu în felul unui sceptic, ci în felul unui creştin din primele epoci, încă iluminat de apropierea *istorică* a Domnului. Dacă admira legea morală propovăduită de apostoli, nu credea în învierea lui Hristos, pentru că nu-şi putea închipui realitatea evenimentului. De asemenea, se revolta împotriva prăznuirii miracolelor : Înălţarea Domnului, Rusaliile, Buna-Vestire, Adormirea Maicii Domnului. Toate acestea, socotea el, aparţin unui negoţ ordinar de icoane, nedemn de cauza Domnului. „Să susţii învăţătura lui Hristos cu miracole, nota el în carnetul său, e ca şi cum ai aprinde o lumînare în faţa soarelui ca să-l vezi mai bine !" [1]

---

[1] *Carnet* nr. 10 (1880) (n.a.).

Mai absurde şi mai inutile erau, după părerea sa, tainele, şi mai ales acelea ale botezului şi ale împărtăşaniei. De altfel, de ce oare biserica ortodoxă, care ar fi trebuit să contribuie la o operă de alianţă a tuturor oamenilor, îi considera drept eretici pe catolici şi pe protestanţi care se închinau la acelaşi Dumnezeu? De ce, tot poruncind milostenia şi uitarea greşelilor, se rugau pentru victoria armatelor ruseşti împotriva turcilor? De ce, prietenă a săracilor şi a dezmoşteniţilor, era acoperită cu aur, cu pietre scumpe şi stofe preţioase?

Acum, Lev Tolstoi profita de fiecare deplasare pentru a merge în pelerinaj la cutare sau cutare demnitar bisericesc. Vizită Sfîntul Kiev, în iunie 1879 în tovărăşia lui Fet, merse din chilie în chilie, din schit în schit, împărtăşi îndoielile sale călugărilor, anahoretului Anton, mitropolitului Moscovei, Macarie, episcopului din Mojaisk, Alexei şi arhimandritului Leonid... Aceste personaje eminente înţelegeau dorinţa sa de a se înălţa la un asemenea grad de spiritualitate, încît contradicţiile şi neverosimilităţile diferitelor culte să fie înlăturate. Dar îi spuneau să se ferească de pericolul zdruncinării prin critici inoportune a unei tradiţii care-şi demonstrase tăria în popor. Adeseori, ziceau ei, vrînd să îndrepţi un amănunt, dezechilibrezi întregul, mai cu seamă atunci cînd este vorba de o clădire veche. Imperfecţiile religiei ortodoxe nu aveau nici o importanţă, ea trebuia să rămînă intactă, de-a lungul secolelor. „Ce au făcut? nota Lev Tolstoi. Au ciopîrţit învăţătura şi, pe fiecare bucată au lipit explicaţia lor stupidă şi laşă, detestabilă pentru Hristos. Astupă intrarea şi nici ei nu intră.“ [1]

Şi îi scria lui Strahov:

„Sînt oameni admirabili, inteligenţi, dar eu mă simt din ce în ce mai neclintit în convingerile mele, mă chinuiesc, mă agit, lupt din tot sufletul şi sufăr, dar mulţumesc lui Dumnezeu pentru această suferinţă.“ [2]

Episcopul din Tula, cu care avu o convorbire în luna decembrie 1879, se miră foarte mult auzindu-l că voia să se călugărească. Cu tot aerul hotărît al vizitatorului său, îl sfătui să renunţe la acest proiect. Atunci, Lev Tolstoi îi afirmă că se gîndea să-şi împartă toată averea săracilor. Plecînd fruntea, omul cel sfînt îi răspunse cu blîndeţe că aceasta era „o cale periculoasă“. Lev Tolstoi se retrase decepţionat şi uşurat în acelaşi timp.

După mai puţin de zece zile, Sonia — hotărît lucru, neobosită — îi dărui un al şaptelea fiu, Mihail.

„Cu toate că faptul nu-mi mai procură aceeaşi surpriză ca la naşterea primilor mei copii, apreciez şi mai mult că de astă dată nu s-a întîmplat nici o nenorocire“, scrise fratelui său, la 21 decembrie 1879.

La cîtva timp după aceasta, într-o dimineaţă, pe cînd se pregătea de împărtăşanie, preotul îl îndemnă să repete după el că trupul şi sîngele lui Isus Hristos erau cu adevărat prezente în bucăţile de pîine şi în vinul sfinţit. Această problemă rituală, auzită de sute de ori, îl nelinişti, îl revoltă deodată; simţi ca o lovitură de cuţit în dreptul inimii şi bîlbîi: „Da“, fără convingere.

[1] *Carnet* nr. 10 (1880) (n.a.).
[2] Scrisoare din 4 octombrie 1879 (n.a.).

Ieşind din bisericuţa de ţară, ştia că nu se va mai apropia niciodată de altar. Într-o miercuri, zi de post, pe cînd toată familia era adunată pentru masa de seară, respinse farfuria plină de crupe de ovăz şi, indicînd fiului său Ilia o farfurie cu chifteluţe de carne pregătite pentru cei doi preceptori nepracticanţi, bombăni, cu sprîncenele încruntate şi cu privirea vindicativă : „Dă încoa chifteluţele alea !“ Nimeni nu îndrăzni să se mire. Sonia îşi lăsă capul în jos. În faţa comesenilor tăcuţi şi maliţioşi, stăpînul de la Iasnaia Poliana începu să mestece, sfidînd, mîncarea interzisă.

Războiul împotriva ortodoxiei fusese declarat. Lev Tolstoi nu se mulţumea să întoarcă spatele Bisericii. Simţea faţă de ea ura unui soţ înşelat ; ardea să se răzbune cu vorba, cu condeiul, pentru cei doi ani pe care îi pierduse crezînd în ea. Paginile carnetului său se înnegriră de note duşmănoase. „Din secolul al treilea şi pînă în zilele noastre, scria el la 30 septembrie 1879, Biserica nu este decît minciună, cruzime şi înşelătorie. În secolul al treilea, se mai ascundea în ea ceva măreţ, dar ce anume ? Chiar există într-adevăr ceva ? Să studiem *Evanghelia*. Dacă există un suflet, există şi poruncile Domnului. Iată problema sufletului, singura. Ce-au spus ceilalţi ? Şi cum ?“

Iar la 28 octombrie : „În lumea aceasta există oameni greoi, fără aripi. Printre ei, există şi oameni puternici, Napoleoni, care lasă urme groaznice printre oameni, care seamănă discordia, dar toate acestea se petrec pe pămînt. Există oameni care lasă să le crească aripi, se înalţă încet şi plutesc : călugării. Există oameni uşuratici care îşi iau lesne zborul şi cad din nou : bunii idealişti. Există şi oameni cu aripile largi şi puternice, pe care voluptatea îi face să coboare în mijlocul mulţimii, unde îşi frîng aripile ; eu fac parte dintre aceştia. Apoi te zbaţi cu aripa frîntă, te înalţi cu putere şi recazi. Aripile se vor tămădui. Voi zbura foarte sus. Dumnezeu să mă ajute ! Există oameni cu aripi cereşti care coboară înadins pe pămînt, ascunzîndu-şi aceste aripi din dragoste pentru semenii lor. Apoi, cînd nu mai sînt de folos, se înalţă din nou în ceruri : Hristos.“ La 30 octombrie, învinui guvernul : „Religia, atîta timp cît e religie, nu poate fi supusă puterii, prin definiţie. Religia neagă puterea şi cîrmuirea (războaiele, torturile, jaful, furtul, tot ce e legat de guvern). Iată de ce cîrmuirea trebuie să-şi asigure concursul religiei. Dacă nu închide această pasăre, ea va zbura.“ [1]

În sfîrşit, vedea limpede ce-i rămăsese de făcut. Să pornească de la textele *Evangheliei*, şi reexaminînd religia, să despartă adevărul de minciună. „Acum, totul se explică, spunea el Soniei, şi cu voia Domnului, tot ce voi scrie va fi foarte important.“ Dar Sonia se nelinişte văzîndu-l mereu aplecat asupra cărţilor de teologie. „Ochii lui sînt stranii şi ficşi, scria ea surorii sale. Aproape că nu vorbeşte. Pare că nici nu aparţine acestei lumi şi nu este capabil să se intereseze de problemele curente. La masă, atacă Biserica cu vehemenţă, spre marea supărare a soţiei sale.“ Incidentele vieţii zilnice constituiau pentru el motive de critici violente şi de parabole. „Se certa adesea cu mama, va scrie fiul său Ilia, şi din stăpînul familiei, vesel şi plin de viaţă, se transformase, sub ochii noştri, într-un

[1] *Carnet* nr. 7 (n.a.).

profet acuzator şi aspru... Voiam să organizăm un spectacol de amatori ?... Toată lumea era veselă, se discuta, se juca crochet, se vorbea despre dragoste etc ; şi iată că tata apărea, şi, cu un singur cuvînt, sau şi mai rău, cu o singură privire, strica totul ; veselia dispărea ; te simţeai parcă ruşinat. Ar fi fost mai bine să nu fi venit. Mai supărător era că el însuşi îşi dădea seama..." Da, Tolstoi ar fi vrut să nu stînjenească această bucurie copilărească. Dar era mai tare ca el : niciodată nu ştiuse să-şi ascundă sentimentele. Avea vocaţia unui om care strica dispoziţia altora.

În trecere prin Sankt-Petersburg, în ianuarie 1880, o vizită pe Alexandrina, pentru a-i explica noile sale sentimente. Bătrîna domnişoară fu îngrozită auzindu-l pe acest prezicător furios, cu ochii cît ceapa, cu sîngele năvălindu-i în obraz, criticînd copiii, care trădează mesajul lui Hristos, şi somînd-o s-o rupă cu cercul aristocratic şi bigot în care trăise atîţia ani ca o oarbă ! Ea protestă, se supără, el ridică tonul. Discuţia se transformă în ceartă. Lev Tolstoi o împroşcă cu vorbe obraznice. În culmea mîniei, se repezi afară, trînti uşa, se duse acasă şi nu putu să doarmă toată noaptea. A doua zi, se reîntoarse la Iasnaia Poliana, fără s-o fi revăzut pe scumpa sa mătuşă, dar adresîndu-i o scrisoare de scuze : „Nu pot vorbi altfel cu dumneata decît deşertîndu-mi inima, mi se pare că ai o adevărată dragoste de Dumnezeu şi de bine, şi că, prin urmare, trebuie să înţelegi unde se găseşte El. Îţi cer iertare pentru enervarea şi mojicia mea..." [1]

Ea îi răspunse în aceeaşi zi :

[1] Scrisoare din 23 ianuarie 1880 (n.a.).

„Dispariţia ta bruscă m-a indignat, m-a jignit şi m-a întristat pînă în adîncul sufletului. Există în acest gest cruzime, duşmănie, aş spune aproape un spirit de răzbunare. O astfel de ieşire ar fi neplăcută chiar între oameni tineri, dar la vîrsta noastră, să nu întinzi mîna în clipa cînd te desparţi, atunci cînd fiecare despărţire poate fi ultima, este de neiertat şi îmi va fi într-adevăr greu să te iert !"...

Peste şase zile, la 29 ianuarie, recăpătîndu-şi seninătatea, ea îi scrise pentru a-i spune că voia să uite neînţelegerea, dar că nu-şi va schimba niciodată convingerile, prea fericită de pacea pe care i-o procura apartenenţa sa la Biserica ortodoxă. „Nu se poate retrage o piatră din acest sfînt edificiu fără a se distruge armonia ansamblului." Mişcat de tonul prietenesc al acestei scrisori, Lev Tolstoi îşi preciză gîndirea :

„Pot să cred în ceva ce nu pot înţelege şi nu pot respinge. Dar să cred în ceva ce mi se pare o minciună, îmi este cu neputinţă. Mai mult încă, a mă convinge să cred în ceva în care nu pot crede şi nu-mi foloseşte pentru a-mi înţelege sufletul şi pe Dumnezeu, a mă convinge de aceasta, zic, înseamnă atitudinea total opusă credinţei adevărate..."

Şi continua afirmînd că era cu totul dispus să respecte credinţa Alexandrinei şi a mujicilor, dacă această credinţă le îngăduia să parvină la cunoaşterea Domnului. Se temea doar ca ilustra lui prietenă să nu privească spre Dumnezeu cu ochelarii împrumutaţi de Biserică şi care nu se potriveau vederii ei : „Aceşti ochelari te supără sau nu ? Nu pot să ştiu. Un bărbat avînd cultura dumitale, nu i-ar putea suporta, de asta sînt sigur, dar o femeie, asta nu mai ştiu. De aceea, îmi pare

rău că ţi-am spus ceea ce ţi-am spus... Înţelesul cuvintelor mele este următorul: «Ia seama dacă gheaţa pe care mergi este solidă; n-ar fi mai bine s-o încercăm făcîndu-i o gaură? Dacă nu rezistă, va fi preferabil să revii pe pămînt...»"

Pentru el, acest pămînt era *Evanghelia*, nici mai mult nici mai puţin. „Trăiesc şi trăim cu toţii ca nişte animale şi vom muri la fel. Pentru a ieşi din această groaznică situaţie, Hristos ne-a oferit mîntuirea. Cine este Hristos: un Dumnezeu sau un om? Este ceea ce se spune că este. El spune că este fiul lui Dumnezeu, el spune că este fiul Omului, el spune: «Eu sînt ceea ce vă spun că sînt. Sînt adevărul şi viaţa...» Şi din clipa cînd s-a încercat un amestec din toate acestea spunîndu-se că el era Dumnezeu, că era a doua persoană a Sfintei Treimi, a rezultat o profanare, o minciună şi o prostie. Ne-a oferit mîntuirea. Cum? Învăţîndu-ne să dăm vieţii noastre un înţeles care nu se distruge prin moarte... Pentru mine, esenţa acestei învăţături este că pentru a te salva trebuie să te gîndeşti la Dumnezeu, la sufletul tău, în fiecare zi, în fiecare ceas, şi prin urmare, să consideri iubirea aproapelui mai presus de viaţa animalică..."[1]

Nemulţumit de a profesa credinţa cea nouă prin scrisori către prietenii săi, hotărî să o facă în folosul Rusiei şi al omenirii, exprimînd-o într-o serie de cărţi: mai întîi *Spovedania* sa, începută în 1879; apoi o *Critică a teologiei dogmatice* (1880), o *Concordanţă şi traducere a celor patru Evanghelii* (1882) şi, în sfîrşit, *Care este credinţa mea?* (1883). În aceste patru lucrări complementare, Tolstoi se străduia să definească

[1] Scrisoare din 2 februarie 1880 (n.a.).

originea frămîntării şi linia gîndirii sale. „Lev lucrează într-una precum spune, scria Sonia surorii ei, la 7 noiembrie 1879, dar, vai, redactează nişte discuţii filozofice. Citeşte, reflectează pînă îl apucă durerea de cap. Şi toate acestea, pentru a demonstra că Biserica nu este de acord cu doctrina evanghelică. În toată Rusia dacă se găsesc zece persoane pe care un astfel de subiect ar putea să le intereseze. Dar nu-i nimic de făcut. Nu doresc decît un singur lucru: să se termine cît mai repede şi totul să dispară ca o boală."

Departe de a trece, „boala" progresa complicîndu-se. Tot concentrîndu-şi atenţia asupra ei, zi şi noapte, Lev Tolstoi îi agravă simptomele. *Spovedania* sa era relatarea frămîntărilor sufleteşti care îl făcuseră să se îndepărteze de Biserică. Desigur, dorinţa de sinceritate absolută care îi inspira vorbele, era demnă de respect, multe pagini te izbeau prin frumuseţea lor tragică, dar din această acţiune se desprindea o impresie periculoasă de despuiere şi de flagelare. În fiecare clipă, se ghicea plăcerea scriitorului de a se acoperi cu noroi. Exagerarea limbajului făcea să te îndoieşti de nobleţea intenţiei. Închizînd cartea, te întrebai dacă această manifestare de umilinţă creştină nu era mai degrabă un festival al orgoliului masochist. Căci există un fel de beţie în autocritica practicată la lumina zilei. Dîndu-te drept exemplu pe care nu trebuie urmat, nu este totuşi un mod de a atrage atenţia asupra ta?

„Am ucis oameni în război, scria el; m-am bătut în duel; am risipit, jucînd cărţi, banii storşi din sudoarea ţăranilor pe care i-am pedepsit cumplit; m-am desfrînat cu femei de moravuri uşoare şi am înşelat soţi. Minciună, furt, adulter,

beţie şi brutalitate sub toate formele, am comis toate actele ruşinoase ; nu există crimă să-mi fi rămas străină..." În altă parte, se califică de „om josnic şi criminal", de „păduche". Elocinţă ţipătoare şi machiaj teatral. Se împăunează în zdrenţele lui. Îşi îngăduie luxul unei mîndrii socotită altfel de cum te-ai aştepta. Şi mai mult ca oricînd, insultîndu-se, el se adoră.

În *Critica teologiei dogmatice*, atacă direct învăţătura Bisericii ortodoxe. În numele raţiunii umane, respinge tot ce depăşeşte înţelegerea sa, şi din capul locului dogma Sfintei Treimi. „Să presupunem că se afirmă că Dumnezeu trăieşte în Olimp, că Dumnezeu este de aur, că nu există Dumnezeu, că există paisprezece dumnezei, că Dumnezeu are mai mulţi copii sau un singur fiu. Toate aceste afirmaţii sînt bizare, barbare, dar fiecare din ele este legată de o idee, de o concepţie. Dar că Dumnezeu este cînd unul, cînd trei, aceasta nu poate fi legată de nici o concepţie, de nici o idee." Mai departe, el refuză să admită că Isus ar fi „a doua întruchipare a Domnului, care s-a incarnat în sînul Fecioarei Maria cu ajutorul Sfîntului Spirit". Demonii, îngerii, creaţia lumii în şase zile, povestea lui Adam şi a şarpelui, mîntuirea şi osîndirea la muncile veşnice, constituie pentru el tot atîtea legende grosolane... Această neacceptare a aparatului religios tradiţional trădează din partea autorului o informaţie incompletă şi argumente amăgitoare, pe care le maschează cu greu impetuozitatea polemistului.

Şi mai ciudată apare pretenţia sa de a da o versiune personală şi originală mesajului divin în *Concordanţa şi traducerea celor patru Evanghelii*. Cunoştinţele lui de limbă greacă nu-i ajung. Învaţă la repezeală ebraica, pentru a putea pătrunde şi compara textele sfinte. Ce nu înţelege, încearcă să explice prin lucrările exegeţilor Dom Calmet, Reuss, Griesbach, Tischendorf, Meyer, Lücke etc. Din fericire copiii săi au un nou preceptor, pe tînărul filolog Ivakin. Cînd Lev Tolstoi întîmpină vreo greutate în traducerea sa, fuge la el şi-i bagă sub nas *Evanghelia* în limba greacă. „Îi traduceam pasajul ce mi-l arăta, povesteşte Ivakin în *Amintirile* sale şi, de obicei, traducerea mea era conformă cu cea a Bisericii. Lev Tolstoi era foarte nemulţumit. El voia ca textele sfinte să spună exact ceea ce dorea el. « Nu se poate da sensul cutare sau cutare la asta ?» mă întreba el. Şi îmi spunea ce anume voia. Cercetam în lexicoane şi încercam imposibilul pentru a-i fi pe plac." Astfel, tîrît de patima de a convinge, Tolstoi pierde din vedere uneori adevărul, spre a-şi impune, cu orice preţ, propria sa interpretare. În culmea exaltării, el strigă : „Puţin îmi pasă că Hristos a înviat ! A înviat ? Ei bine ! Dumnezeu să-l aibă în paza lui ! Ceea ce este important pentru mine este de a şti ce trebuie să fac, cum trebuie să trăiesc !"[1]

El se bizuie pe intuiţia sa, pe inima sa, pentru a regăsi prospeţimea izvorului creştin. Plecînd de la ideea că Tetravanghelul se referă la aceleaşi întîmplări, el le contopeşte într-un singur text rînduit cronologic. Substituie *Evangheliei* după sfîntul Matei, sfîntul Marcu, sfîntul Luca şi sfîntul Ion, *Evanghelia* după sfîntul Lev. Această *Evanghelie* nu este altceva decît o regulă de viaţă. Şi această regulă de viaţă, Lev Tolstoi o expune în a patra lucrare a ansamblului său mistic : *Care*

[1] *Amintiri* de Ivakin, în *Moştenirea literară*, volumul 69 (n.a.).

este credința mea? Baza credinței tolstoiene se găsește întreagă în *Predica de pe Munte*. Șase porunci: „Nu te mînia, nu comite adulterul, nu jura fals, nu răspunde la rău prin rău, nu fi dușmanul nimănui, iubește pe Dumnezeu și pe aproapele tău ca pe tine însuți." Cu o naivitate copleșitoare, Lev Tolstoi constată: „Oricît de ciudat ar părea, a trebuit, după optsprezece secole, să descopăr aceste reguli ca pe o noutate". De fapt, Lev Tolstoi crede în Dumnezeu și vrea să practice morala creștină, negînd în același timp divinitatea lui Hristos.

Era nevoie de mult curaj pentru a lua pe față atitudine potrivnică Bisericii, într-o țară în care ea era o instituție de stat. Deoarece nu putea fi vorba de a edita aceste lucrări de polemică religioasă, Lev Tolstoi puse să se scoată copii numeroase, care se răspîndiră în public. Mai tîrziu, trase un tiraj special din *Care este credința mea?* limitat la 30 de exemplare, ceea ce era posibil fără autorizația cenzurii. Totuși, poliția confiscă tot tirajul.[1] Cît despre *Concordanța și traducerea celor patru Evanghelii*, ea fu publicată în limba rusă, la Geneva. Traduceri franceze și germane ale acestor lucrări apărură imediat în străinătate.

„Înainte, erai neliniștit pentru că-ți lipsea credința; acum de ce nu ești fericit, de vreme ce o posezi?" suspina Sonia. Însuși Fet nu-și mai putea urma prietenul în această nouă exaltare. În schimb, Strahov continua să preamărească meritele maestrului: „Nu numai că m-ați uluit, cum s-a întîmplat într-adevăr adeseori, neprețu-

[1] Această confiscare avu loc la 18 februarie 1884. Vezi capitolul următor (n.a.).

ite Lev Nikolaevici, dar, de astă dată, m-ați liniștit și entuziasmat... Doamne Dumnezeule, cît e de frumos! Cînd mă gîndesc la dumneavoastră, la gusturile, la obiceiurile, la lucrările dumneavoastră, cînd îmi amintesc dezgustul față de toate formele false ale existenței care se exprimă în operele dumneavoastră și pătrund în viața dumneavoastră, atunci înțeleg cum ați putut ajunge la punctul de vedere actual... Vă rog, nu mă dojeniți pentru laudele ce vi le aduc. Simt nevoia să cred în dumneavoastră; această credință este sprijinul meu... Vreau să mă agăț de dumneavoastră, și acest lucru, sper, mă va mîntui..."[1]

Și deoarece, cu toate aceste tămîieri, Lev Tolstoi se plîngea că este nefericit, bunul discipol gemea: „Sînteți în floarea vîrstei; nu suferiți de nici o boală; de ce oare sînteți atît de trist și vorbiți de moarte? Desigur, trăiți într-un mod îngrozitor. Vă consumați fără milă..."[2]

Devenit profet al propriei sale religii, Lev Tolstoi se întreba cînd și cum o va putea pune în practică.

La sfîrșitul lui aprilie 1880, cei mai mari scriitori ai Rusiei se adunară la Moscova pentru a pregăti inaugurarea unui monument în memoria lui Pușkin. Cu această ocazie, Ivan Turgheniev, admirator entuziast al poetului, se întoarse din Franța și hotărî să obțină, cu orice preț, participarea lui Lev Tolstoi la festivitate. La 2 mai 1880, el era la Iasnaia Poliana. Fu primit cu brațele deschise. Primăvara încălzea puțin aerul, în jurul mestecenilor tremura ceața verzuie a frunzelor tinere, privighetoarea cînta în tăcerea nop-

[1] Scrisoare din 8 ianuarie 1880 (n.a.).
[2] Scrisoare din 14 februarie 1880 (n.a.).

ții. Lev Tolstoi organiză o vînătoare și îl postă pe confratele său în cel mai bun loc, într-o poiană, acolo unde, de obicei, treceau becațele. Dar pentru moment, nici o pasăre nu apăru pe cer. Sonia, care rămăsese lîngă oaspetele ei, îl întrebă de ce nu mai scria. El surîse trist și murmură :

„Nimeni nu ne aude, așa că vă voi spune : nu mai pot scrie. Odinioară, de cîte ori mă apuca dorința de a scrie, tremuram cuprins de o adevărată febră amoroasă. Acum, asta a trecut. Sînt bătrîn și nu mai pot nici scrie și nici iubi".

În clipa aceea răsună o împușcătură și Lev Tolstoi își strigă cîinele să-i aducă vînatul pe care-l doborîse.

„Asta-i, a început ! spuse Ivan Turgheniev. Lev Nikolaevici s-a și pus pe lucru. Iată un om care este fericit ! Norocul i-a surîs toată viața." [1]

În adevăr, toate becațele zburau spre locul unde se afla Tolstoi. Ivan Turgheniev nu putu omorî decît una. Și pînă și aceea rămăsese agățată de o cracă. Nu fu găsită decît a doua zi.

După vînătoare, cei doi scriitori se retraseră într-o izbă amenajată ca odaie de lucru, nu departe de casă. Acolo, Ivan Turgheniev încercă să-l convingă pe Lev Tolstoi că trebuia, în calitatea lui de mare romancier rus, să pronunțe o cuvîntare în onoarea lui Pușkin, cu ocazia viitoarelor ceremonii. Dar Lev Tolstoi refuză categoric să apară în public. Desigur, îi fusese întotdeauna silă de manifestările oficiale. Dar, de astă dată, sălbăticia lui se complica, pare-se, cu un reflex de orgoliu. Nu va fi oare, la acea serată, un fel de competiție între el și Dostoievski ? Mergînd la Moscova, nu voia să riște de a se bucura mai

[1] Serghei Tolstoi, *Schițe din trecut* (n.a.).

puțin decît rivalul său de favorurile maselor. Epuizîndu-și toate argumentele, Ivan Turgheniev putu cu greu să-și ascundă supărarea pe care i-o pricinuia încăpățînarea gazdei sale. Își făcu bagajele și plecă în aceeași zi. La Moscova îl întîlni pe Dostoievski, venit cu puțin timp înainte la inaugurarea monumentului și care-și propunea să plece la Iasnaia Poliana, pentru a face cunoștință cu Lev Tolstoi. Ivan Turgheniev îl sfătui pe autorul *Fraților Karamazov* să nu facă această călătorie. Printre literați se răspîndise zvonul că Lev Tolstoi trecea printr-o criză de nebunie mistică. Dostoievski scrise soției sale : „Grigorovici [1] mi-a spus astăzi că Turgheniev, înapoiat de la Lev Tolstoi, s-a îmbolnăvit și că Tolstoi este aproape nebun, poate chiar nebun de tot." [2]

Festivitățile în cinstea lui Pușkin se terminară cu apoteoza lui Dostoievski. La sfîrșitul cuvîntării sale, publicul izbucni în aplauze, femeile aruncară buchete de flori pe estradă, dușmanii se îmbrățișară, un student leșină.

Primind ecourile acestui triumf, Lev Tolstoi se felicită de a nu se fi clintit de acasă. Nu-l va întîlni niciodată pe Dostoievski. În același an, în cursul verii, reciti *Amintiri din Casa morților* și, cuprins de admirație, îi scrise lui Strahov : „Nu cunosc o carte mai frumoasă în întreaga literatură nouă, fără a-l excepta pe Pușkin. Nu atît stilul mă impresionează, cît punctul de vedere al autorului, minunat de sincer, natural și creștin. Este o carte bună, care îți înalță sufletul... Dacă îl vedeți pe Dostoievski, spuneți-i că-l iubesc..."

[1] Dimitri Vasilievici Grigorovici (1822—1899), scriitor rus (n.tr.).
[2] Scrisoarea din 28 mai 1880 (n.a.).

Strahov nu se mărgini să transmită acest compliment lui Dostoievski ; îi dărui şi scrisoarea. Cîteva luni mai tîrziu, la 28 ianuarie 1881, Dostoievski muri. Aflînd ştirea din ziare, Lev Tolstoi simţi o lovitură grea şi profundă care-l miră.

„Aş vrea să pot spune tot ce resimt pentru Dostoievski, scrise el lui Strahov. Nu l-am văzut niciodată pe acest om, n-am avut niciodată cu el legături directe, şi deodată, la dispariţia sa, am înţeles că era pentru mine fiinţa cea mai apropiată, cea mai scumpă, cea mai necesară... Eram un scriitor, şi scriitorii sînt toţi înfumuraţi, invidioşi, în tot cazul, eu eram astfel. Dar niciodată nu mi-ar fi trecut prin gînd să rivalizez cu el. Tot ce făcea era atît de bun, de sincer, încît cu cît producea mai mult, cu atît eram mai fericit. Arta mă poate face gelos, inteligenţa de asemenea, dar acţiunile care ţîşnesc din inimă nu-mi aduc decît bucurie. Întotdeauna m-am gîndit la el ca la un prieten, încredinţat, de altfel, că odată şi odată tot ne vom întîlni... Şi, pe neaşteptate, în timpul cinei — cinam singur, întîrziasem — citesc că a murit. A fost ca şi cum un punct de sprijin începea să-mi lipsească. Am avut un moment de descumpănire, apoi am înţeles cît îmi era de scump, am izbucnit în plîns şi mai plîng şi acum..." [1]

După această emoţie, Lev Tolstoi îşi regăsi spiritul critic şi se lăsă pradă resentimentului său firesc împotriva oricui nu gîndea ca el. Mai, tîrziu, unul din admiratorii săi, Rusanov, cerîndu-i părerea asupra lui Dostoievski, el îi răspunse, fără să şovăie :

[1] Scrisoare de la începutul lunii februarie 1881 (n.a.).

„— *Amintirile din Casa morţilor* sînt excelente, dar nu pot avea o părere prea bună despre celelalte cărţi ale lui Dostoievski. Mi se citează anumite pasaje. Şi, într-adevăr, există pe ici, pe colo pasaje foarte frumoase, dar, în ansamblu, este execrabil ! Un stil înzorzonat ; o căutare continuă a originalităţii în zugrăvirea caracterelor ; şi aceste caractere, ca să spun aşa, sînt abia schiţate. Dostoievski vorbeşte, vorbeşte şi, pînă la sfîrşit, nu rămîne decît un fel de ceaţă plutind peste tot ce a voit să dovedească. Găsim la dînsul un amestec bizar al celor mai înalte concepţii creştine cu panegiricul războiului, supunerea faţă de împărat, guvern şi popi...

— Aţi citit *Fraţii Karamazov ?* întrebă Rusanov.

— N-am putut să merg pînă la capăt ! mărturisi Tolstoi.

— Dar *Crimă şi pedeapsă ?* Este cea mai bună carte a lui ! Ce credeţi ?

— Citiţi cîteva capitole de la început şi veţi ghici tot ce va urma, tot romanul..." [1]

Mai mult decît orice, Lev Tolstoi îi reproşa lui Dostoievski exagerările, neverosimilităţile, „arta informă", greşelile de gramatică, mania de a multiplica personajele epileptice, alcoolice sau paranoice. „Dacă prinţul Mîşkin ar fi fost o fiinţă sănătoasă, naivitatea inimii sale, curăţenia lui înnăscută ne-ar fi mişcat adînc, zicea el. Dar, lui Dostoievski i-a lipsit curajul să-l descrie ca pe un om sănătos. De altfel, lui nu-i plăceau oamenii sănătoşi. Era sigur că, deoarece era şi el bolnav,

[1] Rusanov, *Vizită la Iasnaia Poliana* (n.a.).

întregul univers era la fel.[1] Este drept că, la rîndu-i, Dostoievski scrisese despre *Anna Karenina*: „Roman destul de plicticos şi deloc extraordinar. Ce admiră ei aici ? Nu înţeleg.“ [2]. O prăpastie îi despărţea pe aceşti doi uriaşi, din care unul avusese o existenţă de martir, iar celălalt încerca să ajungă la ştiinţa calmă a profeţilor.

Mai tîrziu, Strahov, publicînd o biografie a lui Dostoievski, îi adresă lui Lev Tolstoi această uluitoare scrisoare :

„În tot timpul cît am scris biografia, a trebuit să lupt împotriva dezgustului care creştea în mine şi am încercat să-mi înăbuş acest sentiment urît. Ajutaţi-mă să găsesc o ieşire. Nu-l pot considera pe Dostoievski om bun, nici om fericit (ceea ce de fapt se confundă). Era răutăcios, invidios, vicios şi şi-a petrecut toată viaţa în emoţii şi supărări care l-ar fi făcut demn de milă şi chiar ridicol, dacă n-ar fi fost atît de răutăcios şi atît de inteligent... Era atras de acţiunile josnice şi îşi făcea din asta un titlu de glorie... Viskovatev mi-a povestit că într-o zi se lăudase de a se fi (...) într-un stabiliment de băi, cu o copilă pe care i-o adusese guvernanta ei. Observaţi că pe lîngă o senzualitate animalică, n-avea nici un gust, nici un sentiment al frumuseţii şi nici al farmecului feminin... Personajele care-i semănau mai mult sînt eroii din *Memoriile dintr-o subterană*, Svidrigalov din *Crimă şi pedeapsă* şi Stavroghin din *Posedaţii*... Era un om cu adevărat nenorocit şi cu adevărat rău, care se credea eroic şi fericit şi care n-a iubit niciodată cu tandreţe decît pe el însuşi.“ [1]

[1] Vorbe ale lui Tolstoi culese de Maxim Gorki (n.a.).
[2] Scrisoarea lui Dostoievski către soţia sa, din 7 februarie 1875 (n.a.).

Stranie renegare din partea unui om care a fost mult timp protejatul, confidentul, prietenul intim al lui Dostoievski ! De ce oare nu refuzase să scrie această biografie, de vreme ce simţea „dezgust“ evocînd amintirea răposatului ? Văzînd cu cîtă uşurinţă Strahov schimba macazul, Lev Tolstoi ar fi avut motiv să se teamă de viitorul legăturilor sale personale cu el. Dar era atît de obişnuit cu adoraţia acestui scriitoraş invidios, meschin şi prolix, încît ideea de a fi trădat la rîndul său nici nu-i trecea prin cap. Răspunse lui Strahov :

„Cred că aţi fost victima unei aprecieri false şi înşelătoare asupra lui Dostoievski. Această apreciere care nu vă aparţine personal, ea fiind generală, constă în a exagera importanţa acestui om, în a înălţa la gradul de profet, de sfînt, pe cineva care a murit în toiul unei lupte înflăcărate între Bine şi Rău. Este, desigur, emoţionant, interesant, dar nu poţi urca pe un piedestal, ca o pildă pentru generaţiile viitoare, un individ care n-a fost altceva decît un luptător... Există cai de toată frumuseţea (un trăpaş valorînd o mie de ruble) şi, deodată, se observă că are un cusur. Şi în acest caz, cel mai frumos, cel mai puternic dintre cai nu mai valorează nimic... Turgheniev şi Dostoievski au amîndoi cusururi. Unul şi-a pierdut erudiţia, celălalt inteligenţa şi inima de pomană ! Turgheniev va supravieţui lui Dostoievski, nu pentru că este un artist mai mare, ci pentru că este lipsit de cusururi.“ [2]

[1] Scrisoare către Tolstoi din 28 noiembrie 1883 (n.a.).
[2] Scrisoare din 30 noiembrie 1883 (n.a.).

O lună după moartea lui Dostoievski, luni 2 martie 1881, Lev Tolstoi se plimba, după obiceiul său, pe șoseaua Kievului, crăpată și muiată de dezgheț, cînd zări înaintînd și împotmolindu-se în băltoace un tînăr muzicant ambulant care purta o flașnetă pe umăr și păsări într-o colivie. Vagabondul avea trăsături italienești pronunțate. Venea, probabil, din Tula. Or, de cîtva timp, din cauza proastei stări a drumurilor, locuitorii din Iasnaia Poliana nu putuseră trimite pe nimeni la oraș pentru a aduce ziare. Lev Tolstoi îl întrebă pe călător despre ce se mai întîmplă în lume.

„Lucru rău! îndrugă celălalt într-o rusească stîlcită. Țar omorît!

— Care țar? țipă Lev Tolstoi. Cine l-a omorît? Cînd?

— Țar rus. Petersburg. Aruncat bombă!..."

A doua zi sosiră gazetele, confirmînd știrea. Țarul Alexandru al II-lea se întorcea, în trăsură, de la parada gărzii, care avea loc în fiecare duminică la manej, cînd, pe cheiul canalului Ecaterinei, un individ aruncase la picioarele trăpașilor un pachet învelit într-un ziar. O explozie violentă ucisese caii, rănise trei cazaci din escortă și un băiețaș care tocmai trecea, dar țarul scăpase ca prin minune, neatins. În loc să urce în altă trăsură și să fugă cît mai repede, țarul voise să-l interogheze pe autorul atentatului, care fusese și el rănit. În acea clipă o a doua bombă aruncată de un complice sfîrșise opera începută de prima. Cu picioarele zdrobite, obrazul contuzionat, împăratul se prăbușise în zăpadă, pierzîndu-și sîngele în valuri. Readus la Palatul de iarnă, își dădu sufletul peste noapte. Era al șaptelea atentat săvîrșit împotriva lui de către nihiliști. Această înverșunare părea cu atît mai ciudată cu cît Alexandru al II-lea[1] desființase șerbia, rechemase pe decembriști din exil, pusese capăt războiului dezastruos din Crimeea și, la stăruințele generalului Loris-Melikov, se pregătea să dea Rusiei un fel de constituție, primul pas spre reforme structurale mai importante. Conspiratorii hotărîseră să termine cu el în anul publicării manifestului, pentru a preveni probabil intențiile acestui monarh generos. În realitate, mergînd în întîmpinarea revendicărilor populare, Alexandru al II-lea risca să dezarmeze opinia publică și, la nevoie, să facă revoluția inutilă sau pur și simplu inoportună. În politică, cel mai mare dușman este acela care se folosește de ideile tale în propriile sale scopuri. Alexandru al II-lea avea împotriva lui în același timp pe liberali care, criticînd mereu actele de terorism, ar fi dorit ca el să accelereze reorganizarea administrativă a țării, și pe reacționari care se temeau să nu-și piardă ultimele privilegii în opera de prefacere întreprinsă la începutul domniei.

Lev Tolstoi, absorbit de propriile sale probleme de conștiință, nu dădea nici o atenție politicii. Desigur, el primea din cînd în cînd, în cabinetul său, „oameni deochiați", cu părul lung, murdar și cu priviri sălbatice, care veneau din Sankt-Petersburg, cu buzunarele pline de broșuri subversive. Ei sperau un cataclism de foc și de sînge, din care Rusia ar ieși sfîșiată, sărăcită și gata pentru un destin nou. Mîndri de atentatele săvîr-

[1] Autorul are aici tendința de a-l idealiza pe Alexandru al II-lea, prezentîndu-l drept un țar liberal. În realitate, el a fost un conservator convins, dar teama de tulburările țărănești care luau amploare l-au silit să efectueze reforma agrară din 1861, în urma căreia capitalismul a început să se dezvolte repede în Rusia, mai ales în indus-

şite de gruparea „Voinţa poporului“ [1], ei cerură lui Lev Tolstoi să-i sprijine cu vorba. De fiecare dată, el îi poftea să plece, cu blîndeţe, cu energie, în numele moralei creştine. „Revoluţionarul şi creştinul spunea el, sînt plasaţi la cele două extremităţi ale unui cerc care nu este închis. Apropierea lor nu este decît aparentă. În fond, nu există puncte mai îndepărtate. Pentru a se întîlni, ar trebui ca cei doi vrăjmaşi să meargă de-a-ndaratelea, parcurgînd întreaga circumferinţă care-i desparte.“ [2]

Asasinarea lui Alexandru al II-lea îl îngrozi. Pătruns de doctrina evanghelică a dragostei şi a iertării, nu putea înţelege acest omor premeditat săvîrşit fără ură, fără o necesitate reală, pentru aplicarea unui program, de către teoreticieni cu judecata rece şi nervii solizi. Dar mai mult încă, îl chinuia ideea că oamenii care ucid vor fi ucişi la rîndul lor, după judecată. Sîngele cerea sînge. Din crimă în represalii, toată ţara va aluneca, poate, în măcelul unui război civil. Pentru a opri această reacţie în lanţ, ar fi fost de ajuns un act de clemenţă din partea noului suveran. O săptămînă după atentat, Lev Tolstoi se culcase pe divanul său de piele pentru a-şi face siesta, cînd, pe jumătate adormit, visă următoarele : nu ucigaşii erau acei care se înfăţişau în faţa tribuna-

trie. El a înăbuşit cu cruzime răscoala polonă din 1863 şi a înăsprit teroarea împotriva mişcărilor revoluţionare. Împotriva lui, narodovolţii au săvîrşit o serie de atentate, ţarul Alexandru al II-lea murind în cele din urmă asasinat la Petersburg în 1881 (n. tr.).

[1] *Narodnaia volia (Voinţa poporului)*, organizaţie teroristă narodnică, constituită în 1879, nimicită apoi de poliţia ţaristă în deceniul al nouălea al secolului trecut (n. tr.).

[2] Ilia Tolstoi, *Tolstoi, amintiri ale unuia din fiii săi* (n.a.).

lului, ci el însuşi ; iar tot el era judecător ; îl reprezenta şi pe Alexandru al II-lea, tot el ; şi călăilor tot el le ţinea locul... El pronunţa, executa şi suporta sentinţa.

La deşteptare, era lac de apă. Ştia acum că, dacă ar fi fost în locul noului împărat, ar fi simţit o mare bucurie graţiind pe regicizi. Înflăcărat de această idee, se hotărî pe loc să scrie lui Alexandru al III-lea. Intervenţia putea fi socotită obraznică. Dar îşi spunea că în lumina legii divine, ierarhiile omeneşti nu existau. Între el şi monarh nu exista soluţia unei continuităţi. Se credea chiar, prin experienţa şi gloria sa, cu totul indicat să predice tînărului său suveran blîndeţea. Întotdeauna această nevoie de a învăţa pe alţii, fie ei mujici sau nobili, dominase. Se adresă deci, ca supus, ca prieten, ca profet, fiului ţarului asasinat :

„Maiestate, tatăl vostru, împăratul Rusiei, un om în vîrstă şi blînd, care a făcut multe lucruri bune şi dorise întotdeauna binele poporului, a fost schilodit înspăimîntător şi omorît. Şi n-a fost omorît de duşmani personali, ci de duşmani ai ordinei existente, care l-au exterminat, chipurile, în numele binelui umanităţii. Domniţi în locul său şi în faţa voastră se află duşmanii care au otrăvit viaţa tatălui vostru şi l-au asasinat. Ei vă sînt duşmani pentru că ocupaţi locul tatălui vostru şi pentru că, spre a ajunge la acest bine al umanităţii pe care ei, chipurile, îl caută, trebuie să dorească de asemenea şi dispariţia voastră. Pentru aceşti oameni, ucigaşi ai tatălui vostru, simţiţi în suflet o dorinţă de răzbunare în care se amestecă un sentiment de groază în faţa actului ce trebuie să-l săvîrşiţi... Situaţia voastră este penibilă, dar doctrina lui Hristos este necesară tocmai pentru a ne călăuzi în clipele de cumplită tentaţie care

constituie soarta tuturor oamenilor... Este adevărat că-i o îndrăzneală şi o nebunie din partea mea de a vă cere vouă, împăratul Rusiei, cu toată presiunea anturajului vostru, ca voi, fiul iubitor, să-i iertaţi pe ucigaşii tatălui vostru, plătindu-le răul cu binele. Este o nebunie din partea mea, dar nu mă pot împiedica de a o dori... Sînt aproape douăzeci de ani de cînd a luat fiinţă o grupare de tineri, plini de ură pentru ordinea existentă şi pentru guvern[1]. Aceşti tineri speră nu ştiu ce

[1] Tolstoi se referă aici la membrii organizaţiei narodnice *„Narodnaia volia"*, care punea la cale atentate împotriva ţarului, a miniştrilor şi generalilor ţarişti, atentate care au culminat cu acela care a provocat moartea lui Alexandru al II-lea. Ca exponenţi politici ai revoluţiei ţărăneşti, narodnicii se considerau discipoli şi continuatori ai lui Cernîşevski, dar de fapt, în comparaţie cu democraţii revoluţionari din deceniul al VII-lea, ei fac un pas înapoi. Ce-i drept, înfiinţează organizaţia revoluţionară pomenită mai sus, şi se duc în mijlocul poporului să-l îndemne la răscoală. Dar programul lor politico-social este utopic şi cuprinde elemente reacţionare. Ei idealizează obştea ţărănească patriarhală, destrămată din rădăcini de capitalism, consideră posibilă trecerea directă la comunism, sărind peste etapa capitalistă, nesocotesc clasa muncitoare şi nu înţeleg marele ei rol istoric de clasă conducătoare a revoluţiei burghezo-democratice şi a revoluţiei socialiste şi de clasă conducătoare a ţărănimii. După ce s-au convins practic de faptul că ţărănimea nu este capabilă, prin propriile ei forţe, decît de acţiuni izolate şi că nu se poate închega într-o forţă revoluţionară unică şi de sine stătătoare, narodnicii au încercat să răstoarne aristocraţia ţaristă printr-o organizaţie teroristă de intelectuali. Dezamăgiţi de „mersul în popor", narodnicii, mai precis membrii organizaţiei *„Narodnaia volia"*, au organizat nenumărate atentate. Succesul răsunător de la început n-a putut ascunde neputinţa lor lăuntrică şi ruperea lor de masele populare. Situaţia revoluţionară s-a încheiat cu înfrîngerea narodnicilor. După asasinarea lui Alexandru al II-lea, guvernul ţarist derutat în primul moment, şi-a revenit însă foarte curînd. Sub noul ţar, Alexandru al III-

ordine nouă, sau mai degrabă nu speră nimic, şi, prin mijloacele cele mai josnice, cele mai inumane, prin incendii, jafuri şi asasinate, ei distrug structura actuală a societăţii... S-a încercat, în numele raţiunii de stat, în numele binelui poporului, oprimarea lor, deportarea lor, executarea lor; s-a încercat, în numele aceleiaşi raţiuni de stat şi al aceluiaşi bine al poporului, să li se dăruiască libertatea. Rezultatul a fost identic. De ce oare nu s-ar încerca, în numele Domnului, executarea legii lui, fără a ne gîndi nici la stat, nici la popor?...

Maiestate, sînteţi curat şi nevinovat în faţa voastră şi în faţa lui Dumnezeu, dar vă aflaţi la o răspîntie. Mai sînt cîteva zile şi, dacă izbînda revine celor care gîndesc şi spun că adevărurile creştine nu sînt bune decît în vorbe şi că, în viaţă, trebuie să curgă sîngele şi să domnească moartea, veţi ieşi pentru totdeauna din această stare fericită de puritate şi de comuniune cu Dumnezeu şi

lea, a început o perioadă de neagră şi aprigă reacţiune. Înfricoşaţi, liberalii se grăbesc să acorde monarhiei tot sprijinul. Burghezia face act de totală supunere ţarismului. Nesatisfăcută de pedepsele cu moartea pronunţate de instanţele de judecată, neavînd încredere nici chiar în propria ei poliţie şi jandarmerie, nobilimea reacţionară înfiinţează organizaţii monarhiste clandestine, a căror misiune era să-i suprime direct, prin teroare, pe revoluţionari şi să exercite un spionaj în toate păturile sociale. Organizaţia centrală era condusă de demnitari de la Curte în colaborare cu cei mai de seamă capitalişti. Această organizaţie denumită *„Drujinia"* începe să desfăşoare în ţară şi printre cercurile de revoluţionari emigraţi acte de teroare nemaiîntîlnită, scoate ziare provocatoare, se infiltrează în cercurile conducătoare ale organizaţiei *„Narodnaia volia"*, care scăpaseră de represalii. Activitatea acestei *„Drujinii"*, precum şi numele conducătorilor erau înconjurate de cea mai mare taină. Datorită *„Drujiniei"*, mulţi revoluţionari au căzut în ghearele Ohranei, înfundînd temniţele (n. tr.).

veți păși pe calea tenebroaselor rațiuni de stat, care justifică tot, chiar și violările legii divine. Dacă nu iertați, dacă executați pe ucigași, rezultatul va fi că, din sute de indivizi, veți suprima trei sau patru ; or, răul generează răul și, în locul acestor trei sau patru vor apărea treizeci sau patruzeci... Iertați, răsplătiți răul prin bine și, dintr-o sută de răufăcători, zece vor trece nu de partea voastră, ci de partea Domnului, chiar dacă erau de partea Satanei. Și mii, milioane din supușii voștri vor tresări de bucurie și de înduioșare la vestirea acestei măsuri de clemență dăruită din înălțimea tronului într-un moment atît de dureros pentru un fiu căruia i s-a omorît tatăl. Maiestate, dacă ați face aceasta, dacă ați chema pe acești oameni, le-ați da bani și i-ați trimite undeva în America, și ați scrie un manifest începînd cu aceste cuvinte : «Iar eu vă spun : iubiți pe dușmanii voștri», nu știu ce ar simți alții, dar eu, care n-am fost un supus model, aș deveni cîinele vostru, sclavul vostru, aș plînge de înduioșare — cum plîng în această clipă — ori de cîte ori aș auzi numele vostru. Dar de ce am spus : nu știu ce ar simți alții ? Știu cu ce forță impetuoasă binele și dragostea s-ar răspîndi în Rusia ca urmare a acestor cuvinte... Pedeapsa cu moartea nu slujește la nimic împotriva revoluționarilor. Nu numărul lor contează, ci ideile lor. Idealul lor este bunăstarea generală, egalitatea, libertatea. Pentru a-i combate, trebuie să li se opună un alt ideal, superior celui al lor, îmbrățișîndu-l pe cel al lor. Nu există decît un singur ideal care să li se poată opune : cel pe care ei se bazează fără să-l înțeleagă și pe care-l blestemă, idealul ce-l conține pe al lor, idealul dragostei și al iertării... Atunci, ca și ceara ce se topește în fața flăcării, lupta revoluționară va înceta față de împărat, față de omul care îndeplinește legea lui Hristos."

După ce-și redactă jalba, Lev Tolstoi o citi celor apropiați. Sonia fu indignată că el încerca să intervină în favoarea ucigașilor. Se temea să nu-l supere pe tînărul țar, predicîndu-i o blîndețe împotriva firii. În furia ei, ea voi chiar să-l concedieze pe profesorul copiilor ei, Alekseiev, vinovat de a fi aprobat toana soțului ei.[1] Copleșit de reproșuri, Lev Tolstoi își menținu cu tărie principiul, dar acceptă să corecteze anumite fraze scrise pe un ton ireverențios. Apoi trimise la Tula după foi frumoase de hîrtie velină, iar copistul său, Ivanov, caligrafie mesajul după toate regulile artei.

Scrisoarea fu adresată, la 17 martie 1881, lui Strahov pentru a o încredința lui Pobedonosțev, procuror general al Sfîntului Sinod. Acesta, fiind preceptorul noului țar, păstrase asupra lui o influență mare. Dacă i-ar prezenta personal petiția, Alexandru al III-lea ar examina-o cu bunăvoință. Într-un post-scriptum la biletul pe care Lev Tolstoi îl trimise lui Strahov, Sonia se întorcea la neliniștea ei :

„Cu toate rugămințile și sfaturile mele, Lev Nikolaevici a hotărît să trimită scrisoarea împăratului... Citiți-o, judecați-o mai întîi dumneavoastră și cereți părerea lui Pobedonosțev. Această scrisoare n-ar putea trezi în mintea împăratului sentimente de nemulțumire sau de animozitate față de Lev Nikolaevici ? Dacă ar fi așa, vă rog, nu o lăsați să ajungă la țar."

Zadarnice recomandații ! Entuziasmat de inițiativa lui Lev Tolstoi, Strahov se duse imediat la

[1] Cu toate că după această săpuneală îi prezentase scuze, Alekseiev părăsi casa, plecă la moșia din Samara și se instală acolo cu întreaga familie (n.a.).

procurorul general al Sfîntului Sinod. Acesta parcurse scrisoarea şi refuză să o prezinte împăratului pretextînd că, într-o problemă atît de gravă, el era obligat să acţioneze după propiile sale concepţii creştine, diametral opuse celor ale scriitorului. Deoarece vizitatorul său deplîngea această supralicitaţie a violenţei, el îl asigură că, deşi era un partizan convins al pedepsei capitale, va insista ca vinovaţii să fie executaţi în secret. Strahov se retrase dezolat.

După plecarea sa, Pobedonosţev se temu ca unele copii ale scrisorii să nu se răspîndească în oraş, iar împăratul să nu fie înştiinţat de acest fapt prin altcineva decît el. În aceeaşi seară, află că filozoful Soloviev pronunţase o cuvîntare în public asupra pedepsei cu moartea şi că, în peroraţia sa, îndemnase şi el pe moştenitorul tronului să-i ierte pe asasini. Aceasta era prea mult. La 30 martie 1881 procurorul general al sfîntului Sidon redactă în grabă următoarea notă specială pentru Alexandru al III-lea ;

„S-a pus astăzi în circulaţie o idee care mă umple de groază. Oamenii suferă de o asemenea perversitate a gîndirii, încît unii îşi închipuie că s-ar putea să nu li se aplice ucigaşilor pedeapsa cu moartea. De pe acum se răspîndeşte, în poporul rus, teama că unele proiecte monstruoase ar putea fi supuse Maiestăţii voastre pentru a o convinge să-i ierte pe vinovaţi... Nu, nu, de o mie de ori nu, este de neconceput ca, faţă de întreaga naţiune rusă, să iertaţi în această clipă, pe asasinii tatălui vostru, al împăratului Rusiei, uitînd sîngele vărsat, acest sînge în faţa căruia toată lumea (afară de cîţiva slabi de înger şi de duh) cere răzbunare şi se revoltă că sentinţa întîrzie să se dea... Sînt rus, trăiesc printre ruşi şi ştiu ce simte şi ce pretinde poporul rus. În această clipă, tuturor le e sete de pedeapsă. Dacă vreunul din aceşti nemernici scapă de la moarte, el va începe imediat să sape noi galerii. Pentru Dumnezeu, Maiestate, nu vă plecaţi urechea la glasul linguşirii şi al visului."

Alexandru al III-lea scrise pe această scrisoare cu o mînă hotărîtă :

„Fiţi liniştit, nimeni nu va îndrăzni să vină la mine cu o asemenea cerere, şi vă asigur că toţi şase vor fi spînzuraţi" [1].

Imediat ce află de eşecul acestui prim demers, Lev Tolstoi telegrafie lui Strahov să încredinţeze scrisoarea sa profesorului Konstantin Bestujev-Riumin, care o va remite marelui duce Serghei, unul din cei patru fraţi mai mici ai monarhului. De astădată, filiera se dovedi excelentă. Documentul ajunse în patruzeci şi opt de ore pe masa de lucru a ţarului. Dar Alexandru al III-lea, om lucid, neînduplecat şi pătruns de caracterul divin al monarhiei, nu-şi schimbă hotărîrea.

La 3 aprilie 1881, vinovaţii fură spînzuraţi. La unul din ei, Mihailov, frînghia se rupse de două ori ; trebuiră să-l spînzure din nou cu picioarele frînte.

Peste două luni şi jumătate, Lev Tolstoi primi o scrisoare de la Pobedonosţev, prin care îi expunea motivele pentru care nu putuse, în mod sincer, să-i sprijine petiţia :

„Citind scrisoarea dumneavoastră, mi-am dat seama că între credinţa dumneavoastră şi a mea, care este aceea a Bisericii, nu există nimic comun, iar Hristos al meu nu era Hristosul dumneavoastră, scria procurorul general al Sfîntului Sinod. Hristos

[1] Şase conspiratori fuseseră arestaţi : Rîsakov, Sofia Perovkaia, Jeliabov, Lesia Helfman, Mihailov, Kibalcici (n.a.).

al meu este un om întruchipînd puterea şi adevărul, care tămăduieşte pe cei nevolnici, pe cînd Hristosul dumneavoastră mi s-a părut un slăbănog, care are nevoie să fie vindecat." [1]

Lev Tolstoi îşi reţinu mînia şi nu răspunse la lecţia de creştinism pe care i-o administra cel mai înalt funcţionar al imperiului, însărcinat cu relaţiile dintre Biserică şi Stat.

Acum, el era sigur că-l descoperise pe Hristos, îndepărtîndu-i pe preoţi. În acest spirit, începu să redacteze *Notele unui creştin*. „Sînt pe lume de cincizeci şi doi de ani şi, cu excepţia a vreo paisprezece sau cincisprezece ani, oarecum inconştienţi ai copilăriei mele, am trăit treizeci şi cinci nu ca un creştin, nici ca mahomedan, nici ca budist, ci ca nihilist în toată accepţiunea acestui cuvînt, adică fără nici o credinţă. Acum doi ani, am devenit creştin. Şi din clipa aceea, tot ce aud, tot ce văd, tot ce simt, îmi apare într-o lumină nouă."

Îşi reluă de asemenea *Jurnalul*. Prima însemnare pe caiet, la data de 17 aprilie 1881, este semnificativă :

„Conversaţie cu Serghei [2] cu privire la lipsa de rezistenţă faţă de rău".

Iar mai tîrziu :

„*21 mai*. Discuţii : Tania, Serghei, Ivan. Binele este un lucru convenţional. Cu alte cuvinte, binele nu există. Nu există decît instincte."

„*22 mai*. Continuarea discuţiei : binele despre care vorbesc, este ceea ce tu consideri ca atare pentru tine şi pentru toţi !"

„*29 mai*. Conversaţie cu Fet şi cu soţia mea. Doctrina creştină nu este realizabilă. Atunci, ea

[1] Scrisoare din 15 iunie 1881 (n.a.).

[2] Serghei Lvovici, fiul cel mai mare al lui Lev Tolstoi (n.a.).

este o prostie ? Nu, dar nu este realizabilă ! Da, dar ai încercat s-o realizezi ? Nu, căci ea nu este realizabilă !"

Deşi Fet a fost rareori de acord cu tatăl lor, fiii lui Lev Tolstoi nu se puteau abţine să nu-l considere ca un om cumpătat şi fermecător. Avea trăsături evreieşti foarte pronunţate, o barbă lungă, brună, de pe acum încărunţită şi mîini mici, feminine, cu unghiile îngrijite. Vorbele sale erau întrerupte de oftaturi care aduceau a gemete. În clipa cînd anturajul său se aştepta mai puţin, el spunea o glumă, care-i dezarma pînă şi pe cei mai cîrtitori. Într-o zi, servitorul Igor, care aducea mîncarea la masă, cu mănuşi albe şi jiletcă roşie, nu-şi putuse reţine rîsul la o vorbă de duh a poetului şi, punînd farfuria jos, fugise în bucătărie. Mai mult decît în trecut, Lev Tolstoi reproşa vechiului său prieten că proslăveşte arta pentru artă şi că nu e de acord cu frămîntările de conştiinţă. În schimb, Fet lua, cu plăcere, la masă, tonul predicilor evanghelice. Se prefăcea că nu-i pasă de fericirile pămînteşti. Dacă se certa cu un vizitator, îi cerea imediat iertare.

„Adesea am mici certuri cu Lev, am vrut chiar să părăsesc casa, scria Sonia surorii sale, probabil pentru că am început să trăim creştineşte. După părerea mea, odinioară, fără o purtare creştinească, totul mergea mai bine !" [1]

Şi fratelui ei :

„Dacă l-ai vedea şi auzi acum pe Lev ! S-a schimbat mult. A devenit creştinul cel mai neclintit şi cel mai sincer. Dar a albit, sănătatea i s-a şubrezit şi este mai liniştit şi mai trist ca altădată."

[1] Scrisoare din 22 aprilie 1881 (n.a.).

Pentru a participa la mizeria lumii, Lev Tolstoi se duse de mai multe ori la închisoarea din Tula, îi încurajă pe deţinuţi cu vorbe bune, îi întovărăşi la tribunal, asistă la plecarea trenurilor cu deportaţi spre Siberia. „Au capul ras şi picioarele încătuşate. Un bolnav, aproape muribund. Un băieţaş şchiop. O sută paisprezece persoane, pentru că n-au permis de liberă trecere. Unii sînt foarte corupţi. Alţii simpli, încîntători. Un bătrîn foarte slab, ieşit de curînd din spital ; are un păduche uriaş pe obraz. Cei care sînt deportaţi din comuna lor. Doi nu sînt acuzaţi de nimic, sînt deportaţi ; unul, la plîngerea nevestei lui... Un soldat înalt, se află în închisoare de patru ani... Doi ocnaşi pentru bătaie şi omor... Ei plîng. Un chip plăcut. O duhoare îngrozitoare..."[1]

Vederea acestei decăderi îl întărea în ideea că misiunea unui om ca el nu era de a se consacra familiei sale. „Familia înseamnă trup, nota el încă la 5 mai. A părăsi familia. Aceasta este a doua tentaţie. A te sinucide. Familia nu-i decît un trup. Dar nu ceda la a treia ispită : nu te consacra familiei, ci Domnului."

De cîtva timp îl frămînta un proiect : să facă un nou pelerinaj la Optina-Pustîni. Nu dorinţa de a se împăca cu Biserica îl îndemna să întreprindă această călătorie, ci nădejdea că, amestecîndu-se printre mujici, bolnavi, bătrîne habotnice, îşi va reîmprospăta încrederea în omenire. Deşi ştia că evlavia lor era falsă, grosolană, ridicolă, el continua să admire ardoarea pe care şi-o manifestau pentru a crede ceea ce era de necrezut. Poate, pentru a împărtăşi fericirea lor sufletească, va trebui să renunţe la trăsură, la tren, pornind ca

[1] *Jurnal*, 15 mai 1881 (n.a.).

ei, pe jos, pe drum, mergînd timp de zile întregi, străbătînd cîmpii monotone, dormind sub cerul liber sau în hanuri infecte, suferind de frig, cerînd de pomană ? Nimic nu pregăteşte sufletul pentru întîlnirea cu Dumnezeu, ca nesfîrşita monotonie a stepei ruse, în care privirea lunecă, pluteşte vag, se pierde fără a găsi vreun obstacol.

La 10 iunie 1881, Lev Tolstoi, îmbrăcat ca un mujic, cu o desagă în spinare, cu *„lapti"* în picioare şi un toiag în mînă, îşi luă rămas bun de la soţia şi de la copiii săi înmărmuriţi de această mascaradă, coborî peronul şi se îndreptă, cu paşi mari, spre şosea. Este adevărat că, în spatele său, mergeau, deghizaţi la fel, doi păzitori : institutorul Vinogradov şi feciorul Arbuzov, cu favoriţii roşii şi figura ilară, tîrînd o valiză plină cu haine de schimb. Lev Tolstoi era încîntat de aventura sa. Totuşi, cum nu era obişnuit să poarte opinci, făcu imediat băşici la picioare. Trebui ca Arbuzov să-l înveţe să-şi înfăşoare nojiţele în jurul degetelor care îl dureau. La primul popas, la Selivanovo, cei trei dormiră pe podea, la o ţărancă bătrînă. A doua zi, la Krapivna, contele vagabond îşi cumpără ciorapi groşi pentru a-şi feri picioarele sensibile, prune pentru a se purga şi scrise soţiei sale : „Nu ne putem închipui cît de nou, de important şi folositor pentru suflet este să vezi cum trăieşte lumea lui Dumnezeu, cea adevărată, cea mare, nu aceea pe care noi înşine am organizat-o şi din care nu mai putem ieşi"[1].

Îşi continuară călătoria, mergînd cu paşi mărunţi, mîncînd pe un taluz, făcîndu-şi siesta la umbra unei pădurici, dormind noaptea într-o izbă, sculîndu-se cînd se iveau zorile. În seara zilei a patra,

[1] Scrisoare din 11 iunie 1881 (n.a.).

ajunseră la mînăstirea din Optina-Pustîni. Era ora mesei. Suna clopotul. Un miros plăcut de supă ieşea din bucătării. Călugării crezură de la prima ochire că cei trei pelerini zbîrliţi şi prăfuiţi erau cerşetori şi le interziseră intrarea în sala de mese a călătorilor. Împinşi spre refectoriul oamenilor de rînd, pătrunseră acolo cu desaga pe spinare, făcîndu-şi semnul crucii.

Lev Tolstoi nu-şi mai încăpea în piele de bucurie. În sfîrşit, era un mujic printre mujici. În jurul mesei lungi, bărbaţi şi femei, cot la cot, în penumbră, înghiţeau pe nerăsuflate, oftînd din rărunchi, într-o duhoare de varză, de năduşeală şi de jeg. Scoţînd un carnet din buzunar, Lev Tolstoi notă pe ascuns :

„Borş, fiertură de hrişcă, kvas. O cană la patru. Totul este bun. Ei mănîncă lacom."

După masă, urmînd gloata, el se îndreptă cu cei doi tovarăşi către arhondaricul de clasa a treia. Pe pragul dormitorului urît mirositor, cu saltele suspecte, cu pereţii pătaţi de urmele ploşniţelor, stăpînul de la Iasnaia Poliana tresări. Nu mersese oare prea departe cu umilinţa ? Imediat, feciorul său alergă la călugărul econom, îi strecură o rublă în mînă şi-l rugă să le dea un adăpost mai convenabil. Călugărul consimţi să-i culce într-o cămăruţă, unde se şi afla un cizmar din Bolkov. Acest om, gata să adoarmă, fu desigur surprins văzînd un mijloc cu favoriţi roşii scoţînd dintr-o geantă de voiaj un cearceaf şi o pernă curată, aşezîndu-le pe un divan şi ajutînd, cu un aer slugarnic, pe un alt mujic bărbos, cărunt şi pîrlit de soare, să se întindă comod pentru a dormi. După ce-şi culcă stăpînul, Arbuzov se întinse şi el pe podea. Cum suflă în luminare, cizmarul începu să

sforăie atît de tare, încît Lev Tolstoi, speriat, se ridică în capul oaselor şi şopti :

„Trezeşte-l pe omul ăsta şi spune-i să nu mai sforăie.

Arbuzov îl scutură pe cizmar de umăr şi-i zise :

— Porumbelule, sforăi prea tare ; îl sperii pe bătrîn. Îi este teamă cînd cineva doarme sforăind în aceeaşi cameră cu el !

— Aşadar, din cauza bătrînului tău, să nu dorm eu toată noaptea ? bombăni cizmarul.

Se întoarse spre perete şi adormi din nou, dar fără zgomot." [1]

A doua zi, pe la ora zece, după ce băuse cîteva pahare de ceai fierbinte, Arbuzov se duse la liturghie, în timp ce stăpînul său, tot duşmănos faţă de Biserică, merse să-i vadă pe călugări muncind la cîmp. Puţin după aceea, în mînăstire se răspîndi zvonul că Lev Tolstoi se afla incognito printre pelerini. Călugării îl întrebară pe Arbuzov, care, mulţumit, recunoscu adevărul.

Mare agitaţie în confrerie. Discuţii, în şoaptă, ale sutanelor negre. Şuşoteli cu stareţul. Imediat bagajele ilustrului vizitator fură transportate în arhondaricul de clasa întîia, unde pereţii erau tapisaţi cu catifea. Lev Tolstoi protestă, voia să rămînă printre săraci. Dar privirea sa se şi odihnea cu plăcere pe patul curat, pe parchetul ceruit, pe fotoliile adînci. Călugări se înclinau în faţa sa şi îi spuneau : „Excelenţă !" „Nu-i nimic de făcut, oftă el, întorcîndu-se către Arbuzov. Dă-mi cizmele şi bluza cea frumoasă."

Lepădîndu-şi bulendrele de cerşetor, se duse la stareţ, care, între timp, îl invitase la cină. Petrecu cu el aproape două ore. Apoi, ca şi în călătoria

[1] *Amintiri* de Arbuzov (n.a.).

trecută, solicită o întrevedere cu părintele Ambrozie. Vreo treizeci de nenorociţi aşteptau, de cinci sau şase zile, la uşa schitului, pentru ca stareţul să aibă bunăvoinţa de a-i primi, măcar o clipă, spre a-i binecuvînta şi sfătui. Împărţiţi pe categorii, ei tropăiau şi mormăiau rugăciuni. În faţa peronului, bărbaţii ; în spatele căsuţei, femeile ; în vestibul, călugăriţele. Lev Tolstoi întrebă cîţiva pelerini despre motivul călătoriei lor la Optina-Pustîni şi-şi notă vorbele lor în carnetul său : „Fiica mea se va căsători în curînd ?..." „Încep să construiesc ; oare fac bine ?" „Să deschid o prăvălie sau o cîrciumă ?"...

Aşa cum îi stă bine unui nobil, el trecu prin faţa acestei „pleve" şi fu primit imediat. Timp de patru ore, discută cu sihastrul care, cunoscînd opiniile sale religioase, se sili să-l convingă să revină în sînul Bisericii. Degeaba, Lev Tolstoi rămase neclintit. Îl surprinse chiar pe stareţ în flagrant delict de incompetenţă asupra unui text din *Evanghelie*. Ieşind foarte agitat din chilie, văzu pelerinii care aşteptau mereu, cu capul plecat şi le dărui bani.

A doua zi se îmbrăcă din nou ca mujic şi, urmat de cei doi tovarăşi, îşi reluă drumul. Nu avea curajul de a merge pe jos pînă la Iasnaia Poliana. Ajuns la Kaluga, hotărî să-şi continue călătoria cu trenul. Dar, într-o tresărire de smerenie creştină, îi porunci feciorului să ia bilete de clasa a treia. Locul său era printre dezmoşteniţi. Cu un surîs ironic, îi lăsă să treacă pe domnii cei frumoşi cu gulere tari, albe, care urcau în vagoanele de clasa întîia. Ah, plăcerile sărăciei provizorii ! Înainte de a pleca, telegrafie Soniei pentru a-i indica ora sosirii sale. În tot timpul drumului, nu

încetă să trăncănească cu ţăranii tolăniţi în jurul lui pe bănci. Toţi erau fraţii săi.

Cu toate acestea, cu o satisfacţie deplină, îl zări în gara din Tula pe vizitiul Filip, care-l aştepta cu o caleaşcă trasă de doi cai frumoşi.

Abia revenit la Iasnaia Poliana, Lev Tolstoi primi o scrisoare de la Ivan Turgheniev, care îl invita să stea cîteva zile la moşia sa din Spaskoie. Se duse la 8 iulie 1881. Dar se înşelase asupra datei. Nu era aşteptat decît a doua zi. În plină noapte, poetul Polonski, oaspetele lui Turgheniev, auzi paşi, lătrături, o fluierătură stridentă. „La licărirea unei lumînări, văd un mujic îmbrăcat cu o bluză, ars de soare şi cărunt, ocupat să plătească unui alt mujic. Îl observ mai cu atenţie, dar nu-l recunosc. Mujicul înalţă capul, mă priveşte şi întreabă : «Dumneavoastră sînteţi Polonski ?» Abia în clipa aceea îl recunoscui pe contele Tolstoi."[1]

Ivan Turgheniev, care nu se culcase încă, primi cu bucurie pe invitatul său. Era mîndru de a-şi arăta casa refăcută şi proaspăt zugrăvită. Dar Lev Tolstoi era insensibil la farmecele decorului. El notă în *Jurnalul* său : „La Turgheniev. Drăguţul Polonski, ocupîndu-se, liniştit, cu pictura şi poezia, nejudecînd pe nimeni şi foarte senin. El, Turheniev, se teme de Dumnezeu şi îl recunoaşte. Dar este la fel de naiv, liniştit şi senin în mijlocul unei vieţi de lux şi de inactivitate."

Pentru a da puţină seriozitate acestei reuniuni de esteţi, Lev Tolstoi le vorbi de călătoria sa la Optina-Pustîni şi de noua religie pe care o întemeiase. Fu ascultat din politeţe ; i se făcură obiecţii timide ; în privirea lui Ivan Turgheniev se pu-

[1] Polonski, *Amintiri* (n.a.).

tea citi compătimire şi duioşie. El scrisese odinioară unui prieten : „Îl deplîng mult pe Lev Tolstoi, dar, în cele din urmă, precum spun francezii, fiecare îşi omoară puricii în felul său..."[1] În ziua aceea, toată figura lui exprima aceeaşi părere.

Lev Tolstoi nu rămase decît două zile la Spaskoie. La 10 iulie era din nou la Iasnaia Poliana. Şi în 13 pleca, împreună cu fiul său mai mare, Serghei, la Samara, unde nu mai fusese de doi ani. Întovărăşindu-l pe peron, Sonia era tristă. Dar uriaşul domeniu, pădurile, hergheliile, nu mai puteau rămîne mult timp fără o inspecţie a stăpînului. Şi apoi, cura de kumîs era absolut necesară întăririi sănătăţii sale. Şi de data aceasta (degeaba eşti un mare proprietar rural ; trebuie să ştii să rămîi aproape de popor !), luă bilete de clasa a treia. La fiecare staţie, mulţimea se înghesuia pe peron şi urla : „Ura !" Dar nu era pentru Lev Tolstoi. În acelaşi tren călătorea, într-un vagon special, marele duce Nikolai Nikolaevici.

Sosind la Samara, Lev Tolstoi avu la început o criză de conştiinţă în faţa sărăciei poporului comparată cu prosperitatea sa personală. „*16 iulie*. Am fost să-mi văd caii. Griji de nesuportat. Lenevie. Ruşine..."

„*24 iulie*. Bărbatul unei femei din Pavlovo a murit în închisoare, fiul ei a murit de foame. Am dat lapte fetiţei ei. Patroski, fost cioban — mizerie. Alb, păr încărunţit... Convorbire cu A.A. despre stăpîni : cei care nu vor să dea pămîntul şi cei care sînt pentru împărţirea lui."

În tot cazul, pe pămînturile sale muncitorii nu trîndăveau. Trei sute de voinici, pîrliţi de soare,

[1] Scrisoarea lui Turgheniev către Urusov, din 1 decembrie 1880 (n.a.).

secerau, strîngeau recolta, înmagazinau în hambare, îmblăteau grîul. În iarmaroace, preţul cailor urca. Lev Tolstoi socotea să ceară o sută de ruble pentru un mînz frumos, o sută douăzeci pentru un noaten de calitate obişnuită. După calculele sale, proprietatea îi va aduce, cu totul, într-un an, de la zece la douăzeci de mii de ruble.[1] El anunţă acest lucru Soniei în mod triumfal, dar adăugă, din scrupul, în aceeaşi scrisoare : „Singurul lucru trist ar fi să nu pot ajuta chiar, cît de puţin, pe oamenii din jurul meu. Sînt prea mulţi săraci în sat. Este o sărăcie ruşinoasă, care se ignoră ea însăşi."[2] Cu bunul ei simţ obişnuit, Sonia îi răspunse : „Cunoşti părerea mea despre ajutorarea săracilor. Nu putem hrăni miile de persoane care reprezintă populaţia din Samara... Dar dacă vezi sau cunoşti pe cutare sau cutare care nu are nici pîine, nici vacă, nici cal, nici izbă, să i le dai pe toate imediat."[3]

Fie că se preocupa de creşterea veniturilor domeniului său, ori compătimea pe cei care nu aveau nimic, Lev Tolstoi nu pierdea din vedere acţiunile sale religioase. Rupînd cu Biserica, se simţea din ce în ce mai mult atras de sectanţi. Erau destui în regiune. Mai cu seamă molocani, adică băutori de lapte. Lev Tolstoi îi vizită într-o duminică şi notă în carnetul său : „Rugăciune la molocani. Căldură. Îşi şterg sudoarea cu batistele. Voci foarte puternice. Gîturi înnegrite, aspre ca răzătorile. Saluturi. Cină. 1. Mîncare rece ; 2. Stohi cu urzici ; 3. Carne de oaie fiartă. 4. Tăieţei. 5. Nuci. 6. Carne de oaie friptă. 7. Castraveţi. 8. Supă cu tăiţei. 9. Miere..."

[1] Adică de la 76.000 la 152.000 franci francezi actuali (n.a.).
[2] Scrisoare din 24 iulie 1881 (n.a.).
[3] Scrisoare din 30 iulie 1881 citată de Biriukov (n.a.).

Aceşti oameni, pe jumătate analfabeţi, îl uluiră prin simplitatea moravurilor şi justeţea raţionamentului lor. El discută cu ei despre poruncile Domnului, despre semnificaţia nunţii de la Caana, le citi fragmente din studiile sale teologice şi fu mîndru să constate că aproape toţi înţelegeau şi aprobau felul său de a gîndi.

Kumîsul, odihna, depărtarea de familie restabiliră, ca întotdeauna, echilibrul său nervos. Liniştit, relaxat, plin de duioşie pentru neamul omenesc, se şi învinuia de a-şi consacra viaţa meditaţiei, în timp ce soţia lui îşi asuma singură greaua sarcină a educării copiilor şi administrării domeniului.

„Nici nu-ţi poţi închipui cît de necăjit sînt la ideea că tu munceşti mai presus de puterile tale, şi cum mă căiesc de a te ajuta atît de puţin şi chiar deloc, scria el Soniei la 2 august 1881. Acum, văd altfel lucrurile. Gîndesc şi sînt mereu la fel, dar m-am vindecat de greşeala de a crede că ceilalţi pot şi trebuie să vadă ca mine. Sînt foarte vinovat faţă de tine, scumpa mea ; involuntar, inconştient vinovat, o ştii prea bine, dar totuşi vinovat. Scuza mea este că, pentru a lucra într-o astfel de tensiune de spirit şi a crea ceva, trebuie să uiţi tot restul. Şi te-am uitat prea mult, şi mă căiesc. În numele Domnului şi al dragostei noastre, îngrijeşte-te. Amînă cît mai mult treburile pînă la întoarcerea mea ; voi face totul cu plăcere, şi nu prost ; mă voi strădui."

Iar la 6 august :

„Numai Dumnezeu să-mi îngăduie să fim cu toţii împreună şi ai să vezi ce om bun am să mă fac, cu totul pe placul tău !"

Aceste scrisori turnau balsam în inima Soniei. Aflînd că soţul ei se gîndea din nou la o operă literară, nu-şi putu reţine entuziasmul :

„Ce sentiment voios m-a cuprins citind că vrei să revii la genul poetic ! Tu ştii cum aştept acest lucru şi de cît timp îl doresc ! Aceasta este mîntuirea şi bucuria. Iată ce ne va uni din nou ! Iată ce te va consola şi va lumina viaţa noastră ! Asta da, este o muncă adevărată ! În afara ei, nu poate fi pace în sufletul tău. Ştiu că nu te pot sili, dar Dumnezeu să te menţină în această dispoziţie pentru ca, din nou, să se aprindă în tine scînteia divină !"

Bunele hotărîri ale lui Tolstoi nu rezistară pînă la sfîrşitul curei. Cînd goli ultima cană de kumîs, optimismul său, indulgenţa sa se risipiră ca prin farmec. La 17 august 1881, ajungînd la Iasnaia Poliana, găsi casa plină de rude, de invitaţi, de vecini. Tineretul dansa, flecărea, rîdea, alerga în toate părţile, cotrobăia prin dulapuri. Se pregătea un spectacol de amatori. Enervat de această hărmălaie, stăpînul se refugie într-o meditaţie solitară şi ursuză. Nici vorbă nu mai era de a scrie un roman, nici de a lua parte la viaţa familială. Notă în *Jurnalul* său : „Teatru. Oameni de nimic... Am şters din viaţa mea zilele de 19, 20 şi 21."

A doua zi, 22 august, la aniversarea Soniei, Ivan Turgheniev descinse la Iasnaia Poliana şi se lăsă cucerit de veselia generală. Lev Tolstoi îl trata cu dispreţ pe acest bătrîn elegant şi cozeur, care participa la petrecerile tineretului. Noul venit propuse ca fiecare să povestească clipa cea mai fericită a vieţii sale. Printre invitaţi se aflau Tania şi Serghei, a căror idilă îngrijorase odinioară familia, dar care se căsătoriseră fiecare cu altcineva, ea cu Kuzminski, el cu ţiganca lui. Serghei şopti cîteva vorbe la urechea tinerei femei ; ea roşi şi murmură : „Eşti imposibil, Serghei Nikolaevici !" Şi îi interzise să povestească „cea mai frumoasă amintire". Atunci toată lumea se întoarse spre Ivan

Turgheniev. El surîse cu tristețe, făcu ochii galeși și mărturisi : „Clipa cea mai luminoasă din viața mea este, desigur, legată de dragoste. Această clipă este aceea cînd întîlnești privirea ființei iubite și-ți dai seama că și ea te iubește. Acest lucru mi s-a întîmplat o dată... poate de două ori."

Lev Tolstoi își stăpînea cu greu disprețul. El trebui să se înfrîneze și mai mult atunci cînd confratele său, cedînd rugăminților tinerilor, acceptă să le arate cum se dansa la Paris cancanul. În timp ce Turgheniev țopăia ușor în vîrful picioarelor, cu degetele mari ale mîinii strecurate în răscroiala mînicelor jiletcii, cu un zîmbet șters pe buze, toată casa aplauda și rîdea. În sfîrșit, se prăbuși, cu răsuflarea tăiată, în fotoliu. Fu înconjurat, din nou, fu întrebat despre Franța. Povesti că asistase la Paris la „cursuri de pornografie", experimentate cu „subiecte vii". Doamnele protestară indignate. Lev Tolstoi încruntă sprîncenele. O atmosferă de desfrîu pătrundea sub acoperișul său. Pentru a abate discuția, cineva vorbi despre literatura franceză. Ivan Turgheniev cunoștea foarte bine pe Flaubert, Zola, Daudet, Goncourt, Maupassant... Și de astă dată, el distră pe ascultători, relatînd amintirile sale despre marii scriitori străini. Spuse că este împotriva exagerărilor realismului. Apoi, furat de propria sa elocință, reveni la literatura rusă și se legă de Dostoievski. Imediat Lev Tolstoi ciuli urechea. Chipul lui Ivan Turgheniev avea o expresie ironică și răutăcioasă.

„Știți voi ce înseamnă un loc de-a-ndoaselea ? zicea el. Cînd un om este amorezat, inima lui bate ; cînd este furios, el roșește etc. Acestea sînt locuri comune. Dar, la Dostoievski, totul este invers. De pildă, un om întîlnește un leu. Ce va face el ? Firește, va păli și va căuta să fugă sau să se ascundă. În orice povestire normală, la Jules Verne de exemplu, așa se vor petrece lucrurile. Dar la Dostoievski, totul este altfel : omul vede leul, roșește și rămîne locului. Aceasta se numește un loc comun de-a-ndoaselea. Este un mijloc ușor de a-ți face o faimă de scriitor original. Și apoi, la Dostoievski, după fiecare două pagini, eroii sînt în prada delirului, a freneziei, a febrei. Haida de, așa ceva nu se petrece în realitate !" [1]

Lev Tolstoi jubila auzind criticîndu-se cu atîta vervă acest scriitor pe care unii, în presă, îndrăzneau să-l situeze la același nivel cu dînsul. Aproape că i-ar fi iertat lui Ivan Turgheniev vestele bine croite și sclifoselile sale în fața doamnelor. Totuși, nu putea să uite dansul ridicol de adineauri. Seara, el notă în *Jurnalul* său : *„22 august*. Turgheniev — cancan. Trist."

---

[1] Serghei Tolstoi, *Schițe ale trecutului* (n.a.).

4

ORORILE ORAŞULUI

Farmecul celor „obscuri"

Din an în an, Lev Tolstoi resimţea tot mai mult nevoia singurătăţii. Ajunsese să-i fie teamă de vară, cu vizitatorii ei zgomotoşi, cu trăncănelile din jurul mesei, partidele de crochet, de tenis, plimbările şi picnicurile ei. La primele ploi, dispoziţia lui se calma. Aştepta cu nerăbdare frigul uscat şi îngheţat, care-i alunga pe pisălogi, aduna familia sub acelaşi acoperiş şi reda spiritului plăcerea gîndirii. Dimpotrivă, Sonia privea apropierea iernii cu nelinişte. Cînd locuinţa era blocată de zăpadă, ea visa, cu melancolie, la luminile marelui oraş, la recepţii, la baluri, la teatru... Dacă ar fi avut barem de recopiat vreun roman de-al lui Liovuşka, s-ar fi consolat cu existenţa ei inutilă, luînd parte la aventurile sentimentale ale eroilor ! Dar el nu părea că ar vrea să revină la o literatură de imaginaţie. Cu cît îl ruga mai mult, cu atît mai puţin se grăbea s-o asculte. Nu se plictisea în biroul său, printre cărţile lui de filozofie. Iar pentru ea, singurele distracţii erau educaţia copiilor, socotelile gospodăreşti, gherghelul, primirea invitaţilor la mese bogate. „Am să iau masa, voi mînca ştiucă, apoi voi da copilului să sugă şi mă voi duce la culcare..."[1] „Am băut ceai şi am mîncat varză acră..."[2] În fiecare zi, Liovuşka se ducea la vînătoare şi ea aştepta cu nerăbdare întoarcerea lui : „S-a dus să vîneze cu ogarii, dar n-a întîlnit nici un vînat..." „S-a întors de la vînătoare cu patru iepuri şi o vulpe..." „Ieri, cu prepelicarul, a împuşcat şase iepuri, astăzi, cu ogarul, o vulpe..."[3] Un copil avea diaree, pe altul îl durea în gît, fontanela lui Andriuşa întîrzia să se întărească... Grijile de acest fel o făceau să aibă preocupări banale. Sonia se plîngea, singură în faţa caietului său. Pentru cîtva timp, se pasionă de un lucru pe care soţul ei i-l încredinţase, la îndemnul lui Strahov. Era vorba de a redacta o biografie scurtă a lui Liovuşka, destinată unei culegeri de bucăţi alese, *Biblioteca rusă*. „Nu este uşor să scrii o biografie, nota ea. Am scris puţin şi prost. Am fost deranjată de copii, de alăptat, de zgomote. Afară de asta, nu cunosc în amănunt viaţa lui Liovuşka înainte de căsătorie."[4] Şi mai departe : „În timpul serii, am trecut împreună, în revistă, toată viaţa lui Liovuşka, pentru biografia sa. El a vorbit, iar eu am scris. Am lucrat cu voioşie şi prieteneşte."[5]

Intermediu scurt. Odată biografia scrisă, corectată şi expediată lui Strahov, Sonia deveni iarăşi inactivă.

„Toamna mi-a readus tristeţea bolnăvicioasă. Îmi petrec vremea brodînd un covor, în tăcere, sau citind. N-am faţă de toţi şi de toate decît răceală

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 27 octombrie 1878 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 5 noiembrie 1878 (n.a.).
[3] *Ibid.*, octombrie-noiembrie 1878 (n.a.).
[4] *Ibid.*, 16 octombrie 1878 (n.a.).
[5] *Ibid.*, 25 octombrie 1878 (n.a.).

şi indiferenţă. Totul este plicticos, totul este trist şi în faţa mea — întunericul..."[1]

La 30 ianuarie 1880, scria surorii sale Tania : „Viaţa mea claustrată mi se pare uneori foarte apăsătoare. Gîndeşte-te, Tania, din luna septembrie n-am ieşit afară din casă. Este o închisoare, cu toate că totu-i destul de luminos moralmente şi materialiceşte. Asta nu împiedică să am adesea impresia că cineva mă ţine închisă, sechestrată, şi-mi vine să răstorn totul, să sparg totul în jurul meu, fugind, indiferent unde, dar repede, repede !"

Bineînţeles, dacă n-ar fi depins decît de soţul ei, niciodată nu s-ar fi reîntors să trăiască la oraş. Dar erau copiii. Educaţia lor nu se putea prelungi la infinit la ţară, cu preceptori. În 1881, cel mai mare, Serghei, avea optsprezece ani, şi era absolut necesar să fie înscris la Universitatea din Moscova ; Ilia şi Lev, cincisprezece şi doisprezece ani, se aflau la vîrsta la care trebuiau să fie înscrişi la liceu. Tania, şaptesprezece ani, care avea aptitudini pentru desen, va lua lecţii de pictură şi-şi va face intrarea în lume. De mai mult timp, Sonia îl pregătea pe Liovuşka pentru această soluţie extremă. De zece ori, de o sută de ori, ei discutaseră între patru ochi. Lui Tolstoi îi venea greu să se împotrivească acestei plecări la oraş, deoarece era vorba de instruirea copiilor săi. Dar pe cînd toată lumea din jurul lui se bucura de acest proiect, el privea cu nelinişte viaţa nouă — atît de potrivnică principiilor sale — pe care îl vor sili s-o ducă acolo.

În timp ce el se îndopa cu kumîs la Samara, Sonia, din nou însărcinată, plecase la Moscova, închiriase o casă şi pregătise mutarea întregului

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 19 noiembrie 1878 (n.a.).

trib. Se hotărî părăsirea Iasnaiei Poliana în primele zile ale lunii septembrie. Imediat în cameră îşi făcură apariţia valize, cufere, coşuri de răchită. Servitorii numărau şi aşezau în teancuri lenjeria. Din odăile copiilor nu se auzeau decît rîsete, alergături şi şuşoteli fericite. Părăsit, neînţeles, morocănos, Lev Tolstoi hoinărea prin parc şi-şi lua rămas-bun de la copaci şi de la vite, ca şi cum nu i-ar mai fi fost dat să le revadă. La 28 august 1881, agitaţia la Iasnaia Poliana era atît de mare, încît nici soţia, nici fiii, nici fiicele nu se gîndiră să-i facă urări de ziua lui de naştere. Împlinise cincizeci şi trei de ani. În aceeaşi seară, nota în *Jurnalul* său : „Nu mi-am putut stăpîni tristeţea, văzînd că nimeni nu şi-a amintit". Şi la 2 septembrie : „Adesea, nutresc dorinţa de a muri. Lucrul nu mă atrage."

În sfîrşit, la 15 septembrie 1881, întreaga familie se mută la Moscova, într-o locuinţă de pe strada Denejnîi, închiriată de la prinţul Volkonski. Casa era vastă, dar zgomotoasă, cu pereţii despărţitori prea subţiri. „O casă de carton", zicea Sonia. Biroul lui Lev avea dimensiuni atît de impozante, încît se simţea pierdut în el. Nici vorbă de linişte. Cel mai mic zgomot se repercuta prin aceşti pereţi ca printr-o ladă. Dezolată, Sonia recomanda servitorilor, copiilor, să vorbească încet. Scria surorii ei : „Lev spune că de l-aş fi iubit, dacă m-aş fi gîndit mai mult la starea lui sufletească, n-aş fi ales pentru el această odaie uriaşă, unde nu-şi găseşte o clipă de linişte, unde fiecare fotoliu ar ajunge să facă fericirea unui mujic, întrucît, pentru cele 22 de ruble, s-ar putea cumpăra un cal sau o vacă, încît îi vine să plîngă etc."

Şi plîngea, în adevăr. Iar soţia lui, alături de el, vărsa şi ea lacrimi.

Dar ea își reveni repede. Deoarece Liovușka se eschiva, ea trebuia să soluționeze problemele. După două săptămîni de la naștere porni, plină de insuflețire, să facă rînduieli, amenajări, să cumpere mobile. Încurajată de ea, familia se angajă pe un nou drum. Serghei, care acum era un tînăr serios, discret, stîngaci, de o sinceritate brutală, îmbrăcă uniforma studenților și se înscrise la universitate. Îl admira pe tatăl său și, considerîndu-se el însuși un intelectual, disprețuia guvernul, funcționarii, pe oamenii bogați și biserica ortodoxă. Drăguța și amabila Tania, crescută mult timp ca o copilă sălbatică, se zăpăci de fericire cînd mama ei o duse la croitorese. Fu îmbrăcată din cap pînă în picioare, fu înscrisă la un atelier de pictură, i se stabili un program de ieșiri mondene. Cît despre micuții Lev și Ilia, chiar tatăl lor se ocupă să-i înscrie într-un gimnaziu. Totuși, o greutate se ivi în ultima clipă. Copiii nu erau primiți într-o instituție a statului, decît dacă părinții lor garantau, în scris, de buna lor purtare. În fața directorului de gimnaziu, uluit, Lev Tolstoi refuză categoric să-și asume o asemenea răspundere. „Cum oare aș putea garanta, izbucni el, buna purtare a altcuiva decît a mea ?" Și îi înscrise pe cei doi fii la gimnaziul particular Polivanov, unde elevii erau primiți fără altă formalitate decît un examen. Cu cît cei din jurul său păreau mai fericiți de acest fel nou de viață, cu atît mai mult detesta el orașul, minciunile și plăcerile sale. La 5 octombrie 1881, nota în *Jurnalul* său : „Moscova. A trecut o lună, luna cea mai penibilă din viața mea. Mutare la Moscova. Toți se instalează. Cînd vor începe deci să trăiască ? Totul se face nu pentru a trăi, ci doar pentru că și ceilalți oameni fac la fel. Nenorociții ! Și nu există viață ! Duhoarea, pietrele, luxul, sărăcia, desfrîul. S-au strîns tîlharii, au despuiat poporul, și-au adunat soldați, au ales judecători pentru a le păzi orgia și benchetuiesc. Poporului nu-i rămîne altceva decît să profite de patimile acestor oameni pentru a le lua înapoi ceea ce au furat ! Mujicii se pricep bine la jocul ăsta. Femeile muncesc acasă, mujicii freacă parchetul și, cu trupurile încinse de căldură ca într-o etuvă, se transformă în vizitii de trăsuri..."

La Iasnaia Poliana, nedreptatea socială se împodobea cu frumusețile cîmpiei, săracii erau răsfirați la mari distanțe, soarele și vîntul goneau mirosurile urîte ; la Moscova, mizeria, încercuită, concentrată, îți țîșnea în față ca o bubă. Cu neputință s-o ignorezi. A mînca pe săturate în acest oraș, însemna a te simți vinovat. Cuprins de remușcări la ideea bunei stări în care trăia cu familia, Lev Tolstoi abia dormea, refuza să se hrănească, ofta, plîngea, regreta singurătatea și liniștea domeniului său. La 31 octombrie 1881, Sonia dădu naștere celui de al unsprezecelea copil, un băiat, Alexei.

Această naștere nu aduse nici o bucurie tatălui. El închirie în pavilionul vecin două cămăruțe liniștite, cu prețul de șase ruble pe lună și se închise acolo pentru a lucra în liniște, la operele sale filozofice. După-amiază, pe la orele două sau trei, părăsea pe furiș casa, îmbrăcat ca muncitor, trecea rîul înghețat, urca din greu colina din față, Muntele Vrăbiilor, albit tot de zăpadă și acolo, cu desfătare, cu mulțumire, îi ajuta pe mujici să taie și să despice lemne. Seara, scotea el însuși apa din fîntînă. Uneori, ca și cum ar fi vrut să se pedepsească, se ducea prin cartierele cele mai sărace din Moscova, în piața Kitrovka, locuită de cerșetori, hoți și ocnași evadați. Străduțe întortocheate

coborau spre un fel de pîlnie, înconjurată de aziluri de noapte şi tripouri. Prin ceaţă mişunau fiinţe famelice, jumătate oameni, jumătate animale, fiecare cu drama lui, plaga lui, nebunia lui. Lev Tolstoi adulmeca mirosul menajeriei din dormitoarele cu cinci copeici pe noapte, se împiedica de beţivi adormiţi, atingea infirmi cu hainele zdrenţuite şi jegoase, împărţea cîţiva bani mărunţi şi se întorcea acasă, bolnav de scîrbă şi milă. Cu un sentiment de vinovăţie mărită regăsea scara acoperită cu un covor, lustrele, lacheii cu mănuşi albe, copiii, soţia, sănătoşi, bine îmbrăcaţi, masa pusă, farfuriile de argint, cinele cu cinci feluri.

„Îmi este foarte neplăcut să trăiesc la Moscova, scria el la 15 noiembrie 1881 lui Alekseiev. Au trecut peste două luni de cînd sînt aici, şi, pentru mine, totul este la fel de greu. Ştiu acum că, deşi eram conştient de imensitatea răului şi a ispitelor care-i înconjoară pe oameni, nu credeam că este chiar aşa, nu mi le închipuiam cu adevărat... Imensitatea acestui rău mă striveşte acum, mă aduce la disperare, mă îndeamnă să mă îndoiesc de tot..."

Cum să scapi din această conjunctură ? Să încrucişezi braţele şi să gemi ? Să te ameţeşti jucînd cărţi sau trăncănind ? Nu !

„Întrezăresc o cale : propaganda verbală şi tipărită, dar mă tem să nu fie aici decît vanitate, orgoliu, poate şi iluzii. O altă cale este să faci bine oamenilor. Dar numărul nemărginit de mare al nenorociţilor este descurajător. Nu este ca la ţară, unde se formează un mic cerc natural. Singura cale pe care o discern este de a trăi onest şi de a arăta întotdeauna celorlalţi aspectul favorabil." [1]

---

[1] Scrisoare din 15 noiembrie 1881 (n.a.).

Soţia şi copiii săi vedeau din ce în ce mai rar acest „aspect bun". El îl rezerva săracilor. Numai ei puteau să-l înţeleagă. Acasă la el, era un străin. Restabilită de pe urma naşterii, Sonia se deda, cu pasiune, vieţii mondene. Însoţită de Tania, mergea în vizite, alerga prin prăvălii, se ducea la spectacole, la concerte... Institui chiar o zi de recepţie, joia, la care se repeziră oamenii cei mai de vază. Lui Lev Tolstoi îi era cu neputinţă să evite întotdeauna obligaţia de a întîlni pe invitaţii soţiei sale. Dar dacă nu putea să apară în faţa lor cu bluza sa cenuşie de ţăran, el refuza cu energie să se îmbrace ca orăşan. Numai ideea de a pune pe el o haină, un guler tare, de a înnoda o cravată, de a încălţa ghetele din piele fină, îl revolta ca o trădare. Ţinea la costumul său ca şi la principiile sale. „Totuşi, scrie fiul lui, Serghei, el acceptă în cele din urmă un compromis. Peste o cămaşă scrobită, punea un fel de bluzon de pînză groasă, neagră, pe care îl încheia pînă în gît. Acest bluzon negru nu era nici bluză şi nici haină. Îl purtă o iarnă, apoi reveni la bluza sa obişnuită." [1]

În toiul preocupărilor sale sociale, o ştire îl umplu de bucurie : administraţia municipală trebuia să procedeze, în luna ianuarie 1882, la recenzarea populaţiei din Moscova. Acţiunea, condusă de funcţionari ajutaţi de sociologi, de studenţi, de curioşi, urma să se desfăşoare timp de trei zile. Lev Tolstoi se hotărî să participe voluntar. Nădăjduia să profite de pe urma acestei incursiuni în rîndurile lepădăturilor societăţii, pentru a întocmi un proiect de ajutorare a dezmoşteniţilor. Fără îndoială că la intenţiile sale generoase se adăuga dorinţa, întotdeauna vie la un artist, de a se docu-

---

[1] Serghei Tolstoi, *Schiţe din trecut* (n.a.).

menta asupra unei faune puțin cunoscute și de a-și pune sensibilitatea la încercare. Incontestabil, în cursul acestei anchete el va vedea sărăcia oamenilor, mai îndeaproape decît atunci cînd se plimba singur prin Kitrovka, nepătrunzînd decît acolo unde acceptau să-l lase să intre. Obținu de la profesorul Ianjul, care conducea lucrările, să se ocupe de cartierul care se întindea în spatele pieții Smolensk. Aici se îngrămădeau cocioabele, azilurile de noapte, tripourile cele mai abjecte ale orașului.

La 23, 24 și 25 ianuarie, Lev Tolstoi scormoni în această Curte a Miracolelor[1] înțesată de tîlhari, de tîrfe, de bețivi și de copii scheletici. Toți, la vederea recenzorilor, voiau să fugă. Se închideau porțile care dădeau spre stradă, și li se spunea nenorociților că nu era vorba să se legitimeze.

„Înfricoșați și groaznici în spaima lor, va scrie Lev Tolstoi, stăteau în grupuri, aproape de latrinele infecte, ascultau înjurăturile noastre, dar nu ne credeau... Toate locuințele erau pline, toate podelele ocupate... Toate femeile care nu zăceau bete moarte, erau culcate cu bărbați.

O parte din ele, care aveau copii, se tăvăleau pe dușumelele înguste cu necunoscuți. După această locuință, o a doua cu totul asemănătoare, o a treia, a zecea, a douăzecea, fără sfîrșit, și peste tot aceeași duhoare înăbușitoare, aceeași strîmtoare, împreunarea sexelor. Bărbați și femei beți pînă la abrutizare și, pe toate chipurile, aceeași spaimă, aceeași supunere, aceeași vinovăție."

Înăbușindu-și dezgustul, Lev Tolstoi interogă aceste resturi umane pentru a putea să afle din ce trăiesc și cum au ajuns în mizerie. Răspunsurile

[1] Aluzie la cartierul din vechiul Paris care servea, în Evul Mediu, de refugiu cerșetorilor și vagabonzilor. Victor Hugo l-a descris în *Notre-Dame de Paris* (n.tr.).

lor îi dezvăluiau un asemenea grad de animalitate, de lașitate, de nenoroc, de viclenie și de viciu, încît rămase consternat. Nici o colectă, nici o danie caritabilă, nici un ajutor al statului n-ar fi ajuns să salveze aceste suflete de prăpastie. O asemenea sărăcie nu se putea lecui cu bani, ci cu iubire. Opinia publică trebuia alarmată, trebuia să se deschidă ochii bogătașilor asupra infernului pe lîngă care mergeau, silindu-i să-și împartă averea cu acei care n-aveau nimic. Pentru a obține adeziunea claselor posedante, Lev Tolstoi publică un articol emoționant : *Cu privire la recensămîntul din Moscova.*

Acest apel la milostenia creștină rămase fără ecou. Glasul unui scriitor, fie el chiar autorul romanului *Război și pace,* nu putea, el singur, să zdruncine ordinea lumii. Descurajat, Lev Tolstoi înțelese că trebuia să se mulțumească cu cîțiva discipoli în locul maselor pe care nădăjduia să le atragă spre bine. Calitatea va înlocui cantitatea. Avea tot timpul alături de el pe admiratorul pătimaș Strahov. Acestui lingușitor care se exprima prost, i se alăturase, nu de mult, fostul preceptor al fiilor săi, Alekseiev, care, după ce fusese arestat pentru ideile sale progresiste, emigrase în America de Nord, în Kansas, pentru a crea, cu alți socialiști, o comunitate agrară și revenise, dezamăgit, în Rusia. În 1878, se îndepărtase de marxism și, de atunci, căuta baze religioase moralei sale. Era un învățător excelent pentru copii. Dar, în urma certei pe care o avusese cu Sonia în legătură cu scrisoarea lui Lev Tolstoi către Alexandru al III-lea, părăsise Iasnaia Poliana și se instalase pe moșia de la Samara cu familia sa. Scriindu-i, Lev Tolstoi își descărca inima ca unui coreligionar.

Ar fi dorit tare mult să numere printre adepţii săi pe copistul Ivanov, pe care-l culesese, înfometat, pe şoseaua Kievului şi care, de trei ani, îi transcria manuscrisele. Dar Ivanov, un om mărunţel şi blînd, cu chipul ciupit de vărsat şi barbă de ţap, avea îndoita pasiune a alcoolului şi a vagabondajului. Primăvara, cînd nu te aşteptai, se îmbăta şi o pornea pe drumurile mari, mergînd fără vreun scop precis, „după moda rusească", cerşindu-şi hrana, scriind o scrisoare sau dînd o lecţie de gramatică pentru a cîştiga cîteva copeici ; revenea toamna, pocăit, plîngînd, la familia Tolstoi care îl primea cu braţele deschise. La Moscova, Lev Tolstoi îl plasase ca secretar la un judecător de pace şi patronase căsătoria sa cu o croitoreasă. Cîteva zile mai tîrziu, Ivanov părăsi căminul conjugal. Nişte calici veniră la contele Tolstoi cu un bilet din partea fugarului care îl implora să-i achite datoria proprietarului unui azil de noapte din Kitrovka, altminteri nu era lăsat să plece. Delapidase banii pe care îi încredinţase judecătorul de pace şi-şi vînduse toate hainele. Lev Tolstoi îl scăpă din această încurcătură, dar renunţă să-l înalţe la rangul fidelilor săi.

Fu mai norocos în prietenia sa pentru două fiinţe excepţionale, cu care făcuse cunoştinţă la Moscova : Feodorov şi Orlov. Bătrînul Feodorov, bibliotecar al muzeului Rumianţev, era un ascet şi un erudit, trăind într-o chilie goală, culcîndu-se pe un maldăr de ziare, hrănindu-se cu mai nimic şi împărţind săracilor puţinii bani pe care-i cîştiga. Memoria sa extraordinară făcea din el un „catalog viu". Credea că savanţii vor reuşi în curînd să învie morţii trupeşte ; datoria comunităţii creştine era deci, după el, de a păstra tot ceea ce oamenii lăsau în urma lor după ce-şi dădeau sufletul ; de fiecare dată cînd îl întîlnea pe Lev Tolstoi, îl soma, cu un glas înecat de emoţie, să răspîndească această credinţă a învierii trupeşti şi se simţea jignit atunci cînd scriitorul punea la îndoială viitorul doctrinei nemuririi mistice şi ştiinţifice. Orlov era profesor la şcoala de căi ferate, dar n-avea egal în comentarea textelor evanghelice. Muncea pînă la istovire pentru a-şi hrăni cei nouă copii şi, cu toată sănătatea sa şubredă şi slabele sale venituri, nu se plîngea niciodată de soarta lui.

Totuşi, aceşti doi tovarăşi de idei se eclipsau în faţa unui al treilea, numit Sintaev. La Samara, în luna iulie a anului care trecuse, Lev Tolstoi, făcîndu-şi cura de kumîs, auzise vorbindu-se despre acest personaj de la un alt vilegiaturist, Prugavin, autor de lucrări istorice despre sectele religioase din Rusia. După cele spuse de Prugavin, Sintaev, ţăran, cioban, spărgător de pietre, crescut în cultul „vechilor credincioşi", era un om de o bunătate şi de o înţelepciune supranaturală. Se spunea că locuieşte într-un sat în apropiere de Tver. Puţin timp după sosirea sa la Moscova, în toamna anului 1881, Lev Tolstoi se dusese la un prieten de pe vremuri, Bakunin, a cărui proprietate se găsea la opt verste de cătunul Şevelino, unde trăia Sintaev. Ispita era prea mare : a doua zi contele era la mujic. Dintre cei doi, contele părea cel mai intimidat. Sintaev îi explicase, cu bunăvoinţă, în ce constă doctrina sa : a pune totul în comun în familie, pămîntul, uneltele, hrana, vitele, îmbrăcămintea, femeile ! Nu admitea nici comerţul, nici tribunalele, nici impozitele, nici armata. Voia ca întreaga omenire să nu aibă decît o inimă. Lev Tolstoi era cuprins de admiraţie în faţa acestui bătrîn şi neînsemnat cioban cu privirea inspirată,

cu glas gingaş, cu barbişonul murdar. Seara, Sintaev îşi însoţi oaspetele în căruţă, la Bakunin. Deoarece „bătrînul credincios“ refuza să se servească de bici, din convingere morală, calul abia se tîra. Încetul cu încetul, căruţa se depărtă de drum fără ca scriitorul şi căruţaşul, în plină discuţie teologică, să fi prins de veste. Deodată, se treziră aruncaţi de-a berbeleacul în şanţ.

Întors la Moscova, Lev Tolstoi continuă să viseze la Sintaev, ca la un alter-ego al său, mai simplu, mai puţin instruit, şi, prin urmare, mai aproape de Dumnezeu. Îl rugase chiar să vină să-l vadă, în strada Denejnîi, dacă s-ar abate vreodată prin oraş. La sfîrşitul lui ianuarie 1882, impresionat încă de pe urma operaţiilor de recensămînt, primi, pe neaşteptate, vizita bătrînului păstor. Imediat îl luă în birou, îl puse la curent cu frămîntarea sa şi îi expuse planul pentru salvarea nenorociţilor. Sintaev, încotoşmănat într-o şubă scurtă de oaie neagră, pe care o purta, după obiceiul ţărănesc, în casă ca şi afară, părea că se gîndeşte la altceva. Deodată zise :

„— Astea-s prostii !

— De ce prostii ? întrebă Lev Tolstoi. Este oare rău să-i îmbraci pe cei care sînt goi, să-i saturi pe cei înfometaţi, cum spune *Evanghelia ?*

— Ştiu, ştiu... Vezi un om, îţi cere douăzeci de copeici, tu i le dai. Asta-i milostenie ? Nu, vrei numai să scapi de el !

— Atunci trebuie să-l laşi să moară de foame şi de frig ?

Ochii mici, cenuşii ai lui Sintaev scînteiară şi el murmură :

— Să împărţim între noi familiile nefericite. Nu sînt bogat, dar iau asupra mea imediat două : de-ar fi de zece ori mai multe, le-am prelua pe toate... Ne vom duce să muncim împreună... Ne vom aşeza la aceeaşi masă. Cutare va auzi de la tine sau de la mine o vorbă bună. Va învăţa cum trebuie să trăiască. Iată milostenia, iar ceea ce faci dumneata, îs vorbe de clacă.“ [1]

Acest comunism creştin, negînd orice formă de guvernămînt şi sprijinindu-se numai pe dragoste, corespundea întocmai ideilor lui Lev Tolstoi. Îşi dădea seama, cu entuziasm, că nu inventase nimic, că toate astea existau în sufletul unui cioban bătrîn şi că el se contopea în sfîrşit cu poporul !

Vorbi despre Sintaev soţiei, prietenilor şi cunoştinţelor. Obişnuiţii zilelor de „joi“ ai contesei voiră şi ei să-l cunoască pe profetul din Sevelino. Lev Tolstoi acceptă să-şi prezinte „descoperirea“ în faţa mondenilor. „Astfel de serate sînt întotdeauna plicticoase, scria Sonia surorii sale, dar am fost salvaţi de prezenţa unui sectar, Sintaev, despre care toată Moscova vorbeşte, care este prezentat în toate părţile şi care, pretutindeni, îşi propagă ideile.“ [2]

Sintaev, care nu era deloc impresionat de strălucitul său auditoriu, predica cu o voce cîntată, apăsînd pe o, în felul ţăranilor din nord. Sumanul său din piele de oaie răspîndea un miros de seu.

În faţa lui, Lev Tolstoi avea în acelaşi timp o atitudine părintească şi respectuoasă. Cît despre tînăra Tania, impresionată de pitorescul profetului, îi făcea portretul în ulei.

După cîteva serate de acest fel, prinţul Dolgorukov, guvernatorul general al Moscovei, se nelinişti la gîndul că oameni din lumea cea mai bună se adunau la Lev Tolstoi pentru a asculta prorocirile unui mujic. Trimise un ofiţer de jandarmi

[1] Citat din Biriukov (n.a.).
[2] Scrisoare din 30 ianuarie 1882 (n.a.).

pentru a-l întreba pe conte care era semnificația acelor dezbateri. Ca de fiecare dată cînd administrația îndrăznea să intervină în afacerile sale, Lev Tolstoi reacționa ca un boier grav jignit. Alb ca varul, cu barba tremurîndă, privirea cumplită, el arătă ușa trimisului guvernatorului și îngăimă :

„Pleacă, pentru Dumnezeu ! Și cît mai repede !"

Prințul Dolgorukov nu se lăsă bătut și expedie în grabă un funcționar civil pentru a-l convinge pe Lev Tolstoi să răspundă la întrebările sale. Din fericire, Sintaev, între timp, se înapoiase în satul său.

Își lăsase fratele de idealuri, convins că orice acțiune personală pentru a-i ajuta pe săraci era o absurditate pe plan practic și o insultă adusă demnității omenești, pe plan moral. De altfel, insuccesul apelului lansat în presă întărea această opinie. Lev Tolstoi împărți banii pe care începuse să-i adune și renunță să se mai ocupe de „prostii".

Deoarece se înăbușea în atmosfera Moscovei, plecă, la 1 februarie 1882, la Iasnaia Poliana. Regăsind casa copilăriei sale, parcul sub zăpadă, pe vechii servitori, liniștea, simți un aflux de forțe noi. „Cred că nicăieri nu mă voi simți mai bine ca aici și nici mai liniștit, scria el Soniei la 4 februarie. Veșnic ocupată cu casa și familia, tu nu poți înțelege deosebirea, pentru mine, dintre viața de la oraș și cea de la țară... Inconvenientul principal al vieții la oraș, pentru mine și pentru orice om care gîndește, este că trebuie, în orice clipă, sau să discuți pentru a contrazice părerile false, sau să le admiți fără discuții, ceea ce este și mai rău."

Scutit de prezența soției, a fiilor, a fiicelor și a obișnuiților de joi, scrise un eseu : *Ce trebuie să facem,* se delectă cu mîncărurile ordinare, țărănești (blinele, sărături, hrișcă) și nu se mai gîndi „la oameni, ci la Dumnezeu". Privindu-l, bătrîna servitoare Agata Mihailovna se strîmba și bombănea : „Ai părăsit-o acolo pe contesă cu opt copii și stai aici să-ți mîngîi barba !"

La rîndul ei, Sonia, deși recunoștea că soțul ei avea nevoie de odihnă, nu putea să-i ierte nepăsarea atît de fățișă față de familie.

„Tu și Sintaevii tăi, scria ea la 3 februarie, la Iasnaia Poliana, vă socotiți deasupra legăturilor de dragoste pentru propriii voștri copii, dar simplii muritori ca mine nu sînt capabili de așa ceva. Sau poate noi nu simțim dorința de a justifica o lipsă temeinică de dragoste, prin pretenții de iubire a întregului univers."

Iar a doua zi :

„Chiar cînd ești la Moscova, te văd prea puțin. Existențele noastre s-au despărțit. Asta mai e viață ?"

Cuprins de remușcări, Lev Tolstoi se întoarse la Moscova, încercă să-și convingă soția și, din nefericire, avu o discuție religioasă cu Alexandrina Tolstaia, sosită special din Sankt-Petersburg pentru a-l vedea. Bătrîna domnișoară de onoare încercă încă o dată „să-l facă să revină la Hristos" și el se înfurie împotriva ei, îi negă dreptul de a da, indiferent cui, lecții de creștinism și o părăsi după ce se certară. Mînia îi era atît de mare, încît, pentru a se liniști, luă îndărăt drumul către Iasnaia Poliana. Abia ajuns la țară, scrise incorigibilei babușka o scrisoare de o violență nemaipomenită :

„Pe drept sau pe nedrept, consider credința ta ca o operă a diavolului, concepută numai pentru a lipsi omenirea de salvarea făgăduită de Hristos... Cartea mea și eu însumi denunțăm pe mincinoși, pe falșii profeți care se înfățișează sub piele de

oaie... Aceşti mincinoşi vor face ce au făcut întotdeauna, vor tăcea. Dar cînd nu vor mai putea să tacă, mă vor ucide. Mă aştept la asta. Şi dumneata îi ajuţi în munca lor, lucru pentru care îţi sînt recunoscător." [1]

Punîndu-şi semnătura în josul paginii, porunci să se înşeueze un cal şi duse el însuşi această epistolă răzbunătoare, în goana mare, la gara Iasenki. Dar, reîntors acasă, simţi că enervarea îi scăzuse. Temîndu-se de a nu fi forţat nota, trimise un servitor să caute la poştă plicul, cu un cuvînt de scuze pentru slujbaşul însărcinat cu trierea poştei.

A doua zi, scrise Alexandrinei o scrisoare pe care ar fi voit-o mai blîndă, dar care nu era deloc :

„Nu mai vorbi de Hristos, pentru a evita ridicolul, atît de răspîndit printre doamnele de la Curte, care predică, propovăduiesc şi convertesc. Nu este oare caraghios ca doamnele de la Curte, ca dumneata, sau Bludovele ori Tiutcevele să se simtă chemate să proslăvească ortodoxia ? Înţeleg că orice femeie îşi doreşte mîntuirea, dar atunci, dacă este o adevărată creştină, ea va începe prin a se îndepărta de Curte, de societate, va merge la utrenie, va posti, se va mîntui cum va putea. De ce oare situaţia de curtean a devenit o diplomă în teologie ? Ceva mai comic nici că se poate !"

Ajuns aici nu putu renunţa la plăcerea de a se transforma din nou în martir, căzînd sub loviturile falsilor profeţi. Cu toate că nimeni nu umbla să-l omoare, reluă cu plăcere ideea scrisorii precedente :

[1] Scrisoare din 3 martie 1882 (n.a.).

„Ei vor tăcea cît vor putea mai mult, apoi mă vor ucide. Şi dumneata, vorbindu-mi de Hristosul dumitale, îi ajuţi în această treabă. Există tot atît de puţine puncte comune între mine şi dumneata ca între Hristos şi farisei. Pot să pier trupeşte, dar învăţătura lui Hristos nu va pieri"...

Era pentru prima oară cînd se compara cu Hristos şi-şi situa duşmanii în clanul fariseilor. Era atît de însetat de a suferi pentru credinţă ! Durerea, sîngele răspîndit, mulţimile uluite... Ah ! ce plăcut era să te gîndeşti la suplicii în biroul bine încălzit de la Iasnaia Poliana, cu un pled pe umeri şi cu picioarele în pîslari !

Chestiunea Alexandrinei fiind rezolvată, se întoarse la soţia sa. Ca după fiecare escapadă, simţea pentru ea o afecţiune vinovată. Îi scrise că avea nevoie de viaţa la ţară „pentru ca să se dezgheţe moralmente şi să se regăsească pe el însuşi", că se gîndea la „lucrări poetice", că făcea pasienţe visînd la soţia lui prea iubită, dar că credinţa nenorocirii care domnea în lume îl distrugea. Sonia îi răspunse :

„Încep să cred că atunci cînd un om fericit îşi dă deodată seamă că viaţa este pretutindeni oribilă şi închide ochii asupra a ceea ce are ea frumos, înseamnă că este bolnav. Ar trebui să te îngrijeşti. O spun fără gînduri ascunse ; am constatat pur şi simplu faptul. Te plîng mult, şi, dacă te-ai gîndi fără patimă la vorbele mele, poate ai găsi un leac situaţiei tale... Oare pînă acum nu ştiai că ar exista înfometaţi, bolnavi, nenorociţi, răi ? Priveşte mai bine, există de asemenea, oameni veseli, sănătoşi, fericiţi şi buni. Dumnezeu să te ajute ! Cît despre mine, ce pot face ?... Acum nu mai ai nevoie de dragostea

mea. De ce anume ai deci nevoie? Dacă cel puțin aş şti!..."

Lev Tolstoi fu mişcat pînă la lacrimi de acest apel.

„Nu-ți face griji din cauza mea şi, mai ales, nu te acuza tu însăți... Nu mai ştiu de ce eram atît de nefericit. Poate e vîrsta, poate sănătatea şubredă? Dar n-am de ce mă plînge. Viața la Moscova m-a învățat multe. Mi-a arătat calea de urmat dacă vreau să mai acționez, şi ne-a apropiat pe unul de celălalt."

Şi continua:

„Nu pot trăi despărțit de tine. Simt nevoia imperioasă a prezenței tale. Tu spui: «te iubesc, dar nu mai ai nevoie acum de dragostea mea». Dimpotrivă, numai de ea am nevoie. Şi nimic nu mă poate înviora mai mult decît scrisorile tale. Boala de ficat este un lucru, viața sufletească este alt lucru. Izolarea mi-a fost foarte necesară; m-a reîmprospătat; şi dragostea ta este pentru mine cea mai mare fericire din lume."

Sonia fiind reținută în oraş de studiile copiilor, el făcu mai multe călătorii, în acea primăvară, de la Iasnaia Poliana la Moscova, pentru a relua legătura cu familia. Între două trenuri, vizita expozițiile de pictură, flecărea cu scriitorii, cu ziariştii şi se ocupa de publicarea *Spovedaniei* în *Russkaia mîsl (Gîndirea rusă)*[1]. Dar, pe baza ordinului comitetului de cenzură, poliția confiscă primele numere ale revistei. Cu toată această sechestrare, lucrarea se răspîndi în copii-manuscrise sau dactilografiate, pe sub ascuns şi fu editată, în cele din urmă, la Geneva.

[1] Revistă lunară politică şi literară de orientare liberală-narodnicistă, a apărut la Moscova între anii 1880—1918; la rubrica literară a revistei îşi publicau lucrările: Gorki, Korolenko, Uspenski, Cehov etc. (n.tr.).

Violența cu care autorul denunța propriile sale erori, critica religia creştină şi proclama necesitatea unei noi reguli de viață, stîrnea, în public, drame de conştiință. Necunoscuți îi scriseră înjurîndu-l, alții îl felicitară sau îi cerură sfaturi. Celebrul pictor Ghe, citind articolul *Cu privire la recensămînt*, se entuziasmă, luă trenul pentru Moscova, alergă în strada Denejnîi, nu găsi pe nimeni acasă, se învîrti timp de trei ore în fața porții, reveni a doua zi, îl văzu în sfîrşit pe maestru, îi căzu în brațe şi îl imploră să-l lase să-i facă portretul sau măcar pe acela al fiicei sale. „Faceți-l mai bine pe cel al soției mele", spuse Lev Tolstoi. Ghe, care era un om politicos, îşi ascunse dezamăgirea şi se puse imediat pe lucru. „A trecut o săptămînă de cînd pozez, scria Sonia surorii sale. Mă pictează cu gura întredeschisă, cu corsajul de catifea neagră, cu o dantelă de Alençon, şi fără pălărie."

Cîteva zile fură deajuns pictorului pentru a se îndrăgosti nu de doamnă, ci de soțul ei. Îl admira mai de mult pe Lev Tolstoi ca scriitor, fără a-l cunoaşte. Pătrunzînd în intimitatea sa, hotărî să i se devoteze tot restul vieții. „M-am îndrăgostit nemărginit de mult de acest om, spunea el lui Stasov. Mi-a dezvăluit tot."[1] Ghe purta cu el o *Evanghelie*, şi la orice ocazie o scotea din buzunar pentru a citi un pasaj. Atunci, acest om de cincizeci de ani, cu bărbuța cenuşie, chel şi cu ochi albaştri, se transfigura. Lev Tolstoi spunea despre el că era un copil bătrîn, plin de iubire pentru tot şi pentru toți.[2] Cu toate acestea, Ghe era foarte sever față de ope-

[1] Stasov, *N. N. Ghe, viața şi opera sa* (n.a.).
[2] Citat de Serghei Tolstoi, *Schițe din trecut* (n.a.).

rele sale. Portretul Soniei nu-i plăcea. „Am pictat o doamnă, într-o rochie de catifea, care are patruzeci de mii de ruble în buzunar", spunea el. Sau : „Am pictat o femeie de lume, iar Sofia Andreevna este o mamă"[1]. Ajunse să distrugă pînza. Mai tîrziu, făcu un portret al Soniei ținînd-o pe cea mai mică fetiță a ei în brațe, și un altul, foarte reușit, al lui Lev Tolstoi la masa sa de lucru.

La începutul verii anului 1882, întreaga familie se întoarse la Iasnaia Poliana. Familia Kuzminski, după obiceiul ei, se instală în pavilionul care-i era rezervat ; alți invitați veniră în grabă. Tineretul se distra în jurul leagănelor, pe alei, pe terenul de crochet — Serghei și Ilia fiind mari, aveau acum caii lor, puștile lor, cîinii lor, ideile lor și vorbeau cu glasuri bărbătești. Lev Tolstoi, care de puțin timp renunțase să vîneze, își observa enervat fiii grăbiți să se ducă să omoare becațe și iepuri. I se păreau greoi, cam grosolani, cum fusese și el la vîrsta lor. Înțelegea că nu are nici o comuniune de idei cu nici una din rudele lui apropiate. Adevărații lui copii se numeau Sintaev, Alekseiev, Feodorov, Strahov...

„Sînt trist din cauza nebuniei anturajului meu, va scrie el lui Alekseiev. Adesea, ei nu înțeleg de ce mi-a fost dat să văd atît de limpede delirul lor, în timp ce ei sînt cu totul lipsiți de posibilitatea de a-și da seama de destrăbălările și greșelile lor. Și stăm așa unii în fața altora, fără a ne înțelege, uimindu-ne și dezaprobîndu-ne reciproc. Numai că ei sînt o legiune, iar eu sînt singur. Au aerul vesel, iar eu mai curînd trist..."[2]

[1] După *Amintiri*, de Serghei Tolstoi și Ilia Tolstoi (n.a.).
[2] Scrisoare către Alekseiev, din 7 noiembrie 1882 (n.a.).

Răceala pe care o arăta copiilor, nu o putea lăsa pe soția sa nepăsătoare. Cu atît mai mult cu cît Ilia se îmbolnăvise. Ei îi era teamă să nu aibă tifos. Medicul prescrise să i se administreze, la scurte intervale, doze mici de chinină. Ilia stătea culcat în salon și tremura din cauza febrei. Scoasă din fire de îngrijorarea pe care i-o pricinuia boala fiului ei, Sonia îl învinuise pe Liovușka de a nu o ajuta să-l îngrijească și, în general, de a nu face nimic în casă. Atunci, el deveni alb de mînie și începu să urle că dorința lui cea mai vie era de a fugi de la familia sa. „Atît timp cît voi trăi, îmi voi aminti acest strigăt sincer care mi-a sfîșiat inima, nota Sonia, în seara de 26 august 1882. Chem moartea din adîncul inimii, căci fără dragostea lui, nu pot trăi. Îmi este cu neputință să-i arăt cu ce patimă îl iubesc de douăzeci de ani, astăzi ca și în prima zi. Această dragoste care mă depreciază, pe el îl plictisește. Este pătruns de ideile creștine despre perfecționarea lui însuși. Sînt geloasă pe el..."

După acest scandal, Tolstoi se refugie în biroul lui, cu gîndul de a dormi singur, pe divan. Sonia, sufocată de hohote de plîns, privi patul gol și renunță și ea să se culce. Veșnic înclinată spre exagerările romantice, își spunea că o altă femeie îl sedusese pe Liovușka. Se ducea să-și vadă băiatul, îi dădea chinină, trecea prin fața biroului în nădejdea că soțul ei o va chema, n-auzea nimic, revenea în camera ei, aștepta, nemișcată, cu ochii zgîiți la lumina rotundă a lămpii. El reveni înainte de revărsatul zorilor, dar împăcarea nu fu imediată. În sfîrșit, sărutările urmară lacrimilor. Istovită de emoție, de insomnie și de ultimele dezmierdări, Sonia se duse, la ivirea zorilor, la cabana băilor. „Nu voi uita

niciodată această dimineață admirabilă, limpede, proaspătă, această rouă cu reflexe argintii." N-avea să uite nici „strigătul din inimă" al soțului ei, amenințînd-o cu părăsirea. Pe jumătate fericită, pe jumătate neliniștită, se cufundă în apa înghețată și rămase mai multă vreme decît era normal. „Aș fi vrut să răcesc și să mor, scrise ea în *Jurnalul* ei. Dar n-am răcit. M-am întors acasă și l-am alăptat pe Alioșa, al cărui surîs m-a umplut de bucurie."

Spre sfîrșitul verii, lăsîndu-și soția la Iasnaia Poliana, Lev Tolstoi plecă la Moscova împreună cu cei doi fii mai mari, pentru a pregăti mutarea familiei. Cu patru luni în urmă, cumpărase o casă așa cum îi trebuia, ca măsură de economie, zicea el. În realitate o plătise cu 27.000 de ruble [1], și socotea, în sinea lui, că afacerea era bună. Desigur, date fiind gusturile sale simple, nu alesese o locuință într-unul din cele mai frumoase cartiere ale orașului, ci în mahalalele muncitorești din sud-vest, pe strada Dolgo-Hamovniceski [2] În apropiere, se afla o fabrică de ciorapi și șosete, o parfumerie, o filatură, o berărie... Fiecare întreprindere avea sirena sa, mirosul său, zgomotul surd, continuu, zilnic. Principala atracție a noii locuințe era o grădină vastă (aproape un hectar) împrejmuită cu ziduri, cu o aleee de tei, tufișuri de nepătruns, o duzină de meri, treizeci de cireși, cîțiva pruni, dracile, o movilă acoperită de iarbă deasă, un pavilion pentru visătorul solitar, o esplanadă putînd servi vara ca teren de crochet și iarna ca patinoar. Clădirile anexe

[1] Adică echivalentul a 205.000 franci francezi actuali (n.a.).

[2] Această casă va deveni în anul 1920 muzeul Tolstoi (n.a.).

(locuința portarului, remiza de trăsuri, grajdul, hambarul, staulul de vite) înconjurau casa stăpînului, care era toată din lemn, cu două etaje. Fațada era zugrăvită în ocru, iar obloanele în verde. Interiorul, care cuprindea vreo douăzeci de odăi, era foarte dărăpănat. Fără apă curentă. Dar se obișnuiseră ei cu asta la țară ! De altminteri, în grădină era o fîntînă.

Cu o energie surprinzătoare din partea unui om care se pretindea dușman al contingențelor materiale, Lev Tolstoi începu să conducă lucrările de refacere. Trebuia reparat acoperișul, înlocuite podelele, lemnăria vopsită din nou, schimbate tapetele... Nu face nimic ! Hotărîse mutarea pentru începutul lui octombrie. Condus de această idee fixă, discuta cu arhitecții, ocăra pe lucrători, alerga prin prăvălii să cumpere mobile vechi (de preferință din mahon), transporta tot ce se putea din locuința din strada Denejnîi în cea din strada Dolgo-Hamovniceski și, în fiecare zi, îi comunica Soniei, în scris, situația : „Ieri, spre marea mea disperare, arhitectul m-a anunțat că nu ne vom putea muta înainte de 1 octombrie !... Marți vor fi gata cele patru camere de jos... Sînt tapițate, dar ușile și pervazurile ferestrelor n-au fost vopsite din nou"... *(12 septembrie).* „Principala întîrziere se datorează faptului că tencuiala se usucă greu. Se încălzește, se încălzește, dar nu peste tot... În sala cea mare și în salon, plafoanele și un perete s-au și uscat, și din gri au devenit albe... Tapetul de hîrtie de pe pereții camerei din colț este prea deschis, iar în sufragerie prea întunecat, dar, în camera ta și în cea a Taniei, este o minune !" *(14 septembrie).* „Rampa scării este foarte frumoasă, însă barele sînt atît de distanțate, că un copil ar putea trece

ușor printre ele. Voi vorbi mîine arhitectului despre asta“ *(28 septembrie)*. „Visul meu de a te ului prin amenajarea casei nu se va realiza. Mă tem să nu fii neplăcut surprinsă de dezordinea pe care o vei găsi aici. Dar toți ai noștri se vor putea instala la adăpost și la căldură“ *(29 septembrie)*.

Amuzată la început de aceste rapoarte tehnice, Sonia sfîrși prin a fi uimită că scrisorile soțului ei nu erau drăgăstoase.

„Tu nu-mi vorbești decît despre lucruri practice, îi scria ea. Crezi oare că-s de lemn ? Doar nu parchetele și closetele sînt singurele lucruri care mă pot interesa.“

În sfîrșit, la 8 octombrie, restul familiei descinse în casa nouă, unde o cină era pregătită pentru călători : friptură rece, ceai, fructe. Trecînd din odaie în odaie, Sonia admira gustul cu care soțul ei aranjase totul. Însă grădina fu cea care cuceri cele mai multe sufragii.

Trebuiră cîteva săptămîni pentru ca micul trib — opt copii, doisprezece servitori — să se instaleze în camere, să-și despacheteze lucrurile și să se obișnuiască cu zidurile, mobilele și ecourile locuinței. Viața se organiză. Masa la ora unu, cina la șase, ceaiul de seară la nouă. Exista un bucătar pentru stăpîni și o bucătăreasă pentru personalul de serviciu. Fiecare membru al familiei își avea locul său, bine stabilit la masa cea mare, în sufrageria cu pereții galbeni și lambriurile de lemn maro. Sonia prezida ; la dreapta ei aburea o supieră voluminoasă, în stînga se înălța un maldăr de farfurii adînci ; ea umplea farfuriile una după alta, iar un lacheu le așeza în fața comesenilor, în ordinea vîrstei. Nici un fel de vin, doar o carafă de apă și o cană de kvas făcut în casă. Lev

Tolstoi, hotărîndu-se, pe cît se putea, să respecte un regim vegetarian, mînca supă de ovăz, peltea de fructe, compoturi. Acest meniu special corespundea întru totul convingerilor sale filozofice, precum și lipsei dinților. Conversația era întotdeauna foarte însuflețită. Copiii șușoteau, se tachinau. Tatăl povestea cîte o istorioară nostimă și, în timp ce mesteca miez de pîine cu gura sa știrbă, izbucnea în rîs, primul, antrenînd pe toți comesenii. Apoi, deodată, persoanele mari se apucau „să filozofeze“, iar cei mici se plictiseau de moarte. La intervale regulate, un cuc mecanic, atîrnat de perete, își scotea strigătele lui sughițate.

Cînd aveau invitați, ceaiul de seară era servit în sala cea mare, cu pereții albi, cu masa exagerat de mare și cu scaunele grele de acaju. Nici un tablou, nici un covor, parchetul gol și lucios și, la locul de onoare, un pian în fața căruia Lev Tolstoi și Sonia se așezau uneori pentru a cînta la patru mîini. În zilele de recepție, se aprindeau, în afară de cele trei lămpi de petrol, patruzeci și patru de lumînări înfipte în candelabre și aplice. Muzicieni, cîntăreți celebri se produceau în fața maestrului. Cîțiva ani mai tîrziu Șaliapin[1] va cînta pentru el marile sale succese : *Miezul nopții, Întoarcerea morarului, Puricele,* care, de altfel, îi plăceau mai puțin decît ariile populare, interpretate de același artist.

Deseori, Lev Tolstoi, lăsa pe soția lui și pe Tania să-și primească prietenii, iar el se retrăgea în biroul său. Era o cameră mică, la mezanin,

[1] *Feodor Ivanovici Șaliapin* (1873—1938), cîntăreț (bas-bariton) de faimă mondială, care a cîntat pe aproape toate marile scene ale lumii. A cîntat și pe scena Operei Române (n.tr.).

cu pereți goi, zugrăviți într-un verde spălăcit. În stînga ușii, o masă de brad, acoperită cu postav verde închis, cu trei sertare şi o mică balustradă mărginind partea de sus. Nici un bibelou, doar două condeie cu mînerul de lemn, un prespapier de marmoră, o călimară de cristal, o cupă plină cu cerneală, ştergătoare de penițe, dosare şi două sfeşnice de bronz. Pentru a scrie, Lev Tolstoi nu aprindea decît o singură lumînare. Unghiurile cabinetului de lucru se cufundau în umbră. El se lăuda că n-are nevoie de ochelari dar, fiind destul de miop, tăiase picioarele scaunului pentru a-şi apropia manuscrisele de ochi. Cînd era obosit din cauză că lucra stînd jos, se ridica, deschidea un pupitru pliant şi continua în picioare. Sau se instala pe divanul său de muşama, cu perne de mătase maro şi, cu picioarele strînse sub el, citea, lua note. În jurul său se împrăştiau hîrțoage, cărți în limba rusă, franceză, engleză, germană. Alte cărți se îngrămădeau în biblioteca cu geamuri.

Niciodată Lev Tolstoi nu se simțise atît de departe de Sonia. În timp ce dînsa se bălăcea la suprafața vieții, el, aşa credea, se scufunda în adîncimi. Auzea, deasupra capului său, rumoarea veselă din salon şi scria unui corespondent aproape necunoscut, tînărul revoluționar Engelhardt[1]: „Nu-ți poți închipui cît mă simt de singur, pînă la ce punct eul meu adevărat este disprețuit de toți cei care mă înconjoară... Sînt vinovat, sînt păcătos, merit disprețul pentru că nu acționez conform cu ceea ce propovăduiesc, dar îți voi răspunde, nu pentru a mă justifica, ci pentru a-mi explica inconsecvența: priveşte viața mea trecută şi cea prezentă şi vei vedea că încerc să îndeplinesc ceea ce trebuie; n-am îndeplinit nici a mia parte, e drept, dar nu pentru că n-am vrut s-o fac, ci pentru că n-am ştiut... Acuză-mă, dacă vrei; mă acuz destul de tare eu însumi! Dar nu acuza drumul pe care m-am angajat. Dacă cunosc drumul care duce la casa mea şi dacă îl urmez clătinîndu-mă ca un om beat, asta nu înseamnă că drumul este greşit..."

[1] Scrisoare din 15 ianuarie 1875 (n.a.).

Pentru a urma acest drum, „clătinîndu-se cît mai puțin posibil", se scula iarna, cînd mai era încă întuneric, la sunetul sirenelor ce chemau pe muncitori din uzinele învecinate, făcea cîteva mişcări de gimnastică la haltere, se spăla, se îmbrăca în straie țărăneşti, cobora în curte pentru a scoate apă din puț, trăgea o putină uriaşă pe a săniuță, prin zăpadă, umplea cănile din casă, spărgea lemnele pentru sobe, își deretica prin cameră şi, apoi, stînd jos, în vestibul, trăgea dintr-un sertar ascuns sub o banchetă, crema de ghete, periile, şi-şi lustruia cizmele, gîndindu-se cu mîndrie că avea doisprezece servitori, dar că se servea el însuşi. De altfel, era de părere că treburile de rînd predispuneau la idei înalte. Spiritul său clocotea, se aventura, în timp ce mîinile rămîneau sclavele rutinei. Se pasionase pentru limba ebraică, pentru că voia să se folosească de ea spre a înțelege mai bine *Evanghelia*, şi lua lecții cu rabinul Minor. „Lev învață limba ebraică, şi acest lucru mă întristează mult, spunea Sonia. Îşi cheltuieşte puterile pe prostii." Şi mai departe; „Înseamnă sfîrşitul carierei sale literare şi e păcat, mare păcat!"

În mod inconştient, ştia că, îndată ce va începe să scrie un roman, el se va apropia din nou de ea. Îi despărțea această teologie obscură,

aceste elanuri către o perfecţiune supraomenească. Ea nu era în stare să fie soţia unui sfînt. Cu clarviziune, cu umilinţă, scrise la 30 ianuarie 1883 Taniei Kuzminskaia :

„Lev este foarte liniştit. Lucrează, scrie articole şi-şi arată uneori pe faţă dezgustul pentru viaţa de la oraş, mai ales pentru cea a aristocraţilor. Acest lucru este supărător pentru mine, dar știu că el nu se poate stăpîni. Este un om înaintat, merge în fruntea mulţimii şi-şi arată calea pe care trebuie s-o urmeze. Iar eu, eu fac parte din mulţime, trăiesc cu ea şi cu ea văd lumina pe care o răspîndeşte orice om înaintat, ca Lev, şi admit că e lumină, dar nu pot merge mai repede ca mulţimea de care sînt legată ; sînt reţinută de mediul meu, de obiceiurile mele..."

În acest timp, el nota în *Jurnalul* său :

„Din nou la Moscova, din nou, de mai bine de o lună, îndur groaznice suferinţe morale, dar nu fără rezultat... Ceea ce ai făcut nu va fi binele adevărat decît atunci cînd tu nu vei mai fi aici pentru a-l strica... Unul seamănă, celălalt culege ; tu, Lev Nikolaevici, tu nu vei culege... odinioară consideram că-i groaznic să nu-mi fie dat să văd roadele muncii mele, acum înțeleg că nu este groaznic, că este bine, că este rezonabil. Acum este limpede : ceea ce faci cu dragoste, fără a primi răsplată, este cu siguranţă opera Domnului..." [1]

Iar ceva mai tîrziu, de Anul Nou, 1883 :

„Proprietatea apărată cu forţa — un poliţist înarmat cu un pistol — este răul. Fă-ți o lingură şi mănîncă cu această lingură atîta vreme cît altul n-ar avea nevoie de ea. Asta este limpede... Trăim,

[1] *Jurnal*, 22 decembrie 1882 (n.a.).

sîntem deci pe cale de a muri. A trăi bine înseamnă a muri uşor. Anul Nou. Fac urarea pentru mine şi pentru toţi, să murim uşor."

Orice indispoziție, orice deces în preajma sa, îl readuceau la gîndul propriului său sfîrşit. Cu un an înainte aflase cu o deosebită îngrijorare că Ivan Turgheniev era grav bolnav, în Franța. Fără menajamente, îl lovise cu mila sa pe nenorocitul confrate : „Știrea bolii dumitale m-a întristat foarte mult (...), mai ales că am căpătat convingerea că e vorba de o boală gravă. Am înțeles ce mult te iubeam. Mi-am dat seama că, dacă ai muri înaintea mea, aş fi foarte îndurerat..." [1]

Mişcat de această scrisoare, Ivan Turgheniev răspunsese imediat că, după părerea medicilor, suferea de o „anghină pectorală gutoasă", boală pe care nu o credea periculoasă. În realitate, era vorba de un cancer al măduvei spinării, care, fiind la început, îi lăsa un oarecare răgaz. Între două linguri de medicamente, se mai interesa de literatură. Foarte intrigat de *Spovedania* lui Lev Tolstoi îl rugase să-i trimită un exemplar litografiat, dar citind această lucrare atît de îndepărtată de convingerile sale, n-avusese curajul să-l felicite pe autor şi-i scrisese lui Grigorovici :

„*Spovedania* este o lucrare extraordinară prin sinceritatea ei, prin adevărul și forța convingerii. Însă e construită toată pe premise greșite și în concluzie te împinge la cea mai sumbră perspectivă, egală cu negarea existenței umane. E și acesta un fel de nihilism... Și totuși, Tolstoi este, poate, omul cel mai remarcabil din întreaga Rusie contemporană !"[2]

[1] Scrisoare din 1 mai 1882 (n.a.).
[2] Scrisoare din 31 octombrie (12 noiembrie) 1882 (n.a.).

La începutul anului 1883 boala lui Ivan Turgheniev se agravă. Îl chinuiau junghiuri violente în spate. În ciuda cataplasmelor, a cloroformului, a morfinei, el urla de durere. Devenise de o slăbiciune scheletică și o implora pe doamna Viardot, care îl îngrijiea cu devotament, să-l zvîrle pe fereastră. În primele zile ale primăverii, fu transportat — asemenea „patriarhului moluștelor", zicea el — la Bougival, în vila „Frasinii". La 27 iunie 1883, adunîndu-și puterile, scrise cu creionul, pe o bucată de hîrtie :

„Scumpul și iubitul meu Lev Nikolaevici, nu ți-am scris de mult pentru că am fost și sînt, vorbind deschis, pe patul de moarte. De vindecare nu mai poate fi vorba, nici gînd de așa ceva. Acum îți scriu de fapt ca să-ți arăt bucuria mea că ți-am fost contemporan și ca să-ți exprim ultima și sincera mea rugăminte. Dragă prietene, întoarce-te la munca literară. Doar și acest dar îl ai de unde ți-au venit și toate celelalte. Ah, cît de fericit aș fi să știu că rugămintea mea ar putea să aibă efectul dorit ! Cît despre mine, sînt un om sfîrșit ; medicii nici nu știu cum să numească boala mea. Nevralgie stomacală gutoasă ! Nu pot nici să umblu, nici să mănînc, nici să dorm. E plictisitor s-o mai repet. Dragul meu prieten, mare scriitor al pămîntului rus, ascultă-mi rugămintea. Dă-mi de veste dacă vei primi acest petec de hîrtie și dă-mi voie să te mai îmbrățișez o dată cu multă, multă dragoste și pe soția dumitale și pe toți ai dumitale... Nu mai pot continua, am obosit..."

Lev Tolstoi nu află de această scrisoare patetică decît cu o mare întîrziere. Cînd rîndurile ajunseră la Moscova, el era la Samara, unde-și făcea cura de kumîs. Mai înainte fusese la Iasnaia Poliana, unde, găsind satul pe jumătate distrus de un incendiu, organizase primele ajutoare. Dar, hotărît lucru, nu simțea nici un imbold să-și conducă singur treburile. La 21 mai 1883, semnase o procură împuternicind-o pe Sonia să-i gireze bunurile. Apoi plecase, cu inima împăcată... Peste trei zile era în vechea casă de lemn, în mijlocul bașkirilor. Ce dezamăgire ! Moșia era prost condusă, jumătate din mînji muriseră în iarna care trecuse, culturile nu produceau nimic. Descurajat, Lev Tolstoi se hotărî să vîndă vitele, herghelia și să arendeze pămînturile. Dar nu putu suporta să asiste la „tocmeala" dintre intendent și cumpărător.

În schimb avu lungi convorbiri cu sectarii molocani, cu prietenii săi Alekseiev și Bibikov [1], care-i plăceau din ce în ce mai puțin, și cu doi militanți anarhiști, veniți la el în vizită. Acești oameni, care fuseseră amestecați într-un mare proces politic, apărau cu dîrzenie dreptul la violență și se revoltau cînd Lev Tolstoi nu le împărtășea părerile. Plecarea lor îl ușură. Cura prelungindu-se, se simțea mai bine. „Cu toate că mi-e rușine și silă gîndindu-mă la trupul meu scîrnav, știu că kumîsul îmi va face bine, îmi va aranja mai ales stomacul, ceea ce va avea drept efect îmbunătățirea stării nervilor mei și îmi va procura o mai bună dispoziție spirituală", scria el soției sale [2].

Și de data aceasta, binefacerile kumîsului dispărură în atmosfera ușuratică și agitată de la Iasnaia Poliana din timpul verii. Reîntors în familie, în luna iulie 1883, Lev Tolstoi începu să sufere de toate și de nimic. Refuzase funcția de mareșal

[1] *Aleksei Alekseievici Bibikov*, a nu se confunda cu Aleksandr Nikolaevici Bibikov, vecin de moșie cu Lev Tolstoi, la Iasnaia Poliana (n.a.).
[2] Scrisoare din 25 mai 1883 (n.a.).

al nobilimii din districtul Krapivna, spre a nu fi ispitit să colaboreze, oricît de puțin ar fi trebuit, cu guvernul. Într-o zi, întorcîndu-se acasă, după o vizită făcută unui mujic bătrîn și muribund, îl auzi pe fiul său Serghei, care cînta la pian *Dansurile ungare* de Brahms. Surprins, șovăi o clipă, apoi se supără foc : „La drept vorbind, nu de asta îl învinuiesc, spunea el, dar ce ciudat este : alături de noi trăiesc oameni nenorociți, bolnavi, mor și noi nici măcar nu știm, nici nu vrem să știm, noi cîntăm o melodie veselă.“ [1]

În altă zi, invitații reîncepînd jocul „cutiei cu scrisori“, el supuse reflecțiilor lor o întrebare tulburătoare : „De ce oare Ustiușa, Aliona, Piotr etc. (servitorii), trebuie să gătească, să pregătească, să măture, să strîngă, să servească, iar domnii să mănînce, să se ghiftuiască, să facă porcării și să mănînce din nou ?“

Și își preciză gîndul cu biletul următor, destinat aceleiași „cutii de scrisori“ :

„Astăzi, 7 iulie, s-au tăiat în ambele case [2] treisprezece pui ; în 8 iulie s-a adus într-o casă o oaie, în cealaltă carne sărată ; în 10, 11 și 12 iulie, s-au adus în ambele case treizeci de livre de rosbif, patruzeci de livre de carne de vită pentru supă, două găini, șapte pui și un miel de șaptezeci livre...“

Și mai departe :

„Întrebuințarea timpului la Iasnaia Poliana : de la ora zece la unsprezece, cafeaua, acasă ; de la unsprezece la amiază, ceai pe terenul de crochet ; de la douăsprezece la unu, masa de prînz ; de

[1] Serghei Tolstoi, *Schițe din trecut* (n.a.).
[2] Casa principală din Iasnaia Poliana și pavilionul unde trăia familia Kuzminski (n.a.).

la unu la două, din nou ceai pe terenul de crochet ; de la două la trei, studii ; de la trei la cinci, baie ; de la cinci la șapte, cina ; de la șapte la opt, crochet și plimbare cu barca ; de la opt la nouă, gustare ; de la nouă la zece, ceaiul ; de la zece la unsprezece, supeul ; de la unsprezece pînă la zece dimineața, somnul !“

Nu-și regăsea ardoarea decît la lucrul manual. Astfel cosi mai multe zile în șir, pentru a-i ajuta pe țărani. Copiii săi îi aduceau de mîncare pe cîmp, ca unui adevărat mujic. „Este atît de vioi, de vesel, din nou s-a apropiat de noi !“ nota fiica sa Tania, cu recunoștință. Cu toate acestea, el mărturisea unui vizitator, Rusanov : „Aș vrea să fiu exilat sau închis undeva !“ Mereu această rușine de a fi mulțumit din punct de vedere material, această dorință ca o suferință fizică să-i încoroneze și să-i certifice suferința morală, această josnică invidie față de cei care au norocul de a fi nenorocoși !

La 2 septembrie 1883 află despre moartea lui Ivan Turgheniev, care, la capătul puterilor, se stinsese la 22 august, la Bougival.

Regretă imediat de a nu fi răspuns ultimei scrisori, atît de melancolică și de duioasă a bătrînului său confrate. Desigur, această pretenție de a-l readuce pe el, Lev Tolstoi, la o muncă literară era absurdă, dar ea provenea dintr-o pornire frumoasă. Cît de mult șterge moartea cusururile individului și-l plasează într-o lumină avantajoasă ! Acum, cînd autorul romanului *Fum* nu mai exista, Lev Tolstoi își descoperea pentru el o dragoste mistuitoare. Reciti întreaga sa operă oftînd și plîngînd. „Mă gîndesc într-una la Turgheniev, îl iubesc grozav, îl plîng, îl citesc, trăiesc cu el, scria Soniei care era plecată la Moscova. Am terminat

de citit cartea sa *Destul!* Citește-o! Ce minunăție!“

Putea oare să-și mai aducă aminte că în urmă cu optsprezece ani detestase această carte „plină de suferințe prefăcute“? [1]

Corpul lui Ivan Turgheniev fu adus în Rusia. Edmond About și Ernest Renan pronunțară discursuri, la Paris, pe peronul gării. La Moscova, Comitetul prietenilor literaturii ruse hotărî să organizeze, la 23 octombrie 1883, o ședință solemnă ca un omagiu pentru marele scriitor dispărut. Lev Tolstoi fu invitat să ia cuvîntul în cursul acestei ceremonii. Ceea ce refuzase să facă pentru Pușkin, acceptă să facă pentru Turgheniev. Este drept că, de astă dată, Dostoievski fiind mort, nu mai avea concurent în program. Cu conștiinciozitate, se pregătea să copleșească cu elogii, dincolo de moarte, pe acela pe care atît de des îl copleșise cu ironii mușcătoare, în timpul vieții. Își amintea primele lor întîlniri, convorbirile lor, certurile, și în inima sa totul devenea nobil, frumos, senin. Sonia era foarte înflăcărată la gîndul acestei festivități glorioase „Întreagă Moscova este de pe acum agitată, scria Taniei. Se spune că va fi o mulțime uriașă în sala cea mare a universității.“ [2]

Reprezentanții ordinei erau și ei convinși de același lucru și acest tărăboi nu le prevestea nimic bun. Încă din anul precedent, Lev Tolstoi era ținut sub supravegherea poliției. Rapoarte ale agenților secreți semnalau că făcea vizite sectarilor molokani, în Samara, că le insufla mujicilor de la Iasnaia Poliana idei greșite și periculoase despre egalitatea tuturor ființelor umane și afirma, cui voia să-l asculte, că biserica ortodoxă falsifica gîndirea lui Hristos. La 28 septembrie 1883, fiind chemat la Krapivna pentru a îndeplini funcția de jurat, refuzase să se prezinte pretextînd că ideile sale religioase îi interzic să ia parte la o acțiune de pedepsire. Costul infracțiunii: două sute de ruble. Un fleac în comparație cu satisfacția morală pe care o simțise părăsind sala de audiențe cu capul sus! Dar la 18 octombrie, ministrul de interne, omonimul său, contele Dmitri Andreevici Tolstoi, prezentase împăratului Alexandru al III-lea un memoriu asupra „măsurilor ce urmează a se lua împotriva unui scriitor, a cărui activitate amenința să submineze încrederea poporului în justiție și să stîrnească indignarea tuturor dreptcredincioșilor“. Țarul nu dăduse încă răspunsul, cînd șeful departamentului de presă îl înștiință pe ministrul de interne că Lev Tolstoi va rosti o cuvîntare ocazională la festivitatea consacrată memoriei lui Turgheniev. „Ori, scria acest funcționar bine informat, contele Tolstoi este nebun; te poți aștepta la orice din partea lui; este în stare să spună lucruri nesăbuite; și scandalul va fi mare!“ Ministrul de interne porunci imediat guvernatorului general al Moscovei, prințul Dolgorukov, printr-o telegramă cifrată, ca toate discursurile în memoria lui Turgheniev să-i fie mai întîi trimise spre aprobare. Prințul Dolgorukov îl convocă pe președintele Comitetului prietenilor literaturii ruse și îl „sfătui“, cu fermitate, să amîne ceremonia la o dată nedeterminată. Astfel, din vina lui Lev Tolstoi, Ivan Turgheniev fu lipsit de omagiul pe care i-l rezervaseră concetățenii săi. Hotărît lucru, ghinionul urmărea mereu cu înverșunare prietenia dintre acești doi oameni.

[1] Scrisori către Serghei Tolstoi din 29 septembrie 1865 și către Fet din 7 octombrie 1865, cu privire la *Destul* (n.a.).

[2] Scrisoare din 9 octombrie 1883 (n.a.).

Dacă Lev Tolstoi pierduse în Ivan Turgheniev un admirator statornic şi sincer, el avea să vadă răsărind în negurile toamnei lui 1883, un altul, cu totul deosebit. Noul venit se numea Vladimir Grigorievici Certkov şi aparţinea societăţii aristocratice din Sankt-Petersburg. Tatăl său, general, aghiotant al ţarului, poseda o avere uriaşă, mama lui, născută Cernişova-Kruglikova, era o intimă a împărătesei. El însuşi, la absolvirea şcolii de cadeţi, alesese cariera armelor. Frumos, bogat, elegant, cu o educaţie perfectă, se putea aştepta, graţie relaţiilor părinţilor săi, la un viitor strălucit în rîndurile armatei. Totuşi, din 1879, se gîndi să demisioneze pentru a se consacra operelor sociale. La stăruinţele tatălui său, el se mărgini să ceară un concediu de un an. După o lungă călătorie în Anglia, îşi reluă serviciul în garda călare, dar fără entuziasm. El, care altădată juca cărţi, bea şi curta fetele, nu mai simţea nici o plăcere să-şi însoţească prietenii în viaţa lor destrăbălată. Acum, visul său era să se retragă pe moşia familială, pentru a se apropia de ţărani. Citise operele lui Lev Tolstoi ; se simţea în comuniune de idei cu el ; îi făcu o vizită la Moscova.

La început, Lev Tolstoi fu măgulit de a constata că filozofia sa nu cucerea numai pe cei „obscuri", de la ţară şi de la oraş, pe sectarii în zdrenţe, pe nihiliştii neînfricaţi, ci pe un om din înalta societate, un proprietar funciar, un ofiţer de gardă. Îl privea cu simpatie pe acest tînăr de vreo treizeci de ani, înalt, cu fruntea lată, cu nasul acvilin şi uniforma bine croită, care-i vorbea despre dorinţa lui de a părăsi armata. Maestrul şi discipolul căzură de acord asupra faptului că serviciul militar era incompatibil cu doctrina lui Hristos. Apoi, Lev Tolstoi citi vizitatorului său fragmente din *Care este credinţa mea?* pe care tocmai o terminase. „Conştiinţa că perioada izolării mele morale se terminase în sfîrşit, îmi prilejui o asemenea bucurie, va spune Certkov, încît, cufundat în propriile mele gînduri, nu puteam urmări fragmentele pe care mi le citea ; îmi venii în fire abia în clipa cînd, citind ultimele rînduri ale lucrării sale, el pronunţă cu o deosebită claritate numele autorului : Lev Tolstoi."

Cerkov se proclamă imediat, cu trufie, părtaş de gînduri cu gazda sa. Nu se îndoia că este tot atît de necesar lui Lev Tolstoi prin rîvna sa, cum Lev Tolstoi îi era necesar prin învăţăturile lui. Cei doi bărbaţi se despărţiră afectuos.

Puţin după aceea, Certkov demisionă din armată. Prima scrisoare pe care i-o scrise Lev Tolstoi începea cu aceste cuvinte : „Prea scumpe, prea binevoitorule şi cel mai apropiat de mine, Vladimir Grigorievici..." Avea impresia că se adresează fiului său spiritual. Chiar Sonia considera că, pentru prima oară, un adept al soţului ei avea prestanţă şi maniere frumoase. Cînd acesta veni din nou, ea îl primi cu bunăvoinţă. Cu toate acestea, Sonia avea să observe în curînd că acest învăţăcel de un gen nou era, în probleme de doctrină, mai intransigent decît maestrul. Spirit mărginit şi organizat, Certkov era atît de captivat de ideile lui Lev Tolstoi, încît îi tăgăduia dreptul de a se îndepărta de ele. La orice vorbă, pentru orice fleac, îl chema, respectuos, la ordine, în numele tolstoismului. Din instinct, el era pentru gîndire şi împotriva gînditorului, pentru operă şi împotriva omului. Familia fu la început amuzată de atîta

rigurozitate. Apoi, Sonia avu sentimentul tulburător că un rival se strecurase în casa ei, şi, neliniştită, nehotărîtă, începu să se pună în gardă.

La 18 februarie 1884, poliţia ridică de la tipografia Kuşneriov toate exemplarele din *Care este credinţa mea?* „Nădăjduiesc că acum se va linişti şi nu va mai scrie nimic în genul acesta", spunea Sonia surorii ei. Totuşi, încurajat de Certkov, Lev Tolstoi lucra cu înverşunare la eseul său *Ce trebuie să facem?*

Partea a şasea

ACEST TRUP VREDNIC DE URĂ...

I

TENTAŢIA SFINŢENIEI

La 30 ianuarie 1884, contesa Tolstaia şi fata ei mai mare, în toalete de gală, asistau la balul dat de prinţul Dolgorukov, guvernatorul general al Moscovei, acelaşi care, cu trei luni în urmă, interzisese ceremonia comemorării lui Ivan Turgheniev pentru că Lev Tolstoi urma să ia cuvîntul : „Guvernatorul general a poruncit să i se aducă un scaun şi s-a aşezat lîngă mine — scria contesa, uimită, soţului ei — şi, timp de o oră a stat de vorbă cu mine, ca şi cum dorinţa lui era să-mi acorde o atenţie deosebită... I-a debitat de asemenea mii de complimente Taniei." Scrisoarea Soniei, plină de o veselie mondenă, se încrucişă cu aceea prin care Lev Tolstoi îi anunţa, cu mîndrie, din Iasnaia Poliana, că el însuşi cosea nişte ghete pentru bătrîna servitoare Agata Mihailovna, a cărei aniversare cădea la 5 februarie. În fiecare seară, se ducea în izba lui Arbuzov sau a lui Mitrofan, cizmarul satului, şi acolo, umil, bătea cuie, mînuia sula, sub privirile pe jumătate amuzate, pe jumătate neîncrezătoare ale mujicilor. „Cît de luminos şi de elegant moralmente este totul în colţul lor murdar şi întunecat", spunea el. Şi, de

asemenea : „Este de-ajuns că intri în odaia unui muncitor, pentru ca inima să-ţi înflorească“. [1]

Înapoiat la Moscova, ţinu să-şi continue ucenicia şi îşi instală un atelier alături de biroul său. Cumpără scule, piele. Un cizmar îngîndurat, modest, cu barba neagră, deasă, venea cu regularitate să-i dea lecţii. Lîngă fereastră, alături de bancul de lucru, se afla o sobă de o formă neobişnuită, destinată să încălzească şi totodată să aerisească odaia. Cu toată această amenajare, un miros de piele şi de tutun îţi tăia răsuflarea din prag. Cizmarul sosea la ora fixată şi un lacheu în livrea, cu mănuşile albe, îi deschidea uşa. După care, omul mergînd în vîrful picioarelor, cu capul între umeri şi privirea piezişă, se întîlnea cu contele în bluză cenuşie şi se aşeza alături, pe un taburet. Apoi începea lucrul : ungerea aţei, înţepatul, bătutul carîmbilor, ţintuirea tălpilor, fixarea tocurilor... Aplecat peste banc, Lev Tolstoi sufla, înjura, încercînd să înfigă cuiele de lemn în tălpi.

„— Lăsaţi-mă să fac eu asta, Lev Nikolaevici, zicea uneori cizmarul.

— Nu ! nu ! fă-ţi tu treaba ta şi eu pe a mea !“ [2] bombănea elevul.

Prieteni, admiratori, veneau să-l vadă pe scriitor în plină activitate şi se mirau de dîrzenia cu care se silea să înveţe o meserie, în care, orice ar fi făcut, n-ar fi excelat niciodată. Celor sceptici le arăta că nimeni n-avea dreptul să profite de pe urma muncii claselor sărace, fără a le plăti cu aceeaşi monedă. Confecţionă cizme pentru prietenul lui, Suhotin, şi acesta le aşeză în biblioteca

[1] *Jurnalul* lui Lev Tolstoi, 16 şi 23 martie 1884 (n.a.).
[2] Ilia Tolstoi, *Tolstoi văzut de unul din fiii săi* (n.a.).

sa, alături de primele douăsprezece volume ale operei lui Lev Tolstoi, cu următoarea etichetă : *Volumul al XIII-lea.* Cît despre Fet, în schimbul unei perechi de ghete, acesta eliberă cizmarului-scriitor un certificat că erau bine lucrate, „după comandă“, de contele Lev Tolstoi, autor al romanului *Război şi pace.*

La plăcerile cizmăriei se adăugă curînd descoperirea filozofiei chineze. Îl citea pe Confucius, pe Lao-Ţzî [1] şi-şi regăsea propria gîndire sub un veşmînt oriental. „Trebuie să-ţi formezi un cerc de lecturi, nota el : Epictet, Marc-Aureliu, Lao-Ţzî, Budha, Pascal, *Evanghelia.* Asta ar fi necesar pentru toată lumea.“ Ce n-ar fi dat ca soţia sa să-l urmeze pe această minunată cale. Dar ea refuza să iasă din turmă. Cînd voia s-o găsească, trebuia s-o caute în lumea celorlalţi. De cîte ori revenea, după o şedere la ţară, simţea cum i se trezesc din nou dorinţele pentru ea. Cu toate că Sonia se îngrăşase şi se fanase, era încă, la patruzeci de ani, foarte ispititoare. După săptămîni de abstinenţă, nu se mai putea înfrîna, o poseda cu brutalitate, la repezeală, îşi potolea simţurile, se elibera de diavol şi, după ce se termina totul, se întorcea, potolit, la filozofie.

La începutul anului 1884 ea constată cu disperare, că era, pentru a douăsprezecea oară, însărcinată. Aceste sarcini succesive o umileau. Nu mai era o femeie, gîndea ea, ci o iapă de reproducere, un vas bun numai să primească sămînţa stăpînului şi să servească drept loc pentru progenitura sa : „Îmi pare rău, îi scria surorii ei Tania,

[1] Filozof chinez din sec. VI î.e.n., a cărui concepţie reprezintă îmbinarea unui materialism elementar cu o dialectică naivă. Învăţătura lui are şi un caracter ateist (n.tr.).

la 5 februarie 1884, că naşterea nu poate avea loc înainte de sosirea noastră la Iasnaia Poliana. Aş vrea să mă scap de această oroare în singurătate." Şi la 22 martie : „Anul acesta mă duc la Iasnaia Poliana, nu pentru a mă bucura, ci pentru a mă chinui. Cel mai frumos anotimp — înot, cosit, vreme frumoasă, clarul minunat de lună — îl voi petrece în pat, în ţipetele unui nou-născut. Uneori mă cuprinde o disperare cruntă. Îmi vine să urlu. Nu voi alăpta. Voi lua o doică." Se plîngea lui Lev Tolstoi şi acesta se indigna că îndrăznea să defăimeze sfintele bucurii ale maternităţii. „Nervii îi sînt prea slăbiţi, nota el. Ideea ei fixă este sarcina. E un păcat, un foarte mare păcat. O ruşine !"[1]

În adevăr, n-ar fi putut s-o aprobe fără a se condamna el însuşi la abstinenţă, întrucît considera că singura scuză a raporturilor sexuale între soţi este fecunditatea. Cu o femeie refuzînd să aibă copii, actul dragostei se transforma, în ochii săi, într-o comedie lubrică. Nici o cochetărie nu trebuia să fie mai presus de legea divină. Nici o oboseală. Atît timp cît masculul putea procrea, femela nu trebuia să-i refuze această ocazie. Şi Lev Tolstoi se simţea plin de o sevă, care abia aştepta să se răspîndească. Nu era oare admirabil că asupra acestui punct religia şi natura erau de acord ?

Ascunzîndu-se de soţul ei, Sonia se duse la Tula, pentru a-şi provoca un avort, la o moaşă. Dar, aflînd numele vizitatoarei, moaşei îi fu teamă şi refuză s-o ajute. Atunci Sonia încercă să-şi provoace singură un avort prin băi fierbinţi şi sărituri cu picioarele strînse de pe înălţimea unui dulap.[1] Pierdere de vreme.

[1] *Jurnal*, 31 martie 1884 (n.a.).

În ce-l privea, Lev Tolstoi, adîncindu-se în meditaţie, nota zilnic, în *Jurnalul* său, toate motivele pe care le avea pentru a fi nenorocit în familie : „Îmi vine foarte greu, dar nu pot să-i aprob. Bucuriile lor — succese la examene sau succese mondene, muzică, confort, cumpărături — toate astea le consider un rău pentru ei, dar nu pot să le-o spun. Chiar dacă aş face-o, nimeni nu dă nici o atenţie celor spuse de mine. Ei par să-mi reproşeze nu sensul cuvintelor mele, ci faptul că am prostul obicei de a le repeta. În clipele de slăbiciune — cum se întîmplă acum — mă surprinde lipsa lor de compătimire. Cum oare nu văd că eu nu numai că sufăr, dar de trei ani nici nu mai trăiesc ? Sînt condamnat la rolul unui moşneag care bombăne şi, în ochii lor, nu pot ieşi din acest rol ; dacă aş lua parte la viaţa lor, aş renunţa la adevăr, şi ei ar fi primii care mi-ar vîrî această renunţare sub nas !" *(4 aprilie)*. „Sărmana (Sonia) cît mă urăşte ! Doamne, ajută-mă ! Vreau să port crucea chiar de-ar fi să mă strivească. Dar această hărţuială a sufletului este oribilă, dureroasă şi tristă" *(3 mai)*. „Am visat că soţia mea mă iubea. Ce limpezi şi uşoare au devenit toate imediat. În realitate, nici urmă de aşa ceva. Acest lucru îmi otrăveşte viaţa. Ar fi atît de bine să mor !" *(5 mai)*. „Sufăr groaznic. Ea are un suflet împietrit, mort, ceea ce încă aş mai putea îndura ; dar pe deasupra şi neruşinare, siguranţă de sine... va trebui s-o suport, dacă nu din dragoste, cel puţin din milă" *(20 mai)*. „Am impresia că sînt singurul om

[1] Povestirea Alexandrinei Tolstaia, amintită în cartea acesteia din urmă, ***Viaţa cu tatăl meu*** (n.a.).

cu bun-simţ trăind într-o casă de nebuni, condusă de un nebun“ *(28 mai)*. „Faptul înspăimîntător este că eu însumi am creat luxul şi păcatul în mijlocul cărora trăiesc, că eu însumi sînt corupt şi că nu sînt în stare să îndrept ceva. Nu mă pot dezobişnui să fumez, nu pot descoperi mijlocul de a-mi trata soţia fără să o jignesc şi nici nu pot să-i îngădui toate necuviinţele... Caut, încerc...“ *(29 mai)*. „La drept vorbind, cu ce le sînt necesar ? La ce bun toate aceste frămîntări ? Oricît de aspre ar fi condiţiile de viaţă ale unui vagabond (şi ele nici nu sînt de fapt), nu se pot compara cu suferinţele pe care le îndur eu“ *(4 iunie)*.

Îşi redusese raţia de ţigări, nu se mai hrănea cu carne, nici cu pîine albă, şi se străduia să-şi combată nervozitatea mergînd să muncească la cîmp cu mujicii. Dar era de-ajuns să se întoarcă acasă pentru a regăsi „viaţa dezonorantă“, în persoana fiilor săi prăbuşiţi în fotolii, a fiicelor sale prea bine îmbrăcate, a Soniei, cu pîntecele ei enorm, cu chipul purtînd semnele sarcinii şi cu privirea ranchiunoasă. În seara de 17 iunie avu cu ea, în grădină, o ceartă absurdă cu privire la vînzarea unor cai, pentru care n-o consultase. În timp ce ea ridica tonul, el socoti că paharul se umpluse, că în el se rupsese o coardă întinsă prea mult, că trebuia să fugă. Alergă în camera sa, luă o desagă, vîrî în ea cîteva boarfe şi obiecte de toaletă, o puse în spinare, ieşi ţipînd că pleacă la Paris sau în America. Fata lui, Tania, îl văzu îndepărtîndu-se pe aleea care ducea spre şosea, către Tula. Stînd în faţa casei, Sonia, pe punctul de a naşte, se ţinea de pîntece şi scotea hohote de plîns isterice. Ilia, al doilea fiu, alergă spre ea, o ajută să se ridice şi o conduse în camera ei.

Pe şosea, la lumina lunii, Lev Tolstoi păşea furios. Se gîndise mai de mult să-şi părăsească soţia, întrucît ea spune că este prea obosită şi să ia o ţărancă tînără, cu şolduri late, cu pieptul plin de lapte şi să plece împreună pe alte meleaguri, alăturîndu-se unui grup de emigranţi. Îi destăinuise chiar, acest proiect, Soniei, într-un acces de sinceritate. Ea nu-l crezuse. Acum, pleca singur. De altfel, habar n-avea unde să se ducă. La jumătatea drumului spre Tula fu cuprins de remuşcări. Avea el dreptul moralmente să-şi părăsească soţia în clipa în care ea îi dăruia un nou copil ? În furia sa, uitase acest amănunt. Fără tragere de inimă, se reîntoarse. Dispoziţia lui sufletească se întuneca pe măsură ce se apropia de cele două turnuri care străjuiau intrarea moşiei : „Acasă, va nota el, văd doi mujici bărboşi, jucînd cărţi — băieţii mei mai mici. Sora lor, Tania, îmi spune : «Ai văzut-o ? Este pe terenul de crochet !» Eu răspund : «Nu vreau nici măcar s-o văd !» Şi mă retrag în biroul meu, unde mă culc pe divan. Dar apăsat de tristeţe, nu pot aţipi. Este prea supărător ! Totuşi, o plîng. Mi-e cu neputinţă să cred că-i chiar de piatră.“

La ora trei, tocmai cînd închidea ochii, Sonia, scăldată în lacrimi, buimacă, se tîrî pînă la el : „Iartă-mă, îi spuse ea. Trebuie să nasc. Poate voi muri ! El nu răspunse un cuvînt, o privi fix şi-o ajută să urce în camera ei. Durerile se accentuară. Moaşa — să fi fost cea din Tula ? — îl invită pe conte să iasă.

Dimineaţa, la 18 iunie 1884, Sonia dădu naştere unei fetiţe, Alexandra, alintată Saşa. În timp ce mama zăcea, istovită, în patul ei, Lev Tolstoi scria : „Acest eveniment, care ar fi trebuit să umple familia de bucurie şi de fericire, s-a pe-

trecut ca un fapt inutil și penibil. A fost angajată o doică pentru a alăpta copilul. Dacă există cineva care dirijează problemele existenței noastre, simt nevoia să-i aduc învinuiri. Este prea dur și prea crud... Crud pentru ea. O văd mergînd spre pierzanie, spre groaznice suferințe morale... Nu mai beau vin, beau ceai sugînd o bucățică de zahăr, nu mănînc carne, fumez, dar mai puțin.“ *(18 iunie 1884).*

Fratelui său Serghei, venit din Pirogovo s-o felicite pe lăuză, îi mărturisi, pentru prima oară, că nu era fericit în căsnicie și că nu știa ce să facă pentru a ieși din această „situație îngrozitoare“. Își destăinui de asemenea nenorocirea, printr-o scrisoare, noului său părtaș de gînduri, Certkov. Ah, minunatul discipol, înțelegător, înflăcărat, inflexibil ! „Se potrivește în mod ciudat cu mine !“ [1] nota el. Între timp avu un coșmar care-l tulbură ca o prevestire : „L-am văzut în vis pe Certkov. Deodată se porni să țopăie, era slab, am înțeles că înnebunise.“ [2] Ce păcat că nu se pot contopi într-o singură ființă, sufletul lui Certkov și corpul Soniei ! Adeseori, numai privind-o, cu gîtul ei rotund, talia groasă și gura roșie și era gata să-i ierte orice, chiar și faptul de a refuza să-și alăpteze copilul. Apoi, un cuvînt aducea un altul ; revoltat el pleca trîntind ușa, ea alerga după el, se alinta, cerea iertare. „Încearcă să mă seducă cu trupul ei, nota Lev. Mă silesc să mă abțin, dar știu că în împrejurările actuale nu pot. Și a trăi cu o femeie care are sufletul străin de al tău, este îngrozitor !“

[1] *Jurnal*, 6 aprilie 1884 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 12 iulie 1884 (n.a.).

La 7 iulie, o nouă ceartă. Depășit, Lev Tolstoi scrise în *Jurnalul* său aceste vorbe cumplite : „Pînă în ziua morții mele, ea va fi piatra legată de gîtul meu și de gîtul copiilor mei. Trebuie să învăț să nu mă înec cu această piatră de moară în jurul gîtului.“

Mai tîrziu, întins alături de ea, cu luminarea stinsă, fu cuprins din nou de dorință. O anumită căldură, un anumit parfum al trupului și al părului îl amețeau. Voi să se arunce asupra ei, ca altădată, să-și înece necazurile în plăcerea simțurilor. Ea îl respinse. Abia se scursese o lună de la naștere. Era prea devreme, zicea ea. El fu jignit de tonul rece, „voit răutăcios“ al refuzului brutal. Fără doar și poate, își bătea joc. Nu dormi toată noaptea. Dorința de a fugi îl cuprinse din nou. Se sculă, își umplu desaga, își deșteptă soția, și, tremurînd de voluptate, de dezgust, de ranchiună, îi zvîrli în față tot ce avea pe inimă : „I-am spus că încetase să mai fie o soție. Un ajutor pentru soțul ei ! De mult nu mă mai ajută, dimpotrivă, mă stingherește ! Mamă pentru copiii ei ? Refuză să fie ! Doică ? Nu vrea. Tovarășa nopților mele ? Face din ele o momeală și un joc. Totul e cît se poate de supărător și-mi dau seama de slăbiciunea și zădărnicia tuturor acestor lucruri. Am făcut rău că n-am plecat. Cred că asta se va întîmpla totuși mai devreme sau mai tîrziu.“ [1]

Probabil că în noaptea aceea sau într-alta foarte apropiată, ea cedă dorințelor sale. Rezultară pentru dînsa complicații, dureri, care îl îngrijorară pe Lev Tolstoi. Moașa veni în grabă și interzise „legăturile intime între soți“. Înmărmurit, soțul

[1] *Jurnal*, 14 iulie 1884 (n.a.).

de cincizeci şi şase de ani îşi reproşă brutalitatea şi pripeala, ca un licean fără experienţă. „Moaşa îmi prescrie o dietă riguroasă (ghiceşti care !) pentru o lună şi chiar mai mult", scria Sonia surorii ei la 23 septembrie 1884. Mi se prescrie să stau aşezată sau culcată, să nu umblu, să nu ies în trăsură, să n-am emoţii — nimic ! Este foarte plicticos, dar ce pot face ? Nu m-am cruţat şi n-am fost cruţată după naştere... Liovuşka s-a cam speriat şi este plin de atenţii faţă de mine, cu toate că este surprins în mod neplăcut de boala mea."

Această castitate silită îl chinuia atît de mult pe Liovuşka, încît, în nădejdea de a înlătura ispita, grăbi plecarea soţiei sale la Moscova.

Rămas singur la Iasnaia Poliana, nu încetă să se gîndească la ea ca bărbat, „ca un mujic", cum mărturisea în scrisorile sale. O implora să nu dea prea multă crezare spuselor medicilor din Moscova „care nu pot decît să ne încurce existenţa". Şi îi zugrăvi, cu bunăvoinţă, viaţa sănătoasă şi simplă pe care o ducea la ţară, muncind cu mîinile lui, străduindu-se să fie umil şi neavînd alţi interlocutori decît ţăranii. Puţin plictisită de această predică, Sonia îi răspundea cam înţepată :

„Văd că tu ai rămas la Iasnaia Poliana nu pentru acea muncă intelectuală pe care o apreciez mai mult decît oricare alta, ci pentru a te juca de-a Robinson... Fără îndoială, vei spune că această viaţă este conformă cu convingerile tale şi că acest lucru te bucură. Asta-i altă poveste. Nu pot decît să-ţi răspund : Bucură-te şi să-ţi fie bine ! Mă întristează, totuşi, faptul că astfel de forţe intelectuale se risipesc despicînd lemne, încălzind samovarul şi cosînd ciubote. Poate că este excelent ca destindere, ca distracţie după o muncă, dar nu ca ocupaţie în sine. Hai, să nu mai vorbim

de asta !... Mă liniştesc cu această frază : «Ce-mi pasă cu ce se joacă copilul, de vreme ce nu plînge ?»"

În acelaşi timp, temîndu-se că această ironie să nu-l rănească iremediabil pe soţul ei, încheia scrisoarea prin cuvinte de înţelegere :

„La revedere, iubitul meu, te îmbrăţişez. Deodată, te văd limpede şi simt cum inima mi se umple de duioşie. În tine există ceva înţelept, bun, naiv şi încăpăţînat, care îţi aparţine doar ţie, şi totul este iluminat de această afectuoasă preocupare pentru toţi şi de această privire care pătrunde direct în sufletul fiecăruia." [1]

Încă sub vraja acestui omagiu conjugal, Lev Tolstoi află, a doua zi, că doctorul Cij confirma îngrijorările şi recomandările moaşei. Înnebunit, lăsă să izbucnească remuşcarea.

„Am primit ieri scrisoarea ta trimisă după vizita doctorului şi simt tristeţe şi supărare ; simt mai ales scîrbă pentru mine însumi. Totul este din vina mea, animal brutal şi egoist ce sînt ! Eu, care judec pe alţii şi maimuţăresc virtutea ! N-aş putea să-ţi spun cît sînt de necăjit. Ieri, m-am visat dispreţuindu-mă pe mine însumi !" [2]

„De ce, iubitul meu, te nelinişteşti atît de mult de boala mea ? îi răspunse ea. Tu nu eşti absolut deloc vinovat, vinovaţi sîntem amîndoi ; poate că s-a întîmplat dintr-o cauză mecanică, în timpul naşterii. Ieri mi-a fost tare rău, ceva parcă se scurgea din măruntaiele mele, ca un abces care se sparge, dar, astăzi, nu s-a mai scurs o picătură şi durerea scade." [3]

---

[1] Scrisoare din 23 octombrie 1884 (n.a.).
[2] Scrisoare din 26 octombrie 1884 (n.a.).
[3] Scrisoare din 27 octombrie 1884 (n.a.).

Iar peste două zile : „Ah ! Liovuşka, dacă ţi-aş scrie în clipele cînd mi-e dor să te văd şi ţi-aş explica tot ce simt pentru tine, aş izbucni într-un asemenea şuvoi de vorbe pasionate şi pretenţioase, încît ai fi copleşit. Şi asta, pentru că uneori mă simt nespus de mîhnită de absenţa ta... Dar, după cum ţi-am mai spus, aş suferi mai mult dacă te-aş vedea nenorocit la Moscova, decît de a nu te vedea de loc. Iar tu eşti acum într-o dispoziţie spirituală atît de bună ! Gustul tău pentru muzică, impresiile despra natură, dorinţa ta de a scrie, toate astea eşti tu, cel adevărat, acela pe care vrei să-l distrugi, dar care rămîne, orice ar fi, minunat, poetic şi atît de bun, acel pe care toţi cei ce te cunosc îl iubesc în tine. Şi tu nu-l vei putea distruge, cu toate străduinţele tale !"

În timp ce între Moscova şi Iasnaia Poliana se schimbau aceste asigurări de iubire, aceste laude hiperbolice şi aceste sfaturi drăgăstoase, Sonia nu pierdea din vedere organizarea materială a gospodăriei. Deoarece soţul ei, absorbit în meditaţii, refuza să-şi bage nasul în socoteli, ea trebuia să-l înlocuiască în rolul de cap al familiei. Or, creşterea permanentă a nevoilor o îngrijora. După calculele ei, pentru a trăi în mod convenabil, le trebuiau 910 ruble pe lună [1], din care 203 ruble pentru educarea copiilor (în aceste 203 ruble erau cuprinse şi salariile a două guvernante şi a două institutoare), 98 ruble pentru lefurile servitorilor şi 609 ruble pentru cheltuielile casei şi hrană. Ea scrise acest lucru lui Lev Tolstoi, precizînd că nu putea fi vorba de a reduce aceste cheltuieli, şi se întreba cît timp le vor mai putea face faţă.

[1] Adică echivalentul a 7.000 de franci francezi actuali (n.a.).

În deplina sa singurătate, filozoful surîdea. Cum oare Sonia, care era totuşi soţia sa, nu înţelegea că asemenea fleacuri meritau doar dispreţul înţeleptului ? „Nu te supăra, scumpa mea, mi-e cu neputinţă să dau cea mai mică importanţă acestor griji băneşti, îi scria el. Acestea nu sînt evenimente, ca de pildă boala, căsătoria, naşterea, cunoştinţele acumulate, o acţiune bună sau rea, obiceiurile lăudabile sau reprobabile ale fiinţelor care ne sînt apropiate şi scumpe ; este vorba de organizarea noastră proprie, şi, dacă ne-am organizat într-un fel, putem să ne organizăm şi în altfel, chiar în o sută de feluri ! Ştiu că problema te enervează adeseori şi ea îi irită de asemenea şi pe copii, dar trebuie să-ţi repet că fericirea şi nenorocirea noastră nu vor depinde de faptul că vom cheltui sau vom cîştiga bani, ci de ceea ce vom fi noi înşine." [1]

Fără îndoială, Sonia ar fi rămas consternată dacă ar fi putut să citească, în carnetul soţului ei, planul existenţei ideale pe care îl concepuse în chiar vara aceea, pentru el şi ai săi : „Să trăim la Iasnaia Poliana. Să renunţăm la veniturile moşiei din Samara în folosul săracilor... De asemenea, la veniturile din Nikolskoie, după ce se va fi împărţit pămîntul mujicilor. Pentru noi, cu alte cuvinte, pentru soţia mea, pentru mine şi copiii cei mici, să păstrăm deocamdată veniturile de la Iasnaia Poliana de la 2.000 la 3.000 de ruble. [2] Pe scurt, să dăm mai mult decît luăm, ceea ce este scopul suprem către care tind toate strădaniile noastre şi care reprezintă bucuria vieţii noastre !...

[1] Scrisoare din 28 octombrie 1884 (n.a.).
[2] Adică echivalentul a 15.200—22.800 franci francezi actuali (n.a.).

Să nu reținem decît servitorii necesari, ca să le deprindem munca. După care, inițiați de ei, ne vom lipsi de serviciile lor. Să trăim toți laolaltă : bărbații într-o odaie, femeile și fetele în alta. Mai trebuie o cameră servind de bibliotecă pentru lucrări intelectuale și o cameră pentru atelier. Pentru răsfățul nostru, am putea prevedea, de asemenea, o cameră separată pentru cei slabi de inimă... Duminica, mese pentru ai noștri și pentru săraci, lecturi, conversații. Viața, hrana, veșmintele, totul va fi cum nu se poate mai simplu. Prisosul, pianul, mobilele, echipajele vor fi vîndute sau dăruite. A se ocupa exclusiv de științele și de artele care pot fi înțelese de toți. A trata pe fiecare la fel, de la guvernator pînă la cerșetor..."

Încîntat de acest miraj, Lev Tolstoi avu un șoc neplăcut regăsind la Moscova, la 3 noiembrie 1884, casa cea mare cu servitorii săi, institutoarele sale, copiii săi trîndavi, mobilele sale noi, parchetele sale ceruite și fețele de masă albe. Trebui să admită că Sonia avea dreptate să se alarmeze în fața dezechilibrului crescînd al bugetului familial. Cum nu putea fi vorba de a se schimba în mod brutal modul de viață, trebuia ca literatura să acopere deficitul exploatării agricole. Ori, de cînd Liovușka nu mai scria romane, drepturile sale de autor scăzuseră considerabil. Lui nu-i păsa, desigur ! Dar Sonia nu mai dormea nopțile.

Deodată, ea avu o idee salvatoare ! De ce să lase altora beneficiul vînzării cărților ? Luînd exemplu de la văduva lui Dostoievski, contesa Tolstaia se gîndi să editeze ea însăși operele soțului ei.

Îngrozit la început de acest proiect mercantil, Lev Tolstoi ajunse să admită că în starea actuală a finanțelor sale nu se putea propune ceva

mai bun. Visa să împartă pămînturile sale mujicilor, să renunțe la cîștigurile sale literare, să trăiască aproape ca omul cel mai nevoiaș, și iată că pentru a fi pe placul alor săi, primea să-și comercializeze sufletul. Pentru a nu abdica cu totul de la principiile sale, hotărî să semneze Soniei, care se ocupa cu administrarea proprietăților, o procură pentru a administra de asemenea și drepturile sale de autor. Cel puțin, astfel, nu se va amesteca el, personal, în aceste diabolice chestiuni bănești. Ea se revoltă de formă pentru faptul că voia să o împovăreze cu ceea ce el considera că-i un păcat, dar în fond era încîntată. Pentru a limita această concesiune făcută spiritului negustoresc, Lev Tolstoi hotărî să nu lase la dispoziția soției sale decît titlurile anterioare anului 1881, anului celei „a doua nașteri" a lui. Or, printre titlurile anterioare anului 1881, figurau *Război și pace, Anna Karenina, Cazacii, Copilărie, Tinerețe, Adolescență, Povestiri din Sevastopol,* producția sa literară cea mai renumită.

Sonia își dădu imediat seama de sarcina uriașă ce și-o asumase, și de profiturile care ar putea rezulta pentru familia ei. Cu toate că era surmenată ca soție, ca mamă, ca stăpînă a casei, ea își asumă, cu energie, organizarea întreprinderii comerciale. Îi trebuiau capitaluri : împrumută zece mii de ruble de la mama ei și cincisprezece mii de la Stahovici. Într-un pavilion vecin cu locuința stăpînului, pe strada Hamovnicevski, se deschise „Biroul edițiilor *Operelor complete* ale lui Lev Tolstoi". Ori de cîte ori trecea prin fața firmei, Lev Tolstoi încrunta sprîncenele. Pe el îl vindeau acolo, înăuntru. Pe el, ale cărui scrieri ar fi trebuit să fie un dar făcut omenirii ! Deoarece profesase, în mod public, disprețul pentru bunurile

acestei lumi, risca să treacă drept un înşelător, incapabil să-şi pună de acord faptele cu vorbele. Şi toate acestea pentru a permite fiicei sale să-şi cumpere rochii şi fiilor săi să se ghiftuiască! Teancuri de volume se îngrămădiră în curînd în magazie. Un funcţionar se ocupa cu distribuirea lor librarilor. Banii se încasau...

Din fericire, pentru a contrabalansa efectul înjositor al acestui negoţ, lucidul şi neînlocuitul Certkov sugerase un altul, potrivit cu principiile maestrului. Întemeiară împreună o casă de editură Posrednik (Mediatorul), care urma să publice lucrări ieftine şi de înalt nivel literar, pentru uzul poporului. Editorul, Ivan Sîtin, acceptă să tipărească şi să difuzeze aceste broşuri. Lucrările de secretariat fură încredinţate unui prieten al lui Certkov, Pavel Biriukov, un tînăr aristocrat, cult, care renunţase la o carieră în marină, pentru a se devota ideilor lui Lev Tolstoi[1]. Lev Tolstoi şi Certkov erau acei care, de comun acord, alegeau textele. În prima serie, figurară trei povestiri de Tolstoi: *Prizonierul din Caucaz, Din ce trăiesc oamenii, Dumnezeu vede adevărul, dar nu-l spune repede* şi o povestire de Leskov *Hristos în vizită la un ţăran*. Urmară şi alte povestiri populare ale lui Tolstoi, opere de autori ruşi şi străini, traduceri din filozofii antichităţii...

În fruntea întreprinderii, Certkov se dovedi un admirabil organizator şi un straşnic apărător al gîndirii tolstoiene. Se interesa mai puţin de valoarea artistică a operelor, decît de influenţa pe

[1] *Pavel Biriukov*, prezentat lui Lev Tolstoi la 21 noiembrie 1884, va deveni, mai tîrziu, biograful său devotat (n.a.).

care acestea le-ar putea exercita asupra maselor. Adesea, în grija sa moralizatoare, îi cerea chiar lui Lev Tolstoi să îndrepte cutare sau cutare frază susceptibilă de a tulbura un cuget simplu. Plictisit de această intoleranţă, scriitorul sfîrşea totuşi prin a ceda argumentelor criticului. Încetul cu încetul, Certkov devenea pentru el încarnarea supărătoare a propriei sale conştiinţe. În orice caz, cărţuliile „Mediatorului“ — a cinci copeici bucata — se vindeau cu miile în toată Rusia. Autorul nu cîştiga nimic, în afară de o şi mai mare celebritate. În şase ani, tirajul complet avea să depăşească douăzeci de milioane de exemplare.

Pentru a nu fi mai prejos, Sonia, de asemenea, tipărea, edita, vindea... Dar, spre deosebire de „Mediatorul“, întreprinderea ei avea un scop net rentabil. În luna februarie 1885, plecă, împreună cu fiica ei Tania, la Sankt-Petersburg pentru a obţine de la autorităţi dreptul de a publica, în colecţia *Operelor complete* ale soţului ei, textele lucrărilor interzise pînă atunci, ca bunăoară: *Spovedania, Care este credinţa mea?* şi *Ce trebuie să facem?* Autorizaţia îi fu refuzată. Profită de şederea ei în capitală pentru a o vizita pe văduva lui Dostoievski. Cele două soţii de scriitor, deveniră amîndouă femei de afaceri, comparară prieteneşte rezultatul comerţului lor. Doamna Dostoievskaia, avînd o mai mare experienţă, dădu sfaturi doamnei Tolstaia. Bînd ceai, discutară despre preţul de cost, difuzare, înmagazinare, limită de beneficii. „În doi ani a cîştigat 67.000 de ruble net, scria Sonia entuziasmată... M-a uluit mult spunîndu-mi că nu dădea librarilor mai mult de 5% remiză.“[1]

[1] Scrisoare din 24 februarie 1885 (n.a.).

O altă întîlnire trebuia s-o impresioneze şi mai mult. Pe cînd se afla în vizită, cu Tania, la mătuşa ei Şostak, se anunţă, pe neaşteptate, sosirea împărătesei. Mare emoţie în salon. Stăpîna casei îşi luă repede bastonul şi se repezi şchiopătînd spre uşă. Toate doamnele se înclinară, făcînd adînci reverenţe. „Înaintai, va scrie Sonia soţului ei, iar doamna Şostak mă prezentă împărătesei. Apoi o recomandă pe Tania. Eu spusei: «Fiica mea». Mărturisesc sincer că eram foarte tulburată, dar nu mi-am pierdut capul." Plictisită, dar binevoitoare, împărăteasa angajă, în franceză, o conversaţie cu Sonia :

„— Aţi venit de mult ?

— Nu, doamnă, abia de ieri.

— Soţul dumneavoastră este sănătos ?

— Maiestatea-voastră este foarte bună ! E sănătos !

— Sper că scrie ceva ?

— Nu, doamnă, acum nu ; dar cred că-şi propune să scrie pentru şcoli ceva în genul nuvelei *Din ce trăiesc oamenii ?*"

În această clipă, bătrîna doamnă Şostak interveni cu un surîs mieros :

„Nu va mai scrie romane. A spus-o contesei Alexandrina Tolstaia."

Împărăteasa, întorcîndu-se spre Sonia, murmură :

„Dumneavoastră nu doriţi acest lucru ? Mă surprinde !"

Sonia, descumpănită, nu ştiu ce să răspundă şi cu o naivă ignorare a etichetei, exclamă :

„Copiii maiestăţii-voastre au citit, sper, cărţile soţului meu !"

Mărinimoasă, împărăteasa înclină capul şi spuse surîzînd :

„Oh ! bineînţeles !"

Raportînd cuvînt cu cuvînt acest dialog în scrisoarea către Liovuşka şi copii, Sonia nu mai putea de bucurie :

„Vă văd de aici ! Veţi spune : «Mama nu se pricepe !» În adevăr, această întîlnire era cel din urmă lucru la care mă puteam aştepta !" [1]

Liovuşka răspunse tăios :

„E drept, ai avut mult noroc ! Ai dorit atît de mult această întîlnire ! În ce mă priveşte, sînt foarte măgulit de ceea ce-mi spui, dar toate astea îmi sînt mai curînd neplăcute. Nu poate să iasă nimic bun de aici. Îmi aduc aminte că în parcul Pavlovsk, întîlneai, aproape la orice oră, un bărbat care stătea în crîng şi imita cîntecul privighetorii. Într-o zi, am intrat în vorbă cu el, şi, după tonul său arogant, am înţeles că avea relaţii cu vreun membru al familiei imperiale. Fii atentă, să nu ţi se întîmple acelaşi lucru ca şi lui." Şi adăugă : „De ce oare nu i-ai vorbit despre ceea ce scriam şi i-ai vorbit despre ceea ce nu scriam ? Din timiditate ?" [2]

Sonia se reîntoarse la Moscova în ultimele zile ale lunii februarie 1885 şi, la 12 martie, Lev Tolstoi plecă pentru a întovărăşi în Crimeea pe prietenul său, Leonid Urusov, viceguvernatorul Tulei, tuberculos în ultimul grad.

În timpul călătoriei, revăzu cu emoţie Sevastopolul, înălţimile pe care poposise, amplasamentul bateriilor duşmane, toate aceste locuri în care odinioară domnise violenţa şi groaza. Evocînd amintirile de război, regăsea, spre propria sa uimire, „un sentiment de vigoare şi de tinereţe".

[1] Scrisoare din 21 februarie 1885 (n.a.).
[2] Scrisoare din 22 februarie 1885 (n.a.).

Descoperind o ghiulea pe jumătate îngropată, ajunse să creadă că proiectilul fusese tras de un tun al regimentului său şi se bucură ca un copil. Tot ce aparţinea trecutului — chiar şi viaţa militară ! — îi făcea plăcere ; tot ce aparţinea prezentului — chiar şi copiii săi ! — îi era povară.

De îndată ce se întoarse la Moscova, notă în carnetul său :

„M-am gîndit astăzi la biata mea familie, soţia, băieţii, fetele mele, care trăiesc cu mine şi aşază cu grijă între noi paravane pentru a nu vedea adevărul şi binele... Dacă cel puţin ar fi în stare să înţeleagă că viaţa lor trîndavă, sprijinită pe munca altora, nu poate avea decît o singură justificare : să-şi folosească timpul liber ca să reflecteze şi să se cunoască pe ei înşişi ! Ei întrebuinţează însă aceste răgazuri agitîndu-se, ceea ce înseamnă că au mai puţin timp să se gîndească la ei înşişi decît muncitorii istoviţi de lucru... M-am întrebat de ce bărbaţii inteligenţi şi cumsecade trăiesc adeseori atît de stupid şi de prost. Din cauza puterii pe care o au asupra lor femeile. Ei se lasă în voia valurilor vieţii, pentru că aşa vor soţiile sau amantele lor. Problema se hotărăşte noaptea.“ [1]

El, oricum, nu voia să fie victima unei femei, victima unei nopţi. Dacă se lăsa robit uneori de senzualitate, îşi revenea imediat. Toată vara la Iasnaia Poliana şi-o petrecuse secerînd, scriind poveşti populare pentru „Mediatorul“ [2], pentru a pune la punct eseul său *Ce trebuie să facem?* continuînd cu o poveste lungă : *Moartea lui Ivan Ilici,* care progresa tîrîş-grăpiş, după cum era şi el dispus. Certkov şi Biriukov îl vizitaseră şi lui i se păru că aceştia avuseseră o excelentă influenţă asupra fiicelor sale.

În adevăr, rămas singur la Iasnaia Poliana, primi în luna octombrie 1885, de la fata lui, Tania, o scrisoare atît de înţeleaptă, încît fu răscolit. Contrar Soniei, tînăra fată se îndrepta, cu timiditate încă, spre ideile tatălui ei :

„Recunoşti pentru prima oară că punctul tău de vedere asupra lumii s-a schimbat, îi răspunse el la 18 octombrie 1885. Singurul meu vis, singura bucurie pe care îndrăznesc să contez, este să găsesc în familia mea fraţi şi surori, şi nu ceea ce am întîlnit pînă acum : această antipatie, această defăimare sistematică, acest dispreţ, nu faţă de mine, ci faţă de adevăr — doar dacă n-o fi teama de nu ştiu ce ! E mare păcat ! Ca mîine va veni moartea. Va trebui oare să duc acolo jos, cu mine, un sentiment confuz de neînţelegere între mine şi ai mei, mai rău decît dacă ar fi vorba de străini ? Mi-e teamă pentru tine, pentru slăbiciunea ta, pentru predispoziţia ta spre lene şi aş vrea să te ajut...“

Totuşi la Moscova, zîmbetele acestor două fete mai mari nu reuşiră să-l împace cu modul de viaţă al anturajului său. O bănuia pe Sonia că-i combate teoriile în ascuns, în faţa copiilor. Ce gîndea ea despre el, îi scrisese, cu o extraordinară sinceritate, anul trecut. Păstrase scrisoarea şi de cîte ori o recitea, avea impresia unei îngustimi de spirit şi a unei înfrîngeri, care îl îngheţa. „Da, noi mergem, tu şi eu, pe căi deosebite, încă din copilăria noastră, spunea Sonia. Ţie îţi place la ţară, poporul, copiii ţăranilor, îţi place această viaţă primitivă din care ai ieşit cînd te-ai căsătorit cu mine. Eu, însă,

[1] Nota din 5 aprilie 1885 (n.a.).
[2] În special *Cei trei moşnegi* şi *Povestea lui Ivan Prostul* (n.a.).

sînt o orăşancă, şi pot să-mi spun mult şi bine că-mi place viaţa la ţară, poporul, nu aş putea niciodată să mă devotez lor cu toată fiinţa mea. Nu-i înţeleg şi n-am să-i înţeleg niciodată pe ţărani. Ceea ce iubesc este natura şi numai ea, şi, în această natură aş putea trăi cu plăcere pînă la sfîrşitul zilelor mele. Descrierea micilor mujici, a vieţii poporului etc., poveştile şi conversaţiile tale, toate acestea au rămas neschimbate de pe vremea şcolii tale din Iasnaia Poliana. Dar este regretabil că nu-ţi iubeşti deloc propriii tăi copii. Dacă ar fi vorba de copiii unei ţărănci, ar fi cu totul altceva !"[1]

Nu, această femeie nu-l înțelegea. Degeaba îl îngrijea, îi recopia manuscrisele, se ocupa de editarea operelor sale, alerga la Sankt-Petersburg pentru a mai atenua rigorile comitetului de cenzură, ea nu era de fapt o aliată. Faptul că ea cîştiga atît de mulţi bani cu publicarea cărţilor sale, îl făcea să fie şi mai neîndurător. Dăduse tocmai un anunţ în ziare pentru atragerea de noi subscriitori. Lui îi era ruşine ! Şi totuşi, nu putea nega că el, ca şi întreaga familia, trăiau de pe urma acestor beneficii. În culmea exasperării, scrise lui Certkov :

„Copiii învață la gimnazii — iar cei mai mici, acasă — anumite lucruri și în special un catechism, care le va fi necesar mai tîrziu, la școală... Ce scriu eu despre aceste subiecte, nici unul dintre ei nu citește ; ceea ce spun eu, ei nu ascultă sau răspund cu acreală ; ceea ce fac eu, ei nu văd sau refuză să vadă... În aceste ultime zile, s-a deschis subscripţia şi vînzarea cărţilor mele în condiţii foarte avantajoase pentru noi şi foarte proaste pentru librari. Cobor şi zăresc un cumpărător care mă priveşte, pe mine, mistificatorul, care scriu împotriva proprietăţii, iar sub firma soţiei mele storc cît mai mulţi bani cu putinţă oamenilor care mă citesc. Ah, dacă ar putea cineva denunţa în ziare, cu ardoare, în mod clar, cu o răutate veninoasă, mîrşăvia acestei acţiuni !... Fetele mele sînt singura şi foarte slaba mea consolare în familie. Mă iubesc cum trebuie să mă iubească şi le place ceea ce-mi place şi mie..."[1]

El n-avu curajul să expedieze această scrisoare. Chiar în timpul cînd o scria, era depăşită de evenimente. La 18 decembrie 1885, după masa de seară, izbucni o ceartă între el şi soţia sa, probabil în legătură cu „minciuna" vieţii lor comune. Înspăimîntaţi de tonul lor ridicat, cei mai mari dintre copii alergară şi se opriră la piciorul scării care ducea spre camera părinţilor. Aşezaţi unul lîngă altul, în vestibul, Tania, Ilia, Lev şi Maşa[2] (respectiv în vîrstă de douăzeci şi unu, nouăsprezece, şaisprezece şi paisprezece ani) trăgeau cu urechea la această furtună familială, cea mai violentă pe care o înregistraseră pînă atunci. Tatăl îi spunea mamei că-i era lehamite, că voia să se despartă de ea şi să plece, iarăşi, la Paris sau în America. „Atunci cînd încarci prea mult cotiga, calul se opreşte şi nu mai poate trage", ţipa el. Şi de asemenea, cu o groaznică violenţă : „Prezenţa ta otrăveşte aerul !" Pereţii se zguduiau. Nimeni nu îndrăznea să intervină. „Nici unul, nici celălalt, va scrie Tania, nu ceda un pas. Amîndoi apărau ceva mai important pentru ei decît viaţa lor :

---

[1] Scrisoare din 9 decembrie 1884 (n.a.).

[1] Scrisoare de pe la mijlocul lui decembrie 1885 (n.a.).
[2] Serghei trebuie să fi fost plecat de acasă. Maşa — diminutivul Mariei (n.a.).

ea apăra bunăstarea copiilor, pe care-i iubea la nebunie ; el, apărîndu-și sufletul, apăra ceea ce iubea mai mult decît orice : adevărul."[1]

Puțin după aceea, copiii văzură trecînd un servitor cu o valiză goală. Înțeleseră că mama lor se pregătea să părăsească locuința. Atunci urcară scara în goană și se repeziră la ea plîngînd : „Rămîi, mamă, rămîi !" Sonia, cu ochii înecați în lacrimi, se înduplecă să rămînă. Dar abia se liniștise, că Liovușka fu scuturat de o criză de nervi. „Tremura, era zguduit de hohote de plîns, va scrie Sonia surorii ei, la 20 decembrie. Mi-a fost milă de el..."

A doua zi, Lev Tolstoi, prea frămîntat pentru a relua viața în comun, hotărî să plece cu fiica sa Tania, la proprietatea prietenilor săi Olsufiev, la șaizeci de verste de Moscova. Această escapadă o încîntă pe Tania, grozav de mîndră de a-și înlocui mama pe lîngă tatăl ei. El lăsă pe birou o scrisoare pentru soția sa, un adevărat act de acuzare, pe care ea îl citi uluită :

„De vreo șapte sau opt ani, toate convorbirile cu tine se termină, după certuri aprige, în felul acesta : eu îți spun că nu poate fi înțelegere și dragoste între noi atît timp cît tu nu vei ajunge la punctul unde am ajuns eu însumi ; și asta, fie din dragoste pentru mine, fie din instinct, fie din convingere personală... Dacă rațiunea și conștiința mea cer să fac cutare lucru, nu pot refuza să-l fac și să rămîn liniștit ; nu-i pot vedea, fără să sufăr, pe oamenii pe care-i iubesc și care știu ce le impune conștiința și rațiunea refuzînd, la rîndul lor, s-o facă... S-a întîmplat ca, printr-o tragică neînțelegere, tu să nu fi priceput importanța puternicei frămîntări care mi-a transformat viața și, nepricepînd, te-ai comportat în această împrejurare, dacă nu cu dușmănie, cel puțin ca și cum ar fi fost vorba de un fenomen anormal, clinic... Tot ce pentru mine era important și prețios, ți-a devenit odios : viața noastră liniștită, modestă, admirabilă, la țară, oamenii care participau la ea... Atunci, tu ai adoptat față de mine aceeași atitudine ca și cum aș fi fost un bolnav mintal. Ai fost întotdeauna îndrăzneață și decisă dar, din acel moment, hotărîrea ta s-a întărit, așa cum li se întîmplă oamenilor care îngrijesc bolnavi despre care oricine știe că sînt țicniți... Mutarea noastră la Moscova, organizarea noii noastre vieți, instruirea copiilor noștri, toate acestea mi-erau atît de străine, încît nici măcar nu puteam protesta împotriva a ceea ce îmi apărea ca aparținînd de domeniul răului... Așa au trecut un an, doi ani, cinci ani... Copiii creșteau, corupția lor creștea în aceeași măsură, ne îndepărtam mereu mai mult unii de alții, iar situația mea devenea din ce în ce mai falsă, mai penibilă... Nu văd decît trei soluții : 1. să uzez de dreptul meu și să împart toate bunurile mele acelora cărora le aparțin, adică muncitorilor, pe scurt, să le dau indiferent cui, numai ca să-i salvez pe copiii mei, mici și mari, de ispită și de prăbușire : dar aș face-o prin constrîngere, ceea ce va stîrni furie, enervare, pofte nesatisfăcute, iar rezultatul va fi și mai rău ; 2. să-i părăsesc pe ai mei, dar în felul acesta i-aș lăsa singuri, lipsindu-i de influența mea pe care o socotesc ineficace, dar care poate are totuși un efect asupra lor ; ne-am condamna pe soția mea și pe mine la singurătate, și prin asta aș călca poruncile Domnului ; 3. să continui să trăiesc așa cum trăiam, silindu-mă să lupt

[1] *Amintiri despre moartea tatălui meu*, „Europe", 1928 (n.a.).

împotriva răului prin iubire și blîndețe.. Este oare acesta lucrul care trebuie făcut? Este oare cu putință să fiu nevoit să îndur aceste chinuri pînă la moarte?... Copiii mei nu socotesc nici măcar necesar să citească operele mele. Li se pare că literatura mea este un lucru, iar eu altul. Dar eu sînt în întregime în ceea ce scriu... Cauți cauza; mai bine caută leacul. Copiii să înceteze de a se îmbuiba (regim vegetarian) și voi fi fericit, vesel, cu toate atacurile meschine și ieșirile grosolane. Copiii să-și deretice odaia, să evite să se ducă la teatru; dimpotrivă, să-l plîngă pe mujic, pe femeia din popor, să citească lucrări serioase și mă veți vedea mai vesel ca niciodată, iar toate bolile mele vor dispărea imediat. Dar nu este cazul, nu se face nimic în această direcție, înadins, din încăpățînare. Între noi s-a angajat o luptă pe viață și pe moarte..."

Sonia ar fi putut răspunde acestei critici violente că, după ce a luat-o în căsătorie cînd avea optsprezece ani, după ce a instalat-o la Iasnaia Poliana, după ce a asociat-o atît la lucrările sale literare cît și la grijile lui de moșier și i-a făcut o duzină de copii din care nouă trăiau, el n-avea dreptul să-i pretindă o renunțare bruscă la toate aceste comodități ale existenței, pentru a asculta, chipurile, de poruncile Domnului. Care Dumnezeu, de altfel? El îi schimba atît de des! Uitase ce spunea odinioară despre familie? Dragostea, căsătoria, procreația, educarea copiilor, respectul tradițiilor strămoșești, afecțiunea față de părinți, sînt tot atîtea teme pe care le exaltase în primele sale cărți. Și iată, după ce-și invitase soția la acest cult al tribului, voia acum s-o constrîngă să-și renege rolul ei de paznică a căminului. De altfel, în arsenalul ideilor sale, nu exista

una căreia el să nu-i opună alta exact contrarie în cutare sau cutare moment al existenței sale. Sonia nu împărtășea destinul cu un bărbat, ci cu zece, cu douăzeci de bărbați, dușmani unii față de ceilalți: aristocratul gelos pe prerogativele sale și amicul poporului îmbrăcat ca mujic, slavofilul înflăcărat și occidentalistul pașnic, defăimătorul proprietății particulare și boierul extinzîndu-și moșiile, vînătorul și protectorul animalelor, mîncăul și vegetarianul, evlaviosul după modă țărănească și dărîmătorul înverșunat al bisericii, artistul și denigratorul artei, senzualul și ascetul... Dacă această pluralitate a tendințelor psihologice îi permitea lui Liovușka să se încarneze în numeroase personaje și să fie, prin urmare, un romancier excepțional, ea complica sarcina tovarășei sale. Atîția soți s-au succedat în fața ei sub același chip, încît, pentru a păstra o aparență de unitate vieții sale, trebuia să lupte împotriva schimbărilor continui de direcție cerute de Lev Tolstoi.

„Nu puteam totuși, cu toți copiii în jurul meu, va scrie ea, să mă transform într-o giruetă și să mă învîrtesc cînd ici, cînd colo, întotdeauna în direcția spre care gîndirea nestatornică a soțului meu îl antrena. La el era o înflăcărată și sinceră căutare a adevărului, la mine, n-ar fi fost decît o imitație oarbă, dăunătoare întregii familii."

Ea era încredințată că adoptînd ideile lui Liovușka fără a le împinge la extrem, va ajunge să dea vieții lor o înfățișare creștină și totodată rezonabilă. Dar această politică înțeleaptă nu putea să convină unui temperament îndrăgostit de cataclisme, cum era acel al stăpînului casei. Își învinuia soția că nu-l iubește destul pentru a accepta mizeria, pe care o invoca el însuși din

toate puterile. Or acest sacrificiu, la care ar fi consimţit poate la începutul căsătoriei, ea nu se putea hotărî să-l facă acum, cînd era mamă de familie. Nu la confortul ei personal se gîndea cînd îşi apăra patrimoniul, ci la viitorul acelora pe care îi adusese pe lume. Niciodată n-ar fi avut curajul să-i despoaie de tot ce posedau, să renunţe a le da o educaţie convenabilă, să-i transforme în muncitori, în ţărani, în cerşetori. Vocaţia sărăciei nu se impune din afară. Trebuia, pentru aceasta, o anumită dispoziţie sufletească, pe care ea nu o avea. Deoarece specificul creştinului este toleranţa, Liovuşka trebuia să respecte concepţiile morale ale semenilor săi. Supunîndu-i vederilor sale, se comporta ca un sectar. El nu ţinea ca familia lui să fie fericită, ci ca toată lumea să gîndească la fel ca dînsul. Era altruist, din egoism! Nu repeta oare că o soţie adevărată era aceea care avea darul de a reţine şi asimila ideile astfel încît să vadă toate lucrurile prin ochii bărbatului ei? Totuşi, pentru Hristos, toate fiinţele omeneşti aveau o valoare egală, dar în asemenea condiţii de ce s-ar fi supus Sonia? Se simţea la fel de nevinovată în conştiinţa ei apărînd un *statu quo*, ca şi Lev Tolstoi predicînd împotriva burgheziei. Care păcat era mai mare : să te conformezi legii comune sau să te crezi trimisul lui Dumnezeu printre oameni? Sonia vedea intervenţia divină nu în profeţiile soţului ei, ci în puterea uluitoare care îi fusese dăruită de a povesti întîmplări. După părerea ei, Lev servea pe cel Atotputernic săvîrşind cele pentru care fusese destinat pe pămînt, şi îl trăda atunci cînd filozofa sau cosea ciubote. Nici o demonstraţie de-a lui Liovuşka, nici un discurs, nici o ameninţare, nu vor reuşi s-o abată de la această părere.

Împotrivindu-i-se, era sigură că-l apăra împotriva lui însuşi. La urma urmelor, de n-ar fi scris *Război şi pace* şi *Anna Karenina*, cui i-ar fi păsat de operele lui filozofice şi sociale? Cuvîntul său n-ar fi depăşit cercul cîtorva adepţi ; ar fi fost un predicator ţăran, un eretic iluminat, cum erau în Rusia cu sutele! Romancierul cîştigase gînditorului adepţii în permanenta creştere. El, care avea oroarea interpretărilor greşite, nu-şi dădea oare seama pe ce confuzie se întemeia importanţa sa ca apostol? Toate acestea i le-ar fi putut scrie drept răspuns la scrisoarea pe care el i-o lăsase, dar la ce bun? Ea alese blîndeţea :

„Aş vrea să ştiu ce se întîmplă cu tine. Dar mi-e teamă să ating aceste răni dureroase, care nu numai că nu s-au vindecat, dar, aşa cum mi se pare, s-au redeschis... Sînt fericită că nervii tăi zdruncinaţi s-au relaxat departe de mine. Poate chiar vei putea lucra... Transmite salutări tuturor... Cu ei te simţi bine. Nu-i urăşti, nu-i condamni cum o faci cu mine. Vezi, eu eram aceea care voiam să plec şi ai plecat tu. Ca întotdeauna, eu sînt aceea care rămîn locului, cu grijile mele şi sufletul sfîşiat.“ [1]

Cuminţit, Lev Tolstoi îşi recunoscu greşelile :

„Nu-ţi spun ca să te liniştesc, dar am înţeles într-adevăr cît de vinovat sînt faţă de tine. Din clipa cînd mi-am dat seama şi am smuls din sufletul meu tot felul de vini imaginare şi am făcut să renască dragostea pentru tine şi Serghei, m-am simţit mai bine!“

Se înapoie la Moscova, hotărît să accepte un compromis între viaţa de societate pe care o recomanda soţia sa şi viaţa după preceptele di-

[1] Scrisoare din 22 decembrie 1885 (n.a.).

vine, a cărei necesitate o simțea din ce în ce mai mult. Peste trei săptămîni, un doliu neaşteptat făcu să devină şi mai mare tristeţea căsniciei. La 18 ianuarie 1886, cel mai mic fiu al soţilor Tolstoi, micuţul Alexei, în vîrstă de patru ani şi jumătate, muri de anghină, după ce se sufocase şi horcăise treizeci şi şase de ore în şir. „Scumpă Tania, scria Sonia surorii ei, oare inima ta înţelege durerea mea ? Astăzi l-am înmormîntat pe Alioşa..." Lev Tolstoi privi lucrurile mai detaşat, după obiceiul său : „Tot ce pot spune, scrise el lui Certkov, este că moartea unui copil, care altădată mi se părea crudă şi de neînţeles, astăzi mi se pare rezonabilă şi bună. Prin această moarte, ne regăsim cu toţii uniţi într-o dragoste mai strînsă şi mai vie decît înainte." [1] Iar unei verişoare mai îndepărtate, doamna Young : „Soţia mea este foarte lovită de acest deces şi eu de asemenea sînt trist că acest băieţaş pe care-l iubeam nu mai există, dar pot cădea pradă disperării numai acei care închid ochii în faţa poruncilor divine, cărora cu toţii le sîntem supuşi." [2]

Timp de cîteva luni, viaţa celor doi soţi fu mai armonioasă, fiecare străduindu-se să cruţe felul de a fi al celuilalt. Lev Tolstoi termină eseul *Ce trebuie să facem ?*, apoi povestirea *Moartea lui Ivan Ilici* şi scrise alte basme pentru „Mediatorul", un articol violent împotriva lui Nicolae I, *Nicolae Ciomăgaşul*, o piesetă de teatru : *Primul rachier...* [3]

---

[1] Scrisoare din 18 ianuarie 1886 (n.a.).
[2] Scrisoare din 23 ianuarie 1886 (n.a.).
[3] Comedioara reprezintă o adaptare pentru scenă a nuvelei *Cum şi-a răscumpărat un drăcuşor bucata de pîine.* Ca bază pentru subiectul nuvelei şi al piesei a servit o veche legendă rusă, referitoare la originea fabricării rachiului. Pieseta, care a fost ilustrată muzical de V. S. Serov, a fost jucată pentru prima dată la Petersburg, în iunie 1886, pe scena teatrului de bîlci al fabricii de porţelanuri. Curînd după prima reprezentaţie, cenzura a interzis punerea în scenă a comediei. Interzicerea a rămas în vigoare pînă în 1917 (n.tr.).

În vară, la Iasnaia Poliana, avu bucuria de a-şi vedea copiii apropiindu-se de el. După pilda tatălui lor, toţi se duseră să muncească pe ogoare pentru a-i ajuta pe mujici. Chiar şi Sonia, îmbrăcată ţărăneşte, li se alătura cîteodată, cu o greblă pe umăr. Echipa de bărbaţi, din care făceau parte Lev Tolstoi şi cei doi fii, Ilia şi Lev, secera de la ora patru dimineaţa. „Tatăl meu secera bine, dar transpira mult şi se vedea că oboseşte." Cealaltă echipă, mai puţin serioasă, era alcătuită din tinerele fete, guvernanta franţuzoaică, Serghei... „Noi, femeile, povesteşte Tania, ne înşiram, răsturnam brazdele la soare, făceam grămezi şi transportam fînul pînă la «curtea boierului». Dar nu pentru boier lucram noi, ci în folosul ţăranilor, care, pentru faptul de a fi secerat cîmpul «stăpînului», primeau jumătate din recoltă." La amiază, gustare la umbra copacilor. Apoi bărbaţii reluau coasele şi se întorceau pe lanuri sub un soare dogoritor. În amurg, escortînd un Tolstoi zburlit şi ilar, trupa, cîntînd, se înapoia acasă. Uneori, Maşa, lăsînd grebla, făcea semne unei tinere ţărănci şi o antrena într-un dans îndrăcit. „Este de la sine înţeles, observă Ilia Tolstoi, că nu toată lumea împărtăşea ideile tatei şi nu toţi lucrau din convingere."

Secerişul fu asigurat la fel de către „micii boieri" şi „micile boieroaice". Cîtva timp a existat în familie o supralicitaţie filantropă. Tania vizita pe ţăranii bolnavi şi nota în *Jurnalul* ei : „Nu mi-a

fost greu îngrijind și pansînd piciorul murdar al Alionei.“ Ilia ara ogorul unei mame cu o familie numeroasă. Lev Tolstoi repara izba unei văduve. De altfel, el însuşi recunoştea că această campanie de milostenie semăna cu o comedie. Copiii şi invitaţii îşi puneau basmale colorate şi cizme ; se muncea ca şi cum s-ar fi practicat un sport ; seara, îşi arătau, cu o plăcută emoţie, bătăturile ce şi le făcuseră în palme. Dar principalul era să munceşti în înţelesul cel mai bun al cuvîntului, gîndea Lev Tolstoi, convingerea va veni după aceea.

Ei, ţăranii, zîmbeau de aceste distracţii bucolice. Mai surprinşi au fost cînd Lev Tolstoi le-a ţinut o conferinţă despre beţie, rugîndu-i să se oblige în scris să nu mai bea. Îi implora de asemenea să renunţe la fumat, deoarece el însuşi renunţase. La porunca sa, ei îşi aruncară tutunul în groapa pe care el o săpase în acest scop. Dar, în spatele său, continuară să tragă din ţigară şi să se îmbete cu rachiu. El o ştia şi suferea ca de minciuna unei fiinţe dragi. Cînd îi ceru lui Certkov să-şi dea adeziunea la „Liga împotriva alcoolismului“ al cărei promotor în Rusia se glorifica a fi, acesta îi răspunse că nu putea să jure nimic, deoarece Hristos a spus : „Nu vei depune jurămînt“. Acest argument n-ajunse să-l convingă pe Lev Tolstoi.

În toiul verii toride, conduse la gara din Tula pe Ozmidov, pe fiica sa şi un alt discipol care plecau în Caucaz pentru a întemeia o „colonie tolstoiană“ [1]. Puţin după aceea, voind să dea tuturor un exemplu de fericire prin muncă fizică,

[1] Această colonie tolstoiană nu fiinţă decît cinci luni (n.a.).

fu victima unui accident : căra fîn pentru văduva unui mujic, cînd, pierzîndu-şi echilibrul din cauza unei mişcări greşite, căzu din căruţă şi se lovi la un picior. Rana, neglijată, se infectă. Se produse o periostită. Ţintuit la pat, bolnavul depindea complet de soţia lui. Ea se consacră cu plăcere acestui copil bărbos care dîrdîia de febră. Îngrijirile cele mai intime, mai respingătoare, o umpleau de satisfacţie. Totuşi, slăbit şi înduioşat, el nu se împotrivea. Pentru prima oară, nu-i era frică de moarte. „Mor dintr-o rană la picior, scria el lui Ozmidov. Cursul vieţii s-a îngustat pînă la a nu mai fi decît un fir subţire...“ [1] Iar Alexandrinei Tolstaia : „Faptul de a mă simţi în mîna lui Dumnezeu este, pentru mine, minunat. Aş vrea să rămîn veşnic aşa şi, deocamdată, nu doresc să scap.“ [2] Fiilor săi le spunea cu ironie : „Stau culcat, ascult conversaţia femeilor şi sînt atît de cufundat în universul feminin, încît, vorbind despre mine însumi, spun : «Sînt aţipită»...“

În realitate nu credea că va muri. Dar pentru el era pasionant să-şi imagineze moartea, s-o adulmece de aproape, să rişte o privire în mormînt, ştiind că se va putea retrage la timp. Îşi apropia gîndurile actuale de acelea pe care le împrumutase odinioară personajului său, Ivan Ilici. Odată însănătoşit, se îndepărtă din nou de soţia sa.

„Acum că este aproape sănătos şi se plimbă m-a lăsat să înţeleg că nu mai are nevoie de mine, nota cu tristeţe Sonia, la 25 octombrie 1886. Iată-mă din nou zvîrlită ca un obiect de prisos.“ Ea se enervă pentru că, ori copiii ori tatăl veneau acum, „sub masca virtuţii“, cu „aerul rece şi preocupat“,

[1] Scrisoare din 2 septembrie 1886 (n.a.).
[2] *Ibid.*, (n.a.).

cerîndu-i făină, veşminte, bani pentru ţărani. Cînd Liovuşka o rugă să dea cîteva ruble unei creaturi hidoase şi dezgustătoare care locuia în sat, „Ganka hoaţa“, ea refuză spunînd că nu mai avea un ban în casetă. Apoi, sub privirea aspră a Taniei, care din ce în ce mai mult lua partea tatălui ei, cedă, nemulţumită, umilită, şi „Ganka hoaţa“ plecă cu obolul ei.

În realitate, Sonia avea o compensare a acestor neînsemnate jigniri ale amorului propriu. Dacă Liovuşka o neglija, nu o făcea pentru a se ocupa numai de mujici şi de filozofia sa. De cîtva timp, începuse să scrie o dramă despre viaţa ţăranilor. La 26 octombrie 1886, primul act era terminat ; la 29, al doilea. Sonia recopie manuscrisul cu un sentiment de izbîndă. Dar tandreţea n-o orbea ; „Este o lucrare bună, însă prea searbădă ; i-am atras atenţia lui Liovuşka asupra lipsei efectelor scenice“, nota ea. Dînsul o asculta, îndrepta, continua să scrie. În două săptămîni, cele cinci acte fură gata. Titlul : *Puterea întunericului* [1]. Tocmai se găsea la Iasnaia Poliana un prieten al familiei, moşierul Stahovici, care avea un real talent de actor. Lev Tolstoi îl rugă să citească piesa în faţa ţăranilor. Deoarece era vorba de o dramă ce se desfăşura la ţară, reacţiile lor, aşa gîndea el, vor fi interesante de observat. Se adunară vreo patruzeci de mujici în sala cea mare şi lectura începu. Ei ascultau cu capul plecat, cu privirea inexpresivă, în tăcere. Doar Andrei, bufetierul, izbucnea cîteodată într-un hohot de rîs. Aceste scene de ilaritate erau cu atît mai deplasate, cu cît povestea lui Nikita şi a Akulinei devenea, scenă după scenă, mai cumplită. La sfîrşit, Lev Tolstoi, exasperat, ceru publicului său să formuleze o părere asupra piesei. Ascultătorii se priviră nehotărîţi. Ce să-i spui boierului, dacă n-ai priceput o boabă ? În sfîrşit, un fost elev al şcolii de la Iasnaia Poliana mormăi :

„Mi se pare, Lev Nikolaevici, că la început Nikita s-a priceput să-şi aranjeze treburile... Dar apoi, a ajuns rău...“

Altceva nu putu scoate Lev Tolstoi de la acei pe care-i considera ca pe cei mai buni judecători în materie de artă. Seara, îi spuse supărat lui Stahovici :

„Bufetierul este cel vinovat ! Pînă acum te considera ca pe un fel de general, îi dădeai trei ruble bacşiş la bufet... Şi, deodată, ţipi, imiţi un beţiv... Cum putea să nu rîdă ? Rîzînd, i-a împiedicat pe ceilalţi mujici să înţeleagă sensul piesei...“ [1]

Trimise *Puterea întunericului* lui Certkov pentru a o tipări în colecţia *Mediatorului* şi începu să scrie o comedie, *Roadele învăţăturii* [2]. Recapitulînd lucrările anului, Sonia putea să-şi spună, cu mîndrie, că afară de eseul *Ce trebuie să facem ?* şi cîteva articole de mai mică însemnătate, toată

[1] Iniţial, drama se numea *Cînd păsărica îşi scapă piciorul în mlaştină, se-nfundă pînă-n gît.* Exprimîndu-şi propria-i părere asupra felului în care a lucrat piesa, Tolstoi îi scria lui Certkov : „Se pare că am păcătuit cu ea, prea am finisat-o mult“. Piesa a fost publicată pentru prima dată în *Operele contelui L. N. Tolstoi,* partea a douăsprezecea, 1886 (n.tr.).

[1] *Frînturi de amintiri* de Stahovici, 1912 (n.a.).

[2] Tolstoi a început să lucreze la această piesă în 1885, cînd încă nici nu terminase drama *Puterea întunericului.* Piesa a avut opt versiuni şi a fost publicată prima dată în cartea *În amintirea lui Iuriev,* culegere editată de prietenii decedatului, Moscova 1891 ; s-a reprezentat pentru prima oară de o trupă de diletanţi la Iasnaia Poliana, la 30 decembrie 1889 (n.tr.).

producţia soţului ei fusese, cum şi nădăjduise, de ordin literar.

În prima parte a eseului *Ce trebuie să facem ?* Lev Tolstoi zugrăveşte cartierele sărace din Moscova pe care le vizitase cu ocazia recensămîntului. Siguranţa observaţiei şi rigurozitatea judecăţii sînt, aici, remarcabile. De la o pagină la alta, cititorul uluit, revoltat, respiră mirosul latrinelor, clipeşte din ochi, în penumbră, şi simte mîncărimi pe toată suprafaţa pielii. Dar, în curînd, romancierul se dă deoparte în faţa moralistului şi emoţia pe care a stîrnit-o denunţînd răul, o înlătură proclamînd soluţiile. Tot atît de confuz în mînuirea ideilor, pe cît e de precis în descrierea faptelor, el prooroceşte, ameninţă, făgăduieşte cu naiva siguranţă a autodidacţilor. Esenţa răului, cum au spus şi alţii înaintea lui, este proprietatea. Cei bogaţi, care nu produc şi se răsfaţă în viciu, în lux şi în trîndăvie, atrag pe săraci în oraşe şi îi înrobesc. „Cei săraci vin să se hrănească din firimiturile bogăţiei, scrie Lev Tolstoi. Este surprinzător că mulţi dintre ei rămîn muncitori şi nu pornesc în căutarea unor cîştiguri mai uşoare : comerţ, acaparare, cerşetorie, desfrîu, escrocherie sau chiar furt." Salariat şi sclavaj sînt sinonime. Şi cine spune sclavaj, spune depravare. Dacă cei bogaţi pot să-şi îngăduie o purtare atît de neruşinată, o fac fiindcă sînt protejaţi de stat şi de biserică. Statul este o entitate ucigaşă, creată de cei tari spre a-i stăpîni pe cei slabi. Într-o omenire ce merge pe urmele lui Hristos, n-ar trebui să existe stat. Tot aşa precum n-ar trebui să existe nici biserică. Fiindcă biserica denaturează gîndirea lui Hristos pentru a o adapta cerinţelor statului. Ea este ajutată în această treabă diabolică de ştiinţă şi artă. Adevăraţii savanţi nu sînt acei care beneficiază de sprijinul statului şi al bisericii, ci acei care „nu-şi arogă nici un drept şi nu-şi recunosc decît datorii", acei care luptă, care suferă, care mor pentru adevăr. „Nu există artişti graşi, juisori şi mulţumiţi de ei", conchise Lev Tolstoi.

Cum să combaţi răul în care se afundă omenirea ? Mai întîi, refuzînd toate regulile pe care se bazează societatea actuală. Să întorci spatele statului, să nu-l serveşti în nici un fel, să eviţi participarea la exploatarea altora, să renunţi la bani şi la posesiunea de pămînturi, să desfiinţezi industria, izvorul pauperizării, să fugi din oraşele corupătoare, să smulgi din tine orgoliul învăţăturii şi să revii la sănătoasa viaţă rurală. Dumnezeu vrea ca fiecare să muncească cu mîinile sale şi să se îngrijească singur de nevoile sale. Spiritul profită de oboseala trupului. Adevăraţii înţelepţi sînt „ţăranii gînditori" în genul lui Sintaev, mujicul cu sumanul din piele de oaie. La dracu cu inteligenţa ! Trăiască simplitatea !...

Ceea ce surprinde de la început în această predică, este entuziasmul autorului faţă de unele idei religioase pe care le crede noi, atunci cînd ele există din vremea îndepărtatului Ev Mediu, în confreriile din Vaud [1], Lollard [2] şi anabaptişti, predicînd indivizibilitatea bisericii, inutilitatea tai-

[1] Membrii unei secte creştine, care a luat fiinţă în Alpi, în secolul al XII-lea. Ei au aderat la calvinism în 1532. Unii dintre ei au fost exterminaţi de Francisc I, alţii au rămas pînă azi în văile denumite „Vaudoises", din Piemont (n.tr.).

[2] Membrii unei organizaţii de eretici, care se ocupa de îngrijirea bolnavilor, organizaţie cunoscută în Ţările de Jos în sec. al XIV-lea (n.tr.).

nelor bisericeşti şi independenţa poporului faţă de regi, magistraţi şi preoţi. Cît priveşte partea socială — un fel de comunism în sos creştin — ea păcătuieşte printr-un exces de încredere în om. Dacă fiecare l-ar iubi pe celălalt mai mult ca pe el însuşi, dacă pămîntul n-ar fi populat decît de emuli ai lui Lev Tolstoi, n-ar mai fi desigur nevoie de legi, de tribunale, de jandarmi, de guvern. Dacă toate fiinţele ar fi la fel de inteligente, puternice şi iscusite, fiecare ar lucra pentru sine şi nu ar mai fi nevoie să se împartă munca după capacităţile unora şi altora, cu riscul de a crea din nou o inegalitate jignitoare. Dacă ar fi de ajuns să nu rezişti pentru a convinge, să nu lupţi pentru a cuceri, s-ar putea lăsa la vatră armatele şi deschide graniţele.

Din păcate, natura omenească nu este plămădită din această pastă moale. Cruzimea, gelozia, trîndăvia, minciuna, violenţa sînt solid înrădăcinate în inima noastră. A spune că suprimînd mijloacele materiale de constrîngere a răului se va suprima însuşi răul, înseamnă a începe cu sfîrşitul. În expunerea doctrinei sale, Lev Tolstoi presupune încă o dată problema rezolvată şi înlocuieşte demonstraţia cu impetuozitatea dezordonată a profetului. Mînia lui îl aruncă împotriva a tot ce contemporanii săi ar fi fost ispitiţi să venereze. Cu cît o idee este mai general răspîndită, cu atît mai mult îl scoate din sărite. Ar vrea să impună mulţimii o nouă scară a valorilor. Să nege tot ce a fost spus şi făcut înaintea lui. La nevoie să creeze lumea. În treacăt, oferă soţiei sale o lecţie de umilinţă conjugală : numai femeia-mamă are drept la respectul bărbatului, celelalte nu sînt decît tîrfe. (Este depărtată vremea cînd recunoştea utilitatea socială a acestora !)

„Femeia-mamă nu va încuraja pe soţul ei la o muncă greşită şi înşelătoare care n-are alt scop decît de a se bucura de munca altora, ci, cu groază şi dezgust, va condamna o astfel de activitate care ar însemna o amăgire pentru copiii ei... Numai astfel de femei îşi domină bărbaţii şi le servesc de stea călăuzitoare..."

Citind acest paragraf, Sonia trebuie să-şi fi dat seama că nu va fi niciodată „steaua călăuzitoare", în felul în care înţelegea Liovuşka. Putea el mult şi bine să pretindă că opera sa de gînditor era mai importantă decît aceea de romancier, ea refuza să-l creadă. Dealtfel, dacă s-ar fi îndoit de judecata ei, în chiar acel an admirabila nuvelă *Moartea lui Ivan Ilici* i-ar fi dat dovada că nu se înşela. După atîtea cărţi de filozofie prăfuită, această nuvelă simplă, profundă, sfîşietoare, dovedea că Lev Tolstoi, la cincizeci şi şapte de ani, nu pierduse nimic din facultăţile sale creatoare.

Povestirea, care la început urma să se intituleze *Moartea unui judecător* [1], îi fusese inspirată de decesul, în anul 1881, al unui anume Ivan Ilici Mecinikov, judecător la tribunalul din Tula. Scriitorul cunoscuse amănuntele acestei agonii, chiar de la fratele răposatului. Primul său gînd fu de a redacta pur şi simplu jurnalul unui om luptîndu-se cu moartea, apoi lăsîndu-se pradă ei. Dar, puţin cîte puţin, începu să întrevadă tot ceea ce o povestire la persoana a treia putea aduce ca

[1] Tolstoi a început nuvela încă din 1881, sub impresia morţii lui Ivan Ilici Mecinikov, fratele cunoscutului savant rus I. I. Mecinikov. El a terminat-o în ianuarie 1886 şi a trimis-o chiar atunci la tipar. Mai tîrziu, cînd a făcut corecturi, Tolstoi a introdus în text numeroase modificări şi completări, aşa că nuvela nu şi-a căpătat forma definitivă decît la 25 martie 1886 (n.tr.).

profunzime tragică, mai ales prin reînnoirea eclerajului, schimbarea unghiurilor de vedere. Şi jurnalul se transformă în roman.

Ivan Ilici este tipul însuşi al funcţionarului conştiincios, liber cugetător, dar susţinut de cîteva principii moştenite de la părinţii săi, neînsuşindu-şi nimic ce nu-i aparţine, neprimind bacşişuri, neînşelîndu-şi nevasta, trăind „uşor, plăcut, decent". Ascensiunea sa administrativă corespunde unei descompuneri lente a căsniciei sale. Indiferenţa se stabileşte repede între cei doi soţi, apoi plictiseala, o mînie surdă. „Rămîneau doar rarele perioade de dragoste între soţi, dar care nu durau mult, scrie Tolstoi (şi este cu neputinţă de a nu ne duce cu gîndul la raporturile autorului cu Sonia !) Acestea erau mici insuliţe, unde ancorau pentru o vreme spre a porni din nou în larg, mînaţi de valurile vrajbei ascunse..." După o avansare neaşteptată, situaţia materială a eroului se îmbunătăţeşte într-atît, încît poate să se instaleze cu soţia sa într-un apartament luxos, potrivit „rangului său" şi pentru a cărui mobilare se pasionează. Mobile vechi, de stil, bronzuri, farfurii pe pereţi... Să fie oare un ecou al bucuriilor şi preocupărilor lui Lev Tolstoi, atunci cînd supraveghea lucrările noii sale locuinţe din Moscova ? „După ce isprăvi cu aranjatul, începu să se cam plictisească." Dar Ivan Ilici căzuse de pe scară încercînd să agaţe nişte perdele şi, cu timpul, durerea, în loc de a ceda, creştea. Pentru magistrat, acesta este începutul unei nelinişti tot mai pronunţate. Ghiceşte că în el se petrece ceva îngrozitor, „ceva cu mult mai important decît tot ce i se întîmplase pînă în acea zi". Consultă medicii care îl liniştesc, dar nu-l vindecă... Soţia sa, fiica sa, nu-l iau în serios, sau simulează optimismul pentru a nu-l îngrijora şi mai mult. Între el şi oamenii sănătoşi se sapă o prăpastie. Ei joacă o comedie, iar el, pentru întîia oară, pricepe esenţialul. Condamnat să stea în cameră, se zbate cu gîndul la moarte : „Am avut viaţa în mine şi acum se duce. Se duce, iar eu n-o pot ţine în loc... Dar unde am să fiu cînd n-am să mai exist ?" Pe măsură ce boala se prelungeşte, se simte mai singur, mai puţin înţeles, mai puţin iubit. Îi deranjează pe cei sănătoşi prin prezenţa sa, îi împiedică de a fi fericiţi, de a alerga după plăcerile lor, la treburile lor. Soţia şi fiica intră să-l vadă, într-o seară, înainte de a merge la teatru. Le urăşte pentru aerul lor de vigoare, de curăţenie şi de sănătate. Ura trupului bolnav împotriva celui fraged şi alb care miroase frumos ! Singurul său prieten este servitorul Gherasim, care îl îngrijeşte, îl spală, şi cîteodată îi sprijină picioarele, ceea ce îi aducea puţină alinare. Se înduioşează, îşi plînge de milă, încearcă să se gîndească la viaţa plăcută de altădată şi îşi dă seama, înspăimîntat, că toate amintirile pe care le socotea ca fiind aur curat nu sînt decît monede false! Şi cu cît clipele de bucurie se apropiau de prezent, cu atît i se păreau mai puţin vrednice de luat în seamă şi cu atît mai mult se îndoia de ele... „Poate că n-am trăit cum se cuvine", gîndea el. Nenorocitul poate să filozofeze încît vrea, falimentul se apropie. Acum, ştie că, închipuindu-şi că a făcut o carieră reuşită, şi-a ratat viaţa, că „slujba lui, felul în care îşi rînduise viaţa, familia, interesele societăţii nu erau decît minciuni". Care este deci rolul omului pe pămînt ? De ce trăim ? De ce murim ? Soţia sa îl imploră să primească ultima împărtăşanie. El acceptă. Apoi îl cuprinde spaima. Strigă. Se linişteşte. Devine atent. „Unde este moartea ? Care moarte ? Nu mai

există nici o teamă, pentru că nu mai există moarte. În locul morții, e lumina."

Acest dublu roman al trupului care se descompune şi al sufletului care se trezeşte este, fără îndoială, una din lucrările cele mai impresionante ale literaturii universale. Autorul aduce aceeaşi precizie în analiza clinică a bolii (un cancer al regiunii abdominale), ca şi în descrierea stărilor sufletești succesive ale muribundului. Un muribund care n-are nimic excepţional şi nici măcar nu ne e simpatic, şi cu care totuşi noi descoperim că sîntem solidari, pentru că ne închipuim, prin el, care va fi propriul nostru sfîrșit. În timp ce Ivan Ilici geme de durere în patul său — ne gîndim la noi înşine, în timp ce el îşi încheie bilanțul vieții — trecem în revistă propria noastră viață. La capătul chinurilor, două sentimente domină : spaima pentru ce va fi şi zădărnicia pentru ce a fost. Nici o dizertaţie filozofică n-ar putea egala în adîncime acest „reportaj" rece, simplu, crud, fără efecte artistice — în odaia unui bolnav. Cel mai înverşunat acuzator al societăţii moderne, al lumii funcționarilor, al căsătoriei burgheze nu este autorul lui *Ce trebuie să facem ?*, ci autorul *Morții lui Ivan Ilici*.

Primii cititori ai cărţii au fost uluiţi de cinismul și măreţia ei. Stasov îi scria lui Lev Tolstoi : „Nici un popor, în nici o parte a lumii, nu posedă o operă atît de genială. Totul apare mic, meschin, în comparaţie cu aceste șaptezeci de pagini." [1] Compozitorul Ceaikovski nota, la 12 august 1886, în *Jurnalul* său : „Am citit *Moartea lui Ivan Ilici*. Mai mult ca oricînd sînt încredinţat că, dintre scriitorii-pictori care au trăit în lume, indiferent

[1] Scrisoare din 28 aprilie 1886 (n.a.).

cînd, cel mai mare este Lev Tolstoi. El singur ajunge, pentru ca rușii să nu-și plece rușinos capul, cînd se face socoteala, în faţa lor, de tot ce Europa a produs mai mare. În convingerea mea despre însemnătatea uriașă, aproape dumnezeiască a lui Tolstoi, patriotismul nu joacă nici un rol."

Cu cît Lev Tolstoi se arată mai aspru în această povestire destinată claselor instruite, cu atît îndulcește tonul atunci cînd creează, în aceeaşi perioadă, poveștile populare care servesc de ilustraţii la catechismul său : iubire de Dumnezeu, iubire pentru aproapele tău, milostenie, sărăcie... Unele din aceste povestiri moralizatoare, cum ar fi : *Din ce trăiesc oamenii ?* și *Cei trei moșnegi* prezintă o puritate de inspirație care amintește de *Biblie*. Scrise în cuvinte obișnuite, ar putea fi înțelese și de copii. Și totuşi, persoanele mari culeg din ele, dacă nu o învățătură precisă, cel puțin — ceea ce este şi mai interesant, poate — o impresie de prospeţime, un gust de reînviere.

Dacă în aceste tablouri fermecătoare Lev Tolstoi idealizează poporul, în *Puterea întunericului* el dezvăluie cumplita realitate. De ce această trecere de la moderație la violență și de la admirație la defăimare ? Pentru că, înclinîndu-se mereu în fața „înțelepciunii" mujicilor, tot poftindu-i pe intelectuali să ia exemplu de la aceștia, el simte uneori o scîrbă de boier în fața jegului fizic și moral al acestor ființe primitive. Bineînțeles, civilizația capitalistă este singura răspunzătoare de menținerea lor în această stare de animalitate. Dar, așa cum se prezintă, ei nu mai pot, în majoritatea cazurilor, să servească drept pildă burghezilor. Fără voia autorului, *Puterea întunericu-*

lui contrazice *Ce trebuie să facem?* N-are importanţă. Lev Tolstoi nu este la primul său echivoc!

Subiectul piesei i l-a procurat un fapt divers petrecut la 18 ianuarie 1880 într-un sat din gubernia Tula: mujicul Koloskov, după ce-şi asasinase copilaşul pe care îl avusese cu fiica sa vitregă, fusese cuprins de remuşcări şi-şi mărturisise crima în public. Din acest subiect banal, Lev Tolstoi a realizat o operă tenebroasă, brutală, disperată. Toate caracterele sînt subliniate cu tuşe groase şi se sprijină cu greutate pe propria lor umbră: Nichita, argatul chipeş şi slab din fire, Anisia, cu sîngele cald, stăpînită de o puternică senzualitate, bătrîna Matriona, care-l încurajează pe fiul ei, Nichita, la săvîrşirea adulterului. Achim tatăl lui Nichita, un mujic gîngav, cu frica lui Dumnezeu. Păcatul cărnii duce la crimă. Anisia îşi otrăveşte bărbatul pentru a fi liberă să-l iubească pe Nichita. Nemulţumit de a împărţi patul cu Anisia, Nichita o seduce pe fiica vitregă a acesteia, Akulina, o fetişcană de şaisprezece ani. Din această împreunare se naşte un copil. Înnebunit, Nichita îşi striveşte copilul bastard între două scînduri, în prezenţa Matrionei şi a Anisiei. Dar nu are tăria lor de suflet. El le imploră: „Nu mai pot! Unde să fug?" Crede că aude copilul care plînge. Pentru a-şi ispăşi vina, aşteptă ziua cînd Akulina se mărită şi, îngenunchiat în mijlocul mulţimii, povesteşte totul, îndemnat de tatăl său Achim, gîngavul, care oftează: „Dumnezeu! Ah! iată-l pe Dumnezeu!"

Pentru a da un iz mai mare de adevăr acestei drame a mizeriei, Lev Tolstoi îşi scosese toate notiţele, adevărate dicţionare ale graiului ţărănesc. Astfel, dialogurile sînt presărate de zicale populare, de proverbe vechi, pline de duh şi grosolane, care îl încîntau pe autor. Mărturisea că se distrase copios aliniind replicile care se alcătuiau singure. Vioiciunea cuvintelor îl făcea să uite grozăvia situaţiilor.

Emoţia pe care i-o provoca lucrarea la fiecare lectură îl îndemnă să încerce reprezentarea ei pe scena unui mare teatru. Începură discuţiile cu actriţa Savina. La 27 ianuarie 1887, acelaşi Stahovici, care citise piesa în faţa mujicilor, o citi la o serată la ministrul Curţii, Voronţov-Daşkov, de faţă fiind şi Alexandru al III-lea, împărăteasa, marii duci şi marile ducese. Acest al doilea auditoriu înţelese mai bine frămîntările sufletului ţărănesc decît primul. Ţarul socoti că drama lui Tolstoi era ceva admirabil şi că, pentru a-i asigura succesul, trebuiau reunite pe scenă trupa imperială din Moscova şi aceea din Sankt-Petersburg. Făgădui chiar că va asista personal la premieră. Dar, la 18 februarie, Pobedonosţev, procurorul general al Sfîntului Sinod, scrise lui Alexandru al III-lea că citind *Puterea întunericului*, nu putuse, de indignare, „să-şi vină în fire". După dînsul, întreaga piesă nu era decît o „negare a idealului", o „defăimare a sensului moral" şi „o ofensă adusă bunului gust".

„După cîte ştiu, nimic asemănător nu există în nici o literatură, continua el. Însuşi Zola n-a atins niciodată acest grad de realism grosolan şi brutal... Trist este faptul că drama lui Tolstoi se şi găseşte în această clipă tipărită în cantităţi uriaşe, şi este vîndută la toate răspîntiile, sub formă de broşuri populare de către colportori, cu zece copeici exemplarul." [1]

[1] *Puterea întunericului* fusese publicată în colecţia populară a „Mediatorului" (n.a.).

Impresionat de acest acces de mînie, Alexandru al III-lea reveni asupra părerii sale şi răspunse lui Pobedonosţev că admirase piesa, dar, în acelaşi timp, simţise „o oarecare silă". „Părerea mea, adăuga el, este că această dramă nu poate fi montată pe o scenă, fiind prea realistă şi prea îngrozitoare ca subiect." Şi, peste cîteva zile, în luna martie a aceluiaşi an, adresă o notă ministrului său de interne, spunînd : „Ar trebui să se pună capăt acestei obrăznicii a lui L. Tolstoi, care nu este altceva decît un nihilist şi un om fără Dumnezeu. N-ar fi rău să se interzică măcar acum vînzarea dramei lui, pentru că şi aşa a vîndut prea mult această porcărie, răspîndind-o în rîndurile poporului".

Cu toate acestea, teatrul Aleksandrovski din Sankt-Petersburg se pregătea să monteze piesa. Repetiţiile începuseră. Entuziasmul actorilor era la culme. În ajunul premierei, piesa fu interzisă.[1] Puţin după aceea, cenzura interzise şi vînzarea lucrării tipărite. Credincios teoriei sale, Lev Tolstoi anunţase între timp, prin presă, că oricine îi putea reproduce textul fără a-i plăti drepturi de autor.

[1] *Puterea întunericului* fu montată abia în anul 1895, pe scena teatrului Aleksandrovski şi, în acelaşi timp, la Moscova, de trupa teatrului popular Skomorah ; în Franţa, teatrul Antoine prezentase piesa încă din anul 1888 (n.a.).

2

«SONATA KREUTZER»

Iarna lui 1886 spre 1887 fu relativ fericită pentru căsnicia lui Lev Tolstoi. După cîteva dispute care răsunară ca ecouri înăbuşite ale marilor certuri din 1885, fiecare din soţi acceptă, de voie sau de nevoie, ciudăţeniile celuilalt : Lev Tolstoi continua să filozofeze despicînd lemne sau cosînd cizme, în timp ce Sonia frecventa saloanele, primea musafiri şi vindea, la preţuri mari, cărţile soţului ei : „S-a schimbat mult şi consideră totul cu calm şi bunăvoinţă, nota ea la 6 martie 1887. I se întîmplă să joace cu noi whist, să se aşeze la pian. Viaţa de orăşean nu-l mai scoate din sărite." Şi cîteva luni mai tîrziu : „Are aerul satisfăcut şi fericit, şi exclamă adeseori : «Ce frumoasă este viaţa !»"

În realitate, aceste clipe de euforie erau rare. Cea mai mare parte a timpului, Lev Tolstoi se arăta „amabil şi trist". Mai ales cînd reîncepea regimul vegetarian, după ce gusta dintr-o hrană mai substanţială. Cîteodată nu mînca decît legume, alteori nu mînca decît carne ori nu bea decît rom îndoit cu apă, dar tulburările sale digestive nu dispăreau. Într-o seară, la masă, o învinui pe Sonia de a fi „femeia banului". Ea îi răs-

punse prompt că vindea cu opt ruble cele douăsprezece volume din *Opere complete*, pe cînd el, odinioară, ceruse zece ruble numai pentru romanul *Război și pace*. Lev Tolstoi se supără, dar nu găsi nimic de replicat.

Privindu-l pe acest bărbat care se apropia de șaizeci de ani, cu obrazul zbîrcit, părul ce începea să-i albească, ochii cenușii și vioi ascunși sub sprîncenele zburlite, Sonia regreta pe tovarășul liber, puternic și fericit pe care-l cunoscuse, scriitorul, artistul din preajma anilor 1865.

Lev Tolstoi își reluă lucrul, dar pentru a scrie articole de edificare morală, printre care și un eseu foarte important : *Despre viață și despre moarte*. Această lucrare se strădui s-o scrie într-un stil cît mai simplu, pentru ca și un țăran s-o poată înțelege. „Contactul cu profesorii duce la prolixitate, la întrebuințarea cuvintelor greoaie și la confuzie, zicea el ; contactul cu mujicii duce la concizie, la frumuseți lingvistice și la claritate.“ [1] Ca de obicei, Sonia se însărcină să recopieze manuscrisul, dar de îndată ce transcria cîteva pagini, Liovușka le reîncepea. „Ce răbdare și ce spirit metodic !“ exclama ea, jumătate plictisită, jumătate admirativă.

Acum cînd copiii se făcuseră mari, ea trebuia să lupte pe mai multe fronturi pentru a-și menține autoritatea. În fiecare din acești Tolstoi i se părea că recunoaște o trăsătură a lui Liovușka. La masă, ea vedea reunită sub diferite chipuri, mergînd de la copilărie la adolescență, o jumătate de duzină de aspecte ale soțului ei. În cazul unui conflict, unii luau apărarea tatălui, alții a mamei.

[1] Scrisoare către contesa Tolstaia, din 13 aprilie 1887 (n.a.).

Crescîndu-i pe toți, ea se revolta că nu erau toți de partea ei.

În ce-l privea pe Lev Tolstoi, se plîngea de a fi un străin în familia sa. Mai ales cei doi băieți mai mari îl decepționau. „Nu voi avea continuatori în copiii mei, îi spunea el lui Strahov. Dacă eram tîmplar, îmi aveam băieții la bancul de lucru. Vai, nu este așa ! Unul din fiii mei (Serghei) își termină studiile universitare și vrea să devină funcționar. Celălalt (Ilia) va fi militar și de pe acum dragostea pentru galoane îi zăpăcește capul. Al treilea... dar la ce bun să mai vorbesc... Nici al treilea, nici al patrulea, nici fetele mele nu vor păși pe același drum ca mine... Ar fi fost mai bine dacă n-aș fi avut copii !“

Desigur, pentru lipsa de înțelegere a lui Ilia și Serghei față de el, o făcea răspunzătoare pe soția sa. Nu îi educase ea oare ca pe niște boieri ? Uita că nu socotise de cuviință să se opună la timp. De altfel, era fatal ca acești tineri, o dată sustrași atmosferei familiale și prinși de vîrtejul vieții studențești, la Moscova, să fie ispitiți să compare ideile ciudate ale tatălui lor cu ideile mai realiste ale colegilor și profesorilor. Fără să vrea, ei opuneau lumii tolstoiene lumea universitară. Serghei, cel mai mare, — aspru, taciturn, îndrăgostit de muzică — nu-și ascundea exasperarea cînd, venind acasă, găsea locuința invadată de adepți slugarnici. Socotea de asemenea că tatăl său era nedrept învinuind-o pe mama lui de luxul de care și el profita, fără a-și da seama. „Lev Nikolaevici, scria Serghei, pretindea simplificarea vieții familiale, dar nu indica deloc limitele și dădea rareori amănunte precise. Întrebarea unde și din ce trăiesc ai săi, cum să se dispună de bunurile funciare, în ce fel să fie educați

copiii etc., rămînea în suspensie.“ [1] Şi Ilia, deşi îşi venera tatăl, deplîngea exagerările la care îl antrena doctrina sa. „Cum am fi putut împăca viaţa potrivit cerinţelor Domnului, pelerinilor, ţăranilor, cu principiile inviolabile care ne-au fost insuflate încă din leagăn ? scria el. Adeseori, nouă, copiilor, ni se părea că nu noi eram aceia care nu-l înţelegeam pe tatăl nostru, ci că, dimpotrivă, el era acela care nu ne înţelegea pe noi pentru că se ocupa de „lucruri personale.“

După studii universitare, făcute tîrîş-grăpiş, Ilia se îndrăgosti de o tînără fată săracă, Sofia Filosofova, şi-şi puse în cap s-o ia de soţie. Lev Tolstoi şovăise îndelung înainte de a pune fiului său, de douăzeci şi doi de ani, întrebarea care-i ardea buzele. În sfîrşit, într-o seară, intrînd în camera tînărului, se strecură după un paravan şi spuse cu o voce înăbuşită : „Acum, nimeni nu ne aude, iar noi, nevăzîndu-ne, nu ne vom ruşina unul de celălalt. Spune-mi, ai avut vreodată legături cu o femeie ? — Nu“, a răspuns Ilia.

Atunci, în dosul paravanului, Lev Tolstoi izbucni în plîns de bucurie. „Am plîns şi eu cu el, va nota Ilia. Despărţiţi de acel paravan, fără nici un sentiment de ruşine, vărsarăm timp îndelungat lacrimi fierbinţi.“

Mai tîrziu, Lev Tolstoi va scrie fiului său o scrisoare pastorală despre căsătorie :

„Scopul vieţii tale nu trebuie să fie bucuria în căsnicie, ci dorinţa de a aduce mai multă iubire şi adevăr în lume. Ne căsătorim pentru a ne ajuta unul pe altul în această sarcină. Viaţa cea mai egoistă şi cea mai respingătoare este aceea a două fiinţe care se unesc pentru a se bucura din plin

[1] *Schiţe din trecut* de Serghei Tolstoi (n.a.).

de plăcerile vieţii. Vocaţia cea mai înaltă este aceea a omului care şi-a pus viaţa în slujba Domnului, săvîrşind binele şi care se uneşte cu o femeie ca să-şi împlinească mai bine acest ţel.“

Înainte de a expedia scrisoarea, Lev Tolstoi o citi în familie. Tinerele fete o găsiră sublimă, dar fură surprinse că nu se vorbea în ea despre „iubirea bărbatului pentru femeie şi despre fericirea de a procrea“. Cît priveşte pe destinatar, acest duş rece nu-i schimbă cu nimic sentimentele. La 28 februarie 1888, el se însură cu Sofia Filosofova, cu binecuvîntarea îngrijorată a lui Lev Tolstoi şi a Soniei.

Al treilea fiu, Lev, născut în 1869, era un personaj agitat şi nestatornic, care, după ce se interesase de doctrinele tatălui, nu întîrziase să le defăimeze cu neruşinare. Andrei şi Mihail, cei doi băieţi mai mici erau copii încă şi nu se distingeau deocamdată decît printr-o foarte mare lene.

Decepţionat de fiii săi, Lev Tolstoi se consola, de bine de rău, cu fetele sale. Tatiana (Tania), cea mai mare, veselă, bună, inteligentă, avea un obraz băieţesc şi purtări repezite. Pasiunea ei era pictura. Dar voia, de asemenea, să-şi educe sufletul. Atrasă la început de plăcerile mondene, se depărtase repede de ele pentru a urma preceptele tatălui ei. Acesta îi scrisese în 1885 : „Este mult mai important pentru tine să-ţi deretici odaia şi să-ţi faci supa decît să te măriţi bine“. Această frază a subjugat-o pentru toată viaţa. Cu zelul neofiţilor, se apucă să-şi spele singură lenjeria, să îngrijească de săraci şi să ţină un regim vegetarian. *Jurnalul* ei intim constituie dovada străduinţelor sale către perfecţiune. Îi vedea pe croitorul Mihailo şi pe ucenicul Serghei cosînd pentru ea „un bolero fără mîneci“ ; se şi

detesta pentru egoismul şi inutilitatea ei : „Banii pe care îi voi plăti nu pot răscumpăra faptul că două ființe omenești și-au încovoiat spinarea și au muncit pentru mine o zi întreagă, pe cînd eu nu am făcut nimic pentru ei". Se întîmpla ca două-trei zile să nu întîlnească cerșetori — și deplîngea acest lucru ca un răgaz vinovat pentru conștiința sa. „Se îndepărtează de noi pînă și această acuzare vie, pentru a ne putea fi imposibil să ne amintim de existența oamenilor înfometați și goi !" Se gîndea la moarte ? — și-și liniștea spaima amintindu-și vorbele tatălui ei : „Dacă îți pare rău de trupul tău, gîndește-te că pînă și cea mai neînsemnată părticică va servi desigur la ceva, că nimic nu va fi pierdut. Nici spiritul tău nu va pieri." Vizitiul a răcit, așteptînd-o în timp ce ea juca la niște prieteni cărți — și, rușinată, se întreba : „Cînd oare acești oameni săraci vor înceta să asculte slugarnic de acei care-i plătesc ?"[1]

Totuși, cu toată dorința ei de a fi din toate punctele de vedere demnă de omul genial al cărui nume îl purta, nu reușea întotdeauna să-și înfrîneze firea. Îi plăceau spectacolele, accepta ca tinerii să-i facă curte și găsea în același timp „odios și plăcut" să-și comande rochii frumoase și încălțăminte. Pe de altă parte, fără a-și aproba mama, o înțelegea, o plîngea și se străduia, prin tandrețe, să-i facă viața acasă suportabilă. „Mama este sfîșiată, nota ea. Se frămîntă pentru a găsi bani pe care noi, Ilia, Mașa și cu mine îi socotim cu totul inutili, dar pe care îi pretindem totuși sub formă de îmbrăcăminte și de tot felul de obiecte, iar această contrazicere o irită într-una. Sufăr așa de mult cînd o văd opunîndu-se binelui, adică la ceea

[1] *Jurnalul* Tatianei Tolstaia (n.a.).

ce tata consideră că este binele, și care este într-adevăr, cînd o văd înfuriindu-se împotriva tuturor acelora care se străduiesc să-și schimbe viața în mai bine... Spun prostii... Am aerul că o dezaprob pe mama, atunci cînd nu simt pentru ea decît iubire, tandrețe și milă."

Ar fi voit să fie preferată de acest tată, și suferea fiindcă el părea să se intereseze mai mult de Mașa. O observa pe ascuns pe sora ei mai mică pe care o socotea șireată, slugarnică, intrigantă. „Linge ciubotele tatei !" scria ea cu scîrbă. Și, din mîndrie pentru a nu-i semăna, se silea să-l contrazică pe marele om, atunci cînd i-ar fi plăcut să-i dea întotdeauna dreptate. Cînd descoperi din întîmplare *Jurnalul* Mașei, se porni cu ironiile în propriul ei *Jurnal :* „Este o mare nenorocire să ai o fire ca a ei : mincinoasă, vicleană și, în același timp, senzuală și prefăcut exaltată". Iar mai tîrziu : „Cînd nu-i de față, tata este mult mai tandru cu mine. Comparîndu-ne, el își dă seama, desigur, că dînsa se modelează mai bine după el, face mai mult pentru el, crede în el mai orbește decît mine."

Dacă gîndul la căsătorie îi trecea uneori prin minte, îl îndepărta cu brutalitate. Nici un soț nu va ajunge vreodată nici măcar la călcîiul tatălui ei. „De ce să mă mărit, cît el este aici ? Dacă m-aș căsători, m-ar urmări teribila spaimă de a pierde legătura cu el", scria ea. De altfel, ceea ce-o auzise pe mama sa spunînd despre raporturile sexuale dintre soți, o îngrozise : „Simt bucuria de a mă ști fecioară și de a nu fi trebuit să trec prin acea cumplită umilință pe care o cunoaște orice femeie și pe care am înțeles-o bine din povestirea mamei ; de rușine, ea nu voise

să părăsească odaia a doua zi după nuntă. Își ascundea obrazul în pernă și plîngea. Sînt mîndră că n-am cunoscut așa ceva și doresc să nu cunosc acest lucru niciodată !“[1]

Asupra acestui punct, Mașa împărtășea părerea surorii sale mai mari. Și pentru ea bărbatul ideal era tata. Îi semăna, de altfel, cu ochii ei mici, cenușii și pătrunzători, fruntea prea înaltă, nasul turtit și pomeții obrajilor proeminenți. Cu șase ani și jumătate mai tînără ca Tania, era mai puțin drăguță, mai puțin sociabilă, mai frămîntată, mai egoistă decît ea. Se emoționase foarte repede de izolarea morală a tatălui ei și hotărîse să fie întotdeauna alături de dînsul. Punînd în practică „creștinismul tolstoian“, ea se constrînse, ca și Tania, și chiar mai mult, la regimul vegetarian, la munca manuală și la milostenie. Voia să devină institutoare și să-și consacre viața ajutorării mujicilor. Sonia, care n-o iubea deloc, replică în mod orgolios : „V-ați născut conți și contese, conți și contese veți rămîne.“ Dar Lev Tolstoi, impresionat de frumoasele porniri ale fiicei sale, nota în *Jurnalul* său : „Simt pentru ea o mare tandrețe. Numai pentru ea. Aș putea spune că ea îi răscumpără pe toți ceilalți !“

Puțin cîte puțin, o lăsă să-i claseze corespondența, îi dictă scrisori, îi încredință manuscrise pentru copiat. De cîte ori Mașa intră în biroul tatălui, Sonia se sufoca de gelozie. După douăzeci și cinci de ani de muncă cinstită, de secretariat, nu putea accepta ca propria ei fiică s-o înlocuiască pe lîngă Liovușka. Era ca și cum soțul ei ar fi înșelat-o cu una tînără. Fără îndoială că ar fi suferit mai puțin dacă ar fi angajat o străină în locul ei, pentru simplul motiv că un adulter este mai scuzabil decît un incest. „Odinioară, eu eram aceea care copiam tot ceea ce scria el, va nota ea la 20 noiembrie 1890. Găseam în asta o bucurie. Astăzi, îmi ascunde totul, cu grijă, și încredințează fetelor lui copierea manuscriselor. Mă distruge sistematic, mă înlătură din viața lui personală, ceea ce-mi pricinuiește o durere insuportabilă... Aș vrea să mă sinucid, să fug, să mă îndrăgostesc de un alt om...“ Nici nu trecuse o lună după asta și constatînd că tînărul Pavel Biriukov, prietenul lui Certkov și discipolul lui Liovușka, se îndrăgostise atît de serios de Mașa încît se gîndea s-o ia de nevastă, Sonia se revoltă de o asemenea impertinență, apoi se bucură cu răutate : „Doresc să mă scap de Mașa. La ce bun s-o rețin ? Să se mărite cu Biriukov. Atunci, îmi voi relua locul alături de Liovușka, eu voi fi aceea care îi va copia manuscrisele și-i va face ordine în lucrările sale.“[1] Și, puțin după aceea, acest strigăt groaznic : „Mașa este o cruce pe care Dumnezeu mi-a trimis-o. Din ziua nașterii, nu mi-a adus decît neplăceri. Este o străină în familie.“[2]

„Străina“ rămase în familie cu toate suspinele tînărului pretendent, și Sonia fu în același timp mușurată și dezamăgită. În realitate, plecarea Mașei n-ar fi temperat atmosfera ce domnea în casă. Era cu neputință să duci, sub același acoperiș și în același timp, viața mondenă așa cum o concepea Sonia și viața colectivă așa cum o visa Liovușka. La Iasnaia Poliana, contesa primea, după obiceiul ei, cu mînă largă, pe vecini, prie-

[1] *Jurnalul* Tatianei Tolstaia, anii 1878—1891 (n.a.).

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 10 decembrie 1890 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 2 ianuarie 1891 (n.a.).

teni, neamuri, toţi oameni de societate, cu o spoială de cultură, îmbrăcaţi cu grijă şi care trăgeau aici cu servitorii lor. Se organizau picnicuri, partide de scăldat, partide de crochet, de tenis, concerte, reprezentaţii teatrale. Dar la aceşti onorabili invitaţi se adăugau acei pe care servitorii îi numeau „obscuri". Ei veneau să-l vadă pe stăpîn, să-i exprime entuziasmul lor, să-i smulgă cîteva sfaturi sau cîţiva bani şi să-l ajute la muncile manuale. În prezenţa lor, Sonia strîmba din nas, căci o parte din ei miroseau urît. Ea descoperea acelaşi miros în hainele lui Liovuşka, atunci cînd el ieşea după o discuţie cu aceştia. Atunci îşi aprindea casoleta de ars mirodenii, iar el spunea rîzînd că „gonea spiritele necurate cu tămîie".

Printre aceste spirite necurate erau indivizi de toate vîrstele şi de toate condiţiile sociale, idealişti sinceri şi aventurieri, curioşi şi nebuni, studenţi şi analfabeţi, popi, mujici, ofiţeri, pensionari, străini în trecere... Lipsa lor de politeţe nu-şi găsea echivalentul decît în devotamentul lor. Cu cît îl admirau mai mult pe maestru, cu atît aveau mai puţine scrupule pentru a-l deranja. Şi el îi lăsa în voia lor, încredinţat că n-avea să-i lipsească de cuvîntul său pe aceşti adepţi. El era echivalentul laic al stareţului Ambrozie, înţeleptul de la Optina-Pustîni. Dar, la Iasnaia Poliana nu exista un han pentru pelerini. Acest lucru nu-i împiedica pe unii dintre ei să petreacă acolo mai multe zile, dormind într-o şură, într-o izbă sau într-un dulap din acareturi. Cu toată lipsa de interes a acestor personaje, Lev Tolstoi nu se descuraja. „Încă un om, apoi un altul şi un altul, ofta el. Şi mi se pare întotdeauna că ultimul va fi în mod precis nou, extraordinar, că va cunoaşte

ceea ce ceilalţi ignoră, că va trăi mai bine ca alţii. Dar întotdeauna este la fel, mereu aceleaşi slăbiciuni, mereu acelaşi nivel scăzut de gîndire."[1] Cînd vreunul din vizitatorii săi era în mod vizibil un şarlatan, pentru a se scuza că l-a primit, îi spunea soţiei sale : „Dacă este într-adevăr un om rău, îi pot fi mai de folos decît acelora care sînt mai buni ca el".

Aceste explicaţii edificatoare n-o puteau satisface pe Sonia : „Ce puţin simpatici sînt toţi cei care au aderat la ideile lui Lev Nikolaevici, scria ea. Nici un singur om normal. Cît despre femei, în majoritatea lor sînt isterice."[2] Şi cita cazul Mariei Schmidt, fosta învăţătoare, care îşi consacra timpul liber recopiind operele interzise ale lui Lev Tolstoi, urmărindu-l ca o umbră pe alei, şi izbucnind în hohote de plîns ori de cîte ori îl părăsea. Mai era şi Feinerman, un evreu convertit la tolstoism, care îşi abandonase soţia însărcinată şi un copil, pentru a profita de cultura maestrului şi mai ales de ospitalitatea sa ; şi Butkevici, fiul unui moşier din Tula, care, fiind încarcerat de două ori pentru uneltiri revoluţionare, se considera drept un frate spiritual al lui Tolstoi, mînca la masa sa, dar nu rostea un cuvînt, cu chipul somnoros, cu ochii ascunşi de ochelari albaştri ; şi Ivanov, copistul, care avea o pană subtilă şi aspiraţii la sfinţenie, dar îşi întrerupea lucrările prin escapade la drumul mare şi beţii cu vodcă ; şi ţăranul Osipov, care-şi petrecea timpul citind în livadă şi nu se deranja nici măcar la apropierea boierului ; şi acel bătrîn credincios

[1] Aleksandra Tolstaia, *Tatăl meu* (New York) (n.a.).
[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 19 iulie 1887 (n.a.).

orb, care îl învinuia pe Lev Tolstoi că nu trăieşte conform doctrinei sale şi striga : „Mincinosule ! Făţarnicule !“ de cum îl auzea venind ; şi acel suedez de şaptezeci de ani, care umbla desculţ, predica „simplificarea“ morală şi vestimentară, şi pe care au trebuit să-l alunge fiindcă devenise indecent ; şi cei doi americani excentrici care, plecaţi să facă înconjurul lumii, unul prin est, celălalt prin vest, îşi dădură întîlnire la autorul broşurii *Ce trebuie să facem ?* ; şi morfinomanul care demonstra dogmele creştine cu ajutorul matematicii, şi grasul, cretinul Kohlov, care o urmărea pe Tania cu stăruinţele sale, din iubire pentru tolstoism ; şi toţi ceilalţi, guralivii, leneşii, ignoranţii, rataţii, slugarnicii...

Mai tîrziu, Maxim Gorki, petrecînd o zi la Iasnaia Poliana, va spune, vorbind de tolstoieni : „Este într-adevăr ciudat să-l vezi pe Lev Nikolaevici printre ei. Seamănă cu o clopotniţă impozantă, al cărei clopot răsună în toată lumea, iar în jurul ei aleargă nişte jăvruţe demne de dispreţuit, şirete, care se străduiesc să latre după diapazonul lui, aruncîndu-şi una alteia priviri invidioase : cine a lătrat mai mult, cine a reuşit să placă mai mult maestrului ? După părerea mea, aceşti oameni profanează atmosfera de la Iasnaia Poliana, prin miasmele de laşitate, de făţărnicie, de combinaţii murdare, prin miasmele de aşteptare a moştenirii.“

De fapt, glasul lui Lev Tolstoi nu atrăgea numai lepădăturile omenirii. Din ceata mizerabilă a tolstoienilor se detaşau indivizi inteligenţi şi sinceri, ca de pildă Certkov şi Biriukov, care se devotau tipăririi cărţilor în *Mediatorul* ; fermecătorul pictor Ghe, pe care copiii îl numeau „bunicul“ ; credinciosul Strahov ; chirurgul Raievski ; inspectorul apelor şi pădurilor, Kern ; Sintaiev-fiul, nesupus la serviciul militar, eliberat de curînd din fortăreaţa Schlüsselburg ; Wilhelm Frey, care plecase în America fiind comunist, se naturalizase acolo şi revenise ca propagandist al ideilor lui Auguste Comte [1] ; tînărul prinţ Kilkov, care, fără a-l fi întîlnit vreodată pe Tolstoi, se apucase, aşa cum preconiza acesta, să-şi împartă pămînturile ţăranilor, nepăstrînd pentru el decît un lot de trei deseatine... Ici şi colo, în Rusia, în provincia Tver, în provincia Smolensk, în Caucaz, se întemeiau mici comunităţi agricole tolstoiene, cu existenţe nesigure.

Şi în străinătate, cuvintele lui Lev Tolstoi trezeau vocaţii printre intelectualii în căutarea unei noi credinţe. În 1887, tînărul Romain Rolland, elev la Şcoala Normală, scrise înţeleptului de la Iasnaia Poliana pentru a-l asigura de admiraţia sa şi a-i cere să-l lămurească asupra importanţei muncii manuale în educaţia spiritului uman. La 4 octombrie 1887, Lev Tolstoi îi răspunse printr-o scrisoare lungă, în limba franceză :

„Le travail manuel dans notre société dépravée — la société des gens dits civilisés — s'impose à nous uniquement pour la raison que le défaut principal de cette société a été et est jusqu'à présent celui de se libérer de ce travail et de profiter, sans leur rendre la pareille, du travail des clases pauvres, ignorantes, malheureses, qui sont esclaves, comme les esclaves du vieux monde... Je ne croirai jamais à la sincerité des convictions chrétiennes, philosophiques ou humanitaires, d'une

[1] Filozof francez idealist, întemeietorul pozitivismului (1798—1857) (n.tr.).

personne qui fait vider son pot de chambre par une servante. La formule morale la plus simple et courte, c'est de se faire servir par les autres aussi peu que possible, et de servir les autres autant que possible... C'est cela qui pousse involontairement un homme moral et sincère à preferer aux travaux scientifiques et artistiques le travail manuel : l'ouvrage que j'écris pour lequel j'ai besoin du travail des imprimeurs ; la symphonie que je compose, pour laquelle j'ai besoin des musciens ; les expériences que je fais, pour lesquelles j'ai besoin du travail de ceux qui font les instruments de nos laboratoires ; le tableu que je peins, pour lequel j'ai besoin de ceux qui font les couleurs et la toile : tous ces travaux peuvent être des choses utiles aux hommes, mais peuvent être aussi — comme elles sont pour la plupart — des choses complètement inutiles et même nuisibles. Et voilà que, pendant que je fais toutes ces choses dont l'utilité est fort douteuse, et pour produire lesquelles je dois faire travailler les autres, j'ai devant et autour de moi des choses à faire sans fin et qui toutes sont indubitablement utiles aux autres, et pour produire lesquelles je n'ai besoin de personne : un fardeau à porter pour celui qui est fatigué, un champ à labourer pour un propriètaire qui est malade, une blessure à panser ; mais sans parler de ces millièrs de choses à faire qui nous entourent, qui n'ont besoin de l'aide de personne, qui produisent un contentement immédiat dont ceux pour le bien desquelles vous le faites : planter un arbre, élever un veau, nettoyer un puits sont des actions indubitablement utiles aux autres et qui ne peuvent pas être préférées par un homme sincère aux occupations douteuses qui, dans notre monde, sont prêchées comme la vocation la plus haute et la plus noble de l'homme..." [1]

---

[1] „În societatea noastră depravată — societatea oamenilor așa-ziși civilizați — munca manuală ni se impune doar pentru motivul că greșeala principală a acestei societăți a fost și este pînă acum aceea de a se elibera de această muncă și de a profita, fără a plăti cu aceeași monedă, de munca claselor sărace, inculte, nenorocite, care sînt sclave, ca și sclavii lumii antice... Nu voi crede niciodată în sinceritatea convingerilor creștine, filozofice sau umanitare ale unei persoane care își golește oala de noapte făcînd apel la o servitoare. Formula morală cea mai simplă și cea mai scurtă este de a te face servit de către alții cît mai puțin cu putință și de a-i servi pe ceilalți cît mai mult cu putință. Acesta este imboldul care-l împinge involuntar pe un om moral și sincer să prefere lucrul manual lucrărilor științifice și artistice : opera pe care o scriu, pentru care am nevoie de munca tipografilor ; simfonia pe care o compun, pentru care am nevoie de muzicanți ; experiențele pe care le fac, pentru care am nevoie de munca celor ce fabrică instrumentele din laboratoarele noastre ; tabloul pe care-l pictez, pentru care am nevoie de cei care prepară culorile și pînza ; toate aceste munci pot fi folositoare omului, dar la fel pot fi — cum și sînt în cea mai mare parte — lucruri cu totul inutile și chiar dăunătoare. Și iată că în timp ce fac toate aceste treburi a căror utilitate este foarte îndoielnică, și pentru care, spre a le produce, mai trebuie să pun și pe alții să muncească, în fața și în jurul meu am nesfîrșit de multe lucruri de făcut, toate neîndoios folositoare celorlalți și pe care, pentru a le înfăptui n-am nevoie de ajutorul nimănui ; o povară de dus pentru cel care este obosit, o țarină de arat pentru un proprietar care este bolnav, o rană de pansat ; fără a mai vorbi de acele mii de lucruri de făcut în jurul nostru, care n-au nevoie de ajutorul nimănui, care produc o mulțumire imediată acelora pentru al căror bine le faci : a sădi un arbore, a crește un vițel, a curăța o fîntînă sînt acțiuni fără nici o îndoială folositoare altora și care nu se poate să nu fie preferate, de un om sincer, ocupațiunilor îndoielnice care, în lumea noastră, sînt propovăduite ca fiind vocația cea mai înaltă și mai nobilă a omului" (n.tr.).

În anul care trecuse, în 1886, Paul Déroulède[1], venit în Rusia pentru a obişnui opinia publică cu ideea necesităţii unei alianţe franco-ruse, se dusese, din curiozitate, la Iasnaia Poliana. Întîlnirea dintre apostolul non-violenţei şi autorul *Cîntecelor soldatului* fusese, paradoxal, din cele mai cordiale. Lev Tolstoi socoti că acest „revanşard" avea trăsături simpatice. Totuşi, la masă, cînd vizitatorul îşi exprimase nădejdea că un viitor război ar reda Franţei Alsacia şi Lorena, nimeni nu-l susţinu. Atunci, la rugămintea sa, Lev Tolstoi îl duse pe cîmp şi-i întrebă pe mujici pentru a şti dacă, în cazul unui conflict, ar fi fericiţi să se bată împreună cu francezii împotriva germanilor. „Da de ce ? răspunse ţăranul Procopie. Mai bine să poftească să lucreze cu noi, şi să-l aducă şi pe neamţ. Cînd ne vom fi terminat lucrul, ne vom plimba. Şi-l vom lua şi pe neamţ cu noi. Este un om ca toţi ceilalţi !" Mare satisfacţie pentru Tolstoi. Paul Déroulède plecă nemulţumit.

Alţi străini îl urmară : savanţi, scriitori, gînditori, călători, profesorul de filozofie Masaryk, viitorul preşedinte al Republicii cehoslovace, Loewenfeld, directorul teatrului Schiller, topograful Stockheim, fiziologul Charles Richet... Fiecăruia, Lev Tolstoi îi acorda o audienţă. „Este preţul de răscumpărare a gloriei lui Liovuşka şi a celebrităţii doctrinelor sale"[2], spunea Sonia.

Această curte numeroasă, de linguşitori şi de turişti, care roiau în jurul lui Lev Tolstoi, nu-l împiedeca să-şi păstreze preferinţa pentru intolerantul Certkov. Chiar absent, acest om punea stăpînire pe gîndurile lui. El tocmai se căsătorise cu Anna Konstantinova-Dietrich, o studentă slăbuţă, cu obrazul palid şi ochii bulbucaţi bolnăvicios, care se pasiona pentru filozofie, exagera ideile soţului ei şi nu-şi dorea altceva decît să-i fie colaboratoare. Ea îl ajută pe Certkov să transforme proprietatea lor din Lizinovka într-un centru de propagandă neo-creştină. De acolo, discipolul adresa maestrului scrisori în care elogiile alternau cu mustrări respectuoase. Între ei, intimitatea era atît de desăvîrşită, încît Lev Tolstoi îi mărturisea nu numai frămîntările sale metafizice, ci, de asemenea, dramele sale familiale. Certkov îi scrise într-o zi că se felicita de a fi găsit în căsătorie o tovarăşă spirituală excelentă şi îl plîngea pe Lev Tolstoi de a fi lipsit de o astfel de fericire. Această scrisoare căzu în mîinile Soniei, care se revoltă : „Acest om obtuz, viclean, fals, care s-a priceput să-l prindă pe Lev Tolstoi în mrejele lui, ar vrea (şi asta, fără îndoială, în numele principiilor creştine) să desfacă legăturile care ne unesc atît de strîns de douăzeci şi cinci de ani, nota ea la 9 martie 1887. Trebuie rupte toate relaţiile cu Certkov, care nu-i decît minciună şi răutate." Din fericire, vizitele lui Certkov erau rare : lucra de la distanţă şi-şi împroşca veninul prin poştă.

La 3 iulie 1887, copiii organizară un mic concert cu participarea unui elev al Conservatorului din Moscova, Liasota, angajat pentru a da lecţii celui de al treilea fiu al familiei Tolstoi ; Liasota la vioară şi Serghei la pian interpretară *Sonata Kreutzer*. Lev Tolstoi, căruia îi plăcea mult opera lui Beethoven, o ascultă, cu lacrimi în ochi, apoi, în timp ce se executa *presto*, incapabil de a se stăpîni, se ridică, se apropie de fereastră, privi

---

[1] Poet şi om politic francez (1846—1914), preşedintele Ligii patrioţilor, autorul culegerii de poezii *Cîntecele soldatului* (n.tr.).

[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 19 august 1887 (n.a.).

cerul înstelat și-și înăbuși un hohot de plîns. Sonia profită de această emoție, chiar în seara aceea, cînd soțul ei rămase singur cu ea. Așa cum scrise imediat după aceea în *Jurnalul* ei, el redevenise, sub efectul muzicii, „afectuosul și drăgăstosul Liovușka". Peste cîteva săptămîni, constată că era însărcinată. La 23 septembrie 1887 aceea pe care Lev Tolstoi o sărută pe amîndoi obrajii, în fața familiei reunite pentru a sărbători nunta lor de argint, era o viitoare mamă. Sonia roșindu-se, nu îndrăznea încă să-și mărturisească starea. În ce-l privește pe Liovușka, gîndindu-se la lunga sa viață conjugală, nota laconic în carnetul său : „Ar fi putut să fie mai bine !"

În vara aceea, pictorul Repin [1], invitat la Iasnaia Poliana, executase două portrete și numeroase schițe ale maestrului. Alexandrina Tolstaia, venise, de asemenea, și se străduise să nu contrazică convingerile antiortodoxe ale lui Liovușka. Cu toată agitația din casă, cu toată îngrijorarea pe care i-o pricinuiau țăranii ruinați de pe urma unui incendiu, Lev Tolstoi lucra la mai multe

[1] *Ilia Efimovici Repin* (1844—1930), reprezentant de seamă al peredvijnicilor, artiști plastici ruși, membri ai asociațiilor expozițiilor artistice ambulante *(peredvijnice)*, înființată în 1870 și dăinuind pînă în 1923. Peredvijnicii au promovat și apărat cu consecvență principiile realismului critic și ale caracterului național și popular al artei. Ideologul și conducătorul lor a fost multă vreme pictorul G. N. Kramskoi. Printre cei mai de seamă pictori peredvijnici se numără : N. A. Kosatkin, J. I. Levitan, V. G. Perov, I. E. Repin, V. A. Serov, V. I. Suricov ș.a. În ce-l privește pe Repin, el a înfățișat în pictura sa, sub cele mai variate aspecte, viața poporului rus. Cît a fost oaspetele lui Tolstoi, de la 9 pînă la 16 august 1887, Repin a pictat două portrete ale scriitorului : unul dintre ele este vestitul portret al lui Tolstoi în bluză de culoare închisă, care se află la Galeria Tretiakov, datat de Repin : *„1887, 13—15 august, Iasnaia Poliana"* (n.tr.).

opere importante. Strădania sa nu slăbi cînd se reîntoarse la Moscova, cu familia, la 26 octombrie 1887. Scriind *Despre viață și despre moarte*, se gîndea la un roman teribil, „definitiv", împotriva senzualității. Discipolii săi însă nu aveau oare să-i reproșeze de ce blestemă trupul, atunci cînd sarcina soției lui era atît de avansată ? Pentru a preveni atacurile lor, socoti nimerit să le aducă aminte că procrearea în căsătorie este îngăduită și chiar recomandabilă.

„Aceasta nu este desfrîu, scria el la 20 martie 1888 lui Certkov, ci voința Domnului... Dacă n-ar mai exista nașteri, n-am mai putea spera că împărăția Domnului va coborî într-o zi pe pămînt ! Sîntem de pe acum corupți și ne vine greu să ne purificăm, pe cînd cu apariția unei noi generații, în fiecare familie apar suflete curate, care pot rămîne așa. Fluviul este tulbure și murdar, dar izvoarele care se varsă în el sînt numeroase și stăruie în noi nădejdea de limpezire completă a apei".

Unsprezece zile mai tîrziu, la 31 martie 1888, Sonia, după două ore de chinuri cumplite, aduse pe lume al treisprezecelea copil, un băiat, care fu botezat Ivan (Vanicika). Cînd tatăl sexagenar luă copilașul în brațe și-l apropie de barba lui căruntă, mama nu-și putu reține lacrimile de recunoștință. „Este o minune din partea lui Liovușka ! scria ea din Moscova, la 11 aprilie, surorii ei. Este foarte fericit că-i băiat și îl răsfață în mod special. N-aș putea spune cu cine seamănă. Mare, ochii inexpresivi, părul negru, mi se pare că este mereu același *baby*, continuarea predecesorilor, iar nu o ființă nouă."

Totuși, două săptămîni după această naștere, fericitul tată hotărî că era necesar să-și dezmor-

ţească picioarele şi porni pe jos, cu desaga în spinare, la Iasnaia Poliana, cu tînărul fiu al pictorului Ghe. Distanţa era de o sută nouăzeci şi şase de verste.[1] Drumeţii o străbătură în cinci zile, pe ploaie, vînt, soare. Ajungînd la Iasnaia Poliana, Lev Tolstoi se simţea sufleteşte de douăzeci de ani. Întrucît Sonia îi scria : „Micuţul Ivan este tare slab, se dezvoltă prost şi asta mă frămîntă“[2], el răspunse cu o splendidă siguranţă :

„Nu-ţi face prea multe griji din cauza lui Ivan, sufleţelul meu drag. Dumnezeu ne-a dăruit un prunc, el îi va da şi hrana... Mă simt atît de bine, vioi, simplu şi afectuos cu tine, aşa cum sper că eşti şi tu cu mine...“[3]

Reîntors la Moscova, avu din nou ocazia să asculte *Sonata Kreutzer*, cîntată de Liasota şi Serghei, în cursul unei adunări prieteneşti, în salonul familial. Printre invitaţi se găseau pictorul Repin şi actorul Andreiev-Burlak. Din nou, profund impresionat de muzica lui Beethoven, Lev Tolstoi propuse celor doi bărbaţi să exprime emoţia pe care le-o procura această bucată, servindu-se fiecare de mijloacele proprii artei sale. El va scrie o povestire intitulată *Sonata Kreutzer* şi actorul o va citi în public, în faţa unui tablou zugrăvit în acest scop de către pictor. Acesta din urmă îi relatase, în vara trecută, la Iasnaia Poliana, că într-o zi, în tren, un necunoscut îi povestise, cu lacrimi în ochi despre nefericirile sale conjugale. Lev Tolstoi se sesiză de această idee, o compară cu una din nuvelele sale neterminate, *Ucigaşul soţiei sale* şi-şi dădu

[1] Aproximativ două sute de kilometri (n.a.).
[2] Scrisoare inedită a contesei Tolstaia din 26 aprilie 1888 (n.a.).
[3] Scrisoare din 28 aprilie 1888 (n.a.).

seama că deţinea un subiect extraordinar, profund şi tare, aşa cum îi plăcea acum. Tratîndu-l sub formă de monolog — deoarece textul urma să fie declamat de Andreiev-Burlak — el va accentua, se gîndea el, partea tragică. Dar Andreiev-Burlak muri în luna mai a aceluiaşi an, Repin uită făgăduiala de a picta tabloul şi numai Lev Tolstoi îşi puse proiectul în aplicare.

Între lunile martie şi mai 1888, făcu o schiţă a romanului său în care, pentru prima oară, apărea personajul muzicantului. Apoi, lăsă deoparte manuscrisul, fără ca din această cauză să înceteze a visa la acest straniu apolog, care condamna viaţa sexuală şi familială. Ca întotdeauna, cînd descoperea o idee care i se părea justă, simţea nevoia de a o duce pînă la capăt.

Cu cît deducţiile sale îl conduceau mai departe în domeniul absurdului, cu atît se credea mai inspirat de Dumnezeu. El, care odinioară îi scria lui Certkov pentru a celebra procrearea în căsătorie, iată, că, deodată, predica aceluiaşi corespondent necesitatea abstinenţei conjugale. Hristos n-a spus oare, după sfîntul Matei (capitolul XIX, 11 şi 12) : „Fiindcă sînt fameni care s-au născut aşa din pîntecele maicii lor; sînt şi fameni care au fost făcuţi fameni de oameni ; şi sînt fameni care singuri s-au făcut fameni pentru a cîştiga împărăţia cerurilor. Cine poate înţelege, să înţeleagă.“ Aceasta, afirma Lev Tolstoi, însemna pur şi simplu că, pentru a trăi în bună înţelegere cu Dumnezeu, trebuia, dacă nu să te mutilezi, cel puţin să uiţi că ai avea un sex. Pentru aceasta, era mai cuminte pentru un bărbat şi femeie să doarmă fiecare în camere separate. Dacă nu puteau să reziste ispitei şi, din nenorocire, se năştea un copil din legăturile lor, trebuiau

să-şi interzică orice nouă apropiere atît timp cît mama îşi alăpta progenitura. „Cu alte cuvinte, femeia devine poate o bună amantă, dar cu siguranţă o mamă istovită şi o persoană bolnavă, iritabilă, isterică, scria Lev Tolstoi la 6 noiembrie 1888 lui Certkov. Aşadar, fiecare să-şi dea silinţa să nu se însoare, iar dacă s-a căsătorit, să trăiască cu soţia lui ca un frate cu o soră... Îmi vei obiecta că aceasta va însemna sfîrşitul rasei omeneşti ? Atîta pagubă ! Animalele antediluviene au dispărut într-adevăr de pe suprafaţa pămîntului, animalele omeneşti vor dispărea de asemenea... Mi-e tot atît de puţină milă pentru aceste animale în două labe ca şi de ihtiozauri..."

În luna martie 1889, reluă manuscrisul şi îl modifică, în timpul vizitei pe care o făcu prietenului său, prinţul Urusov. „I-am citit *(Sonata Kreutzer)* lui Urusov, nota el. I-a plăcut mult. Este drept că subiectul este nou şi tare." Abia revenit la Moscova, primi din America un pachet de cărţi şi de broşuri cu privire la doctrinele quakerilor [1], sectă care predica suprimarea raporturilor sexuale. Coincidenţa îl surprinse ca semnul unei aprobări divine. „Am citit scrierile quakerilor, nota el la 9 aprilie 1889. Perfect. Castitate completă. Fapt ciudat este că le-am primit exact în clipa cînd sînt preocupat de această problemă." A doua zi îi scrise lui Certkov : „Nu sînt de acord cu soluţia preconizată de secta quakerilor, dar nu pot nega că este mult mai raţională decît cea rezultînd din instituţia noastră, a căsătoriei, acceptată de toţi. Nu voi putea să rezolv problema repede, fiindcă sînt un josnic moşneag libidinos !"

Ideea inocenţii regăsite îl urmărea atît de mult, încît gîndindu-se la Sonia, nota în carnetul său : „Trebuie să-i propun regimul quakerilor". Totuşi, nu îndrăznea încă să-i vorbească. Dacă ea ar fi acceptat, care din ei doi ar fi fost mai aspru pedepsit ?

Tot timpul verii îşi revăzu opera, cu o pasiune duşmănoasă. Din dragoste pentru Dumnezeu, renunţase treptat la moşie, la vînătoare, la carne, la tutun. Acum voia să renunţe la voluptate. Pentru el, duşmanul era femeia. Şi asta, pentru că se ştia prea senzual pentru a nu fi în mod permanent atras de ispită. În plăcerea fizică, renunţa la o parte din el însuşi. Actul odată terminat, o ura pe aceea care avusese asupra lui această stăpînire de o clipă. Reintra în carapacea sa cu voinţa de a nu mai ieşi de acolo niciodată. Căci numai analizînd, în singurătate, aspiraţiile sale către Hristos şi greşelile faţă de semenii săi, proiectele sale literare şi chiorăielile stomacului său, simţea adevărata fericire. Narcis bătrîn şi nepocăit, veşnic preocupat de el însuşi, îşi tulbura, dintr-o suflare, imaginea din apă, pentru plăcerea de a o vedea formîndu-se din nou după liniştirea valurilor.

În aparenţă, nimic nu este comun între Lev Tolstoi şi Pozdnîşev, eroul din *Sonata Kreutzer*, care povesteşte tovarăşului său de drum, într-un vagon, cum şi-a ucis soţia din gelozie. Însă teoriile pe care le dezvoltă personajul reflectă atît de

[1] Numele membrilor unei secte protestante numită *Societatea păcii*, fondată de puritanul G. Fox şi apărută în timpul revoluţiei burgheze din Anglia (sec. al XVII-lea) în rîndurile sărăcimii de la oraşe. Quakerii nu recunosc tainele, riturile şi clerul, refuză prestarea jurămîntului şi a serviciului militar. Fiind persecutaţi, mulţi quakeri au emigrat în America de Nord, unde W. Penn (1644—1718) a întemeiat în 1682 colonia din care s-a dezvoltat statul Pennsylvania. Azi secta quakerilor are adepţi în S.U.A., Anglia şi estul Africii (n.tr.).

exact convingerile autorului, încît, în afară de asasinat, totul pare aici autobiografic. Cît drum parcurs de cînd Lev Tolstoi și-a expus concepția sa asupra dragostei ducînd la fericirea casnică în *Război și pace !* Cu *Anna Karenina* a condamnat patima adulteră și a ridicat în slăvi tandrețea familială, dar cuplul Levin-Kitty era de-acum ros de neliniște. *Sonata Kreutzer*, a treia etapă, demonstrează că înseși legăturile conjugale sînt blestemate. Tot așa de rece cum a analizat odinioară agonia lui Ivan Ilici, el analizează acum agonia căsniciei Pozdnîșev. Pe parcurs, femeile în general și Sonia în particular, sînt violent biciuite. Pentru a da o nuanță de adevăr rechizitorului său, autorul, în fiecare clipă, îl îmbogățește cu amănunte luate din propria sa experiență. Astfel, Pozdnîșev, ca și el, a arătat *Jurnalul* său intim logodnicei sale : „Îmi reamintesc rușinea ei, spaima, apoi disperarea, cînd află despre toate faptele petrecute. Mi-am dat seama atunci că era gata să se despartă de mine. Măcar de-ar fi făcut-o !“ În altă parte, Pozdnîșev — alias Tolstoi — povestește cum soția sa a renunțat să-și hrănească copilul : „Astfel, ea fu lipsită de singurul mijloc care ar fi putut s-o scape de cochetărie. O doică alăpta copilul, cu alte cuvinte am profitat de sărăcia, nevoile și ignoranța unei femei, ademenind-o de la copilul ei la al nostru, și drept răsplată i-am împodobit capul cu o bonetă cu panglici.“ Și iată vechea nemulțumire împotriva instalării la Moscova : „Și ca un făcut, cînd părinții își fac viața nesuferită, tocmai atunci se impune pentru educația copiilor necesitatea de a trăi la oraș.“ Sau, mai bine spus : „Cînd copiii au început să crească și caracterele lor au prins să se contureze, s-au transformat în aliați pe care

fiecare dintre noi căuta să-i atragă de partea sa. Sărăcuții de ei, sufereau cumplit din această pricină, dar noi, încleștați cum eram în războiul nostru neîncetat, nu ne sinchiseam de ei.“

Cu greu am putea să nu ne gîndim la exasperarea care, uneori, îl cuprindea pe Lev Tolstoi în prezența Soniei, atunci cînd Pozdnîșev spuse despre soția sa : „Uneori, privind cum își ducea lingurița la gură, cum plescăia sorbind ceaiul, legănîndu-și piciorul, o uram pentru aceste lucruri, ca pentru cea mai infamă faptă. Pe atunci nu observasem că perioadele de furie se repetau cu perfectă regularitate, corespunzînd perioadelor cărora noi le ziceam de dragoste. O perioadă de dragoste intensă atrăgea o lungă perioadă de furie ; o manifestare mai slabă de dragoste atrăgea o perioadă mai scurtă de vrajbă... Eram ca doi pușcăriași, ferecați cu același lanț și roși de ură unul împotriva celuilalt, și ne înveninam unul altuia viața, străduindu-ne să nu vedem lucrul acesta. Pe atunci încă nu știam că în nouăzeci și nouă la sută din căsnicii, oamenii trăiesc în același infern ca și mine.“

Și certurile lui Pozdnîșev cu soția lui, cît de mult amintesc certurile autorului cu Sonia ! „Eu urlu : «Taci !» sau ceva asemănător. Ea iese din cameră ca o vijelie și se repede spre odaia copiilor. Eu încerc s-o rețin, ca să sfîrșesc ce am de spus, și o apuc de mînă. Ea se preface că o doare și țipă : «Copii, tatăl vostru mă bate !» Mă întorc în cabinet, să mă ascund, să plec în America... Pe la vreo unsprezece sosește soră-sa ca sol trimis de ea... Și începe obișnuitul dialog : «E într-o stare groaznică ! Ce înseamnă asta?»...“

Apariţia virtuosului, interpretarea pe care o dă *Sonatei Kreutzer*, trezirea geloziei în inima lui Pozdnîşev, în sfîrşit, omorul, toate acestea, desigur, sînt imaginare. Dar, pînă la ultimul rînd al romanului apare dezgustul autorului pentru căsătorie, care nu este decît „prostituţie legalizată", ura sa faţă de femei, „care se răzbună pe noi acţionînd asupra simţurilor noastre", convingerea sa că, pentru a se supune voinţei Domnului, omul trebuie să se abţină de a procrea : „Din toate pasiunile, cea mai puternică, mai perfidă şi mai îndărătnică este dragostea trupească, senzuală. Deocamdată, omenirea trăieşte avînd în faţa ei un ideal care, fireşte, nu este idealul iepurilor, sau al porcilor, adică de a se înmulţi la maxim şi nici idealul maimuţelor sau al parizienilor, adică de a profita în modul cel mai rafinat posibil de plăcerile sexuale..." Şi apoi : „Se va stinge oare specia umană pentru că o duzină sau douăzeci de bărbaţi refuză să trăiască porceşte ?"

Roman de moravuri ? Pamflet împotriva omenirii ? Confesiune ? Profesie de credinţă ? *Sonata Kreutzer* este cîte puţin din toate acestea. Violentă, sfîşietoare, grotescă, tragică, admirabilă, această lucrare impresionează prin accentul ei de crudă sinceritate. Autorul s-a complăcut din nou să se învinovăţească. Dar, de astă dată, a mers cu rafinamentul pînă la a-şi întina soţia o dată cu el însuşi. Fără să şovăie, a dezvăluit publicului secretul împreunărilor sale, al certurilor, al aversiunilor, a deschis larg uşile camerei sale de culcare. Ştia totuşi destul de bine că, obişnuiţi cu caracterul autobiografic al operelor sale, cititorii o vor recunoaşte pe Sonia în personajul victimei, că unii o vor plînge, că alţii îşi vor bate joc de ea.

El, care pretindea că este plin de iubire faţă de aproapele său, care se temea întotdeauna să nu rănească un suflet, cum de nu s-a gîndit la cumplita umilinţă la care o supunea pe tovarăşa sa, publicînd această carte ?

Inconştienţă sau cruzime ? El merse mai departe. Îi înmînă manuscrisul pentru a lua cunoştinţă de el şi a-l transcrie cu propria-i mînă. La 4 iulie 1889, nota în *Jurnalul* său : „Sonia o copiază *(Sonata Kreutzer)* şi se emoţionează !" Ciudat dar pentru nunta de argint. Ea citea, se indigna, plîngea. Cum oare, gîndea dînsa, acest bărbat, care timp de douăzeci şi cinci de ani predicase în întreaga Rusie că cea mai nobilă chemare a unei femei era căsătoria şi procrearea, putea să-şi renege în mod public idealul ? Cum îndrăznea să recomande altora castitatea, atunci cînd la şaizeci de ani o lăsase însărcinată pentru a treisprezecea oară ? Voi să-l facă să înţeleagă, dar el luă o atitudine trufaşă, invocă misiunea ce o avea pe pămînt şi, în faţa măreţiei lucrului scris, ea se înclină.

Abia copiată, lucrarea fu dusă la Moscova şi citită de Koni, la 28 octombrie 1889, la familia Kuzminski, în prezenţa cîtorva scriitori : a doua zi, altă lectură în redacţia „Mediatorului" ; noaptea, scribi voluntari reproduseră textul ; în mai puţin de o săptămînă, aproape opt sute de exemplare litografiate se răspîndiră în Sankt-Petersburg ; apoi dublînd, triplînd acest număr, broşurile se răspîndiră în provincie. Romanul nu fusese încă tipărit, cenzura nu se pronunţase şi, totuşi, întreaga Rusie discuta cu înfocare această carte. După părerea lui Strahov, oamenii nu se mai întîmpinau pe stradă spunînd : „Ce mai faci ?" ci : „Ai citit *Sonata Kreutzer ?*" Unii afirmau sus şi tare că-i

genială, alții că este scandaloasă ; Biserica tuna și fulgera ; adepții amorului liber de asemenea : și femeile necăsătorite, și mamele de familie !... Apărură numeroase articole despre acest subiect și chiar lucrări literare, din care cea mai remarcabilă este o povestire de Leskov : *Cu privire la „Sonata Kreutzer“*.

În fața acestui scandal, Sonia avea impresia că valuri de noroi o improșcau din cap pînă în picioare. „Toată lumea mă plînge, va scrie ea, începînd cu împăratul... Dar la ce bun să invoc părerea altora ? Am simțit, în adîncul inimii mele, că acest roman era îndreptat împotriva mea, că mă rănea îngrozitor, că mă umilea în ochii lumii întregi și că spulbera tot ce păstrasem ca iubire unul pentru altul. Și aceasta, fără ca, în cursul întregii mele vieți conjugale, să fi făcut un singur gest, să fi aruncat o singură privire care să mă fi putut face vinovată în ochii soțului meu.“

Acum, o idee fixă o obseda, să nu rămînă iar însărcinată. Altminteri, ce hohot de rîs în public ! Căci — este nevoie să mai spunem? — după ce Lev Tolstoi stigmatizase pe soții depravați, nu se putuse hotărî la abstinență. Ieșind din brațele soției sale, el nota în *Jurnalul* său intim : „Și dacă s-ar naște un nou copilaș ? Ce rușine aș îndura, mai ales în fața copiilor mei ! Ei vor confrunta data (concepției) cu aceea a redactării *(Sonatei Kreutzer)*.“ [1] Ar fi voit, pentru a suprima ispita, ca Sonia să consimtă să doarmă singură. Dar ea refuza. Deci nu se putea bizui decît pe propria sa putere de stăpînire. Cînd o atrăgea spre dînsul, ea simțea un sentiment complex de triumf și de silă. „Răceala, asprimea s-au topit,

[1] *Jurnal*, 6 august 1889 (n.a.).

va nota ea, și totul s-a terminat la fel ca întotdeauna !...“ Și mai departe : „Este din nou încîntător, vesel și duios. Și asta, vai ! întotdeauna pentru același motiv. Dacă acei care citeau și citesc *Sonata Kreutzer* ar putea furișa o privire asupra vieții erotice a lui Liovușka, dacă ar putea vedea ce-l face vesel și bun, ar zvîrli divinitatea lor de pe piedestalul pe care au urcat-o.“ [1]

La începutul anului 1890, cenzura încă nu se pronunțase. Pobedonoștev scria : „Este o lucrare puternică. De cîte ori mă întreb pentru a ști dacă trebuie s-o condamn în numele moralei, n-am curajul să răspund da.“ [2] Împăratul Alexandru al III-lea socoti romanul splendid, împărăteasa fu scandalizată. În cele din urmă, ministrul de interne, îndemnat de cercurile ecleziastice, interzise publicarea *Sonatei Kreutzer* atît în broșură separată cît și în colecția *Operelor complete*.

Această știre nu-l supără prea mult pe Lev Tolstoi. Spusese ceea ce avea de spus. Dacă lucrarea era tipărită sau răspîndită sub formă de manuscris, asta nu-l interesa. În schimb, era impresionat de învinuirile pe care i le adresau numeroși cititori. Corespondența sa se triplase ca volum. Din toate părțile, necunoscuți îl implorau să le precizeze dacă dorea, cu adevărat, stingerea speței umane. Chiar și Certkov îl sîcîia pe maestru : „Așa cum se prezintă acum, scria el lui Lev Tolstoi, această carte *(Sonata Kreutzer)* nu poate decît să semene îndoială în mintea publicului, fără a-i rezolva ezitările, cu toate că le-ați fi putut elucida, sprijindu-vă pe cîteva idei creștine“.

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 17 decembrie 1890 și 21 martie 1891 (n.a.).

[2] Scrisoarea lui Pobedonoștev către Feotistov, din 6 februarie 1890 (n.a.).

Scos din sărite de atîta neînțelegere, Lev Tolstoi începu să scrie o postfață romanului său.[1] Aceasta îi dădu, păstrînd proporțiile, tot atîta bătaie de cap ca și romanul însuși. Cum putea crede oare Certkov, cunoscîndu-și maestrul, că explicîndu-și teza, o va îndulci? Odată lansat, Lev Tolstoi merse pînă la capăt, strivind totul în drumul său. Pornind de la ideea că, pentru a duce o viață creștină, trebuiau înfrînate poftele trupești, recomanda, în postfață, exercițiile fizice care îndepărtează spiritul de la gîndurile necurate și critica excesul de alimentație care-l îmboldește pe om la senzualitate. Abstinența, afirma el, era absolut necesară în afara căsniciei și recomandabilă în căsnicie. De altfel Isus nu instituise niciodată căsătoria; căsătoria era o invenție a bisericii. „N-a fost niciodată și nici nu poate fi vorba de căsătorie creștină, așa cum nu poate exista un cult creștin, nici propovăduitori sau preoți creștini, nici proprietate creștină, nici armată, justiție sau stat creștin."

În timp ce-și redacta diatriba, Sonia era din nou stăpînită de frica de a fi iar însărcinată de acest apărător al sterilității. „Mi-e tare teamă că sînt iarăși însărcinată, nota ea la 25 noiembrie 1890. Toată lumea va afla această rușine și se va repeta cu răutate gluma care circulă în societatea moscovită: «Iată adevărata postfață la *Sonata Kreutzer*»."

Pentru a-și înțelege mai bine soțul, își puse în cap să copieze *Jurnalul* intim pe care el îl

[1] Tolstoi a început să scrie postfața în octombrie 1883 și a terminat-o în aprilie 1890 „Ca răspuns la întrebarea ce crede autorul despre subiectul povestirii". În această postfață, explicînd sensul povestirii, scriitorul sărăcește considerabil conținutul ei, căci o reduce la o propovăduire a „adevărurilor" evanghelice (n.tr.).

ținuse în anii tinereții. Unele pasaje o jigneau, ca și prima oară cînd le citise: „Am copiat astăzi *Jurnalul* lui Liovușka, nota ea, și m-am oprit acolo unde el scrie: «Amorul nu există, nu există decît o nevoie trupească de împreunare fizică și nevoia rezonabilă de a avea o tovarășă de viață». Dacă aș fi cunoscut acest precept acum douăzeci și nouă de ani, nu l-aș fi luat."[1] Și mai departe: „Ce legătură evidentă între vechile note din *Jurnalul* lui Liovușka și *Sonata Kreutzer!* Iar eu sînt musca bîzîitoare, prinsă în pînza păianjenului care-mi suge sîngele."[2]

Cînd Liovușka observă că scotocea prin hîrtiile lui, se supără. „La ce bun să cotrobăiești prin acest gunoi?" zicea el. Ea îi răspunse cu o bucurie răutăcioasă: „Suportă pedeapsa, din moment ce ai trăit atît de rău!" Atunci el îi interzise să mai continue munca de copist. „Mi-e ciudă, nota Sonia, căci am și copiat destul de mult, și îmi mai rămîne prea puțin de făcut pentru a termina caietul pe care îl am în mînă. Dar voi continua lucrul pe ascuns și îl voi termina, orice s-ar întîmpla..."[3] Acum nu-l mai respecta, își bătea joc de atitudinile lui virtuoase, îndrăznea chiar să pună la îndoială avantajele noului regim vegetarian pe care el îl descoperise într-o revistă germană: „Fără îndoială, acel care recomandă acest regim îl urmează tot atît de strict ca Liovușka, cel care predică abstinența în *Sonata Kreutzer* și care totuși se poartă ca un..."[4]

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 14 decembrie 1890 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 19 ianuarie 1891 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 15 februarie 1891 (n.a.).
[4] *Ibid.*, 6 martie 1891. Cuvintele ce urmează au fost suprimate de editori (n.a.).

Nemulţumită de a-l contrazice doar de cîte ori i se prezenta ocazia, voi să şteargă în mod public ruşinea pe care i-o provocase *Sonata Kreutzer*. Scrise deci, în chip de răspuns, un roman autobiografic intitulat *A cui este vina?* Reluînd subiectul *Sonatei Kreutzer*, dar întocmindu-l în felul ei, zugrăvi un om de lume, prinţul Prozorovski, senzual şi brutal, care, la treizeci şi cinci de ani, se căsătorea cu o tînără fată de optsprezece, Anna, pură, zglobie, nobilă şi cuvioasă. Abia logodit, îi şi privea, cu o dorinţă arzătoare, şoldurile. După ceremonia nupţială, nu aşteptă să ajungă acasă şi o posedă pe nenorocită, ca un animal, în trăsură, cu toate zdruncinăturile drumului. Ea se simţi umilită pentru tot restul zilelor. Mai tîrziu, un tînăr pictor, ofticos, amorezîndu-se de ea platonic, fiorosul Prozorovski, om sîngeros care duhnea a tutun, nu-şi putu înfrîna gelozia şi o ucise pe aceea care n-avea nimic ce să-şi reproşeze.

Sonia era foarte mîndră de povestirea ei şi o citea oricui voia s-o asculte.[1] Rudele reuşiră, cu oarecare greutate, s-o convingă să n-o publice. Dacă le dădu ascultare, o făcu pentru faptul că ameninţări mai grave se conturau împotriva soţului ei. Înţelegea să-l atace în familie, dar nu putea suporta ca el să fie atacat din afară. Deşi ura *Sonata Kreutzer*, se revolta că cenzura interzisese publicarea volumului al XIII-lea din *Opere complete* în care figura acest roman. Prieteni cu trecere la Curte o sfătuiră să încerce un demers personal pe lîngă ţar, pentru a obţine anularea acestei hotărîri. „Dacă *Sonata Kreutzer* mi-ar plăcea, dacă aş avea încredere în viitoarea

[1] *Amintiri* de V. Lazurski, paginile 4 şi următoarele (n.a.).

operă artistică a lui Liovuşka, m-aş duce personal", nota ea.[1]

În realitate, două motive o ajutară să-şi biruie dezgustul. Pe de o parte, gîndul că interzicerea volumului al XIII-lea s-ar traduce, pe plan financiar, printr-o lipsă importantă de cîştig; pe de altă parte, gîndul că, intervenind direct pentru a înlesni difuzarea cărţii, demonstra întregii lumi că nu exista nimic comun între viaţa ei conjugală şi oribila întîmplare povestită de autor. „Mai ales orgoliul mă îmboldeşte", scrise ea într-o clipă de sinceritate. Informat, Lev Tolstoi încercă s-o facă să renunţe la intenţia ei. Nu voia să datoreze nimic împăratului. Şi, de altfel, această editare a *Operelor complete* nu era, zicea el, decît o întreprindere comercială abjectă, cu totul potrivnică teoriilor sale. Nemulţumirea pe care o manifestă, sfîrşi prin a o hotărî pe Sonia.

La 28 martie 1891 plecă la Sankt-Petersburg, trase la sora ei Tania Kuzminskaia, luă legătură cu cîteva persoane influente şi, la 31 martie, scrise împăratului:

„Îmi îngădui de a solicita în mod respectuos majesăţii-voastre imperiale o audienţă, pentru a putea înmîna majestăţii voastre o petiţie cu privire la soţul meu, Lev Nikolaevici Tolstoi. Atenţiunea binevoitoare pe care majestatea-voastră va avea bunătatea să mi-o acorde, îmi va permite să-i expun condiţiile care l-ar putea readuce pe soţul meu la vechile sale lucrări artistice şi literare. De asemenea, îmi voi îngădui să semnalez majestăţii-voastre cîteva false acuzaţii aduse împotriva actualei activităţi a lui Lev Nikolaevici Tolstoi, acuzaţii care îl supără şi

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 15 februarie 1891 (n.a.).

zdruncină energia creatoare a scriitorului rus, a cărui sănătate este cam şubredă, dar care ar mai putea contribui, prin operele lui, la gloria patriei sale.

A majestăţii-voastre imperiale
credincioasă supusă
contesa Sofia Tolstaia"

Peste douăsprezece zile ea obţinu audienţa solicitată şi, la 13 aprilie 1891, îmbrăcată după ceremonial, cu o rochie neagră şi pe cap cu o pălărie cu voaletă de dantelă neagră, se îndreptă, de la casa familiei Kuzminski, la palatul Anicikov, pe Nevski Prospect. De cum intră, pierdu contactul cu realitatea. Toată acea marmoră, acele plante verzi, azaleele purpurii, lacheii cu chipul ca de ceară, acei negri înveşmîntaţi după tradiţia egipteană ! Un tînăr curier, în uniformă roşie, cu galoane de aur şi tricorn cu pene, conduse pe vizitatoare pe o scară largă într-un salonaş şi dispăru. Era atît de emoţionată, inima-i bătea atît de tare, încît crezu că va leşina. „Cu băgare de seamă, ca să nu se vadă, va nota ea, îmi desfăcui şireturile corsetului, mă aşezai şi-mi fricţionai pieptul." Curierul reveni şi anunţă : „Maiestatea-sa o roagă pe excelenţa-sa contesa Tolstaia să poftească". Într-o ceaţă ameţitoare îşi făcu plecăciunea în faţa împăratului. Cu toată tulburarea care o gîtuia, ea observă că era „înalt, mai curînd gras, că nu avea aproape deloc păr şi că tîmplele erau prea apropiate una de alta". În unele privinţe, i-l amintea pe Certkov. El o primi cu amabilitate. Cînd ea îi afirmă, fără a roşi de minciună, că soţul ei era pe punctul de a renunţa la lucrările filozofice pentru a se apuca de o lucrare în genul romanului *Război şi pace*, el exclamă :

„Ah, ce bine-ar fi ! Ce frumos scrie ! Ce frumos !..."

Atunci ea îndrăzni să-i vorbească de *Sonata Kreutzer* prezentînd această operă ca indiscutabil morală.

„Povestirea exagerează lucrurile, spuse ea, dar ideea fundamentală este următoarea : idealul nu poate fi niciodată atins. Dacă faci din castitatea absolută un ideal, atunci numai în căsnicie poţi să rămîi pur..."

Acestă argumentare amăgitoare îl făcu pe împărat să surîdă. În cele din urmă acordă autorizaţia de a se publica romanul, dar numai în colecţia *Operelor complete*, preţul relativ ridicat al volumelor constituind un obstacol în difuzarea lor. Apoi, el se arătă îngrijorat de influenţa nefastă pe care tolstoienii o exercitau asupra ţăranilor, şi Sonia, cu înflăcărare, îl apără pe scumpul ei Liovuşka şi chiar pe oribilul Certkov. Pentru a-l îmbuna cu desăvîrşire pe suveran, îl ruga să fie, în viitor, primul judecător al producţiilor literare ale soţului ei. El acceptă cu plăcere, se interesă de copiii Soniei şi o invită să treacă pe la împărăteasă. Aceasta, mărunţică, cu părul castaniu închis, lipit de cap, de parcă ar fi fost dat cu clei, talia subţire, strînsă aproape să plesnească într-o rochie de lînă neagră, îi întinse mîna, o invită să se aşeze şi îi vorbi cu o voce guturală care contrasta cu drăgălăşenia cuvintelor. Părăsind palatul, Sonia, radioasă, liniştită, se reţinu să nu fugă.

În aceeaşi zi, la ora trei după-amiază, luă trenul spre Iasnaia Poliana. Nădăjduia să fie primită ca o biruitoare. Liovuşka o primi ca pe o aliată nesinceră. O învinuia de a fi mers prea departe, de a fi subscris în numele său angaja-

mente pe care el nu le va putea ţine.... Dînsa îl ascultă ţipînd, fără a reacţiona. În curînd îi fu ruşine de pornirea sa violentă. Avea oare dreptate s-o critice, după ce o lăsase să plece ? Cincisprezece zile de absenţă ! Era prea mult !

Dorinţa scîrnavă pe care o denunţa în *Sonata Kreutzer* îi turna din nou foc în vine... „Îi vorbi pe un ton duşmănos, scria el în *Jurnalul* său, dar în cele din urmă totul se aranjă cu atît mai mult, cu cît, sub imperiul unui simţămînt vinovat, eram fericit că se întorsese.“ [1] Cîteva zile mai tîrziu, o nouă abatere de la principiile castităţii. De astă dată Sonia fu aceea care notă : „Liovuşka îmi spune prin Tania că s-a culcat şi că a stins luminarea. Buze nevinovate îmi transmit aceste vorbe care nu înseamnă cîtuşi de puţin doar asta. Eu ştiu ce vor să însemne şi acest lucru mă enervează...“ [2]

Puţin după aceea, primi o scrisoare ministerială, prin care se confirma autorizaţia de a publica *Sonata Kreutzer*, cu postfaţa ei, în *Opere complete*. La citirea documentului oficial, ea lăsă să-i răbufnească mîndria : „În forul meu interior, mă bucur la gîndul de a fi înfruntat toată lumea, de a mă fi adresat ţarului însuşi şi de a fi obţinut, eu, o simplă femeie, ceea ce nimeni altul n-ar fi putut obţine“ [3], scria ea.

Şi apoi :

„Voiam să mă arăt în public pentru ca să se vadă ce puţin semăn cu o victimă ; voiam să se vorbească de mine ; am făcut aceasta instinctiv ! Prevăzusem succesul pe care-l voi dobîndi la Alexandru al III-lea ; încă n-am epuizat această

[1] *Jurnal*, 18 aprilie 1891 (n.a.).
[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 23 aprilie 1891 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 15 mai 1891 (n.a.).

facultate de a stîrni simpatia altuia, l-am cucerit pe ţar cu vorbele mele şi prin căldura sentimentului meu. Dar, îmi mai trebuie să obţin în ochii publicului autorizaţia de a publica *Sonata Kreutzer*... Dacă această operă ar fi fost inspirată de mine, dacă ea ar fi zugrăvit relaţiile mele cu Lev Nikolaevici, desigur că n-aş fi intervenit pentru a solicita difuzarea ei ; oricine şi-ar da osteneala să reflecteze, va înţelege. Ţarul vorbeşte despre mine în termenii cei mai măgulitori... După spusele principesei Urusova, care le repetă pe acele ale lui Jubovski, împăratul m-ar fi socotit simplă, sinceră şi simpatică ; el nu-şi închipuise că mai sînt încă atît de tînără şi atît de frumoasă. Toate acestea sînt foarte măgulitoare pentru vanitatea mea de femeie şi mă răzbună faţă de soţul meu, care, departe de a încerca să mă scoată în evidenţă, s-a străduit în mod permanent să mă denigreze în ochii societăţii“ [1].

În timp ce ea se ridica singură în slăvi, în colţişorul lui, Lev îngrămădea în carnetele sale idei ostile femeilor : „A afirma că femeia este înzestrată cu aceeaşi tărie de suflet ca şi bărbatul, că se poate găsi în fiecare femeie ceea ce te aştepţi să găseşti în fiecare bărbat, înseamnă a te minţi singur...“ *(17 iunie 1891)*. „O femeie frumoasă îşi zice : «El e învăţat, inteligent, virtuos şi mi se supune, deci sînt mai presus de ştiinţă, de inteligenţă şi de virtute !»“ (*august 1891*).

Nu era mulţumit de munca sa din ultimii ani. Acum, chiar şi *Sonata Kreutzer* îi displăcea : „Pentru a răscoli atîta noroi, trebuie să fi fost ceva rău în motivele care m-au împins a o scrie“ îi spunea lui Certkov. Pentru a se desprinde, scri-

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 1 iunie 1891 (n.a.).

sese, între timp, o comedie drăguță : *Roadele învățăturii* [1], care fusese montată de Tania la Iasnaia Poliana la sfîrşitul lunii decembrie a anului 1889[2], apoi interpretată în aprilie 1890 la Tula şi la Țarskoie-Selo, țarul neautorizînd reprezentarea acestei piese decît pe scenele de amatori. [3] În plus, redactase, mai mult jucîndu-se, numeroase articole, povești despre primii creştini, ca de pildă *Mergeți în lumină* şi o povestire, *Diavolul*, care ilustra, o dată mai mult, rolul negativ al femeii. O simplă țărancă, prin vraja senzualității împinge pe un om căsătorit la sinucidere [4].

Cu toate acestea, opera acestei epoci pe care o prețuia cel mai mult era *Despre viață*. Titlul inițial al acestui eseu trebuia să fie *Despre viață şi despre moarte* dar, în timpul lucrului, autorul ajunsese la concluzia că moartea nu există. El demonstra, de-a lungul a treizeci şi cinci de capitole, că viața autentică nu începea în om decît în clipa cînd se oprea supremația conştiinței sale animale, individuale, pe scurt, atunci cînd înceta să se mai gîndească la el însuşi. Această a doua

[1] Tolstoi a început să lucreze la această piesă în 1885 şi a terminat-o, după nenumărate întreruperi, în 1890. Comedia a avut opt versiuni, fiind intitulată la început *Spiritiştii*, pe urmă *S-a şmecherit sau Roadele învățăturii* şi abia în versiunea definitivă a căpătat titlul *Roadele învățăturii* (n.tr.).

[2] Tania tocmai se întorsese dintr-o călătorie prin Franța şi Italia, cu fratele ei Serghei şi familia Ilsufiev (n.a.).

[3] Abia în 1891 cenzura a autorizat reprezentarea comediei pe scena teatrelor imperiale, iar în 1894 ea a fost autorizată şi pentru celelalte teatre, cu excepția spectacolelor pentru poporul „de rînd" (n.tr.).

[4] *„Diavolul"* îi fusese inspirat lui Lev Tolstoi şi de întîmplarea lui Friedrichs, funcționar din Tula, care îşi asasinase amanta, pe țăranca Stepanida, ca şi de propria sa legătură cu o fată de şerb, înainte de a se căsători (n.a.).

naştere era generată de iubirea pentru aproapele său. Privită sub acest unghi, chiar şi suferința era folositoare, pentru că deschidea drumul spre o existență superioară. Cît priveşte moartea, dacă omul se temea de ea, însemna că el confunda exigențele instinctului animalic cu stările profunde ale sufletului. Astfel, la sfîrşitul meditației sale, Lev Tolstoi ajungea la certitudinea lui Ivan Ilici cînd îşi dădea ultima suflare : „Unde este moartea ? Care moarte ? Nu mai exista nici o teamă, pentru că nu mai exista moartea. În locul morții era lumină."

Sonia aprecia atît de mult lucrarea *Despre viață*, încît traduse această carte în franceză cu ajutorul profesorului Tastevin. „Copiez, scria în *Jurnalul* ei, studiul lui Liovuşka, *Despre viață* (*şi despre moarte*). Cînd eram tînără, foarte tînără, înainte de a mă căsători, aspiram din tot sufletul meu către binele care este evocat aici, rod al unei renunțări totale şi al dăruirii de sine, aspiram la o viață ascetică. Dar destinul m-a înzestrat cu o familie, şi am trăit pentru ea." [1]

Era atît de fericită, ori de cîte ori gîndirea sa se armoniza cu cea a lui Liovuşka ! De ce trebuia ea oare să se ocupe întotdeauna de mii de amănunte ale vieții materiale, de socoteli gospodăreşti, de educarea copiilor, de cămăşile de noapte ale lui Mihail, de ghetuțele lui Andrei, de hrana stăpînilor şi de cea a servitorilor, atunci cînd el înainta, cu brațele libere, cu capul în nori, fără a se îngriji de nimic şi de nimeni ? Se enerva, cînd împotriva acestui soț prea grăbit, care mergea departe, înaintea ei, cînd împotriva familiei care o trăgea înapoi şi o împiedica să-l ajungă.

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 3 iulie 1887 (n.a.).

3

FOAMETE ŞI DISCORDII

De cînd cu discuţiile stîrnite de *Sonata Kreutzer,* degeaba se străduiau cei doi soţi să se împace, un sentiment de ranchiună le învenina legăturile. Cu cît Lev Tolstoi se bucura de atenţia unui număr tot mai mare de cititori, cu atît suferea mai mult de a fi sfîşiat între principiile şi instinctele sale. În fiece clipă, deoarece mînca, deoarece iubea, deoarece respira, deoarece nu putea uita că are un trup, se pomenea într-o postură falsă.

După ce proclamase necesitatea castităţii în căsătorie, o învinuia pe Sonia de dorinţa pe care la şaizeci şi trei de ani o mai simţea pentru ea. La rîndul ei, dînsa, deşi se felicita de a fi păstrat asupra-i această putere, deplîngea faptul că nu ocupa nici un loc în gîndurile sale. El îi vorbea arareori despre proiectele lui, n-o asocia la lucrările sale, o asculta plictisit cînd îi expunea vreo problemă de gospodărie, o repezea adeseori cu grosolănie, chiar şi în faţa copiilor, evita să rămînă singur cu ea, afară de cazul cînd era apucat de o bruscă nevoie de tandreţe. În ochii săi, ea întruchipa două păcate cumplite : senzualitatea şi cupiditatea. Căci toţi banii gospodăriei treceau prin mîinile ei. Cît despre el, ar fi voit să nu mai aibă nici o avere. Desigur, cedase Soniei controlul şi gestiunea domeniiilor familiale, dar rămăsese proprietarul lor legal. În registre, pămînturile, casele, toate erau trecute pe numele lui. Cum să împaci această situaţie cu dorinţa lui de sărăcie ? În timp ce făcea pe martirul bogăţiei şi al confortului, Sonia se indigna că familia o împovăra cu sarcinile cele mai ingrate şi, peste toate astea, aceeaşi familie o dispreţuia că le accepta. „Mă simt ca prinsă într-o menghină din care nu pot scăpa, scria la 11 decembrie 1890 în *Jurnalul* ei. Această administrare de proprietate care mi-este impusă în numele principiilor creştine, este cea mai grea cruce pe care mi-a dat-o Dumnezeu. Dacă pentru a-ţi salva sufletul trebuie să-l sacrifici pe al altuia, atunci Liovuşka va fi salvat. Dar nu înseamnă aceasta mai curînd pierzania ambelor noastre suflete ?"

Un incident, intervenit în cursul aceleiaşi ierni a anului 1890, sfîrşi prin a-i tulbura pe amîndoi. De cîtva timp, într-o pădure aparţinînd familiei Tolstoi, mujicii doborau mestecenii pentru a-şi însuşi lemnul. Sonia, pierzîndu-şi răbdarea, hotărî să-i denunţe şefului districtului. Avea de gînd, în înţelegere cu Liovuşka, să-i ierte pe vinovaţi, imediat după ce vor fi judecaţi. Ei fură condamnaţi la şase săptămîni de închisoare şi la o amendă de douăzeci şi şapte de ruble. Dar cînd Sonia interveni pentru eliberarea lor, i se răspunse că procesul fiind de natură penală, nu putea fi vorba de a retrage plîngerea şi nici de a se revizui sentinţa. Lev Tolstoi fu cuprins de remuşcări. O dată în plus proprietatea genera răul. Iar la originea acestei condamnări pentru furt se afla el, apostolul renunţării la bunurile aces-

tei lumi. Ar fi trebuit să dea toți copacii acestor nenorociți, deoarece aveau nevoie de ei ; dînsul însă îi predase pe bieții oameni justiției, a cărei utilitate o nega în scrierile sale. Desigur, acționase instigat de soția sa ! O învinui cu vehemență. Ea se apără, amintindu-i că ideea de a-i înspăimînta pe mujici, chemîndu-i în fața șefului de jandarmi, pornise de la el.

Noaptea, Lev Tolstoi nu putu dormi. Se plimba în lung și în lat prin odaie, cu capul plecat, privirea înlăcrimată și tragică. „Ceea ce m-a surprins nespus de mult, nota ea, este faptul că s-a străduit fără întrerupere să stîrnească în mine milă pentru el, și n-a făcut nici cea mai mică sforțare ca să se pună în locul meu și să înțeleagă că nici o clipă nu am avut nici cea mai mică intenție de a face cuiva vreun rău, nici chiar unor mujici hoți. Această adorație care o are pentru el însuși se întrezărește în toate paginile *Jurnalului* său. Este izbitor să vezi că oamenii nu există pentru el, decît în măsura în care aceștia îl interesează." [1]

Pînă la cinci dimineața, Tolstoi oftă, plînse, își ocărî soția. Copleșită, ea se gîndi la un moment dat să se sinucidă. „Să-mi iau rămas bun de la toți și să mă așez liniștită pe șine." Amintirea Annei Karenina o obseda. Soție de romancier pînă și în alegerea morții ! Faptul de a fi notat această hotărîre în caietul ei, o liniști puțin și adormi. A doua zi, discuțiile fură reluate în familie. Cele două fete mai mari își acuzară mama, dar Tania nota în *Jurnalul* ei : „O plîng mai mult pe mama decît pe tata, pentru că ea nu crede în nimic... Și apoi, îl iubește pe tata mai mult decît el

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 16 decembrie 1890 (n.a.).

pe ea. Se bucură ca o fetișcană pentru cel mai neînsemnat cuvînt drăguț pe care i-l spune." În ce-l privea, Lev Tolstoi nota : „Devine prea supărător. Toată ziua, m-a durut inima. Va trebui să plec." [1] Iar a doua zi : „Cred că ar trebui să aduc la cunoștința guvernului că renunț la drepturile mele de proprietate, și să-i las pe toți să facă ce vor." [1]

Această idee a prins contur în mintea sa în cursul săptămînilor ce urmară. Hotărî că nu mai era deajuns să lase gestiunea bunurilor sale soției. Pentru a-și pune în concordanță faptele cu gîndurile, trebuia să refuze posesiunea a orice îi aparținea. Cel mai bine ar fi să împartă pămîntul țăranilor. Dar Sonia și fiii săi mai mari se opuseră. După tratative îndelungate, se ajunse la un compromis : Lev Tolstoi va dona întreaga sa avere mobilă și imobilă Soniei și copiilor, care și-o vor împărți. Evaluarea bunurilor și alcătuirea loturilor stîrniră dezbateri aprige în jurul mesei familiale. Apostolul despuierii asista, consternat, la acest tîrg, în care copiii și soția sa își descopereau caracterele. Se băteau pentru cîteva ruble, pentru cîteva desiatine. „Cînd unul este nemulțumit de ceva, cînd altul se teme de nu știu ce, nota Sonia. Asta mă mîhnește. Cît despre Liovușka, el nu opune acestor discuții altceva decît nepăsare și reavoință." La rîndul ei, Tania observă că tatăl său, răvășit de aceste evenimente, făcea impresia „unui condamnat care se grăbește să-și pună capul în laț". Uneori, depășit, fugea de ai săi și se închidea în atelier ca să coasă ciubote. Atunci Sonia ofta : „Mi-ar plăcea să-l văd sănătos, dar își distruge stomacul,

[1] *Jurnalul*, 15 decembrie 1890 (n. a.).

chiar și după părerea medicului, printr-o hrană care nu valorează nimic. Mi-ar plăcea să-l văd creînd o operă artistică, dar el nu scrie decît predici. Mi-ar plăcea să-l văd duios, manifestînd simpatie față de noi, prietenos, dar cînd nu este trivial de senzual, rămîne indiferent."

Hotărît pentru Paști, partajul donației în timpul vieții donatorului către viitorii moștenitori fu semnat abia în anul următor, la 7 iulie, 1892. Pînă în ultima clipă, negocierile continuară aprig. Totalitatea proprietăților fu evaluată la 580 000 de ruble. [1] Se divizară în zece părți, iar un act legalizat atribui prima parte Soniei și celelalte nouă copiilor în viață. Nikolskoie (moșia patrimonială a Tolstoilor) fu împărțită între Serghei, Ilia, Tania și Mașa ; afară de asta, Ilia primi Griniovka ; Lev, casa din Moscova și o parcelă din domeniul Samarei ; Tania și Mașa, Ovsianikovî și cîte 40.000 de ruble în numerar ; Andrei, Mihai și Sașa 2000 de desiatine de pămînturi necultivate, în gubernia Samarei ; în sfîrșit, Iasnaia Poliana fu atribuită mamei și ultimului născut, Vanicika, „căci copiii nu-l pot lipsi pe tatăl lor de acest domeniu, scria Sonia, și acolo unde voi fi eu va fi și el".

Din întreaga familie, numai cele două fiice mai mari se întrebară dacă nu era de datoria lor, pentru a se conforma ideilor lui Lev Tolstoi, să refuze de a participa la această goană după pradă. Tania, mai sensibilă la plăcerile lumești, pînă la urmă, cedă. „Am încă atîtea nevoi și sînt atît de puțin folositoare, încît voi sfîrși prin a cădea în sarcina cuiva", scria ea pentru a-și motiva consimțămîntul la proiect. Mașa, violenta, intoleranta

[1] Adică aproximativ 4.408.000 franci francezi actuali (440.800.000 franci francezi vechi) (n.a.).

Mașa, răspunse nu, cu mîndrie. Tatăl ei plînse de înduioșare ; mama, frații și sora mai mare o acuzară că procedează în felul acesta numai pentru a-i vîrî pe ei în încurcătură. „Ieri, discuție uluitoare între copii, nota Lev Tolstoi la 5 iulie 1892. Tania și Lev încearcă să-i demonstreze Mașei că ea comite o josnicie renunțînd la partea ei de proprietate. Comportarea ei îi obligă să-și dea seama că atitudinea lor este abjectă și, cum simt nevoia să aibă dreptate cu orice preț, scornesc explicații pentru a dovedi că ceea ce face ea e rău și urît. Este îngrozitor ! Nu pot scrie. Am plîns și-mi vine să mai plîng. Ei spun : «Ne-am gîndit să facem și noi la fel, dar n-ar fi fost bine !» Soția mea le spune : «Lăsați-mi mie totul !» Ei tac. Groaznic. N-am auzit niciodată o minciună mai evidentă și mai bine motivată. Tristețe, tristețe, ce apăsare, ce tortură !"

Cu toate atacurile celor din jur, Mașa rezistă împotriva haitei de proaspeți moștenitori. Mama ei, prevăzătoare, hotărî să păstreze acest lot ca rezervă și să-i tezaurizeze veniturile pentru cazul în care tînăra fată s-ar căi. „Sărmana, spunea Sonia, este incapabilă de a vedea limpede lucrurile și de a-și închipui ce ar însemna pentru ea existența dacă, trăind așa cum a trăit, s-ar afla într-o bună zi fără un ban."

Rămînea problema spinoasă a drepturilor de autor. Lev Tolstoi înțelegea să renunțe la ele, dar și aici Sonia se ridică împotriva lui. „Ea nu pricepe și copiii nu pricep, nota el, că, ori de cîte ori ei cheltuiesc o rublă provenind din vînzarea cărților mele, îmi pricinuiesc suferință și rușine. Să lăsăm deoparte rușinea, dar de ce să slăbești efectul pe care l-ar putea avea propagarea

unui astfel de adevăr? Probabil că aşa trebuie să fie! Adevărul îşi va croi drum şi fără mine." [1]

A doua zi, 15 iulie, Sonia, la capătul puterilor, consimţi ca soţul ei să împuternicească pe indiferent cine cu editarea ultimelor sale lucrări. Dar, o săptămînă mai tîrziu, la 21 iulie, cînd el îi anunţă că adresase o scrisoare ziarelor pentru a preciza importanţa acestei hotărîri, ea se înfurie. Palidă de mînie, îi strigă că avea nevoie de aceşti bani pentru întreţinerea întregii familii, că, prin această renunţare, el făcea cunoscut tuturor oamenilor neînţelegerea cu soţia şi copiii săi, că era o ocară publică în plus adusă celor care îi purtau numele, că, de altfel, el acţiona aşa nu dintr-o convingere profundă, ci din grija pentru propria sa glorie, că nu mai ştia ce să facă pentru a atrage asupra lui atenţia lumii! Apostolul tresări sub povara insultei şi replică soţiei sale că era fiinţa „cea mai proastă şi mai lacomă" pe care a întîlnit-o vreodată şi că-i pervertea şi pe copii „cu rublele ei". Apoi urlă, arătîndu-i uşa: „Pleacă! Pleacă!" Sonia, scuturată de hohote de plîns, fugi în grădină şi, pentru ca paznicul să n-o vadă plînsă, se refugie în livada cu meri, unde se aşeză, gîfîind, la marginea unui şanţ. Acolo, scrise cîteva cuvinte cu creionul în carnetul ei, explicînd că moartea era unica soluţie a discordiei care domnea între ea şi Liovuşka. Hotărît, exemplul Annei Karenina era molipsitor. De astă dată, în mod sigur, ea se va arunca sub roţile trenului. Se ridică şi alergă, împiedicîndu-se în fuste, spre gara din Kazlovka. O durea capul „ca şi cum ar fi fost strîns într-o menghină".

[1] *Jurnal*, 14 iulie 1891 (n.a.).

În depărtare, în amurg, zări un bărbat îmbrăcat cu o bluză de ţăran, care îi venea în întîmpinare. Crezu că-i bărbatul ei şi că se vor împăca. O bucurie tumultoasă o împinse înainte. Se înşelase. Omul cu bluza de ţăran era cumnatul ei, Kuzminski. Văzînd-o tulburată, o chestionă, o sfătui la cuminţenie şi o invită să se întoarcă din drum. Merse cîţiva paşi cu el; apoi îl părăsi pentru a se scălda în Voronka, sperînd să se înece. Dar apa rece şi neagră o înspăimîntă. Se întoarse în pădure. Deodată, i se păru că un animal se năpustea asupra ei. Un cîine? O vulpe? Un lup? Urlă. Nimic. Nimeni. Animalul dispăruse în pîcla serii. Sonia crezu că a înnebunit. Liniştită, se înapoie acasă şi se duse să-l vadă pe Vanicika în patul lui. Îl iubea atît de mult pe acest băieţel plăpînd, a cărui gingăşie, blîndeţe şi inteligenţă o consolau de brutalitatea celorlalţi! Uneori, se temea că o asemenea perfecţiune nu era destinată acestei lumi. Ea nota: „Ce copil încîntător! Mi-e teamă că n-o să trăiască." [1] Îl îmbrăţişă mai-mai să-l înăbuşe. Afară, pe terasă, Lev Tolstoi discuta şi rîdea cu fiii săi mai mari, cu fetele sale, cu invitaţii săi. „Nu va şti niciodată că eu am fost atît de aproape de a mă sinucide, gîndea ea, şi dacă va afla, nu va crede." [2]

Noaptea tîrziu, după ce invitaţii se împrăştiară, Liovuşka o căută pe soţia sa, o luă în braţe şi îi murmură la ureche vorbe duioase. „L-am rugat să-şi publice declaraţia şi să nu-mi mai vorbească despre ea, scrise dînsa. Îmi spuse că nu o va publica înainte ca eu să înţeleg că aşa trebuie. I-am răspuns că nu ştiam să mint, că nu voi minţi, şi a înţelege aşa ceva mi-era cu neputinţă.

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 7 iunie 1891 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 21 iulie 1891 (n.a.).

Emoţii ca acelea de astăzi grăbesc ceasul morţii mele. Să mă lovească, dar cel puţin să mă ucidă cît mai repede !"

În zilele ce urmară mai avură loc discuţii ce se terminau cu împăcări în pat. După aceste îmbrăţişări din care adevărata dragoste era absentă, amîndoi se căiau în *Jurnalele* respective.

„Teribil de nemulţumită de mine, nota Sonia la 27 iulie. Dis-de-dimineaţă, Liovuşka m-a trezit cu mîngîieri pătimaşe... Apoi am luat un roman franţuzesc, *O inimă de femeie*, de Paul Bourget [1], şi am citit în pat pînă la unsprezece şi jumătate, ceea ce nu mi se întîmplă niciodată. Această beţie, căreia mă las pradă, este de neiertat la vîrsta mea... Ce om ciudat este soţul meu ! În ziua următoare celei în care a izbucnit această ceartă, mi-a declarat pasiunea şi dragostea sa, m-a asigurat că aveam asupra lui o mare putere şi că n-ar fi crezut posibilă niciodată o asemenea afecţiune. Dar toate acestea sînt pur fizice. Acesta-i secretul dezbinării noastre. Şi eu sînt dominată de pasiunea lui, dar, în adîncul inimii mele, nu asta vreau, niciodată n-am vrut asta. Întotdeauna am visat relaţii platonice, o comuniune spirituală perfectă..."

La rîndul său, el nota cu disperare : „Trăiesc prin simţuri, într-un mod imoral. Ajută-mă, Doamne ! Mi-am pierdut şirul gîndurilor, sufăr, nu mai pot."

Teama de moarte îl cuprinse din nou, în mod paradoxal, în timp ce urmărea desprinderea din ce în ce mai mult de bunurile lumeşti. De cîtva

[1] *Paul Bourget* (1852—1935), scriitor şi critic literar francez, ale cărui romane reflectă tendinţele reacţiunii după Comuna din Paris, de a reinstaura monarhia şi de a întări influenţa catolicismului (n.tr.).

timp, fiecare notiţă în *Jurnalul* său începea cu *d.m.t.* (dacă mai trăiesc !). Oscila între cer şi pămînt. În acelaşi timp, trebuia pusă la punct această dureroasă problemă a drepturilor de autor. Pentru a nu o contraria mai mult pe Sonia, se inspiră din compromisul pe care îl stabilise cu cîţiva ani în urmă şi după care numai operele posterioare celei de a „doua naşteri" a autorului intrau imediat în patrimoniul public.

La 16 septembrie 1891, trimise o scrisoare principalelor ziare din Rusia : „Cedez tuturor celor ce doresc dreptul de a publica gratuit, în Rusia şi în străinătate, în limba rusă sau în traducere, ca şi de a reprezenta pe scenă, toate lucrările scrise de mine, începînd din anul 1881 şi publicate în volumul al XII-lea, editat în 1886, şi în volumul al XIII-lea, editat în cursul prezentului an 1891, la fel ca şi acelea din operele mele încă nepublicate în Rusia sau care vor apărea în viitor".

Ar fi dorit ca scrisoarea de renunţare să fie semnată şi de Sonia, pentru a arăta că într-adevăr această măsură nu era îndreptată împotriva ei. Dar, fără îndoială, ar fi însemnat să ceară prea mult unei femei cu o fire atît de banală ! Ea îi lăsă întreaga răspundere a gestului său. Ceea ce o ofensa mai mult ca orice, era faptul că, pentru a da amploare darului pe care îl făcea omenirii, el incluse în donaţie şi *Moartea lui Ivan Ilici*, nuvelă care îi plăcea mult şi pe care Lev Tolstoi i-o oferise, în anul 1886, în ziua aniversării ei, pentru a o introduce în volumul al XII-lea al *Operelor complete*. Citind anunţul fatidic în ziare, ea scrise furioasă : „Totul are aceeaşi sursă : mîndrie, goana după glorie, dorinţa de a se vorbi despre el cît mai mult cu putinţă. Nimeni nu-mi va

putea scoate asta din cap."[1] Îl învinuia de a invoca întotdeauna viața creștină „atunci cînd n-are un pic de dragoste nici pentru copii, nici pentru mine, nici pentru oricine ar fi, afară de el însuși"[2]. Ea afirma, și pe bună dreptate, că acei care vor profita de această renunțare absurdă la drepturile sale de autor, nu vor fi nici o clipă cei săraci, ci editorii, adică, mai precis, bogătașii !

Lev Tolstoi era prea fericit de a se fi despuiat de bunurile sale pentru a mai da atenție acestor ciorovăieli. Acum, în principiu, era eliberat de răul proprietății, sărac în sens juridic și, teoretic, lipsit de mijloace de existență ! Ah, deliciile absolutei sărăcii ! Dar cum să trăiești în astfel de condiții ? În mod logic, ar fi trebuit să renunțe la frumoasa sa locuință, să se refugieze în vreo izbă părăsită și să muncească cu propriile lui mîini pentru a cîștiga puțină hrană, sau să pornească cu pelerinii pe drumul Kievului, predicînd adevărul și cerșindu-și pîinea din poartă în poartă. Or, îi era cu neputință să se hotărască la o schimbare atît de radicală. Se mulțumi, ca întotdeauna, cu jumătăți de măsură și se puse într-o situație echivocă, al cărei ridicol nu-i scăpă. Cu toate că-și dădea aere că mănîncă puțin, că se îmbracă la fel cu țăranii, că scoate el însuși apa din puț, că-și deretică singur odaia, nu renunță nici la biblioteca sa, nici la caii de călărie, nici la pianul său, nici la marele salon unde se adunau admiratorii săi. Sărac, chipurile, ca Iov, continua să beneficieze de avantajele averii sale, care, pur și simplu, trecuse din mîinile lui în acelea ale soției și copiilor săi. Trăia pe spinarea lor, cu sentimentul de a nu datora

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 19 septembrie 1891 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 15 august 1891 (n.a.).

nimănui nimic. În jurul lui erau aceleași mobile, aceleași candelabre, aceiași lachei cu mănuși albe. Ca și altădată, așezat la masa nobiliară și servit de slugi respectuoase, vedea cum năvălesc discipolii. Cu cît erau mai numeroși, cu atît și gloria lui creștea, iar Sonia avea din ce în ce mai multe greutăți pentru a hrăni pe toată lumea.

Adeseori, Lev Tolstoi îl întîlnea în sat pe Timotei, copilul pe care-l avusese odinioară de la amanta lui, țăranca Axinia. Acest mujic aspru, cu privirea de oțel, cu nasul diform și sprîncenele stufoase, îi semăna mai mult decît oricare din băieții lui legitimi. Slujea ca vizitiu pe moșie. Amintirea acestui păcat din tinerețe îl tulbură brusc pe Lev Tolstoi, deși era ceva obișnuit ca un mare boier să aibă cîțiva bastarzi în jurul său, pentru a face dovada bărbăției de pe vremuri. După obiceiurile epocii, copiii legitimi ai stăpînului, care aveau norocul să-i poarte numele, nu erau deloc dușmănoși față de Timotei și se purtau cu el ca și cu un frate neocrotit de lege. Numai Sonia se mai revolta uneori, la gîndul acestei filiațiuni slujnicărești.

Foarte mulți musafiri veniră la Iasnaia Poliana, mai ales în primăvara și vara anului 1891. Fet și soția lui petrecură, în luna mai, cîteva zile la familia Tolstoi. Bătrînul poet era mai fermecător ca niciodată cu chipul său lung, de capră, cu nasul coroiat, cu barba căruntă și mîinile sale mici cu unghiile îngrijite. Era copleșit de o exaltare tinerească, dar Liovușka era prea preocupat de Dumnezeu pentru a gusta acest lirism exclusiv uman.[1] „Fet ne-a citit versuri, nota Sonia. Iubire și iarăși iubire... Inspirația sa clocotitoare trezește

[1] Fet va muri în anul următor (n.a.).

în mine gînduri și sentimente poetice, cu dublu înțeles, care nu mai sînt pentru vîrsta mea."

Poetului îi urmară oaspeți de mai mică importanță. Ca de obicei, zilele frumoase aduseră admiratori de tot felul, profesori, studenți, vizionari, cîntăreți de operă, preoți răspopiți, revoluționari pocăiți sau spioni de-ai guvernului, deghizați în discipoli. Niciodată nu erau mai puțin de cincisprezece persoane la masă. Tonul elogiilor aduse stăpînului casei era dat de Stasov, un uriaș bărbos, cu o coamă de leu, care funcționa ca director al bibliotecii publice din Sankt-Petersburg, și care perora pe nerăsuflate despre „genialul Tolstoi", pe care-l mai numea și „Lev cel mare". După o tradiție invariabilă, Sonia organiza picnicuri, plimbări pe jos sau călare, ședințe cu șarade, concerte de amatori, lecturi cu glas tare. Alerga din salon în cămară ; servitorii, istoviți, se plîngeau ; guvernantele copiilor se certau ; alți invitați se anunțau prin scrisori...

După-amiază, Lev Tolstoi se consacra musafirilor săi. Dar dimineața, în principiu, era de nevăzut. Odată cu revărsatul zorilor, se retrăgea în sala boltită de la parter, din care-și făcuse biroul. Pereții, groși ca ai unei fortărețe, opreau zgomotele de afară. O lumină dulce se strecura din ambele ferestre înalte și strîmte, prevăzute cu gratii. Mobilierul era alcătuit dintr-o masă mare, cîteva scaune vechi, acoperite cu mușama neagră, o bibliotecă rustică și un divan îngust și tare. De perete se rezemau o coasă și un ferăstrău. Pe podea zăcea un coș cu unelte de cizmar. Închis în vizuina sa, Lev Tolstoi, după dispoziția pe care-o avea, scria sau croia ciubote. Pe vremea aceea, lucra la povestirea *Părintele Serghi*, lua note pentru un viitor roman (pe care îl intitulase

în lipsă de ceva mai bun, *Romanul lui Koni* [1], după numele prietenului care îi furnizase subiectul), și scria articole de inspirație religioasă, dintre care *Împărăția Domnului este în voi*. Uneori, admitea în intimitatea sa un artist care solicitase să-l vadă cu condeiul în mînă. Astfel, Repin îi pictă portretul în timp ce scria, iar Ghințburg [2] îi modelă bustul. Amîndoi erau conștienți de onoarea ce li se făcea. Repin îl mai reprezentă pe Tolstoi în picioare, desculț, în iarbă. [3] Acest tablou displăcu modelului. „De ce nu mă pictează și fără pantaloni, că tot se află aici ?" bombănea el.

Pe la mijlocul verii, știri alarmante sosiră la Iasnaia Poliana : în urma unei secete nemaipomenite, foametea bîntuia în anumite provincii din centrul și din sud-vestul Rusiei. Mai multe persoane, printre care și scriitorul Leskov, se adresară lui Lev Tolstoi pentru a-l întreba dacă nu era cazul, după părerea sa, să întreprindă o acțiune în favoarea țăranilor năpăstuiți. Acest apel la milostenie îl enervă pe maestru. Mai întîi, pentru că ideea nu pornea de la el ; apoi, pentru că

---

[1] Magistratul A. F. Koni i-a povestit lui Tolstoi, prin iunie 1887, un caz din practica sa judiciară, care a alcătuit apoi subiectul romanului *Învierea*. Tolstoi, impresionat de acest caz, l-a sfătuit să scrie o povestire pe această temă, dar cum Koni n-a dat curs acestui îndemn, Tolstoi i-a cerut voie să folosească el această temă (n.tr.).

[2] *Ilia Iacovlevici Ghințburg* (1859—1939), sculptor rus (n.tr.).

[3] Sonia nota în *Jurnalul* ei că acest portret care nu-i semăna deloc, a fost totuși achiziționat pentru galeria lui Alexandru al III-lea. Dar înainte de aceasta, portretul a fost expus, în martie 1901, la cea de-a XXIX-a Expoziție a peredvijnicilor, din Petersburg, dînd loc unor mari și călduroase manifestații studențești, ca răspuns la hotărîrea sinodului de a-l excomunica pe Tolstoi din sînul bisericii (n. tr.).

de mult timp condamna, împreună cu mujicul filozof Sintaev, filantropia particulară, menită să-i facă pe bogătași să aibă conștiința împăcată, cu o cheltuială mică ; în sfîrșit, pentru că, după părerea sa, principiul de „a nu te împotrivi răului" trebuia să cuprindă și calamitățile naturale. Răspunse în mod sentențios confratelui său : „Există o mulțime de amatori pentru rezolvarea acestor probleme (ajutorul pentru înfometați) ; aceștia sînt oameni care au trăit întotdeauna fără să le pese de popor, urîndu-l și disprețuindu-l, chiar destul de des, și care, deodată, ard de nerăbdare să-și ajute frații din clasele de jos... Mobilul lor este orgoliul, înfumurarea și teama ca poporul să nu-și iasă din fire... Pentru a combate foametea, trebuie doar să facă mai multe fapte bune. Fapta cea bună nu constă în a-i hrăni pe înfometați cu pîine, ci a-i iubi atît pe flămînzi cît și pe sătui. A iubi este mai important decît a hrăni, pentru că poți hrăni fără să iubești — adică să dăunezi aproapelui tău — dar nu poți iubi și să nu hrănești... Așadar, fiindcă mă întrebi ce trebuie făcut, îți răspund : să determini, dacă îți stă în putere (și îți stă) dragostea oamenilor unul pentru altul, și asta nu numai cu ocazia foametei, dar pururea și pretutindeni."[1]

Această scrisoare fu publicată, în parte, de ziarul *Novosti (Noutăți)* și dezlănțui un val de indignare în celelalte ziare. Tolstoi era considerat drept un „doctrinar cu inima uscată". El însuși, aflînd despre agravarea foametei, simțea că obiecțiile sale teoretice se topeau în focul realității. La 19 septembrie 1891, hotărî să meargă cu fiica lui, Tania, la Pirogovo, la fratele său, pentru a examina proporțiile dezastrului și a studia la fața locului mijloacele de îndreptare. Deoarece Sonia surîdea de acest brusc devotament pentru o cauză altădată disprețuită, el strigă : „Te rog să nu te gîndești că fac acest lucru ca să se vorbească despre mine ; pur și simplu, nu mai am liniște !"

Ea îl lăsă să plece și notă : „Ah, dacă ar face asta pentru că inima lui sîngerează la gîndul suferințelor pe care le îndură cei înfometați, aș fi căzut în genunchi în fața sa, nici un sacrificiu nu mi s-ar fi părut prea mare. Dar n-am simțit, nu-i simt inima. Dea Domnul ca prin condeiul său, prin priceperea lui, să poată emoționa pe alții !"

Între timp, el vizită toate satele din vecinătatea lui Pirogovo, își dădu seama de dezastru și se gîndi să scrie un articol despre foamete. În luna octombrie a aceluiași an, hotărî să-și lase soția la Moscova și să plece din nou cu cele două fete ale sale, Tania și Mașa, de astă dată în gubernia Riazan. Acolo, prietenul său, Raievski, se istovea organizînd ajutoare. Cînd îi comunică Soniei proiectul său, aceasta se îngrozi : „Să trăiesc toată iarna despărțită de ei știindu-i la treizeci de verste de orice gară, Liovușka cu durerile lui de stomac și tulburările intestinale, fetele în plină singurătate !..." Nici „fetele" nu erau încîntate. Dar pentru alte motive. Ca bune tolstoiene, ele socoteau — mai ales Tania — că tatăl lor, condamnînd filantropia, nu avea dreptul să se erijeze în campionul ei. „Sîntem în ajunul plecării noastre pe Don, nota Tania la 26 octombrie 1891. Această călătorie nu-mi face plăcere și mă simt fără vlagă. Și asta, pentru că socotesc acțiunea tatei ilogică ; nu-i convine să administreze fonduri, să primească donații și să ia de la mama banii pe care i-a lăsat... Spune și scrie (și sînt de acord cu el) că nenoro-

[1] Scrisoare din 4 iulie 1891 (n.a.).

cirea poporului provine din faptul că este furat şi exploatat de noi, proprietarii funciari, şi că toată problema constă în a nu mai fura poporul. Este drept, şi tata a făcut ceea ce zicea, a încetat să mai fure. După părerea mea, n-are nimic altceva de întreprins... Prea este în ochii tuturor, prea este aspru judecat, pentru a putea alege un *second best*, atunci cînd el a şi atins un *first best* [1]."

Cu toată lipsa de entuziasm din partea „trupelor", tatăl, cele două fiice mai mari şi nepoata lui, Vera Kuzminskaia, plecară la Beguicevka, proprietatea lui Raievski, în gubernia Riazan. Cînd ajunseră, după o călătorie obositoare de două zile, mai întîi cu trenul, apoi cu sania, mizeria pe care o descoperiră îi ului. Un mare număr de ţărani muriseră de foame. Alţii fugiseră pentru a căuta de lucru în alte locuri. Supravieţuitorii, scheletici, abrutizaţi, nu aveau putere nici să se mai mişte. Copiii, acoperiţi cu zdrenţe, cu pîntecele umflat, cu chipul vînăt de ger, moţăiau pe grămezi de cîrpe în izbele îngheţate. Din lipsă de lemne, se ardeau paiele smulse de pe acoperişuri. În faţa unei astfel de suferinţi cumplite, nu mai era cu putinţă să tărăgănezi. Lev Tolstoi şi fiicele sale se puseră pe treabă alături de Raievski.

Cu primii bani pe care Sonia îi dăduse, Lev Tolstoi cumpără lemne de foc. Se îngriji şi de coacerea lipiilor. Apoi organiză în sat cantine gratuite. „Mamele îşi aduc copiii şi îi hrănesc; ele personal nu mănîncă, scria Tania, la 2 noiembrie 1891. Dacă acei care subscriu bani pentru această operă ar putea vedea că donaţiile lor sînt folosite direct în folosul nenorociţilor, ar fi răsplătiţi pentru sacrificul lor."

[1] În englezeşte în text: *second best*, un bun de categoria a doua, *first best*, un bun de prima mînă (n.a.).

Cantinele se înmulţiră repede. Lev Tolstoi îşi stabili cartierul general în Beguicevka, la Raievski. De acolo, pleca zilnic, călare să viziteze cătunele din împrejurimi, să întocmească lista celor săraci, să vegheze la justa împărţire a alimentelor, a hainelor, a lemnelor de foc. Fiicele lui îl ajutau fără a ţine seamă de oboseală. Fiii săi, de asemenea, se consacrau acum ajutorării nenorociţilor, dar lucrau în alte sectoare: Serghei şi Ilia în districtul Cern, Lev în gubernia Samara.

Seara, reîntors la Beguicevka, Lev Tolstoi istovit, îngheţat, comenta întîmplările zilei cu fiicele sale şi cu acei dintre colaboratorii voluntari pe care-i adunase. Unii, ca şi Tania, îl învinuiau că se compromite acceptînd donaţiile persoanelor suspuse şi, prin urmare, demne de dispreţuit. El recunoştea, cu lacrimi în ochi, că activitatea sa actuală nu era pe linia ideilor sale. Dar, în acelaşi timp, declara că e incapabil să stea cu braţele încrucişate în faţa nenorocirii poporului.

Însăşi Sonia simţea, de la distanţă, efectele acestei compătimiri, mai puternică decît consideraţiile personale. Reţinută la Moscova de cei patru prichindei, Vanicika, Andrei, Mihail şi Saşa, citea cu emoţie scrisorile pe care soţul ei i le expedia de pe frontul mizeriei şi articolele patetice pe care le publica în ziare. După ce socotise absurd că o părăsise „pentru a iarnă întreagă", acum regreta că nu-l poate ajuta în munca sa. Aşezată la masă cu copiii, şi-i închipuia pe alţi copii în zdrenţe, murind de foame, şi suferea de norocul ei ca de o nedreptate. „Nu avem nici o legătură cu poporul, nota ea. Nu luăm parte la nici o mizerie, nu venim în ajutorul nimănui... Mi-e milă de mine însămi şi de copiii mei care agonizează moralmente în această atmosferă şi sînt lipsiţi de orice activitate spirituală.

Ce-i de făcut ?" Pentru prima oară în viața ei, se simțea pe punctul de a trece de partea tolstoismului. Într-o noapte de insomnie, hotărî să întocmească un apel la caritatea publică. Redactă scrisoarea într-un generos elan al inimii, o arătă cîtorva prieteni care o aprobară și o duse personal direcției ziarului *Russkie novosti (Noutăți ruse)*. A doua zi, duminică, 3 noiembrie 1891, textul fu publicat în ziar, integral.

„Toată familia mea s-a împrăștiat pentru a sluji opera de ajutorare a poporului înfometat... Reținută la Moscova de cei patru copii ai mei nevîrstnici, nu pot ajuta pe alții decît prin trimiterea de fonduri materiale. Dar nevoile sînt uriașe și indivizii izolați sînt neputincioși să le satisfacă. Totuși, fiecare oră trăită într-o casă bine încălzită, fiecare dumicat de pîine înghițit, sînt tot atîtea învinuiri, dacă ne gîndim la toți oamenii care mor de foame în această clipă. Noi toți care trăim aici în desfătare, noi care nu putem suporta cea mai mică suferință la proprii noștri copii, am fi oare în stare să îndurăm spectacolul mamelor sleite de puteri sau încremenite de durere în fața copiilor care mor de foame și de frig, sau al bătrînilor care nu găsesc nimic de mîncare ? Cu treisprezece ruble se poate salva o ființă omenească pînă la noua recoltă... Dacă fiecare dintre noi ar putea hrăni astfel, unul, doi, zece sau o sută de inși, după mijloacele sale, conștiința noastră ar fi împăcată... Mă hotărăsc, prin urmare, să mă adresez tuturor acelor care vor și pot, pentru a le cere să ajute, prin donațiile lor materiale, acțiunea întreprinsă de familia mea."

Scrisoarea Soniei fu reprodusă de toate ziarele din Rusia, apoi, în traducere, de cîteva ziare din Europa și America. Imediat donațiile începură să

curgă. Uluită, Sonia vedea venind la ea cîte o femeie din popor care-și făcea semnul crucii înainte de a-i strecura o rublă de argint ; o tînără fată din înalta societate, respirînd greu sub voaletă și ținînd în mînă un plic plin de bancnote ; un copil strîngînd cîteva copeici în pumn... „Nu știu cum vei judeca această faptă nesăbuită, scria ea soțului ei, dar mă săturasem să șed în colțul meu fără să particip la acțiunea voastră... De ieri mă simt mai bine, țin socoteli, eliberez chitanțe, mulțumesc, vorbesc în public și sînt fericită că mi-a fost dat să susțin strădania voastră, deși cu banii altora."

În cincisprezece zile, colectă peste treisprezece mii de ruble. Printre primii ei subscriitori, figura părintele Ioan din Kronstadt. Curînd, putu trimite operelor de ajutorare grîu, secară, mazăre, vagoane întregi de varză, fără a mai pune la socoteală îmbrăcămintea și medicamentele. Acest trafic de bani și de mărfuri presupunea o corespondență uriașă, pe care ea o întreținea fără să șovăie. La Beguicevka, Lev Tolstoi era profund impresionat. Sonia era pe cale să cunoască această „a doua naștere" de care beneficiase și el cu zece ani în urmă ? Închis seara în cămăruța sa rece, fără un covor, fără o perdea, cu o masă cu picioarele strîmbe și cu un pat de fier, el mulțumea lui Dumnezeu de această apropiere miraculoasă. Într-o scrisoare pe care o expedie la 14 noiembrie soției sale, el introduse această frază în limba franceză : *„Je suis sur que tu ne t'imagines pas avec quel amour nous pensos et parlons de toi"* [1]

[1] Sînt sigur că nu-ți închipui cu cîtă dragoste ne gîndim și vorbim despre tine (n.tr.).

(sic). Şi mai departe : „Noapte de noapte, te văd în vis, dulcea mea iubită“ [1].

Se pregătea să plece la Moscova, cînd prietenul său, Raievski, istovit de atîta alergătură prin sate, răci şi căzu la pat. După două zile de febră, muri, răpus de o gripă complicată. Lev Tolstoi fu foarte impresionat de acest doliu, cu atît mai mult cu cît, în luna precedentă, pierduse un alt prieten, pe tovarăşul său din copilărie, Diakov.

Dispariţia lui Raievski îl lăsă singur în fruntea organizaţiei de ajutorare. Nu se mai punea pentru el problema de a-şi părăsi opera. Într-o lună, el deschise treizeci de cantine care hrăneau gratuit o mie cinci sute de persoane. Dar ştia că nu este de ajuns. Unii spuneau cu ironie că este „al treisprezecelea apostol“. El însuşi se plîngea mereu că îndeplineşte o treabă în contrazicere cu principiile sale. „În toate acestea sînt multe de spus, scria el lui Ghe. Există banii soţiei mele şi donaţiile ei ; există problema raporturilor între cei care mănîncă şi acei care dau de mîncare. Păcatul este pretutindeni. Dar mi-ar fi cu neputinţă să stau acasă şi să scriu.“ [2] La sfîrşitul lui noiembrie, cedînd rugăminţilor fierbinţi ale Soniei, reveni lîngă ea pentru a se odihni. Întîlnirea lor fu plină de tandreţe şi recunoştinţă. „Am fost la Moscova, nota el. Bucuros de raporturile mele cu Sonia. Niciodată n-au fost mai cordiale. Îţi mulţumesc, Doamne. Te rugasem pentru asta. Tot, tot ce-am cerut mi-a fost dăruit. Îţi mulţumesc. Îngăduie-mi să mă contopesc tot mai mult cu voinţa ta. Eu nu vreau decît ce vrei şi tu.“ [3] Zece zile mai tîrziu, era

[1] Scrisoare din 23 noiembrie 1891 (n.a.).
[2] Scrisoare din 9 noiembrie 1891 (n.a.).
[3] *Jurnal*, 19 decembrie 1891 (n.a.).

înapoi la Beguicevka şi relua lupta împotriva foametei.

La 23 ianuarie 1892, Sonia, peste care pogorîse, desigur, harul, se duse să-l întîlnească la faţa locului. Se instală în cămăruţa fără perdele, a cărei murdărie şi dezordine o uluiră. Cît ai bate din palme, toată casa lui Raievski fu măturată, aerisită, pusă la punct. Apoi vizită cantinele. „Sosind, va scrie ea în *Jurnalul* ei, găsii în izbă zece persoane. Dar oamenii continuau să vină şi numărul lor ajunse în curînd la patruzeci şi opt. Toţi în zdrenţe, cu chipul scofîlcit şi trist. Ei intră, fac semnul crucii şi se aşază pe băncile lungi, în faţa meselor puse cap la cap. Doamna, care face parte din comitetul de patronaj, dă fiecăruia cîte un coşuleţ cu bucăţi de pîine de secară, apoi pune pe masă un castron mare de supă plin de *sci* (supă de varză). Supa nu are carne şi este stropită cu puţin ulei de cînepă... După supă, se împarte o zeamă de cartofi sau mazăre, găluşte de hrişcă, foi de sfeclă, o fiertură de orz. Două feluri la prînz, două feluri seara... În cea de a doua cantină pe care am vizitat-o, am văzut o tînără ţărancă cu faţa palidă, pămîntie, care m-a privit cu atîta tristeţe, că eram cît pe-aci să izbucnesc în plîns. Îi venea, se vede, tare greu, la fel ca şi unui moşneag şi altora dintre ei care erau aşezaţi acolo, pentru a se înfrupta din această pomană.“ [1]

Cu o energie care provoca admiraţia celor din jurul ei, Sonia puse ordine în contabilitate — ţinută pînă acum în dezordine — croi, cu ajutorul unui ucenic-croitor, haine din postavul trimis din oraş şi confecţionă vreo treizeci de paltonaşe pentru copiii nevoiaşi. După zece zile, plecă pentru

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 16 februarie 1892 (n.a.).

a-și regăsi copilașii, de care, în lipsa ei, la Moscova, se ocupase Tania.

Cu toate acestea, cu cît opera întreprinsă de Lev Tolstoi cîștiga în amploare, cu atît mai mult guvernul se neliniștea. Îndeosebi emoția stîrnită în străinătate de articolele acestui om neînduplecat li se părea autorităților incompatibilă cu onoarea rusă. Denunțînd greșelile țării sale și substituindu-se organelor oficiale, pentru a combate sărăcia, Lev Tolstoi devenise un personaj internațional. Acele colete care soseau din cele patru colțuri ale Europei, cele șapte vapoare încărcate cu porumb pe care Statele Unite le expediară pentru înfometați, acea făgăduială a morarilor din Minesota de a livra gratuit făină mujicilor, toate acestea serveau poate gloriei inițiatorului campaniei filantropice, dar discreditau regimul imperial în fața opiniei publice. Pentru a face să înceteze zvonurile alarmante, guvernul publicase următorul comunicat : „În Rusia nu există foamete. Adevărul este că anumite localități au suferit de pe urma recoltelor proaste.“ Dar acest eufemism nu rezistase în fața articolelor violente ale lui Lev Tolstoi. Atunci, ziarele reacționare dezlănțuiră împotriva lui o ingenioasă operă de defăimare ; Pobedonoștev adresă împăratului un memoriu acuzînd pe scriitor de uneltirea unei revolte printre mujici.

Sosind din Beguicevka, Sonia află că o nouă amenințare se conturase împotriva lui Liovușka în timpul călătoriei ei. Acesta scrisese, în luna noiembrie 1891, pentru revista *Voprosîi filosofii i psihologii (Probleme de filozofie și psihologie)*, o cronică intitulată *Ajutor pentru înfometați.* „Poporul este înfometat pentru că noi, cei avuți, mîncăm prea mult. Întotdeauna a fost astfel, dar acest

an, din cauza recoltelor proaste, a demonstrat că s-a întins coarda pînă s-a rupt... Clasa privilegiată trebuie să meargă în întîmpinarea poporului, cu sentimentul că este vinovată față de el.“ Acest text de inspirație creștină, fusese atît de mult denaturat de cenzură, încît, redactorul șef, Grot, socoti că nu mai e posibil să-l tipărească. La rugămintea lui Lev Tolstoi, el transmise șpalturile necorectate traducătorilor francezi, germani și englezi. La 14 (26) ianuarie 1892, *Daily Telegraph* publică articolul integral. Imediat, un ziar ultrareacționar *Moskovskie novosti (Noutățile moscovite)* sprijinit și inspirat de procurorul general al Sfîntului Sinod, reproduse extrase din mesajul tolstoian, într-o traducere rusă defectuoasă, care îi accentua caracterul revoluționar. Un comentariu violent însoțea acest document trunchiat și falsificat : „Apelul contelui Tolstoi se inspiră din socialismul cel mai avansat, cel mai neînfrînat, pe lîngă care pamfletele agitatorilor clandestini pălesc... El predică pe față un program al revoluției sociale. Reluînd frazele stîlcite și idioate ale socialiștilor occidentali, de care mulțimea ignorantă este totdeauna atît de lacomă, el afirmă că bogătașii se hrănesc din sudoarea poporului mîncînd tot ceea ce poporul posedă și produce. Putem noi oare rămîne nepăsători în fața unei astfel de propagande, pe care numai cei orbi și acei care nu vor să vadă, nu o remarcă ?“

Ministrul de interne, Durnovo, se ocupă de această problemă și prezentă un raport lui Alexandru al III-lea. Acesta, după cele ce se șopteau la palat, se arătase foarte nemulțumit de atitudinea lui Lev Tolstoi și declarase chiar în public : „Și cînd te gîndești că am primit-o pe soția lui ! Nu o făcusem pentru nimeni !“ Înnebunită, Sonia îi

scrise lui Liovuşka, la 6 februarie 1892 : „Ai să ne nenoroceşti pe toţi cu articolele tale provocatoare. Unde-i dragostea, «nonviolenţa» ? N-ai nici un drept, avînd nouă copii, să pricinuieşti pierderea lor şi a mea.“

Cu îndrăzneala ei obişnuită, intră în luptă. Toate relaţiile din Sankt-Petersburg fură alarmate. Solicită o audienţă marelui duce Serghei, guvernatorul general al Moscovei, şi acesta o sfătui să publice în *Ofiţialnîi vestnic (Mesagerul oficial)* o scrisoare a lui Lev Tolstoi denunţînd felul tendenţios sub care fusese prezentat articolul său asupra foametei. Lev Tolstoi acceptă bombănind să scrie dezminţirea, dar directorul *Mesagerului oficial* refuză s-o publice, pe motiv că, în calitate de responsabil al unei gazete guvernamentale, n-avea dreptul să se amestece în polemica dintre ziare. Atunci Sonia litografie textul în sute de exemplare şi îl răspîndi în Rusia şi în străinătate. Prea ocupat cu salvarea mujicilor, pentru a se mai interesa de intrigile care se ţeseau în spatele său, Lev Tolstoi scria soţiei sale, la 28 februarie 1892, cu inconştienţă :

„Pentru Dumnezeu, nu te nelinişti de atîta lucru, iubita mea dragă... Eu scriu ceea ce gîndesc — şi ştiu că nu sînt pe placul nici al guvernului şi nici al claselor avute — şi fac aceasta de doisprezece ani ; nu scriu la întîmplare, ci cu bună ştiinţă ; nu numai că n-am intenţia de a mă dezvinovăţi, dar nădăjduiesc că acei care doresc să mă constrîngă la aceasta, dacă nu se vor justifica, cel puţin se vor purifica de crimele de care sînt vinovaţi şi de care nu eu îi acuz, ci însăşi viaţa... Te rog, nu lua tonul unei acuzate. Aceasta ar însemna să inversăm rolurile.“

Între timp, cercurile guvernamentale şi bisericeşti continuau atacurile împotriva lui Lev Tolstoi. Cele mai mici deplasări ale sale erau supravegheate de spioni poliţieneşti. Unul din ei scria în raportul său : „A sosit aici împreună cu un secretar şi un om de încredere... Nici unul din ei nu consumă carne şi cînd se aşază la masă nu spun nici o rugăciune. Această constatare a făcut să se nască printre ţărani ideea că Tolstoi nu este inspirat de Dumnezeu, ci de Antihrist... O supraveghere susţinută este organizată în scopul ca fiecare din paşii săi să-mi fie adus la cunoştinţă.“ Unii popi din regiunile sinistrate, ascultînd de poruncile superiorilor lor, predicau în acelaşi sens şi ordonau mujicilor să refuze ajutoarele sub sancţiunea de a fi blestemaţi. Într-o zi, o ţărancă se aruncă la picioarele lui Lev Tolstoi şi îl rugă să-i înapoieze copilul înscris la o cantină.

— Numai sufletul meu să pătimească ! gemea femeia. N-avem nimic de mîncare acasă, dar nu vreau să-mi trimit copilul la pierzanie !

La Moscova şi la Sankt-Petersburg, se povestea că, de la o zi la alta, cel de „al treisprezecelea apostol“ va fi surghiunit pe domeniile sale, exilat în străinătate sau chiar închis la mînăstirea din Suzdal, rezervată clericilor vinovaţi de greşeli disciplinare.

În faţa iminenţei pericolului, cucernica Alexandrina Tolstaia, uitînd supărările faţă de nepotul renegat, se hotărî, fără a-l avertiza, să-i pledeze cauza pe lîngă ţar. Obţinînd o audienţă la Alexandru al III-lea, bătrîna domnişoară de onoare îi spuse cu o voce foarte slabă :

— Sire, este pregătită, pentru a vă fi supusă, o decizie de întemniţare într-o mînăstire a celui mai genial om din întreaga Rusie.

— Tolstoi ? întrebă ţarul.
— Da, sire.
— Are oare intenţia să atenteze la viaţa mea ? murmură suveranul zîmbind.

Alexandrina îl părăsi liniştită. Puţin timp după aceasta, primindu-l pe ministrul de interne, ţarul îi zise :

— Te rog să nu te atingi de Tolstoi. Nu ţin deloc să fac din el un martir şi să stîrnesc împotriva mea indignarea generală. Dacă este vinovat, cu atît mai rău pentru el !

Furtuna se depărtă, fără ca lui Lev Tolstoi să-i fi trecut prin minte că-i de felicitat. Poate, în adîncul inimii sale, regreta această impunitate confortabilă. Totdeauna, loviturile erau pentru alţii. Pentru unii nu există mai grea pedeapsă, decît lipsa de pedeapsă.

Un al doilea an de secetă îl obligă să-şi continue activitatea printre ţăranii înfometaţi. În mijlocul lor regăsea pacea sufletească, întocmai ca pe vremuri la Sevastopol, cînd apropierea morţii îl împiedica să se gîndească la el însuşi. Pe de altă parte, era fericit să vadă că Sonia îl susţinea în cruciada sa. Încă puţin, şi ar fi considerat-o ca pe o coreligionară. „Ieri, îi scria el, citind scrisorile tale, am dorit, din toată inima — această inimă pe care tu mi-o negi ! — nu numai de a te vedea, dar şi de a fi împreună cu tine." Între două vizite la cantine, continua să scrie *Împărăţia Domnului este în voi*, care i se părea a fi cheia de boltă a edificiului său moral. „Niciodată, nici o lucrare nu mi s-a părut atît de grea, îi mărturisea el lui Certkov.

Terminată în aprilie 1893, după trei ani de străduinţă, cartea fu, bineînţeles, interzisă de cenzură ; dar copii dactilografiate îşi luară zborul prin toată Rusia, trecură graniţele şi fură imediat traduse în Germania, Franţa, Anglia şi Statele Unite. În acest eseu, Lev Tolstoi afirma că împărăţia Domnului era la îndemîna oamenilor, cu condiţia ca ei să consimtă a-şi înfrîna instinctele animalice. Dar, adăuga el, „doctrina lui Hristos nu pare să excludă posibilitatea vieţii decît dacă iei ca regulă absolută ceea ce nu este decît indicarea unui ideal. Numai în acest caz, preceptele lui Hristos par a nu se împăca cu nevoile existenţei şi numai în caz contrar, ele singure dau posibilitatea unei existenţe drepte." Răspunzînd în felul acesta calomniatorilor care-l învinuiau de a nu se fi eliberat încă el însuşi de instinctele sale, trecea la definiţia perfecţiunii divine. Vedea în ea „asimptota vieţii umane". Către ea tinde întotdeauna omenirea ; se apropie de ea dar nu o poate atinge decît în infinit." Prin învăţătura ei, Biserica, după părerea lui, a trădat simplicitatea Predicii de pe Munte. Aliată cu statul, ea era principalul obstacol al fericirii oamenilor pe pămînt. Un spirit funciarmente creştin trebuia deci să refuze legile religioase şi laice şi să se conformeze următorului precept : „Nu fă aproapelui tău ceea ce n-ai vrea să-ţi facă el ţie". Inspirat de cartea americanului Adin Ballou, *Christian Non-Resistance*, Lev Tolstoi proclama aici teoria sa asupra non-rezistenţei faţă de răul prin violenţă.

Totuşi, deşi refuza să reziste răului prin violenţă, el socotea de cuviinţă să-l denunţe, ori de cîte ori îi descoperea manifestările în lume. Lupta împotriva foametei îi provocase dorinţa de a acţiona public. Convins că deţine adevărul, era hotărît să intervină ori de cîte ori guvernul şi-ar fi depăşit drepturile. Încă din anul 1890, se ridicase împotriva persecuţiilor antisemite. În anul 1893,

adresă o scrisoare lui Alexandru al III-lea pentru a protesta împotriva faptului că unuia din discipolii săi, prințul Kilkov, exilat în Caucaz, i se retrăsese dreptul la educarea copiilor săi. [1] Alte „probleme" se urzeau, pentru care era gata să se bată, cu soția alături de el.

Vai, înțelegerea lor conjugală nu supraviețui sfîrșitului foametei ! Imediat ce recoltele se îndreptară, imediat ce Lev Tolstoi, „demobilizat", își regăsi casa și obiceiurile, neînțelegerile reizbucniră între el și Sonia. După baia de sărăcie din care ieșise, îndura și mai greu belșugul mediului familial. La 22 decembrie 1893, scria : „Simt o apăsare, o neliniște. Nu mă pot birui. Doresc o faptă eroică. Aș vrea să-mi consacru restul vieții Domnului. Dar El nu mă vrea. Sau nu vrea să mă susțină pe drumul pe care l-am ales. Și mă enervez. Ah, luxul ăsta ! Vînzarea asta a cărților mele ! Această mocirlă ! Această agitație zadarnică !... Vreau să strig acest adevăr care mă arde !"

Și, cîteva zile mai tîrziu, la 24 ianuarie 1894 : „Doamne, ajută-mă ! Învață-mă să-mi port crucea. Nu încetez de a mă pregăti pentru crucea pe care o cunosc : închisoarea, spînzurătoarea, și iată ivindu-se cu totul altă cruce, o cruce nouă, pe care nu știu cum s-o port. Ciudățenia și noutatea acestei cruci constau în aceea că sînt plasat, fără voia mea, într-o situație de prostănac și că trebuie, prin felul meu de a trăi, să distrug ceea ce reprezintă scopul vieții mele... Sînt incapabil să sfîșii aceste groaznice pînze de păianjen care mă țin închis. Și asta nu pentru că îmi lipsește puterea, ci pentru că, moralmente, nu pot ; mi-e milă de păianjenii care au țesut pînza."

[1] Această scrisoare fu expediată la 2 ianuarie 1894 (n.a.).

Primul din acești „păianjeni" era Sonia. Putea mult și bine să-și impună o existență de ascet, să nu mănînce decît legume și fierturi, să nu bea decît apă, să-i ocolească pe invitații soției, să-și despice lemnele, să scoată apă din fîntînă, el simțea în jurul său căldura dăunătoare a casei. Cu cîtă plăcere evada din oribila Moscovă, pentru a pleca pentru cîteva zile la Iasnaia Poliana, unde, cel puțin, mujici erau cît vedeai cu ochii ! Plecă deci, în luna martie 1894, cu fiica sa Mașa, la moșia discipolului său, Certkov. Acolo, încercă o comuniune de gîndire atît de intensă, încît nu se putu reține de a-i scrie Soniei : „Sînt foarte fericit de a fi venit... El și cu mine sîntem, spiritual, atît de aproape unul de altul, avem atîtea interese comune și ne vedem atît de rar, încît iată-ne pe amîndoi foarte fericiți." [1]

Nimic nu o putea răni mai mult pe Sonia decît această mărturisire. De mult timp îl considera pe Certkov drept rivalul ei pe lîngă Liovușka. Sub pretextul de a servi filozofia marelui scriitor, acest om șiret și neînduplecat în același timp, căuta, gîndea ea, să-l îmbrobodească, să-l despartă de familie, să-l încurajeze în cele mai subversive idei și să pună mîna pe lucrările sale. Era șeful acelei oribile bande de mediocrități care strică dispoziția altora, era acela care-l împiedica să scrie romane ! Atît timp cît își va păstra puterea asupra lui Liovușka, nu va mai apare un nou *Război și pace*, nici o nouă *Anna Karenina*. Nu mergea el acum pînă într-acolo încît întreținea o corespondență cu Mașa și Tania ? În cele din urmă le va asmuți împotriva mamei lor. În august 1893, ea află că o mare parte din manuscrisele lui Lev Tol-

[1] Scrisoare din 27 martie 1894 (n.a.).

stoi, pe care le încredinţase muzeului Rumianţev din Moscova, fuseseră ridicate de Certkov, care le transportase „pentru a le pune la loc sigur", mai întîi la el acasă, apoi la unul din prietenii săi, colonelul Trepov, din Sankt-Petersburg.[1] Informat de această deturnare, Liovuşka nu găsi nimic de spus. Era subjugat, vrăjit. În vara următoare, el îndrăzni să-i sugereze Soniei să-i invite pe Certkov şi pe soţia sa la Iasnaia Poliana. Ea refuză cu indignare. Atunci, întristat, Lev Tolstoi scrise marelui său prieten :

„Ea se teme de dumneata pentru că eşti acela care susţine în mine tot ce ei i se pare groaznic. Dacă m-ai întreba : «Doreşte să viu ?» ţi-aş răspunde : «Nu !» Dar dacă mi-ai cere părerea asupra necesităţii venirii dumitale, ţi-aş răspunde : «Da, venirea dumitale este necesară». Ce i-am spus ei, îţi repet şi dumitale : dacă între voi există sentimente urîte, trebuie folosite toate puterile pentru a le face să dispară, pentru ca între voi să se înfiripeze adevărata dragoste."[2]

Cîteva zile mai înainte, la 21 aprilie 1894, notase în *Jurnalul* său : „Sînt în relaţii bune cu Sonia... Ce mamă şi ce soţie admirabilă, într-un anumit sens ! Fet avea poate dreptate cînd spunea că fiecare are femeia care-i trebuie." Va merge ea pînă acolo încît să-l oblige să-şi schimbe părerea arătîndu-se neînduplecată faţă de omul pe care-l preţuia cel mai mult ? Şi de astă dată se reculese, îşi stăpîni mînia, se comportă ca un soţ creştin. „De o săptămînă nu mă simt bine, nota el la 15 mai 1894 în *Jurnalul* său. Asta a început, cred, cu enervarea mea privind regretabila necuviinţă a Soniei faţă de Certkov. Totul era explicabil, dar prea deprimant, cu atît mai mult, cu cît mă dezobişnuisem de acest fel de incidente şi mă bucuram de revenirea sentimentelor mele de adîncă bunătate şi de tandreţe faţă de ea. Mi-era teamă că distrusese tot. Dar nu, a trecut, şi sentimentele mele au revenit."

Peste cincisprezece zile, avu durerea să-l piardă pe prietenul său, pictorul Ghe. „Era un copil bătrîn, fermecător şi genial", spuse el. Ultimul tablou al lui Ghe, *Răstignirea*, fusese retras în luna martie din sala unde fusese expus, la Sankt-Petersburg, pentru că ţarul, supărat de realismul brutal al pînzei, exclamase : „Asta-i un măcel !" Imediat Lev Tolstoi îi scrise lui Ghe : „Este triumful dumitale !"

Acela care judecase că opera lui Ghe atentează la sentimentele religioase, nu avea să întîrzie de a-l urma în mormînt : la 20 octombrie 1894, ţarul Alexandru al III-lea muri de pe urma unei nefrite. Această dispariţie făcu să se nască în Lev Tolstoi, ca şi în toţi duşmanii autocraţiei, nădejdea unei renaşteri în politica internă rusă. Nicolae al II-lea, fiul mai mare al răposatului împărat, n-avea decît douăzeci şi şase de ani ; urma să se însoare cu o principesă germană, Alix de Hessa, convertită sub numele de Alexandra Feodorovna ; se spunea despre el că este o fire blîndă, împăciuitoare, sensibilă ; cu siguranţă că se va alătura ideilor liberale ale intelectualităţii şi va acorda poporului său o constituţie. În realitate, Nicolae al II-lea era un om slab, pătruns de un respect temător pentru memoria tatălui său şi subjugat de vederile reacţionare ale procurorului general al Sfîntului Sinod, care fusese educatorul său. La 17 ianuarie 1895, primind pe delegaţii zemstvelor,

[1] Acelaşi colonel Trepov va deveni mai tîrziu reacţionarul guvernator al oraşului Sankt-Petersburg. Deocamdată nu-i privea încă pe liberali cu ochi atît de răi (n.a.).
[2] Scrisoare din 12 mai 1894 (n.a.).

voi să dea dovadă de energie și declară ca un bun elev al lui Pobedonoștev :

— Am aflat că, în ultimul timp, s-au ridicat glasuri în diferite adunări ale zemstvelor, care s-au lăsat cîștigate de visul nesăbuit al unei participări a delegaților lor la administrația internă. Fiecare să știe că, închinînd toate puterile fericirii poporului meu, voi apăra principiile autocrației la fel de neclintit ca și răposatul meu părinte.

Consternarea fu cu atît mai vie, cu cît nădejdea fusese mai mare. Lev Tolstoi nota în *Jurnalul* său : „Eveniment important. Discurs insolent al țarului... Mi-e teamă să nu rezulte consecințe în ce mă privește." Dar, credincios principiului său care consta în a nega legalitatea oricărei puteri temporale, refuză să se asocieze petițiilor confraților săi în sprijinul suprimării cenzurii. „Ar trebui scris monarhului, spunea el, în felul următor : «Nu poți face nimic cît timp ești împărat. Singurul lucru pe care îl poți face pentru popor și pentru tine însuți, este de a renunța la tron !»"

Îngrijorat de viitorul țării, începu să fie de asemenea și pentru viitorul căsniciei sale. După o acalmie de cîteva luni, Sonia redeveni geloasă pe Certkov și vedea în el cauza tuturor relelor de care suferea. Împlinise cincizeci de ani și dispoziția ei sufletească se înrăutăți. I se părea că toată lumea conspira ca s-o contrazică și s-o decepționeze. Copiii nu-i dădeau decît griji ; Lev avea nervii zdruncinați, îi trebuia un „tratament electric" ; Vanicika, sărmanul și fermecătorul Vanicika, avea o sănătate atît de șubredă, încît la cel mai neînsemnat guturai Sonia se temea de ce era mai rău ; Serghei ducea o viață imorală ; Ilia, nefericit în căsnicie, cheltuia prea mulți bani ;

Tania și Mașa, zăpăcite de ideile tatălui lor, nu frecventau decît pe cei „obscuri" și nici nu se gîndeau să-și întemeieze un cămin ! „Sînt cu totul lipsiți de măsură, de cumpătare și habar n-au de sentimentul datoriei, scria Sonia. Dețin această trăsătură de la tatăl lor. Dar el a luptat toată viața să se îndrepte, pe cînd ei se lasă în voia soartei !" [1]

De la o zi la alta, repeta într-una aceleași necazuri în caietul său. Totul o enerva la Liovușka, începînd cu năzuințele lui spre o viață simplă, care se traduceau prin complicații în propria ei viață ! „Acest regim vegetarian înseamnă că trebuie făcute două feluri de meniuri, ceea ce mărește cheltuiala și dă de două ori ami mult de lucru. Predicile sale despre iubirea universală au drept rezultat că se dezinteresează de familie și introduce pe cine vrei și cine nu vrei în intimitatea sa. Renunțarea verbală la bunurile acestei lumi îl face să critice și să condamne pe alții."

Și în altă parte :

„Lasă toate greutățile pe seama mea, toate, fără excepție : copiii, administrarea moșiilor, relațiile cu oamenii, afacerile, casa, editorii. Mă disprețuiește că am grijă de toate acestea, se închide în egoismul său și nu încetează să mă critice. Iar el ce face ? Se plimbă, călărește, scrie cîte puțin, trăiește unde crede de cuviință, nu face absolut nimic pentru familie și profită de toate : de ajutorul fetelor sale, de confort, de lingușirile care i se aduc, de supunerea și de necazurile mele. Și gloria, această nestinsă sete de

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 8 ianuarie 1895 (n.a.).

glorie căreia i-a sacrificat totul și continuă să-i sacrifice totul..."[1]

Dacă auzea vreo critică justă împotriva lui, repede o nota pentru a-și sprijini propria argumentare : „Cicerin a spus astăzi că în Lev Nikolaevici ar exista doi oameni, un scriitor de geniu și un prost gînditor, care lovește în oameni formulînd paradoxuri, idei contradictorii."[2]

Din ce în ce mai mult îi provoca dezgust din punct de vedere fizic. Îi reproșa lipsa lui de igienă. Oare pentru a se apropia de țărani neglija, ca și ei, să se spele ? El, odinioară atît de îngrijit, mirosea acum ca un țap. „Să se spele, e un eveniment pentru el ! scria ea. Mi-a povestit că picioarele îi sînt acoperite de jeg și că sub coji s-au format răni care încep să-l doară... Scîrba pe care o simt în aceste zile pentru latura fizică a vieții soțului meu îmi este extrem de penibilă, dar nu pot, nu mă pot obișnui, nu mă voi putea obișnui niciodată cu murdăria și cu mirosul urît."[3]

Uneori, înnebunită de mînie, cu condeiul alergînd pe foaia albă, ea își pleda cauza nu pentru cei apropiați, pentru contemporani, ci în fața posterității. Cu cîtă patimă se justifica față de tribunalul generațiilor viitoare ! „Cei care vor scrie biografia sa vor spune că se ducea să care apă în locul sacagiului, dar nimeni nu va ști că niciodată nu a acordat soției sale o clipă de destindere, fiului său nu i-a dat o picătură de apă, că în răstimpul a treizeci și doi de ani n-a rămas nici cinci minute lîngă un bolnav, ca să-mi îngăduie și mie să mă odihnesc, să dorm cît îmi dorea

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 4 august 1894 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 12 ianuarie 1895 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 7 februarie 1891 (n.a.).

inima, să mă plimb, sau pur și simplu să-mi revin din oboseală[1]".

Este drept că atunci cînd nota aceste reflexii, avea un motiv suplimentar de supărare împotriva soțului ei. Era în luna ianuarie 1895. Liovușka tocmai terminase povestirea *Stăpîn și slugă*, în care expunea aventura a doi bărbați de condiție socială diferită, prinși de viforniță, și pe care amenințarea morții îi face să regăsească în ei adevărul creștinesc, cu alte cuvinte, sentimente de egalitate și ajutor mutual. Sonia admira mult această parabolă simplă și crudă, în care căldura simpatiei constituia replica dată albului și răcelii indiferente a zăpezii. Fu surprinsă aflînd că în loc de a rezerva acest text, ca și celelalte, Mediatorului, condus de Certkov, și „Coleoției operelor complete", condusă de ea însăși, Liovușka o făgăduise revistei *Severnîi vestnic (Curierul Nordului)*. Cu siguranță, redactoarea șefă a acestei foi, Liubov Gurievici „o intrigantă, pe jumătate evreică", îl vrăjise cu lingușirile ei. În Sonia se revoltau în același timp soția și editorul. Ceru soțului să-și retragă cuvîntul pentru a ceda acestei duble fidelități. Locuința cea mare din Moscova răsuna, în plină noapte, de țipetele și hohotele ei de plîns. Scos din fire, Lev Tolstoi o amenință că pleacă pentru totdeauna dacă nu încetează. Atunci, ea îl bănui că vrea să o părăsească pentru redactoarea șefă. Pierzînd orice control asupra ei însăși, alergă afară, în rochie de casă, cu părul despletit, cu picioarele goale în papuci.

Strada era îngropată sub zăpadă. Nici țipenie de om. Sonia visa să moară, indiferent cum, dar repede. Lev Tolstoi, în pantaloni și jiletcă, alergă

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 26 ianuarie 1895 (n.a.).

după ea, o prinse, o apucă de braț și o trase înapoi în casă. „Îmi amintesc că hohoteam și strigam că totul mi-e indiferent, că putea să mă ducă la un comisariat sau la un ospiciu de nebuni", va scrie ea.

A doua zi după-amiază, încercă să obțină, prin blîndețe, de la Liovușka, ceea ce nu putuse obține prin violență : s-o lase să-i copieze povestirea în scopul unei ediții care să aibă prioritate. Din nou el se încăpățînă, obtuz, răutăcios, ilogic. Ea o luă din nou la goană pe stradă. Dar, de astă dată, își îmbrăcase o șubă, își pusese o pălărie și galoși peste botine. Ca de obicei, ideile de sinucidere le lua din operele soțului ei. Odinioară se gîndise să se arunce sub roțile trenului, după pilda Annei Karenina. Citind *Stăpîn și slugă*, înclina acum către moartea prin îngheț. „În această povestire, moartea lui Vasili Andreici mi-a plăcut, va nota ea cu naivitate, și doream să pier în același fel." Se îndreptă deci, clătinîndu-se prin zăpadă, către Muntele Vrăbiilor, unde era sigură că nimeni nu o va căuta. Dar Mașa se luase după ea și reuși s-o readucă acasă.

După două zile de apatie, ideea ei fixă îi reveni. În stradă, strigă după o sanie și se duse la gara din Kursk. Serghei și Mașa porniră în urmărirea ei. Ea îi văzu apărînd în clipa cînd plătea birjarului. Fu nevoită să se întoarcă acasă, încadrată de aceștia. Răcise și copiii o obligară să stea în pat. Veniră medici. Unul îi prescrise bromură, un altul apă de Vichy, un al treilea, care era ginecolog, îndrăzni să vorbească despre menopauză „în termeni cinici". Între timp, Liovușka, alarmat de aceste evadări succesive, revenise la sentimente mai bune. Intră în odaia unde se odihnea Sonia și îngenunchie pentru a-i cere iertare. La 21 februarie 1895, ea putea nota cu o mîndrie vrednică de milă : «Mediatorul» și cu mine am obținut să tipărim *Stăpîn și slugă*, dar cu ce preț !"

Printr-o cumplită coincidență, în aceeași zi în care scria aceste cuvinte în *Jurnalul* ei, Vanicika, băiețelul care fusese suferind și în luna ce trecuse, căzu din nou bolnav. Erupție, dureri în gît, diaree ; doctorul Filatov diagnostică o scarlatină. Atunci se produse în Sonia o liniște rău prevestitoare. Ea știuse dintotdeauna că Vanicika va fi răpit prea de timpuriu iubirii sale. Nu trecea o săptămînă să nu vorbească despre el în *Jurnalul* său : „Legăturile ce ne unesc sînt atît de strînse !... Este un copil slab, delicat și atît de bun !... Scînteia vieții este gata să se stingă în acest sărman și fermecător Vanicika..." În rarele clipe cînd nu tremura pentru sănătatea lui, își spunea că el este sortit să împlinească pe acest pămînt o operă capitală, poate chiar mai importantă decît a lui Lev Tolstoi însuși. Nu era singura de această părere. „De la prima privire pe care am aruncat-o asupra acestui copil, spunea savantul rus Mecinikov, am știut că sau va muri prematur sau va ajunge un geniu chiar mai mare decît tatăl său." Cît despre Lev Tolstoi, se minuna ascultîndu-l pe acest băiat de șapte ani, atît de firav, atît de blînd, cu pielea de culoarea laptelui, răspunzînd mamei sale care-i spunea că locuința, copacii, pămînturile din Iasnaia Poliana vor fi într-o zi ale lui : „Nu trebuie să spui asta, mamă. Totul este al tuturor..."

Febra îl cuprinse pe Vanicika dimineața ; spre seară, ardea, delira ; dar, ca întotdeauna, gîndul său era îndreptat spre alții : „Nu-i nimic, mamă, murmura el. Va trece repede. Doică, nu plînge !" Treizeci și șase de ore mai tîrziu, se stingea din viață. O tăcere de mormînt se abătu asupra casei.

Brusc izbucniră plînsete de femei. Pitulată în camera copiilor, micuța Sașa avea impresia că o cățea rănită urla prin vocea mamei sale. La 23 februarie 1895, Sonia nota în caietul său : „Micuțul meu, încîntătorul Vanicika a murit în noaptea aceasta, la ora unsprezece. Doamne Dumnezeule ! Și eu mai sînt încă în viață." Ea n-avea să mai reia *Jurnalul* decît după doi ani. Lev Tolstoi era doborît ca și ea. „Pentru prima oară în viața mea, mă aflu în fața unei situații fără ieșire", bîlbîia el.

Văzîndu-l apărînd în ziua înmormîntării, Sonia se înspăimîntă. Un moșneag ! Încovoiat, zbîrcit, barba căruntă, privirea stinsă. Ajutat de fiii săi, puse sicriul, care era ușor și descoperit, după obiceiul rusesc, într-o sanie mare. Apoi se așeză cu soția sa, printre flori, lîngă copilul mort, iar caii porniră la pas. Drumul care ducea la cimitirul din Nikolskoie, unde se odihnea și micuțul Alioșa, era același pe care-l făcuse cu treizeci și trei de ani în urmă, cînd mergea pe jos pentru a face o vizită logodnicei sale la moșia familiei Bers, în apropiere de Moscova. Spuse aceasta Soniei. Ea se înspăimîntă de distanța care-o despărțea pe tînăra fată veselă de altădată de această mamă îmbătrînită, dezamăgită, care se ducea să-și îngroape copilul. Oare aceasta era ceea ce se numea o existență împlinită ?

În tot timpul serviciului funebru, ținu în mîinile ei capul înghețat al lui Vanicika și se strădui să-l încălzească prin sărutări. Adevărata despărțire se făcu în clipa cînd se țintui capacul. Vanicika nu mai era. Ea se zbătu împotriva acestei evidențe. Reîntors acasă, Lev Tolstoi murmură : „Și eu, care visasem că Vanicika va continua după mine opera Domnului !"

A doua zi, încercă să-și stăpînească durerea, idealizînd-o. În timp ce Sonia rătăcea din odaie în odaie, ca o nebună, și mîngîia jucăriile, hainele dispărutului, căutîndu-i fantoma în dosul ușilor, el scria în *Jurnalul* său : „L-am înmormîntat pe Vanicika. Teribil — nu, nu teribil, dar un mare eveniment spiritual. Îți sînt recunoscător, Doamne, îți sînt recunoscător." [1]

Iar, cîteva zile mai tîrziu : „Moartea lui Vanicika a însemnat pentru mine același lucru ca și moartea lui Nikolai [2], nu, într-o măsură și mai mare : manifestarea Domnului, atracția Domnului. Astfel, nu numai că n-aș putea spune despre acest eveniment că ar fi fost trist, penibil, dar, fără reticență, eu zic că el a fost, dacă nu fericit — termen impropriu — dar cel puțin îndurător, venind de la Dumnezeu, descoperind minciuna vieții, apropiindu-ne de El. Sonia nu poate să-l privească astfel. Pentru ea, durerea aproape fizică a sfîșierii maschează valoarea spirituală a faptului." [3] Mătușii sale, Alexandrina Tolstaia, îi precizà gîndurile sale în următorii termeni : „Această pierdere este foarte dureroasă, dar sînt departe de a o simți ca Sonia, pentru că aveam — pentru că am — o altă viață spirituală".

Voia să se convingă că Vanicika nu murise în zadar, că Dumnezeu îl trimisese în lume cu un mesaj, că era „rîndunica prevestitoare" sortită să anunțe topirea zăpezilor și sinceritatea... Din supunere față de acest înger fugar, el deveni mai afectuos față de soția sa. „Niciodată n-am simțit nici la Sonia, nici în mine o asemenea nevoie de

---

[1] *Jurnal*, 26 februarie 1895 (n.a.).
[2] Fratele său, mort la Hyères, cu treizeci și cinci de ani înainte (n.a.).
[3] *Jurnal*, 12 martie 1895 (n.a.).

a iubi şi atîta silă pentru tot ce dezbină şi face rău, scria el în aceeaşi scrisoare către Alexandrina Tolstaia. Niciodată n-am iubit-o pe Sonia cum o iubesc acum. Asta îmi face bine." [1]

Dar Sonia era încă prea năucită ca să aprecieze această revenire a dragostei. Ea mergea la biserică, îi consulta pe preoţi, avea vise stranii şi nu vedea nici o utilitate a existenţei ei. I se întîmpla să rămînă nouă ore în şir rugîndu-se în catedrala Arhanghelski şi să se întoarcă acasă pe o ploaie torenţială. Pentru a o scoate din apatie, Lev Tolstoi vizită cu ea o închisoare, încercă să-i stîrnească interesul pentru suferinţele deţinuţilor politici. Zadarnic. N-avea inimă decît pentru propria ei durere. „Sentimentul cel nou care ne uneşte pe amîndoi este ciudat, îi spunea el. Este comparabil cu soarele care apune. Din cînd în cînd norişorii neînţelegerilor noastre, acei care vin de la tine şi cei care pornesc de la mine îi estompează lumina. Dar nu încetez să sper că se vor risipi înainte de căderea nopţii şi că apusul soarelui va fi strălucitor." [2] Ascultîndu-l, Sonia vărsa lacrimi de bucurie dar, imediat după aceea, se cufunda din nou într-o meditaţie funebră. Atunci, puţin cîte puţin, Lev Tolstoi se descurajă. Era oare vina lui, dacă el mai avea motive să trăiască? Mai întîi, credinţa în Dumnezeu. Apoi, profesiunea lui de scriitor. La 12 martie 1895, mai puţin de două săptămîni după înmormîntarea micului Vanicika, nota în *Jurnalul* său: „Doresc să scriu ceva artistic". Enumera o duzină de proiecte, printre care *Povestea lui Koni* (mai tîrziu *Învierea)*, şi conchise: „Am aici de lucru pentru opt ani".

---

[1] Scrisoare din 31 martie 1895 (n.a.).
[2] Alexandra Tolstaia, *Tatăl meu* (n.a.).

Uluitorul succes pe care-l avu *Stăpîn şi slugă*, îl uimea, îl enerva, dar îl şi îmboldea să-şi reia condeiul. Cincisprezece mii de exemplare vîndute în patru zile, sub firma „Mediatorului"! Cît despre al XIV-lea volum al *Operelor complete*, conţinînd aceeaşi poveste, era la a zecea mie! Elogiile plouau cu nemiluita. „Ce pot să mai spun? scria Strahov. Mă ia cu frig... Misterul morţii, iată ce este inimitabil la dumneavoastră... Precizia şi puritatea fiecărei trăsături ţin de domeniul miraculosului!" Şi Lev Tolstoi nota: „Deoarece n-aud despre *Stăpîn şi slugă* nici o critică proastă, ci numai complimente, lucrul acesta îmi aminteşte anecdota despre un predicator care, surprins la sfîrşitul unei fraze de un tunet de aplauze, se opreşte şi întreabă: «Am spus vreo prostie?» Povestirea mea este slabă. Aş vrea să-i consacru o critică anonimă..." [1] Tînărului scriitor Ivan Bunin [2], venit să-i facă o vizită în acea vreme, el îi confirmă aversiunea pentru ultima sa lucrare:

„Este îngrozitoare! Este atît de nulă, încît mi-e ruşine să ies în stradă!"

Apoi, evocînd moartea recentă a micului Vanicika, exclamă:

„Da, era un băiat încîntător, minunat! Dar ce înseamnă asta: a murit? Nu există moarte, el

---

[1] Tolstoi nu era deloc mulţumit de povestirea sa, lucru atestat şi de notele din *Jurnalul* său: „Este bunişoară *(Stăpîn şi slugă)* sub raport artistic, dar slabă în ceea ce priveşte conţinutul" *(3 ianuarie 1895)*. „Nu-i bună. Nu mi-a reuşit nici caracterul unuia, nici al celuilalt" *(6 ianuarie 1895)* (n. tr.).

[2] *Ivan Bunin* (1870—1953), a debutat ca poet în 1887, apoi ca nuvelist în 1897. În 1920 s-a stabilit în Franţa, unde a scris lucrări în care a evocat mai ales timpul cît a trăit în patrie. Laureat al premiului Nobel (1933) (n.tr.).

n-a murit atîta vreme cît îl iubim, atîta vreme cît trăim cu amintirea lui !"

Ivan Bunin, foarte impresionat, notă că maestrul avea pe atunci „un chip supt, tenul întunecat, aspru, ca turnat în bronz". După ce schimbară cîteva cuvinte, cei doi bărbați ieșiră împreună în noapte. Un vînt puternic le biciuia obrajii și făcea să pîlpîie luminile felinarelor. Străbătură de-a curmezișul Devicie Pole acoperit de zăpadă. Ivan Bunin abia putea să se țină după bătrîn. Acesta alerga, sărea șanțurile și repeta cu o voce sacadată, furioasă : „Nu există moarte ! Nu există moarte !"[1]

La cîteva zile după asta, citind că amicul său Leskov, decedat ca și Vanicika în luna februrie, lăsase un testament literar, se hotărî să redacteze și el unul. Acest document, care purta data de 27 martie 1895, începea cu afirmația că dorește să fie înmormîntat într-un sicriu ieftin, fără flori, fără coroane, fără discursuri și fără anunțuri în ziare. În privința manuscriselor sale inedite, încredința Soniei și lui Certkov, amîndoi legați în mod pasionat de opera sa, grija de a le tria împreună. Fiicele sale, Tatiana și Mașa, n-aveau dreptul să intervină în această treabă. Cu atît mai puțin fiii săi, care, spunea el, cu toate că-l iubeau, erau prea departe de gîndirea sa. În schimb, credinciosul Strahov era admis să colaboreze, la nevoie, cu Sonia și Certkov. Lev Tolstoi cerea de asemenea ca *Jurnalele* sale intime, anterioare căsătoriei sale, să fie distruse, cu excepția cîtorva pagini „demne de a fi păstrate" și că, în caietele următoare, să se suprime tot ce putea avea un caracter supărător. „De altfel, adăuga el, Certkov

[1] Ivan Bunin, *Amintiri* (n.a.).

mi-a făgăduit s-o facă încă în timpul vieții mele. Dat fiind marea și nemeritata afecțiune pe care mi-o poartă și excepționala sa intuiție morală, sînt sigur că își va îndeplini la perfecție această sarcină."

În clipa cînd scria aceste rînduri, cum oare nu înțelegea afrontul pe care i-l cauza soției sale însărcinînd o terță persoană de a hotărî ce trebuia respins sau publicat din amintirile legate de viața sa conjugală ? Cum oare nu avusese previziunea luptei îngrozitoare ce urma să se desfășoare între soția și discipolul său, fiecare dorind să-și însușească manuscrisele secrete ale maestrului ? Fără îndoială, în nemaipomenita sa naivitate de literat, el își închipuia că sarcina postumă la care îi invita nu va fi pentru ei un motiv de vrajbă, ci unul de împăcare. Totuși, reflectînd, reveni în testament asupra primei sale idei : „La urma urmei, *Jurnalele* mele intime să rămînă așa cum sînt. Cel puțin se va vedea din ele că, trecînd peste josnicia și mîrșăvia tinereții mele, n-am fost părăsit de Dumnezeu și că, într-adevăr, abia în amurgul vieții, pe pragul bătrîneții, am început să-l înțeleg puțin și să-l iubesc." De asemenea îi ruga pe moștenitorii săi să renunțe la drepturile lor asupra lucrărilor vechi, dar fără a-i obliga. Urmau considerații înalte asupra raporturilor dintre om și Dumnezeu. „Să nu-ți folosești sufletul pentru conservarea și dezvoltarea fizicului, ci să folosești fizicul la conservarea și dezvoltarea sufletului..." „A trăi pentru Dumnezeu înseamnă a-ți consacra viața fericirii omenirii..." Notația zilei se termina brusc cu aceste cuvinte : „Este ora unu, mă duc să mănînc".

A doua zi după acest grav examen de conștiință, la o lună după moartea lui Vanicika, Lev Tolstoi,

la şaizeci şi şase de ani, lua prima sa lecţie de bicicletă. Vehiculul, nou-nouţ, îi fusese oferit de „Societatea moscovită a amatorilor de velocipede". Un instructor benevol îl ajuta să se menţină în echilibru. Care puteau fi gîndurile Soniei în acest 28 martie 1895, văzîndu-şi soţul pedalînd cu stîngăcie pe aleile grădinii mărginite de zăpadă ? Desigur, era uimită că se pasiona pentru un sport nou, după doliul care îi lovise. Era oare din partea lui indiferenţă, egoism, sau reacţia unei naturi peste măsură de rezistentă împotriva obsesiei nefericirii ? Îl invidia şi îl ura că e atît de puternic. În acea seară, Lev Tolstoi nu scrise în *Jurnalul* său decît cele trei iniţiale obişnuite : d.m.t. (dacă mai trăiesc !)

4

EXCENTRICITĂŢILE SONIEI : «CE ESTE ARTA ?»

În vara care urmă morţii lui Vanicika, Lev Tolstoi îşi reluă munca pe ogoare, călări, jucă tenis şi pedală pe bicicletă. Iscusinţa lui în acest sport stîrnea admiraţia copiilor şi îi scandaliza pe discipoli. Scrupulosul Certkov scria cu gravitate : „Tolstoi merge cu bicicleta. Nu se află el oare, în felul acesta, în contrazicere cu idealul său creştin ?" În timpul acesta, Lev Tolstoi se încredinţă de utilitatea străduinţelor sale, citind *Scrisori savante asupra mersului pe velociped, considerat ca un exerciţiu fizic*, de L. K. Popov. De asemenea, nota în *Jurnalul* său : „Nu ştiu de ce îmi place să fac acest lucru (să merg pe bicicletă). N.(Certkov) se supără şi mă critică, dar eu continui şi nu mi-e ruşine. Dimpotrivă, simt că este din partea mea o fantezie naturală, că părerea altora asupra acestui subiect este fără importanţă şi că nu există păcat să te distrezi simplu de tot, ca un ştrengar." Cu toate acestea, evita să se dea în spectacol în faţa vizitatorilor de vază. Veniră mulţi în acel an : învăţaţi, ziarişti, adepţi, curioşi... Printre ei, francezul Paul Boyer, profesor de limba rusă la şcoala de limbi orientale, urmînd lui Jules Legras, profesor de literatură la

Bordeaux, care venise în anul 1893 și un scriitor rus de treizeci și cinci de ani, al cărui renume creștea : Anton Cehov.

În vremea aceea, Anton Cehov îl admira pe Lev Tolstoi ca romancier, dar refuza să-l aprobe ca filozof. Născut dintr-o familie modestă, avînd în vinele sale sînge de mujic[1], el socotea că poporul trebuie ridicat încurajîndu-l a se instrui, iar nu, cum pretindea „bătrînul vrăjitor" de la Iasnaia Poliana, să cobori la nivelul poporului pentru a învăța de la el sfîntul adevăr. „La dracu cu filozofia oamenilor mari ai acestei lumi, scria el. Toți acești mari înțelepți sînt despotici ca și generalii și, în același timp, nepoliticoși și nedelicați ca și ei, pentru că-s siguri de impunitatea lor. Diogene scuipa în bărbia altora, știind bine că nimeni n-o să-i facă nimic. Tolstoi îi numește pe doctori ticăloși și tratează problemele mari cu grosolănie, pentru că și el este un Diogene, pe care nu poți nici să-l duci la poliție, nici să-l faci cu ou și cu oțet prin ziare."[2] Și apoi : „Filozofia tolstoiană (...) m-a impresionat adînc și m-a stăpînit timp de vreo șaptesprezece ani... Pe cînd acum, ceva protestează în mine, judecata și simțul dreptății îmi spun că în electricitate și în vapori se află mai multă dragoste de oameni decît în castitate și în a te abține de la carne..."[3]

Sosind la Iasnaia Poliana într-o dimineață frumoasă de august, Cehov se lovi pe aleea cu mesteceni de un bătrîn mujic în bluză de pînză

[1] Bunicul său, Egor Cek, fusese șerbul unui proprietar funciar, care nu era altul decît tatăl lui Vladimir Grigorievici Certkov, discipolul lui Tolstoi (n.a.).

[2] Scrisoarea lui Cehov către Suvorin, din 8 septembrie 1891 (n.a.).

[3] *Ibid.*, 27 martie 1895 (n.a.).

albă și cu un prosop aruncat pe umăr. Era Lev Tolstoi care se ducea să facă o baie în rîu. Imediat ce vizitatorul își spuse numele, chipul maestrului se lumină. Îl făcu pe tînărul său confrate să se simtă la largul său prin cîteva cuvinte binevoitoare, și îl rugă să-l întovărășească la cabană. Apoi, se dezbrăcă și se cufundă în apă pînă la gît. Vîltoarea apelor îi ascundea nuditatea. Barba îi flutura. Vorbea într-una. Anton Cehov fu cucerit de atîta simplitate.

A doua zi, Lev Tolstoi organiză în cinstea lui și a altor cîțiva prieteni lectura mai multor fragmente din *Învierea*. Cartea i se păru lui Anton Cehov emoționantă, pasionantă, dar nu o putu admira fără rezerve ca pe alte cărți ale lui Tolstoi. Ori de cîte ori personajele încetau să trăiască prin ele însele, pentru a deveni propagandistele teoriilor tolstoiene, el suferea din pricina acestor dedublări. După plecarea sa, Lev Tolstoi, încîntat, îl defini în acești termeni : „Este foarte talentat, are fără îndoială o inimă foarte bună, dar, pînă acum, nu pare a avea un punct de vedere hotărît asupra vieții"[1]. Pe cînd Cehov spunea : „Cînd stai de vorbă cu Lev Tolstoi, te simți cu totul în puterea lui. Niciodată nu am întîlnit o ființă mai cuceritoare, într-un cuvînt, mai armonios concepută. Este un om aproape perfect."[2] Totuși, nu-i ierta ideile sale asupra religiei, a progresului și a pasivității în fața răului.

În aceeași vară, Lev Tolstoi avu bucuria de a-l vedea pe cel mai scump discipol al său,

[1] Scrisoarea lui Tolstoi către fiul său Lev, din 4 septembrie 1895 (n.a.).

[2] Citat din Sofia Laffitte : ***Lev Tolstoi și contemporanii săi*** (n.a.).

Certkov, instalîndu-se cu soția lui într-o căsuță situată la patru kilometri de Iasnaia Poliana. Putură astfel să se întîlnească zilnic. Certkov îl încuraja pe Lev Tolstoi să lucreze la *Învierea*, îl aplauda cînd scria pe nerăsuflate un articol violent împotriva pedepselor corporale,[1] își băga nasul în *Jurnalul* său și, cînd constata că maestrul se îndepărta de „doctrină", îl chema la ordine cu o autoritate respectuoasă. Sonia, complet îndurerată de doliul ei, n-avea nici măcar putere să protesteze împotriva acestei sechestrări a soțului ei de către „celălalt". „Este istovită, nota Lev Tolstoi, este bolnavă mintal, ar fi o greșeală dacă i-am lua-o în nume de rău. Ce păcat că nu-și recunoaște niciodată greșelile !"[2]

Și analiza astfel în scris, pentru fiul său Lev, starea de spirit a nenorocitei : „Ea prezintă o pildă izbitoare a marelui pericol de a-ți pune viața la dispoziția oricui, afară de cea a Domnului. Ea nu mai trăiește. Se chinuiește, fără a se putea înălța spre împărăția divină, adică spirituală. Ar vrea să revină la alte rațiuni ale existenței, la ceilalți copii, dar nu poate, pentru că viața ei alături de Vanicika, atît de tînăr și atît de bine înzestrat, o înălța, o înduioșa, o purifica... Și totuși, cît de ușor i-ar fi fost acest lucru, cu atît mai mult cu cît mă iubește ! Nenorocirea este că ea mă iubește așa cum eram odinioară și mă subapreciază așa cum sînt acum, de asta îi par străin, înspăimîntător, periculos..."[3]

Într-o zi de vară, un discipol al său, Aliohin, care cosea iarba alături de el, îl sfătui să-și părăsească soția. Ridică din umeri, apoi, față de

[1] Articol intitulat *Rușine !* (n.a.).
[2] *Jurnal*, 5 august 1895 (n.a.).
[3] Scrisoare din 13 iunie 1895 (n.a.).

stăruința interlocutorului, se supără, își pierdu capul și îndreptă coasa asupra lui, într-un gest amenințător. În clipa următoare aruncă unealta și se prăbuși la pămînt plîngînd în hohote. Martorii scenei, toți tolstoieni sinceri, schimbară priviri consternate.[1]

În luna septembrie, află cu o satisfacție pe care cu greu și-o putu ascunde, că țarul Nicolae al II-lea, contrar opiniei tatălui său, autoriza, în sfîrșit, reprezentarea dramei sale *Puterea întunericului* în teatrele imperiale. Imediat, în jurul său se produse o mare agitație. Alegerea interpreților, construirea decorului, reflecțiile diverșilor regizori asupra sensului lucrării. Revenind la Moscova, își citi piesa în fața actorilor Teatrului Mic, asistă la repetiții, dar nu apăru la premieră. Fu un triumf. În picioare, publicul aclama numele autorului absent. Studenții se năpustiră în căutarea lui, se adunară în fața casei sale, cerură să-l vadă, îl asurziră cu ovațiile lor.

Acest suflu de căldură umană îi reaprinse lui Lev Tolstoi gustul de teatru. Începu să frecventeze sălile de spectacol. Mai puțin pentru a-i admira pe ceilalți dramaturgi, cît pentru a se convinge de defectele lor. Calul lui de bătaie era întotdeauna Shakespeare. Văzîndu-l pe actorul italian Rossi în *Regele Lear* și în *Hamlet*, se declară îngrețoșat de „aceste maimuțăreli". La 18 aprilie 1896, asistînd la reprezentația operei *Siegfried* de Wagner, părăsi sala înainte de sfîrșitul actului al doilea, bombănind : „Spectacol de bîlci, prost și pretențios !" Mai tîrziu, lămuri celor apropiați că folclorul german era „cel mai stupid

[1] Povestită de doctorul Skarvan, după un manuscris inedit : *Cu privire la Tolstoi*, citat pentru prima oară de Șklovski (n.a.).

şi mai plicticos" din lume, iar muzica acestui compozitor era lipsită de măsură. „Asculţi, spunea el, şi nu înţelegi ; orchestra a şi atacat partitura sau îşi mai acordează instrumentele ?" [1] El însuşi, stimulat de atîtea stîngăcii ale unor autori celebri, se apucă să scrie piesa : *Şi lumina luminează în întuneric*. Drama aceasta, cu un caracter autobiografic [2], evoca povestea unui om inspirat de creştinismul cel mai aprig în opoziţie cu rudele apropiate, în special cu soţia sa, care voia să trăiască mai departe după legile societăţii mondene. Fapt straniu, scriind aceste patru acte, Lev Tolstoi îl împingea inconştient pe eroul său la caricatură. Deoarece, înţelese, fără îndoială, după cîteva săptămîni, că demonstraţia ameninţa să se întoarcă împotriva lui, el îşi puse piesa, neterminată, într-un sertar. Afară de cazul că, neştiind cum s-o termine, preferase să aştepte ca viaţa sa proprie să-i furnizeze ideea unui deznodămînt.

În jurul său, decesele se înmulţeau : Nagornov, soţul nepoatei sale Varia, criticul Strahov, care fusese admiratorul şi prietenul său [3]... Acestor doliuri corespundeau naşteri, căsătorii. Dar unele căsătorii, gîndea el, erau la fel de triste ca şi doliurile. În urmă cu un an (10 iulie 1895) fiul său Serghei se căsătorise cu o domnişoară Racinski ; în 1896 un alt fiu al său, Lev, se căsătorea cu

---

[1] *Jurnalul* lui Lazurski, 20 aprilie 1896 (n.a.).

[2] La început, piesa era intitulată *Lumina lunii*, apoi *Plămada*, apoi a căpătat titlul sub care e cunoscută. Drama este fără îndoială o lucrare autobiografică ; în jurnalele şi scrisorile sale, Tolstoi o numeşte deseori „drama mea". Piesa a rămas însă neterminată, actul cinci nu a fost scris deloc şi a ajuns la noi numai sub formă de conspect (n.tr.).

[3] Strahov muri, în ianuarie 1896, de un cancer al limbii (n.a.).

domnişoara Westerlund (15 mai) ; fiica lui, Tatiana, era amorezată de Subotin [1] şi se compromitea ieşind prea des cu el, spre marele necaz al Soniei. Ce aveau cu toţii de alergau ca nebuni după amorul terestru ? Numai el ştia să renunţe la o plăcere. La 2 mai 1896, se hotărî brusc să nu se mai atingă de bicicletă. „Am încetat să mai merg pe bicicletă, nota el cu mîndrie. Nu înţeleg cum de m-am putut pasiona în aşa hal (pentru acest sport) !" [2] Pe de altă parte, ghicind motivele secrete ale acestei hotărîri, Tania scria în *Jurnalul* ei : „Tata a renunţat complet la bicicletă. Sînt fericită pentru el, pentru că ştiu cît de mult îi place să se lipsească de ceva ; şi pentru mine, de asemenea, pentru că nu ne vom mai nelinişti aşteptîndu-l în ploaie, seri de-a rîndul, trimiţînd în toate părţile să-l caute etc." [3]

În luna mai 1896, împăratul Nicolae al II-lea veni la Moscova pentru ceremoniile încoronării, şi Lev Tolstoi binecuvîntă cerul că se găsea la Iasnaia Poliana în timpul acestor sărbători publice, pe care nu le aproba. Nimic nu i se părea mai absurd ca veselia populară de care era întovărăşită instalarea oficială a unui tiran pe tron. „Nebunia şi ticăloşia încoronării mă chinuiesc cumplit", nota el. [4] Ţarul pretinzînd ca pînă şi ultimul dintre mujici să asiste la sărbătorire, organizase pentru 18 mai o kermesă uriaşă pe cîmpul de lupte de la Kodînka, în imediată apropiere de Moscova. Foarte repede, serviciul de ordine fu

---

[1] *Mihail Sergheevici Subotin* (1850—1914) (n.tr.).

[2] *Jurnal*, 2 mai 1896 (n.a.).

[3] *Jurnalul* Tatianei Tolstaia, 7 mai 1896 (n.a.).

[4] *Jurnal*, 23 mai 1896 (n.a.).

depăşit. Mulţimea care se înghesuia între barăcile de distribuire a dulciurilor şi a vodcăi era atît de numeroasă, încît în îmbulzeala ce se produse, peste două mii de persoane pieriră strivite. Această catastrofă fu interpretată de toţi ca fiind de rău augur: domnia începea cu vărsare de sînge. Totuşi, în aceeaşi seară, Nicolae al II-lea asistă la balul dat la ambasada franceză „Groaznică întîmplare la Moscova, pe cîmpul de la Kodînka, scria Tolstoi. Două mii de oameni au pierit striviţi. Nu ştiu ce atitudine să iau în faţa acestui eveniment. Nu sînt în formă, slăbesc." [1]

Cu cîteva rînduri mai sus, notase, în aceeaşi zi: „Taneev mă plictiseşte cu aerul său de satisfacţie morală, cu stupiditatea sa artistică (profundă, nu superficială) şi cu situaţia lui de cocoş al satului în casa noastră". O toană proastă, repede reprimată. Serghei Ivanovici Taneev, pianist şi compozitor, era un prieten vechi al familiei. Mai venise la Iasnaia Poliana, cu un an înainte. În anul 1896, pentru a-şi petrece vara la familia Tolstoi, închiriase în schimbul a o sută treizeci de ruble pavilionul unde de obicei locuia familia Kuzminski. În felul acesta lua parte, de dimineaţă pînă seara, la viaţa maestrului.

Era un omuleţ de patruzeci de ani, grăsun, stîngaci, cu hainele prea strîmte, cu ochi foarte mici, nasul turtit şi vocea ascuţită. O barbă moale înconjura obrajii de copil durduliu. Distrat, sfios, nu ştia să se comporte în viaţă. Tinerele femei îl înspăimîntau. Mai ales dacă erau frumoase. O doică bătrînă îl întovărăşea, îi pe-

[1] *Jurnal*, 28 mai 1896. Tolstoi va publica în 1910 o nuvelă despre Kodînka (n.a.).

ria îmbrăcămintea, îi pregătea ceaiul dimineaţa. Se distra cu copiii pe terenul de crochet, participa la plimbări, la picnicuri, lua cina cu bucurie la masa cea mare printre douăzeci de comeseni, susţinea partide de şah împotriva stăpînului casei, dezarma pe toată lumea prin simplitatea şi amabilitatea sa, iar seara nu refuza niciodată să se aşeze la pian. Interpretarea sa clară, de o sensibilitate naturală, îi încînta pe auditori. Însuşi Lev Tolstoi, care, din ce în ce mai mult, vedea în muzică o aliată a puterilor necurate, nu-şi putea stăpîni emoţia în timpul executării anumitor bucăţi. Enervat, el defăima pe compozitorii preferaţi de Taneev, afirma că Bach şi Beethoven erau glorii exagerate şi se întreba dacă arta, în general, era necesară vieţii individului. Urmau discuţii pasionate la care luau parte toţi membrii familiei.

În ce-o privea, Sonia era de părere că, fără muzică şi fără poezie, viaţa nu merita să fie trăită. Cînd Tania cînta *Romanţa fără cuvinte* de Mendelsohn, îşi apăsa mîinile pe inimă şi-şi înghiţea lacrimile. Moartea lui Vanicika lăsase un gol atît de mare în inima sa, încît, inconştient, simţea nevoia de a trece asupra altuia o iubire care nu folosea la nimic. Printr-un reflex firesc de apărare, se agăţa de ceea ce o mai putea seduce în viaţă: muzica pe care o iubise întotdeauna, tovărăşia unui bărbat mai tînăr ca ea, fin, discret, de o urîţenie liniştitoare. Mîngîierea pe care nu o putuse găsi la soţul ei, genial desigur, dar excesiv, încăpăţînat, intolerant, egoist, solemn, o gusta alături de acest artist, care avea asupra tuturor problemelor o părere exact ca a ei. Aprecia conversaţiile lor serioase, importante,

poetice ; cînd el o privea, simțea că întinerește ; din clipa cînd atingea pianul, ea părăsea pămîntul ; uneori i se părea că Vanicika al ei o încuraja în această nouă tandrețe ; poate că dacă ar fi trăit, ar fi semănat cu Taneev... Era atît de încredințată de nevinovăția sentimentelor ei, încît nici nu se gîndea măcar să le ascundă. Fetele ei, de la cea mai mare la cea mai mică, o observau, dezaprobînd-o. Tania (treizeci și doi de ani), nota că mama ei își prindea un trandafir la piept, înainte de sosirea muzicianului. Sașa, (doisprezece ani) se revolta cînd o auzea recitind cu un aer de amorezată un poem de Tiutcev, începînd cu aceste versuri :

„O, cît de sfioasă și de tandră e iubirea
Spre apusul zilelor noastre..."

Desigur, gîndea tînăra fată, aceste versuri se refereau, în mintea mamei, la îngrozitorul Taneev. Fu încîntată să afle că „papa", care nu se înșela niciodată, judeca drept „respingătoare" această glorificare a „amorului senil și bălos", de către un poet decadent. Fapt este că Lev Tolstoi remarcase de multă vreme cochetăriile vrednice de milă ale Soniei. Deși își proclamase indiferența sa față de opinia publică, nu putea suporta de a fi ridiculizat de către soția sa. Putea să se acuze de cele mai rele nelegiuiri, să se biciuiască, să-și rîdă de el și de ea umilindu-se creștinește, dar nu să fie batjocorit fără s-o știe. Nu era oare ciudat că năpasta îi venea de la un muzician, întocmai eroului criminal din *Sonata Kreutzer ?* Se supusese oare unei presimțiri scriind această povestire ? Plătea el astăzi pentru jignirea pe care o adusese Soniei, cu cinci ani în urmă, publicînd această carte ? Și totuși, Taneev

n-avea nimic din Trubacevski. Ah, se va rîde în hohote printre confrații săi ! Fraze întregi din roman îi reveneau în memorie ! „Din cea dintîi clipă cînd privirea lui s-a încrucișat cu a soției mele, mi-am dat seama că fiara care zăcea în fiecare din ei nu se sinchisea deloc de situația lor sau de convenienţele sociale".

Exasperat de fandoselile frivole ale Soniei, care, la cincizeci și doi de ani, trăia un roman de fecioară, se arătă din ce în ce mai nepoliticos față de Taneev : „Dimineață. N-am dormit toată noaptea. Mă doare inima... N-am știut să-mi stăpînesc orgoliul și indignarea..." *(26 iulie 1896)*. „Mă consolez spunîndu-mi că trebuie s-o plîng, că suferă, și că greșeala mea este nemăsurată. Am vorbit despre *Evanghelie*. Taneev, rînjind, a încercat să demonstreze că Hristos era pentru castrare. M-am supărat. Mi-e rușine de mine" *(30 iulie 1896)*.

La sfîrșitul verii, Taneev plecă, și Sonia, descumpănită, rămase să facă față învinuirilor soțului ei. Ea protestă că era nebun dacă o bănuia că este îndrăgostită de un bărbat cu doisprezece ani mai tînăr, că era vorba de o simplă prietenie, că muzica o salva de la neurastenie. Dar adevăratele ei sentimente le încredință unei prietene a familiei, doamna Annenkova, într-o scrisoare din luna septembre 1896 :

„În ce privește atitudinea mea față de omul care mi-a tulburat pacea conjugală fără voia și fără știința sa, pot să-ți spun doar că încerc să nici nu mă mai gîndesc la asta. Este pentru mine dureros să rup relațiile prietenești cu acest om și să jignesc o ființă excelentă, blîndă și duioasă : dar acest lucru mi se cere cu încăpățînare. Acum o lună el a părăsit Iasnaia Poliana și, fără îndoială, îl voi revedea (la Moscova) peste cîteva zile. Ce

voi simți, revăzîndu-l, nu știu. Poate bucurie, poate nimic... Din cînd în cînd, mi-e inima plină și refuz să renunț la fericirea artistică, muzicală, pe care mi-o dăruie ; nu vreau să mă lipsesc de aceste legături atît de simple și de tandre, care mi-au procurat atîtea ore luminoase în cursul ultimilor doi ani... Dar cînd mă gîndesc la suferințele soțului meu, la gelozia lui oarbă, simt o groaznică amărăciune și rușine și aș dori să părăsesc viața ; mai bine ar fi să mor, decît să aud aceste acuzații jignitoare, eu, care dintotdeauna am ținut la puritatea conduitei mele, pentru ca nici soțul și nici copiii mei să nu roșească din pricina mea. Iar acum, este nesăbuit să se vorbească de oarecari bănuieli, atunci cînd este vorba de o femeie ca mine, care a trecut de cincizeci și doi de ani. De altfel, mă exprim prost : nu există bănuieli, nu pot să existe ; există doar din partea lui Lev exigența unei inimi despotice, a unei iubiri exclusive pentru el și familia sa, iar eu trebuie să mă silesc să mă supun. Văd viitorul în culorile cele mai întunecate... Sufletul meu continuă să tînjească, să caute mîngîieri, senzații noi în domenii foarte deosebite de cele cu care fusesem obișnuită cînd trăia scumpul meu băiețaș. Unde voi ajunge ? Nu știu nimic."

Înapoiată la Moscova la începutul iernii, reînnodă imediat legăturile cu Taneev. Pentru a-i fi pe plac, luă lecții de pian și asurzi casa cu gamele ei. În fiecare seară, sau aproape, el apărea înainte de cină, cu burta sa revărsată, cu vîrful nasului roșu și surîsul său mieros. Sau ea însăși era aceea, care, fără a se gîndi la nimic rău, îi făcea o vizită după cîteva curse prin oraș. Era îmbrăcată elegant. Palton îmblănit de catifea și tocă de lutru. Instalată cu fiica ei Sașa în sania care

aluneca pe zăpadă, ea își înălța pe neașteptate bărbia cu un aer vesel, bătea ușor în spatele vizitiului cu mînerul de sidef al lornionului și spunea : „Treci pe strada Miortvi".

Taneev, văzînd că sosesc mama și fiica, părăsea brusc pianul, surîdea ca să-și ascundă tulburarea, iar Sașa se sufoca de furie. Uneori, fetișcana o înfrunta pe Sonia și refuza s-o întovărășească la plimbare sau să apară în salon, pentru că nu voia să-l întîlnească pe muzician.[1] Pe de altă parte, Lev Tolstoi trebuia să-și adune întreaga energie, întreaga sa credință în Dumnezeu, pentru a accepta o situație atît de umilitoare. Cînd nu mai putea de mînie, el, defăimătorul plăcerillor trupești, negativistul pasiunilor terestre, dușmanul jurat al amorului pămîntesc, se arunca asupra *Jurnalului* său, pentru a-și ușura inima :

„D.m.t. (dacă mai trăiesc). Simt mereu aceeași supărare. Ajută-mă, Doamne ! Sălășluiește în mine, supune, gonește, suprimă chemările mizerabile ale trupului și tot ce sufăr de pe urma lor. Se vorbea, adineaori, despre artă și se spunea că nu te poți ocupa de ea decît gîndindu-te la omul pe care-l iubești. Și această voință de a mi-l ascunde ! Faptul nu mă face să rîd, nu-mi inspiră milă, dar mă doare... Cînd ești în închisoare, în fiare, poți fi mîndru de umilința ta, dar în cazul meu, nu simt decît durere, dacă nu consider totul ca o încercare trimisă de Dumnezeu. Da, învață-mă să o îndur cu seninătate, bucurie și dragoste" (*20—21 decembrie 1896*). „În clipa aceasta a sosit Sonia. Mi-a vorbit. Am simțit și mai multă durere"

[1] *Amintiri* de Alexandra Tolstaia (n.a.).

(21 decembrie 1896). „Ceea ce e rău, este că-mi plîng soarta şi aceşti ultimi ani irosiţi în mod zadarnic“ *(22 decembrie 1896)*. „Am mîinile reci, îmi vine să plîng şi să iubesc. La masă, grosolănia fiilor mei m-a supărat foarte mult“ *(26 decembrie 1896)*.

La începutul anului 1897, crezu că o să-şi piardă răbdarea în faţa „acestor interpretări de tot felul, a acestor mese intime, a acestui «flirt senil». «Scriu rîndurile acestea pentru ca ele să fie cunoscute, fie chiar şi după moartea mea, nota el mînios. Deocamdată, nu pot să vorbesc... Ea este bolnavă, e adevărat, dar este o boală închipuită pe care ea o întreţine în loc s-o combată. Ce va ieşi de aici, cum se vor sfîrşi toate acestea ? Nu încetez de a mă ruga, de a mă învinovăţi şi de a mă ruga !“ [1]

Scrise fiicei sale Maşa şi lui Certkov pentru a le expune, pe ocolite, tulburarea sa. Apoi, după o noapte de coşmar, în cursul căreia văzu cu precizie „mereu aceeaşi jignire“, fu cuprins din nou de dorinţa de a pleca pentru a nu asista multă vreme la „viaţa de umilitoare nebunie“ pe care i-o impunea soţia sa. Sonia, care avea obiceiul să parcurgă din cînd în cînd *Jurnalul* soţului ei, dădu peste învinuirile pe care i le aducea uşurinţei purtării ei şi se revoltă. Pe tonul nevinovăţiei jignite, îl întrebă cu ce drept o trata astfel, în pagini care, poate, vor fi citite mai tîrziu de oameni străini. Voia oare ca ea să treacă în ochii posterităţii drept o destrăbălată ? Fără a-şi da prea bine seama cum, se regăsi din acuzator, acuzat. Pentru a se scuza,

[1] *Jurnal*, 12 ianuarie 1897 (n.a.).

el o asigură că nici un om care-i văzuse împreună nu va îndrăzni s-o considere necredincioasă. Dar, la cîteva zile de la acestea, el notă : „Dacă îşi mai aruncă ochii în *Jurnal*, să facă ce-o vrea. Nu-l pot scrie gîndindu-mă la ea şi la viitorii cititori, în aşa fel încît să-i dau un fel de certificat. Ştiu doar atît că, în această noapte, mi-am închipuit-o murind înaintea mea, şi m-a cuprins spaima...“ [1] Abia afirmase Soniei că n-o credea capabilă să-l înşele, că ea şi plecă la Sankt-Petersburg, unde Taneev urma să dea un concert. Consternat, Lev Tolstoi plecă şi el cu fiica sa Tania, la moşia familiei Olsufiev, la Nikolskoie. De acolo, scrise soţiei sale :

„Este nespus de supărător şi umilitor ca un străin absolut de prisos şi neprezentînd nici un interes, să conducă în clipa de faţă viaţa noastră şi să ne învenineze ultimii ani, nespus de supărător şi umilitor că trebuie să ne preocupăm pentru a şti cînd pleacă şi unde pleacă şi cînd va repeta şi ce va cînta. Este oribil, oribil, abject şi ruşinos ! Şi asta se întîmplă exact la sfîrşitul existenţei noastre, care pînă acum s-a scurs cinstit, corect într-o perioadă cînd ne apropiem din ce în ce mai mult, în ciuda atîtor lucruri care ne-au despărţit... Pe neaşteptate, în locul concluziei bune, sănătoase şi fericite a celor treizeci şi cinci de ani de viaţă comună, această îngrozitoare murdărie lasă peste tot pecetea ei groaznică. Ştiu că şi tu suferi, pentru că mă iubeşti şi vrei să te porţi ca o femeie cinstită ; dar pînă acum, n-ai fost în stare, şi asta

[1] *Jurnal*, 4 februarie 1897 (n.a.).

îmi face silă, mi-e ruşine, mi-e tare milă de tine, pentru că şi eu te iubesc cu cea mai frumoasă dragoste care poate exista, nu aceea care porneşte din simţuri sau din raţiune, ci aceea care porneşte din suflet.“ [1]

Într-un post-scriptum, o implora să se trezească din această stare de „somnabulism“ şi să revină la „o existenţă normală“. Fără îndoială, Sonia socotea că Liovuşka al ei, luînd în tragic prietenia ei cu Taneev, dovedea un dezechilibru mintal cel puţin tot atît de mare ca acela de care susţinea că este atinsă ea. Acuzaţiile, explicaţiile, recomandările continuară între ei prin corespondenţă şi — noutate ! — prin telefon.

În acest timp, Taneev era inconştient de drama pe care o stîrnise în familia maestrului. Distrat, surîzător şi naiv, o considera pe Sonia ca pe o persoană în vîrstă, respectabilă, a cărei afecţiune îl măgulea. Ea îl invită din nou să-şi petreacă la vară cîteva zile la Iasnaia Poliana, şi el acceptă, cu nevinovăţie, încredinţat că face tuturor pe plac. Cînd Sonia, cu aer voit nepăsător, anunţă la masă vestea, Lev Tolstoi îi declară deschis că, dacă muzicianul mai pune piciorul în casă, va pleca el, pentru totdeauna. Ea crezu că-i o supărare trecătoare, căută să-l facă să înţeleagă, dar după cinci nopţi de insomnie şi cinci zile de discuţii, el se duse la moşia fratelui său Serghei, unde nădăjduia să-şi regăsească liniştea. De acolo, la 18 mai 1897, îi adresă Soniei o scrisoare mînioasă şi disperată :

[1] Scrisoare din 1 februarie 1897 (n.a.).

„Apropierea ta de Taneev mă dezgustă. Nu pot continua, în asemenea condiţii, să mai trăiesc cu tine ; dacă aş face-o, mi-aş scurta şi mi-aş otrăvi viaţa... Dacă nu poţi pune capăt acestei stări de lucruri, să ne despărţim.“

În timpul nopţii, reluă condeiul pentru a expune soţiei sale cele patru soluţii pe care le vedea în drama lor conjugală :

„1. Cea mai bună soluţie este să rupi orice legătură cu dînsul, nu treptat, ci dintr-o dată, fără a ţine seama de ceea ce ar gîndi el, şi aceasta, pentru a ne elibera, odată pentru totdeauna, de coşmarul care ne-a chinuit un an întreg. Nici o întîlnire, nici o scrisoare, nici o fotografie, nici un fel de plimbări după pofta inimii. 2. O altă soluţie este să plec în străinătate după ce mă voi fi despărţit de tine pentru totdeauna, fiecare din noi urmîndu-şi viaţa lui independentă... 3. A treia soluţie pentru a o rupe cu Taneev, este să plecăm amîndoi în străinătate unde să rămînem timpul necesar dispariţiei cauzelor frămîntării tale. 4. A patra soluţie, cea mai cumplită, aceea pe care n-o pot întrevedea fără să mă cutremur, este de a încerca să ne convingem că va trece, că nu este nimic important, şi s-o ducem mai departe cum am dus-o în acest ultim an...“

În cele din urmă, el se opri la această de a patra soluţie. La 25 mai, zdrobit de oboseală, cu inima bolnavă, cu ochii înroşiţi, era din nou la Iasnaia Poliana. Înşelat fără să fie, incapabil să rupă sau să accepte, el, uriaşul, se simţea „legat cu minusculele fire de păr ale liliputanilor“. Deşi îl plîngea, Sonia era preocupată de primirea pe

care i-o rezerva lui Taneev. „Sînt oare vinovată ? nota ea la 2 iunie 1897. Nu știu. Cînd m-am apropiat de Taneev, m-am gîndit că va fi plăcut pentru mine să am, la bătrînețe, un astfel de prieten, calm, bun, plin de talent.“ Iar a doua zi : „Gelozia bolnăvicioasă pe care Lev Nikolaievici a manifestat-o la vestea sosirii lui Taneev mi-a făcut mult rău și m-a umplut de spaimă“.

În sfîrșit, Taneev apăru, grăsuț și amabil, cîntă cîteva romanțe cu degetele sale boante și groase și avu tactul de a pleca după patruzeci și opt de ore, lăsînd în inima Soniei o dîră de muzică și de mulțumire : „Serghei Ivanovici (Taneev) a plecat astăzi, soțul meu și-a regăsit liniștea și veselia. Eu, de asemenea sînt liniștită, pentru că l-am văzut pe Taneev. Dacă soțul meu pretinde să rup orice legături cu Serghei Ivanovici, o voi face numai pentru că el suferă. Dar pentru mine, ar fi un chin să rup aceste legături. Mă simt atît de puțin vinovată și aceste legături curate și simple cu o altă ființă îmi dau o bucurie atît de senină, încît nu pot să renunț la ele, așa cum nu mă pot împiedica de a privi, de a respira, de a gîndi.“

Din ce în ce mai mult, cu o desfătare bolnăvicioasă, îl asocia pe băiețașul ei mort muzicianului viu. În vis, îl vedea pe Vanicika așezat pe genunchii lui Taneev. Sau, stăteau unul lîngă celălalt și întindeau spre ea brațele, într-o rugă nelămurită. Adeseori, se retrăgea sub umbrar pentru a trăncăni încet cu copilul dispărut, povestindu-i necazurile, cerîndu-i sfaturi. „L-am întrebat pe Vanicika dacă sentimentul meu pentru Serghei Ivanovici (Taneev) e vinovat“, nota ea la 5 iunie 1897. „Astăzi Vanicika s-a străduit să mă îndepărteze de Serghei Ivanovici, din milă, probabil, pentru tatăl său. Și totuși, știu bine că băiatul meu nu poate să mă învinuiască și nu vrea să mă lipsească de Serghei Ivanovici, deoarece el mi l-a trimis.“

O lună mai tîrziu, condusă de ideea ei fixă, fără a cere părerea cuiva, îl invită din nou pe Taneev la Iasnaia Poliana. Neliniștea pe care o simțea prevăzînd reproșurile cu care o va copleși familia făcea și mai vie plăcerea pe care o aștepta de la această întîlnire : „Temîndu-mă să nu-mi enervez soțul, nu i-am spus nimic. S-ar putea să fie iarăși gelos ? Dacă Serghei Ivanovici (Taneev) ar putea presupune așa ceva, ce uimit ar fi ! Cît despre mine, nu pot să-mi ascund bucuria pe care o simt la gîndul că voi cînta și voi avea un interlocutor plăcut și vesel.“ [1]

A doua zi, la masă, Mihail (șaisprezece ani), care știa și el despre apropiata sosire a lui Taneev, făcu o aluzie în fața tatălui său. Lev Tolstoi încruntă sprîncenele și bombăni : „Prima știre !“

Taneev rămase la Iasnaia Poliana de la 5 la 13 iulie 1897. Din nou, muzica se revarsă în valuri. Mozart, Chopin, Beethoven, Schubert se coalizară pentru a-i suci Soniei capul. „Interpretarea sa mă sfîșie. Ascultînd *Poloneza*, eram zguduită sufletește de hohote de plîns.“ Îl fotografie pe idolul ei din toate părțile și developă chiar ea clișeele, în timp ce Liovușka, furios, încăleca pe bicicletă și o

---

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 3 iulie 1897 (n.a.).

lua razna pe ogoare, cu privirea posomorîtă, pentru a încerca să uite. Dar, în general, scandaluri mari nu izbucniră. Sonia conchise că soţul ei se resemna. Ea nu ştia că, la 8 iulie, se hotărîse, din nou, să fugă de acasă şi că-i scrisese cu această ocazie o scrisoare de adio. El nu plecă, dar nici nu rupse scrisoarea. Îşi justifica hotărîrea prin dorinţa de a-şi conforma viaţa principiilor sale şi totuşi, era evident, purtarea urîtă a soţiei sale îl împingea la această extremă.

„Scumpa mea Sonia, de mult timp dezacordul dintre viaţa şi convingerile mele mă chinuieşte. Nu te-am putut obliga să-ţi schimbi felul de viaţă şi obiceiurile de care eu însumi sînt răspunzător ! Şi nici n-am putut să te părăsesc pînă acum, temîndu-mă că îmi voi lipsi copiii, cît timp erau mici, de influenţa oricît de neînsemnată ar fi fost, pe care o puteam avea asupra lor, şi pentru a nu-ţi produce supărări. Dar sînt de asemenea incapabil de a continua să trăiesc cum am făcut-o în aceşti din urmă şaisprezece ani, cînd luptînd şi enervîndu-te, cînd cedînd eu însumi ispitelor care mă înconjoară şi cu care m-am obişnuit. M-am hotărît, deci, să pun în practică ceea ce voiam să fac de multă vreme : să plec... Motivul principal, iată-l : aşa cum hinduşii, ajunşi la vîrsta de şaizeci de ani, se retrag în pădure, la fel, orice om bătrîn şi credincios doreşte să-şi consacre ultimii ani ai vieţii sale lui Dumnezeu, iar nu fleacurilor, calambururilor, bîrfelilor şi partidelor de tenis ; astfel eu, în pragul celui de al şaptezecilea an, năzuiesc, din toate puterile sufletului meu, la pace, la singurătate şi, dacă nu la o armonie perfectă între viaţă şi conştiinţa mea, cel puţin la altceva decît la acest dezacord revoltător între cele două... Vă rog să mă iertaţi dacă hotărîrea mea v-ar face rău ; dar tu Sonia, mai ales tu, lasă-mă să plec de bunăvoie, nu mă căuta, nu mi-o lua în nume de rău, nu mă condamna. Faptul că te părăsesc nu înseamnă că sînt nemulţumit de tine. Ştiu că nu puteai şi că nu poţi să vezi şi să simţi întocmai ca mine şi că ţi-e cu neputinţă să-ţi schimbi viaţa şi să înduri sacrificii pentru o cauză de care ţie nu-ţi pasă. Prin urmare, nu te învinuiesc. Din contra, îmi amintesc cu recunoştinţă de cei treizeci şi cinci de ani ai noştri de viaţă comună, în special de prima perioadă, în timpul cînd îndeplineai ceea ce tu socoteai a fi misiunea ta, cu devotamentul matern şi energia care sînt caracteristice firii tale. Ne-ai dat mie şi lumii tot ceea ce puteai da, multă dragoste şi devotament matern, şi pentru aceasta meriţi să fii respectată. Dar, în ultima vreme a existenţei noastre, în timpul celor cincisprezece ani care s-au scurs, ne-am îndepărtat unul de altul. Nu cred să fie vina mea, căci ştiu că m-am schimbat, nu pentru plăcerea mea, nu pentru glorie, dar fiindcă nu puteam face altfel. Şi ţie, de asemenea, nu-ţi pot purta pică de a nu mă fi urmat ; îţi mulţumesc ; îţi reamintesc şi îmi voi reaminti întotdeauna cu dragoste de tot ce mi-ai dat. Adio, scumpă Sonia."

Lev Tolstoi ascunse această scrisoare sub muşamaua fotoliului din biroul său. Cîţiva ani mai tîrziu, aflînd că se va repara mobila, va retrage plicul din ascunzătoarea sa şi îl va încredinţa lui

Obolenski, cu misiunea ca acesta să-l încredințeze Soniei, după moartea sa. [1]

Renunțînd să se retragă ca un hindus, sărea de la o extremă la alta și, îndată după plecarea rivalului său, cedă „cerințelor trupești" în brațele soției sale. În acest timp, ea continua să se simtă fecioară cu toate cele treisprezece nașteri. Un vis minunat îi tulburase mințile. Bîrfelile pe socoteala lui Taneev nici măcar nu o supărau : „Sînt mîndră de a vedea numele meu unit cu cel al unui om bun, moral și talentat. Conștiința mea este liniștită în fața lui Dumnezeu, a soțului și a copiilor mei. Sînt curată la suflet, la gînd și la trup ca și un nou născut." [2] După ce dăruise lui Lev Tolstoi satisfacția animalică pe care acesta o aștepta, îl privea cu o uimire amuzată cum se umfla în pene, la șaizeci și nouă de ani, în fericirea lui virilă. Culmea lipsei de respect, în *Jurnalul* său îl trata uneori de „moșneag". Ea scria : „Noi, femeile, nu putem trăi fără un idol... Am luat coroana de pe capul lui Lev Nikolaevici (Lev Tolstoi), care a încetat să mai fie un idol pentru mine. Îi păstrez un atașament profund... Dar el nu-mi mai poate dărui fericirea, adevărata fericire." [3] La 1 august, fiica ei, Sașa, observa : „Ce vesel este tăticul azi dimineață". Cu ironie, Sonia nota în caietul ei : „Dacă ar ști că tăticul este întotdeauna vesel pentru același motiv — din cauza acestui amor pe care îl

[1] După moartea lui Lev Tolstoi, Sonia va găsi nu una, ci două scrisori, dintre care pe prima o distruse imediat după ce o citise, iar a doua este aceea de mai sus (n.a.).
[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 21 iunie 1897 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 10 iulie 1897 (n.a.).

neagă !" În aceeași zi, tăticul, în mod hotărît „refăcut", jucă tenis timp de trei ore fără întrerupere, apoi se duse călare la Kozlovka și, la întoarcere, regretă de a nu-și putea obosi nițel pulpele pe bicicleta care era în reparație. Nici vorbă să-l mai faci „moșneag" ! „Ce temperament viguros ! ofta Sonia. Ieri, mi-a făcut cu amărăciune observația că am îmbătrînit în aceste zile. Voi fi vlăguită înaintea lui, cu toată sănătatea și aparenta tinerețe, și cu toate că sînt cu șaisprezece ani mai tînără decît el." [1]

Cum ea nu simțea decît dezgust față de amorul fizic, se gîndea cu nostalgie la plăcerile conversațiilor sentimentale cu Taneev : „În ceea ce-l privește pe soțul meu, fac ceea ce trebuie, nota ea la 3 august 1897, și găsesc în asta oarecare satisfacție, dar adeseori sînt adînc mîhnită și nutresc alte dorințe". Iar la sfîrșitul verii : „În curînd voi pleca la Moscova, voi închiria un pian, voi cînta, și nădăjduiesc că Serghei Ivanovici (Taneev) va veni să cînte cu mine. Ce bine va fi ! Doar gîndul acesta mă reînsuflețește !"

În toamnă, soții se despărțiră : Lev Tolstoi rămase la Iasnaia Poliana, în timp ce familia revenea la Moscova. Deși își învinuia soțul că n-a însoțit-o, Sonia înmulți ocaziile de a-l revedea pe Taneev. Asista la concertele sale, îl invita la ceai, îi făcea cîte-o vizită acasă, imediat ce spunea că-i suferind. Dacă întîmpina vreo greutate pentru a-l întîlni — suflet pios ! — ea gîndea : „Dumnezeu îmi va ajuta într-un fel sau altul. Și dacă

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 1 august 1897 (n.a.).

nu mă ajută, tot bine va fi !“ Dar nu disprețuia nici ajutorul diavolului : o țigancă citindu-i viitorul în liniile mîinii, îi propuse să-l vrăjească pe adorator încît să-l facă nebun de dragoste. Șovăi mult timp înainte de a refuza. „Îmi fu tare frică, scrise în *Jurnalul* ei. Mă cuprinse dorința de a accepta băutura magică.“

Regăsindu-și soția, Lev Tolstoi nu întîrzie să constate că era mai aprinsă ca oricînd după pianistul ei. Scenele reîncepură, absurde, caraghioase. În cele din urmă, izbucni o ceartă atît de violentă, încît Lev Tolstoi o consemnă cuvînt cu cuvînt în hîrtiile sale, sub titlul : *Dialog*. Stăteau culcați, noaptea, în camera lor, cînd discuția începu. Mai întîi un murmur, apoi vocile se ridicară ; aprinseră o lumînare. Constrînsă de soțul ei să recunoască sincer că mai este încă îndrăgostită de Taneev, Sonia își afirma sus și tare nevinovăția.

„— Nu cer nimic altceva decît să-l primesc pe Taneev o dată pe lună, gemu ea ! Să vină, să se așeze, să cînte la pian pentru mine, cum ar putea-o face orice prieten !

— Ei bine, tocmai ce spui tu confirmă că nutrești un sentiment deosebit pentru acest bărbat, răspunse Lev Tolstoi. Nu mai există nici un om, după cîte știu eu, a cărui vizită lunară să-ți poată procura o asemenea bucurie ! Și dacă este așa, o să-ți fie și mai plăcut de a-l vedea în fiecare săptămînă, sau în fiecare zi !...“

Pentru a termina, o trată drept „damă de Conservator“, ceea ce o înfurie mai mult ca orice. Urlînd, rîzînd, hohotind de plîns, sughițînd, avu un acces de isterie.

„— Îmi plesnește capul ! bîlbîi ea. Aici !... În partea asta !... Taie-mi vîna gîtului !...“

„O prinsei de talie, va scrie Lev Tolstoi. Știind că asta-i face bine, o sărutai pe frunte. Trecu mult timp pînă să-și revină. Apoi începură căscăturile, suspinele și ațipi. Mai doarme încă.“

Acestui paroxism îi urmă un armistițiu lung. Pasiunea Soniei pentru pianistul burduhănos slăbi. Cît despre Taneev, dîndu-și, fără îndoială seama, în sfîrșit, de sentimentele ostile ale lui Lev Tolstoi, își rări vizitele.

Dar Lev Tolstoi nu scăpă doar cu atît de nebuniile dragostei. În acest an, 1897, i se păru că în toate femeile din Iasnaia Poliana intrase dracul.

„Aleargă în toate părțile, ca mîțele pe acoperișuri, scria el. Ah, ce fericire este să fii căsătorit, dar și mai bine ar fi să fii scutit de aceste curse pe acoperiș și aceste miorlăituri !“ Cînd mama era aceea care trebuia chemată la ordine, cînd fiicele ! Niciodată n-ar fi crezut că Mașa și Tania, cele două fete adorate, pătrunse pînă în măduva oaselor de învățătura sa, îi vor întoarce spatele, una după alta.

Povestea începu cu Mașa, nobila, intransigenta, harnica, vegetariana, sfînta Mașa, care din evlavie pentru ideile tatălui ei renunțase la partea sa de moștenire. Desigur, mai avusese ea „flirturi“, dar era vorba de tolstoieni inofensivi — așa cum era Biriukov — și nici o clipă maestrul nu-și putuse închipui că fata lui preferată ar putea să-l părăsească pentru un discipol oarecare. Ori, iată că pe neașteptate se îndrăgosti pătimaș de tînărul prinț Nikolai Leonidovici Obolenski, o rudă depărtată,

băiat frumos, leneş, amabil, fluşturatic, cu buzunarele goale şi unghiile lustruite. Singurele sale afinităţi cu tolstoismul erau că nu bea, nu juca cărţi şi n-ar fi făcut rău nici unei muşte. Înmărmurit, Lev Tolstoi o vedea pe Maşa topindu-se de admiraţie în faţa acestui filfizon moscovit. Chiar şi Sonia, vîrîtă pînă în gît în aventura ei amoroasă cu Taneev, socotea că „mititica" îşi pierduse minţile. Pentru a o face pe nenorocită să-şi schimbe gîndurile, tatăl ei îi adresă o scrisoare solemnă, înşirînd greutăţile băneşti pe care le va întîmpina, după plecarea sa din casă :

„Vei schimba pacea şi libertatea pentru suferinţele cele mai penibile şi mai complexe... Vrea să-şi găsească un serviciu ? Şi unde ? Unde şi cum veţi trăi ? Ai intenţia să reclami partea ta de moştenire ?..." [1]

Şi peste cîteva zile :

„Fără îndoială, ai ghicit că în hotărîrea luată eu văd o decădere, şi ştii asta foarte bine, dar pe de altă parte mă bucur la gîndul că-ţi va fi mai uşor să trăieşti renunţînd la idealul tău sau mai bine spus îmbinînd idealul cu aspiraţiile tale cele mai josnice, vreau să vorbesc de fapt despre dorinţa de a avea copii."[2]

Cu toată această îndoită avertizare, Maşa rezistă, se logodi şi, cum Nikolai Obolenski n-avea o leţcaie, reveni, ruşinată, să-şi ceară partea de moştenire pe care la început o refuzase cu mîndrie. Dezamăgirea lui Lev Tolstoi fu demnă şi tăcută. Dar fraţii şi surorile Maşei protestară,

[1] Scrisoare din 18 decembrie 1896 (n.a.).
[2] *Ibid.*, din 30 decembrie 1896 (n.a.).

căci ei contau într-o zi sau alta să profite de lotul pe care ea nu-l acceptase. Cît despre Sonia, aceasta triumfa cu un surîs amar pe buze : numai ea prevăzuse totul ! Trebuia să fii nebun ca Liovuşka pentru a-ţi închipui că o femeie normal alcătuită ar putea uita că are şi un pîntec.

Cînd fu vorba să se fixeze data ceremoniei nupţiale, se ivi un nou obstacol. Întrucît Maşa nici nu se mai spovedea şi nici nu se mai împărtăşea, Biserica refuza să-i binecuvînteze căsătoria. Prinţul Obolenski sugeră să-l mituiască pe preot. Nu va costa mai mult de o sută cincizeci de ruble. Revoltat, Lev Tolstoi declară că se va opune din toate puterile sale la un astfel de tertip. Deoarece fiica sa hotărîse să se întoarcă la viaţa obişnuită, trebuia să accepte şi stupidele ei constrîngeri, în special ritualurile religioase. Era o chestiune de onestitate spirituală. Deplîngîndu-şi renegarea, ea cedă, se spovedi, se împărtăşi şi, la 2 iunie 1897, înconjurată de rudele ei şi îmbrăcată cît mai simplu, ca de obicei, se căsători cu Nikolai Obolenski „parazitul", „trîntorul cu urechile clăpăuge", cum spunea Sonia. „Maşa s-a căsătorit, nota Lev Tolstoi la 16 iulie. O plîng, cum ai plînge un cal pur-sînge înhămat la saca."

Plecarea Maşei îl mîhni cu atît mai mult cu cît ghicea că blînda, vesela Tania, era, şi ea, pe punctul de a-i scăpa. După ce respinsese nenumăraţi curtezani din fidelitate pentru idealul tolstoian, se îndrăgostise nebuneşte de un bărbat mai în vîrstă ca dînsa, Mihail Suhotin, căsătorit şi tată a şase copii. Acest om burtos, în vîrstă de cincizeci de ani, nu era lipsit nici de farmec, nici de

spirit. Legată de el printr-o prietenie amoroasă, Tania îl întîlnea, fără știrea părinților, suferea din pricina situației ei echivoce, dar n-avea curajul să rupă legătura. „Mi-e rușine față de soția lui Suhotin, față de copiii săi, scria ea, cu toate că el mă asigură că nu le răpesc nimic și știu că soția sa nu-l mai iubește demult.“ [1] Iar mai departe : „Tăticul este marele rival al tuturor îndrăgostiților și pînă acum nici unul din ei nu l-a putut încă înfrînge. Dar actuala mea dragoste rivalizează cu a lui mai serios ca oricare alta.“ [2]

Soția lui Suhotin era grav bolnavă și Tania se surprindea uneori, îngrozită, nutrind dorința de a o vedea moartă. În adevăr, se stinse repede, cu o discreție exemplară și, la 9 octombrie 1897, fecioara de treizeci și trei de ani scria tatălui ei spre a-l înștiința că voia să se mărite cu Suhotin. Pentru Lev Tolstoi, acest lucru însemnă lovitura de grație. Ura sa pentru plăcerile trupului se trezi. Cu egoismul îngrozitor al unui moșneag care nu poate suporta să vadă la alții o fericire potrivnică ideilor sale, răspunse Taniei, la 14 octombrie 1897, cu următoarea scrisoare :

„Am primit rîndurile tale, dragă Tania, și nu pot să-ți răspund așa cum ai fi vrut. Înțeleg ca un om depravat să-și găsească salvarea în căsătorie. Dar ca o fată pură să țină să se îmbarce pe această galeră, asta e greu de înțeles. Dacă aș fi o tînără fată, nu m-aș mărita pentru nimic în lume. Cît despre faptul de a fi amorezat sau amorezată — știind ce înseamnă acest lucru, adică

[1] *Jurnalul* Tatianei Tolstaia, 7 martie 1897 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 24 martie 1897 (n.a.).

știind că departe de a fi frumos, înălțător, poetic, sentimentul este josnic și bolnăvicios — eu n-aș fi deschis poarta acestui sentiment, ci m-aș fi condus cu tot atîta prudență cît și grijă, pentru a nu fi contaminat de această boală, așa cum sînt prevăzător și mă feresc de boli mai puțin periculoase, ca de pildă difteria, tifosul sau scarlatina. În clipa de față ți se pare că fără acest sentiment nu există viață. Tot așa se întîmplă cu bețivii și fumătorii, dar abia cînd se eliberează de această sclavie, ei descoperă adevărata viață. Și tu n-ai trăit cu această beție și acum ți se pare că n-ai putea să te lipsești de ea. Ei bine, da, o poți face ! Exprimînd aceasta, aproape fără nădejdea de a te convinge și a te îndemna să-ți schimbi viața pentru a te dezintoxica, fără speranța, de asemenea, de a-ți evita noi maladii pentru viitor, îți voi spune cum consider starea în care te găsești.

Unchiul tău Serghei mi-a povestit că într-o zi — eu nu eram acolo — se afla la țigănci cu fratele meu Nikolai și cu alte persoane pe care abia le cunoștea. Nikolai băuse peste măsură. Și, cînd bea, la țigănci, începea să danseze caraghios, țopăind într-un picior, aruncîndu-și brațele cu mișcări convulsive, care aveau pretenția de a fi originale, dar care i se potriveau ca șeaua pe vacă. El, acest înțelept întotdeauna serios, stîngaci, umil și urît, pornea deodată să se zvîrcolească, să se dezarticuleze, în timp ce în jurul său toată lumea rîdea și părea că-l încurajează. Era oribil de văzut.

Și iată că în ziua aceea, Nikolai avu chef să danseze. Serghei și Vasili Perfiliev îl conjurară să n-o facă, dar el era de neclintit, și, așezat pe

scaunul său, făcea gesturi incoerente şi stîngace. Îl implorară multă vreme, iar cînd văzură că era într-un aşa hal de beţie încît rugăminţile lor nu mai aveau nici un efect, Serghei spuse simplu, cu o voce descurajată şi tristă : «Dansează ! !» Şi, scoţînd un oftat, îşi lăsă capul în jos pentru a nu vedea acest spectacol umilitor, care pentru beţiv (dar numai pentru el !) părea o exhibiţie încîntătoare, veselă, şi plăcută tuturor.

Acesta este felul meu de a considera dorinţa ta. Singurul lucru pe care ţi-l pot spune este : «Dansează !» Mă mîngîi cu gîndul că atunci cînd vei sfîrşi să dansezi, vei redeveni aşa cum ai fost şi trebuie să fii în starea ta normală. «Dansează !» Dacă este inevitabil, nu pot decît să ţi-o repet. Dar îmi este imposibil să nu văd că te afli într-o stare de iresponsabilitate, a cărei confirmare o dovedeşte scrisoarea ta. Nu înţeleg ce poate fi interesant şi important pentru tine în faptul că îl vei vedea o oră mai mult. Drept explicaţie, îmi spui că numai gîndul de a primi de la el o scrisoare te emoţionează. Aceasta îmi întăreşte părerea că eşti cu totul inconştientă şi stăpînită de diavol. Aş fi înţeles ca o fecioară de treizeci şi trei de ani să fi ales, pentru a-l iubi, pe un bărbat în a doua sa tinereţe, bun, cinstit, inteligent, şi să fie hotărîtă a-şi uni destinul cu al lui. Dar atunci, ea n-ar fi pus preţ pe o oră în plus petrecută laolaltă, nici pe apropierea clipei cînd ar putea primi o scrisoare de la el, pentru că ar fi ştiut că nici prelungirea orei şi nici conţinutul scrisorii nu-i vor aduce nimic. Dacă acest sentiment emoţional există, asta înseamnă că există o sugestie, mai

bine zis o tulburare sufletească. Şi în cazul unei tulburări sufleteşti, nu trebuie să-ţi legi soarta de un altul, ci să te închizi cu cheia într-o odaie, iar cheia s-o arunci pe fereastră."

De astă dată, Lev Tolstoi nimerise bine la ţintă. Rănită, Tania se supuse voinţei paterne. Dar peste cîteva luni, începu din nou să stăruie. Îi trebuia Suhotin, voia să devină soţia lui *for the best and for the worse*[1], îşi imploră părinţii să-i dea învoirea. Căsătoria avu loc la 14 noiembrie 1899. Lev Tolstoi plînse conducîndu-şi fiica cea mai mare la biserică. La 20 noiembrie, nota în *Jurnalul* său : „Sînt la Moscova, Tania a plecat — Dumnezeu ştie de ce — cu Suhotin. Este jalnic şi umilitor. De şaptezeci de ani nu fac decît să cobor, să cobor într-una în părerea mea asupra femeilor, şi totuşi trebuie să cobor şi mai mult. Problema feminină ? Cum nu ! Ea nu constă în a permite femeilor să îndrumeze viaţa, ci în a le împiedica s-o distrugă !"

În cursul anului 1897, Lev Tolstoi duse direct lupta împotriva excentricităţilor soţiei şi a fiicelor sale şi continuă o lucrare care-i era dragă : *Ce este arta ?* De mult timp simţea nevoia de a lămuri contradicţia tragică ce opunea în el pe profet şi pe scriitor. Încă în eseul său *Ce avem de făcut ?* arătase că artiştii care îşi uitau misiunea de educatori îşi prostituau talentul. Cu cît înainta în vîrstă, cu atît acest adevăr i se părea mai evident. Îl afirma în faţa celor apropiaţi cu atîta vehemenţă, încît Sonia zicea : „n-aveam atunci decît o dorinţă : să tacă şi asta cît mai repede !" Sosirea lui Taneev la Iasnaia Poliana îl întărise în ura sa împotriva artei „imorale şi trîndave". Atacînd muzica, pic-

[1] La bine şi la rău (engl.) (n.tr.).

tura, literatura distractivă, stîlcea în bătăi această fantoşe de care Sonia avea tupeul de a se pretinde îndrăgostită. La profeţiile apostolului, el amesteca învinuirile soţului gelos. Sonia, care-i copia eseul, nota la 25 iunie 1897 : „Cîtă furie, cîtă răutate chiar şi în acest text. Văd bine că se leagă de un duşman imaginar (să fie oare Serghei Ivanovici Taneev pe care este gelos ?) fără nici un alt scop decît de a-l distruge."

În realitate, Taneev fusese un catalizator care acceleră, fără voia lui, o reacţie pregătită de multă vreme. Condamnînd plăcerile simţurilor, Lev Tolstoi trebuia să ajungă în mod obligatoriu la negarea oricărei forme de artă care nu era necesară poporului. Ar fi putut să-şi modereze verdictul, să-l armonizeze cu concesii echitabile. Astfel de fineţe nu intra în caracterul său. Pe cît se străduia să respecte nuanţele cînd era vorba să descrie un peisaj, expresia unei figuri, o stare sufletească, pe atît vedea totul în culori precise atunci cînd era vorba de a mînui idei filozofice. Plecat de la premise care i se păreau inteligente, păşea întotdeauna în aceeaşi direcţie, cu obtuzitatea unui bou, fără a privi la dreapta ori la sînga, şi prefera să cadă în absurd decît să se depărteze, cît de puţin, de la linia dreaptă. Dacă, din întîmplare, îşi schimba părerea pe parcurs, nu-şi îndrepta încetul cu încetul greşeala, ci revenea complet, proclama contrariul celor afirmate în ajun şi boteza această schimbare radicală : „convertire sau a doua naştere". „De ce, nota el în *Jurnalul* său, să spui subtilităţi, cînd se pot spune atîtea adevăruri mari ?"

În materie de estetică, primul din „adevărurile mari" se compunea din următoarea frază : „Arta nu trebuie să fie privită ca un mijloc de a procura plăcere, ci ca unul din aspectele vieţii sociale". Prin urmare, pentru Lev Tolstoi, misiunea artistului nu consta să dea formă, culoare şi ritm celor mai stranii visuri ale sale, ci să-i distreze pe oameni după muncile grele ale zilei şi să le procure „o odihnă comparabilă aceleia pe care o dă somnul".

„Din clipa cînd un artist îşi îngăduie să spună : «Nu sînt înţeles, nu pentru că sînt de neînţeles (adică prost !), ci pentru că auditorii mei, spectatorii mei n-au atins încă nivelul meu intelectual», el se eliberează de cerinţele naturale ale artei şi-şi semnează propria sa sentinţă la moarte, suprimînd adevăratul nerv al creaţiei." Criteriul calităţii constă deci în adeziunea mulţimii, chiar cînd ea este ignorantă, analfabetă. Ideea că o lucrare poate fi frumoasă deşi ea nu interesează masele, era o născocire a bogătaşilor. Din orgoliu şi din perversitate, ei încurajează pe artişti să lucreze pentru un cerc restrîns de aşa zişi cunoscători. Datorită lor, arta modernă merge spre pieire. „Artistul de mîine va înţelege că este mai important şi mai cu folos să compună o poveste, o canţonetă emoţionantă, un divertisment, o şaradă, un episod amuzant, să deseneze o imagine care va fermeca zeci de generaţii, adică milioane de copii şi de oameni mari, decît să creeze un roman, o simfonie, un tablou care să încînte pe cîţiva reprezentanţi ai claselor înstărite, pentru ca, după aceea, să fie uitat pentru totdeauna."

Cucerit de această teorie, Lev Tolstoi trecea cu furie la distrugerea pretinselor genii ale umanităţii. Literatura franceză era cea mai maltratată, nu numai pentru că romancierii ei se complăceau în studiul pasiunilor amoroase, dar, de asemenea, pentru că poeţii ei îşi rafinau limba pînă într-acolo

încît, poemele lor deveneau mici enigme. Jos cu Charles Baudelaire, prostul versificator, complicat şi imoral ! Jos cu Verlaine, beţivanul, incapabil să-şi exprime clar gîndirea şi recomandînd — vezi bine ! — „cîntarea cenuşie unde Nedecisul şi Precisul se unesc“ ! Jos cu Mallarmé, mîndru de obscuritatea sa, cînd de fapt ar trebui să-i fie ruşine ! Şi toţi aceşti fabricanţi de versuri, care se numeau Jean Moréas, Henri de Régnier, Maeterlink... Ce aberaţii îi făceau pe francezi să se îndepărteze de ultimii lor mari poeţi, Leconte de Lisle şi Sully Prudhomme ?

Nici în domeniul picturii situaţia nu se prezenta mai bine : Monet, Manet, Renoir, Sisley, Pissaro toţi nu făceau altceva decît să combine ceţurile, să despice firele pensulei în patru, toţi nu erau altceva decît nişte intelectuali care nu acceptau contactul cu poporul pentru a se desfăta cu o artă absconsă ! Existau oare chipuri albastre, peisaje compuse din puncte multicolore ? Nu, nu-i aşa ? Atunci la coş cu impresioniştii ! Dar ei nu erau singurii vinovaţi. Trebuiau condamnaţi de asemenea şi pictorii care se consacrau reprezentării „plăcerilor şi farmecelor vieţii bogate şi trîndave“, şi acei ai căror pînze aveau „un înţeles simbolic, perceptibil numai oamenilor dintr-o anumită clasă“, şi acei ale căror tablouri erau „pline de nuduri feminine, cum se văd în galerii şi expoziţii“.

Aceeaşi depravare a spiritului se regăsea în muzica lui Beethoven, Schumann, Berlioz, Liszt, Wagner, „dedicată expresiei sentimentelor bolnăvicios nervoase“. Toate operele care se îndepărtau de tradiţiile populare (dansuri sau cîntece folclorice) trebuiau înlăturate, afară poate de aria celebră pentru vioară de Bach, una din nocturnele

lui Chopin şi, vreo zece bucăţi, nici măcar întregi, din operele lui Haydn, Schubert, Beethoven, Chopin...“ Trebuia să ai curaj pentru a denunţa veneraţia stupidă cu care publicul înconjura cutare sau cutare titlu tabù : de pildă, *Simfonia a noua* de Beethoven. Această bucată, care trecea drept admirabilă, nu merita, după spusele lui Lev Tolstoi, faima care i se acordase. Pentru a demonstra, el punea două întrebări : 1 „Lucrarea despre care este vorba ne face să simţim un sentiment religios înălţător ?“ Răspuns : „Nu, căci o muzică, oricare ar fi, nu poate exprima un atare sentiment“. 2. „Dacă această lucrare nu aparţine artei religioase, are cel puţin o altă calitate, caracteristică bunelor opere ale artei din epoca modernă, calitatea de a uni pe toţi oamenii într-un acelaşi sentiment ?“ Şi aici răspunsul era negativ. Şi autorul adăuga : „Nu numai că nu văd cum sentimentul exprimat de *Simfonia a noua* poate uni între ei pe oamenii care n-au fost pregătiţi în mod special pentru a-i suferi hipnoza complexă, dar nici nu-mi pot măcar închipui ca o seamă de oameni normali să fie emoţionaţi de această operă interminabilă, complicată şi artificială, afară doar de cîteva scurte pasaje, înecate într-un ocean de sunete de neînţeles“ [1].

Analizînd perversiunile artei, el compătimea milioanele de oameni cumsecade care munceau douăsprezece pînă la paisprezece ore pe zi pentru a tipări cărţi, pe cei care se istoveau făcînd să funcţioneze maşinăria teatrelor unde se reprezentau

[1] Intransigenţa poziţiei estetice a lui Tolstoi, la care a fost condus de rigorismul lui moral, apare şi faţă de Shakespeare, despre care el spune că „nu era un artist, iar operele sale nu sînt opere de artă“ (n.tr.).

piese amorale, pe cei care de la vîrsta de zece ani își chinuiau existența exersîndu-și degetele pentru a cînta bine dintr-un instrument, pe cei care se contorsionau și-și riscau viața prin circuri... După dînsul, mujicii erau îndreptățiți să se mire că se ridica o statuie lui Pușkin, deoarece acesta nu era un sfînt, fusese omorît în duel, iar „singurul său merit era că a scris versuri de dragoste, deseori destul de necuviincioase" ! La fel, îi aproba pe țăranii bretoni sau normanzi care se revoltau în fața omagiului adus lui Baudelaire, depravatul, sau lui Verlaine, bețivanul. Afirma că artiștii de mîine vor trebui să renunțe la mistere, să coboare în mijlocul poporului reîmprospătîndu-și, în contact cu acesta, inspirația lor pe cale de a se stinge. Inchizitor contemporan, cu cîtă mîndrie privea arzînd, în jurul său, rugurile în care aruncase claie peste grămadă operele decadente și false ale micilor vrăjitori occidentali !

Și încă își îndulcise părerea în textul definitiv al cărții. *Ce este arta ? Jurnalul* său din acea vreme tălmăcea mai bine sentimentul lui adînc :

„Am parcurs ieri cărțile lui Fet, romane, nuvele, poezii. Mi-am reamintit viața noastră la Iasnaia Poliana, nesfîrșitele noastre exerciții la patru mîini, la pian, și am înțeles limpede că toată această muzică, aceste romane și aceste poezii, toată această exprimare nu este artă, că oamenii n-au nici o nevoie de ea, că nu este decît o distracție a profitorilor și a leneșilor, că toate acestea n-au nimic comun cu viața ; romanele, nuvelele evocă modul dezgustător în care două ființe se îndrăgostesc una de alta ; poeziile slăvesc modul în care se poate muri de plictiseală ; muzica la fel. Și în acest timp, viața, toată viața, clocotește

cu problemele ei urgente asupra alimentației, împărțirii bunurilor, muncii, religiei, legăturilor oamenilor între ei ! Este rușinos ! Ajută-mă, Doamne, să te slujesc risipind minciuna." [1] Sau : „Estetica nu este decît o exprimare a eticii... Dacă sentimentele sînt bune și înălțătoare, arta va fi bună și înălțătoare, și viceversa." [2] Și iar : „Ce ușurare ar simți toți acei care, închiși fiind într-o sală de concert, ascultînd ultimele opere ale lui Beethoven, s-ar cînta în locul lor un *trepak* [3], un ceardaș sau ceva de felul ăsta" [4].

La publicarea ei, la începutul anului 1898, într-o formă mutilată de cenzură, *Ce este arta ?* stîrni o furtună de proteste. Cea mai mare parte a artiștilor fură consternați de această profesiune de credință a celui mai ilustru scriitor al Rusiei, care confunda arta cu pedagogia, talentul cu bunele sentimente. [5] În străinătate, unde traducerile se înmulțeau, indignarea era și mai mare. Lev Tolstoi era tratat de renegat, de iconoclasat, de inamic al gîndirii libere. În *La Revue des deux Mondes*, René Doumic scria :

„Tolstoi ignorează valoarea formei prin care limbajul artei se distinge de orice alt limbaj. Artist este acela care știe să exprime mai bine decît ceilalți oameni sentimente pe care aceștia le simt adesea mai bine ca el."

---

[1] *Jurnal*, 19 iulie 1896 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 17 noiembrie 1896 (n.a.).
[3] Dans popular rus.
[4] *Jurnal*, 20 decembrie 1896 (n.a.).
[5] Gorki, în *Memoriile* lui, observa că : „Nu există în istoria omenirii un caz atît de trist, cel puțin nu-mi amintesc de nici un alt artist care să fi ajuns la convingerea că arta — cea mai frumoasă înfăptuire a omului — e un păcat" (n.tr.).

„Este cu totul evident că, atunci cînd Tolstoi vorbeşte despre literatura franceză, vorbeşte despre ceva ce nu cunoaşte“, remarca J. K. Huysmans.

„Slăbiciunea este de a da artei un scop moral“, nota Camille Mauclair.

Rémy de Gourmont[1] adăuga : „Arta este un scop în sine.“

Mallarmé preciza : „Mi se pare că ilustrul apostol atribuie artei, ca principiu, o anumită calitate, care mai degrabă e o consecinţă.“

Cît despre delicatul Henri de Régnier[2], el explodă pe loc : „Acestea sînt ideile unui moşneag !...“

„Tolstoi îl are întotdeauna pe mujic în buzunar, va spune mai tîrziu André Suarés[3]. Schopenhauer şi Rembrandt nu valorează nimic, pentru că mujicul nu-i înţelege !...“

Această vîlvă nu-i displăcea lui Lev Tolstoi. Dacă toţi aceşti oameni urlau, însemna că lovise just. De altfel, pictorul Repin, care-i făcuse atît de des portretul, îi dădea dreptate. Şi toţi prietenii săi, toţi discipolii ! În adevăr, el nu se putea înşela fiindcă era inspirat de Dumnezeu, pe cînd zmîngălitorii de hîrtie din Franţa, Anglia şi Germania aveau legături cu diavolul.

Acum, după ce definise rolul artei în societate, nutrea dorinţa de a scrie o lucrare de ficţiune. Poate *Învierea* — lucra la ea de mult timp, dar

[1] *Rémy de Gourmont* (1858—1915), critic literar al grupului simbolist (n. tr.).

[2] *Henri de Régnier* (1864—1936), scriitor francez, autorul unor romane şi culegeri de poezii pline de mister şi uneori de preţiozităţi (n.tr.).

[3] *André Suarès* (1868—1948), scriitor francez, autor de eseuri şi povestiri cu caracter mistic (n.tr.).

fără o convingere reală — poate aventura lui *Hagi-Murad,* ea l-ar cufunda din nou în Caucazul tinereţii sale... În orice caz, trebuia ca noul său roman să fie o ilustrare a teoriilor sale. Ar şti el să se conformeze învăţăturilor date altora ? Pe neaşteptate, nu mai fu sigur ! Această plăcere de a trăi, această dragoste de natură, această nevoie de a-şi cheltui puterile în aer liber sau într-un pat, această dorinţă copilărească de a istorisi poveşti... Era oare moral ? Era necesar ? La şaptezeci de ani, Tolstoi filozoful se îndoia de Tolstoi romancierul.

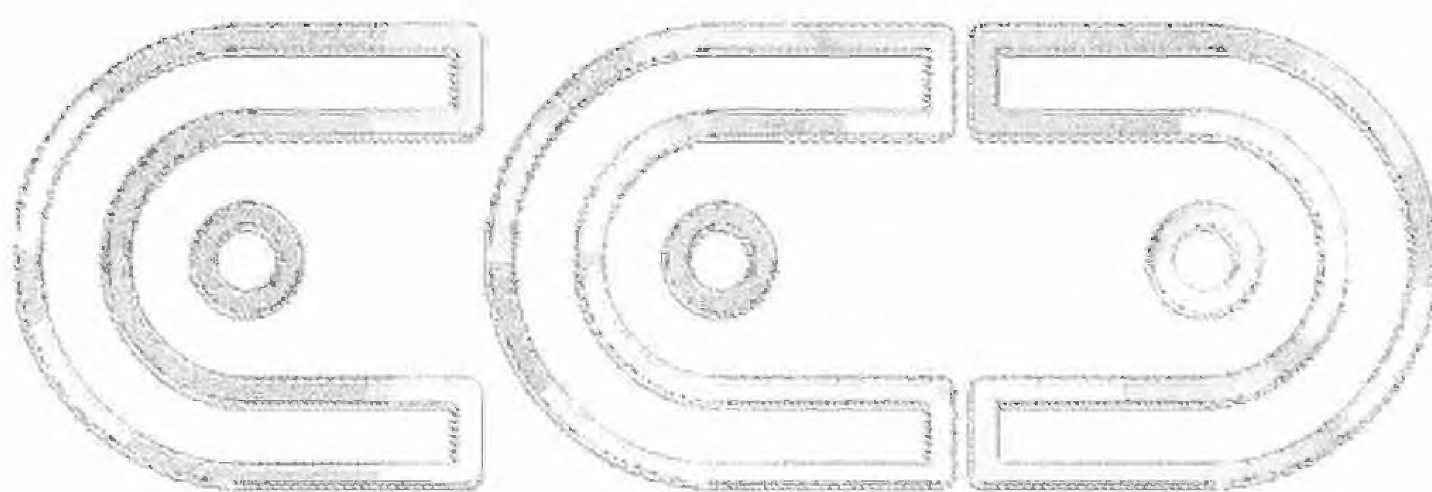
CUPRINS

Partea a patra
SONIA

Partea a cincea
NELINIŞTEA CREŞTE...

Partea a şasea
ACEST TRUP VREDNIC DE URĂ...

Scanare și prelucrare digitală

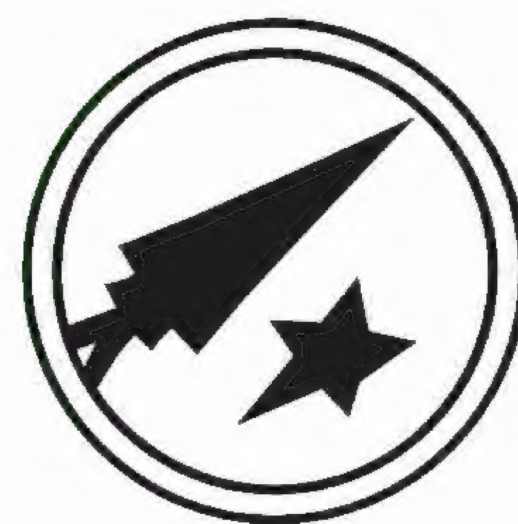

de

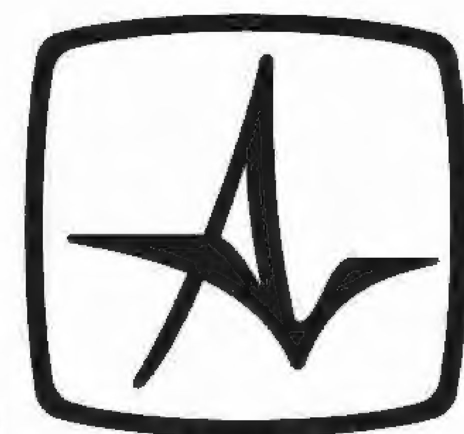
Anonim

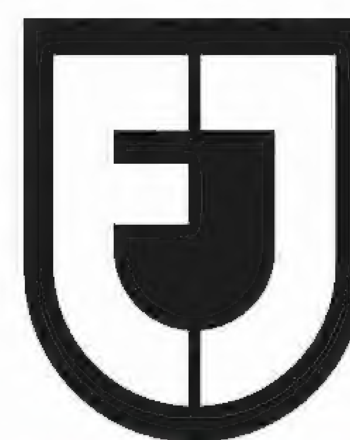

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

